

ДИПЛОМАТСКА ИСТОРИЈА НОВЕ ЕВРОПЕ: 1918–1938, КЊИГА I, 1938.

Садржај

ПРЕДГОВОР

УВОД

Европа 1815–1915. Европа 1915–1920

СТАРА ЕВРОПА

Година 1815. Година 1818–1878

НОВА ЕВРОПА

Велики рат тражио је велики мир

Пред конференцију: Уочи дебате. Састав конференције за мир. Основа за мир. Улога стручњака. Главни одбор. Савет десеторице. Велика четворица

Лига народа: Темељи Лиге народа. Предлог устава

Устав Лиге народа: Чланови Лиге

Лига народа и версаљски уговор

Нове немачке границе: Начела за нове границе. Алзас и Лорен. Границе са Данском. Немачко-белгиска граница. Луксембург. Алзас и Лорен. Границе на Рајни. Лева обала Рајне. Демилитаризована зона. Сарска област. Систем управе у сарској области. Версаљске границе Немачке

Пољске границе: Обнављање Пољске. Тешкоће око разграничења. Источна Пруска. Пољски коридор. Слободан град Данциг. Горња Шлеска. Око Тешена. Источна Галиција

Државе наследнице Аустроугарске: Распадање Аустроугарске. Дунавска федерација. Границе држава наследница. Заmrшени проблем. Најбоље нове границе. Мерило при одређивању граница. Јужни Тирол. Границе Чехословачке. Националне мањине

Јадранско море: Границе за сигурност Италије. Горње Адиде. Вилсонова попуштања. Граница на Бренеру. Границе на Јадрану. Италијански захтеви. Италија и југословенске границе. Амерички предлог. Ријека. Италија и Балкан. Америка против италијанских захтева

Цариград и балканске државе: Судбина Цариграда. Центар ислама. Сенуси. Турска као држава. Цариград. Границе балканских држава. Прве грчке границе. Границе Бугарске. Границе Арбаније

Деоба Турске: Предратна Турска. Међу Енглеском и Француском. Палестина. Арабљанска држава. Италија и Турска. Русија и Турска. Америка и Турска. Народности у азиској Турској. Грчки захтеви. Смирна. Сирија и Арабија. Јерменска. Цариградско питање

Русија: Русија и руске границе

Народне мањине: Начело самоопредељења. Стрховање од однорођивања. Националне мањине. Немачке мањине у Пољској и Чехословачкој. Друге мањине. Пољска се противи. Мањине и Лига народа. Исељавање и размена мањина

Колонијални мандати: Деоба колонија. Мандати А, В, С

Колоније, насеобине, повластице: Немачки интереси и права изван Немачке

Ограничења наоружања: Војна снага Немачке. Војне одредбе. Поморске клаузуле. Ваздухопловне одредбе. Међусавезничке контролне комисије. Ратни заробљеници

Суђење Вилхелму II: Одговорност немачког кајзера. Доказни материјал. Држање Америке. Екстрадиција кајзера. Холандија одбија екстрадицију. Одговорност немачких официра. Надлежност суђења. Листа оптужених. Санкције према кајзеру

Одговорност за светски рат

Ратна одштета: Величина ратне одштете. Сума репарација. Сума за репарације. Међународна репарациона комисија. Платежна способност Немачке. Прва репарациона отплата. Накнада штете Белгији

Привредне обавезе: Привредне одредбе

Накнада штете: Опште одредбе. Финансиске одредбе. Економске клаузуле. Ваздухопловство. Пристаништа, водени путеви и железнице. Слободне зоне и њихове организације. За железнице

Организација рада: Јемства за извршење

НОВА ЕВРОПА 1920–1923

Лига народа: Четири периода Лиге народа. Слабе стране Лиге народа. Успеси Лиге народа. Органи међународне власти. Извршење уговора о миру. Међународне конференције. Даље међународне конференције. Разлаз Француске и Енглеске. Немачко-руски уговор у Рапалу

Рад Лиге народа: Лига народа на делу. Лига народа и привредна и финансиска питања

Западна Европа: Француска. Белгија. Луксембург. Сарска област. Немачко држање. Извршавање уговора. Рајнска и друге окупиране области. Војна контрола и разоружање. Репарација од Немачке. Право конференције за репарације у Сан Рему. Конференција у Спа-у. Држање Немачке. Рад репарационе комисије. Први мораториум. Решавање о давању спољњег зајма Немачкој. Други мораториум. Париска конференција

Источна Европа: Средња и источна Европа. Заштита националних мањина. Лига народа и мањине

Руске границе: Балтичке границе. Естонска, Летонска и Финска. Пољска и њени суседи. Данциг. Деоба горње Шлеске. Пољски гарантни уговори. Бесарабија. Чехословачка и Мађарска. Чехословачка. Мађарска и Аустрија. Економске прилике у Дунавском басену. Међународна помоћ Аустрији. Пловидба Дунавом

Балкан: Бугарска. Грчка. Солунско пристаниште. Границе Арбаније. Разграничење Арбаније према Југославији. Разграничење Арбаније према Грчкој. Грчка и Мала Азија. Источно питање. Преврат у Грчкој

Лозански уговор: Како је дошло до лозанског уговора. Грчка и Турска. Пораз Грка. Лозански уговор

НОВА ЕВРОПА 1924

Енглеска и Француска и репарације: За енглеско-француски пакт. План о узајамном помагању. Женевски протокол. Женевски мир. Швајцарска и Данска. Римска конференција. Немачка и државе савезнице. Међусавезничка контрола фабрика и рудника. Сепаратисти у Порајњу. Преговори о репарацијама. Америка учествује. Дозов план. Ратни злочинци

Средња и источна Европа: Италија и Швајцарска. Англо-саксонци и рапалски уговор. Мађарска обнова. Бугарске репарације. Пољско-чешки спор. Балтичке државе. Скандинавске државе

НОВА ЕВРОПА 1925

Западна Европа: Женевски пакт мртво слово. Рајнски пакт. Нови дух у Европи. Локарно. Барселонска конвенција о рекама. Белгиско-холандски односи. Енглеско-немачки трговински односи. Савојска слободна зона

Северна и источна Европа: Скандинавске државе. Балтичке државе. Пољска и Немачка. Данциг. Пољска и Чехословачка. Руско-немачки односи

Балкан: Размена Грка и Турака. Грчке избеглице. Цариградски патријарх и Турска. Арбанија и њени суседи. Грчко-бугарски спорови

НОВА ЕВРОПА 1926

Лига народа: Молба немачке да постане члан Лиге народа. Немачка и чланство у Лиги народа. Чланство у савету Лиге народа. Неуспех са немачким чланством. Женевска трагедија. Немачка изабрана за члана лиге. Међусавезнички дугови. Историја ратних дугова. Поништај или пребијање дугова. Регулисање ратних дугова

Југоисточна Европа: Фалсификатори новчаница. Реконструкција Аустрије. Реконструкциони зајам Мађарске

НОВА ЕВРОПА 1927

Немачка: Контрола оружјања Немачке. Војно стање у Немачкој. Евакуација окупаторске војске

Југозападна Европа: Француска и Италија. Антифашисти у Француској. Француска и Шпанија

Северноисточна Европа

Северна Европа: Балтичке државе између себе. Балтичке државе и Совјетска Русија. Руско-пољски разговори. Увек Вилна

Русија и Европа: Енглеска и Русија. Прекид енглеско-руских односа. Руски Совјети и Француска. Фашистичко-большевички споразум. Руске тежње за боље везе са Немачком

НОВА ЕВРОПА 1928

Против ратовања: Одривање ратовања. Париски Бријан-Келогов пакт

Лига народа: Криза Лиге народа. Састав савета Лиге. Комисија за мандате

Италија и Европа: Политика Италије. Италија и Југославија. Италија, Турска, Грчка. Италија и наоружање Мађарске. Мађари и оптанти.

Солунско пристаниште

НОВА ЕВРОПА 1929

Судбина репарација: Немачка је платила. Јангов план. Евакуација рајнског подручја немачког

Света Столица и стране државе: Латерански споразум. Француска и Света Столица. Тангерска зона

НОВА ЕВРОПА 1930

Година планирања: Европа. Паневропа. Источна Европа. Грчка и Турска

НОВА ЕВРОПА 1931

Светска криза: Разоружање као лек за све кризе. Догађаји и невоље Европе. Криза почиње са Аустријом. Пад кредитног завода у Бечу. Помоћ Северне Америке. Панични падови. Пад енглеске фунте. Америка и Француска. Пред крај репарација

Бугарска: Бугарска и њени суседи

НОВА ЕВРОПА 1932

Без решења: Велика нада. Конференција у Стреси. Пољска и Немачка. Пољско-немачки спорови. Пољска и слободни град Гданск. Немачка и литвански Мемел

НОВА ЕВРОПА 1933

Трећи Рајх: Привредна сарадња и разоружање народа. Трећи Рајх. Трећи Рајх и европске силе. Трећи Рајх и југоисточна Европа

НОВА ЕВРОПА 1934

Заход Версаља: Крај версаљског периода. Совјетска Русија члан Лиге народа. Балтички пакт. Хитлер и Аустрија. Сарска област. Италијанско-француски споразум

НОВА ЕВРОПА 1935–1938

Русија: Руско-француски пакт. Совјетска пјатилетка

Италија: Рат у Шпанији

Нова Немачка: Немачка у корак. Финансије. Привреда. Радничко питање. Школа. Расизам. Јеврејско питање

Нова Немачка у Европи: Покушаји за споразум. Немачки предлог. Нови ударац. Крај Аустрије

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ НЕКИХ ДРЖАВА

УГОВОРИ, ПРОТОКОЛИ, НОТЕ

ХРОНОЛОГИЈА ДОГАЂАЈА У ЕВРОПИ ОД 1914. ДО 1938. ГОД.

БИБЛИОГРАФИЈА

ЈОВАН М. ЈОВАНОВИЋ

Дипломатска историја
Нове Европе
1918–1938

КЊИГА I

БЕОГРАД 1938

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРА КОСТЕ Ј. МИХАИЛОВИЋА

Булевар Караџића 7

НЛБ БР.
7713

Мав; 7713

Графички уметнички завод „Планета“, Београд, Добричина 55

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	1
УВОД	3—8
Европа 1815—1915, 3 — Европа 1915—1920, 6	
СТАРА ЕВРОПА	9—13
Година 1815, 9 — Година 1818—1878, 12	
НОВА ЕВРОПА	14—131
Велики рат тражио је велики мир 15	
Пред конференцију: Уочи дебате 21 — Састав конференције за мир 22 — Основа за мир 23 — Улога стручњака 23 — Главни одбор 25 — Савет десеторице 25 — Велика четворца 27	
Лига народа: Темелји Лиге народа 28 — Предлог устава 30	
Устав Лиге народа: Чланови Лиге 32	
Лига народа и версаљски уговор: 37	
Нове немачке границе: Начела за нове границе 39 — Алзас и Лорен 39 — Границе са Данском 40 — Немачко-белгиска граница 40 — Луксембург 41 — Алзас и Лорен 41 — Границе на Рајни 42 — Лева обала Рајне 42 — Демилитаризована зона 44 — Сарска област 44 — Систем управе у сарској области 46 — Версаљске границе Немачке 47	
Пољске границе: Обнављање Пољске 49 — Тешкоће око разграничења 52 — Источна Пруска 52 — Пољски коридор 53 — Слободан град Данциг 54 — Горња Шлеска 54 — Око Тешена 55 — Источна Галиција 55	
Државе наследнице Аустроугарске: Распадање Аустроугарске 57 — Дунавска федерација 58 — Границе држава наследница 59 — Замршени проблем 59 — Најбоље нове границе 60 — Мерило при одређивању граница 61 — Јужни Тирол 61 — Границе Чехословачке 62 — Националне мањине 63	
Јадранско море: Границе за сигурност Италије 64 — Горње Адрије 64 — Вилсонова понуштања 65 — Граница на Бригнеру 66 — Границе на Јадрану 66 — Италијански захтеви 67 — Италија и југословенске границе 68 — Амерички предлог 68 — Ријека 70 — Италија и Балкан 71 — Америка против италијанских захтева 73	
Цариград и балканске државе: Судбина Цариграда 74 — Центар ислама 75 — Сенуси 76 — Турска као држава 76 — Цариград 77 — Границе балканских држава 78 — Пре грчке границе 79 — Границе Бугарске 79 — Границе Арбаније 80	

4028

Деоба Турске: Предратна Турска 81 — Међу Енглеском и Француском 82 — Палестина 82 — Арабљанска држава 82 — Италија и Турска 83 — Русија и Турска 83 — Америка и Турска 83 — Народности у азијској Турској 84 — Грчки захтеви 85 — Смирна 85 — Сирија и Арабија 86 — Јерменска 87 — Цариградско питање 88

Русија: Русија и руске границе 92

Народне мањине: Начело самоопредељења 93 — Страховање од однарођивања 94 — Националне мањине 95 — Немачке мањине у Пољској и Чехословачкој 95 — Друге мањине 95 — Пољска се противи 96 — Мањине и Лига народа 97 — Исељавање и размена мањина 98

Колонијални мандати: Деоба колонија 99 — Мандати А, В, С 99

Колоније, посебине, повластице: Немачки интереси и права изван Немачке 101

Ограничења наоружања: Војна снага Немачке 103 — Војне одредбе 105 — Поморске клаузуле 105 — Ваздухопловне одредбе 105 — Међусавезничке контролне комисије 105 — Ратни заробљеници 106

Суђење Вилхелму II: Одговорност немачког кайзера 107 — Доказни материјал 107 — Држање Америке 108 — Екстрадиција кайзера 109 — Холандија одбија екстрадицију 110 — Одговорност немачких официра 110 — Належност суђења 111 — Листа оптужених 111 — Санкције према кайзеру 112

Одговорност за светски рат: 112

Ратна штета: Величина ратне штете 115 — Сума репарација 115 — Сума за репарације 116 — Међународна репарациона комисија 118 — Платежна способност Немачке 118 — Прва репарациона отплата 119 — Накнада штете Белгији 120

Приредне обавезе: Приредне одредбе 122

Накнада штете: Опште одредбе 124 — Финансијске одредбе 125 — Економске клаузуле 125 — Ваздухопловство 126 — Пристаништа, водени путеви и железнице 126 — Слободне зоне и њихове организације 127 — За железнице 127

Организација рада: Јемства за извршење 130

НОВА ЕВРОПА 1920—1923 133—198

Лига народа: Четири периода Лиге народа 133 — Слабе стране Лиге народа 135 — Успехи Лиге народа 136 — Органи међународне власти 138 — Извршење уговора о миру 139 — Међународне конференције 140 — Дале међународне конференције 142 — Разлаз Француске и Енглеске 144 — Немачко-руски уговор у Рапалу 146

Рад Лиге народа: Лига народа на делу 148 — Лига народа и привредна и финансијска питања 150

Западна Европа: Француска 152 — Белгија 152 — Луксембург 153 — Сарска област 154 — Немачко држање 155 — Извршавање уговора 157 — Рајнска и друге окупирале области 158 — Војна контрола и наоружање 159 — Репарације од Немачке 161 — Право конференције за репарације у Сан Рему 161 — Конференција у Спа-у 162 — Држање Немачке 163 — Рад репарационе комисије 165

— При мораториум 168 — Решавање о давању спољњег зајма Немачкој 169 — Други мораториум 170 — Париска конференција 172

Источна Европа: Средња и источна Европа 174 — Заштита националних мањина 174 — Лига народа и мањине 175

Руске границе: Балтичке државе 176 — Естонска, Летонска и Финска 178 — Пољска и њени суседи 179 — Данциг 180 Деоба горње Шлеске 181 — Пољски гарантни уговори 182 — Бесарабија 182 — Чехословачка и Мађарска 183 — Чехословачка 184 — Мађарска и Аустрија 185 — Економске прилике у Дунавском басену 186 — Међународна помоћ Аустрији 187 — Пловидба Дунавом 188

Балкан: Бугарска 189 — Грчка 189 — Солунско пристаниште 191 — Границе Арбабије 191 — Разграничење Арбабије према Југославији 192 — Разграничење Арбабије према Грчкој 193 — Грчка и Мала Азија 194 — Источно питање 195 — Преврат у Грчкој 195

Лозански уговор: Како је дошао до лозанског уговора 196 — Грчка и Турска 196 — Пораз Грка 197 — Лозански уговор 197

НОВА ЕВРОПА 1924 199—229

Енглеска и Француска и репарације: За енглеско-француски пакт 199 — План о узајамном помагању 200 — Женевски протокол 202 — Женевски мир 204 — Швајцарска и Данска 205 — Римска конференција 207 — Немачка и државе савезнице 207 — Међусавезничка контрола фабрика и рудника 208 — Сепаратисти у Порајњу 211 — Преговори о репарацијама 213 — Америка учествује 214 — Долав план 216 — Ратни злочинци 221

Средња и источна Европа: Италија и Швајцарска 221 — Англо-саксонски и рапалски уговор 222 — Мађарска обнова 225 — Бугарске репарације 227 — Пољско-чешки спор 228 — Балтичке државе 228 — Скандинавске државе 229

НОВА ЕВРОПА 1925 231—257

Западна Европа: Женевски пакт мртво слово 231 — Рајнски пакт 233 — Нови дух у Европи 237 — Ломбардо 238 — Барцелонска конвенција о рекама 239 — Белгиско-холандски односи 240 — Енглеско-немачки трговински односи 243 — Савојска слободна зона 244 —

Северна и источна Европа: Скандинавске државе 244 — Балтичке државе 245 — Пољска и Немачка 246 — Данциг 247 — Пољска и Чехословачка 249 — Руско-немачки односи 249

Балкан: Размена Грка и Турана 250 — Грчке избеглице 251 — Цариградски патријарх и Турска 251 — Арбабија и њени суседи 253 — Грчко-бугарски спорови 255

НОВА ЕВРОПА 1926 259—282

Лига народа: Молба Немачке да постане члан Лиге народа 259 — Немачка и чланство у Лиги народа 259 — Чланство у савету Лиге народа 260 — Неуспех са немачким чланством 263 — Женевска трагедија 264 — Немачка изабрана за члана Лиге 265 — Међусавезнички дугови 267 — Историја ратних дугова 267 — Повиштај или пребивање дугова 269 — Регулсање ратних дугова 271

Југоисточна Европа: Фалсификатори новчаница 275 — Реконструкција Аустрије 277 — Реконструкциони зајам Мађарске 279	
НОВА ЕВРОПА 1927	283—319
Немачка: Контрола оружјања Немачке 283 — Војно стање у Немачкој 284 — Евакуација окупаторске војске 285	
Југозападна Европа: Француска и Италија 287 — Антифашисти у Француској 289 — Француска и Шпанија 290	
Италија: Италијанско-француска затегнутост 291 — Мађарска и Италија 292 — Југословенско-француски савез 294 — Италијанско-арбански уговор 295 — Италија и Југославија 297 — Италија у јужном Тирољу 300	
Северноисточна Европа: 303	
Северна Европа: Балтичне државе између себе 304 — Балтичне државе и Совјетска Русија 305 — Руско-пољски разговори 306 — Увек Вилна 306	
Русија и Европа: Енглеска и Русија 308 — Прекид енглеско-руских односа 311 — Руски Совјети и Француска 312 — Фашистичко-бољшевички споразум 315 — Руске тежње за боље везе са Немачком 316	
НОВА ЕВРОПА 1928	321—331
Против ратовања: Одржање ратовања 321 — Париски Бријан-Келогов пакт 323	
Лига народа: Криза Лиге народа 324 — Састав савета Лиге 325 — Комисија за мандате 325	
Италија и Европа: Политика Италије 327 — Италија и Југославија 327 — Италија, Турска, Грчка 328 — Италија и наоружање Мађарске 329 — Мађари и опшати 329 — Солунско пристаниште 330	
НОВА ЕВРОПА 1929	333—342
Судбина репарација: Немачка је платила 333 — Јангов план 334 — Евакуација рајског подручја немачког 336	
Света Столица и стране државе: Латерански споразум 338 — Француска и Света Столица 340 — Тангерска зона 340	
НОВА ЕВРОПА 1930	343—345
Година планирања: Европа 343 — Паневропа 343 — Источна Европа 344 — Грчка и Турска 345	
НОВА ЕВРОПА 1931	347—364
Светска криза: Разоружање као лек за све кризе 347 — Догађаји и невоље Европе 348 — Криза почне са Аустријом 350 — Пад кредитног завода у Бечу 352 — Помоћ Северне Америке 354 — Панични падови 355 — Пад енглеске фунте 357 — Америка и Француска 359 — Пред крај репарација 360	
Бугарска: Бугарска и њени суседи 363	
НОВА ЕВРОПА 1932	365—375
Без решења: Велика неда 365 — Конференција у Стрелу 365 — Пољска и Немачка 367 — Пољско-немачки спорови 370 — Пољска и слободни град Данциг 372 — Немачка и литвански Мемел 374	

НОВА ЕВРОПА 1933	375—383
Трећи Рајх: Привредна сарадња и разоружање народа 375 — Трећи Рајх 376 — Трећи Рајх и европске силе 378 — Трећи Рајх и југоисточна Европа 381	
НОВА ЕВРОПА 1934	385—399
Заход Версаља: Крај версаљског периода 385 — Совјетска Русија члан Лиге народа 388 — Балтички пакт 389 — Хитлер и Аустрија 390 — Сарска област 394 — Италијанско-француски споразум 397	
НОВА ЕВРОПА 1935—1938	401—422
Русија: Руско-француски пакт 401 — Совјетска пјатилетка 402	
Италија: Рат у Шпанији 406	
Нова Немачка: Немачка у корак 409 — Финансије 410 — Привреда 411 — Радничко питање 412 — Школа 412 — Расизам 413 — Јеврејско питање 413	
Нова Немачка у Европи: Покушаји за споразум 414 — Немачки предлог 415 — Нови ударац 416 — Крај Аустрије 419	
СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ НЕКИХ ДРЖАВА	423—428
УГОВОРИ, ПРОТОКОЛИ, NOTE	429—456
ХРОНОЛОГИЈА ДОГАЂАЈА У ЕВРОПИ ОД 1914—1938 ГОД	457—554
БИБЛИОГРАФИЈА	555—557
ПОГРЕШКЕ	559

ПРЕДГОВОР

Ова књига је само просто излагање главних догађаја у Европи од версаљског уговора до краја 1934. Она је преглед главних догађаја најближе јучерашњице; у њој није ништа нарочито тумачено, догађаји нису гледани ни кроз какву призму. Ако је што тумачено то је донекле израз личнога и схватања и оцена општега осећања, појава и догађаја. Сасвим природно изгледа да се тако ради а не друкчије кад је реч о данашњици. Забележити и средити по могућству само утврђене чињенице по хронолошком реду и по спољашњој унутрашњој вези, то је био циљ ове књиге, а не што друго. Изложити чињенице какве јесу и какве изгледају у даноме часу, не генерализујући, не философирајући, то је био задатак, а оно друго је остављено доцнијим покољењима. Друкчије радити значило би не давати само факта него правити пропаганду за ову или за ону тежњу спољне политике. Наша намера није била да се дижемо изнад нашега вида и уплићемо у замршену мрежу европских збивања за последњих петнаест година, коју ће имати да размрсе историчари и после триста година. У таква разматрања нисмо се смели упустати, јер то не би била историја него разматрања без изгледа да их сви приме као тачна. Добре су оне историје садашњице које су остале на излагању факата. Разлике у материјалним погодбама и системима владавина и политике држава и народа, у њиховоме културном, васпитном, у њиховим схватањима живота народнога у држави — су толике и такве да се доиста о данашњим догађајима не може друкчије писати с погледом за опште одобравање.

УВОД

Уговори о миру који су у овој књизи приказани уређују нову Европу. То не значи да је створено нешто нарочито ново, јер свет неће никад бити нов, свет ће се мењати споро и стално. Светски рат је имао толико важних последица, да се може сматрати као нова епизода у историји човечанства. Сваки велики рат отвара нове политичке, привредне и социјалне проблеме, а сваки уговор о миру регулише стање створено ратом. Нико озбиљан не може веровати да ће политичке границе, привредни и социјални пореци, па и правни, вечито трајати. Докле људи живе биће промена; мира вечитог биће кад нестане живота; у природи је живих бића да се између себе такмиче и да растују. Уговори о миру су нека врста рецепта и терапије које победници сматрају као најбоље средство да се рат прекине и да се што даље одложи време за нови рат међу побеђенима и победницима. Откако је света и века тако се радило свуда; у Европи од последња три века на овамо на исти начин се увек организовао мир. Од многобројних пројеката за организацију европскога мира најприближнији данашњој организацији мира јесте онај познат под именом свете алијанције после победе савезничких трупа на Ватерлоу. У септембру 1815 руски цар Александар I предлаже, потписује и даје име уговору о миру „света алијанција“ која је нека врста Лиге народа. Александар I, који има на души руске покоље и кржаве Наполеонове ратове, говори о мобилизацији духова у Европи да се створи вечити мир.

„Русија, Аустрија, Пруска свечано изјављују да садањи уговор (о светој алијанцији) има за једини предмет њихову чврсту одлуку да се у раду руководе начелима хришћанства: Правде, Милосрђа и Мира и желе да се тим начелима руководе и други владоци“... Они се „уједињују везама искренога и нераз-двојнога братства... и примиће свакога владоца и народе искрено и пријатељски у Свету Алијанцију ако се с овим начелима слажу“. Александра I су, као 1919 Вудроа Вилсона, третирали у Бечу и у Лондону, ради овога, као замлату, а сам пакт о светој али-

Европа
1815—1915

јанцији као „доказ највишега мистицизма и будалаштине“. Они који су тако говорили о творцу самога пакта радили су друкчије; пакт о светој алијанцији био је јаван, али намере Аустрије и Пруске су друкчије; није боље ни с енглеским савезником — за спаси организовање нове Европе, енглески министар Пит предлагао је Русији још 1805 ово: „...да се Француска принудно врати у своје границе од 1792, да се од ње траже репарације за дотле окупиране области, да се направи брана противу каквога новог препата са стране Француске и спречи свако територијално њено повећање.“ Осим тога, предлагао је да се закључи један гарантни уговор између свих држава европских, којим би оне, узајамно, јемчиле територијалну целокупност. Овај општи европски гарантни уговор, требало је да постави темељ новоме систему европскога јавнога права и да што је могућно боље допринеси спречавању нових препата и упада који су се понављали од француске револуције. Енглези су били практичнији него руски цар са предлогом о светој алијанцији („...тај акт преображења како би свет могао у нас тројицу — аустрискога цара, прускога краља и рускога цара — гледати као у три светска мудраца који су ишли Спаситељу на поклоњење“, како је писао Александар I). Енглези су уговор о миру сматрали „не као средство да се учини крај рату, него као оруђе обавезне одбране с обавезом да се све узајамно бране кад их нападне Француска. Ако Француска нападне ма коју од четири страна уговорница, све су дужне одмах ступити у рат“. Таква схватања су примљена, и у новембру 1815 закључен је пакт у четворо (руски и аустриски цареви и краљеви Пруске и Енглеске) у коме има и овај увод: „Четири суверена ради среће света обавезују се да се састају у одређено доба... да се разговоре и споразумеју о њиховим заједничким интересима и о мерама које треба предузимати како би обезбедили благостање народа и европски мир“. На првом састанку у Екс Ла Шапелу су присутни владари Русије, Аустрије и Пруске и претставник краља Енглеске; Француска је била примљена да би изложила своју молбу да се ослободи дотадањег унижавајућег положаја и плаћања окупаторских трошкова („окупација Француске је могла бити укинута после три године од дана ступања на снагу уговора о миру...“). Конгрес у Екс Ла Шапелу одлучио је, на предлог Енглеске, да се повуку савезничке трупе из Француске, француски план о исплати ратних трошкова буде примљен и крајем 1818

Француска постаје опет сасвим слободна земља са репарационим обавезама. У Екс Ла Шапелу Француска се прима у т.зв. „моралну петорку“.

У Екс Ла Шапелу се могло утврдити да се Аустрија користила савезом сила; она га је стала употребљавати као европску полицију за угушивање слободних идеја. У ово време реакција, која је владала у Аустрији, захвата Немачку, Италију, Француску и Шпанију. Кнез Метерних је нарочито искористио европски концерт за те сврхе, и на конгресу у Екс Ла Шапелу је подржавао ове две ствари: а) да се европски конгреси не претворе у сталну установу и б) да се допусти силама да контролишу своје мале суседе. Овоме се противила Енглеска, која је тражила да се за сваки посебни случај малих држава сазива нарочити конгрес у коме ће учествовати непосредно сви заинтересовани.

Црна реакција изазива у Шпанији револуцију 1820, света алијанција показује праву боју. У Тропави се држи конгрес и ту се Александар I јавља као извршилац свих мера које је Аустрија спремала противу устанка у Шпанији и у јужној Италији. У Напуљу се угушује у крви рад уставобранитеља за устав, легитимисти побеђују извршивши „обесвећење вере, цивилизације, човечности и пристојности.“ Једина Енглеска протестује: „Ми смо се обавезали на бечком конгресу да чувамо наше границе али не да се мешамо у унутрашње ствари сваке поједине државе... Ми јесмо противу јакобинаца и револуционара, али смо, исто тако, за право сваког народа да сами собом одређују како ће се управљати његовом државом.“ Не треба мислити да се Енглеска тога начела увек држала; у ово време њој је требало да разбије тројецарски савез с оваквим преврнутим циљевима и да има одрешене руке у европским пословима. Енглеској се није у ово време свиђала много политика Александра I за еманципацију Грчке, Србије и Румуније.

Исход овога разјашњавања и главни разлог за распадање четворнога пакта јесте у самоме бечком уговору од 1815. Сваки уговор о миру носи у себи клицу своје болести и смрти. Трајност свакога уговора о миру зависи од одредаба којима се регулишу међународни односи и територијалне прилике држава у питању. Онај уговор о миру је трајнији којим су задовољније све стране уговорнице, онај мир је трајнији који је приближнији релативној правди; задовољити све није могуће; правда је растегљива али, ипак, има једне средње правде, подједнаке за све.

Уговор од 1815 су стварали први државници ондашње Европе. Они су искрено желели да уговор донесе њиховим народима за дуг низ година мир како би се повратили од силних ратова које је Наполеон I водио по Европи. Али, они су решавали европски проблем према менталитету, према начелима XVIII века. А начела тога доба XVIII века су: теорија равнотеже сила, интереси владајућих династија и тежња за освајањима по Азији и по Америци. Ни Метерних, ни Неселроде ни Талеран, ни Кастелре нису у 1815 осетили како треба две велике струје које су се спремале: модерни либерализам (чије су последице француска револуција) и начело самоопредељења народа — начело народности. Петнаест година је прошло, од реакционарних држава не оста ни једна поштеђена грађанских буна. Француска 1830 даје знак на узбуну, која се шири по Европи; основа је слобода и демократија; после дваеста година начело народности уздрма најосетљивију државу у Европи, Аустрију. Мађари, Италијани и други народи 1848 дижу буну на начелу самоопредељења. Ниједна од ових револуција дизаних у Немачкој, Италији, Француској, Аустрији, за политичке слободе и за народност, није успела — њих су свуда силом угушили, али су оба начела ухватила дубокога корена у Европи; сетва је била добра, жетва је дошла тек 1914. Аустрија је нешто употребила Александра I и Пруску да револуције за слободу и за народност угуше и на тај начин изврну свету алијанцију у полицију реакционарне хабзбуршке династије под изговором „да врате заблуделе овце у тор“. Аустрија се тада изговарала „да је грађанска буна у једној држави увек опасност за стабилност у другој држави“, и кад једна држава „повреди и изокрене своје дужности у Друштву народа, зар остале савезне државе немају дужност да је врате у круг савеза“... и „ако се не може мирним путем, зар није природна санкција принуда?“...

У овоме кратком излагању налази се све оно што се понавља у току последњих шеснаест година од версаљског уговора до рајнског пакта безбедности (локарнски), од овога до париског пакта (Бријан-Келогов пакт), од овога до на стотине других пактова о ненападању...

Зашто је у овом историском прегледу међународних догађаја обухваћена периода до закључно 1934 године? Зато што се том годином завршава версаљска периода, зато што се смрћу краља Александра осећа извесно померање и у југословенској спољној политици.

Европа
1915—1920

Година 1935 је у историји модерне Европе скретница, а и у историји онога флуиднога система који се зове Лига народа. Немачка већ у 1934 мења свој положај, а у 1935 јавља се као равноправна међу великим силама. Русија мења свој став према капиталистичким државама Европе, она им прилази; Француска се мири с Италијом; Италија напушта вођство ревизионизма; Француска се враћа на савез са Русијом па аутоматски увлачи и Чехословачку.

„Централни пункт“ око кога се окрећу догађаји у Европи у 1935 је Немачка. Она се 1933 повукла са светске конференције за разоружање; ово напуштање конференције којим се онемогућава њен рад, припремило је пут за све даље догађаје и за све невоље у Европи и у свету. Енглеска је слала свога министра иностраних дела Идна у 1934 и у један мах је изгледало да ће се све свршити добро. Немачка је 1934 још скромна, не тражи много. Француска, међутим, та отшкринута врата затвара својим захтевима о разоружању Немачке. Француска нота о томе у половини априла 1934 је довршила конференцију за разоружање — Француска се враћа на Поенкареову политику: савез за којим стоје бајонети. То је кључ 1935 године у Европи; удар за ударом, изазивање на једној одмах изазива на другој. „Лавалов споразум“ (у Риму 7 јануара 1935) изазива цепање онога дела версаљског уговора о војним обавезама Немачке. Немачка одговара законом о општој војној обавези. Овај закон опет изазива фронт сила у Стреси. Он доводи до руско-француског зближења и савеза. У јесен 1935 долази абисинско-италијански рат, а за њим све оне многобројне недаће и кризе до данас. И, мимо свега, права трка за оружањем, утакмица ко ће боље и брже да се наоружа.

При изради ове књиге, нарочито при распореду самога предмета, изабран је систем који није савршен, али који је изгледао ипак најпогоднији — систем хронолошког ређања догађаја. Он се учинио приближно најприступачнији пажњи читаоца којима је књига намењена, а при излагању толиких догађаја у Европи изгледао је некако логичнији од других. Цела периода од 1920 до 1935 могла се поделити и другачије; могла се, на пример, поделити на три дела: 1920—1925 (доба регулисавања), 1925—1930 (доба извршавања), 1930—1935 (доба кризе). Али, ипак, приближније је узети цело раздобље као целину, јер су догађаји и радње, тесно везане међусобно, преносили се из године у годину

и са извесном доследношћу развијали. Све се кретало у два супротна правца, са две супротне тежње: једна да се ликвидирају уговори о миру а друга да се очувају; једна да се и по цену рата ликвидира версаљски уговор и њему додати уговори, а друга да се у миру поправљају, усклађују и дотерују односи међу народима према животу и еволуцији. Свака година је један беоцуг у истом ланцу, па је зато и узета као део у целини.

Највећа је пажња обраћена међународном животу Југославије, а са њим у вези малој антанти и балканском споразуму, па онда осталој Европи. Отуда се о њима говори на два места; на ономе где се расправља о општој европској спољној политици, и онде где се опширније излаже спољна политика Југославије и њени односи са средњом и југоисточном Европом. На првоме месту с угла европског посматрања, на другом с угла југословенскога. Сједињене Америчке Државе и Азија уплитане су само уколико је то морало бити, јер је стајало у тесној вези с Европом (ратни дугови, разоружање, итд.).

За израду оног дела о међународним односима европских сила нарочито је добро служила опсежна збирка А. Ј. Тоунбеа: *Survey of International Affairs* и збирка докумената Лиге народа *Documents of J. A. (Journal of Royal Institute of International Affairs, Bulletin of News, London)*.

СТАРА ЕВРОПА

Версаљска конференција за мир слична је бечком конгресу мира. Версаљски конгрес је имао да сређује последице једнога великога рата, као што је и бечки конгрес сређивао последице француске револуције и Наполеонових ратова. **Година 1815** Версаљски уговор је имао да кроји нову карту Европе, прави темеље за мир у свету; слично томе имао је да ради бечки конгрес. Посао је био исти, али начела су друга. У основи, природа великих сукоба, оних из 1793-1813, као ових из 1914-1918 остала је иста.

Бечки конгрес се састао у Бечу у половини септембра 1814. Беч је изабран за место конгреса и ако царевина Аустрија у ратовима са Наполеоном I није давала ни изблиза оно што су давале њене савезнице Русија, Енглеска и Пруска.

Кад се скупила сјајна госпоштина у Бечу да „кроји капу нове Европе“, савезници су дошли безаних руку. Русија је била раније уговором обећала Прусској њену некадању просторност као државе; Аустрија, Русија и Пруска су се договориле, опет уговором, да поделе између себе и последњи остатак Пољске, „Варшавско војводство“; теплицким уговором била је гарантована независност рајнској конфедерацији државица, Баварској је била обећана самосталност и један део области око Ина, Аустрији део Ломбардије и Венеције; сваком нешто, а народима ништа; пре равнотежа међу великим силама него задовољни народи; боље сталност него слобода; слаби пред јакима уступају; народност и слобода народа — фантазија.

Бечки конгрес је имао да успостави, учврсти мир, а да то уради имао је да решава ова питања:

1 Француска. Питање хоће ли Француска учествовати у прављењу мира и мапе нове Европе, решено је позитивно; Талеран је убрзо уз Метерниха имао главну реч.

2 Пољска. У доба бечкога конгреса пољско питање је сматрано као европско питање првога реда; Наполеон I је мислио да од тога зависи даља судбина Европе. Он је од раскомадане Пољске правно војводство Варшавско; „да је Поља-

цима дао независност можда би судбина Наполеона I, Француске и Европе била друкчија". У Бечу 1814 извршена је коначна деоба Пољске. Пруска је задржала градове Торн и Данциг и Познањску, Аустрија добар део Галиције са Краковом; остатак је притиснуо Александар I, који је тада важио као идеалиста.

3 Немачка. Шта ће бити са Алзасом и Лореном, са Саксонском; да ли ће се обновити стара немачка царевина и да ли ће власт имати Аустрија или Пруска; шта ће бити са малим државицама немачким — то су била питања око којих су се на бечкоме конгресу спориле Енглеска, Русија, Пруска и Аустрија, под будним оком Талерана. И спор велике четворице могао се изродити у свађу да се Наполеон I није вратио у Француску у триумфу. Повратак Наполеона с Елбе одложи свако парничење; савезници понова прибравше војску и упутише је у Француску. После сто дана владавине Наполеон I је на Ватерлоу изгубио битку. Велика четворица сада похиташе у Беч да заврше конгрес; у почетку јуна 1815 потписан је и последњи акт међу њима. Један уговор и преко педесет конвенција и протокола, потписаних у Бечу за време конгреса, нису били довољни да расправе сва питања. Најтеже је било питање Немачке.

1 Француска. Наполеон најзад интерниран, Бурбони се враћају у Француску, губе границе од 1792 (губе Филипвил — Мобеж и Динан, — Сарлуји, Сарбрик, Ландау, Анеси, Шамбери); Француској се намећу ратне репарације у суми од 700.000.000 франака. Репарациона сума је подељена: а) за подизање утврђења на француској граници као одбрана од каквога новог упада Француза; б) за накнаду штете ратом причињене савезним државама. Докле Француска не исплати горњу суму савезним државама, остаће по градовима северо-источне Француске 150.000 војника савезничких на рачун францускога буџета. Најзад, в) Француска се обавезала да поврати све што су Французи однели из туђих држава за време ратова од 1792—1813. Наполеон I је имао ову судбину: велика четворица су се договориле да се Наполеон конфинира, и да старање над њим буде поверено Енглезима. Наполеон је одведен на острво Св. Јелену, где су га чували комесари руски, француски, аустриски; трошкове око његовог издржавања подносила је Енглеска, која је била стварни тамничар Наполеона I.

2 Немачка. Питање граница Пруске је било шкакљиво; она је тражила да јој се даду поред Торна, Данцига и про-

сторије између Одре и Висле, још Саксонска и један део доње Померанске. Кад због Саксонске могаше доћи до рата између савезних држава, Прусској дадоше Вестфалију, Клевес, Келн, Ахен, Бон, Кобленц и Трир. Тако је Пруска постала стража на Рајни. Отада Немачка узме положај Аустрије и уђе у царство угљених и гвожђаних рудника. Пруска је тада тражила да се одузму од Француске Алзас и Лорен, и цела француска одбрана на левој обали Рајне. Она је говорила да Французе треба бацити на Вогезе па ће тек онда бити мира у Европи, а тадањи тренутак јој је изгледао најзгоднији за тај посао. Енглеска је тада решила питање у корист Француске; Алзас и Лорен ће бити убудуће јабука раздора између Немачке и Француске. Саксонска је била озбиљно ампутирана; Баварској су дати у накнаду за уступљене покрајине Аустрији, Бајрајт и Анспах и рајнски Палатинат; ХанOVER постаје краљевина. Немачка је најпре, по првом париском миру између Пруске, Енглеске, Русије и Аустрије, требало да буде федеративна држава. Неки су били за савез немачких држава, неки за двојну монархију, северну и јужну, протестантску и католичку, у главним линијама, Аустрију и Пруску. После разних натезања у бечки уговор од 9 јуна 1815 ушла је одредба о немачкоме бунду, о немачкој конфедерацији у коју је ушло 35 државица и слободних градова (Либек, Бремен, Франкфурт, Хамбург); у септембру је придодата Хесен-Хомбург. Циљ бунда је: „одржавање унутарње и спољне безбедности Немачке“; државице су између себе биле везане „пактовима безбедности“. Бунд је имао сабор са седиштем у Франкфурту коме је председавао претставник Аустрије. Колико год да је цела ова комбинација имала конститутивне слабости, она је била знатан напредак у стварању јединства свих Немаца. Могао је кнез Метерних, нека врста аустрискога Бизмарка, употребити федеративни акт за своје реакционарне циљеве, ипак је Наполеон зближио немачке кнежеве и краљеве, који су, на крају крајева, пристали на Пруску као вођу, и ако је Аустрија имала у бунду место председника, и тиме спремиле уједињење Немачке.

3 Италија. При уређењу Италије, династички разлози су преовладали. Бечки конгрес је покварио Наполеоново дело, давши бурбонском краљу две Сицилије, папи црквену државу, Аустрији добар део Венеције и Ломбардије, Марији Лујзи, Наполеоновој супрузи, Парму, а млађој грани Хабзбурга

Модену и Тоскану, Викторију Емануелу I Сардинију, Пијемонт, Савоју и добар део Беневе. Ова деоба само је привремено одгодила уједињење Италије.

4 Северна Европа. Норвешка је одвојена од Данске и спојена са Шведском. Од Шведске је узета Финска па придата Русији. Западна Померанска дата је Прусској, а Белгија, против воље народа, присаједињена Холандској; Швајцарској су придати кантони Вале, Невшател, Женева и призната јој вечита неутралност.

5 Енглеска. У Европи је узела Хелголанд, Малту и протекторат над Јонским Острвима, а сем тога и проширила своје колонијално царство.

У септембру 1818 састају се претставници свете алијанције у Екс Ла Шапелу. У часу кад су се велика четворица састала у Екс Ла Шапелу, Француска је била извршила скоро све своје репарационе обавезе, а њен претставник је тада за остатак понудио овакав аранжман: а) Француска ће за 100,000.000 (од 250,000.000 дужних још на рачун репарација), у облику државне ренте дати обвезнице, а остатак у 265,000.000 франака, исплатити у дванаест рата у готову; б) окупаторска војска савезних држава има се повући из Француске до краја новембра 1818. Велика четворица су примила предлоге; Француска је исплатила место 332,000.0000 франака дуга и интереса, суму од 265 милиона франака, које у ренти, које у готову. Даље, велика четворица су пристала да се уклони војска њихова из Француске, „где су војници почели примати револуционарне идеје Француза“. Овај аранжман је потврђен међународним уговором у Екс Ла Шапелу октобра 1818. Тиме је ликвидирао за три године коначно велики рат. Француска је ушла у европски концерт велике четворице.

У току шездесет идућих година (од бечког до берлинског конгреса), ствари су се територијално овако мењале у најглавнијим цртама.

Белгија 1830 се одвојила од Холандије. Аустрија и Немачка пролазе кроз револуције у педесетим годинама XIX века;

Немачка добија превласт над Аустријом која

Године од 1848 улази у мену распадања. Кримски

1818—1878 рат 1854 поставља питање деобе Турске, чију

целокупност Енглеска и Француска бране од

Русије. Турска обећава реформе за хришћане у својој држави

(хатихумајун 1856) и аутономију Влашкој и Молдавској којима је придодат део Бесарабије. Италија од 1848 до 1866 остварује своје уједињење уз помоћ Француза, Немаца и Енглеца. Пруска јача. Најпре присаједињује Шлезвиг и Холштајн, ратује са Аустријом 1866, раскида немачку конфедерацију, избацује из ње Аустрију и ствара немачку унију без Аустрије која губи Венецију и Ломбардију. После овога, Пруска ратује са Француском и користећи се неумешношћу Француза и неактивношћу Енглеца, Пруска добија од Француске шта хоће: а) немачко царство, б) Алзас и Лорен, в) пет милијарди ратне накнаде и г) окупацију Француске докле ова не исплати ратну контрибуцију.

Русија, која је, сутрадан по предаји Меца Немцима 1870, изјавила да не признаје више париски уговор о миру од 1856 о неутрализацији Црнога мора, ратује са Турском. Овај рат завршава се смањивањем Турске и отварањем источнога питања које ће постепено довести до 1914 године и бити повод за светски рат, који по значају долази у исти ред са Наполеоновим ратовима.

Бечки конгрес и уговори о миру на њему донети регулисали су само европска питања, а версаљски уговор питања Европе и целог света. Исте велике силе које су биле у рату 1815 у рату су и 1918: 1815 је Француска, а 1918 је Немачка према целоме свету; онда Наполеон I, сада Вилхелм II и милитаризам.

У XIX веку ломи се и пропада средњевековни систем централизма, побеђује систем националног индивидуализма. У истом веку довршава се уједињење Италије и Немачке с једне стране и стварање независних малих и националних држава с друге. У XIX веку се, даље, јавља тежња за превлашћу над светом. После Француске, Енглеска, после ње Немачка. Национализам, који је порицала Аустрија, водио је оштријој борби међу народима него икад дотле; европски концерт, равнотежа, не постоји; групују се велике европске силе у два тора са незадржаним наоружавањима, имајући мале националне државе као своје клијенте. Свака периода времена у историји је последица оне која јој је претходила, али она је исто тако и квасац оне која долази. Периода од бечке конференције за мир 1815 до конференције за мир 1919 је творевина XVIII века. У XVII и XVIII веку преовлађују династије у међународним односима и тежње о равнотежи а у XIX веку преовлађује идеја оружаног мира који прекида варница из Сарајева 28 јуна 1914 године.

НОВА ЕВРОПА

Велики ратови у историји свију континената према великом рату 1914—1918, изгледају ситница. Наполеонови ратови 1800—1815 су једва ангажовали неколико милиона људи; у великом рату 1914—1918 рачуна се 70 милиона мобилисаних, 30 милиона рањених, 10 милиона мртвих. Велики рат је био рат народа; триестак великих и малих нација ставиле су све своје снаге на теразије. Овога пута се није радило само о овој или оној држави, о границама само једне; реч је била о новој Европи, о новом распореду територија и утврђивању државних граница, о распореду по начелу народности и равнотеже међу великим силама у Европи и у свету. Велики мир је морао решити и питање накнаде штете ратом причињене. Никад један светски рат, па чак ни елементарне непогоде, нису такву пустош начиниле, као што је починио четворогодишњи рат 1914—1918. Отада се неће говорити у Европи о инвазији Хуна и Татара, као страшили људском, него о великоме рату. Упропашћено, уништено, утрошено је на стотине милијарди свакога привреднога чуда, много и немерено. Требало је, поред овога, организовати све народе на таквом начелу, како би се за дуги низ година обезбедио мир, обезбедио се од поновног рата, у оно време од поновнога покушаја Немачке да упада и напада. Превентивне мере против превентивних ратова какве су две врховне команде, немачка и аустроугарска, још од 1909 спремале и онемогућиле да се путем међународне конференције расправи аустро-српски спор и тако отклони рат. Велики мир, управо уговор о миру, је у очима света био готов, свршен пре него што је потписан у Версаљу 28 јуна 1919; мир је створен из самога узрока и карактера рата. Делегати разних држава на конференцији су само дали облик једном општем осећању, једној мисли, што су код разумних људи из народа постојали, пре него што су их државници формулисали. У три речи све: право народа, репарације, Друштво народа.

**Велики рат
тражио је
велики мир**

Уговор о миру, версаљски уговор, није задовољио никога. То је судбина свију уговора о миру, али је извесно да се бољи уговор није могао добити у 1919 години, и да је остављена могућност да се он ревидира. Добро је рекао један од америчких пуномоћника за конференцију за мир: „Мир без победе је теориски разуман, али практично неизводљив“. Ратујући народи нису били још сазрели за мир без победе; прошлост, предања, страховања, престиж, утакмица, разочарења, победа, дубоке трагове имају још у људима, у народима. Векови су потребни па да се измени.

Па ипак, конференција мира дала је нешто добро: 1) створила је Лигу народа, установу која је, како тако, могла спречавати оружане сукобе; 2) извршила је деобу народа у националне државе и остварила донекле начело самоопредељења народа; 3) уредила контролу по областима у Азији и у Африци под мандатима. И да владе сила победница нису губиле своје време, конференција мира би више учинила за стабилизовање Европе и односе међу државама у свету. Конференција се састала доцкан. Да се одмах састала и одмах решила своје односе са Немачком, место што се састала у јануару 1919, што је дискутовала ствари шест месеци, да је решила одмах све, много би био и уговор бољи и избегли би се извесни неспоразуми. Конференција мира у јеку свога рада није имала другу потпору него моралну снагу конференције, а ова снага је опадала из дана у дан; војска се демобилисавала и све војске су углавном биле демобилисане, те је још у току преговарања за велики мир долазило до локалних, оружаних сукоба око граница.

Питање граница је правило највише тешкоћа. То је било природно, увек је тако бивало ма каква одлука била донесена, изгледала је једнима неправедна другима опет недовољна; апетити победилаца никад нису бивали, у историји, у сразмери јачине и брзине варења. Лакше је било утврдити етничке границе него политичке; за разграничавање између држава било је неколико теразија: етничких, географских, стратемских. И тако се могла, на пример, догодити неправда да Горица, Истра, јужни Тирол, етнички туђи крајеви, оду Италији; било је и других неправди, негде више негде мање. Уосталом, ово је први пут бивало у историји Европе да се прави карта њена на бази етничкој, и по начелу самоодређења народа. До 1919 су народи дељени по снази и вештини њихових господара

да отму територије од другог; на париској конференцији од 1919 начело народности је довођено до бесмислености. Конференција мира је, уосталом, у многим случајевима само потврдила готове чињенице. Тако је, на пример, распад Аустро-угарске на националне државе, конференција мира имала само да региструје. Многи претставници азиских и афричких племена су се врзали по Паризу тражећи аутономије; многи су мислили само на своју самосталност не водећи никаква рачуна о привредним и социјалним разлозима. Све се заборавило; сваки од потиштених тражио је слободу, а други, опет, проширења без обзира на стварање иреденте и на свршена факта. Париз је био Јерусалим и Мека, где су се стицале гомиле разних народности из целог света тражећи и што су имале и што нису од велике четворнице, правих господара света од 1918 до 1919. А четири господара једва су се између себе слагала како да изгледа земља, борећи се више за интересе својих држава а мање за добро света. Конференција је личила на Вавилонску кулу; свака народност је у њој била примљена, говорила својим језиком, сваки је био саслушан, али не и послушан. На сто језика и на толико дијалеката су исказиване жеље, стремљења, апетити, жалбе, пред судом велике четворнице. Губљено је драгоцено време, каже пуковник Хаус, први делегат Сједињених Држава Америке на конференцији мира, под необичним изговором да је њихова дужност да саслушају свакога. Основно се губило из вида, привредно питање и односи међу новим и старим државама. Стари привредни оквири су разбијени, економске јединице, што су одржавале извесну стабилност, као, на пример, у старој Европи, су се разбиле у више мањих, неспособних за самосталан живот. На ту нову ситуацију и будућност се није пазило, мало се у версаљском уговору мислило, нарочито су Европљани мало мислили и предвиђали.

Одмах после примирја требало је утврдити привредне и финансиске услове мира; да се то урадило избегло би се много штошта за време конференције а сигурно и ово што је следовало. Да се одмах савезне државе окупише и расправиле колико толико питања ратних дугова, ликвидације ратне индустрије, кредита и утврђивања курса на берзама, валуте, не би било ове, овакве и оволике садање збрке и међусобнога неповерења међу народима. Ратни дугови би били сведени на најмању меру, ликвидирања многих индустријских предузећа, кредитна поли-

тика, могли би довести заједничким радом ипак до некаквога подношљивог међународног решења. Велика четворица су се клонила да расправљају о овим питањима. Лојд Џорџ је изјавио бирачима у Енглеској, а са њим и Французи, све ће Немачка платити, а то све пело се на 132 милијарде златних марака, и то је била аксиома до маја 1920 кад Немачка није била у стању ни прву милијарду да плати на рачун репарација. Данас је дошло до тога да ни Немачка ни друге државе не могу да плаћају обавезе што су последице великога рата. Куд би било лакше данас да су онда и ратна оштета и ратни дугови били сведени на меру најмањег. Немци би платили једном за свагда што им је наметнуто, а Американци не би комерцијализирали један дуг, који је уствари учињен да се програм Вилсона испуни, „уништи за свагда милитаристички дух у централној Европи, у Немачкој“. Време је показало да је добро само то што су савезне и удружене силе, управо четири велике силе, дале одредбама о финансиским и економским обавезама привремено обележје.

Слично овоме питању решења привредних и финансиских клаузула јесте и питање разоружања. Место да се одмах реши кад су прилике најпогодније биле, оно је одложено за доцнија времена. Разоружан је дотадањи непријатељ, а нису његови противници. Унесена је једна одредба о томе у чл. VIII устава Лиге народа; а прошло је тринаест година од јула 1919, ово питање је сад замршеније и даље од решења него што је тада било. У часу склапања мира сви су били у табору велике четворице још под пуном ратном спремом, ниједна сила од победника није мислила да ма у најширим, најопштијим цртама скицира један план за разоружање као јемство за мир. За време рата и пред његов крај велике силе само су о томе говориле, чак су се о томе и споразумеле, а од примирја па до закључка мира озбиљно није решавано ни решено ништа. Ствар разоружања пренесена је на Лигу народа, која ће га пребацити на конференцију за разоружање. Овој последњој конференцији претходио је рад сталнога „одбора за припрему конференције за разоружање“. Рад је трајао све скупа око десет година, а рад конференције траје две године. Сви су за разоружање, а наоружани остају на својим позицијама, док се ненаоружани тајно наоружавају под изговором да буду изједначени у правима као чланови Друштва народа.

Лига народа је била једино велико дело париске конференције за мир. Ниједан други форум није тако штогод у Европи,

а у свету још мање, урадио. Идеја није била нова, али једини човек који је ту идеју могао претворити у дело био је Вилсон. Њему ће остати признање да је сву снагу употребио да се у Паризу створи Лига народа као средство противу рата, као средство да се рат учини што мање могућним. Он је Лигу створио, али ју је умањила његова властита отаџбина. Лига народа је без сарадње Сједињених Држава Америке губила од свога значаја, од свога утицаја, онога дана када је сенат Северне Америке одбио да прими версаљски уговор и повукао се у своју кошулицу „Америка за Американце“. И данас се осећа осуство Америке у Лиги, а Северна Америка сарађује путем осматрача и тиме признаје своју ранију погрешку. Вилсон је проникнуо у будућност и осетио да би нови рат међу народима значио крај цивилизације беле расе. Али сенат је налазио да су то готово будалаштине, хаос као онај у Русији је немогућ, Вилсон је прекорачио устав потписујући версаљски уговор, итд. Онога дана када се догодио кинеско-јапански сукоб односно Манџурије на далеком истоку, Северна Америка је тражила потпору Лиге народа, њени велики интереси у Тихом Океану су дошли у питање. Па и поред свега тога Лига народа је данас снага. Истина је да она, не располажући никаквом војничком снагом, не може да спречи никакав рат својом интервенцијом. Али, истина је и то да је она један снажан организам чија морална снага лежи у основним начелима права, у начелу решавања спорова између народа само мирним средствима, у сталној афирмацији међународне узајамности, сарадње за организацију и политичкога и привреднога мира. Лига народа је створила нов дух у свету, она је увела у међународни живот осећање сигурности подједнако за велике и мале државе; она је развила међусобну помоћ међу народима што је темељ свакој цивилизацији. Као сигурно може се данас рећи Лига народа је саставни и основни део међународнога живота; укинута то из живота значило би бацити у вртлог цео свет.

Претставници сила на конференцији мира у Паризу нису расправљали ни решили питања о слободи мора и ако је то био један од услова што је председник Сједињених Америчких Држава Вилсон поставио за мир. Слобода мора је може бити један од битних услова за дуготрајан мир међу поморским силама. У часу кад се правио мир за питања права на светским морима-важила је само париска декларација од 1856; ова декларација

је чинила Велику Британију господарем на њима. Према томе и данас се свет налази, захваљујући конзерватизму Енглеза, без законодавства за блокаду, за ратно кријумчарење, за уапљивање бродова на мору, за пловне бомбе и за подморнице. Немци су 1917—1918 и оно мало међународних правила о обичајима и одредбама из поморскога ратнога права прекршили. Од конференције мира досада је нешто уговорима у Вашингтону и Лондону дотерано; на конференцији за разоружање се ова питања полако расправљају. Можда ће из тога изићи један поморски законик, којим ће се ако не отклонити многи узроци рата а оно умањити они ужаси из рата 1914-1918, какви су почињени потапањем путничких и болничких бродова *Лузитаније*, *Арабика*, *Сатекса*, и других покора што су подморнице из Балтика починиле.

Версаљски уговор је дао и једно решење за владу над у цивилизацији заосталим народима, које се први пут сада ставља на пробу. Дотада су европске државе улазиле у велике покрајине настањене нецивилизованим народима, располагале њима свакојако, и између себе су долазиле чак до сукоба и до рата. Конференцијом мира постигнут је споразум међу европским силама о контроли над колонијама, дати су мандати од стране Лиге народа појединим најјачим силама, с тим да о раду и организацији у колонијама под мандатом врши контролу сама Лига народа. Мандати су били подељени у три групе: првој групи су припале колоније створене од отоманских провинција (Сирија, Месопотамија, Палестина, Ирак). Земље под овим мандатима су земље за које се веровало да су у стању да саме собом управљају после извесног времена, а силе мандаторке требало је само да их, у прво време, помогну својим искуством. Сирија, Палестина и Ирак од 1919 до данас су постигле више или мање самосталност. Овај систем мандата и држава прилично је досада функционисао, није било сукоба међу силама око њих а народи у њима су се држали доста добро и разумно. Поред ових мандата било је још две категорије: мандати В и мандати С. Мандати В одређени су за заостале народе међу којима су увођени основи сваке цивилизације; нарочита је пажња обраћена противу трговине алкохолем, отровима, робљем, зеленашством. Мандати С су задржани за сасвим дивље народе у југозападној Африци и на острвима у Тихом Океану. У овим деловима света мандаторке су господари у својој управи над

њима. Мандаторке морају подносити извештаје о раду у колонијама под мандатом, примити дискусију за контролу, па евентуално и изгубити га у корист других.

ПРЕД КОНФЕРЕНЦИЈУ

И ако су се савезне и удружене силе договарале и разговарале за време рата о циљевима рата, о захтевима сваке појединачно за случај победе, ипак није ништа коначно утврђено. И ако су постојали и тајни писани уговори између њих, ипак се није знало шта ће бити **Уочи дебате** на крају рата. Кад је закључено примирје 11 новембра 1918, онда су почела нагађања какав ће бити мир. Свет је, углавном, мислио да је све уређено, да конференција за мир зна унапред шта има да постигне, да ће наметнути за будућност нове међународне законе и да ће отада завладати воља народа. Тако је мислила већина, а мањина, она која је гледала кроз нерасположене очи, сматрала је целу конференцију мира као неко попрште у коме се одиграла једна драма, у којој су главне улоге имали Вилсон, Клемансо, Лојд Џорџ, а други споредне. Споредни глумци су радили за славу три велика глумца, а све скупа завршило се победом зла над добрим, врлина није награђена него злоба. Истина је по среди. Конференција мира имала је своју сценеричну страну, своју свечану и репрезентативну страну, али то је служило више за кулису, за заклон иза којег се радило колико то људске снаге и људске слабости доуштају. Иза оних свечаних седница у „Дворани огледала“ у орсејској палати, постојале су друге седнице, састанци где су људи, одговорни претставници сила које су ратовале противу централних сила, разговарали скидајући маске, очи у очи, како да се обезбеди што трајнији мир, како да се спречи нова катастрофа.

Делегати сила које су водиле рат противу Немачке, претседник Сједињених Америчких Држава, Вилсон, претседници влада Велике Британије и Француске, Лојд Џорџ и Клемансо, разумели су одмах да се проучавање услова за мир не може вршити пред свима делегатима удружених држава. У самоме почетку било је сигурно да Америка, Енглеска, Француска и Италија, неће допустити некој другој сили да учествује у озбиљном проучавању услова за мир. Ово је било сигурно

и ако су Јапан, Белгија и Србија имале изузетне положаје у рату и за време рата. После кратке дебате у друштво четворице примљен је још само Јапан као пети члан; све друге државе, и ако су отворено негодовале, остављене су изван правога посла. За први и најважнији посао створен је савет, који је претстављао, био нека врста савета који води светску политику у овоме часу. Савет су састављали њих десеторица претставника

пет великих сила; по двојица од сваке државе, махом шефови влада и њихови министри иностраних дела. Савет је био власт конференције мира. Он је од 13 јануара до 25 марта 1919 радио установивши разне одборе који су имали да проуче поједина европска питања и да за њих спреме решења. Таквих је питања било много и свакога часа су се јављала нова. Савет је, као да је био неки суд, саслушавао претставке и захтеве појединих држава, које су и то са муком добијале. Сваки претставник је излагао националне захтеве своје државе, а затим их предавао формулисане написмено; писмено изложени захтеви предавани су савету који их је предавао својим одборима на проучавање и претресање. У соби министра иностраних дела на Орсејском кеју у Паризу, где је савет заседавао, чули су се најразличитији национални захтеви. Прича се да су арбански делегати изазвали жагор и смех кад су излагали своје националне захтеве. Један стари Турчин срицао је неколико сахата једну претставку коју су му спремили Италијани, јер је у тој претставци била одбрана италијанских интереса на источној јадранској обали. То је само један пример како је пролазило време у прво доба у савету, пред којим су стајала толика друга питања: анархија у Русији, револуција у Мађарској, рат на истоку, глад у источној Европи, заразне болести, исхрана Европе чији су кошеви за храну били празни. Важније је било да ли ће се и даље проливати крв или да ли ће умирати на хиљаде људи од глади и болештина, него да ли ће Италија добити Валону и острво Сасено.

Савет десеторице није имао само да расправља политичка питања него и да води послове једног доброг дела Европе. Он је вршио послове које је требало да врше министарства војске, финансија, саобраћаја, трговине и спољних послова појединих држава. Његов ауторитет је потрзан свакога часа и за многе ситнице чисто административног карактера.

Главни предмет за рад су била политичка питања. За решење питања о миру, председник Вилсон је поставио извесна начела која су примиле све државе у рату. Али, то није значило да су са тим она решена. **Основа за мир** била и да је рад био лак. Начела која је претседник Вилсон изложио у четрнаест тачака била су изражена у општим речима. По њима силе су могле да обуставе непријатељства али нису могле поставити услове за мир. Вилсон је, тако, рекао да ће се исправка границе Италије уредити по линији, која ће претстављати јасно народносно границу између Италије, Југословена и Аустријанаца. Али да је неко затражио од Вилсона да на карти ту границу учрта или бар повуче, он не би могао то урадити. Такву линију, која никада није могла бити савршена, могли су одредити само стручњаци, који су проучавали, служећи се научним методама, свако питање те врсте. Па и при одређивању нових граница знање и умешност стручњака није имало пресудну реч. Политички разлози и интереси утицали су на утврђивање тих граница. При одређивању граница увек има два супротна гледишта те треба познавати не само до ситница питање него треба на неки начин погодити да ли ће нова граница одговарати не само суседима на њој, него и општим интересима Европе и мира. Често је одређивање граница и неки пророчки таленат, те је вештина умети прозрети у будући развој народа чија се граница одређује и у развој интереса општих и човечанских. Готово у сваком граничном питању на конференцији мира споразум је постизаван не на темељу онога што су стручњаци утврдили, него је границу одређивао споразум који је бивао често на начелу „дајем да даш“. Често су политичари попуштали да би избегли прекид и саме конференције мира.

Савет десеторице, који је уствари претстављао ранији врховни војни савет, није био по својој спреми способан да решава фактичка питања за која је требало техничких знања. Није било боље ни за озбиљнија политичка питања, за која је требало његово решење или упуства. Кад је дошло питање Русије, савет десеторице није умео ниједан циљ да одреди а камо ли да је имао спремна **Улога стручњака** решења. Он није био спреман да решава ни најглавнија гранична питања за нову Европу, а још мање је имао спремну да расправља заплетене опште

привредне проблеме, које је рат створио и који су били важнији и од територијалних граница појединих држава. Савет десеторице није могао да да чак ни главну линију за стручњаке у тим питањима, и ако је сваки члан имао поред себе читав штаб стручњака за свако питање. Мора се рећи да је стручњака било много, сувише. Сваки шеф владе имао је, најпре, свога министра иностраних дела поред себе. То није значило да су они били једнакога мишљења и да су имали раван глас при одлучивању. Сем случаја с Италијом, остале државе су имале шефове влада јаче од њихових министара иностраних дела; барон Сонино био је јачи од шефа италијанске владе Орланда те је он водио главну реч у савету десеторице докле је савет трајао. Ни председник Вилсон, ни први министри Велике Британије и Француске, нису скоро допуштали својим министрима иностраних дела да имају право мешања и гласања. Вилсон и Лојд Џорџ су, тако рећи, радије слушали туђе предлоге него становишта својих министара па макар колико да су она била боља од првих. Клемансо, пак, сматрао је Пишона као шефа свога кабинета а не као министра иностраних дела; слично је нешто поступао и Вилсон са Лансингом, секретаром за спољне послове Сједињених Америчких Држава.

Требало је времена да савет десеторице увиди да није довољно спреман да претреса многобројне проблеме које је добивени рат поставио. Саслушавајући многе људе и њихове претставке савет је увидео ширину свога незнања и зато је почео готово сва питања достављати нарочитим одборима. Он је упућивао најпре сва територијална питања одборима, које су састављали већи или мањи број делегата великих држава; одбори су имали да претресају ова питања, да их у што скраћенијем облику прикажу у извештају, да, најзад, по могућству, предложе и правилно решење. До закључка мира у Версаљу 28 јуна 1919, било је 52 оваква одбора. Ови одбори стручњака држали су око 1650 седница и на њима расправили многе проблеме. Они су уствари имали највећи утицај на решење многобројних питања садржаних у версаљском уговору. Без ових одбора, који су саслушавали све претставнике заинтересованих народа у току спремања решења за поједине државе, уговор о миру био би, сигурно, много друкчији него што је. Њихова функција је, то се може рећи, била за најважнија питања мира много значајнија него и функција самога савета десеторице.

Међу ових 52 одбора најважнији су били одбор за репарације, одбори за територијалне границе, одбор за Лигу народа, одбор за међународно законодавство рада, одбори за међународну трговину (царине, пло- Главни одбор видба, саобраћај, промет), одбор за финанси-ска питања. Одбор за Лигу народа састављен је био по жељи Вилсона; у њему су били најважнији политички чиноци из разних земаља, а у друге одборе улазили су махом дипломате, сем Америке која је давала своје најбоље професоре, који су се раније већ били спремали за евентуалну конференцију мира. Ови одбори су радили, као што се обично ради, у саветима у којима су поступак и рад пословни. Чланови су одбора били обично људи који су сматрани као стручњаци за питања која одбор има да решава. Одборске седнице на којима су саслушавани претставници заинтересованих народа биле су нешто свечаније, а друге су ишле обичним током; у почетку потешко, па доцније, у току дискусије, боље, докле се не нађе споразумно решење. Ако би се десило да се оно не нађе, онда је Савет решавао о дотичном спору.

Ови одбори се нису бавили само утврђивањем чињеница, они су често претресали и политичку страну питања у којима су утврђене чињенице. У томе је било доста тешкоћа, јер сви претставници држава у одбору нису имали одрешене руке, него ограничена упутства. Али, доцније, кад се видело да време измиче и да треба сувише одужене разговоре привести крају, ишло се брже. Велика сметња у раду одбора били су делегати Италије, који су тврдоглаво остајали на своме становишту; доцније, при крају маја и јуна, и са њима је ишло лакше. Кад су завршили рад, одбори су спремили извештај што је могуће краће и збијеније, у који су уносили чињенице, начела и закључке, који су из њих излазили. Сваки извештај одбора имао је при крају још и готове одредбе како би се могле уносити у уговоре о миру. И доста већи део ових израђених одредаба о разним питањима ушао је неизмењен у опсежне уговоре о миру.

И ако су ови одбори умањили посао савета десеторице на три четвртине, ипак он није лако долазио до решења и закључака о појединим проученим питањима. Савет десеторице одбацио је сва другостепена питања, пре- Савет десеторице стао је да прима депутације разних народа, па ипак није могао да ради, ишло је тешко кад су била у питању врло крупна питања као што су, например, била

она о репарацијама, о граници на Рајни, о изласку Пољске на море преко Гдиње (Данциг), или о Јадранском мору. Та и многа друга питања чија су решења била прилично везана за цео проблем мира, требало је да буду готова пре но што је конференција мира почела да утврђује услове за мир. Десет државника у савету нису се увек слагала у тим питањима, те је савет био пре нека сметња него неки извршни орган конференције за мир. И зато се једнога дана шефови влада Америке, Велике Британије, Француске и Италије, почињу издвајати и претресати између себе сва ова питања од којих је зависио мир. Место њих десет почиње да ради савет четворице, велике четворице како су их одмах прозвали. Али ни међу њима није ишло тако глатко. Сваки од њих је био понешто обећао јавно народу што се није увек слагало са захтевима било опште политике било с интересима неких начела или виших интереса. Осим тога, због унутрашњих прилика они се нису могли састајати; Лојд Џорџ је сваки час ишао у Лондон, Вилсон је морао ићи у Америку, а Клемансо је морао више дана чувати постељу после атентата који је један лудак извршио над њим у фебруару 1919. У њиховом одсуству њихови заменици нису могли учинити много; они су проучили поднесена питања, али су морали да оставе савету четворице да донесе праву и једину меродавну одлуку. Око 14 марта 1919 савет четворице је наставио рад и радио три недеље узастопце; те три недеље су биле најкритичније у историји конференције мира. Лојд Џорџ, Клемансо и Вилсон нису се слагали у питању о условима које треба поставити Немачкој. Лојд Џорџ је био за то да треба што лакше услове правити, а Клемансо против тога. Вилсон је био најпре мишљења Лојда Џорџа, али се после придружио Клемансоу и мишљењу војничких чинилаца. Лојд Џорџ се непрекидно бојао да Немци неће хтети да потпишу мир, те је зато настојавао да буду блажи. У једном тренутку у овим преговорима Вилсон је претио да ће оставити Париз, али се, најзад, нашао излаз, и Вилсон се сложио са другом двојицом о условима за мир са Немачком. Тек што је била та криза прешла, дошла је друга; италијански захтеви у Јадранском мору доведоше до сукоба њених претставника са Вилсоном; они напустише Париз а затим убрзо и Вилсон упуту проглас Италијанима опомињући их да „немају право на претеране захтеве на Јадрану“, што је изазвало велико огорчење пропраћено демонстрацијама. Та криза је прошла но с тим да се доцније реши на штету југословенске државе. О овоме не-

слагању између велике четворице у ово време знало се мало, и допринело је много да се, на пример, уговор о миру са Немачком потпише. Да су Немци знали мишљење Лојда Џорџа, вероватно да би се они друкчије држали, и ствари би се на други начин расправиле.

Савет десеторице је држао 72 седнице, савет петорице — министара иностраних дела, 39, а савет четворице 145. Најважнија питања су решавала велика четворица, докле су други остајали у позадини помажући колико се може да решења буду што боља. Савет четворице почео је најпре чисто личне разговоре, без званичнога обележја; такав карактер разговора одржаван је скоро до уочи потписа версаљског уговора. Кад је требало извесне одлуке забележити онда су позивани секретари и тумачи; Лојд Џорџ и Вилсон нису знали другог језика сем свога, Клемансо је говорио енглески а Орландо га није знао. Али велика четворица нису састављала уговор о миру. Већи део чланова версаљског уговора узет је дословно како је било израђено у одборима. Одредбе о границама Италије нису претресане ни рађене у каквоме одбору; њих је редиговао савет четворице. И у још неким питањима, као оно о границама Пољске, претрес је вршен у савету четворице, али уз помоћ техничких лица која су та питања раније проучавала. Ретко се догађало да и тада велика четворица не прихвате мишљење стручњака. И зато се може, без претеривања, рећи да су одбори углавном дали решења свих проблема који се налазе у уговору о миру. Велика четворица су примила на себе одговорност за цео израђени посао садржан у њему, али радили су га стручњаци у одборима. Чак и у случајевима где су поједина питања из политичких разлога решавана не по мишљењу стручнога одбора, дакле онако како би најближе праведности било, разлози стручњака су имали увек утицаја на компромисна решења.

Улоге велике четворице, свакога за себе, нису још дефинисане добро и праведно, и ако је прошло скоро двадесет година од версаљског уговора о миру. По делима која се изводе на основу одредаба версаљског уговора за који су они примили одговорност пред историјом и својим народима, могло би се по нешто данас рећи о појединцима из савета. Вилсон је, на пример, добро осећао да ће границе Италије бити сметња консолидовању међу-државних односа у средњој и југоисточној Европи, и није се

преварио. Лојд Џорџ је у своме попуштању Немцима ишао далеко, па извесни проблеми и данас не налазе своја решења. Сувише уско становиште Клемансоа о питању француско-немачких односа и граница оставило је и данас нерешено питање сигурности мира, разоружања и гаранција за безбедност Француске. Али, права оцена о њима доћи ће тек после дваеста година, а сад се може скупити отприлике све у овакву оцену. Клемансо је имао одређени циљ и утврђене принципе, те није лако од њих одустајао, због тога је његова реч бивала често пресудна. Лојд Џорџ је био несталан, своја гледишта је удешавао често по јавном расположењу у Енглеској и у својој партији. Вилсон је умео да брани своја начела, и да му није био готово искључиви циљ установљење Лиге народа и погрешно схватање да ће она бити установа која ће обезбедити у будућности мир у свету, он би могао бити изнад својих другова у савету четворице и њихов вођ. Орландо је имао мало утицаја на опште решење питања о миру; Ријека и утицај на Јадрану била је његова главна брига, друго га није много интересовало. Вилсон је, једини међу њима четворицом, предосећао да ће економски проблеми имати пресудну улогу у новој светској политици, и зато је у многим политичким питањима 1919 попуштао Клемансоу и Лојду Џорџу.

ЛИГА НАРОДА

Установа Лиге народа није никла на конференцији мира. Под именом „Удружење Народа“, унео је њен пројект у својих четрнаест тачака Вилсон. Он је то исто унео и у свој одговор о условима за примирје са Немачком. Конференција за мир је имала да ранијој идеји о томе, за коју су и Енглези имали већ спремне одлуке, да само облик и изрази га у правничким одредбама. С том идејом су дошли и Немци; само Немци нису желели да то буде Друштво народа, него опште удружење свих народа са жељом да и Немачка одмах са свима другима уђе унутра.

На првој седници, на свечаној седници отварања конференције мира, 25 јануара 1919, донета је одлука да се има установити Лига народа, да се њен устав има унети у уговор о миру, и да устав Лиге изради једна нарочита комисија. Одлука прве седнице конференције мира имала је у почетку две ствари са којима су се сложили, пре него што се приступило изради устава Лиге

народа, и победиоши и побеђена Немачка; једна је да се нађе неко средство да се бар рат у будућности спречава и да се мир обезбеђује; друга је да одредбе устава Лиге народа буду саставни део уговора о миру. Али за даље није тако било. Сложиле су се све да је основа Лиге „узајамна гаранција политичке независности и територијалне целокупности за велике и мале државе.“ Доцније, та основа, која је ушла у устав Лиге народа чл.10, била је предмет за многобројне спорове и дискусије. Остала начела за Лигу народа нису била тачно одређена, јер се у изразима „Лига ће бити доступна сваком цивилизованом народу на кога се може рачунати“, или „састајаће се повремено, имаће сталан секретаријат и организацију“, показивала бојажљивост да се не оде сувише далеко.

Одбор коме је поверена израда устава Лиге народа имао је, најпре, да прегледа многе предлоге о тој истој ствари поднете конференцији мира. Пре свега и свачега сви чланови одбора осећали су да треба принудити све државе да морају ићи пред Друштво народа, пре него што угазе у рат, како би се пред њим покушало нешто урадити, покушало неко измирење. Историја од 23 јула до 4 августа 1914, од ултиматума Аустроугарске до уласка европских сила у рат, показивала је велике недостатке дипломатског механизма. Неуспех лорда Греја да састави конференцију незаинтересованих држава год. 1914, и можда спречи рат, био је прва и главна побуда да се створе шире и уже међународне конференције за претресање међународних спорних и важних питања.

Било је неколико предлога за пакт — устав Лиге народа. Један је спремио, пред свој долазак у Париз, претседник Вилсон; други је имао генерал Смац, други британски делегат; трећи су званично предали конференцији, почетком јануара 1919, амерички делегати. Лорд Роберт Сесил, први британски делегат, имао је, опет, свој лични пројект за Лигу народа. Французи су имали свој, Јапанци, Швајцарци своје предлоге; ови последњи су, уз друге, више претстављали допуне тексту који је предложио Вилсон. Вилсон је веровао у Лигу народа као установу која ће разоружати све државе, те нагнати војнике да „своје мачеве и копља прекивају у плугове и у српове“. Лорд Сесил је желео да у Лигу не улазе мале државе. Французи су у Лиги народа гледали средство за своју безбедност, за осигурање од будућних могућних немачких напада. Јапан је, пак, желео равноправност раса, а Швајцарска признање и јемство њене неутралности, итд.

Први део времена је провео одбор за устав Лиге народа проучавајући те разне предлоге и дајући могућности делегатима великих држава да разговарају, преговарају и споразумеју се о општим начелима за устав Лиге народа. Други део времена (од 14 фебруара 1919) употребљен је за претресање одборскога предлога и извештаја састављенога под претседништвом самога Вилсона. Предлог Вилсонов о изменама практичне природе, које су

**Предлог
устава**

и ако он није коначно утврђен без озбиљне, често жестоке препирке и чарке. Тако је било, на пример, кад се говорило о предлогу енглеском да

Лигу народа претстављају само велике силе. Још живље се дискутовало кад је француска делегација тражила да се за санкцију одлука Лиге народа установи једна међународна војска, или неко међународно војно веће. Кад се расправљало о члану 10 пакта — устава Лиге, није се мање препирало нарочито о јемствима за безбедност држава и за могућност промена државних граница у будућности. Током дебате одбачен је предлог Американца да свима верама буде призната равноправност, као и предлог о колонијалним мандатима, које су критиковали Французи и Аустралијанци.

Кад је пројект устава Лиге народа био готов, он је предат јавности да га претреса. Сви су га примили како тако, а Французи су били раздрагани. Сви други су мислили да у експериментисању не треба ићи врло далеко, а Французи као да су хтели Лигу народа у ономе облику у коме је било врховно војно веће за време рата; они су желели установу састављену од претставника старих савезних и удружених држава, којој би се придружили претставници непријатељских држава. Они су стално мислили на једну установу која ће их заштитити од какве нове немачке инвазије. И зато су француски делегати до краја бранили свој предлог да се уведе у устав одредба о установи једне сталне међународне војне комисије, нека врста међународне врховне војне команде. Место тога добили су најпре само обећања за један гарантни уговор англо-америчко-француски.

Јапан је до краја бранио, опет, свој захтев о једнакости раса, али је био одбијен, после гласања које је он изазвао а Аустралија га учинила негативним.

Швајцарска је тражила признање и гаранцију неутралности у једној нарочитој одредби у уставу, али то није добила. Америка није пристајала, јер су то могле тражити све неутралне државе.

У устав је унесено и начело Монроево за обе Америке, после доста јаког опирања Француза, који су у томе видели жељу Американца да препусте Европу самој себи.

Питање о сталноме седишту Лиге народа је исто тако прилично унело забуну у конференцију мира. Сви су желели да буде седиште у каквој неутралној вароши. Брисел је био одмах одбачен, за Женеву су били сви, а нарочито Енглези. Место Хага чули су се гласови и о Бечу као седишту Лиге народа. Данас се види погрешка што се и томе предлогу није 1919 обратила већа пажња. Неутралисана Аустрија и њена престовница као седиште Лиге Народа, олакшали би заплете данашње око Аустрије. Женева, средиште добрих традиција демократије, мирољубивости, међународне узајамности, у центру Европе и са погодном климом, би изабрана као стално седиште Лиге народа.

Претресано је било са доста живости које ће државе добити још место правих делегата у савету Лиге народа; поред сталних делегата у савету: Северне Америке, Енглеске, Италије, Јапана и Француске — Немачка и Русија нису узимане у чланове Лиге уопште. Исто тако је одлучено да уђу претставник Бразилије, Белгије, Шпаније и, по жељи Вилсона и Клемансоа, први грчки делегат Веницелос, који није уживао у америчкој делегацији глас какав је имао код Вилсона и у другим делегацијама. Американци и Енглези предлагали су да Немачка одмах уђе у Лигу народа као члан и у њен савет, али нису успели. Све државе чије владе нису признате (Русија, Мексико, Коста Рика) нису примљене за чланове Лиге.

Многе одредбе као, на пример, она да колонијални мандат није обавезан, или она да сваки члан Лиге народа има само један глас, а тако и она да свако решење мора бити једногласно донето, примљене су без дискусије. Али, одредба о иступању држава из чланства Лиге народа, није брзо прошла. Француска је желела да се иступање из чланства свакако онемогући, други су тражили да се може иступати кад хоће која држава. Да се не би створила рђава практика противу неприкосновености међународних уговора, сложили су се сви претставници држава да се иступ отежа што је могуће више. Било је речи и о раз-

граничењу сфере мешања Лиге народа у међународне послове, категорисања питања међународнога и унутарњег значаја (на пример тарифа царинских, жељезничких; Американци у америчком сенату тражили су да се одређивање тарифа сматра као унутарња ствар Сједињених Америчких Држава).

Обавезно излагање пред међународни мешовити суд за међудржавне спорове није улазило у устав Лиге Народа, и ако се о томе разговарало дуже времена. Покушавало се са установљавањем једне листе предмета за које би се, кад дође до спора, морало ићи пред међународни суд у Хагу, али није дошло до сагласности.

У Лигином уставу виде се трагови и од захтева светских женских друштава за међународну сарадњу у стварима у којима нема политике: међународна хигијена, трговина белим робљем, трговина опијумом, кријумчарење оружја у нецивилизованим земљама и др.

Одредбе о заштити саобраћаја и транзита, и о Црвеном крсту, ушле су на предлог америчких делегата.

Нарочити положај признат је британским доминијама у Индији, и ако оне нису биле потпуно независне државе.

УСТАВ ЛИГЕ НАРОДА

Чл. 1. Чланови оснивачи и потписници уговора о миру: Сједињене Америчке Државе, Белгија, Боливија, Бразилија, Британско Царство (Канада, Аустралија, Јужна Африка, Нови Зеланд, Индија), Кина, Куба, Екватор, Француска, Грчка, Гватемала, Хаити, Хелас, Хондурас, Италија, Јапан, Либериа, Никарагуа, Панама, Перу, Пољска, Португалија, Румунија, Држава Срба, Хрвата и Словенаца, Сијам, Чехословачка, Уругвај.

Свака држава може постати члан Лиге народа а) ако две трећине скупштине Лиге народа изгласају пријем; б) ако зајемчи поштовати сваке међународне обавезе; в) ако прими одредбу Лиге народа о војним снагама и наоружању.

Чл. 2. У име Лиге народа по њеном уставу врше акцију скупштина и савет уз помоћ сталног секретаријата.

Чл. 3. Скупштину састављају претставници држава чланова Лиге народа, а заседава у утврђеном времену или увек кад то потреба захте, обично у седишту Лиге народа.

Скупштина је надлежна за свако питање њене активности и светскога мира.

Свака држава, члан Лиге народа, не може имати више од три претставника у скупштини а располаже само једним гласом.

Чл. 4. Савет састављају претставници главних сила савезничких и удружених и четири претставника од осталих држава чланова Лиге народа. Скупштина одређује слободно ова четири члана кад нађе за сходно.

Скупштинска већина може одобрити савету да изабере нове сталне чланове савета. Савет може повећати број чланова са пристанком скупштине.

Савет се састаје бар једанпут годишње у седишту Лиге народа, а надлежност му је као и скупштине. У савету чланови имају само један глас, а заседава са њима и претставник оне државе члана Лиге народа кад савет решава питање које њу интересује.

Чл. 5. Одлуке скупштине или савета морају бити увек донете једногласно од стране присутних претставника, сем случајева које устав друкчије одређује (поступак одређивања комисија).

Чл. 6. Стални секретаријат саставља главни секретар и више секретара и чиновника. Главног секретара поставља савет по одобрењу скупштине; он је главни секретар скупштине.

Трошкове секретаријата подносе чланови Лиге народа у сразмери одређеној за општи поштански савез.

Чл. 7. Седиште Лиге народа је Женева, али га савет може и променити. Седиште и особље Лиге народа су чиновници неповредни са дипломатским повластицама, а могу бити и људи и женска лица равноправна.

Чл. 8. „Одржање мира захтева смањивање народних наоружања на најмању меру без које нема народне безбедности ни извршења међународних обавеза помоћу заједничке акције...“

Чл. 9. Образоваће се стална саветодавна комисија за извршење чл. 1 и чл. 8 о војним питањима.

Чл. 10. Чланови Лиге народа обавезни су да поштују и одржавају територијалну целокупност и садању политичку независност међу собом. Савет одређује, на случај потребе, како ће се извршавати ова обавеза.

Чл. 11. Сваки рат или претња рата једног члана погађа Лигу народа, и она предузима мере да успешно сачува мир. Савет се ради тога одмах састаје.

Сваки члан Лиге народа има право да пријатељски обрати пажњу органа Лиге народа на околности које могу пореметити мир или добар споразум међу народима.

Чл. 12. Чланови Лиге народа се слажу да своје озбиљне међусобице подвргну или изборном суђењу или разматрању савета. Ни у ком случају не смеју прибећи рату пре него што протекне три месеца после пресуде изборног суда или извештаја савета.

Према овоме члану као и према чл. 10 и 11 устава Лиге народа рат није отклоњен него само отежан. То је исправљено доцније т.зв. Келоговим пактом (закљученим 1929 у Паризу) по коме је напад ратом забрањен.

Чл. 13. „Чланови Лиге народа слажу се, ако се између њих појави каква размирица, коју може решити одлука изборног суда, да то питање у овој потпуности подвргну изборноме суђењу... Чланови Лиге народа обавезују се да ће савесно извршити изречене пресуде, нити ће прибећи рату ни противу иједног члана који их се буде придржавао. Ако пресуда не буде извршена, савет предлаже мере за постизање примене“.

Овај члан оставља могућност рата, и садржи факултативну клаузулу за изборно суђење.

Чл. 14. „Савет је дужан спремити предлог о сталноме суду за међународно суђење... Суд ће судити све међународне парнице пред њега изнесене... давати (саветодавно) мишљење о свакој ствари коју му поднесе савет или скупштина“.

Чл. 15. Овај члан говори о поступку савета приликом сукоба између два члана Лиге народа (анкета, саслушања, покушај поравнања). Ако савет не донесе једногласну одлуку да се сукоб изнесе пред стални међународни суд, онда парничне стране могу радити како хоће за одбрану својих интереса и повређенога права. И у овом члану као и у чл. 13 остављена је „вратница за рат“. Келогов пакт још није доведен у склад са уставом Лиге народа, те су изгледи за ратове могући и даље докле се не дође до ревизије устава Лиге народа.

Чл. 16. „Ако један члан Лиге народа прибегне рату противно обавезама које је узео на себе по члановима 12, 13 и 15, сматраће се да је самим тим извршио један ратни акт против свих других чланова Лиге. Ови се обавезују да с њим одмах прекину све трговачке или финансиске везе, да забране све односе између својих држављана и држављана државе која је раски-

нула овај устав и да обуставе сва финансиска, трговачка или лична општења између држављана ове државе и држављана ма које друге државе, било да је ова члан Лиге или не.“

„У овом случају савет је дужан да препоручи разним заинтересованим владама са коликим ће бројем војне, поморске или ваздушне снаге, који од чланова Лиге сваки за свој део учествовати у војним снагама, које имају да прибаве поштовање обавезама Лиге.“

„Чланови Лиге слажу се, осим тога, да један другоме пружи узајамну помоћ ради примена економских и финансиских мера, које се имају предузети на основу овога члана у циљу да се сведу на најмању меру губитци и тешкоће које могу отуда произићи. Они, тако исто, пружају један другоме узајамну помоћ да би противстали свакој нарочитој мери управљеној противу једнога од њих од стране државе која раскине овај устав. Они предузимају потребне мере да олакшају пролаз кроз своју територију силама свакога онога члана Лиге који учествује у каквој заједничкој акцији којој је циљ да се прибави поштовање обавезама Лиге.“

„Из Лиге може бити искључен сваки члан који буде крив за повреду једне од обавеза које проистичу из устава. О искључењу се решава гласањем свих осталих чланова Лиге, који су претстављени у савету“.

Овај члан претставља једно принудно средство за поштовање Лигиних одредаба. Средства су и војничка и привредна, привредни рат је обавеза, а војнички само онда кад савет препоручи члановима Лиге.

Чл. 17. „У случају несугласица између две државе од којих је само једна члан Лиге а друга не, или од којих ниједна није члан Лиге, оне ће бити позване да се подвргну обавезама које важе за чланове Лиге...“

„Ако позвана држава, одбивши обавезе члана Лиге у погледу регулисања спора, прибегне рату противу једнога члана Лиге, на њу ће се применити одредба чл. 16.“

Овај члан је прављен у оно доба кад се мислило да ће и Русија и Америка бити чланови Лиге народа. Овакав какав је тај члан није међународно-правно основан. За време руско-кинеског сукоба, међутим, савет није довољно могао да ради на одржавању мира на даљнем истоку.

Чл. 18. „Сваки уговор или међународни споразум између чланова Лиге, неодложно се предаје секретаријату који га објав-

љује што је могуће брже. Ниједан од ових међународних уговора или споразума нема правне обавезе пре него се ово не изврши“.

Овај члан устава је уперен противу рада тајне дипломатије, противу тајних уговора и конвенција. До августа 1929 било је регистровано и објављено око 2100 међународних уговора у духу овога члана.

Чл. 19. „Скупштина може, с времена на време, позивати чланове Лиге да понова проуче оне уговоре који су постали неприменљиви као и оне међународне околности чије би даље трајање могло довести у опасност светски мир“.

Међународни уговори, конвенције, споразуми, не значе увек да су и оправдани; прилике се са људима мењају, па и према томе их треба мењати с времена на време. Ова одредба која циља на ревизију уговора, досада није никада примењена, и ако се версаљски уговор мењао другим међународним уговорима.

Чл. 20. „Чланови Лиге Народа... признају уставу да укида све њихове обавезе или споразуме који се не подударају са њим и свечано се обавезују да у будуће неће сличне склапати“... Они су „дужни да предузму одмах мере како би се ослободили таквих обавеза“.

Чл. 21. „Уговори о изборноме суђењу (арбитражи), регионални споразуми, као Монроева доктрина,... не сматрају се као неподударни ни с једном од одредаба овога уговора“.

Чл. 22. „Благостање и развијање народа у колонијама јесу за цивилизацију једна света мисија, и стога се уноси у устав јемства ради испуњења те мисије“.

Овај члан се односи на режим земаља под мандатом, то јест, на раније немачке колоније и на велике покрајине некадање отоманске царевине, у којима је до рата постојало робовање, трговина људима.

Чл. 23. Чланови Лиге стараће се: да обезбеде и одрже правичне и човечне услове рада за човека, жену и дете на својим властитим територијама; да обезбеде правично поступање с урођеницима, а Лига народа води општи надзор: а) над уговорима који се односе на трговину женама, децом, опијумом и другим сличним лекаријама; б) над трговином оружја, муниције; в) над саобраћајем, транзитном трговином и г) над радом око спречавања и сузбијања болести.

Чл. 24 и чл. 25. Ставља све постојеће међународне установе под власт Лиге народа.

Чл. 26. „Измене и допуне устава ступиће у важност чим их ратификују чланови Лиге, из чијих се претставника саставља савет и већина оних чији претставници сачињавају скупштину.“

„Сваки члан Лиге слободан је да не прими измене и допуне учињене у пакту, у коме случају престаје бити члан Лиге“.

Овај члан има везе са чл. 19.

ЛИГА НАРОДА И ВЕРСАЉСКИ УГОВОР

Осим ових изричних одредаба у уставу Лиге народа, постоје извесна права и обавезе Лиге у версаљском уговору.

По версаљском уговору (чл. 100—108) стоји слободни град Гданск (Данциг) под заштитом Лиге народа. Лига поставља свог врховног комесара, и бива судија за спорове који се буду јавили између слободног пристаништа града Гданска и Пољске.

И Сарска долина до 1935 стоји под надзором Лиге народа (чл. 42—50 версаљског уговора); њом управља једна петочлана комисија на основу одредаба из тога уговора и са пристанком Лиге.

И срезови Ајпен и Малмеди (чл. 34 версаљског уговора) дати су Лиги да одлучи о поданству њиховога становништва, јер су оба среза уговором о миру дата Белгији.

Путем народнога гласања под надзором Лиге народа, имало је да се одлучи, према чл. 88 версаљског уговора, питање о горњој Шлеској да ли ће припасти Немачкој или Пољској. До данас није Лига казала своју последњу реч о горњој Шлеској, а Пољска држи ту покрајину без одлуке Лиге.

У одељку V (чл. 213) версаљског уговора: „Немачка се обавезује да ће се подвргнути сваком истраживању за које савет Лиге народа, већином гласова, буде нашао да је потребно“.

„Ни присаједињење Аустрије Немачкој не може се без пристанка савета Лиге народа извршити“ (чл. 80. версаљски уговор).

Извесне одредбе версаљског уговора (чл. 86, 93 итд.) дају право Лиги да се брине о националним мањинама у државама које нису велике силе.

По чл. 98 савет Лиге народа може утврдити и уговор између Пољске и Немачке, ако се не сложе за сређење саобраћаја и промета преко пољског коридора.

Лига народа има и других обавеза међу којима су и оне о међународним рекама (чл. 336—338, 342), о споровима произишлим

из одредаба о жељезницама, пловидби, транзиту међународног карактера (чл. 376—378, 379), о Килском каналу (чл. 380—386).

Лига народа се често јавља као судија (чл. 393).

Па и у другим уговорима о миру Лига народа има дужности, права и обавезе за извесне послове. Такви су случајеви у триа-нонскоме уговору: право сваког члана савета Лиге народа да бди над извршењем одредаба о мањинама (чл. 60); Мађарска не сме отуђити своју независност без пристанка савета Лиге народа (чл. 73), на случај спорова око саобраћаја између Мађарске и суседа, изборне судове бира Лига народа (чл. 292, 293, 310).

Сен-жерменским уговором предвиђено је: право контроле над извршењем одредаба о мањинама (чл. 69); без пристанка савета Лиге народа неотуђива је територија Аустрије (чл. 88); за спорове око неких обавеза за саобраћај изборне судове бира Лига народа или решава (чл. 320); Лига народа ће у извесном року ревидирати извесне одредбе о саобраћају (чл. 330).

У нејском уговору: тумачење предратних конвенција може припасти Лиги народа (чл. 168); спор око примене извесних обавеза (чл. 181); за мешовите судове (чл. 188); ревизија извесних одредаба које се односе на саобраћај (чл. 246).

Доцније на засебном месту биће речи о томе уколико су се, како и које одредбе устава Лиге народа или измениле или укинуле. Многе одредбе, међутим, из версаљског уговора су измењене, укинуте, или престале важити.

НОВЕ НЕМАЧКЕ ГРАНИЦЕ

Најважнији проблем париске конференције био је одређивање нових граница Немачке. Требало је наћи такву границу која би одговарала највише правди, требало је избећи погрешке сличне онима са деобом Пољске између Русије, Немачке и Аустроугарске у XVII и у XVIII веку, или са разграничавањем између Данске и Немачке у Шлезвигу 1864, или с анексијом Алзаса и Лорена 1871. У версаљском уговору одредбе о новим границама захватају једну четвртину целог уговора, али то су и најважније одредбе и на њима је био усредсређен главни рад конференције мира.

Конференција није, као 1815 бечки конгрес Француску, почела да цела Немачку. Конференција није пошла с тим да откида поједине делове Немачке у корист победоносних савез-

ника, као што је 1815 Пруска настојавала. Мир на тим старим начелима није се слагао са моралом човечанства. Основе за нови мир биле су Вилсонових четрнаест тачака међу којима су најважније самоопредељење народа и њихов пристанак да пређу испод јединог под друго господарство. Конференција није заборавила да је Пруска изазвала деобу Пољске, да је 1815 анектирала леву обалу Рајне, да је силом узела Шлезвиг-Холштајн 1864, и 1871 Алзас и Лорен, али није хтела ипак да раскомада Пруску и њена завојевања. Конференција је вратила Француској Алзас и Лорен, обновила је Пољску, али даље није ишла.

Конференција није ишла даље; победници су се сложили на њој да не комадају Немачку на неколико држава, јер Немачка је била федеративна држава. ХанOVERанска, Вестфалска, Порајнска, Баварска могле су се и са правом оцепити. Велике силе, а нарочито Велика Британија и Северна Америка, нису биле зато и ако су са стране Француске донекле помагане такве сепаратистичке тежње. За Англо-Саксонце је било довољно што ће свргнути са престола Хохенцолерне, који су изазвали и овај последњи светски рат, као и раније ратове.

Зато је конференција за мир са великом пажњом одвајала пределе, које је дотле држала Немачка. Она је признала присаједињење Алзаса и Лорена Француској не хтевши допустити плебисцит у тим покрајинама који су Немци тражили. Оно што су Немци са презрењем одбијали 1866 Данцима и 1871 Лоренцима и Алзасцима, сад су тражили за себе. Они су тражили да се сви њихови поданици који нису немачке народности изјасне путем плебисцита хоће ли да се издвајају из Немачке, и говорили су како савезници треба сада да нареду плебисците у Ирској, у Мисиру, у Канади, на Филипинима, а све на основу права народног самоопредељења. То је било у Вилсоновим тачкама за мир.

Немци су тражили самоопредељење народа кад су били побеђени, а да су они победили шта би било? Уговор брест-литовски је очигледан и стварни доказ шта би Немци — победници у стању били да ураде са новом картом Европе. У мемоарима начелника немачке врховне команде генерала Лудендорфа стоји записано шта би било од западне Европе да је она била побеђена. Француска би платила цинковску суму за ратну

отштету, Белгија би била немачка покрајина, сва француска рудна поља у Бријеу и Лонгвију, као и Верден, присаједињени би били Немачкој. То су били само минимални услови које овај ултранационалист генерал помиње. Какви ли би тек изгледали максимални услови. Гледајући ствар са тога угла, Немачка је, на конференцији мира у Паризу, прошла прилично добро. Њој је очувано јединство царевине, које је засновано на мачу. Од ње није тражено ништа друго него повратак оног на шта је Немачка већ била пристала за време примирја.

Нову границу између Немачке и Данске није било тешко одредити. Проблем је био врло прост. Шлезвиг је од вајкада био предмет за данско-немачку распу.

Границе са Данском

је 1864 решила анексијом војводства Шлезвига и Холштајна краљевини Прусској. У уговору од 1866 речено је да ће се „становници севернога Шлезвига вратити опет Данској ако путем народнога слободнога гласања то одлуче“. Немачка никада није допустила тај плебисцит. И ако Данска није учествовала у рату конференција је мислила да треба ту обавезу испунити, и зато је одредила да се изврши плебисцит под контролом једне међународне комисије. Плебисцит је извршен 1920, и северни део Шлезвига се изјаснио за Данску, а јужни део за Немачку. Ово је један од плебисцита и решења која су најлакше и најправедније изведена. Данска влада је показала том приликом велику мудрост не проширујући своје захтеве чак ни на оно на шта је могла с извесном сигурношћу рачунати.

Питање границе немачко-белгиске није било тако важно. Пруска је 1815 присајединила неке делове земље у којима је

Немачко-белгиска граница

земљишту спремала напад на неутралну Белгију; подигла је неколико стратеских жељезница и утврђени логор у Естенборну на белгиској граници. Због тога су у уговору о миру враћени Белгији Ипен, Малмеди и Мерене као нека врста накнаде и као стратеска одбрана од Немачке. Покушај да се спорови, а нарочито жалбе мешовитога становништва, решавају пред Лигом народа није успео. Место Лиге народа остављено је Белгији да она држи један јавни протокол у који ће незадовољне мањине уписивати своје жалбе на рад власти. После улаза Немачке у Лигу народа, немачка влада је показала намеру да новцем откупи Ипен и Малмеди.

Париска конференција поставила је питање о Луксембургу. Пре светскога рата ово војводство, које не броји више од 260.000 становника и око 1600 квадратних километара, претстављало је велику стратеску важност за **Луксембург** Француску и Немачку. Војводство, окићено старим дворovima и новим фабрикама, било је независно, али је било у царинској унији са Немачком, а луксембуршке жељезнице биле су у немачким рукама. Чим је рат оглашен Немачка је прекинула уговор о неутралности и окупирала Луксембург. Конференција мира је одлучила да његове жељезнице не могу бити више у рукама Немачке, а војвоткиња луксембуршка и њени поданици одлуче да се вежу царинском унијом са Француском. Доцније се то изменило у царинску унију са Белгијом.

Алзас и Лорен су били отворена рана и пола века су угрожавали мир читавога света. Питање о њима није било повод за светски рат, али је оно, чим је рат оглашен, постало главни предмет рата и сметња за **Алзас и Лорен** кључење мира путем споразума. Чим је Немачка примила оних 14 Вилсонових тачака, да се исправи неправда учињена Француској, потписала примирје и евакуисала Алзас и Лорен, и цело ово питање је било решено само од себе. Немачка је покушала у Версаљу да спасе ове две области које су имале за њу велики и економски и стратески интерес и тражила је народно гласање у Алзасу и Лорену. Француска је у начелу одбила да прими овај предлог; она није хтела да призна никаквим гласањем анексију Алзаса и Лорена, коју је Немачка 1871 извршила. Уосталом, имала је много права на то; ни Немачка 1871 није хтела да пристане на плебисцит у Алзас-Лорену и ако су претставници Алзаса и Лорена 1871 тражили да се апелом на народ одлучи хоће ли или не у Немачку. Осим тога, Немачка од 1871 па до 1919 није пристајала на народно гласање ни у ком облику у овим покрајинама. Од 1871 избегло је из њих преко пола милиона лица а на њихово место настањено је било толико Немаца из источне Немачке. Најзад, Немачка је у рату, кажу Французи, нарочито стављала у прве редове на фронту војску из Алзаса и Лорена, и на тај начин је уништавала.

Самим тим што је Немачка напустила Алзас и Лорен 1918, главно питање је било решено. Париска конференција је имала

да се брине о питањима спореднога значаја. Савет четворце је први предлог о одредбама за Алзас-Лорен поверио тројници стручњака Тардију (Французу), Хедгену (Енглезу) и Хаскинсу (Американцу). Ова комисија је уствари расправљала два питања: о режиму националности и о привредној организацији ове две покрајине јер су оба питања зависила од више или мање слободоумнога схватања француских власти. Питања о пристаништима на Рајни, у Штрасбургу и у Келу била су нарочито пажљиво претресана; Немачка је пристаниште у Келу, као чисто немачко, нарочито дотле помагала на рачун оног првог — и зато је одлучено да се оба пристаништа ставе под исти режим за седам година с тим да се он може продужити још за три пуне године — а све под надзором међународне комисије за средњу Рајну.

За омеђавање Шлезвига, Алзаса и Лорена није било тешкоћа. Али кад је дошло да се повуче граница на левој обали Рајне и Саре, тешкоће су биле велике. Требало је одвојити политичку границу од економске и војничке и уредити међународну контролу над извесним областима дотле немачким. Лева обала Рајне претстављала је око 18.000 квадратних километара са око пет и по милиона становника, а простирала се између Холандије, Алзаса и Лорена. Овај комад земље силом су одузели Пруси од Француза 1814, Французи су га опет раније (најдоцније 1794) одузели од Немаца. То земљиште је било углавном начичкано рудним мајданима и покривено фабрикама оружја, стратеским жељезницама и тврђавама, које су Немци спремали до 1914 за своје војничке операције на западу. Тај део је био, и по језику и по привредном животу, потпуно немачки и чинио је саставни део Немачке.

У току рата Француска је закључила један тајни уговор са Русијом (1917) о „левој обали Рајне“. Неки су говорили да треба леву обалу Рајне сјединити са Француском; други су опет предлагали да се тај комад земље подвргне војничкој и привредној контроли за извесно време, па после да се приступи анексији. У поменутом руско-француском уговору о левој обали Рајне утврђено је било да ова постане аутономна државица, али да у њој буде француска војска и да се царинском унијом веже за Француску. После дужег времена окупације и ца-

ринске уније имало је доћи народно гласање да одлучи о судбини леве обале Рајне. Американци су овакво решење сматрали као политички и привредни империјализам, кога се Француска увек у овом питању држала. И ако је ово било углавном овако, Французи су морали тако тражити и ради своје безбедности са те стране. Ову тезу нарочито је бранио маршал Фош, главни командант свих француских трупа. По његовом плану немачка граница је требало да буде далеко иза десне обале Рајне, цела лева обала Рајне требало је да буде аутономизована, а сви мостови окупирани од савезничке војске дотле, док Немачка не изврши своје уговорне обавезе. Велика Британија и Сједињене Америчке Државе нису пристајале на самосталне државице. Енглези су говорили да неће да стварају нови Алзас и Лорен, а Американци су налазили да је то противно интересима дотичних становника и општег мира. Французи су опет тврдили да су Немци више пута до 1914 упадали у Француску и то баш са Рајне, на чијим су обалама правили своје најважније војничке логоре. И зато је требало, мислили су Французи, Немце у будуће задржати ту пре него што пођу даље у Француску и Белгију. Лако је и Великој Британији и Америци, обе су заштићене морима, једна Ламаншом а друга Атланским океаном; Француска и Белгија су имале да издрже први удар Немаца. Одбрана на Рајни је у исто време и одбрана светске цивилизације. Лига народа је слаба вајда, а Хашки суд се показао 1914 потпуно немоћан да нешто спречи. Докле се Француској дође у помоћ, дотле ће је Немци уништити. Држати у рукама савезничке војске све прелазе на Рајни било би какво такво јемство за Француску од нових препада из Немачке. Шест месеци се претресало ово питање; претресање је било исцрпно, одлучно и најозбиљније. И према ономе што се досада зна није победило ни француско ни англосаксонско мишљење, већ је нађено једно средње решење. Савезници нису створили аутономне државице, али су унели у уговор о миру да ће савезничке трупе петнаест година држати у рукама све мостове на Рајни; Француској су Велика Британија и Америка повудиле помоћ на случај неизазваног напада Немачке на Француску. Америка је ово само понудила, али је то доцније одбила чим је сенат одлучио да одбаца ратификарање версаљског уговора о миру. Немачка је принуђена, исто тако, да се на педесет километара од садање своје западне границе не утврђује, да не прибира ту никакву

**Демилитаризи-
зована зона** велику војску; ако се почне утврђивати или скупљати војску на томе комаду земље, савезници ће узети то као акт непријатељства према њима и као рушење светскога мира. И тако се војничка граница Немачке налазила на 50 км. од Рајне у којој се пловидба врши под међународном контролом, а лева обала Рајне и мостови на њој остају у рукама међусавезничких трупа за петнаест година.

Овакво решење није задовољило Французе; оно је, можда, одмах оборило Клемансоа са владе, а нико није хтео да призна да је Француска ипак добила какво такво јемство против могућега неизазваног напада од стране Немачке. Питање о немачко-француској граници било је једно међународно питање и мир целог света зависио је од тога. И тек откако је у Локарну најпре, а у Лондону после (1925), потписан западни пакт безбедности између Француске и Британије с једне и Немачке с друге стране, уз пристанак Италије а донекле и Пољске и Чехословачке, може се рећи да је европски мир нешто сигурнији. Тек после тога могло је бити речи о томе да се смањи окупаторска мисија савезника на обалама Рајне, предвиђена уговором о миру 28 јуна 1919 године.

Долина Саре налази се дуж јужне границе Лорена на левој обали Рајне и саставни је део Пруске и Палатината. Некада шумовита и обрађена, долина Саре је имала више војнички значај. Њени главни улази су некада били главна одбрана Лорена и база за операције на истоку. У XIX веку ова област Саре постаје велика индустријска насеобина, у њој су отворени и разрађени многи угљени рудници. У њој се извади 17.000.000 тона угља годишње, или 8% од целокупне производње угља у целој Немачкој. У доба Луја XIV подигнута је тврђава Сарлуји на западном делу, а источни део у правцу Сарбрика био је у рукама Француза од 1793 до 1813; ове последње године предат је био Прусској која је тражила и главне улазе и велика угљена поља. Кроз цео XIX век, до 1871, Французи су полагали право на источни део Саре, а после 1871 Немци су повукли још дубље у Француску своје границе. Природно је што су Французи тражили 1919 долину Саре. Французи су се, полажући право на њу, позивали на привредне и војничке разлоге. Они су тврдили да су Немци 1815 насилно одузели од

Француске Сару, од прилике 500 квадратних километара са 355.000 становника, у коме се простору вади 2/3 свега угља; а за одбрану ових рудника потребно је да се повуче политичка граница још више на исток. Ови разлози нису били примљени од савезника. Немци су француске угљене руднике за време окупације систематски исцрпљивали, и како су рудници у немачкој Сари углавном својина владе Пруске и Баварске, онда би они могли служити као извор за исплату ратне штете. Вилсон је био противан анексији Саре, али не и да се из ње црпи накнада ратне штете; „нека Французи узму у својину руднике, али не могу анектирати покрајину противно вољи народа у Сари, који је већином немачки“. Енглези су били против успоставе границе од 1814, али су се слагали са Вилсоном да треба све руднике пренети на Француску.

Ово питање је било најтрновитије и зато и није претресано у нарочитој комисији него пред саветом четворице. Французи нису све до марта 1919 поднели своје формулисане захтеве, а у априлу је састављен нарочити одбор да изради решење, одбор тројице Тардије (Француз), Хедлем Морли (Енглез) и Хаскинс (Американац). Овај одбор тројице предложио је био да се сви рудници немачки пренесу у целу својину Француске, а да се отпишу Немачкој у одужење накнаде ратне отштете. Уз ово уређено је било да се Француској учине све могуће олакшице ради експлоатисања ових рудника. Французи су тражили максимум користи, а Американци су хтели да очувају интересе становништва у Сари. Око тога је било ваздан ломљења. Американци нису хтели ништа што личи на анексију, Французи су хтели управу под контролом Лиге народа. Енглези су тражили средње решење. На крају сложили су се на ово: да се установи нарочита комисија за управу над долином Саре а под контролом Лиге народа. Вилсон и Лојд Џорџ нарочито су радили много да се прими ово решење. Италија готово није ни учествовала у решењу о Сари.

Ово са тешком муком нађено решење било је једно средње решење. Француска није добила своје старе границе из године 1814 ни у облику анексије ни у облику протектората. Њој је зајемчено нарочитом одредбом версаљског уговора да ће се после 15 година решити питање Саре гласањем народа у тој области, с тим да остави народу све руднике у оном делу који се буде изјаснио за Немачку. За ових 15 година Сара постаје једна еко-

номска целина са Лореном због рудника гвожђа у Лорену. Америка је највише радила на томе да Французи добију угаљ без становништва, и успела је да долину Саре стави под контролу Лиге народа. Само механизам Лиге народа могао је да задовољи правду на овом делу немачко-француске границе. Немци су то решење назвали „срамним“ али уствари нису могли дати ништа боље. Немци нису могли дати никакву бољу хипотеку за исплату ратне штете државама победницама. Само после пет шест година овакве управе над Саром Немци признају да је режим у долини Саре бољи но што су очекивали у почетку преговора о миру.

И ако је уредба о управи долине Саре врло заплетена многобројним одредбама из уговора о миру, ипак, по мишљењу многих, решење о њој било је и правично и практично. Немачка, која је пре рата имала велике резерве угља, плаћа угљене руднике које је систематски исцрпљивала или уништавала, предајући друге угљене руднике који су својина Баварске и Пруске. Сав вишак од вредности иде на њен кредит с тим да се одрачуна она сума за коју она сама значи да је не може платити. Француска је на тај начин добила оно што јој је било потребно за обнову њене индустрије и рудника које су Немци при повлачењу упропастили. Место да Немачка експлоатише руднике у долини Саре, уговор о миру је дао то право Французима; они су добили да експлоатишу руднике а становништву Саре је дато право да се у години 1935 може одредити хоће ли остати под Французима, или под Немцима или тражити од Лиге народа да буду засебна, интернационализована област под заштитом њеном као досада.

По уговору о миру у сарској области — око 1800 квад. км. са 880.000 становника — се управља под контролом Лиге народа. Становници су потпуно слободни, али не шаљу у Рајхстаг, у Берлин, своје претставнике, нити имају свој сабор. Место њих они имају јачег учешћа у управи области, којом влада одбор који поставља Лига народа (један Француз, један грађанин Саре, један Данац, један Белгијанац, један Канађанин) и који њој одговара. У 1935 години грађани сарске области имају право да путем референдума одреде своју судбину. Може се мислити да ће они, с обзиром на своју аутономију, на слободу језика, вере, на укинуту војну обавезу, на царинске

повластице, тражити да остану овако као што су. Међутим, то није сигурно; преговори који су вођени и који се воде стално између Немачке и Француске о сарској области могу 1935 па, можда, и пре, дати неко друго решење. Немци су, после уређења питања о ратној штети, рачунали да ће моћи од Француза откупити управу и експлоатисање рудника у сарској области.

На конференцији мира најтеже је ишло са новим границама Немачке. Доиста је било тешко наћи решење да се не нанесе штета немачкоме становништву које није било криво за рат и да се задовољи опет становништво оних области које је упад немачке војске готово упропастио. Границама немачким, које су дуго претресане између велике четворнице, нису били задовољни ни Немци, ни њихови суседи, али се може рећи да су ови мислили да због граница на Рајни неће бити великих тешкоћа у будућности. Локарским уговором (1925) покушано је да се отклони могућност нових напада Немачке. Онда где се сукобу надају сви то је на источној граници Немачке на Висли. Будући сукоби због граница као да ће бити на међама Немачке и Пољске.

По версаљском уговору, који је потписат 29 јуна 1919, и ратификован у Немачкој 9 јула, а од Француза, Енглеза и Италијана у октобру 1919, а ступио на снагу тек 10 јануара 1920 године, Немачка је уступила а) Француској Алзас и Лорен, што јој је у Версаљу 1871 одузела ратом; б) Белгији Ајлен и Малмеди; в) већи део доратнога Познања, источне Пруске, западне Пруске, Шлеске и горње Шлеске Пољској; г) северни Шлезвиг Данској; д) Лиги народа Данциг а Пољској је дала до мора један пролаз (коридор) којим је одвојена источна Пруска од Немачке; е) Мемел је дала савезним државама; е) све своје колоније савезним државама; ж) сарску долину с угљеним рудницама за петнаест година Француској; з) као јемство да ће извршити обавезе које проистичу из уговора о миру о накнади ратних штета, уступила је Кели, Мајнц, Кобленц, на десној обали Рајне, и окупацију леве обале Рајне; и) пристала да се поруше сва утврђења на левој обали Рајне и на простору 50 км. у дубину од десне обале Рајне, и у будуће да нова не подиже; ј) пристала је да се готово потпуно разоружа на суву и на мору; к) да преда савезним државама већи део своје трговачке флоте; л) да се одрече ваздушне флоте; м) да се одрече извесних права

Версаљске границе Немачке

на концесије за трговачко-индустриска предузећа; и) предала је велику количину жељезничког и другог индустриског, машинског и сточног материјала; њ) пристала је да кајзеру Вилхему II суди један нарочити суд као проузроковачу рата, и да се суди другим високим војним и грађанским чиновницима за кривице противу међународног ратног права; о) да призна да је са својим савезницима проузроковала рат и да је одговорна за све штете ратом причињене државама савезним и удруженим и њиховим поданицима и п) да плати ратну отштету у природи и у новцу, која није била одмах одређена Версаљским уговором.¹⁾

1) ОДРЕДБЕ «ГРАНИЦЕ НЕМАЧКЕ»

чл. 27 — Границе Немачке

1) са Белгијом стара граница (од 1914) са додатком срезова Ајпен и Малмеди

2) са Луксембургом граница стара (на дан 13 августа 1914)

3) са Француском граница на дан 18 јула 1870 од Луксембурга до Швајцарске (сем басена Саре)

4) са Швајцарском стара граница

5) са Аустријом граница на дан 3 августа 1914 од Швајцарске све до нове државе Чехословачке

6) са Чехословачком по старој аустро-немачкој граници до северне тачке аустријске Шлеске, а 8 км. источно од Најштата

7) са Пољском старе историјске границе у многоме проширене на штету државних територија царевине Немачке, Аустроугарске и Русије какве су припадале њима на дан 3 августа 1914.

8) са Данском (в. доцније)

чл. 28. — Границе источне Пруске по нарочитој карти.

чл. 31—39. — Белгија: од које улази неутрални Моресне, Ајпен, Малмеди, поданство грађана из тих области, повраћај архива;

чл. 40—41. — Луксембург: пуна независност великог војводства луксембуршког;

чл. 42—44. — Лева обала Рајне: демилитаризација 50 км. унутра Немачке;

чл. 45—50 — Басен Саре: организација рудника и експлоатација од 1920—1935, нарочити додаток § 1—§ 40 управа басена Саре;

чл. 51—79 и додаток § 1—§ 4 — Елзас—Лорена: «Високе стране уговорнице, признавши моралну обавезу да се има исправити повреда, коју је Немачка причинила 1871, како праву Француске тако и вољу становништва Алзаса и Лорена, раздвојивши га од његове стабилне на супрот свечаном протесту његовог претставника у скупштини у Бордоу, слажу се... Територије уступљене Немачкој на основу прелиминарног мира потписаног у Версаљу 1871 и франкфуртског уговора од 10 маја

ПОЉСКЕ ГРАНИЦЕ

Један од најтежих политичких проблема, каже Р. Х. Лорд, амерички стручњак за пољске ствари на конференцији мира, био је онај о обнови Пољске. О њему су се најпре почели разговарати, а он је био последњи **Обнављање Пољске** међу проблемима који су решавани и свршени. Пољско питање је било једно од најозбиљнијих и најзамршенијих. Одредити источне и западне границе Пољске није било лако и због Русије и због Немачке. Ма како била

1871 враћене су понова под француско суверенство, почев од примирја од 11 новембра 1918 са границом од пре 1871.

Остале одредбе регулишу предају архива, поданство, предају управе итд.

чл. 100—108. — Слободан град Гданск (Данциг):

границе слободног града Гданског, који се ставља под заштиту Лиге народа,

устав слободног града Данцига, врховни комесар Лиге народа и његова власт;

однос слободног града Данцига према Пољској;

поданство грађана из слободног града;

обавезе међународно-правне и приватно-правне слободног града Гданског.

чл. 109—111. — Шлезвиг:

плебисцит становништва у Шлезвигу који је до 1914 припадао Немачкој;

«Завичајно право, с одобрењем данске владе, добиће пуноправно с искључењем немачког држављанства сви становници територије која се враћа Данској».

чл. 115. — «Утврђења, војни објекти, пристаништа острва Хелголанда и Дуна порушиће се трудом и трошком Немачке... Немачка неће смети понова ралити ни та утврђења, ни те војне објекте, ни та пристаништа, нити ма какав слични изграђени предмет».

ОДРЕДБЕ: АУСТРИЈА, ЧЕХОСЛОВАЧКА

Границе Аустрије и остало регулисано је сен-жерменским уговором Међутим, у Версаљском уговору било је предвиђено за Аустрију по чл. 80 — Немачка признаје и поштоваће независност Аустрије, у границама које буду утврђене у уговору закљученом између те државе и главних савезних и удружених држава; она признаје да ће та независност бити неопуштава, осим са пристанком савета Лиге народа.

чл. 81—86. — Версаљским уговором била је обезбеђена независност Чехословачке у коју улази аутономна русинска територија јужно од Карпата; граница између Немачке и Чехословачке остала је као што је била стара између Аустроугарске и Немачке на дан 3 августа 1914. Застим је у уговору било обухваћено и питање поданства, оптапата, мањина.

одређена граница према Русији знало се на конференцији мира да је режим Совјетских Република неће признати. Западна граница се није могла одредити а да се не узме нешто од Немачке. То није била мала ствар. Сви немачки државници, од Бизмарка до Бетмана Холвега, сматрали су да је очување границе пред-ратне Немачке битни услов за њен опстанак. За Немачку је пољско питање било врло озбиљно, много озбиљније него што је било питање Белгије. Од одржања стања на граници источне Пруске какво је било уочи рата, зависило је да ли ће Немачка — тако се мислило у Немачкој — бити велика сила или не. Отуда још увек непрекидни сукоби између Пољске и Немачке. Немци ће заборавити, може бити, Алзас и Лорен који су 1871, под притиском немачког главног генералштаба, присајединили Немачкој, али неће никад заборавити „пољски коридор“ отцепљен од Пруске.

Конференција мира, при изграђивању граница Пољске, руководила се начелом народности, верујући да ће то бити најчвршћи темељ за границе у будућој Европи. Стратегиске и географске границе могу бити добре, али етнографске изгледају најприродније и најправедније. У току читавога једнога века начело народности је било главни чинилац при прекрајању политичке карте Европе. Италијанско и немачко уједињење као и постанак балканских држава свршени су на основу тога начела; о економским, историским и о старим политичким односима међу народима водило се мало рачуна при стварању нових држава у другој половини XIX века. Па и главни део последњег светског рата водио се на начелу народнога самоопредељења; сви су се слагали са Вилсоном кад је говорио: „да право народа да определи своју судбину није једна обична фраза; да је то једно необориво начело које ће у будуће сваки требати да поштује“. Сви су одобравали кад је Вилсон говорио „да будуће границе неће бити једна компромисна линија између два народа него ће бити одређена у интересу народних маса и по њихову пристанку“. И доиста, ни бечки конгрес 1815, ни париски 1856, ни берлински 1878, нису се руководили начелом народности колико париска конференција за мир 1919. Она се трудила колико год је могла више да карту нове Европе састави по том начелу.

Пре него што се састала конференција за мир у Паризу, за све силе победнице било је јасно да треба имати једну не-

зависну Пољску. У Вилсоновом програму, од његових 14 тачака тринаеста је била „Пољска независна“ чија ће територија бити све земље на којима живе неоспорно само Пољаци у непрекидним масама, којима ће се осигурати слободан излаз на море. Програм Велике Британије, Француске и Италије био је исти јер су и оне сматрале да је независна Пољска један од услова за праведан и солидан мир као и за владу права у Европи. Такви програми су били лепо срочени за јавност али на делу, ови исти који су састављали или говорили ове програме, видели су да их није могуће спровести. И нису се сви слагали у погледу граница Пољске. Французи су друкчије гледали на нову Пољску, а друкчије опет Енглези и Италијани. Енглезима је било много стало до тога хоће ли будућа Пољска бити велика или мала; они су желели да се створи и да је независна. Они су стално били противу тежњи Пољака да им држава буде што већа и јача. Лојд Џорџ је у току седница одбора четворице и на конференцији мира сматрао нову пољску државу као пасиву будућег мира. Између два непријатеља, Немаца и Руса, нова Пољска мора бити слаба, тако је Лојд Џорџ мислио, и њено очување биће само један нов терет за Велику Британију. Што год се буду давале Пољској веће територије то ће бити и већа брига Велике Британије, као потписнице версаљскога уговора. Најзад, зашто да се Велика Британија залаже за једну државу која је природан савезник Француске. Италијани су желели да Пољска постане што жели, али се нису хтели, као ни Јапанци, много залагати за остварење жеља Пољака. Французи су имали друго држање. Они су били за што већу, што јачу Пољску, и ако су у пољском спору са Чесима око Тешена били против Пољака. Француска је хтела да на истоку створи једног јакога савезника, који ће да чува нови европски поредак као и она сама. Вилсон је опет гледао да Пољаци добију само оно што им по његовим принципима припада. Сви су се слагали, међутим, у једноме, а то је да покрајине Аустроугарске, Немачке и Русије, на којима живе Пољаци у непрекидним масама, имају ући у нову државу Пољску, којој ће се дати и један излаз на море.

Савет десеторице је поставио као један од првих одбора за проучавање територијалних граница, одбор за пољске ствари. Овај одбор је радио највише од свих одбора који су постављени за друга народносно-гранична питања. Прво питање које је

Тешкоће око разграничења одбор имао да проучава, припрема и спреми извештај савету десеторице, било је оно о немачко-пољској граници. Пре свега је требало размислити питање о томе где живе у већини Пољаци у источној Пруској и како су они распоређени са Немцима. Источна Пруска, по своме пореклу, била је чисто пољска покрајина у коју су се стално усељавали Немци више стотина година. После анексије Пољске Немачкој усељавање је било врло живо а са званичне стране чинено је све да се једним појасом немачких усељеника одвоје Пољаци од Познања, Данцига и од мора. Због тога је било тешко овај део Пољске распоредити по становништву које је било измешано на невероватан начин; учврстити етнографску границу било је немогуће; једина помоћ су биле пруске службене статистике које су имале вредност балканских статистика из 1890—1912 о становништву европске Турске. Тешкоћу су повећавала и разна расположења становништва у источној Пруској; један део овога хтео је да се присаједини а други опет становници су се колебао да остану у Пруској, навикнути на пруски систем. Познањска и западна Пруска су биле поприште на коме је борба противу германизовања Пољака била најјача, те није било тешко погодити какво је расположење становништва. Али није било тако за онај део Пољака који живе у источној Пруској; они говоре пољски али нису католици него лутерани и код њих осећање народности није било развијено као код оних у Познањској. Нарочито је било тешко одредити какво је становништво у горњој Шлекој, која је шест векова била под Немачком и где се за пољско име и језик последњих педесет година пред велики рат почела жива борба.

Источна Пруска

Одбор за пољске ствари учинио је први предлог конференцији за мир крајем марта 1919, предлажући да покрајине Познањска и горња Шлеска припадну Пољској а Немачкој да остану западне области у којима народ говори већином немачки. Осим ове две области у којима је становништво претстављало већину Пољака, овај одбор је предлагао да се придруже Пољској централне и источне зоне западне Пруске, где би дошле обе обале доње Висле са пристаништем Гданск.

То је био познати „пољски коридор“, о коме се и данас говори, а који је предмет немачко-пољског спора. Одбор се, стварајући овај „коридор“, руководи овим разлозима. Источна

Пруска, лежећи на обема обалама Висле и њенога утока у Балтичко море, била је разбојиште између Немаца и Словена; неколико векова су се на том стратешком терену тукле војске немачка и руска. На томе територију су се тукли Немци и Пољаци сто педесет година. Немци, односно Пруси, желели су да по немче обе обале Висле дуж којих се одржао појас Пољака који су очували своје име, језик и веру и били отпорни. Али, ни најчвршћа германизаторска пруска рука није могла да их сломије и да попуни Немцима данашњи коридор. Западна Пруска се по становништву мора поделити на три зоне: западна чисто немачка, средња дуж реке Висле пољска и источна опет немачка. Зато је направљен „коридор“ и зато је уступљен Пољацима и обезбеђен им излаз на Балтичко море. Осим тога, овај „коридор“ је имао вредности само тако ако буде у рукама Пољака; да је остављен Немцима то би значило да Пољска не би имала ништа. Између два зла, или одвојити Пруску „коридором пољским“ од остале Немачке, или направити Пољацима прилаз Балтичком мору преко немачке територије, изабрано је оно прво. Кад је било речи о томе да ли треба решити ову ствар у корист 2.000.000 Немаца из источне Пруске или у корист 20.000.000 Пољака из Пољске, решено је у корист ових последњих. Овде нису играли главну улогу етнографски разлози него политички. Одбор за пољске ствари налазио је да овај „коридор“ и Гданск (Данциг) треба да буду дати Пољској да би имала свој природни излаз на море и да би јој се обезбедила контрола над утоком Висле и железница Варшава—Гданск. Али, уредивши ово, одбор је предложио да се област Аленштајн, у којој су живели Пољаци протестанти и незагрејани за присаједињење са новом пољском државом, подвргне плебисциту.

Овај предлог одбора за пољске ствари, усвојен једногласно, препоручен је савету четворице као праведан и најближе одговарајући стварности. Када је савет примио предлог, јави се Лојд Џорџ са својим предлогом да се број Немаца, који би дошли под власт Пољске, смањи, јер ако остане овакав какав је предложен биће опасност по мир. Савет четворице донесе онда одлуку да се онај део области на утоку Висле у Балтичко море, Мариенвердер са 130.000 Немаца, подвргне плебисциту. Тек је то било решено кад Лојд Џорџ изнесе нови предлог о пристаништу и граду Данцигу. Шеф британске владе тражио је да се овај

Пољски коридор

Слободан град Данциг град са најужом околином претвори у један слободан, аутономан град, под заштитом Лиге народа. Чисто немачки град Данциг је имао бити слободан ако би царински улазио у Пољску; њега би даље пред иностранством претстављала Пољска као и себе; Пољска би имала право управе и употребе целога пристаништа и његових техничких средстава; Пољској је била остављена контрола речне пловидбе на Висли као и, с извесним ограничењима, жељезнице, пошта и телеграфи у целој кругу Данцига. Цело ово уређење имало је бити утврђено уговором између Пољске и слободнога града Данцига а тај уговор би потврдили савезници. И после многих препрека то је учвршћено.

Овако прерађен предлог одбора за пољске ствари ушао је у текст уговора који је конференција за мир предала била немачкој делегацији. Ова је најодлучније протестовала; нарочиту узбуну је дигла због горње Шлеске. Овај протест Немаца на конференцији за мир изазвао је кризу у којој су биле умешане радничке партије у Енглеској и у Америци. И по трећи пут Лојд Џорџ, по повратку из Лондона, доноси нове предлоге за измену одредаба у уговору о миру у погледу Пољске. Његов предлог је био да се попусти нешто Немцима. Савет четворице на основу његова предлога решава да се највећи део горње

Горња Шлеска

Шлеске уступи Пољској зато што је ту становништво у већини пољско и зато што је становништво из горње Шлеске дало доказа да жели присаједињење са Пољском. Горња Шлеска је била један од најважнијих рудничких центара Немачке и њене велике индустрије. Пре рата из горњо-шлеских рудника вађено је годишње 44 милиона тона угља, три пута више него из сарских рудника. У горњој Шлеској произвађане су највеће количине цинка, олова, гвожђа и челика. Мирне душе могла се уступити Пољској горња Шлеска само под условом да становништво горњо-шлеско одлучи само гласањем хоће ли остати уз Немачку или ће се присајединити Пољској. Ако се становништво определи за Пољску, онда се може дати нешто Немцима из горњо-шлеских рудника. И тако исправљен, првобитни текст версаљскога уговора о миру предат је Немцима који су, најзад, морали уступити Пољацима око 30.000 квадратних километара земље и око 2,900.000 становника.

Народно гласање у околини Висле (Мариенвердер и Алештајн) испало је на штету Пољака; становништво, и Немци и Пољаци, се огромном већином изјаснило за Немачку. У горњој Шлеској плебисцит, после разних заплета, буна и пучева, је најзад определио горњу Шлеску за Пољску.

Конференција за мир није уредила питања о границама Пољске (аустриске и руске територије на којима су живели Пољаци). Та питања су се уредила на конференцији амбасадора. Највеће је тешкоће било **Око Тешена** око рудника у Тешену. У томе пределу становништво је било у већини пољско. Конференција амбасадора у Паризу је доделила, најзад, Тешен републици Чехословачкој. Амбасадори су извршили такву деобу Тешена на двоје, да ће то остати пример шта може да уради дипломатија. Сам град Тешен подељен је на две половине; већи део града припао је Пољској, мањи део, са железничком станицом, Чесима; електрична централа једнима, гасна централа другима, и т. д. Слично овоме решењу извршиће се и деоба Ријеке између Југославије и Италије.

Није било исто тако малих тешкоћа око граница Пољске и Украјине. Конференција за мир је питање о источној Галицији решила на штету Украјинаца — Руса. Конференција мира уредила је тако да источна Галиција буде аутономна област под заштитом Пољске, и да се, после 25 година, у њој распише плебисцит да народ преко три ипо милиона Руса-Украјинаца одреди своју судбину. Према томе питање о источној Галицији стоји отворено. Пољаци нису примили ову одлуку јер они ову покрајину сматрају као своју окупирану провинцију.

Конференција мира није пристајала на предлоге пољских делегата да се што више од старе територије Русије присаједини Пољској. Руси су били савезници скоро до половине 1917, па се и зато, што није било 1919 **Источна Галиција** роднога самоопредељења било основа за одређивање граница, није могла руска земља давати другоме. Савет четворице је знао да је влада кнеза Лвова, која је дошла на управу Русије сутрадан по мартовској револуцији 1917, признала Пољацима право на једну независну, слободну Пољску у границама оне територије на којој живе Пољаци у неоспорној већини. Али, где је та граница то је било готово немогуће утврдити,

статистика није било, а појас на коме живе измешани Руси и Пољаци тако је велики да се не може знати где почиње Пољска а где Русија. Због тога конференција мира није одређивала сталну границу руско-пољску него је одредила једну привремену границу у смислу пристанка владе кнеза Лвова 1917. Повучена је једна линија по којој је земља западно од ње припала новој Пољској а десно Русији. Конференција није примила захтеве пољске делегације односно ових последњих територија нити је Пољацима признавала право на њих. Конференција за мир оставила је то, са правом, да расправе доцније између себе Пољаци и Руси. Због овога дошло је у току 1920 до пољско-руског сукоба, који је Енглеска узела да расправи. Тадањи министар иностраних дела Велике Британије лорд Керзон учини предлог да се провизорна граница, коју је поставила конференција за мир, претвори у сталну. На овај предлог нису пристали Пољаци тражећи још источно од те границе простране области, тврдећи да у њима живе Пољаци у већини. После овог сукоба Руси и Пољаци закључише мир у Риги крајем 1920, и Пољаци добише много даље на исток земље које су према поменутој провизорној граници биле припадале Русима. Руско-пољски уговор, закључен у Риги, није опет коначно одредио судбину града Вилне и њеног округа. Око Вилне постоји спор између Пољака и Литванаца одавно. Вилна и њена непосредна околина требало би да припадну Пољацима према језику којим тамо говори већина и по расположењу становништва. Литванска држава тражи Вилну за себе наводећи да је Вилна била престоница старе литванске државе и да је становништво уствари литванско али је полонизирано.

Конференција за мир начинила је Пољску једну од највећих нових држава. Она је већа од Италије и од Велике Британије по простору своје територије, по броју становништва долази иза њих. Пољска има 250.000 квадратних километара површине и око 30.000.000 становника.²⁾

²⁾ ПОЉСКА

По чл. 87—93 версаљског уговора и додатка § 1—§6, Пољској је призната независност, границе, сем источне Пруске и Гданског; плебисцит у горњој Шлеској (према додатку §1—§6); слободан транзит из западне у источну Пруску преко пољског коридора; поданство, општа, мањине;

приватно-правни односи на уступљеним територијама.

ДРЖАВЕ НАСЛЕДНИЦЕ АУСТРОУГАРСКЕ.

Конференција мира није имала да се брине о томе шта да ради с Аустроугарском. Кад се састала конференција, хабзбуршке монархије није ни било. Она се распала још у октобру 1918. Конференција за мир није могла ни помишљати да њу успоставља, и ако је она пре рата састављала један значајан елемент за равнотежу и за економски поредак у Европи. Конференција мира имала је да потврди свршени чин; народности, које су биле у оквиру двојне монархије, већ су биле омеђиле своје границе и образовале народне владе. Ниједна од европских великих сила, које су ушле у рат 1914, нису имале намеру да Аустроугарску сасвим униште; њени државници су, до очи краја рата, сматрали њу као једну нужност политичкога склопа Европе; Италија је скоро до краја била противна сувишном цепању монархије. Али, сила народнога осећања, жеља да се ослаби Немачка, која је тискала Аустроугарску у рат, учинише да су Француска, Енглеска и Италија — донекле и Русија — пустиле судбини некада велику Аустроугарску.

Чим су Бугари почели преговарати о засебном миру са маршалом д'Епереом, настаје попуштање у аустроугарским редовима. За непуних месец дана распаде се држава; Немци и Мађари, дотле господари у њој, немоћни су да то спрече. Карло, последњи аустроугарски цар који је био уверен да су му народи верни, остаје без икога. Италијани окупирају јужни Тирол и Трст, Чеси узимају управу над Чешком, Југословени узеше власт над земљом у којој су под Хабзбурзима живели Срби,

Распадање Аустроугарске

ИСТОЧНА ПРУСКА

По чл. 94. версаљског уговора плебисцитарно решење припадности становништва у источној Прусској;

чл. 95. — организација и функционисање плебисцита;

чл. 96. — плебисцит за срезове штумени, резенбершки и део марленбургског и Мариенвердерског среза;

чл. 97. — начин и рок предаје власти и

чл. 98. — уговор немачко-пољски о промету и саобраћају преко коридора.

МЕМЕЛ

Чл. 99. версаљског уговора. Границе територије између Балтичког мора, источне Пруске и старе царистичке Русије остаје границе из 1914.

Одржање Немачке у корист савезних и удружених сила.

Хрвати и Словенци и аустроугарску флоту. И све то бива без отпора, без крви, а дотадање власти, немоћне, пуштају да се ради шта се хоће. Слично се збива у Ердељу и Галицији.

Они који су диктирали мир у Паризу 1919 нису сломили хабзбуршку монархију, она се сломила сама. Велика Британија и Сједињене Државе Америке су биле расположене за стварање једне дунавске федерације држава наследница Аустроугарске, која би претстављала једну економску јединицу и била темељ за чврсти и стални мир у југоисточној Европи. Али Чеси, Југословени, Румуни, Пољаци, нису хтели ни да чују о томе, јер су се донекле својим средствима ослободили. Ослободивши се сами, они су веровали да су способни да управљају собом. И

Дунавска федерација

помисао на какву дунавску федерацију потсећала их је на робовање под Хабзбурзима, те је нису хтели, а и конференција мира није имала права да им намеће оно што они сами не желе.

Кад су сви примили за регулисање будућих граница европских држава начело народности и њихово право да саме одлуче о својој судбини, онда се није могла ни Југословенима, ни Румунима, ни Чесима, ни Пољацима наметнути нека комбинација коју нису хтели они сами. Нико се на конференцији није противио њиховом уједињењу у засебне независне државе. Италија је једина примила ово решење неповољно, покушавала је да га поквари али без успеха.

Да је Аустроугарска у току својих преговарања за засебан мир преко кнеза Сикста Бурбонскога, прихватила предлог Вилсонов и његових савезника о аутономијама народности, вероватно би се спасла распада. Она се јавила тек у септембру 1918 за засебно примирје, али је тада положај био измењен; Југословенима, Пољацима и Чехословацима је било признато право на независност. Цар Карло је пристајао и на то решење позивајући се на четрнаест тачака Вилсонових за мир, али кад је примирје закључено у почетку новембра 1918, заборављено је тих четрнаест тачака. По мишљењу Ч. Семуре, стручњака америчке делегације, и да су при закључењу примирја унесене какве одредбе о томе не би се могла очувати целокупност Аустроугарске.

Конференција за мир није, дакле, решавала ништа друго о Аустроугарској, него о границама нових држава, Пољске, Чехословачке, Југославије, Румуније и о границама Аустрије, Мађарске и Италије. Конференција је имала да до ситница одреди

границе и тај посао није био ни лак ни мали. Истина да су лондонским уговором од 26 априла 1915 биле одређене границе Италије према Аустроугарској, истина је да су уговором о савезу са Румунијом од августа 1916 биле одређене границе према Мађарској, али то није везивало Северну Америку. Она нити их је потписала нити је званично била обавештена о њиховом постојању. Програм председника Вилсона за будуће уређење Европе, осим тога, није се слагао с оним што су Француска и Енглеска у тајним уговорима биле обећале. У томе је била једна тешкоћа; друга је била у томе што се и сами наследници хабзбуршке монархије нису слагали међу собом. Чеси и Пољаци се брзо завадише око Тешена и око линије; Југословени са Италијанима око Јадрана, Румуни са Југословенима око Темишвара, Румуни са Мађарима око ердељских граница, Југословени с Аустријанцима око Подравине итд. Конференција за мир, управо савет десеторице, мислио је да ће он моћи сам, у своје крилу, решити спорна питања о границама, али се брзо разуверио и увидео да би требало бар годину дана па да се размисли проблем ових граница. Није му требало много времена па да се увери да су наследници Аустроугарске толико заплели ствари да их ни стотина незаинтересованих не би могла праведно расплести. Најпре су их мирно саслушавали, постављали питања, подносили дуге говоре и излагања појединих претставника држава наследница. Тај посао је трајао до краја јануара 1919, а онда савет десеторице одреди неколико одбора од стручњака за свако поједино од ових питања за румунске, за пољске, за југословенске и чешке границе. Одбори су отада саслушавали претставнике нових држава и спремали извештаје и одредбе за уговоре о миру. У ове одборе стручњака улазило је по два делегата Француске, Америке, Италије и Енглеске. Ови одбори су углавном утврдили границе које се налазе у уговорима о миру; важну улогу су играли у овим пословима делегати Сједињених Држава Америке, јер су они одавно спремали и проучавали питања Аустроугарске и народности у њој. Осим тога, амерички делегати су се трудили да у решења унесе што је више могуће начела правичности и етнографске стварности; „ако се хоће јака гаранција за мир, онда треба што мању иридену у новим државама,“ био је њихов основни принцип за одређивање граница ових будућих држава.

Границе држава наследница

Замршени проблем

При раду ових одбора видело се да Французи и Енглези иду на то да направе нарочито јаку Чехословачку и економски и политички, давши јој стратемиске границе, па макар и са доста туђега живља. Овим су мислили да буде што јача брана противу каквога новог препада и напада Немачке. Осим тога, они су, да би могли Чехословаци имати жељезничку везу са Румунијом, доделили Румунији територије које јој не би етнографски, иначе, могле припасти. Италијани су у овим одборима најпре помагали Аустријанце у одређивању свих других граница сем у јужном Тирољу; мислили су да их вежу за себе, а нарочито да ослабе југословенску државу. Они су неко време заступали и Румунију у њеном тражењу да се тајни уговор од 1916 потпуно изврши; бранећи њу они су заступали и тајни лондонски уговор од 1915 који им је обезбеђивао добар део Далмације и југословенских острва. Али, како америчка делегација није хтела да чује о тајним уговорима које она сама није правила с Италијом, Италијани се помирише, али отада почињу да раде обрнуто. Они се противе превеликом увећању Чехословачке и Румуније. Италијани су од почетка страховали од савеза између Чехословачке, Румуније и Југославије. Али, ипак, у раду ових одбора политички елементи нису имали претежну важност; основа је била увек етнографски принцип, па су тек онда долазили у обзир привредни, географски и саобраћајни разлози. Догађало се „да се пренебрегне начело етнографије, — па да се различно етнографско насеље присључи другој народности зато што оно зависи од каквога града, — због саобраћаја често су вршене промене насеља које су изгледале необичне“.

Одбор за проучавање питања граница држава, наследница Аустроугарске, радио је два месеца, па је крајем марта 1919 поднео свој нацрт с образложењима и потребним картама. Питање ових граница је, можда, један од најбоље израђених предлога за уговор о миру. Савет четворице је примио једногласно предложени закључак, али је учинио извесне незнатне промене у неким границама. Тако он није примио предложене измене граница између Чехословачке и Немачке, које је одбор предлагао, из разлога економских и географских. Савет четворице их није примио наводећи историске разлоге „да не треба мењати једну вековима постојалу границу“. Измену је савет четворице направио и у одлуци одбора стручњака што је пристао да се басен око

Целовца — Клагенфурта који је одбор одредио за Аустрију, подвргне плебисциту поделивши га на две зоне, на зону А и В.

Извештаји и предлози одбора за аустриске и мађарске границе претресани су у савету четворице уз помоћ стручњака. Највеће интересовање је за ове ствари показивао Вилсон. Он је брзо улазио у питања и решења приближна његовим намерама; друга двојица, Лојд Џорџ и Клемансо, су били готово равнодушни. Чим су се сложили у каквоме питању они би одмах састављали одредбе за уговор о Аустрији и Мађарској. Донесене одредбе предаване су заинтересованим државама, сем Аустрији и Мађарској, које су доцније позиване да дају писмена објашњења и чине приговоре. Делегати нових држава, наследница Двојне Монархије, давали су усмена образложења када су били незадовољни одлуком одбора четворице.

Савет четворице је прихватио, дакле, предлог одбора стручњака који су границе Чехословачке, Југославије и Румуније састављали по начелу етнографских критерија, понегде нагињући Аустријанцима и Мађарима. Питање јужног Тирола стручњаци нису проучавали. Италијани су добили цео јужни аустриски Тирол на основу тајног уговора из 1915. Делегати Италије су изнели питање својих граница на Бренеру само пред савет четворице. Италијани су сматрали да се те границе не могу спорити, а сматрали су границу на Бренеру као праведну, јер је она и стратемиски и географски за њих најбоља. Они су њу сматрали као границу безбедности од навале немачке, која је у прошлости била њихова најслабија тачка у одбрани противу Аустрије. Италија није прихватила противне разлоге Аустрије да ће анексијом Тирола Италијани увући у своју државу и 300.000 Аустро-Немаца. Предлог Аустрије да се граница према Италији повуче по језичном мериљу, и предлог неких стручњака да се будућа аустро-италијанска граница повуче према економским и саобраћајним потребама становништва, нису примљени од Вилсона. Вилсон је једини могао утицати на промену ове границе коју су Италијанима обећали Французи, Енглези и Руси пред улазак Италије у рат. Вилсон је отпустио од својега начела самоопредељења народа у уверењу да ће Италијани бити попуштљиви у питању јадранске обале.

Мерило при
одређивању
граница

Јужни Тирол

И одбор стручњака и савет четворице чинили су изузетак од етничких начела за границу између Немачке, Мађарске и чехословачке републике. Делегати чехословачки су тражили од њих не само уједињење са Словацима, него још и друге територије на којима је већина била или мађарска или немачка. На северу, дуж нове границе чехословачке, ове територије настањене су Немцима; да су стручњаци и савет четворице строго применили начело народности део Моравске и Шлеске морао би припасти Немачкој и Аустрији. Чехословаци су признавали да има ту око 3.000.000 Немаца, али су тврдили да ће Чехословачка, ако јој се не даду историске и географске границе, остати без одбране у случају напада од Немачке. „Ако нам се не даду границе које тражимо, онда ће се задати смртни удар економском животу, без њих Чешка ће остати да животиари“. Ове разлоге је примио и одбор стручњака и савет четворице с извесним изменама у Моравској, а Шлеска је подељена између Чеха и Пољака. Чешки делегати нису остали на истоме начелу при одређивању граница према Мађарима; они су тражили не историске границе као према Немцима, него да границе Словачке буду далеко иза историских граница. „Ако не уђу у границе према Мађарској предели које тражимо, говорили су чехословачки делегати, онда ће Словачка, која је брдовита и без потребних долина, бити лишена саобраћаја између једнога и другога дела“. И ове разлоге је одбор стручњака примио, па је тако, каже амерички професор Ч. Семур, Чехословачка постала полиглотска земља, у којој на 14 милиона становника више од једне трећине чине Мађари, Немци и Русини у закарпатској Русији.

И Румунија је полиглотска земља, каже исти професор. У Ердељу, који је, углавном, румунски, има много Мађара и Немаца. Због економских разлога Румунија је добила многе мађарске територије. У Буковини је добила Русе као и у Бесарабији. Њена је жеља била да узме и цео Банат — између река Тисе, Дунава и Мориша — те би, да је добила, имала и неколико стотина хиљада Срба и Немаца. Разлоге румунске нису прихватили ни стручњаци, ни одбор, ни савет четворице, него су Банат поделили на двоје; један, источни и већи, део, припојен је Румунији, а други, мањи, део остао је у саставу некадање Војводине.

Стручњаци, свесни тешкоћа које ће имати нове државе, наследнице Аустроугарске, и уверени да националне мањине неће

мировати у границама ових држава, учинили су савету десеторице два предлога. Један је био да се за националне мањине у новим државама узму нарочите гаранције за њихове слободе верске, језичне, политичке, — други да се нова Аустрија, слаба и немоћна, присаједини Немачкој. Први предлог су сви прихватили и нагнали мале државе да приме обавезе горњих гаранција за националне мањине; други је одбачен. Французи нису хтели да чују за каквогод увећање Немачке, иако су били јаким разлози делегације Америке, која је, можда, са правом говорила да би се спајањем Аустрије са Немачком унела извесна равнотежа између Немаца. Католичка Немачка држала би увек у шкрипцу протестантску Пруску која је одатле доминирала свима Немцима. То би била једна гаранција да се не обнови 1914. Французи су послушани, јер је остала аустриска република. Две године само после стварања Аустрије каква је била, показало се да она не може живети без помоћи Европе. Економски, политички и морални неред у њој изазвали су Лигу народа да пружи велику новчану помоћ у облику једнога гарантованог зајма. То је спасло Аустрију од грађанског рата а средњу Европу од потреса који је захватио корена у Мађарској. После десет година Лига народа је дигла своју контролу над Аустријом, а силе којима је Аустрија требало да плати једну ратну отштету, по међусобном споразуму ослободиле су Аустрију те обавезе. Мађарска је после рата, ограничена каква је, имала унутрашњих тешкоћа, и њој је у помоћ морала притећи Лига народа једним нарочитим зајмом за економску обнову. Мађарска се брзо подигла, њене обавезе за репарације нису, као Аустрији, опроштене, али су на конференцијама у Паризу 1930. знатно смањене од суме којом је била оптерећена уговором о миру и другим обавезама које су јој означене као накнада за штете ратом почињене.

ЈАДРАНСКО МОРЕ

За нас је тешко да објаснимо становиште Италије кад се тиче Јадранског мора. Наше је гледиште да оно треба да буде слободно; италијанско је да је оно само италијанско језеро, а италијанско море је уствари само Средоземно. Због тога је најбоље да се чује глас оних који никаквога интереса у европској политици немају, т.ј. Американаца. Они су за време рата а наро-

**Националне
мањине**

чито пред крај озбиљно проучавали и проучили цело ово питање. Због тога се догодило да су они у јадранском питању били јачи од европских и политичара и стручњака. Професору Џонсону је била од Вилсона поверена задаћа да о томе спреми своју студију. Он је ту студију спремио и она је била основа за рад и држање Вилсона у овом питању.

Италијани су на конференцији мира говорили да је историјски Ријека кључ за сву источну границу Италије, исто као и она у Трентину на Сочи и на Бренеру; докле њих нема она је увек незаштита. Тако је бивало више пута у историји народа који су живели на Апенинском полуострву; непријатељ је силазио преко Бренера и преко Соче у Италију. Према то-

ме, кад су ушли у рат они су желели да уједине свакога заосталог Италијана у старој Аустрији и да се обезбеде у будућности од свих упада у Италију. И то је углавном унето у тајни лондонски уговор, којим се Италија обавезала да уђе у рат против Аустрије. Али, кад је ствар изнесена пред конференцију за мир, Италија је повећавала своје захтеве. И то што је захтевала није било мало, то су били простори са стотинама хиљада туђих поданика и положаји од првостепене стратегијске важности. Амерички стручњаци су нашли у сливу Адице да је већина италијанска. Али и та већина у области Трентина била је скупљена у њеном доњем делу, а северни део поменутог слива био

Горње Адице је од вајкада преко 85% насељен Немцима. Италијани и Немци у томе сливу горње Адице тако су били етнографски подељени, да би то била идеална граница у Трентину; једва да би који Немац отишао под Италијане. Осим тога Италијани су тврдили да је водомеђа река преко врха Бренера једина природна граница за Италију. То се показало као нетачно. Италијани су још тврдили да слив горње Адице претставља једну географску целину; и то није одговарало правоме стању ствари. Баш на томе месту не постоји природна географска целина; права топографска брана, делећи италијанско и немачко земљиште, не иде водомеђом, него се налази прилично на југу. Слично нешто се догодило и с историским разлозима; оно што је наведено као историски доказ показало се као нетачно. Тражити туђе територије на основу тога што је то некада припадало римској царевини, изгледа у двадесетом веку доста незгодно. Исти такав разлог је био и онај да је Наполеон I

присајединио Италији горњу Адину, јер ју је сматрао као саставни део Италије. Међутим, граница коју је обележио Наполеон била је далеко повучена испред бренерског кланца. Осим тога, Наполеон је био унео у границе само оно што је било и што је сад чисто италијанско. Зар то није још и доказ да је Наполеон сматрао да граница на Бренеру није од животног интереса за Италију.

Па ипак, стратегијски разлози били су они који су највише утицали да се допусти Италији да анектира Трентин са горњом Адицом. Италијанско гледиште да је Бренер потребан Италији, да би могла лакше изводити и извести своју општу мобилизацију кад јој затреба, изгледа да је определило Вилсона да га прими.

Вилсонова попуштања

Вилсон је тада имао на уму још увек свеж пример немачке инвазије у Белгију августа 1914. Географски склоп северне границе Италије је такав да би она морала да предузме две одвојене ратне операције у случају напада од стране Немаца и Словена. Италијанске војске које би имале бранити источну границу, ако не би имале данас што имају, сваки час би биле у опасности са севера и са истока. Италијански војници су тврдили да су у мају 1916 морали прекидати своју офанзиву на источној страни да би могли већи део трупа да пренесу на запад и на тај начин спрече надзирање великих аустријских снага долином Азијага. Да је Италија имала стратегијске границе, говорили су Италијани, које тражимо сада од конференције мира, она би била у другоме положају. Пораз на Кобариду је већим делом био тако јак зато што је источна граница била у рукама непријатеља Италије. Искуство у рату, дакле, показује да Италија мора имати сигурне границе на истоку и на западу, и то тако да може на једној граници водити само одбранбени рат. „За тај случај једино на северној страни, на којој су топографске прилике такве, могућна је само дефанзива. Свака офанзива кроз Алпе само са једном железничком пругом за снабдевање, не би имала успеха никад, или бар врло тешко. У сваком случају много теже него на источној граници којој воде више железница и има прилаз од мора.“

За америчке стручњаке који су израђивали нову аустро-италијанску границу у Трентину, била је једна велика тешкоћа у томе што се Трентино, тада аустријска област, увлачио као клин у средње Алпе који претстављају стварно један од најбољих стратегијских положаја на свету. Ако би се део Трентина,

који је насељен Италијанима, дао Италији, опет би граница била несигурна, а Аустро-Немци би увек могли са по муке продри у Италију. Етнографска граница била би на штету Италије, јер би Аустро-Немцима остали сви стратески надмоћнији положаји. И зато је та нова граница Италије до Бренера помакнута даље на север. Имајући у рукама кланац на Бренеру Италији је обезбеђена северна граница. У томе уступљеном делу Аустрије број Немаца није био велики. На тај начин било би задовољено и једно од Вилсонових начела темеља за јачи мир. Али, амерички предлог није добро прошао у савету. Енглези и Французи су признавали да, ако се Италији да што тражи на северу, Италијани узимају много туђега, немачкога живља, али и поред тога треба им дати то што траже. Пре свега, Французи, Енглези и Руси обећали су им то тајним лондонским уговором у, за њих, тешком часу; затим што год италијанска граница буде севернија то ће и положај бити бољи и граница јача; најзад, ако се Италији ту не попусти биће тешкоћа при одређивању њене источне границе. Ако јој се не да што тражи на Бренеру она ће правити тешкоће према Југословенима; тражиће више него што јој треба и територија и услова да их спречава у њиховом економском напредовању. Вилсон је пристао и, на тај начин, Италија је добила не само једну, по мишљењу војника, неосвојиву границу на северу, него и много више него што је то предвиђено лондонским уговором.

Италија је лондонским уговором добила од својих тадањих савезника из тројнога споразума не само Трст, Горицу, као цену за улаз у рат против Аустрије, него и многе територије са чистим словенским насељем (део Далмације, Истру и многе отоке далматинске). Северна Америка није хтела да призна лондонски уговор никад; она је, шта више, признала Југословенима право да сами собом реше своје питање. Претседник Сједињених Држава Америке Вилсон радио је и добио пристанак од савезника да будућа италијанска граница према Југословенима буде „линија народносна, јасно видљива“. Он је, у току разговора са савезницима, тврдио и тако сматрао да је лондонски уговор од 1915 неважећи из више разлога: Аустроугарска као велика сила више не постоји; савезници су, заједно са Италијом, решили да створе Југославију; у рату су били на страни велике антанте

Граница на Бренеру

Границе на Јадрану

и народи који нису потписали лондонски уговор па их стога он и не обавезује и напоследку сви савезници, заједно са Италијом, решили су да се нови мир створи на праведној и равноправној основи.

Кад бољшевици 1917 објавише лондонски уговор у целости, југословенске трупе у аустриској војсци, дотле незадовољне и бунтовне, постадоше друкчије. Шта, зар Италијани уђоше у рат за ослобођење, говорили су Југословени, зато да узму што нам је најдраже; зар из једнога ropства у друго? Дејство је било страшно, а имало је и својих последица и у Италији и међу савезницима. Тек после италијанскога пораза на Кобариду, Италијани учинише један покушај за измирење са Југословенима, и закључише у Паризу 1918 римски пакт да у интересу будућих међусобних односа између Италије и Југославије расправе, на пријатељски начин, разне територијалне спорове, на темељу народности и права народа да сами одлуче о својој судбини, не наносећи поврде животним интересима оба народа. Доцније је Италија примила програм Вилсонових 14 тачака за мир. Она је, самим тим, признала да будуће границе италијанске имају бити повучене према народносно јасно видљивом обележју. Последице, врло повољне по Италију услед римскога пакта, показале су се одмах. Југословени, војници у аустроугарској војсци, предавали су Италији и себе и најјаче, дотле неосвојиве, положаје. Југословени учинише велике жртве у томе часу али не и Италијани. Ови последњи, на конференцији мира, и ако су италијански претставници, Орландо и Сомино, били исти људи који су били на власти кад се с одобрењем шефа римске владе склапао римски пакт, место да понутују IX тачку Вилсоновог предлога за мир и римски пакт, стадоше тражити више него што им је требало припасти и по лондонском уговору. Њихов захтев је био не само потпуно извршење лондонског уговора него и ревизија оних тачака које су ишле у прилог Југославији. Они су, пре свега, тражили да Ријека, уговором додељена Хрватској, буде присаједињена Италији, а затим су тражили многе територије на обалама Јадрана и у Алпима дуж југословенске границе. Најзад, и Валона у Албанији и друге области биле су последњи захтев Италијана на конференцији мира.

У етнографском погледу цело питање је било чисто. „Италијанско се становништво, каже професор Џонсон, налазило преко

Италијански захтеви

старе аустро-италијанске границе. Источно од Горице становништво је било у већини италијанско, а тако исто од Трста до Пуља у Истри. Италија је према томе имала права да тражи границу на линији која би била на западном подбрежју источних планина. И Италијани и Југословени су признавали да је источно од те линије становништво 95% словенско.

Италија и југословенске границе

Нешто Италијана је било и дуж јадранске источне обале, али они су претстављали острвца у мору југословенскоме. Ријека и Задар била су та два острва. Према томе није се могао ни на каквоме народносном основу извести захтев Италије и ради тих неколико незнатних отока с италијанским становништвом присајединити неколико стотина хиљада Југословена италијанској држави. Да би Италија присајединила себи Ријеку која је бројала 24.000 Италијана по правом пребројавању, или 33.000 према италијанској статистици, требало је да анектира пола милиона Југословена. Па и према расположењу самога народа ствар је била чиста. Тачно је било да је многи Југословен говорио исто тако добро италијански као и свој матерњи словенски језик и био под утицајем културе италијанске, али није истина да је тај народ, скроз словенски, желео да се присаједини Италији како је она тврдила. „Амерички стручњаци су имали многобројне и несумњиве доказе да југословенско становништво из тих крајева не само не жели присаједињење Италији него да ће се свим силама опирати томе“. Италијани су понуду америчких стручњака, да се путем народног гласања реши захтев Италије, одбили и пристајали да се при претресању јадранског питања позивају на расположење народа.

Амерички стручњаци нису могли усвојити ни историске разлоге Италијана. „Немогуће је било да се нове границе одређују према прошлости; донста је изгледало чудновато да се, зато што су некада држали те крајеве под силу Римљани и Млечићи, сада дотично становништво предаје њиховим потомцима. Такве границе не би одговарале стварном плану и темељу европскога мира; народносном и привредном. Шта је било у историји то се зна и не зна, али шта је сад то се зна; становништво на источној обали Јадрана јесте 98% словенско. Италија је могла имати више успеха позивајући се на географске и привредне разлоге за одбрану својих захтева. Стара граница, која је пролазила кроз

равницу западно од Соче, претстављала је праву географску бесмислицу, а линија, која би ишла врховима брегова, једва да би била боља. Није било паметно ни одвајати словенска насеља по висоравнима од тржишта италијанских у долини, јер су они зависили економски једни од других“. По мишљењу америчких стручњака учинила би се неправда ако би се применила тачка IX из Вилсоновог програма за мир. И зато су они предложили да источна граница Италије буде одређена не по начелу народности, него да се помакне даље од народносне раздвојне линије на исток, тако да она обухвати италијанске градове на подбрежју и цело залеђе југословенско које од њих зависи. То је била једина логична географска и привредна граница, али она је учинила неправду јер је око 300.000 Југословена на тој страни отишло под власт Италије. У одлуци за ову границу играли су одлучујућу улогу стратeгиски интереси Италије. На основу њих су они добили у Јадрану нарочито много. Источна јадранска обала, пуна лука и отока, претставља чудновату противност са западном обалом, ниском, једноликом, без добрих и многих лука. Источна обала доминира западном. За ратне бродове источна је обала изванредно добра, јер се даје скрити у пристаништа каквих никако нема на италијанској обали, која је због своје низине равна. Свака италијанска флота, која би се кренула да се судари са флотом од источне обале, била би виђена пре него што и изиђе на отворено море. Напротив, свака морнарица с источне јадранске обале могла би да се скрива иза отока и залива, и врло лако направи линију за напад на флоту са западне обале. Источна обала је, затим, сва пуна стења и окука, па и ако је дубока ипак врло незгодна за подморнице италијанске на случај рата. Западна обала Јадрана, међутим, представља врло погодно стајалиште за подморнице, јер је и дубока и равна, непрекидана стењем и ртовима. Поред тога воде на источној обали су чисте и провидне, са хидроавиона може се у дубини видети свака подводница и подводне бомбе, док су на западној обали воде мутне. На случај рата на мору, у биткама, Италијани би имали свако пре подне сунце у лице, а друга страна за леђима. Сунце је ту савезник источној обали, пошто се поморске битке бију обично рано изјутра.

Са таквим разлагањима и доказима у доба кад се разговарало, 1919, могла је Италија да добро брани своје захтеве. За њену безбедност требало је да има кључеве Јадранскога мора; најпре

добро поморско пристаниште Пуљ, које господари северним Јадраном, Сасено и Валону, који затварају улаз у Средоземно море из Јадранскога и обрнуто; најзад једно острво у средини Јадранскога мора између Пуља и Валоне могло је бити пуно јемство за безбедност Италије. И одмах у почетку разговора о миру Вилсон је био готов да се уступе Италији те три стратемске тачке које су чиниле Италију господарем Јадранскога мора. Али, Италијани су, противно начелу народности самоопредељења, тражили много више од овога што им је добре воље и широке руке давано. Они су тражили далеко више и даље од онога што је било предвиђено лондонским уговором. Они су нарочито настојавали да добију Ријеку, која је по лондонском уговору имала припасти Хрватској, — а Ријека је била једино југословенско право трговачко пристаниште у Јадранскоме мору. Италијани су, поред Ријеке, тражили све далматинске отоке и целу далматинску обалу

Ријека

са Сплитом. Осим тога сад су Италијани тражили протекторат над целом Арбанијом, а не само над њеном трећином, како им је то привремено дато лондонским уговором. Они су то тражили тврдећи да Италија има на то права, јер је рат дуже трајао и она је, због пада Русије, морала да поднесе веће жртве. Слично нешто се догађало и са Задром у коме је већина становништва била италијанска; као год што су, тражећи Ријеку, тражили и једну велику област западно од ње, тако су и за Задр тражили не само њега него и „једно велико залеђе да га не угуше Југословени“. Најзад, они траже и један део сушачкога пристаништа. Поред начела народности Италијани нису хтели исто тако водити рачуна ни о економским потребама нове југословенске државе. Оно што су они захтевали у Јадрану састављало је најважнији економски део Далмације, њене дамаре; они су хтели да узму један једини колико толико добар пут који је водио на Балкан с морске обале; они су желели да цео извоз Југославије, па и извоз из централне Европе, ставе под свој ђерам. Узевши Ријеку, хтели су да узму и све далматинске отоке да би блокирали читаву далматинску обалу. Једном речи, желели су да економски задаве нову југословенску државу, коју су Америка са Енглеском, Француском и Италијом желеле створити. Амерички стручњаци су сматрали да су захтеви Италијана не само непримљиво претерани, него и сигуран повод — ако их буде конференција за мир примила — за нове ратове на Балкану; они

нису заборављали да је главни повод за неприлике на Балкану било оно претежно економско дављење Србије, које је Аустроугарска систематски практиковала. Жељи Италије да стане чврстом ногом на Балкан, узимајући протекторат над Арбанијом и анектирајући многе територије, макар и против најјачега противљења становништва на њима настањеног, нису се одазвали савезници. Први су Американци увидели да би, ако би Италијанима предали све што траже, предали три најпогоднија улаза на Балканско полуострво. Ријека са залеђем претстављала је прву капију за улаз са североисточне стране балканскога полуострва; далматинско приморје и отоци претстављали су другу капију, која је затварала све излазе на море на тој страни; Арбанија са Валонем претстављала је, најзад, трећу капију која је затварала улаз у Јадранско море и излаз на западни део Балканскога полуострва. Дакле, сва три излаза кроз које је Југославија могла да прође и изиђе на море, на овај начин била би затворена и, сем тога, и одбрана њена, на случај сукоба с Италијом, скоро би била немогућа. Амерички стручњаци су са чуђењем слушали како барон Сонино и његови претставници отворено објашњавају да сви њихови захтеви имају за циљ да се добро учврсте на источној обали, како би са те три капије, политичке, економске и војничке, почели своје продирање и ширење на Балкану. Многи су могли разумети да је Италија нешто мачем решавала овакве ствари, али мало је ко на конференцији мира разумевао кад су Италијани говорили да је њихова намера, „да присаједине целу Истру, да од Ријеке направе слободан град за петнаест година, али тако да после тога рока буде присаједињена Италији; да узму територију од Задра до Шибеника с отокама, остављајући Југославији нешто залеђа, како би обезбедили себи италијанство Далмације и целу будућност, да им се да мандат за Арбанију у којој би преовладао италијански утицај и право на проширење и одбрану Италије“. Амерички стручњаци, учени људи, војници и поморски официри, једнодушно су утврдили да се ове три територије не могу дати Италији ни по каквоме праву. Истога су мишљења били и званични стручњаци Француске и Велике Британије. Ове две последње државе, и ако су биле готове да изврше у целости лондонски уговор у погледу Јадранскога мора, ипак су сматрале да није ни паметно ни праведно ово што Италијани захтевају на конферен-

Италија и Балкан

цији мира. И оне су виделе да су се распадом Аустроугарске ствари потпуно измениле, и да је немогуће, кад су већ створили и признали Југославију, дати Италији оно што тражи.

Око ових италијанских захтева вођени су дуги разговори између америчких и италијанских стручњака. Италијани су попуштали по мало, али су увек стајали на староме захтеву т.ј. на захтеву да им се оне три кације, Истра, Шибеник и Задар, и Валона предаду у руке. Преговори су се отезали, полемика по новинама их је много заоштравала и нису дошли ни до каквих стварних закључака. Кад је у Италији образовао владу Франческо Нити после Саландре, он је показао извесну попустљивост. Под његовом владом цело питање се сведе на питање Ријеке; она је Италији била највише на срцу; у истини Ријека је за њих од она три кључа била најважнија. Ријека је била једно право пристаниште за Југославију у које се могао стицати целокупни њен извоз, и то жељезницом нормалнога колосека, јединим, дакле, путем који је способан и јефтин за трговину. Бакар и друга места на мору, која су Италијани показивали као добру замену за Ријеку, нису била подесна за неки велики промет. Ријека је у овом часу претстављала занста кључ за трговину Југославије и за цело њено залеђе. Ријека је имала тада у рукама читав привредни живот нашега народа а донекле и базу читавога Балканскога полуострва у свакоме погледу. И зато су Американци сматрали да Италији не треба дати Ријеку; она им није била потребна. То је било и право и потребно дати Југославији. Ријека је била југословенска, она је лондонским уговором дата Хрватској, по пристанку Италије. Најзад, етнографски говорећи, Ријека и њено залеђе, које су Италијани тражили, није било италијанско, већина становништва је била југословенска, па и већи део Италијана који су чинили већину на Ријечи били су дошљаци које су помагали Мађари да Ријека не буде хрватска. Али у Ријечи и области око ње већина становништва је била југословенска. Италијани су хтели и Сушак и Ријеку заједно, и ако је живаљ у оба места био у већини југословенски.

Међу осталим доказима да Ријека треба да буде присаједињена Италији, италијански делегати су подносили и неке одлуке Ријечана и изјаве једног посланика у мађарскоме сабору. Стручњаци су утврдили да је тај посланик говорио у своје име, и да одлуке неких већа из Ријеке не претстављају право расположење ријечкога становништва; одлуке су доношене под притиском

окупационе војске италијанске; право расположење је било за присаједињење са Југославијом, која је била залеђе Ријеке. За ово присаједињење били су чак и Италијани усељени из Италије, јер је то било и у интересу Ријеке и установа у њој, као што је то време и утврдило. Вилсон је примио дословно мишљење својих стручњака о Ријечи и није га напуштао никако докле год је био на власти у Америци. Француска и Енглеска су покушавале на много начина да приволе Италију да напусти Ријеку, али то није помогло. Један од тих начина био је да јој чине уступке опет на рачун Југославије. Тако су јој оне давале долину Секстена и удоље Трбишко, Лошињ, Пелагруж, па Вис, па угљена лежишта у Истри а поред тога и мандат за целокупну Арбанију. Италијани су то одбили као што су одбијали за поједине захтеве пресуду Лиге народа, арбитраже, народно гласање. Италијани су страховали да ће одлуке народнога гласања бити доиста противне њиховим жељама.

Цела дипломатска преписка о томе питању, које је остало отворено и после закључења версаљскога мира, показује да су Американци остали до краја противни неоправданим и претераним захтевима Италије. Али из ње се види и то да су Енглези и Французи због својих интереса приморали Југословене да приме оно што су они с Италијанима уредили „ако не мисле да се изврши лондонски уговор“. Југословени су морали примити захтеве Италије, јер су Италијане подржавали и Французи и Енглези. Тако је дошло 12 новембра 1920 до итало-југословенскога уговора у Рапалу. Чврсто, непопустљиво држање шефа америчке делегације Вилсона помогло је много да се не остваре сви огромни захтеви Италије, од којих је Ријека, и ако присаједињена Италији, постала кост у њеноме грлу.

ЦАРИГРАД И БАЛКАНСКЕ ДРЖАВЕ

У тренутку кад је закључен тајни лондонски уговор (26 априла 1915), пише професор географије И. Бауман, циљеви рата нису били они исти као кад је рат почео; они су били радикално измењени. Претседник Сједињених Америчких Држава Вилсон је имао право када је рекао „какви год да су били узроци светскога рата, циљеви су се променили“. Те речи из 1918 имале су оправдања. Савезници који су ушли у рат про-

**Америка
против ита-
лијанских
захтева**

тиву Немачке имали су за циљ да што боље и јаче организују све снаге противу Немачке и њених савезника. Тај циљ се могао поставити само тако ако се обећају знатне материјалне користи онима који су осетљиви за „овоземска блага“. Италији, Грчкој и Русији, поред онога идеализма, који је одушевљавао један део њиховог становништва, требало је дати и награду за услуге у рату. Далмација за Италију, Цариград за Русију, вредели су звечећег злата.

До онога дана кад су болшевици прекинули везе са савезницима цара Николе II, сматран је Цариград као највећа награда коју је Русија могла добити. Отада место да Руси имају контролу над Цариградом који им је обећан 1915, дошла је савезничка контрола. Место слободне пловидбе трговачких бродова под руском заставом, сад постоји т. зв. „зона морезуза“ којом би имала да управља једна комисија Лиге народа. Претседник Вилсон је још у почетку 1918 примио мишљење својих стручњака да се дарданелски пролази интернационализирају, да пловидба буде слободна и под контролом једне међународне управе. Цариград је био један од оних градова који су увек имали у историји Европе велику улогу, било ради политичкога, било ради верскога утицаја и покрета. Али од педесет година раније Цариград је био једно важно трговачко место. Русија, нарочито Украјина, није имала другога излаза за своје житарице, руде, дрво, нафту, коже из Сибира, него преко Цариграда где су се стицали бродови из целе Европе. Цариград је, дакле, био један важан политичко-економски центар за који су Турци били недовољни, за који је била потребна једна европска организација. Цариград је био осовина источне политике великих сила у току прошлога и почетку овога века. Сваки се сећа, колику је акцију Немачка развијала последњих двадесетак година пред велики рат. Од 1887 до 1910 она је утростручила свој увоз у Турску на штету увоза енглескога који је претстављао 65% целокупнога увоза. Поред овога великог пораста у увозу на штету Енглеске и Француске, Немци су, од анексије Босне и Херцеговине па до пред рат, добили право да изграде пристаниште у Александрији и да подигну жељезнице од Басоре до Багдада, дакле у срцу исламства, на стратегском путу за Индију и за даљни исток. Уочи самог рата Немачка је имала контролу над турском војском.

Судбина Цариграда

Отада место да Руси имају контролу над Цариградом који им је обећан 1915, дошла је савезничка контрола. Место слободне пловидбе трговачких

Сам Цариград је био средиште царевине и трговачко средиште у које су се стицали сви приходи царевине, јер је преко њега ишла главна трговина, више него преко Солуна и Смирне. Цариград је био дуго и политичко средиште све власти турске и стране, политичке и финансијске. Он је претстављао и за отоманску царевину и за велике силе једну важну тачку, један мост који је везивао Европу и Азију. Налазећи се у турским рукама он је претстављао и средство за чување равнотеже међу великим силама. Цариград је требало још давно да пређе у хришћанске руке. Пораз Турака под Бечом 1683 учинио је да Турци буду сузбијени али не и толико дуго времена остављени на миру на Балкану. Старо супарништво између Русије и Енглеске сачувало је Турску од деобе још на почетку прошлога века. До рата од 1914 Цариград је остао турски, и сматран је као средиште и огњиште свега мухамеданства. Калифа цариградски сматран је као верски старешина над 260 милиона мухамеданаца, растурених по Азији, по Африци и по Европи. Његова духовна власт признавана је од муслимана у Индији, у Русији, Анадоли, Мисиру, Персији, Мароку, Алжиру и ако њу није признавао само шериф Меке и краљ од Хеџаса. Реч калифе цариградскога у прошлости дизала је муслимане где их је год било. И зато је питање о својини Цариграда било једно заплетено питање, један тежак задатак за решавање; он је у себи претстављао читаво питање ислама, поморске трговине блиског истока и међународне политике. Поред важних интереса које су имали у Цариграду, и са њим у Турској, Италија, Француска, Британија, Немачка, Грчка, Аустрија и балканске државе, ту је била још једна примеса која је још јаче заплела овај проблем. Цариград је стајао у везама са многим тајним удружењима и верским заједницама. То су биле везе са многобројним братствима исламскога света, растуреним на стотину страна од Багдада до Тангера. Сви муслимани су били повезани у та братства. Основана одмах после Мухамедове смрти, и као последица многих расних и политичких интереса, она су расла и живела одвојено, али су стојала увек у међусобној вези. Отуда нигде није било толико верских секта као у исламству. Нека од ових верских братстава су ојачала и постала утицајна кроз читав исламски свет, а друга су, опет, чамила непозната и остајала без икаквога угледа. Ту је било војничких, ратничких

Центар ислама

али и мирољубивих и побожних удружења, од којих су нека пропала, друга живела. Нека од ових су била мисионарска и међу дивљацима тражила присталица, нарочито међу црнцима. Међу овима је било најмоћније братство Сенуси. Оно постоји више од осамдесет година; у почетку је било чисто мисионарско, па је временом постало политичко.

Сенуси И отуда је дошло да су се Сенуси највише противили утицају Италијана, и највише се опирали њиховом упаду после итало-турскога рата 1911—1912, трговини робљем и контроли над путевима који су водили са обале у унутрашњост Триполиса, Либије и Киренаике. Помагани од Турака Сенуси су могли да се одупру добро и сигурно италијанској најезди. Они су Италијане одбили од Киренаике за време рата, па су их, као оно Арбанаси из Албаније 1920, избацили из ње. За време светскога рата Сенуси се толико осмелише да ударише и на Египат код Сиве, али су их Енглези дочекали и вратили откуда су били и дошли. Сенуси, као велики фанатици, чинили су увек немогућним сређивање прилика и развијање односа са Европом. Исто тако нису се хтели привикавати благодетима бољег живота у заједници са другим народима.

И кад се сведе цео рачун шта је све урађено раније и шта се све учинило, трошећи велике жртве у људима и у напорима свакојаке врсте, Американци су при проучавању питања о Дарданелима и о Цариграду, то ће рећи о даљем опстанку Турака у Европи, постављали себи питање да ли не би било добро да они конференцији мира предложе некакво боље решење за Турску. Зар не би било сувише скупо отерати Турке из Европе

Турска као држава и оставити на периферији исламства неред, буне, пљачке, ратовања. У Цариграду је и иначе војничка сила мала па би се бар могла султану дати мала војска, једва 50.000 војника; турске трупе биле би распоређене по читавој Турској и стајале би под надзором европских војних стручњака. Осим тога, зар се не би могле порушити све тврђаве и сравнити се са земљом сви утврђени градови у Дарданелима, у Босфору и на острвима у најближој околини улаза у мореуз из Белога мора. Зар не би, на тај начин сва снага Турске била укочена, и зар не би, на тај начин, и ако би остали у Цариграду, Турци били донста избачени из Европе. Цариград би на тај начин престао да буде предмет

за свађе и парнице између Русије и Енглеске, предмет за освајање и циљ политике балканских државица. Ако би се оставило једном народу као што је турски, онда би лакше било управљати Цариградом.

Да предлажу оваква решења америчке стручњаке највише је гонило, каже професор И. Браун, оно што су гледали шта се догађа од примирја 1918. Чим су савезници окупирали Цариград својом морнарицом, он **Цариград** је постао не више трговачко пристаниште но база француске морнарице. Маршал Франше д'Епере постаје командант свих савезничких трупа на најближем истоку и трупе француске распоређене су по читавоме Балкану. Њихови контролни одбори постављени су у Бугарској и у Тракији. За комесаре у Пешти, у Лавову постављају се француски официри; њих распоређују свуда онде где је стање сумњиво. Цариград је средиште за рад и Француза и Енглеза. Ако су се били споразумели о сферама утицаја, Украјина за Французе, а балтичке покрајине и Кавказ за Енглезе, Француска је желела у Украјини контролу и над жељезницама и над финансијама и над војском. Ако она није успела, то је зато што нису ни под којим условима на то пристајали Украјинци, те су се Французи морали отуда повући. Енглези су се, опет, повукли из Кавказа кад су видели да тамо могу остати само ако буду имали доста војске. Дакле, од потписа примирја са Турском, Цариградом су управљали војници с намером да војнички контролишу Цариград и мореузе, и да, у исто време, створе једну базу за војничке и политичке операције у разним земљама, које су стратешки зависиле од мореуза по своје географскоме положају. То је јако осветлило циљеве француске и британске политике, те су амерички стручњаци видели одмах на чему су, и зато су се домишљали горњему плану о Турској.

Цариград је у тој политици имао другостепену улогу. Али су је Вилсонови помагачи на конференцији за мир још и са једне друге тачке гледали, са гледишта тонаже око мореуза и Царграда и са гледишта бугарске спољне трговине. И нашли су да је надмоћност британске тонаже утврђена, и да је спољна трговина Бугарске готово отпала у томе крају. Пре рата британска тонажа у подручју Црног мора, Црвеног мора и Персиског залива је претстављала најјачу активност; два пута је била јача од Аустроугарске, четири пута јача од Италије и Француске,

а седам пута већа од немачке тонаже. У часу закључења мира у Версаљу, Енглеска је за себе добила 75% целокупног немачког трговачког бродовља, те је тим добила надмоћан положај у трговини на најближем истоку. Американцима је изгледало вероватно „да се у неким главама у Лондону крила мисао да британској трговини, као и у Индији, обезбеди повлашћен положај“. И ако је одржавала трупе у Кавказу, у Сирији, у Мисиру, у Месопотамији, Енглеска је навикла да гази полако и опрезно. Њена политика је била да не присиљава, да не намеће своју трговину, него да свуда тражи пристанак и добру вољу; силом само онда кад је своје место учврстила. Чим је осетила да је Курди и Арани не примају радо, одмах је отуда повукла и своје агенте и своју војску. Али, и ако Велика Британија тако поступа, ипак се може рећи да су припремани уговори и споразуми, макар колико изгледало да су правични, ипак њој обезбеђивали стварно велике материјалне користи. Она је у овоме питању контроле мореуза имала да добије један део у Дарданелима, а то би дало њој контролу над целим извозом источне Бугарске у Црноме мору, која је добила у Румунији конкурента за трговину у правцу Цариграда, па и Грчку у Тракији, која је добила целу обалу не оставивши Бугарској ни једно пристаниште.

Границе балканских држава било је тешко одредити. Цео XIX век био је раздобље у коме се расправљало о границама хришћана, Грка и Словена, на Балканскоме полуострву. Од кучук-кајнарџискога (1774) па до нејскога и лозанскога уговора 1923 (букурешки мир 1812, париски уговор 1856, берлински 1878, букурешки уговор 1913) сви су се бавили границама хришћана, поданика турских на Балкану. Берлински уговор је међународним путем признао границе Бугара, Грка, Срба у Србији и Црној Гори — на Балкану. И никад са тим границама нису били задовољни ни балкански хришћани ни они који су их помагали и границу одређивали. Срби, Бугари, и Грци, чије су државе до 1912 биле у сталноме сукобу око народносних граница, годинама и са великим напорима, развише се привредно, политички и социјално до висине, коју нису очекивале велике силе, а нарочито оне које су их подизале. У извесном степену оне постају на Балкану чиниоци са којима се мора рачунати, чиниоци своје вла-

стите судбине, који ће кад затреба устати самостално у одбрану својих интереса.

При одређивању нових граница на Балкану имало се у Паризу 1919 друго мерило, сасвим друкчије од онога по којему су се одређивале границе Немачке и Аустрије. Не може се баш тачно рећи које је начело преовлађивало за нове границе на Балкану, али је из свега излазило да су у стручним комисијама које су одређивале будуће границе на Балкану, највише амерички стручњаци били противу садањих граница српско-бугарских, грчко-бугарских, грчко-арбанашких, грчко-турских.

Грчки претставник, Веницелос, био је најумешнији од свих претставника балканских земаља. Он је умео некако да обрлати све делегате великих држава, и да добије на конференцији мира оно што се само у сновима **Прве грчке границе** причинјавало јелинским мегаломанима. Њему је досуђена, и поред протеста америчких стручњака, цела Тракија, цела обала Белог мора до под Цариград, па онда цео Епир и јужна Арбанија, и онда смирнска област. Још мало је требало па да Веницелос добије за Грчку мандат за управу над цариградским округом. Севрски уговор је начинио Грчку више пута већом и озбиљним чиниоцем у источном делу Средоземнога мора, озбиљним конкурентом Италије. Доцније, нешто ради унутрашњих размирица између Веницелоса и краља Константина, нешто због лабавога држања Енглеске и Француске у одсудном часу, Грцима је било суђено да изгубе оно што им је у Севру дато и да новим уговором, после турских победа у Малој Азији, врате Турској (у Лозани 1923) многе земље и градове на Балкану и у Малој Азији.

Бугари су потписали мир у Неју на Сени примивши што им је одређено. Могућно је да би они боље прошли да нису постојале ове чињенице: 1) да су у октобру 1915 напали с леђа Србију, пошто су себи код централних сила обезбедили целу Македонију **Границе Бугарске** (спорну зону и неспорну зону из 1912), добар део Мораве и нешто од Старе Србије; 2) да су објавили да је Србија престала постојати и да је постала бугарска, да су позатварали школе а неке попалили, да су народ присиљавали да говори бугарски, да су путем реквизиције опустели и окупирану земљу; 3) да су од интернираних Срба у Бугарској за време рата побрили више од половине, неколико десетина хиљада људи и 4)

да су зверства почињена над Србима и Грцима од стране бугарских службеника за време окупације препазила по свирепству многа друга варварства која историја памти. Амерички стручњаци на парискоме конгресу за мир стално су се противили да се изврши исправка српске границе према Бугарској и да се Србији уступе, макар какви стратегиски разлози се наводили, Цариград, Босиљград и Струмица. Американци су прилично добро проучили цео српско-бугарско-грчки спор око Македоније, знали су како је македонско становништво побугаривано, јелинизирано под цариградском патријаршијом и под бугарским егзархатом, али су рачунали да ће граница каква је предложена за нејски уговор бити дуго времена повод за нове потресе на Балкану па и за обнову сукоба интереса међу великим државама у Европи. Они су успели само да изврше неке измене у граници код Једрена и Кир-Килисе, а све друго Бугари су примили како је било предложено и поднесено на потпис. Доцније ће још бити говора о питању српско-бугарске границе.

Границе Арбаније су први пут биле утврђене 1913 на лондонској конференцији посланика Аустроугарске, Италије, Немачке, Русије и Француске. Њу је створила **Границе Арбаније** Аустроугарска с Италијом, и ако су се обе државе парничиле око арбанскога прибрежја у Јадрану, што је било предмет једне одредбе у уговору о тројноме савезу. Лондонским уговором од 1915 Арбанија је требало да буде подељена између Југославије и Грчке, а средњи њен део је имао да дође под протекторат Италије. Уговором о миру Арбанија је остала у неодређеном положају, јер у ствари било је Арбаније али није било Арбанаса прожетих идејом јединства. Арбанаси су били још у добу племенских размирица и борби за превласт у деловима њеним. Италијани су покушали да имају превласт у њој али су били приморани да се повуку отуда за владе Ђолитија (1920). Арбанију је Лига народа примила за свога члана и отада, после многих унутрашњих и спољних невоља, у којима учествују Италија, Енглеска, Француска, Југославија и Грчка, она остаје у границама које јој је углавном направила Аустроугарска 1913 за време балканских ратова.

ДЕОБА ТУРСКЕ

Какогод да се свршио светски рат, судбина отоманске царевине била би запечаћена. Отоманској империји је било, у оваквом или онаквом облику, суђено да буде распарчана на националне јединице. Да је остала победа на страни турској, она би била номинални господар над Арабљанима, Курдима, Јеврејима, Јерменима, итд. а стварни би била господар у ономе делу отоманске царевине на коме су живели у непрекидним масама Турци. Сви тајни уговори између Енглеске, Италије, Русије и Француске, као и разговори између Немачке, Аустроугарске и Бугарске о циљевима рата имали су за предмет добијање по кога комада некада велике отоманске царевине. Она је била увек, и пре и после рата, предмет за трансакције између великих сила. Уговор закључен у Севру (10 августа 1920) између сила победница и Турске претставља праву деобу, претпоследњу деобу великога царства Отомановића. По томе уговору, цариградском султану остављена је само она земља у којој се говори турски и клања пророку без обзира етничке одлике. Деоба је извршена, али тим уговором није решено неколико питања, међу којима се рачунало и јерменско, о коме су, Европа раније а Северна Америка за време преговора о Турској, водили рачуна.

Турска је у погодби са централним силама била себи обезбедила велике користи у Азији на рачун суседа, и ушла у рат. Силе тројног споразума су почеле разговоре о Турској још у почетку светскога рата, и четири тајна уговора су била потписана о деоби Турске. Почетком марта 1915 направљен је француско-руски споразум по коме Руси добијају Цариград и контролу над мореузима. Крајем априла исте године Италија добија лондонским уговором у пун суверенитет грчка острва Долеканезе и обезбеђује себи право да, на случај деобе отоманске царевине, узме један део Анадола у близини залива Адалије, земље на које за ово доба, у коме је преовлађивало народносно начело, није имала никаквих права.

У пролеће 1916 развијају се нови разговори међу савезницима о распореду турских територија, управо о утврђивању граница будућих савезничких земаља у Азији. У мају 1916 је направљен један тајни споразум између Русије, Енглеске и

**Међу Енгле-
ском и
Француском** Француске, по коме Русија има да задржи, после победоноснога рата, у пуној власти четири округа: трапезунтски, ерзерумски, вански и битлиски (јерменским становништвом углавном насељене). У то време је постао и енглеско-француски споразум, који ће бити доцније основ за деобу мандата у Малој Азији између Велике Британије и републике Француске. Французи су добили под своју контролу целу производњу памука у Киликији, средњи део багдалске железнице и богате руднике бакра у јерменској области Архана Маден. Овај споразум, који су потписали и Италијани, давао је ово Французима као засебни део сфере утицаја у Малој Азији. Палестина је, у тим споразумима, а по жељи Велике Британије, имала да добије

Палестина изузетан положај. Енглеска политика, по мишљењу америчких стручњака, у Малој Азији је имала ове циљеве: 1) да има под руком цео саобраћај и трговину Сирије у заливу персиском што је за одбрану Индије било неопходно; 2) да има увек довољно памука за своје предонице у Енглеској и 3) да има изворе нафте за своју морнарицу. Енглески део утицаја је био ограничен према географско-етничким и језичним разликама, али француска сфера утицаја није на томе начелу била овичена; у томе погледу Французи су отишли даље него иједан њихов претходник у ширењу утицаја у Азији. Па ипак, у томе споразумевању између Руса, нарочито између Енглеза и Француза, било је и добрих, незаинтересованих намера. Таква је била она о стварању једне арабљанске конфедерације у Сирији; ова је имала бити састављена од четири независне државице које би прилично биле притиснуте сферама утицаја Енглеске и Француске. Ова комбинација је поникла још за време рата. Немачка на почетку рата, кад је ушла Турска у рат, имала је план да организује напад на Суец и Мисир, и ту намеру требало је да изврши Турска, и једна нарочита војска пошла је на Суец. Енглези су тада употребили Арабљане изазивајући

**Арабљанска
држава** њихову тежњу за независношћу арабљанске државе. Енглези су после дугога преговарања и успели; свирепства турске војске су била јака потпора Енглезима у стварању потпуно независних државица, од којих је Хеџас први постао краљевина и бива од велике помоћи британским трупама у Сирији.

Доцније, у 1916, на састанку претставника Француске, Енглеске, Италије у Сен-Жан де Мориену, утврђено је да Италија, после повољно свршенога рата, добије једну велику област у Херонезу која се простирала до Смирне, осим тога остављена јој је пространа сфера утицаја у азиској Турској. У

**Италија и
Турска**

новембру 1916 британска влада даје изјаву по којој би се у Палестини имало створити огњиште за Јевреје из целог света. Од свих многобројних деоба азиске Турске ова је била на неки начин највећа законита. Палестину су, због великога утицаја Јевреја, признавали званично Француска, Италија, Америка и многе друге државе. На конференцији мира то је био један од најмање оспораваних послова закључених тајно у току рата.

Кад је, најзад, дошло време да се за столом решавају и остварују многобројни тајни уговори и споразуми, онда су настале тешкоће. Једна од тешкоћа у примени ових уговора била је Русија, која је била најважнија страна уговорница при деоби отоманске царевине. Она је дошла револуцијом у хаотично стање, али ипак се знало да су њени интереси неопозиво животи за решење тога питања. Друга је тешкоћа била у претседнику Вилсону; он је, објављујући свој програм за мир у 14 тачака, напомињао да тајни уговори не вреде и да народи, мали или велики, треба да имају право да располажу својом судбином. Он је то изражавао, али није према томе ништа нарочито радио да Француска, Велика Британија и Италија приме начело народноснога самоопредељења као основу за регулисање будућих међудржавних односа као темељ версаљскога уговора. По члану 12 Вилсонова програма, имала се Турска поделити на два дела. Један део би претстављао независну Турску, а други би био издељен на аутономне државице, у којима живе нетурске народности. Мореузи Дарданели би били отворени за све државе. Чињени су неки покушаји у Лондону да се пре разговора о миру постигне с Америком неки споразум бар о Турској, али је остало узалуд. И зато кад су о томе почели преговори у Паризу, у јануару 1919, настале су тешкоће. Русије, најважнијега заинтересованог члана није било; њу је заменила Америка и она је имала да брани интересе појединих нетурских народности у Малој Азији. Њој је нуђено да узме мандат над

**Русија и
Турска**

**Америка и
Турска**

Јерменском. Она је имала опречних разговора с Енглеском око граница и сфера утицаја у Малој Азији. Питање о Цариграду није било више онако заоштрено као у почетку. Ове тешкоће су повећавали захтеви појединих делегација које су, на основу тачке 12 Вилсоновог програма, дошле у Париз. Ту су биле делегације: грчка, коју је предводио Веницелос, арабљанска коју је водио краљ Фејсал; ционистичка коју претставља Хаим Вајцман, уз неколико америчких и енглеских Јевреја; две јерменске делегације: једна под Нубар пашом за Јермене муслимане, друга под вођством јерменског песника Аветис Ахаронијана, за православне Јермене. Сем ових делегација, које су претстављале праве народносне интересе,

било је и претставника ситнијих, сепаратистичких интереса. Такве су биле две грчке, једна азиској која је тражила да се смирска област присаједини Грчкој, а друга да се трапезунтска област придружи Грчкој, или, ако то не може бити, да

постану одвојене самосталне области. Затим јавља се и курдска делегација која је тражила да се неки предели настањени јерменским живљем сједине с Курдистаном. Поред њих јављали су се и претставници Ђурђијанаца и Татара, тражећи не само националну независност, него и много веће територије на којима не живе у непрекидним масама. Ђурђијански и татарски предели претстављали су у исто време велики интерес; у недрима њиховим била су лежишта мангана и нафте. Најзад, дошли су Сирци, који су тражили да дођу под протекторат Француске, која их је доиста, нарочито Мароните, подржавала одавно. Међу овима било је заинтересованих делегата који су за Сирију и за Либан говорили у корист францускога мандата. Ови делегати из Сирије и Либана су наишли на друге заинтересоване делегате, који су говорили против тога. Ту је био краљ Фејсал који је био за уједињење свих Арабљана у једну независну државу, и други, подржавани из Лондона, противу Француза у Сирији. Иза завесе су стајали ранији и доцнији тајни уговори које су кабинети европски склапали у свом интересу а не у интересу малоазиских народа, који су преклињали за помоћ, за ослобођење од туђега господарства и за спас од глади и тадањих невоља, које нису престале ни после примирја.

Први од делегата, који су говорили у име народности које желе ослобођење испод турскога ига, био је Веницелос. Сигу-

ран у помоћ Велике Британије, он је са једном умешном безазленошћу тражио од одбора десеторице јужну Арбанију, целу Тракију и западно малоазиско приморје. Италијани су се опирали свом снагом противу уступака у Малој Азији Грцима, пошто су постојали тајни уговори (лондонски и сен-жан мориенски) који су Италији додељивали малоазиску обалу. Италијанско опирање је било заинтересовано, али америчко не. Амерички стручњаци су, незаинтересовани, могли да одбију неоправдане захтеве Веницелоса на смирску област. Они су јасно видели да би уступање Смирне лишило неколико милиона анадолских Турака јединога излаза на море; Смирна је од вајкада претстављала за становништво Анадола природан излаз за извоз и увоз, а не Цариград, како је грчка делегација тврдила. Анадољци су се тукли уз Немачку противу Енглеза и њихових савезника, али то не може бити разлог, мислио је Вилсон, да се они сада угуше, и да им се не да прилика да сами независни, добри, вредни, поштени сељаци почну свој живот, који је дотле углавном зависио од цариградских главара. Али, и поред одлучности америчких делегата да се не чини неправда, она је учињена. Веницелос је успео да добије Смирну и њено залеђе, истина у много мањем обиму него што је тражио, али га је добио и поред противљења Американаца и Енглеза подузетника у Малој Азији. Веницелос је тада успео захваљујући једној случајности. Када италијанска делегација, дошавши у сукоб са претседником Вилсоном због Ријеке, напусти Париз Веницелос одмах обнови претресање извештаја стручњака за грчке захтеве, који је углавном био повољан; у томе су га безусловно помагали Французи и Енглези. Докле су се Орландо и Сонино бавили у Риму тражећи потпоре целог јавнога мњења у Италији, дотле је Веницелос обрлатио сад само савет тројице, да се грчке трупе искрцају у Смирни и окупирају залеђе овога најважнијега анадолскога пристаништа. Грчке трупе уђоше у Смирну (15 маја 1919) као мандатори конференције за мир, и као последица тога био је покољ који је, како је тврдила америчка делегација на конференцији мира, стао живота 2000 Турака свакојакога доба старости. Па не само да је извршен покољ, него су грчке трупе у своме напредовању прешле и преко границе саветом четворице обележене. Оне су, и поред изричне наредбе из Париза, ишле даље, те све више изазивале

**Грчки
захтеви**

Смирна

Турке, Американце и друге пријатеље новог духа за сређивање односа међу народима. Овај покољ у Смирни изазвао је буру противу савезника. Почеше се комешати у Сирији, у Арабији; у Цариграду се организоваше не само протестни зборови, него и одбори за отпор противу даљег надирања и комадања Турске. По Малој Азији се јавише под другим именом младотурски вођи и почеше бунити сељаке, и то с успехом. Спорост и немоћ Веницелосова да обустави грчку војску у напредовању и у свирепостима над Турцима, убише и неограничено поверење које су у Паризу имали у Веницелоса и у правичан режим Грка у Малој Азији. Докле је Веницелос и даље, крајем 1919 и почетком 1920, неуморно радио да очува невероватно лако добивене позиције, дотле је Мустафа Кемал (садањи шеф турске републике) успео већ да организује чете од сељака и заосталих војника, и дадне отпор грчкој војсци. Веницелосова државничка мудрост нашла је свој гроб у Смирни; од априла 1919 пошла су његова кола наниже и нису се могла више зауставити ни на падини. Он је у пролеће 1920 добио севрски уговор, али у њему није више било дефинитивног решења о Смирни и њеном залеђу. У уговор су ушла нека привремена решења: Турци остају суверени а Грцима се даје управа на пет година са, на крају, апелом на народ да реши своју даљу судбину. Доцније, исте године, Веницелос ће на изборима изгубити већину, а место овога вратиће се опет краљ Константин, који ће са браћом организовати у Малој Азији нови рат, бити у њему потучен и изгубити потпуно оно што је добивено у Севру. Мустафа Кемал ће разбити грчку војску краља Константина, као и 1897 код Ларисе Етем паша, па ће доћи лозански уговор, који ће вратити Турској и Смирну, и Малу Азију, као и један део Тракије. Грчка није имала потпоре великих сила у овој авантури и ако су јој били обећали.

Око судбине Сирије и Арабљана било је дугих разговора. На једној страни, у томе замршеноме питању, стајали су најпре становништво, Арабљани и Американци, а на другој Британија и Француска. Први су тражили да се уреди питање Сирије, Месопотамије и Палестине путем једног плебисцита, а други су јавно на то пристајали, — почетком новембра 1918 дали су у Јерусалиму свечану изјаву да ће помагати тежње да се организују народне владе у њима, а испод руке су се држали

**Сирија и
Арабија**

тајних уговора и споразума. Кад је мешовита савезничка комисија, писали су амерички делегати на конференцији за мир, „ишла да се на лицу места увери каква су права народна расположења у Сирији и Месопотамији, она није хтела радити јер су јој француски делегати сметали свима средствима. Америчка комисија, коју је послао сам Вилсон на терен, донела је у јесен 1919 извештај, по коме би готово све становништво Сирије тражило да Америка узме мандат над Сиријом, а ако то не би било могућно, онда оно претпоставља да се преда Енглецима а не Французима. И не зна се како би се ове ствари свршиле, да се у децембру 1919 америчка делегација није повукла и оставила цео проблем о деоби Турске у руке Француске и Велике Британије“.

Чим су Американци напустили Париз била је уклоњена главна сметња за примену тајних уговора о деоби Турске. Французи послаше одмах у Сирију, коју је Фејсал прогласио независном државом, колонијалне трупе које заузму једну по једну приморску варош. Нови краљ Сирије упути Французима ултиматум да се повлаче до одређеног дана из његове краљевине, али то је било доцкан. Истога онога дана када су пре пет година дали Италији Далмацију, истога дана 1920 у Сан Рему добише Французи мандат над Сиријом, Енглеци над Месопотамијом и Палестином. Тајни уговори су добили пуну примену у облику неодређеног облика „мандата“. Ова решења Француске и Енглеске нису остала без протеста и местимичних буна, али то није, у Сан Рему створено, стање ни у чему изменило. Арабљанска држава је остала у жељама и сновима независна.

У целој овој мешавини и борби интереса прошли су најгоре Јермени. Њихове две делегације тражиле су једну независну јерменску републику, која би обухватила све земље Јерменима настањене и руску Закавказску, један део Киликије с излазом у Средоземно море код Александрете. Они су имали изрична обећања да ће добити што траже; стога су почели рачунати већ и на новце и на оружје да се бране од Курда и Турака, али се све то распинуло. Американци који су имали да огласе рат и Турцима кад и Немцима и да пошаљу своје трупе у Јерменску нису то урадили. Због тога су на конференцији мира били сматрани као посматрачи кад се решавало јерменско питање. И кад им је понуђен мандат над Јерменском они су га одбили, јер су се

Јерменска

бојали заплета са другим државама и повреда њихових начела немешања у спољну европску политику. Друге државе нису се опет много бавиле тиме, имајући да чувају толике своје интересе у Малој Азији. Јермени које није курдски и турски мач поштедео морају, као и Арабљани, чекати на своје време за ослобођење које су им јавно Европљани обећали а нису испунили.

Нестанком цара Николе II нестала је потреба за Енглезе и Французе да мисле на своје обавезе према Русији дате уговорима 1915. И тако је на конференцији мира и могло доћи до тога да се питање о судбини Цариграда покрене опет. По споразуму енглеско-рускоме Цариград је прелазно у руке Русије што је

значило коначан премештај калифата из Цариграда. Премештај калифата цариградскога, и после пада царистичке Русије, сматран је као готова ствар. Али кад је то питање изнесено пред савет четворице, Велика Британија се успротивила. Индиски муслимани протестују и не желе да се султан уклања из Цариграда. То значи, тврдили су делегати индиски са британским, да постоји опасност за буну свега исламскога света. Ствар је вероватно друкчије стајала; она иста стара жеља да Цариград не буде ничији него под руком каквога слабога царства и под међународном контролом. Севрски уговор је створио једну међународну комисију за мореузе која је требало да обезбеђује слободан пролаз кроз Босфор, Дарданеле и Мраморно море; Цариград је остајао под међународном контролом у којој би могли да буду и Сједињене Државе Америке и Русија.

РУСИЈА

У времену кад су Немци тражили примирје, савезници Русије имали су извесне планове у Русији. Они су намеравали да спрече снабдевање немачких војски из Русије. Са примирјем је престала та потреба али се сад мислило и на спасавање савезничке, војске, оне што је у Мурманску и Архангелску била затворена ледом, оне што је у Сибиру покушавала офанзиву противу нове большевичке снаге и, најзад, оне што је била у јужној Русији под генералом Ђеникином.

Савезници нису могли, дакле, да прекину сваки рад у Русији и ако су, нарочито у Енглеској, преовлађивала мишљења да се не треба мешати у унутарње ствари Русије. У области

Архангелска и Мурманска је било дваестак хиљада савезничких трупа блокираних у леду које су задавале бриге. Енглеска је узела овакво гледиште у томе питању: „Нека руски народ располаже сам собом, нека бира за своју управу систем који хоће, није дужност ни намера Енглеске да подржава или поставља овај или онај систем владавине. Али, то не значи да Енглеска мора остати сасвим равнодушна за све што се догађа у Русији. Где год има савезничких трупа заосталих од рата, Енглеска их мора штитити. У којој ће се мери ово радити, то зависи од енглеских савезника; где год се може, треба помагати нове створене државе од инвазије большевизма. И ово се мишљење, где год се могло, спроводило, нарочито на Кавказу и у јужној Русији“. Британска влада је, према томе, задржала под окупацијом Мурманск и Архангелск, продужила експедицију у Сибиру, радила да и чешке добровољачке трупе задржи на линији Батум-Баку; помагала генерала Ђеникина и Естонску, Летонску, Литванску и Финску. Годину дана пре ове одлуке, крајем 1917, склопљена је била једна конвенција између Велике Британије и Француске. По тој конвенцији француска акција се имала простирати северно од Црнога мора, а енглеска је имала бити уперена противу Турске. Француска је сарађивала са генералом Алексејевим у Бесарабији, у Украјини и у Криму, а Енглеска на територији Козака, Кавказа, Јерменске, Ђурђијанаца, Курдистана. Докле су Енглези са две дивизије држали у миру целу ову област око Каспскога мора, дотле су Французи прошли рђаво. Чим је настало примирје, Немци су се повукли из области северно од Црнога мора, нарочито из Украјине. Чим су се Немци отуда повукли настала је гужва. Большевичка пропаганда је чинила своје и имала је великога успеха и ако је била безобзирна и крвава. Оно што је чинило успех већим то је било то што је руски народ у француској зони сматрао да је присуство туђих војника значило и продужење ратовања и мешања туђинаца у руске унутарње ствари. Буна у ратној морнарици француској убрза крај француске експедиције. Почетком априла 1919 повукоше се и француске и грчке дивизије из Одесе. Отада збрка и крвави нереди, нека врста грађанских ратова, настају у зонама и француској и енглеској.

Маршал Фош је пре тога повлачења из Одесе смерао да организује један већи војнички поход, састављен од америчких, пољских и руских белих трупа. Американци и Енглези нису при-

стајали на ове француске комбинације; они су били готови да ураде нешто за белу војску антибољшевика, да је наоружају оним што је преостало у њиховим цинковским слагалиштима, али од тога даље не. Они су повлачили одсуда њихове трупе из Русије. У Енглеској је Лојд Џорџ заступао идеју мира са Русијом; он је тражио, шта више, да се позову руски совјетски делегати у Париз. Претседник Сједињених Држава Америке пристао је на овај предлог; Париз најпре, а затим острво Принкипо били су одређени као место за преговоре. Јавно мњење у Великој Британији и Француској, као и сви царистички високи функционери, били су одлучно противни макаквим разговорима са претставницима Црвене Русије. Савет велике четворце се враћао ка новоме претресању ствари. Један нарочити одбор савезничких сила после размишљања донео је предлог да се прво позове совјетска влада да престане са непријатељствима и да прими услове мира. На случај да ова не пристане, онда је требало почети једну заједничку акцију војском дуж граница Русије у којој би узимале учешћа све граничне државе и савезне силе које су ратовале 1914—1918 противу централних сила. Предлагачи су се, међутим, брзо расхладили; место какве војничке операције, место састанка на Принкипу, Американци и Енглези се споразумеју да пошаљу једног Американца у Москву. Делегат њихов, г. Белит, данас посланик Северне Америке у Москви донесе, после краткога бављења у Москви, један писмени предлог совјетске владе. Успех беле војске под Колчаком у Сибирији, комунистичка револуција Беле Куна у Мађарској, поквари овај енглеско-саксонски покушај. Уосталом, сви претставници сила у Паризу нису веровали у исправност совјетске владе. Па ипак, крајем фебруара и почетком марта 1919, чине се неки покушаји да се изведе ствар са војничком експедицијом начисто; проучавају се неки планови за ту акцију. Адмирал Колчак је својим војничким успесима изазвао ово проучавање плана ратничкога савезника. После је око тога ишло споро, а сам Колчак и другови нису били за то; војничина Колчак је убио сибирски фронт и успехе беле војске. Савезне силе, исто тако, колебале су се све до краја маја шта ће и како ће радити са Русијом. А тада су упутиле адмиралу Колчаку једну ноту. У тој ноти су оне подвукле ове ствари: а) савезне силе су увек сматрале да треба помагати Русе донде докле се боре противу немачкога господства, да треба помоћи чешким добровољцима да

се спасу из Сибира; б) после потписаног примирја, савезне силе су задржале извесне њихове групе у Русији и снабдевале су их приличним ратним материјалом али су у исто време покушавале да Русију измире са њеним суседима и да се све ратујуће стране унутар Русије скупе и измире на добро целе Русије; в) овај покушај је пропао јер су Совјети одбили да прекину непријатељства докле су трајали преговори о овоме; г) савезне силе би продужиле да дају помоћ, ако би на тај начин допринеле да народ у Русији дође до слободе, самоодређења и мира; д) савезне силе изјављују да је предмет њихове акције у томе да се поврати мир у Русији, да руски народ узме у руке сам своју управу путем уставотворне слободно изабране скупштине и донесе мир дуж граница Русије, као и то да руски народ мирним путем реши своје спорове са суседима кроз Лигу народа; е) савезне силе, уверене да не могу са московском владом тако уредити ствар, готове су да помажу адмирала Колчака и његове савезнике материјалним средствима како би могле установити једну сталну владу над целом руском територијом, под условом да води исту политику коју и савезне и удружене силе. Савезне и удружене силе су готове да помажу под овим условима: 1) ако, чим стигну у Москву, сазову уставотворну (изабрану на основу слободног, тајног и демократскога права гласања) као суверену народну скупштину; 2) ако у областима под њиховом управом већ сада изврше слободне изборе за земства, општине, итд.; 3) ако се свечано обавежу да неће обновити никакве племићске и друге друштвене повластице, а да ће признавати грађанске и верске слободе свима грађанима подједнако; 4) ако признаду независност Пољске и Финске и обавежу се да арбитражним путем код Лиге народа расправљају међународне спорове; 5) ако пристану да питања Литванске, Летонске и Естонске као и кавкаских и транскавказских области решавају споразумно са Лигом народа; 6) ако пристану да питање Бесарабије реши конференција за мир; 7) ако, чим се успостави демократска влада, Русија приђе Лиги народа и са њом сарађује на смањивању оружања и војски у читавом свету и 8) да испуне обећања дата раније о руском државном дугу.

На ове услове адмирал Колчак је одмах одговорио. Он је примио све услове и захтеве и на сваки дао повољан одговор.

Одговор адмирала Колчака је задовољио Клемансоа, Лојд Џорџа, Орланда, Вилсона и Сајонцију, али су и предлог и одговор на њега били задоцнили за шест месеци. Да су учињени у

јануару 1919 године ствари би, вероватно, друкчије биле свршене у Русији. У половини јуна 1919 било је све доцкан. Лењин је био господар у Русији.

На конференцији мира није, у 1919, било претресано питање о Русији, о границама њеним, о њеним захтевима. Конференцију су интересовали њени односи са Немачком, која их је регулисала у своју корист још уговором са бољшевичком владом у Брест-Литовску. **Русија и руске границе** Па ипак је у версаљски уговор ушло неколико одредаба о томе.

По чл. 116—117, 259, 292 „Немачка признаје и обавезује се да ће поштовати, као сталну и неотуђиву, независност свих територија, које су биле саставни део некадашњег руског царства на дан 1 августа 1914“.

„Немачка признаје коначно поништење брест-литовског уговора, као и свих других уговора, споразума или конвенција закључених између ње и бољшевичке владе у Русији.“

„Савезничке и удружене државе задржавају себи изрично права Русије да од Немачке добије све повраћаје и накнаде штете основане на начелима овога уговора.“

„Немачка се обавезује да призна пуну вредност свих уговора или споразума које би савезничке или удружене силе склопиле са државама новим на територијама или на једном делу некадашњег руског царства онаквога какво је било на дан 1 августа 1914 и да призна границе тих држава онако како ће оне на тај начин бити утврђене.“

„Немачка потврђује да се одриче искоришћења свих одредаба брест-литовског уговора и допунских споразума“.

Ова последња обавеза (чл. 259) је као и друга (чл. 292—293) и обе се тичу привредних интереса савезника и Русије.

Сличне овим одредбама унете су обавезе Аустрије у сен-жерменски уговор (чл. 87); у трианонском обавезе Мађарске (чл. 72); у нејскоме уговору обавезе Бугарске (чл. 58, 143).

НАРОДНЕ МАЊИНЕ

Онога дана када је Вилсон у свом програму за мир објавио да се свима народима и свима народностима дугује правда и кад је рекао да сви народи и све народности имају право да живе слободни у сигурности па били мали или велики, рат је добио

један виши циљ борбе за ослобођење тлачених и угњетених народа. Примирје, закључено 11-ог новембра 1918, требало је да има за основу то начело, и одредило је две дужности за конференцију мира: а) да изврши преуређење европских државних граница, б) да у новим границама држава обезбеди националне мањине од политике која се пре 1914 изражавала у речима немачкога канцелара кнеза Билова: „У борби међу две народности једна је чекић а друга наковањ, једна је победилац друга побеђена.“

Вилсон је, говорили су његови стручњаци, објавио начело самоопредељења народа и право да народи могу собом управљати, али су и то право и начело ограничени природом ствари. Идеалне народносне границе нема, она не претставља увек и сигурност и безбедност. Много је важније обезбедити мир остављајући у границама једне државе народности другог порекла, вере и језика, него тражити, и кад је то донекле могуће, најприближнију истини и правди народносну границу. У неким случајевима су претежнији и јачи од других економски интереси за одређивање граница; у другим случајевима надмоћнији су стратегиски или политички интереси над народносним. И тако је увек било да су, при одређивању нових граница држава у Европи, националне мањине остајале у границама туђе државе (Пољаци у Немачкој, Русији и Аустроугарској; Срби, Хрвати, Словаци, Румуни, Немци у Мађарској; Словенци, Срби, Хрвати, Чеси, Италијани у Аустрији; Срби, Бугари, Грци, Арбанаси у турској царевини, итд.). После великога рата се исто поновило, и ако се може рећи да су версаљским уговором ипак далеко боље народносне границе опредељене и оивичене него икад раније (Италија је добила Југословене и Немце; Чехословачка Немце и Русине; Пољска Немце и Русе; Југославија Немце и Мађаре; Румунија Немце и Мађаре, Русе и Југословене). Овај недостатак је допуњен; управо мислило се да се допуни и поправи, уносећи у разне уговоре о миру одредбе о заштити мањина. Само, одредбе о заштити мањина нису се односиле на велике државе него на мале; однекуд се мислило да треба страховати да ће мали народи водити оштру политику наглога и насилнога однарођавања мањина. Велике силе су у томе погледу, у последњим уговорима о миру, ипак њих нешто мало боље цениле него шест великих европских држава 1878 у берлинском уговору султана Абдул-Хамида и отоманску царевину.

Још пре него што су настали на фронтима и у унутрашњости Немачке и Аустроугарске кризе, сломови и примирја, Америка, Енглеска и Француска су биле обећале Пољацима обнову Пољске, Чехословацима обнову њихове старе чешке државе,

**Страховање
од однаро-
ђивања**

Румунима Ердељ и један део Баната и Буковине а Србима уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу. Чим је Бугарска почела повлачење, а за њом настало брзо разглабање хабзбуршке монархије и поремећаји у Немачкој, милиони народа, долазећи под „удар Вилсонове реформе“ граница у Европи, осетили су се узнемиреним. Њихова судба је била нерешена; Немци и Мађари су нарочито страховали. Немачка и Мађарска су имале дати жртве у територијама, и очекивати да ће Немци и Мађари, дошав под власт некадањих њима потчињених народности, платити за рад немачких и мађарских влада на денационализирању Пољака, Срба и Румуна. Нису се преварили, јер се притисак победилаца осетио одмах, још пре него што је дошло до разговора о миру. Тај притисак није био ни мали ни лак; војска и добровољци некадањих народносних мањина ушав у своје крајеве давали су, јаче него што се очекивало, одушке својем осећању потпуног нерасположења према некадањим својим, исто толико расно нерасположеним, господарима. Без могуће контроле они су на много места чинили такве ствари да су у Паризу одмах осетили каква одговорност лежи на савезницима при склапању нових међусобних уговора и одређивању граница нових држава. Осим овога новог фактора, у ово доба, чињене су тешкоће и испољавани захтеви партикуларистички, захтеви који су начело народности довели до бесмислице.

Прва дужност конференције мира је била сузбити такве претеране народносне изливе мржње из прошлости, а главни циљ направити добар, трајни мир и спречити у будуће или бар у највећој мери сузити могућност разних иредентизама. А други циљ је био обезбедити будућност националним мањинама, које ће ући у нове државе. Вилсон је јасно казао 7 јануара 1918 у Вашингтону да „области и народи не смеју бити предмет за размену, за трампу између владара, као стока или пиони на шаху“, него ће се народи распоређивати по правди која не познаје друго него равноправност међу заинтересованим народима. Ослањајући се на многе раније уговоре о националним

мањинама (лондонски уговор из 1832 за гарантiju независности Грчке; берлински уговор од 1878 за Турску, Србију, Румунију, Црну Гору и Бугарску; грчко-турски уговор од 1913; немачко-румунски уговор од 1918), а имајући уверење да се односи међу народима морају заснивати на горњем темељу, Вилсон први предлаже на конференцији да се у државама у којима живи већи број националних мањина уведе мањинска заштита. Он формулише свој предлог у изразима који се налазе у чл. XXIII берлинског уговора о заштити мањина у европској Турској, додајући још и политичку равноправност националних мањина. Америчка делегација је прва израдила предлог за питање немачких мањина у Пољској.

Савет четворице предао је одбору за нове државе и заштиту мањина (одбор од по два члана Француске, Велике Британије, Италије, Сједињених Држава Америке; Јапан је у одбору имао једног члана). Стручан довољно, овај одбор је одмах донео одлуку да Чехословачка и Пољска, чија се независност признаје, морају дати изричита јемства које буду велике силе тражиле од њих „за заштиту становништва које се разликује расом, вером и језиком од већине осталог становништва“. Ово је, мислио је одбор, за нове државе и заштиту мањина било потребно да уђе у уговор о миру са Немачком, стварајући за Чехословачку и Пољску обавезу највећег међународног значаја и дајући опет Немачкој право да може контролисати њихов рад над Немцима који су становали на уступљеним територијама. У Чехословачку је улазило око 3,000.000, а у Пољску око 1,000.000 Немаца не рачунајући ту још и 4,000.000 Јевреја за које су се заузимали њихови саплеменници из свих великих држава Европе и Америке. У сен-жерменском уговору постоје сличне одредбе за Чехословачку, Југославију и Аустрију; у трианонском уговору се налазе одредбе о мањинама и обостране обавезе за Румунију, Југославију, Мађарску; у нејскоме уговору постоје сличне одредбе и обавезе за Бугарску и Грчку, а у севрском уговору унесене су одредбе за народносне мањине за Грчку, Турску и Јермене. Од нових држава, ствараних уговорима о миру 1919—1920, само су краљевини Хеџасу опрштене овакве обавезе јер се рачунало да је становништво у пуној мери чисто арабљан-

**Националне
мањине**

**Немачке ма-
њине у Пољ-
ској и Чехо-
словачкој**

Друге мањине

ско. О националним мањинама под Француском, под Италијом, под Данском, под Белгијом, говорило се мало; дизао се противу Италије глас, дизао га је шеф румунске владе коме је изгледало чудновато што и Италија није подвргнута истим обавезама као и Румунија. На ово је одговорено да је Италија она велика сила која је дала довољно доказа о верској и политичкој трпљивости. Присаједињење Алзаса и Лорена Француској објашњавано је просто као њихов повраћај матици; за Данску да што се тиче Шлезвига који је припао Данској он је раније од ње отет а Ајпен и Малмеди одувек су били белгиски. На овај начин су се поменуте државе одбраниле да не приме никакве обавезе о мањинама.

Пољаци су се бранили да не приме ове обавезе и борили да оне не уђу у уговоре о миру. Они су доказивали да су поступање и управа над мањинама унутрашња ствар једне државе и да ће те одредбе уговора о миру, ако се у њих унесу, значити просто страно мешање у унутрашње ствари једне независне државе.

**Пољска се
противи**

Обавезе овакве природе могу проузроковати поремећај европског мира. Зато што се негде још у току рата (крајем 1918 и доцније) догодио овде и онде какав погром, зато тражити једну међународну гаранцију од Пољске, не изгледа оправдано. Пољској су се придружиле и Чехословачка, Румунија и Југословени. Ове државе су 31 маја 1919 уложиле озбиљан протест на седници савета четворице. Неке од њих су тражиле да се изравњају, у погледу заштите мањина, све државе чланице Лиге народа, неке опет да се само учине знатне измене. Вилсон је њиховим претставницима (Падаревском, Братијану, Крамаржу и Др. Трумбићу) одговорио да је победа над њиховим непријатељима извојевана снагом свих савезника те да они имају право да траже нарочита јемства за мир. Он мисли да мир мора бити такав, како се не може понова лако нарушити, а то може бити ако су гаранције довољне и сталне. Старе ратове су изазвали они који су давили подјармљене народности; Америка је ушла у рат да ослободи свет таквих, и не жели више да има господара и подјармљених. Ове примедбе Вилсонове нису биле одмах примљене; најпре је попустила Пољска, а за њом, после дугога опирања, и Румунија, Југославија, Чехословачка; Грчка није правила никакве запреке, знајући да Француска и Велика Британија нису много наклоњене Вилсоновом захтеву о мањинама. Од ове

опозиције није било велике користи, јер су међусобна сарадња и помоћ ових малих држава, водећи опозицију, биле непотпуне, те је и састављање уговора о миру бивало теже за њих и на штету њихову. Др. Бенеш и Веницелос су ипак учествовали врло активно, док су њихове делегације стајале у положају посматрања.

Одредбе о заштити мањина биле су готово једнаке за Југославију, Румунију, Грчку, Бугарску и Турску, као што ће се доцније видети. Оне су се тичале личне слободе, својине, језика, вере, политичких слобода. Нарочита пажња је била обраћена заштити Јевреја у Пољској, Румунији и новој Грчкој, зато што су их сматрали и као расу и као верску секту без отаџбине, растурене по свету. И тако је у уговор с Пољском унесена одредба, по којој месни јеврејски одбори располажу једним делом државнога буџета за јавну наставу чисто јеврејске омладине. У уговор са Румунијом је унесена одредба по којој су Јевреји изравнати и у политичким правима са Румунима. По уговору са Турском, Јевреји који стално станују у Палестини постају самим тим грађани засебне државе Палестине. Поред овога заштита Турака у Југославији и у Грчкој, Саксонаца и Чеха у Румунији, Влаха на Пинду, калуђера у Светој Гори, ушла је као један од услова у уговоре о миру. Осим тога закарпатским Русима, који су дошли под Чехословачку, дата је нека самоуправа; за Русе под Пољском и под Румунијом није ништа утврђено. Италијанска делегација предлагала је да се Југославија обавезе дати аутономију Македонији, али је у томе нико није хтео да помогне.

Примери покора и погрома почињених раније (1894—6) над Јерменима по отоманској царевини, у Румунији, Пољској и Русији над Јеврејима, највише су утицали на Вилсона да, тако рећи, изнуди заштиту мањина и да јој да међународни карактер. Заштита националних мањина и контрола над радом са њима стављена је под Лигу народа, без чијега се одобрења није могла ниједна одредба изменити. Савет Лиге народа је био овлашћен да тражи извршење одредаба о заштити мањина, на случај какве повреде њихове, и да предузме све мере да се учињено зло поправи. Стални међународни суд правде одређен је као установа која ће решавати спорове о тумачењу појединих одредаба из уговора. Свака национална мањина имала је право да подигне тужбу пред каквом год државом, чланом савета Лиге народа,

**Мањине и
Лига народа**

противу поступака државе у којој живи, а пре него што савет Лиге народа узме у претрес такву жалбу имала је право обавештавати се. Ове врсте жалбе нису могле бити узимане у поступак ако их је подносио један човек или једно удружење. Исто тако, није се могла у овакве тужбе мешати држава која није члан савета Лиге народа, као што су најпре тражили и Италијани и Американци, тражећи да међународни суд у Хагу пропише и поступак за ислеђење по дотичној тужби.

Заплетено питање о мањинама, које је улазило дубоко у интересе суверене државе, проучавано је и с једне другачије тачке гледишта. Грчка делегација на конференцији мира предложила је једно решење о мањинама, по коме би националне мањине, незадовољне својом новом судбином, могле да се иселе у другу земљу. Она је изнела предлог да се установи једна мешовита комисија, која би у току од две године спремала исељавање Грка из Бугарске у Грчку, и Бугара из Грчке у Бугарску. Грци су наводили примере неколиких села која су желела да пређу у другу земљу. Одбор за нове државе и за заштиту мањина је проучавао овај грчки предлог и донео је мишљење да би се предлог могао прихватити ако би Југославија и Турска примиле да сарађују на томе са Грцима и Бугарима. Југославија је одбила одмах своју сарадњу, а Грци и Бугари, Турци и Грци, направиле одвојене споразуме о томе. Грци су овим желели да се ослободе словенскога живља који је остао у Грчкој иза раније бугарско-грчке, а нарочито у Србији иза раније српско-грчке границе. На тај начин су премештена словенска насеља око Лерина, Водена, Моглена, Бевђелије, Дојрана, а на њихово место доведене масе малоазијских Грка.

КОЛОНИЈАЛНИ МАНДАТИ

Један од узрока који су довели до светскога сукоба била је и колонијална политика четири велике силе, а нарочито борба између Велике Британије и Немачке, најпре око колонија у Африци, па онда око утицаја у Азији и најзад око ратне морнарице. Ова утакмица англо-немачка најозбиљније је водила рату. И отуда је и на конференцији мира питање о колонијама имало важности, јер је јасно било да Велика Британија и Француска о турским и немачким поседима ван граница Европе имају своје

нарочито мишљење и планове. Још у току ратних операција Јапан је узео Цинг-Тао, а Аустралија опет све немачке насеобине у јужноме делу Тихог океана. Енглеска насебина, јужно-афрички савез, свом снагом ће се противити да се западне и источне колоније немачке поново врате Немачкој. У часу кад се састаје конференција за мир, која је имала да решава и распоређује немачке колоније, свака од ратујућих страна је била већ узела што јој је требало. Конференција, (најпре савет десеторице, а после савет четворице, који су стварно претстављали конференцију за мир) је у први мах изгледала као збуњена, да ли ће при распоређивању колонија Немачке применити начело „ко држи тај је у праву“ или начела Вилсонових о „праведној подели“. Велика Британија, кроз уста Лојд Џорџа, је говорила да би се могло и на становништво у немачким колонијама применити начело народнога самоопредељења, али је преовладало друго мишљење; уверење је владало да су Немци истребили у Африци независнија племена, а нарочито племе Херера, кад су дошла под њихову власт. И, уместо да узме средње решење, а у интересу будућих међународних односа и мира у свету, тј. да оставе око 15,000.000 Африканаца и триестак хиљада Немаца настањених у некадашњим немачким колонијама, савет четворице одлучи да сваки остане на месту где се нашао у току рата. И тако је Немачка лишена свих насебина у Тихом океану и у Африци. За овакво решење, а не за систем мандата поверенога од стране Лиге народа и под њеном контролом биле су све британске насеобине и Француска, и ако је ствар мандата бранио један јак човек, генерал Смац, делегат јужно-афричкога савеза.

У версальском уговору предвиђени су ипак мандати какве је предлагао генерал Смац. Мандата је било тројаких; такозваних *мандати А* за некадање турске покрајине, *мандати В* за територије у централној Африци и *мандати С* за западне немачке колоније у Африци. Под мандат *А* дошле су Месопотамија, Палестина и Сирија. Оне су сматране као независне земље под контролом мандаторке чији ће надзор трајати само до онога дана докле оне не постану способне саме собом управљати. Под мандат *В* дошли су предели у централној Африци, којима ће управљати мандаторке на начелима која ће зајемчавати слободу вере и свести, спречавати трговину робљем, недозвољено наоружање,

**Деоба
колонија**

**Мандати
А, В, С**

продају алкохолних пића, чувати слободу отворених врата за трговину држава чланова Лиге народа. Под мандат С дошле су покрајине јужно-западне у Африци, и нека острва у Тихом океану. Њима су управљале силе овлашћене уговором о миру, под истим условима као и мандаторке под В, са том разликом само, што су ове територије сматране као саставни део мандаторкине државе.

На сам дан предаје предлога о уговору о миру Немачкој, 7 маја 1919, Француска и Велика Британија добише од савета четворице упуство да Лиги народа предложи да она одреди мандат за немачке колоније Тоголанд и Камерун, а да мандат за источно-афричке немачке колоније и острво Науру припадне Великој Британији; да западно-афричке колоније оду под мандат јужно-афричке уније; да Нови Зеланд добије мандат за острва Самоа; да сва немачка острва испод екватора уђу под мандат Аустралије; да се Јапану повери мандат над Јафом и другим острвима испод екватора у Тихом океану. Доцније је додато нешто белгискоме Конгу на источној страни, а Португалској је дата Кионга. Конференција за мир није одлучила о мандатима за дотадање турске области у Азији; то је учињено тек у Сан-Рему 1920 када су узеле мандате Велика Британија за Месопотамију и за Палестину, а Француска за Сирију и Либан; мандат над Јерменском није хтела узети ниједна сила.

Систем ових мандата је тумачен двојачко: једни су га сматрали као прикривену анексију, други као проширење режима законитости и правнога поретка за заштиту афричких или азијских урођеника. Какогод да се узме мандаторке су под контролом Лиге народа и у њима се неће обнављати оно што се радило раније пре рата у Конгу и у Камеруну. Немачке колоније, око којих је раније било спорова између Немачке и Енглеске, сада ће доћи под заједнички форум 57 држава који ће моћи да решава о управи мандатора и о судбини земаља под мандатом. Овим је утврђена тежња да се међународно право још боље учврсти; цивилизовани народи проширили су то право и на мањине беле, црне и жуте расе, што је 1919 ишло споро и тешко. Од овога новог права, делегираног права, разумни људи, који вредност ствари и људи познају дубоко, не очекују одмах и непосредно много добра, али су га сигурно стварали у уверењу да ће за извесни период времена показати оно што су они желели, а нарочито творац и бранилац националних мањина идеалист Вилсон.

КОЛОНИЈЕ, НАСЕОБИНЕ, ПОВЛАСТИЦЕ

Чл. 119-127 версаљског уговора Немачка је била обавезна да преда удруженим и савезним силама своје колоније у Африци сва своја права и правне основе на све прекоморске насеобине.

Немачки интереси и права изван Немачке

Уређење приватно правних односа по немачким насеобинама (накнада штете од 1900-1914 у Камеруну).

Одрицање права проистичућих из француско-немачких уговора о екваторијалној Африци из 1911 и 1912 године.

Признање међународних конвенција о продавању оружја, шкољивих напитака и лекарија по нецивилизованим земљама.

Чл. 128-134 версаљског уговора, у Китају Немачка се одрекла у корист Китаја свих уговорних повластица немачких;

Уступање свих немачких техничких предузећа у Китају и повраћај одузетих китајских добара.

Укидање концесија у Хан-кеу и Тиен-Цину.

Предаја права и добара Великој Британији у Кантону; предаја својине у Шангају у корист Италије и Француске.

Чл. 135-137 версаљског уговора Немачка је пристала да се у Сијаму одрекне свих својих повластица у корист државе Сијама.

Предаја свих покретних и непокретних имања Немачке влади сијамској.

Уређење јавно-правних и приватно-правних односа у корист Сијама (накнада штете, бродови, и т. д.).

Чл. 138-140 версаљског уговора Немачка је у Либерии пристала на безусловно напуштање свакога даљег интересовања и свих концесија добивених од 1911-1917, а чл. 141-146 Немачка се у Мароку одрекла свакога права, проистичућег из уговора од 1906 до 3 августа 1914 било са француском било са мароканском владом.

Признање протектората Француске над Мароком.

Укидање свих јавно-правних и приватно-правних повластица.

Уступање свих имања јавних или приватних (кајзера или кнежева немачких) владару Марока.

Чл. 147-154 Немачка је у Мисиру признала протекторат Енглеске.

Укидање, од 4 августа 1914, свих јавно-правних и приватно-правних уговора закључених између Немачке и Мисира.

Пренос права суђења немачким поданицима у Мисиру на британске консулате.

Одрицање свакога учешћа и права које су раније имале немачке владе у једном делу капитулација и управе над Мисиром на основу уступака датих од цариградских султана.

Чл. 156-158 Немачка се одрекла у корист Јапана:

„Свих повластица и права на област Киао-Чеу и Шантунг, свих немачких права у жељезници од Цингтао до Цинанфу и свих техничких опрема које иду уз ту пругу (рудници, постројења, грађевине), као и каблова Цингтао-Шангај и Цингтао-Чефу“.

„Свих докумената и архиве, који се односе на управу покрајине Кјао-Чеу“.

ОГРАНИЧЕЊЕ НАОРУЖАЊА

Конференција мира имала је да реши и питање о ограничењу оружја народа. Војници мисле да је то био важнији задатак од свих других. Питање граница, накнаде штете, и т. д. је створено ратом, оно је последица рата, решење се у главном знало. Али питање ограничења оружја је постојало још далеко пре рата, рат га је заострио; да је оно било решено раније не би било рата и докле се оно не реши биће ратова. На његову решењу темељи се мир, опстанак и цивилизација читавог света. Конференција мира је признала да је ограничење оружја темељ за зграду мира, коју је она требало да сагради, и то је унела у версаљски уговор. Она је утврдила да одржати мир значи ограничити оружја свих народа, али, исто тако, је мислила да треба, да би се омогућила припрема општег ограничења наоружања свих народа, најпре Немачку разоружати. Опште уверење војника је било да су Немци својим милитаризмом друге народе нагнали да се оружају. Али, то није одвело до општег ограничења оружја; ограничена је донекле Немачка а друге, пет-шест њих, нису се сложиле ни пристајале ни делимично да се разоружају. Версаљски уговор оставио је нерешен тај задатак, а он је био хитан и тражио је излаз. Последњи рат је угрозио не опстанак ове или оне државе него читаве хришћанске цивилизације. Томе је узрок у основној измени модерног ратовања, које увлачи читаве наоружане народе у рат. Пре су се тукле две војске, сад последњи пут су

се тукла два народа. То значи народи са свом својом физичком, моралном и материјалном снагом улазе у борбу са другим. И ту није реч само о пунолетном мушкињу, него и о женскињу и о деци, о позадини, од које зависи успех на ратиштима. У последњем рату, расположење позадине је решавало битке. Осим тога, утврдило се да се рат између две државе више не може ограничити на те две државе; он неминовно увлачи и друге у рат, и претвара се у општи рат. Пред потоњи светски рат већина је радила у Европи да не дође до рата; правили су се савези, дизале се велике војске; по ономе правилу „ако желиш мир спремај се за рат“. Наоружати толику војску наоружати читаве народе, значило би исцрпсти добар део привређеног народног капитала. Напор да се што више привреди значи привређивати; привређивати значи производити; производити што више значи утакмицу на привредном пољу, утакмица значи сукоб унутра и споља. То повлачи за време рата и питање блокаде, учешћа неутралних држава у сукобима, и т. д. Кратко речено, модерни рат је погубао за цивилизацију. Рат зависи од пет шест држава; рат увлачи неизбежно све државе за собом; рат мобилише све; рат уништава или исцрпљује све; рат је данас суровији него ранији ратови, главни циљ деморалисање и уништавање позадине; модерни рат није за цивилизацију него противу цивилизације, и то не рат две цивилизације, него рат народа исте цивилизације.

Један нарочити одбор при Лиги народа радио је на припремању конференције за разоружање. Одбор је септембра 1930 поднео свој израђени предлог Лиги народа, али конференција за ограничење оружја задуго није сазивана. Од великих држава (Велике Британије, Сједињених Америчких Држава, Француске, Италије, Немачке, Русије) зависило је и даље хоће ли бити светских ратова, страшнијих него што је био овај последњи.

У фебруару 1919 конференција мира је саставила један одбор под претседништвом војводе Фоша. Прво питање о коме је било речи у одбору јесте колико ће се допустити Немачкој ефективне војске. У фебруару 1919 Немачка је била још несређена; није се знало ко има праву власт у њој. Најзад су решили у Паризу да подрже и одрже ону владу која је била за управу на демократским принципима. Одбор је зато мислио да таквој

**Војна снага
Немачке**

влади треба дати што већу војну снагу на расположење како би се у Немачкој повратио и одржао ред, а не би остављало могућности да опет улази у какве нове ратове. Број војника одбор означи на 200.000 као обично регрутованих са војном обавезом краткога рока. Одбор је тако одлучио, остављајући конференцији да га преполови ако ефикасне буду са дужим роком службе и састављен од добровољаца. Конференција за мир је примила другу одлуку: одобрила је да Немачка може држати само 100.000 војника састављених од добровољаца; општа војна обавеза је укинута и војничко образовање укинута је за све грађане Немачке. Осим тога је било одлучено да Немачка у будућности има само онолико оружја, муниције и друге војничке опреме колико јој је потребно за тих 100.000 војника којима је намењена јавна безбедност и чување реда у Немачкој. Исто тако одређено је да Немачка не може имати магацине оружја и муниције, а оно што јој је остало да мора уништити. У томе се ишло и даље; одређена су места за оружје и муницију потребну за 100.000 војника, а остало оружје и муниција, имало се предати на уништење међусавезничким комисијама. Даље фабриковање пушака и муниције Немачкој је забрањено, а фабрикација за оних 100.000 могла се вршити само у фабрикама које силе победнице одобре; све друге фабрике требало је затворити.

У погледу ратних бродова силе су принудиле Немачку да сведе њихов број на онолико колико је најнужније за чување обала; подморнице су јој сасвим забрањене. Старе ратне бродове је Немачка имала предати савезним силама, а осим тога није Немачкој допуштено градити или купити ниједан нови ратни брод без одобрења. Ниједан ратни брод није могао бити замењен другим сем ако је пропао, или ако је служио 15 до 20 година, према класификацији ратних бродова. Поред ових дошле су и друге одредбе о утврђењима и утврђеним радовима.

Конференција за мир, сем заглавља у петом делу версаљскога уговора: „да би се омогућила припрема општега ограничења наоружања свих народа, Немачка се обавезује да ће се строго придржавати војних, поморских и ваздушних клаузула по уговору“... усвојила је све одредбе како их је одбор предложио. Заглавље је, дотерано, нашло доцније места у уставу Лиге народа.

Чланом 159-163 версаљског уговора предвиђено је бројно стање и кадар немачке војске која „неће смети имати више од седам пешадиских и две коњичке дивизије, не сме прећи 100.000 војника и 4.000 официра на дан 31 марта 1920 године“. Чл. 164—172 наоружање, муниције и материјал „немачка војска не сме имати наоружање више него 102.000 пушака и карабина са 40,800.000 зрна, 1926 митраљеза са 15,108.000 зрна, 252 машине за бацање бомби са 176.400 зрна, 288 топова са 271.200 зрна“. Чл. 173-179 регрутовање и војно образовање „укинуће се у Немачкој свака општа обавезна војна служба, а немачка војска регрутоваће се само из добровољаца чији ће рок службе трајати непрекидних дванаест година. Све војне школе и подобне установе у Немачкој укидају се“.

Војне одредбе

Чланом 180 версаљског уговора предвиђено је за утврђења: „разоружаће се и порушиће се сва сухоземна, пољска, привремена и стална утврђења у Немачкој западно од линије повучене на педесет километара источно од Рајне... Систем пољских утврђења на јужној и источној граници Немачке сачуваће се у своме садашњем стању...“

Чланом 181-197 „по истеку рока од два месеца после ступања у важност уговора, снаге немачке ратне морнарице не смеју прећи у наоружаним бродовима број 36 бродова четири разна типа;“ укидају се подводни бродови, а сви остали ратни бродови биће преобработени у резерву али намењени број морнара не сме прећи 15.000, у тај број улази 1500 официра моринских, који се не сме увећавати. Све ратне подморнице, као и осталих 48 ратних бродова Немачке, предају се савезницима. Бродови за замену (36) не могу имати већу тонажу: оклопњаче од 10.000 тона; лаке крстарице од 6000 тона, разарачи од 800 тона а торпедњаче од 200 тона. Бежичне телеграфске станице су биле обустављене за два месеца, а нове забрањене.

**Поморске
клаузуле**

По члану 198-202 версаљског уговора Немачка не сме имати никакво војно или поморско ваздухопловство; досадањи ваздухопловни материјал, војни и поморски, предаје се савезницима.

Ваздухопловне одредбе

Чл. 203-210 версаљског уговора међусавезничке контролне комисије имаће нарочити задатак да пазе на правилно извршење предаја,

Међусавезничке контролне комисије

рушња и стављања ван употребе војних оруђа, материјала, утврђења и т. д.

По чл. 211-213 предвиђено је да докле год версаљски уговор буде остао у важности, Немачка се обавезује да ће се подвргнути сваком истраживању за које савет Друштва народа већином гласова буде нашао да је потребно.

Ратни заробљеници

Чл. 214-224 версаљског уговора регулише се репатрирање ратних заробљеника и интернираних грађана, организација, трошкови, повраћај приватне својине ових лица.

Чл. 225-226 односи се на обавезе о чувању и одржавању гробова војника, морнара као и ратних заробљеника и интернираних лица умрлих за време рата у непријатељским земљама.

СУЂЕЊЕ ВИЛХЕЛМУ II

У версаљски уговор је унесена одредба по којој се имало судити кайзеру Вилхелму II за повреду међународног морала и непоштовања међународних уговора (уговор о неутралности Белгије, који је савез немачких држава потписао 1830). И ако је било нерешено питање да ли се може судити међународним путем једном шефу извршне и законодавне власти једне земље, ипак је донесена одлука да се суди немачкоме цару. Дотада је било утврђено да једном владаоцу може судити само народ над којим је вршио своју власт, али, по међународном праву, није се још никад судило једном владаоцу што је погазио свој потпис на међународним уговорима. Овакав се потпис сматра као заклетва владаоца у уставном праву или као заклетва пред судом. Оваква је била дотадања пракса, али се прешло преко ње из политичких разлога, јер у основи међународно законодавство су стварали народи који су били претстављени на конференцији мира. Међусобним пристанком они су могли да измене дотадање обичаје и да уведу нову праксу. Њима је било утолико лакше да то ураде, што је цар Вилхелм II, напустивши земљу у најодсуднијем часу, избегао суд својих поданика. Мало је примера у историји света да један владар-војник уради што је он урадио; други су се или предавали непријатељу, или убили сами, или гинули на ратном пољу, али од владара великих држава ниједан није добровољно побегао из земље докле је она још била у рату.

Да би му судиле судије које је требало да бирају Сједињене Америчке Државе, Велика Британија, Италија, Јапан и Француска, морало се утврдити да је он одговоран за рат. Конференција мира је, још 25 јануара 1919, поставила један одбор за одговорност за рат. Одбор је био састављен од двадесет чланова (по два члана: Сједињене Америчке Државе, Енглеска, Француска, Италија, Јапан, по једног члана: Србија, Грчка, Румунија, Белгија, Пољска); њему је конференција ставила у дужност да проучи питање одговорности за рат. Овај одбор је у своје извештају, поднесеном конференцији мира, казао: 1) Рат су спремале са предумишљањем централне силе и њени савезници Турска и Бугарска. Он је био последица смишљених радњи које су га учиниле неизбежним и 2) Немачка, договорно с Аустроугарском, одбила је намерно све предлоге сила споразума за измирење и тако онемогућила све напоре да се рат избегне. Овакву одлуку је одбор донео на основу проученог материјала, а нарочито на основу докумената, које су по сарајевском атентату упућивали аустроугарски чиновници бечкој влади. То су телеграма фон Визнера, саветника министарства, кога је бечко министарство спољних послова нарочито послало у Сарајево да види на лицу места да ли постоји веза између атентата у Сарајеву и Београда, и телеграма Сечењиа, аустроугарског посланика у Берлину. Телеграм фон Визнера је имао и овај закључни део: „ништа не доказује и ништа не допушта сумњичење да је србијанска влада знала за планове атентатора или да је учествовала било помажући у припреми било у давању оружја. Има знакова, међутим, о противном“; два телеграма посланика Сечењиа из Берлина; један од 25 јула 1914, у којем се каже: „Овде се мисли да ће, на случај негативног одговора Србије на ултиматум Аустроугарске (коме је баш тога вечера у 6 сахата истицао рок), одмах бити објављен рат и почети ратне операције. Свако одлагање војних операција сматра се овде као велика опасност због интервенције других сила. Овде саветују да се иде напред и да се свет стави пред свршени чин!“ У другом телеграму од 27 јула 1914, кад се у Берлину већ знало за повољан одговор Србије, каже се: „Министар иностраних дела ми је у највећем поверењу рекао, да ће се Енглеска, свакога часа се очекује, обратити преко немачке владе Вашој Ек-

Одговорност
немачког
кајзера

Доказни
материјал

селенцији (графу Берхтолду) за посредовање. Немачка влада даје ми у исто време најкатегоричније уверење да се никако не слаже са тим предлогом. Она је, шта више, потпуно противна и предаје вам га само по захтеву Енглеске“. Одбору за одговорност за рат било је јасно, дакле, да је Немачка не само могла спречити одлуку Аустроугарске да нападне Србију, него да ју је, напротив, у томе охрабрила. То је изазвало Русију да не допусти уништење Србије и да почне прикупљати војску. На ово је Немачка одговорила објавом рата Русији 1 августа 1914, и на тај начин је немачки цар онемогућио мирно решење аустро-српскога спора и учинио неизбежним европски рат. После Русије, кајзер Вилхелм је огласио рат Француској 3 августа 1914, која као савезник Русије није могла остати равнодушна и напустити је. Одмах затим су следовали упад у неутралне Белгију и Луксембург (којима је и Немачка гарантовала неутралност, уговорима од 1830 и 1867) са свешћу да се газе права и уговори. Упадом у Белгију ушла је и Велика Британија у рат 4 августа 1914 сматрајући се погођеном кршењем уговора о неутралности Белгије.

И тако је, можда први пут у историји света, на челу једнога уговора о миру стављено кратко и јасно ко је изазвао рат и признање проузроковача рата да је крив за то. Само овога пута није било доста што је кривац кажњен победом над њим, требало му је и судити. Али какав облик дати одредби по којој ће се Вилхелму II судити. Редактори чл. 227 версаљскога уговора били су у недоумици да ли је немачки кајзер учинио злочин или је учинио само највишу повреду међународнога морала. Вилсон је био у почетку противан сваком ислеђењу кривице овога последњег предратнога немачког цара, и сматрао је да му треба судити за дело „највише повреде међународнога морала и неприкосновеног ауторитета међународних уговора“. Лојд Џорџ и други делегати нису одобравали то мишљење, јер, да је оно усвојено, „могло се, са правом, тумачити да никакав закон, у смислу правничком, не постоји по коме би се повреда међународних уговора могла судити; могло би се рећи да она не саставља кривично дело. Вилхелм II је последњих десет година изазивао међународне сукобе, он је подизао, из дана у дан, све јаче ратничко расположење код Немаца и њихових савезника у Аустроугарској. Његовом жељом и вољом растао

**Држање
Америке**

требало му је и судити. Али какав облик дати одредби по којој ће се Вилхелму II судити. Редактори чл. 227 версаљскога уговора били су у недоумици да ли је немачки кајзер учинио злочин или је учинио само највишу повреду међународнога морала.

је буџет и аустриске и немачке војске и морнарице, он је рат желео и имао њима да одговара, да буде суђен“. Али како да се једном кајзеру суди; он је био у неутралној земљи, у Холандији. Судити и осудити га у отсуству не би значило ништа; он је морао доћи пред своје судије. Конференција за мир је упутила један акт влади холандској, тражећи да јој се изда бивши немачки цар. Тешко је било веровати да ће Холандија прекршити законе гостопримства за политичке кривице, али је Лојд Џорџ рачунао, а он је обећао својим бирачима као сигурно да ће се судити кајзеру, да ће се наћи начина да се Холандија приволи на предају цара-бегунца.

**Екстрадиција
кајзера**

У половини јануара 1920 врховно веће упути званични захтев холандској влади тражећи да му преда у руке Вилхелма Хохенцолерна, бившег немачког цара, да би му се судило зато што је са предумишљајем повредио међународне уговоре и систематски кршио међународне одредбе и права. У овоме акту нарочито се настојавало на особити облик злочина признајући да се њихов захтев не заснива ни на каквој јавној оптужби правнички основаној, него на једном акту високе међународне политике, који се наметнуо савести целог света. Редактори ове ноте, упућене холандској влади, чије су симпатије биле на страни Немачке за време рата, дајући на овај начин изговор холандској влади да одбије захтев врховнога већа, позивали су је да не даје крова ономе који је крив за толике милионе људских живота и жртава. Холандска влада, знајући да су Сједињене Државе Америке, а и Јапан, одлучно противне суђењу и да је, углавном, боље да је оптужени под њеном руком, одговорила је негативно. Она је рекла да није потписница версаљскога уговора, да тај уговор не предвиђа никакву обавезу за Холандску, да нема, дакле, никаквог позитивног закона на основу којег би се екстрадиција могла уредити, да Холандска није ни у каквоме облику била умешана у рат и да према томе, по своме схватању међународних дужности, не може издати тражено лице. У недостатку једне међународне обавезе Холандија ће остати на својим законима и народној традицији. На овај, нешто мало подсмевачки, одговор, дошла је друга нота, у половини фебруара 1920, у којој „савет амбасадора“ који је заменио врховно веће, тражи, у име 26 народа, да се преда на суђење бивши владар Немачке. Овога пута прет-

ставници Француске, Италије и Енглеске, тражећи екстрадицију, скрећу пажњу влади Холандије на то да она прима на себе велику одговорност ако бивши кајзер пређе опет у Немачку, што може бити лако пошто се ништа није предузело да му се из Дорна, који је близу немачке границе, спречи прелазак у немачку државу. На овај акт дошао је одређен одговор да Холандија не може извршити незаконитост и неправду, нити нечасно дело, а то би било ако би, на захтев сила, повредила законе гостопримства које даје свакоме избеглици на холандској територији. То је био крај даљем захтеву да се Вилхелм II изведе пред оних пет судија, а вероватно и новој драми која је могла за Немачку и Европу отуда произићи. Суђен и осуђен Вилхелм II би постао мученик свих Немаца; његови наследници би се вратили на престо Фридриха, и историја би се поновила. Овако, Холандија је спречила да се жеља Енглеза и Француза испуни, да се уради оно што је 1871 мислио Бизмарк да учини са Наполеоном III после Седана.

У првим захтевима сила да се суди кривцима за рат, на листи криваца није било само име Вилхелма II, већ и имена његових доглавника. За њих је било лакше, њихова неприкосновеност није нигде утврђена традицијама из прошлости ни законима људским. Питање је било истина нејасно; требало је наћи надлежни суд и утврдити колико је један цивилни или војни чиновник одговоран за оно што је по наредби вршио. Око тога је било препирке у „одбору за одговорност за рат“, јер се нису сви слагали. Американци су и овде, да ли због тога што нису осећали величину и свирепост које је непријатељ показивао у окупираним областима, да ли зато што су њихова схватања и законодавство друштва од европскога, или због другог чега, истицали да треба најпре знати шта је то злочин „повреда противу човечанских закона“, каква и колика казна за кривца и, најзад, надлежни суд за суђење кривцима те врсте. Они су говорили да не постоји никаква међународна одредба која означава повреду ратних закона и обичаја као злочин. Они су предлагали да се у уговор о миру унесе одредба да немачки судови суде цивилним и војним чиновницима које буду савезници означили. У версаљски уговор ушле су одредбе (чланови 228, 229) да ће им судити војнички судови, наравно сила побед-

**Холандија
одбија
екстрадицију**

**Одговорност
немачких
официра**

ница, па било појединачни или заједнички судови. Немачка је признавала право савезним и удруженим силама да кривце за дела противу ратних закона и обичаја изведе пред њихове војничке судове. Немачка се обавезивала да ће издати савезним силама сва лица оптужена за горња кривична дела, и да ће давати и све потребне доказе за утврђивање кривице. Немачка није драге воље примила ову обавезу; признати да је крива за светски рат и предати своје најважније људе није било лако, и зато су дали изјаву на сам дан потписа версаљскога уговора „да примају под притиском све обавезе у њему“.

Листа оптужених бројала је на хиљаде лица. Јапан и Сједињене Државе Америке нису давале никакве, а остале савезне и удружене државе давале су дуге листе. Прву листу оптужених генерала и официра у којој су била имена бившега наследника престола Баварске Рупрехта, војводе Виртембершкога, генерала Клука, Билова, Максизена, Сандерса, Лудендорфа, Хинденбурга, Фалкенхајна, адмирала Тирпица; од цивилних доглавника Вилхелма II и Бетмана Холвега канцелара. Немачки посланик у Паризу је одбио да прими из француских руку ову листу оптужених, и зато је савет амбасадора упутио влади Немачке, 3 фебруара 1920, једну ноту тражећи да она, у смислу чл. 228 версаљскога уговора, преда савезним и удруженим силама на суђење лица у листи која је предата у име Велике Британије, Италије, Пољске, Белгије, Румуније, Југославије и Француске. На листи је било 900 имена и она није била још готова; било је још других којима је требало судити. Немачка је одмах одбила да то прими, уз одобравање читавога народа, али је пристала да лајпцишки највиши суд суди оптуженим Немцима са правом да савезне и удружене државе учествују у суђењу свакога оптуженога напосе. Немци су, у исто време, пристајали да обуставе све законе који би сметали ислеђењу и суђењу лицима оптуженим за повреду ратних закона и обичаја. Конференција амбасадора је нашла да предлог Немачке не стоји у сагласности са чл. 228 версаљског уговора и одбила је свако учешће у раду највишега суда у Лајпцигу, задржавајући право за савезне и удружене државе да се користе ислеђеним материјалом и да њихови судови, макар и у отсуству окривљених, донесу пресуду ако им се учини да

**Надлежност
суђења**

**Листа
оптужених**

су пресуде лајпцишког суда недовољне. Један нарочити мешовити одбор био је одређен да среди и изради оптужни материјал за лица за која нађе да су крива и преда га Немачкој. Овај одбор је одабрао 46 типа повреде ратнога права и обичаја распоређених сваки по земљама где су чинјени: за Француску 12, за Белгију 15, за Енглеску 7, за Италију 5, за Румунију 3, за Пољску 3, за Србију 1. Од овога посла није било користи јер до суђења није дошло. Крајем 1920, скупштина Лиге народа је нашла да не постоји никакав међународни кривични закон који су признале све државе, и да би практичније било да се при сталном међународном суду установи кривично одељење за кривична дела међународнога карактера.

Чланом 227-230 версаљскога уговора предвиђено је да „силе савезничке и удружене оптужују јавно Вилхелма II Хохенцолерна, бившег цара Немачке, за највишу повреду нанету међународноме моралу и светој важности уговора“. Њему ће судити нарочити суд а суђењом дати пуна правна одбрана.

Немачка признаје савезничким и удруженим силама слободу да ставе под своје војне судове лица, која су оптужена за извршење дела противних међународним ратним законима.

ОДГОВОРНОСТ ЗА СВЕТСКИ РАТ

За време рата, од августа 1914 до примирја 11 новембра 1918, питање одговорности за рат је расправљано по разним престоницама ратујућих држава. Службена документа давала су тон дискусији, и свака страна је окривљавала супротну. Ова препирка, и ако оштра, имала је за циљ да оправда сваку државу пред њеним народом, да олакша вођење рата, да у неутралним државама створи симпатичну струју за њих. Рат је дошао тако изненада, да је требало објаснити свету и откуд тако изненада и откуд да се у рат умешају велики европски народи. Иначе, старо је правило било, да је одговоран онај који рат изгуби.

У току преговора о примирју 1918 питање одговорности није много помињано. Према једном документу — ноти Сједињених Америчких Држава од 5 новембра 1918 — „Немачка је дужна накнадити грађанскоме становништву савезних држава све штете које је нанела њиховом имању нападом на суву, на

мору и из ваздуха...“ После закљученога примирја Немачка је предложила савезним државама, својим ратним супарницама, да се питање одговорности преда једној неутралној комисији, састављеној од људи чији би карактер и политичко искуство били јемство да ће искрено пресудити спор. У томе предлогу Немачке изнесена је потреба: 1) да се до ситница у свакој земљи испитају чинјенице које су довеле до рата 1914; 2) да се изради пун преглед и изложи тачан положај у Европи и стање преговора вођених у јулу 1914 и напори држава, доцније у рату, да се спречи рат; 3) да се тој неутралној комисији ставе на расположење сва документа и права да могу саслушавати све одговорне чиниоце, који су, у часу објаве рата, расплагали судбином својих земаља. Велика Британија је одговорила 7 марта 1919 да је излишно одговарати на немачки предлог јер је „одговорност Немачке несумњиво утврђена“.

Крајем јануара 1919 конференција мира је установила једну петнаесточлану комисију која би утврдила одговорност криваца и одредила казну за њих. Ову комисију су састављали претставници Северне Америке (Лансинг, Џ. Браун Скот), Велике Британије (сер Е. Полок), Француске (Андре Тардје), Италије (Шалоја), Србије (Др. Кумануди), Грчке (Н. Политис), Румуније, Белгије и Јапана. Комисија је 29 марта 1919 поднела свој извештај са неколико одељака; у првом одељку претресано је питање одговорности учинилаца рата и изнесен закључак да су централне силе, а са њима Турска и Бугарска, припремале рат и са предумишљајем га изазвале. Овај извештај је служио за основу одредаба одговорности које ће ући у версаљски уговор.

Нацрт уговора за версаљски мир предат је Немачкој делегацији 7 маја 1919 у Трианону. Претседник Клемансо је одбио сваки разговор о одговорности за рат на бази америчке ноте од 5 новембра 1918; он је, као и већи део политичара сматрао да је Немачка примила неограничену одговорност, одговорност за све. Немачка је уз протест поднела један преглед догађаја и факата да би се одбранила од оптужбе и тражила је да се једна непристрасна контрола обавести о питању одговорности. Немачка делегација је понова предала свој предлог за једну неутралну анкетну комисију са задатком и са правом како је горе изложено. На ово тражење дошао је ултиматум немачкој делегацији 16 јуна 1919 да потпише уговор

о миру. У овоме ултиматуму један одељак се односио на питање ратне одговорности. Немачка га је примила после промене своје делегације, али никад и оптужбу да је само она одговорна и крива за светски рат. На другоме месту и доцније говориће се се опширније о питању одговорности за светски рат. Тада ће се рашчланити цело ово питање и то не само на основу докумената које је употребила ова прва комисија претставника савезних и удружених држава, него на основу свих досада објављених службених докумената и важнијих мемоара и дела непосредних учесника у догађајима од сарајевскога атентата до версаљскога мира (од 28 јуна 1914 до 28 јуна 1919). Али, још сада се мора рећи ово: треба одвојити питање узрока и порекла светскога рата од самога акта напада који је бацно Европу најпре, а после цео свет, у велики рат. И, кад се то одвоји једно од другога, онда је јасно да је Аустроугарска учинила први акт напада и тиме изазвала светски рат. Аустроугарска је још маја 1914 била решена да ратује са Србијом; 5 јула 1914 тражила је од Немачке одобрење; 19 јула 1914 на седници министарскога савета решила је да ратује и Србију елиминира са Балкана; 23 јула 1914 је упутила Србији краткорочни ултиматум са намерно неприхватљивим условима за сваку суверену државу; 25 јула 1914 је прекинула дипломатске односе са Србијом; 27 јула 1914 је одбила предлог Енглеске да аустро-српски сукоб реши европска конференција; 28 јула 1914 је огласила рат Србији. Овај низ аката, који је учинила Аустроугарска, изазвао је европски рат.

РАТНА ОТШТЕТА

Ниједно питање на конференцији мира није чинило толико тешкоћа као питање о ратној отшети коју су имале платити централне силе, управо Немачка. Јер главно тежиште је било да се зна колико ће она платити, како ће платити и какве ће бити гаранције да ће она ратну штету исплатити. Конференција је, прво, као и за друга питања, одредила један одбор у коме су били претставници, први делегати савезних и удружених држава. Одбор је почео одмах у почетку фебруара 1919 свој рад поделивши се на три пододбора. Први се пододбор бавио карактером и предметом накнаде ратне штете, други способношћу и о модалитетима плаћања ратне отштете, трећи

гарантијама и санкцијама за исплату за случај да Немачка не буде хтела плаћати.

Тешкоће су биле, што је разумљиво, огромне. У рату у коме је мобилисано 70 милиона људи, у коме је побијено десетак милиона, у коме је било око 30 милиона рањених, жртве су биле непрорачуниве. Свака зарађена страна унела је у ту борбу све своје живе снаге, привредне, финансиске и моралне. Отштета за све то требала је да уђе у уговор о миру. У програмима европских савезних и удружених држава као и Америчких Држава, у њиховим циљевима рата није било речи о другом него о обнови окупираних и ратом опустошених крајева. У главама политичара Француза, Енглеца и њихових мањих европских савезника, владало је уверење да ће Немачка све платити и „да ће је дотле цедити докле јој не изиђу кошчице напоље“, како је говорио Лојд Џорџ идући по Енглеској од збора до збора, приликом избора за Доњи Дом 1919, када су и војници под оружјем још на фронтима гласали. За Француску је ово питање било од нарочитога интереса „јер су Немци у окупираним и у чисто индустријским крајевима Француске не само очистили све што су нашли него су намеравали да и извесну француску индустрију униште с обзиром на будући рад после рата, на освајања тржишта. Е, па кад је Немачка ратовала не да победи него да добије, рекли су Французи, онда побеђена треба да плати“. У објашњењу које је дао Вилсон о смислу обнове опустошених крајева о једној одредби у примирју, Немачка је требало да плати сву штету коју је грађанство у тим крајевима ма на који начин претрпело. Право на репарације у часу примирја сматрано је као природно, засновано на простој и чистој правди „ко је учинио штету мора је и платити до крајњих могућности својих извора“. Цело се питање сводило на то: шта може и колико да плати Немачка и колика је целокупна сума репарација.

У историји ратова, поред накнаде за штете ратом причињене, побеђени су плаћали и ратне трошкове. Тако је 1815 Француска требало да плати 700 милиона франака, Аустрија Прусској 40 милиона 1866, Француска Прусској 5 милијарде франака 1871. Али у условима за мир који су се налазили у Вилсонових 14 тачака налазиле су се само „репарације за дела која претстављају очиту повреду међународнога права, и обнова

**Величина
ратне
отштете**

**Сума
репарација**

опустошених крајева и накнада за штете становништву ратом почињене". У условима за примирје налазила се опет само једна општа реченица „накнада штете са правом накнадних потраживања савезних држава и Сједињених Држава Америке". Причињена штета становништву поседнутих области оцењивана је на приближно 350 милијарди франака; ратни трошкови на приближно 700 милијарди (за Србију 1% од целокупних трошкова). Целокупна сума накнаде приближавала се билиону франака, а да су рачунате и друге штете цифра би ишла на трилионе. Французи и Енглези су ишли у захтевима за отштету само донекле заједно, а Северна Америка је од почетка стајала на томе да Немачка плати само оно што је у условима за мир речено; она је једва пристала да се у ратну штету унесу и пензије, издржавања за инвалиде и за породице погинулих војника.

Америчка делегација се противила од почетка претераним цифрама, и тражила је да се утврди једна цифра и да се одмах саопшти Немцима. Американци су мислили да је то најбржи и најбољи начин да се среде финансиске прилике у свим дотле ратујућим државама; свака ће знати шта ће дати а шта примати; неће бити надања него стварних примања. Они су, даље, мислили да ће сума одређена за ратну отштету дејствовати на Немачку повољно, јер ће, знајући шта има да плати, пренути на посао да свој дуг отплати. Томе су противни били Французи, који су у рату од немачке инвазије највише страдали. Они су тражили да се плати све и нису хтели да се одређује цифра ратне отштете у часу кад је Немачка исцрпена, него онда кад се она опорави. Први делегат Француске, Клемансо је сматрао да ће најбоље бити да репарациона комисија утврди целокупну суму кад скупи податке, па онда да утврђује цифре ануитета и рок за исплату, који може бити 30 година, а и дужи ако репарациона комисија утврди да Немачка не може у томе року платити одређену суму. „Само, подвлачи Клемансо, та сума не сме бити мања од онога што нам она дугује.“

Цифре које су биле у то време помињане су између 125—127 милијарди златних марака; Француска је, међутим, сама тражила најпре 210 милијарди, а после 125 милијарди за материјалне штете и 50 милијарди за инвалиду ратницима и њиховим породицама. Лојд Џорџ се придружио у току тромесечне дебате Клемансоу, те приволише, најзад, и самога Вилсона да пристане да

се не одређује уговором о миру величина цифре за ратну накнаду штете.

Око накнаде издатака савезничких за вођени рат као и око пензија за удовице и сирочад ратника, било је оштрих речи између америчких и европских делегата у одбору за репарације. Американци су, сви до једнога, имали мишљење да се те ствари не могу уносити у накнаду штете. Претседник Вилсон је ипак, и противу мишљења своје делегације, попустио пред објашњењима Енглеза и допустио да се у накнаду штета ратом причињених, коју је Немачка требало да плати, унесе и сума од 15 милијарди долара као капитал за пензије ратника у Француској. Американци су на овај начин били попели цифру репарација на 30 милијарди долара; ова последња сума сматрана је као оно што Немачка може и мора платити као накнаду за ратну штету.

Енглези нису одмах давали цифру, али је њихов први делегат на зборовима за изборе говорио да треба тражити од Немачке 24 милијарде фунти стерлинга што претставља четвородуплу суму онога што су Американци мислили да стварно треба Немачка да плати.

Ни Французи нису давали никакве цифре, али су, у комисији за утврђивање цифре немачких репарација, пристајали на суму од 40 милијарди долара. Ако се овој суми додаду још седам и по милијарди долара, казао је енглески члан комисије, онда ће и Велика Британија пристати на ту суму.

Американци су били склони да још нешто попусте да би се дошло до једне одређене суме дуга Немачке, али су политички разлози ушли у игру, и то није постигнуто. Американци су са сигурношћу рачунали да ће Немци пре 1 маја 1921 моћи платити пет милијарди долара, а после тога и онај остатак, у ратама, до 30 милијарди долара. Наравно, они су и тој ствари постављали извесне услове: а) да се не унесе у уговор о миру услови који би смањивали привредне изворе Немачке, б) да се тарифама не спречава развој немачке народне привреде и в) да Немачка један део ратне штете плати у маркама давши учешћа Французима и Енглезима за извесне суме ратне отштете у индустријским предузећима Немачке.

Политика је, ипак, победила. Цифра није одређена, чак ни цифре које би се кретале између најмање и највеће мере. Све је остављено времену, доцнијој процени, и ако су и Немци нудили

буму од 100 милијарди марака, па и њу без интереса. И тако је установљена „стална међународна репарациона комисија“ као практично средство да се избегне даље претресање и одгоди до бољих прилика. Идеја је потекла од Американаца, који ће доцније дати друге две, садржане у Дозовом и Јанговом репарациономе плану, којим се приближно и по цифри и по начину, решава тек 1930 репарациони проблем.

После „славенских“ разговора у одборима и ван њих о овој новој установи, унесена су начела у уговор о миру. По томе је Немачка примила моралну одговорност за штете као последице рата. Њој су одређене финансиске обавезе и врста репарација. Међународној комисији за репарације остављено је да одреди цифру ратнога дуговања према процени свих накнада које по уговору о миру Немачка дугује, не водећи рачуна да ли она може или не може платити. Међународна репарациона комисија

**Међународна
репарациона
комисија**

имала је до 1 маја 1921 да о томе саопшти своје одлуке Немачкој, а ова право да учини своје примедбе на њих. До тога датума Немачка је морала положити, као прву рату, суму од једне милијарде фунти на начин који буде одредила сама стална међународна репарациона комисија. Ова комисија није могла без пристанка држава, претстављених у њој, да мења једном утврђену цифру дуговања Немачке, али је могла да ради како хоће у погледу начина за исплату. Комисија није имала на расположењу никаква принудна средства којима би приморала Немачку да плаћа што дугује.

При расправљању о репарацијама најтеже је било питање да ли је Немачка у стању и способна да плати ратну штету. Сви су се слагали да Немачка не може све одједном

**Платежна
способност
Немачке**

платити, да треба извесан рок за исплату, и да ће Немачка у току времена располагати све већим средствима. У томе часу оно што је Немачка могла платити прелазило је рачун који су победиоци правили. Стога је решено да оно што Немачка не плати треба да плате они који су на њеној страни ратовали. Савезне државе су се, даље, сложиле да Немачка плаћа у маркама, а да јој се уговором о миру наметне обавезни извоз. И тако је било решено да сваке године предаје по 60 милиона тона угља, а затим готов сребрни и златан новац, хартије од вредности, примања у иностранству, поташу, дрво, анилинске боје, бро-

довље, хемиске производе, каблове, итд. И тако је створена обавеза плаћања у натура.

Енглези су нарочито настојавали да Немачка преда сву трговачку морнарицу јер су за време рата немачке подводнице потопиле многобројне бродове енглеске и француске трговачке морнарице. Сви су се слагали, поред тога, да Немачка треба да плати у натура штету коју је причинила француским и белгиским фабрикама и рудницима, јер докле је требало за њихову обнову пет година, немачке сличне установе су биле нетакнуте. Немци су могли да усавршавају даље — наука и техника за пет година могу да праве револуцију у индустријама — а Французи и Белгијанци су имали да обнављају своје. Немци су, например, пренели чувене француске штале са приплодним грлима светскога гласа и решени били да то не врате. „Немци су мислили да порежу, да су победили, цео свет са 500 милијарди долара, остављајући све остале ратне накнаде у натура.“

Као залогу да ће поштено извршити своје обавезе, конференција мира је одлучила да Немачка преда одмах 20 милијарди златних марака, без интереса, плативши их после две године. Све што би се од Немачке добило у натура имало се одбити од ових 20 милијарди златних марака. Осим ове суме Немачка је имала да преда за суму од 40 милијарди златних марака у боновима са 5% интереса и још 40 милијарди марака бонова који ће носити интерес према једној утврђеној стопи. Ти бонови су били меница, залога да ће Немачка платити уговором о миру наметнуте обавезе. Ови бонови нису претстављали неки нарочити нови дуг; они су могли бити продани у случају да Немачка своје обавезе не би искрено испуњавала.

**Прва
репарациона
отплата**

Стална међународна репарациона комисија, којој је била поверена дужност да одреди цифру немачких репарација и начин њихових исплаћивања, састављена је била од пет претставника: Америке, Белгије, Велике Британије, Италије и Француске; делегат Југославије замењивао је у њој Белгију кад је било речи о дуговима Аустроугарске, а делегат Јапана, када је требало решавати питања о трговачкој флоти. Изласком Америке из друштва европскога, одбијањем Северне Америке да ратификује уговор о миру, дошао је и излазак њеног делегата из сталне међународне репарационе комисије што је доцније изазвало велике невоље, невоље привредне и економске, од којих се Европа још није опоравила.

У часу потписивања уговора о миру није била, дакле, одређена цифра немачких репарација. Она је одређена тек фебруара 1921. По томе споразуму Француска и Енглеска су упутиле ноту Немачкој да она има у року од 42 године, у годишњим ратама, да исплати на име репарација од прилике 56 милијарди долара. Ако се ова сума амортизује са 6% и сведе на тадању вредност, она ће бити нешто мања од 18 милијарди долара; амортизована 81/2% (толико од прилике плаћају своје ратне дугове вашингтонској влади), ова би се сума свела на 13 милијарди долара и још све оно што је Немачка платила аконто.

Поред овога система репарација из Немачке, додат је и систем такса на извоз немачких производа. Овај систем је употребљен у уверењу да ће се на тај начин сигурније моћи процењивати пораст у благостању Немачке. Овај систем је доцније напуштен као и цео механизам репарација из Немачке, не зато што су Немци протествовали називајући га ратном контрибуцијом, него што се показао непрактичан и донекле унижавајући, нарочито од дана када је Немачка примљена у Лигу народа.

Белгија је у питању о репарацијама била мезимче савезника.

Она је добила лавовски део, јер је њој признато не само право да на име репарација добије од Немачке 500 милиона златних долара, него и да јој се, изузетно, призна право на ратне трошкове. Та су јој потраживања призната пре него што се и приступило претресу питања о репарацијама, а такво јој је обећање, без цифара, било дато још пред крај великога рата.

Први делегат Сједињених Држава Америке, луковник Хаус, учинио је предлог, крајем фебруара, да се призна право приоритета Белгији. Предлог је претресан и ако се нису слагали са тим да Белгија добије то право, а нарочито још да јој се поред тога, плате и ратни трошкови. Али дипломати нађу увек формулу да своја начела изиграју; она гласи овако: „Немачка се нарочито обавезује да Белгији врати све суме које је Белгија позајмила од савезних држава поводом немачке повреде уговора од 1830.“ То је било примљено и од Немачке која је у почетку рата изјавила да ће обештетити Белгију за учињену јој неправду. Немачка, дакле, плаћа све ратне зајмове Белгије до примирја 1918 са 5% интереса, поред пола милијарде долара на име репарација. Немачка је Белгији доцније платила и за новчанице белгиске народне банке које је употребљавала за време окупације.

Ако је ишло овако лако са репарацијама за Белгију, тако није било са репарацијама за остале савезне и удружене државе. Одмах, чим се приступило разговору о томе, Французи и Енглези се нису сложили. Французи су тражили да на сваких стотину марака, које Немачка има давати на рачун ратне накнаде, они добију 60 златних марака. Лојд Џорџ је предлагао да Француска добије 50%, Велика Британија 30%, а остале савезне и удружене државе остатак. Француска затражи за себе 58%, за Енглезе 25%. Амерички делегати су предлагали за Француску 56%, за Енглеску 28%, а 16% за остале државе, без Америке. Сједињене Америчке Државе су се од почетка одрекле свакога потраживања на рачун немачких репарација. После ове битке цифрама савезници се нису могли ипак сложити; битка је била озбиљна и вођена са пуно горчине; обећања бирачима у Француској и Енглеској су била дата, од њих је било тешко одустати. Француска је тражила још и приоритет свога потраживања. Други разговор о истоме вођен је у децембру 1919 у Лондону. Француској су Енглези давали само 55% а себи задржавали 25% од целокупнога потраживања од Немачке за репарације. На томе је и остало: Француска 55%, Велика Британија 25%, остали савезници без Белгије 20%. У Спа је доцније то регулисано овако: Француској 52%, Великој Британији 22%, а 26% за остале учеснике у рату на страни ове две државе. На другоме месту биће више о томе свему.

ПРИВРЕДНЕ ОБАВЕЗЕ.

Версаљским уговором покушана је нова привредна организација Европе у којој је рат разбио и уништио старе економске оквире. Оно што је утврђено у томе погледу било је само привремена мера, докле се не стану сређивати привредне и финансијске прилике у Европи. Устав Лиге народа има једну одредбу (члан 23) која се тиме бави. И ово питање је имало свакојаких тешкоћа и мана; за његово решење поред политичких момената било је и стварних чињеница, па старих теорија, међународних трговинских уговора, напредак и рационализација индустрије за време рата, поремећаји граница, итд. И стручњаци, и ако су то били зналци најбољи међу најбољима у Америци, Француској, Енглеској, Италији, итд., за привредно финансијска питања, нису могли да изиђу из онога сплета свакојаких политичких, војничких и привредно-финансијских интереса.

Још у јуну 1916 састала се једна савезничка привредна конференција у Паризу. На њој су утврђене тачке и путеви привредне политике савезних и удружених држава.

Привредне одредбе Тако је на њој решено да оне, после рата, а за време обнове њихових земаља, забране или јако ограниче увоз из непријатељских земаља. Исто

тако је одлучено да се непријатељској индустрији и стручњацима не допушта никаква активност на њиховим територијама. Најзад, конференција је мислила да примени и друге неке мере противу земаља дотада са савезним и удруженим државама у рату.

Одлуке ове прве привредне конференције су биле одговор на сличне одлуке које су, пре њих, донеле централне силе, и припрема да се при преговорима о миру, има материјал за погађања са непријатељима који су, међутим, били путем резервних официра-стручњака, спремили читаве књиге о економским захтевима за случај победе и определили како ће Немачкој обезбедити у свету прво место на тржиштима. Кад су први пут ове одлуке понуђене као темељ за економске одредбе версаљскога уговора, биле су одбачене, пажња је била скренута више на прве потребе обнове опустошених крајева, на потребу да се обезбеди приоритет добављања сировина и тонаже. Било је стручних људи који су ишли даље; видећи какав је општи положај у целоме свету по престанку рата на западном фронту, они су предлагали да се узму под контролу не само сировине и све животне намирнице, него их треба и распоређивати и то пре по основним потребама народа него по куповној снази њиховој. Ни овај прелазни режим није прихваћен и ако је био праведан; њега изводити претстављало је једну нарочиту организацију коју је тешко било и у мирно доба извести, а камоли у оној збрци коју је рат оставио кад је примирје закључено. Овакав прелазни режим наилазио би на две сметње, једну што би изазвао контролу над читавим привредним животом у савезничким земљама, што је било политички и практички немогућно, друго што би цела ова комбинација имала да уђе у један финансиски систем који би сигурно морао наметнути нове терете и за саме државе победнице, а на то није било ни мислити.

У трећој тачци Вилсонова програма за будући мир, који је служио као основа за мир, стоји „уништавање, по могућности, свих привредних брана и установа режима трговинске једнакости међу свима народима који пристају на мир и удружују се

да га одрже“. Вилсон је мислио не на једну светску царинску унију, него само на то да се царинске бране смањују, а кад их већ има да буду подједнаке за све. Вилсон је нарочито ишао на то да се спрече диференцијалне тарифе царинске у непријатељској намери. Он је то сматрао као општу меру, баш као и ону о војном разоружању држава. По његовом предлогу у устав Лиге народа ушла је одредба о економскоме и финансискоме бојкоту непослушнога члана Лиге народа. Шеф Сједињених Америчких Држава је помишљао на оно што ће доцније чинити Французи за политичку унију европских држава; Вилсон је мислио на један међународни трговински уговор у коме би се налазио пристанак свих држава на одредбу „највећма повлашћене државе“. Он је желео равноправност у поступању кад је реч о привредним односима међу државама; та његова жеља је ушла у устав Лиге народа, члан 23, који гласи: „...чланови Лиге народа предузеће потребне мере за обезбеђење и за одржање слободе саобраћаја, транзита, као и праведно поступање у трговини за све чланове Лиге, водећи рачуна о опустошеним крајевима за време рата 1914—1918“. Немачкој је тада речено да ће, кад буде прелазно доба прошло, кад се она буде преуредила, и кад буде примљена у Лигу народа, са њом бити рада на зближењу и бољем поступању у трговинским односима, на начелима које је Вилсон заступао.

Међу многобројним питањима које је обухватио версаљски уговор (у X делу „економски услови“), расправљано је и питање да ли не би требало да се систем царинске тарифе или слободна трговина, уведене између метропола и колонија, под истим условима примењује на све државе које су потписале уговор о миру, а не само на метрополу и колонију које су везане специјалним уговорима. Питање је остало нерасправљено; конференција за мир је одлучила, међутим, да се свачијој трговини оставе отворена врата за промет по колонијама под мандатом Лиге народа.

Известан број одредаба економске природе, као што ће се видети на крају овога одељка, намећу једностране обавезе Немачкој у поступању за трговачки саобраћај и трговачко бродовље савезних и удружених држава. Од добре воље ових последњих зависило је да сличне повластице даду Немачкој. Ове једностране обавезе биле су, углавном, ограничене роком, обично роком од пет година. Лига народа је имала одрешене руке да, после истеклога рока, ако нађе за потребно, продужи тај рок. Осим оваквих

одредаба била је, даље, и одредба да Немачка мора, без речи, примити двостране уговоре који би јој једна од њих просто једном нотом упутила. Силама савезним је било остављено на вољу да откажу или обнављају такве уговоре, не питајући Немачку. Немачкој се давало право да може отказати такве уговоре.

У кратком изводу ниже изложене су економске одредбе. Оне отскачу својом многобројношћу, оне изгледају понегде неправедне, претеране. Али, не треба заборавити да су те одредбе спремане у главама непријатеља за време рата и да су оне писане у часу кад су још људске страсти владале, кад су уговарачи били под најдубљим утисцима пустоши које су гледали по целој Европи. Ове економске одредбе, као и политичке, јесу тешке, али нису све одреда, а нарочито економске, неправедне и неоправдане. Економске одредбе версаљског уговора претстављале су нешто привремено, стубове да се придржи тадања економска несигурна зграда, докле се не подигне нешто трајније. Није се мислило, бар при изради овога посла, на његову вечиту трајност. Они који су радили ову ствар, озбиљно и стручно, сматрали су је као привремену основу за нешто боље у будућности, кад буду боље прилике, кад се завађени смире, кад живот покаже где је прави пут и кад почне редовно ићи.

НАКНАДА ШТЕТЕ.

По члану 231—244 версаљског уговораНемачка признаје да су она и њени савезници одговорни, јер су их причинили, за све губитке и штете које су претрпеле савезне и удружене државе и њени грађани услед рата који им је наметнут нападом Немачке и њених савезника“.

„Владе савезних и удружених држава захтевају, а Немачка се обавезује да ће накнадити све штете причињене грађанском становништву сваке од савезних и удружених сила... чији ће износ утврдити међународна комисија за накнаду штете“, према, у седам додатака, изложеном начину.

„Немачка ће платити у току 1919 и 1920 и прва четири месеца 1921 суму од двадесет милијарди златних марака...“

Остале одредбе тичу се: организација и надлежности комисије за накнаду штете; категорије ратне оштете, замена за пропале или оштећене бродове на основи „тона за тону“ и „врста за

врсту“; повраћај стоке, грађе и свих трговачких предмета према нарочитим списковима (Француској 30.500 коња разне врсте, 92.000 комада крава и бикова, 101.000 оваца, 10.000 коза; Белгији: 10.200 коња, 92.000 крава и бикова, 22.000 оваца и 15.000 свиња или вредност у готову); давање угљена или угљених деривата: (Француској по 7.000.000 тона за десет година, и још 20.000.000 тона за десет година; Белгији по 8.000.000 тона годишње за време од десет година; Италији за десет година 77 милиона тона; Француској 115.000 тона деривата угљених); предаја каблова.

По члану 245—247 Немачка ће бити дужна вратити: а) Француској трофеје, архиве, историске предмете, уметничке творевине које су Немци однели из Француске 1870—71 и 1914—1918; б) краљу од Хеџаса оригинални Коран, који су Турци предали Вилхелму II; в) британској влади лобању султана Макауа из источне Африке пренету у Берлин; г) Белгији крила триптика „Мистично јагње“ од Ван-Ајка и крила триптика „Тајна Вечера“ од Д. Бутса.

Члан 248—263 версаљског уговора.

Финансијске одредбе

„Установљава се првенствено право наплате над свима доменима Немачке за накнаду штете... Немачка до 1 маја 1921 неће моћи извозити ни злато...“.

„Окупациони трошкови од 11 новембра 1918 пашће на терет Немачке...“

„Силе којима су уступљене немачке територије дужне су да приме на себе један део дуга Немачке на дан 1 августа 1914.“

„Немачка предаје: злато „отоманског дуга“ и турских дугова... залог за аустријске зајмове... потраживања по брест-литовском и букурешком уговору... сва права немачких поданика у Русији, Кини, Турској, Аустрији, Бугарској, Мађарској пошто их и сама присвоји... сва потраживања од Аустрије, Бугарске, Мађарске и Турске... потраживања бразилијанске владе за продату кафу у Немачкој приватних плантажа.

Чланом 264—312 версаљског уговора.

„Немачка се обавезује дати клаузулу највећег повлашћења у трговинским уговорима за увоз и за извоз за све државе подједнако...“

Економске клаузуле

„Роба која се увози из Алзаса и Лорена у Немачку за пет година се ослобађа сваке царине... роба из територије Пољске за три године... из војводине Луксенбурга за пет година.“

„У риболову, у речној пловидби, важиће за савезне и удружене силе начело највећег повлашћења...“

„Немачка се обавезује да путем закона спречи недопуштену конкуренцију...“

„Немачка се обавезује да према страним поданицима из савезничких и удружених земаља не примењује изузетне мере и прима свуда консулате њихове...“

„Немачка ће примењивати оне своје предратне уговоре и конвенције који су изрично у версаљском уговору побројани... поништавају се уговори између Немачке с једне и Аустрије, Бугарске, Мађарске, Турске са друге стране закључени од 1 августа 1914 до 28 јуна 1919, као и уговори између Немачке и Русије, Немачке и Румуније пре 1 августа 1914 године.“

„Немачка прима да се нарочито изложеним основама (чл. 296 и његов додаток) регулишу дегови приватних лица која су до примирја били поданици Немачке.“

„Приватна добра, права и интереси у непријатељској земљи регулисана су по нарочитим прописима једнога правилника (чл. 298 и додаток).“

„Исто тако ће се по нарочитим прописима уредити приватно-правни уговори, застарелости, пресуде (позиције у ефектним и трговачким берзама, залог, трговачки ефекти, осигурања против пожара, поморска осигурања, друга осигурања, реосигурања, мешовити суд).“

„Индустријска својина и осигурања друштвена, и осигурања државна у уступљеним територијама, регулисана су нарочитим одредбама версаљскога уговора.“

По члану 313—330 версаљског уговора

„Ваздухопловни бродови савезничких и удружених сила имаће пуну слободу да лете и да се спуштају на територију и на територијалне воде Немачке, и уживаће исте користи као и немачки ваздухопловни бродови... уживаће клаузулу највећег повлашћења... Ово важи само до 1 јануара 1923 године.“

Чланом 321—386 версаљскога уговора

„Немачка се обавезује да кроз своју територију, на путевима најподеснијим за међународни транзит, жељезницом, пловним рекама или каналима, допусти транзитни саобраћај лица, робе, бродова, вагона, поште из које било државе савезне или

Ваздухопловство

Пристаништа, водени путеви и железнице

удружене... без царина и такса за робу а остали транзит по умереној стопи“.

„Немачка се даље обавезује да са свима државама подједнако поступа у погледу преноса робе, такса, трошарине, организовања и искоришћавања обала и пристаништа, саобраћајних путева и средстава, и да по могућству изједначава домаће са страним у погледу терета и користи од саобраћајних средстава...“ (руководно начело: клаузула највећег повлашћења).

За пловидбу је предвиђено да су бродови савезних и удружених држава као и поданици њихови на равној ноzi са немачким поданицима и бродовима; санитарски и полициски прописи умерени.

„Међународне реке: *Лаба* (Елба) од утока Молдаве, *Молдава* (Влтава) од Прага, *Одра* (Одер) од утока Опе, *Немен* од Гродна, *Дунав* од Улма, *Рајна-Дунав* канал, као и друге пловне реке и канали до мора... На овима је, до једне опште пловидбене конвенције, режим у корист савезних и удружених држава (каботажа, таксе, уредбе за одржавање итд.).“

Лаба је стављена под управу једне десеточлане међународне комисије: Немачка (4), Чехословачка (2), Енглеска, Белгија, Италија, Француска по једног. Одра је стављена под управу једне деветочлане комисије: Пољска (1), Пруска (3), Чехословачка, Енглеска, Данска, Шведска, Француска по једног.

Дунав ће остати под режимом дунавске европске комисије, у којој учествују све прибрежне државе.

Рајна и Мозел стављене су под власт средишне мешовите комисије од 20 чланова са једним претседником: Немачка (4), Француска (5), по 2 Италија, Белгија, Енглеска, Швајцарска, Холандија. Власт ове комисије је велика.

Чехословачкој је обезбеђена слободна зона у Хамбургу и Штетину по цену закупа.

Одредбе које се односе на међународни превоз све су удешене тако да се савезне и удружене државе користе одредбама најповољнијег режима за друге државе; поред тога су унесена и извесна ограничења и обавезе у погледу вознога материјала, жељезничких веза, уступања жељезничких пруга, грађења нових, отказа готхардске конвенције, суђења спорова и ревизије сталних клаузула. Обавезе и ограничења су стални, а друге су за краће или за дуже рокове.

За железнице

Килски канал и његови приступи биће увек слободни и потпуно једнако отворени ратним и трговачким бродовима свих народа који су у миру са Немачком.

ОРГАНИЗАЦИЈА РАДА.

Под притиском разних прилика конференција за мир је узела и решила и питање о праведним и човечним условима рада људи, жена и деце у државама које су потписале версаљски уговор.

Одредбе за ову ствар радио је „одбор за међународно законодавство рада“, у коме је у прво време једини квалификован претставник радника био главни секретар радничких удружења Сједињених Америчких Држава. Овај је доцније, кад је био готов предлог за XIII део уговора о миру, тврдио да је он једини искрено желео да се унесу једном у један међународни акт начела и опште обавезе за радништво целог света. Изгледа да није било америчких стручњака да доиста не би ушле одредбе о организацији рада.

На 35 седница, колико их је свега било, одбора за међународно законодавство рада, спремљен је био предлог одредаба за уговор о миру. Предлог је предвиђао установу међународне конференције рада и међународни биро рада са базом америчкога закона о правима рада. По истоме предлогу сваки народ је требало да има једног делегата претставника радничких удружења, једног делегата највећег послодавног удружења, и два делегата владе дотичне земље. Овакав састав међународне конференције за мир није био без мана, давао је владама надмоћност при решавању, те је зато било прогоњења докле се није дошло до одредаба у уговору о миру.

„Високе стране уговорнице, слажући се у томе да је физичко, морално и интелектуално благостање радника на надници од битне важности у међународном погледу, установиле су, да би достигле тај узвишени циљ, стални међународни биро рада и управни савет под контролом једнога управнога савета“.

„Ове исте државе сложиле су се у томе да се једнообразност у условима рада, због разлике у клими, у обичајима, у индустриској традицији не може мењати.“

Оне нису рад сматрале као просту трговачку робу, па су мислиле да не могу наћи методе и начела за регулисање услова

рада, које би све индустриске заједнице требало да примењују, а према датим приликама у којима се оне налазе. Метода, које је требало применити, било је десет: 1) основно начело је да се рад не сматра као проста трговачка роба или артикал; 2) радници и послодавци могу се удруживати слободно у удружења са циљевима који нису противни законима дотичне земље; 3) право радника на пристојну награду за дати рад која ће обезбедити раднику пристојан живот, а величина ће се одређивати према домаћим приликама дотичне државе; 4) радно време радника треба да је или осам часова дневно или четрдесет и осам недељно за све земље; 5) радник има право бар на 24 сахата одмора сваке недеље, по могућству да то буде недеља; 6) укидање дечијега рада и примања обавеза да се за младе раднике оба пола нађе време да се и даље умно и физички развијају; 7) надница за мушке и женске је једнака ако је и вредност рада једнака; 8) законима сваке земље треба да се обезбеди, у погледу услова рада, правично економско поступање са свима радницима који станују у једној земљи; другим речима изједначање домаћих и страних радника; 9) државна инспекциона служба у којој ће бити и женских чиновника, обезбеђиваће примену закона и уредаба о заштити радника и 10) ниједна држава неће смањити домаће заштитне мере, позивајући се на какве препоруке међународне конференције за рад мање напредне него што су закони те државе.

За извршење ових начела за организацију рада, установљена је међународна конференција рада са седиштем у Женеви, као и стални међународни биро рада, који стоји, као што је већ поменуто, под контролом управнога савета састављенога од 24 члана. Међународна конференција рада не може ниједном члану Лиге народа наметнути своју вољу. Она чак не претставља неки међународни парламент састављен од претставника радничких организација. Она не може присилити једну државу, члана Лиге народа, да повећа или смањи наднице, број часова раднога времена; она не може казнити своје чланове ако не примењују већ примљене уговоре и обавезе или одбаце предложене измене од стране њене. Целокупна организација рада, коју је створила конференција за мир, претставља донекле једну моралну моћ да прикаже истину, и да да народима прилику да чују разлог и правду. Међународна конференција рада може одлучити да се за радничке ствари донесу неке опште мере, и онда их доставити

у облику препоруке својим члановима да предлог проуче и ураде даље да њихове земље саобразе своје законодавство са предложеним одредбама. Ова конференција може поднети већ готову конвенцију међународног карактера на потпис државама члановима Лиге народа, који су у исто време чланови међународне конференције рада. Једна једина обавеза за чланове конференције лежи у томе да морају у року од године дана поднети својим државама препоручене или већ готове конвенције, које је већ усвојила међународна конференција рада. Одговорност свакога њеног члана траје само донде докле не изврши ту своју обавезу; прима ли или одбацује влада његове државе предлоге конференције, то не утиче на обавезе претставника у конференцији.

По члану 387—427 у четрдесет и седам чланова о организацији рада унесене су детаљне одредбе о организацији рада.

Стална организација рада (једна општа међународна конференција рада и међународни биро рада), њено функционисање, пословник, дужности чланова, прва конференција рада у Вашингтону са дневним редом „примена начела осмочасовнога дана и недеље од 48 часова; предупређење незапослености и ублажење њене последице; жена као радница, деца у радионицама, забрана ноћног рада.“

По члану 428—433 версаљског уговора „на име јемства да ће Немачка извршити уговор, немачке територије које леже западно од Рајне, заједно с одбранама мостобранима мостова, биће под окупацијом трупа сила савезничких и удружених држава за време од петнаест година, рачунајући од дана ступања у важност овог уговора.

Јемства за извршење

бранима мостова, биће под окупацијом трупа сила савезничких и удружених држава за време од петнаест година, рачунајући од дана ступања

Ако Немачка буде испуњавала тачно уговор предвиђена су евакуисања 1) Порурја и одбрана мостобрана моста код Келна за пет година; 2) одбрана мостобрана моста код Кобленца (рајнска Пруска) за десет година; 3) одбрана мостобрана моста код Мајнца и Келна и осталих окупираних немачких покрајина.

Ако Немачка не буде вршила уговорне обавезе... онда поновна окупација евакуисаних територија.

Немачка је дужна одрећи се свих одредаба брест-литовског уговора (1917) и одмах напустити балтичке државе (Летонску, Литванску и Естонску) у којима се налазе немачке трупе.“

По члану 434—440 версаљског уговора Немачка се обавезује да призна пуну важност уговора о миру, границе нових држава

и њихову независност, не тражећи ни од кога накнаде ратне штете.

Мисије и мисионарска добра и средства ликвидирају и регулишу нарочите комисије, да би се њихов однос уредно према новоме положају и територијалноме стању.

За тумачење версаљског уговора, који има петнаест одељака, меродаван је француски и енглески текст.

НОВА ЕВРОПА

1920—1923

ЛИГА НАРОДА

Лига народа је била створена да скупи народе у међународну сарадњу и да обезбеди међународни мир и осигура безбедност. Поред овога моралнога темеља, Лига народа имала је још један: демократија, расна и социјална правда међу народима морају заменити силу, политичку и привредну, једне државе или једне групе држава над другима.

У раду Лиге народа на овоме послу од њенога оснивања до данас могу се обележити четири периода.

Први период је од постанка до 1922 године. За ово време је организовано функционисање Лиге народа (секретаријат, одбори, савет, скупштина Лиге народа, стални суд за међународну правду у Хагу).

Четири периода Лиге народа

Други период траје од организације органа Лиге народа до 1925 године. У овом периоду времена су се борили народи око првенства, око реда по коме се може извести у дело основно начело мира и безбедности: да ли безбедност најпре, па арбитража, и најзад разоружање, или најпре разоружање, па арбитража, и најпосле безбедност. Ова периода почиње са познатом XIV одлуком: »Светска конференција за разоружање сазваће се тек пошто се обезбеди бар нешто од светске сигурности«. У 1923 години се на темељу тога начела ствара тип уговора о међусобноме помагању, а 1924 године се у ове уговоре, чија је основа разоружање и безбедност, уноси и начело арбитраже. Познати женевски протокол од 1924, противу кога су били јако у Француској и донекле у Великој Британији, а који је израђен на тим начелима са нарочитом потпором Едуарда Ериа и Магдоналда, изгласан је 1924.

Трећи период траје од 1925 до 1929 године. Он почиње борбом енглеских конзервативаца противу женевског протокола од 1924 године, који бива одбачен. Место тога праве се предлози

за регионалне пактове и за узајамну безбедност и арбитражу. Из овога доба почињу разговори између Велике Британије, Француске и Немачке о таквим уговорима и свршавају се локарнском конференцијом, рајнским пактом и уговорима о арбитражи између Немачке и њених суседа. Овај тип уговора су примили и други чланови држава Лиге народа. У овој периоди времена и после потписа локарнског уговора, којим се донекле зајемчава територијални „статус кво“ на Рајни, улази Немачка у Лигу народа на предлог југословенскога делегата и председника скупштине Лиге народа г. Др. Нинчића. Отада настају активни разговори за ликвидирање рата, али Лига народа не учествује у неким од ових послова, она им само кумује; такав је случај са париским Бријан-Келоговим пактом, 1928 год. по којем се рат не признаје као оруђе или средство у националној политици.

Четврти период рада Лиге народа од 1929 није тако сјајан. Политичка страна ликвидације рата и организације мира претеже, и зато се у овом периоду воде разговори и ради ван Лиге народа и ако увек у духу њенога устава. Главни посао је проблем репарације. Дозов план се показао од 1924 дефектан, није одговарао стварности, између Немачке која је главни дужник и Енглеске и Француске, који су главни повериоци Немачке за репарације. Настављају се бескрајне дискусије. Најзад, Американец Јанг израђује нови план за репарације који добија име свога творца, и на конференцији у Хагу добива приставак и озакоњење свих заинтересованих држава. Овај успех није трајан, али ствара боље прилике за рад Лиге народа чији су састанци у Женеви мирнији, уклоњено је страховање да може сваког часа доћи до прекида, до сукоба међу сталним члановима у савету Лиге народа. Немци показују дотле разумевање за своје и европске ствари; многи верују да је сада могућно приступити најтежем задатку, конструктивном раду Лиге народа, организацији мира, који се у првом реду јавља у разоружању народа у духу устава Лиге народа (10, 16, 19, 21 чл.). Без решења овога проблема не може се прилазити другој не мање важном и тешком проблему: привредној организацији најпре Европе па онда свих држава у свету. У септембарској заседању савета Лиге народа 1929 године, јављају се два велика плана: један о царинској примирју међу државама, други о федеративном удружењу држава Европе.

Овај последњи план донео је његовоме творцу Бријану последњи триумф, његов говор у Женеви о паневропској унији била је његова лабудова песма.

И ако се може говорити о Лиги народа као о установи чији успех није мали, као о установи чије је већ редовно правило нормални поступак у решавању међународних спорова, мирна средства, ипак је Лига народа још недовољна, њен ауторитет није пун, као што се видело при решавању и у решењу кинеско-јапанскога спора око Манџурије. Њена одлука није извршена. Јапан је, готово пркосећи, изашао из њенога савета. Њене слабе стране су разноврсне. Једна је у томе што су изван Лиге народа Совјетска Русија и Северна Америка; оне истина шаљу своје осматраче за извесне ствари и питања, али то није довољно. Због одсуства њиховога Лига народа не може да се учврсти. Друга слабост је у томе што Велика Британија, Француска, Италија, Немачка, а поред њих и мале државе, потчињавају своје одлуке унутарњој политици. Докле су Француска и Велика Британија у нормалним парламентарним приликама, дотле су Италија и Немачка у режимима револуције нарочите врсте. Оне су истина склопиле један четворни пакт, причврстиле међусобну сарадњу у крупним међународним проблемима, али што су мање хомогене унутарње прилике и структура политичка, привредна и социјална у њима, у толико ће и мања слога међу њима бити у крилу савета и скупштине Лиге народа. По сили прилика оне ће још претстављати две групе држава са одвојеним интересима, с одвојеним философијама на државно уређење и одвојеним тежњама. Европу растављају фашизам, бољшевизам и капитализам, а сада и хитлеризам. У томе колу великих сила, Италија и Немачка су до сада у Лиги народа у главномешле за својим циљевима. И ради тога је кварена хармонија, сагласност у Лиги народа, и крњен њен ауторитет. То је природно кад су неке велике државе Лигу народа узимале као средство за остварење унутарњих интереса, без обзира да ли то одговара општим интересима или не. То се нарочито опазило на питању разоружања у Женеви. Осим ових тешкоћа и слабости Лига народа има још у односима великих сила и другостепених држава. Велике и мале државе, тешко се свалазе заједно; прве не могу да издрже критику мањих и њихово надгласавање, а друге опет нерадо примају њи-

хово држање, став па и притисак велике силе. У овоме погледу несумњиво да је за присталице Лиге народа најбоље схватање које је једном приликом исказала чехословачка влада: »велике државе треба да имају већа права јер су им и дужности веће; али то не значи да се не води рачун о гласовима малих држава, а нарочито да могу велике силе доносити одлуке без питања малих држава кад се ради о интересима тих малих сила, некад без њиховога саслушавања и без њихова пристанка.«

Лига народа је на практичноме раду за организовање мира, новог поретка и безбедности имала успеха.

Несумњиви је успех показала најпре у томе што је организовала стални међународни суд за правду чије су одлуке значајне. Ове одлуке о савременим међународним споровима, које су пред њега износили било сама Лига народа, било сами парничари на препоруку Лиге народа, било аутоматски по сили уговора између држава, утицале су и утичу на организовање мира. Оне претстављају већ једну судску практику, једно искуство, једно привикавање на то да право треба да стоји над силом, на рад у међународној заједници по међународним законима.

Од постанка Лиге народа па за десет година закључено је око двеста међународних уговора и пактова о безбедности, о узајамноме ненападању, о арбитражи, о измиривању. Сви ти гарантни уговори су објављени и регистровани од стране Лиге народа. Они претстављају напор Лиге народа да своје чланове уведе у кооперацију, у нове политичке методе међународне политике. Механизам и снага ових уговора на практици нису још показали прави значај и вредност, али ипак их имају. Европске државе нису до данас се, ниједна од њих, отеле испод власти Лиге народа. Једина држава која је то урадила јесте Јапан, кад је пре годину дана због Манџурије, после једногласне одлуке Лиге народа осуђен, изашао из чланства. Јапан је осуђен и осуђен као онај који је повредио њен устав и циљеве.

Лига народа није могла да реши све сукобе који су били још остаци светскога рата или из доба пред тим ратом. Али било је сукоба које је Лига народа повољно решила. На првом месту финско-шведски сукоб због Аландских острва у Балтичком мору. Шведска их није признавала као својину Финске,

због тога је избио спор међу њима. Лига народа је путем једне комисије испитала спор и у јуну 1921 нашла решење које је отклонило рат финско-шведски. Аландска острва су дошла под власт Финске, али су демилитаризована и становништву су дата извесна аутономна права. За тим пољско-литвански сукоб због Вилне (града). И Пољаци и Литванци су хтели Вилну за себе. Мало је требало па да дође до сукоба. Лига народа је спречила рат поставивши неутралне зоне, али решење Лиге народа о самој Вилни нису примили ни једни ни други. Трећи сукоб немачко-пољски око горње Шлеске, изазван је у пролеће 1921; питање деобе између Пољака и Немаца решила је Лига народа. Она је отклонила оружани сукоб на тај начин што је наметнула своје решење обема странама, које су морале да потпишу Пољска и Немачка о заштити народних мањина у подељеној Шлеској, а под контролом Лиге народа. Четврти спор је био између Југославије и Арбаније, пети око Мемела, шести између Пољака и Чехословака око границе Јаворине, седми око границе словачко-мађарске, осми мађарско-југословенски и девети енглеско-турски око Мосула. Свих ових девет спорова су били спорови око граница које су уговори о миру утврђивали. Али било је озбиљних спорова који нису били последица ратова. Такав је сукоб између Италије и Грчке а поводом убиства италијанскога официра Телинија, члана међународне граничне комисије. Кад грчка влада није хтела да прими одговорност за ово политичко убиство, Италија је окупирала острво Крф, и остала на њему докле ово питање није решила амбасадорска конференција овлашћена од савета Лиге народа. Лига народа је на тај начин успела да отклони рат између Италије и Грчке. Исто тако је Лига народа расправила сукоб између Грчке и Бугарске. У октобру 1925 због пушкарања на грчко-бугарској граници и убиства граничних стражара, грчка влада нареди да трећи армиски корпус одмах уђе са војском у Бугарску. Лига народа се умеша на молбу Бугарске у ову ствар, спречи рат и уреди спор око накнаде. Лига народа је 1929 решила гранични спор између Боливије и Перу-а у Јужној Америци око предела Шако. Најзад, последњи озбиљни спор који се јавио пред Лигу народа то је већ поменути спор кинеско-јапански око Манџурије. Јапан је силом заузео један део ове простране китајске земље и створио неку засебну државу Манџукуо. Китај је изнео у септембру 1931 ову ствар

пред савет Лиге народа. Лига је чинила све да ствар не доведе до кидања Јапана и Китаја и даљег ратовања; послала је стручну комисију да извиди на лицу места ствар и поднесе предлог за решење спора. Комисија је поднела извештај и утврдила да се не може признати силом од Јапана створено стање у Манџурији. Претресан у Лиги народа извештај је усвојен од свих делегата држава чланица Лиге народа сем Јапана. После ове одлуке Јапан је дао изјаву да се повлачи из Лиге народа чији је дотле био најватренији адвокат од дана стварања до дана када је Лига народа донела једну одлуку у духу њенога устава и тежњи: Лига не може никад признати свршене чинове методама које се не слажу са њеним уставом. Јапан је био један од потписника Келогова пакта, а у томе пакту основно начело јесте: сила, насиље, као средство у међународној политици се укида а рат сматра као злочин и ставља се ван закона.

Светски рат донео је чешћу, управо сталну употребу конференција као средство за решавање свих важнијих међународних проблема. Место дипломатских нота заузеле су непосредни разговори између држава. Хитност за одлуке које је требало доносити принудила је државе да приступају честим и непосредним разговорима преко својих претставника. То су били одговорни министри који су могли пуноважно доносити одлуке и узимати обавезе за државу коју су претстављали. Од 1915 па све до 1924 обично се шефови одговорних влада састају на разним местима без каквога одређенога реда, и доносе решење за проблеме на дневном реду. Овај метод је имао и добре и незгодне стране; добро је било н. пр. што су се крупна међународна питања могла решавати непосредно од правих претставника народа, који су имали и њихово поверење и ауторитет државе; незгодно је било опет то што се није имало увек довољно времена за проучавање тих питања. И зато се догађало да се у многим питањима на тим конференцијама није могло доћи не само до каквих одлука него су се ти претставници разилазили не свршивши ништа. Пример са конференцијом за ограничење оружја је типичан као аргуменат противу дипломатије путем конференција. Данаас је у важности један мешовити систем; оба метода су у употреби; стални дипломатски претставници спремају решавање,

Органи међународне власти

а европске или светске конференције решавају међународна питања.

За извршење уговора о миру, после ратификација, одређени су били извесни међународни извршни органи. Такви су били: комисије за разграничавање по уговорима версалашком, сен жерменском, трианонском, нејском, за плебисците; за пловидбу Дунавом, Рајном, Лабом, Одром; за репарирање ратних заробљеника; за распоређивање ратнога плена за Данциг (Гдинју); за Мемел. Важнији међународни извршни органи од ових били су: стална међусавезничка комисија за контролу у окупираним деловима Немачке и њених савезника; стална међусавезничка комисија за контролу разоружања централних сила; стална међусавезничка комисија за репарације. Као стални орган главних савезника и удружених сила (Сједињених Америчких Држава, Велике Британије, Италије, Јапана, Француске) за сва питања, а нарочито за она која није предвидео ни један уговор о миру била је конференција амбасадора у Паризу. Функција овог међународног органа је донекле одређена била уговорима о миру. Али, конференција амбасадора се није удаљавала од програма и дужности који нису били предвиђени у уговорима о миру, а у многа питања није хтела да улази (као што су она о Аландским острвима, о Балтичким државама, о Совјетској Русији, о грчко-турском уговору о миру). Контрола конференције амбасадора се није никад простирала на сталну међународну комисију за репарације, па, донекле, ни на рајску комисију. Методи рада ове конференције су били у главном овакви. Конференција амбасадора је прихватила и одобравала већ готове извештаје и одлуке многобројних међународних комисија које су заседавале у Паризу. Све одлуке ове конференције донашане су једногласно, где једнодушности није било претставници савезних и удружених држава обраћали су се својим владама за упуства. «Конференција је била нека врста погодног клиринга у којој је чувана сурадња међу државама за најглавније послове. Рад конференције је стварно био рад рутине; владе савезних и удружених држава биле су ослобађане једнога кабастога терета, али су увек морале доносити одлуке кадгод се међу члановима конференције амбасадора нису постизале једнодушне одлуке. Таквих послова је било много; неки од ових су били наслеђе

Извршење уговора о миру

конференције мира која их није решила (такво је било питање уговора о миру са Турском и деоба њених територија; такво је било питање признања балтичких држава; такво је и руско питање око граница у Европи и у Азији). Неки од ових проблема су били последица уговора о миру (такав је био проблем слободе мора, па проблем поморских снага у Тихоме океану, питање односа са Совјетском Русијом, са Немачком).

Главне савезне и удружене силе су имале уговоре за време рата, али ти уговори су се тицали само рата. Сви циљеви рата нису били уговорима одређени; један једини **Међународне конференције** је био одређен: не закључити сепаратан мир. Исто тако је био одређенији и тајни лондонски пакт од 26 априла 1915. На конференцији мира, која је закључила своје седнице 21 јануара 1920, показало се, да се некадањи савезници не слажу између себе готово ни у једном европском важнијем питању. Ова неслагања су требала да изгледе многобројне конференције држане дуже или краће време у разним земљама. Исте државе су у прво време држале све ствари ове врсте у својим рукама; мали број одговорних државника је водио важније међународне послове, који су постепено излазили пред шири форум. У многим случајевима, нарочито најзамршенији проблеми предавани су Лиги народа чим је постигнута организација њенога секретаријата и савета. Готово са математичком тачношћу може се утврдити да су европски државници, чим би наишли на јаче неслагање између себе о каквом тежем проблему овај преносили или на Лигу народа, или на конференцију амбасадора у Паризу, или на сталну међународну репарациону комисију од 1920 до 1923 године.

Број међународних комисија као и конференција био је врло велики. Од јануара 1920 до јануара 1923 било је неких четрдесет конференција претставника главних савезника држава. Најважније су биле оне:

1. Париска (8-16 јануар 1920). На њој су извршене: ратификације уговора о миру; размена мисли о решењу ријечнога питања (тада је југословенска делегација одбила предложено решење о Ријечи које су учиниле Француска и Енглеска); организација међусавезничке војне контролне комисије за Немачку; састављена је листа ратних криваца и нота холандској влади да преда савезницима на суђење бившега немачкога цара Вилхелма II; одобрење за увоз и извоз из Русије.

2. Лондонска (12-23 фебруар 1920). На њој је расправљано: о условима за уговор о миру са Турском и останку Цариграда Турској; о ријечком питању (одговор на Вилсонову ноту); о приговорима Мађарске на трианонски уговор; о привредноме и финансискоме стању у Европи.

3. Сан-Ремска (19-26 април 1920). Ово је била једна од важнијих конференција. На њој су решаване ове ствари: текст за уговор о миру са Турском (т. зв. северски уговор о миру); о мандатима великих сила за Месопотамију, Палестину, Сирију, Јерменску; уговор француско-британски о нафти; о предаји Јерменске Лиги народа пошто су Сједињене Америчке Државе одбиле да приме мандат. На истој конференцији расправљан је први пут после рата сукоб између Француске и Велике Британије о посебној и енергичној акцији Француске; ова последња због буна у Берлину, због оружаног сукоба у Порурју, због француске окупације Франкфурта, Дармштата; због немачкога захтева да повећа војну снагу преко одређенога максимума од 100.000 војника. Главне савезне државе су на овој конференцији одлучиле да позову Немачку на непосредне разговоре за разна питања искључујући она о ревизији версаљскога уговора као и намеру за даљу окупацију немачке територије. Немачка је оштро опоменута за неизвршење уговора о миру.

4. и 5. Хидска (15-17 мај; 19-20 јуни 1920). На овим двама конференцијама овако су хронолошки расправљана питања: о репарацијама, о нападу Турака на савезничке трупе у мореузима и на Азиској обали и кретању грчке војске из Смирне ка Цариграду.

6. Булоњска (21-22 јуна 1920). Ова конференција се тицала нарочито немачких репарација (тридесет и пет анунитета од по три милијарде златних марака плаћене сваке године); немачкога разоружања (распуштање полиције за безбедност); Турске и Русије.

7. Спаска (5-16 јули 1920). Програм за ову важну конференцију израђен на конференцији у Брислу (2-3 јули 1920), био је овај: разоружање Немачке и предаја угља на рачун репарација из Немачке. Немачки претставници први пут дошли су у службене разговоре после потписа версаљскога уговора са претставницима савезних сила, показали су извезну непоустљивост у захтевима, да су их претњом наморали да потпишу протоколе о овим стварима. Стварни резултати ове кон-

ференције били су ови: одређен је за шест месеци контингент угља на рачун репарација из Немачке; одбијени су захтеви цариградскога султана за измене одредаба у пројектованоме уговору о миру са Турском; укинут је плебисцит за утврђивање чешко-пољске границе код Тешена, и предато на решавање конференцији амбасадора; на позив Пољске да се умеша у спор руско-пољски кад је Варшава била пред падом, врховни савет главних савезних сила решио је да позове обе стране на примирје. Само захваљујући руској непопустљивости одлука донесена у Спа није изведена.

8. Хидска (8 август 1920). Иако на овој конференцији није постигнут међу Француском и Енглеском никакав споразум у погледу руско-пољскога рата, ипак је Француска тада одлучила ове две ствари: признала је генерала Врангела за главнога команданта западне војске и послала у Пољску свога шефа главног генералштаба, чија помоћ учини да се рат са Русијом брзо сврши.

9. Париска (24-30 јануар 1921). На овој конференцији расправљано је питање о репарацијама, које су Немци раз-
Даље међуна- влачили и недовољно испуњавали. Францу-
родне конфе- ска је била незадовољна тиме и тражила је да
ренције одлуке о томе буду одређеније и чвршће. Кон-
 ференција је на основу тога упутила Немачкој
 један нови предлог за репарације; поред тога
 упутила јој је и ноту у којој је разрађено разоружање Немачке
 до ситница и преглед одређеног месечнога стања угља који Не-
 мачка има давати по истеку споразума постигнутога у Спа.
 Овом приликом је примљен повољно предлог о привредној
 обнови републике Аустрије као и предлог о признавању Ле-
 тонске и Естонске као самосталних држава.

10. Лондонска (21 фебруар — 14 март 1921). Немачка је дошла на ову конференцију са новим планом којим су се у ствари одлагале и мењале у року и у количинама испоруке на рачун репарација, нарочито испоруке у угљу. Шеф британске делегације Лојд Џорџ је Немце том приликом врло оштро опомињао да не одуговлаче испуњење обавеза, а кад друга опомена, дата и у облику ултиматума, није помогла, онда су савезне трупе окупирале Диселдорф, Дуисбург и Рурорт. Тиме је проширена окупациона зона и у њој примењене све оне мере и терети какви су били предвиђени за немачке територије окупи-

ране раније као залога за испуњавање обавезе по версаљском уговору. Немачка је улагала протест код Лиге народа, сматрајући да савезници немају право по версаљском уговору да проширују окупацију над новим немачким територијама. Лига народа није узела у разматрање овај протест који је доиста остављао под сумњу овај акт главних савезних сила у погледу његовога законитог оправдања. Немачка се није одрицала обавеза, него није пристајала да се те обавезе измене како су савезне силе њој предлагале, иако су промене биле само такве каквим би се омогућивала лакша испорука и исплата тражбина.

11. Лимпенска (23-24 април 1921). Немачка не одговара обавезама, те Француска и Енглеска расправљају какве мере да се предузму да Немачка плати двадесет милијарди златних марака било у готову или у производима. Први пут се помиње окупација рурске области.

12. Лондонска (29 април — 5 мај 1921). На овој конференцији врховнога савета главних савезних сила израђен је ултиматум Немачкој у коме су изложене и санкције ако она не буде вршила обавезе предвиђене у версаљском уговору (не само о исплати ратне отштете него и разоружање, суђење ратних криваца, и т. д.).

13. Париска (8-13 август 1921). Ова конференција је одлучила да се спор око деобе горње Шлеске пренесе на савет Лиге народа, који је доцније, у октобру 1921, донео своју одлуку о горњо-шлеском питању. Ова иста конференција је расправљала о грчко-турском рату тада у пуном јeku у Анадолији; о глади у Русији, о ратним кривцима, о разоружању Немачке. Решено је тада, да се настави с окупацијом немачких територија а да се престане с економским санкцијама ако Немачка до 15 септембра 1921 испуни захтеве и обавезе из уговора или из ултиматума.

14. Лондонска (18-22 децембра 1921). Питање платежне моћи Немачке било је предмет разговора између францускога министра спољних послова Бријана и Лојд Џорџа, кога су помагали стручњаци за финансијска и привредна питања. Обе владе су се сагласиле да треба сазвати једну светску привредну конференцију, која би обновила рамајући привредни систем свих држава.

Још пре састанка ове конференције настало је размимоилажење између Велике Британије и Француске у погледу спо-

способности Немачке за плаћања. Велика Британија је осећала да опорављање њене привредне снаге не зависи од онога што ће Немачка платити, него од привредне обнове читаве Европе. Енглеска се зато није слагала са Француском у погледу испуњења, извршења, репарационих обавеза Немачке у којој је домаћа марка дочекивала катастрофални пад. Без Француске није могло, а Француска није хтела од уговора о миру ни једну стопу да макне. Ако Немачка не изврши своје уговорне обавезе, савезници имају право да окупирају даље области Немачке, и, шта више, да сваки одвојено узима јемства за извршење обавеза, тако је говорио Поенкаре. И он није био сам у Француској који је тако мислио; припремао је окупацију Пјуррија. Француска радећи овако, имала је два циља; један да добије ратну штету од Немачке, а други да утврди што боље своју безбедност на источној граници.

15. Канска (6-13 јануара 1922). На овој конференцији држаној под благим климатом у јужној Француској, уз голф и шетњу по пољу и градинама, Лојд Џорџ и **Разлаз Фран-** Аристид Бријан покушали су да створе један **цуске и** енглеско-француски пакт безбедности и уреде **Енглеске** један план за европску привредну конференцију. Лојд Џорџ је био донео из Лондона један програм о репарацијама и обнови Европе на основи безбедности. Ствари су ишле глатко кад је било речи да се сазове у фебруару или почетком марта једна привредна и финансијска светска конференција у чијем би раду учествовале све европске силе, па и Немачка, Русија, Аустрија, Мађарска и Бугарска, а којој би био задатак привредна обнова средње и источне Европе... само уједињени напори јачих могу да поправе парализу данашњег европског система. Па и програм те значајне будуће конференције: утврђивање мира на чврстој основи, услови за повраћај поверења међу државама; европске финансије; европска привреда, промет и саобраћај; стварање нарочитога одбора стручњака за реконструкцију Европе с обзиром нарочито на реконструкцију Русије, био је лако утврђен. Али, кад су почели разговори о енглеско-француском пакту, јављају се тешкоће. Бријан је тражио један политички и војни савез са Великом Британијом имајући у виду тешкоће из 1914, кад се ова последња једва одлучила да иде у помоћ Француској. Французи су тражили такве услове који би осигурали

готово апсолутну безбедност њених источних граница од каквога новог упада Немачке. Француски парламенат се узбуни и доноси две оштре одлуке тражећи од француске владе: чување народне војске као залогу за сигурност граница, извршење уговора, никакве нове уступке не чинити у погледу репарација предвиђених версаљским уговором о миру. Под овим притиском Бријан се враћа у Париз, даје оставку, уступајући место Поенкареу. Енглеско-француски пакт о безбедности остављен је у архиву и за боља времена, а конференција у Кану доноси само одлуку да се Немачкој понова учине извесна попуштања, одлажући нека плаћања у готову, добивши у замену нека друга плаћања.

16. Париска (22-26 март 1922). Ова конференција је покушала да успостави мир између Грчке и Турске, али услед обостране нетрпељивости, рат се настави. Да није било упорнога држања у погледу Једрена и источне Тракије, обе су стране то тражиле за себе, дошло би се до мира. Рат је продужен и завршен на штету Грчке, која је у Лозани потписала мир какав су диктирали овога пута Турци. Грци су платили скупо своје држање изгубивши 1923 све оно што је умешни државник Венизелос издејствовао на конференцији мира. Улога великих сила у овоме грчко-турском рату, а нарочито тадање британске владе, остало је још неразјашњено, свакојачко, оно је врло неповољно цењено међу самим Грцима.

17. Ђеновска (10 април — 19 мај 1922). Сем Турске, која је сматрана сада као азиска држава, претставници Русије и других двадесет и девет држава европских сарађивали су на овој конференцији. Главни предмет ове конференције био је обнављање односа између Русије и европских држава. Сједињене Америчке Државе и ако позване одбиле су да сарађују из два разлога: не желе да говоре о европској политици и не мисле да се Русија може обновити под совјетским режимом. Програм за ову конференцију, и ако су му већ главне линије биле израђене у Кану, Поенкареовим доласком је претрпео измене. Овај упорни Лоренац и велики адвокат је свим силама радио да сузи надлежност ђеновске конференције и њен програм. Упуства дата француском делегату су била врло ограничена; он се имао придржавати ових линија: 1) потпуно и дословно поштовање уговора о миру и обавеза које су у њима прописане; 2) конференција не може узимати улогу Лиге на-

рода; 3) неутралне државе не могу потрзати питање одредаба уговора о миру; 4) немешање у унутарње ствари појединих држава, осим ако би се радило о повраћају Хохенцолерна и Хабзбурга у Немачку, Аустрију и Мађарску; 5) поштовање приватне својине (ово за преговоре са Совјетском Русијом); 6) сви нови споразуми о ненападању ни у колико не могу умањити или поништити права санкција дата версалским уговором над Немачком кад она не испуњава своје обавезе; 7) не може се покретати питање о разоружању; 8) не може се обнављати врховни савет сила с увлачењем Немачке у њега и 9) не може се стварати нарочити политички одбор за проучавање руских ствари.

Уз гледиште Француске да не може бити дискусије ни о репарацијама, ни о уговорима о миру, ни о правном и фактичком признању Руских Совјетских Република, стале су државе Мале Антанте које су позване на ђеновску конференцију. Пољска, Литванска, Естонска и Финска су у то време закључиле између себе једну конвенцију признавајући важност уговора са Совјетском Русијом о границама.

Совјетска влада тада на састанку у Риги са претставницима Пољске и балтичких држава утврдила је важност ранијих регионалних пактова, обновила је покушаје за обнову трговинских веза, и предложила дуж граница међусобних неутралне зоне као први корак да се дође до разоружања. Пошто је ово урадила, совјетска влада се окренула западним европским силама са протестом што се претресају у прелиминарним конференцијама питања о привредној обнови Европе без учешћа Русије. Али, њен комесар за спољну политику дао је и уверења да су Совјетске Републике подесиле своје законодавство према захтевима западних сила за трговину за западом.

После овога мучнога припремања састала се у Ђенову 10 априла ова конференција са програмом који је утврђен и Кану. Најважнија је била прва тачка «средства и начин да се европски мир постави на чврсту основу». Докле се о овој тачки претресало, а нарочито о односима са Русијом, о којима се бавио један нарочити одбор, дотле су у Рапалу Немци и Руси постигли споразум и потписали један нарочити уговор.

Немачко-руски уговор у Рапалу чити уговор. У том уговору су четири главне тачке: узајамно одрицање репарација; одрицање Немаца од потраживања немачких др-

жављана од Русије с обзиром на законе о социјализацији приватне својине у Русији; фактичко признање Русије од стране Немачке; признање обострано највећег повлашћења за трговачки промет. Овај, иза леђа ђеновске конференције склопљени споразум, који је могао имати још и какву тајну војничку конвенцију, изазвао је реакцију. Главне савезне државе упућују Немачкој оштар прекор да се нелојално држала закључујући уговор баш о предмету који треба да расправља конференција. Немци су им одговорили да су оне иза њихових леђа створиле са Русијом привредне споразуме, којим би се оштетила Немачка. Немци се уклањају из одбора конференције за проучавање односа са Русијом, и савезне и удружене силе се задовољавају одлуком којом утврђују да за њих рапалски немачко-совјетски уговор нема важности. Незадовољство Француза било је изражено на два начина: склапањем војничкога савеза са Пољском и Белгијом и непомирљиво држање према даљем раду конференције. Од појаве рапалскога уговора има више слоге између лондонскога и парискога кабинета. Овај последњи прима предлог Белгије «да се интегрални повраћај приватне својине иностранца у Русији призна», што Енглези не прихватају. Лојд Џорџ пружа Французима предлог једнога пакта о ненападању који, они после дугога препирања, примају на знање. Они настављају акцију одбране од немачко-рускога савеза, коме је придаван, може бити, већи значај него што га он има.

Наде које су полагане у ову конференцију изјаловише се, једини позитиван резултат, рапалски уговор, пореметио је темеље и предмет њенога сазивања. Никакав споразум није постигнут у погледу опште привредне обнове и организације Европе; тај предмет је остављен за једну нарочиту конференцију европских стручњака. Ова је одржана у Хагу (26 јуни — 20 јули 1922), али и она се показала као и ђеновска; и ту се није могао наћи споразум између европских држава и Русије. Сједињене Америчке Државе одбиле су да присуствују овој конференцији стручњака, старајући се да уреде на правној редовној бази ратне дугове европских држава. Енглеска је покушала да проблем репарација стави на једну нову основу, основу европске кооперације. Француска је остајала крута — после немачко-рускога савеза још крућа — на извршењу уговора о миру. Ни Енглеска ни Француска нису у томе успеле. Лојд Џорџ је још у Ђенови претрпео неуспех, који се после

осећао и на дому, где је губио међу Енглезима свој утицај и углед. Поенкаре је од јуна 1922 до краја 1923 пробао свој принудни систем да би од Немачке добио све што је у одељку о репарацијама и у одлукама доцнијим о томе донашано међу силама. Он је 1922 и 1923 имао пуну потпору Француске, нарочито десничарске, али је и та политика, најзад, показала своје слабе стране. Једини могући излаз је био сурадња свих сила и за учвршћивање мира и за велике економске проблеме и Европе и целог света.

РАД ЛИГЕ НАРОДА

Упоредо са многобројним конференцијама које су држане у току 1920-1923, о чијем раду има напред помена, држано је око тридесет састанака било савета било скупштине Лиге народа. Постепено су европске силе са јачањем саме организационе службе Лиге народа преносиле на ову сва замршености питања у којима се није могла постићи сагласност. Овакав начин рада је бивао донекле само користан; у многим питањима и Лига народа је долазила због тога у шкрипац, и донекле губила од свога ауторитета. За прве три четири године је било теже него доцнијих година њенога рада.

У току 1920 било је једанаест заседања Лиге народа и једне скупштине Лиге народа. Савет Лиге народа је расправљао ова питања: о границама сарске области и управи над њом, о Данцигу, о сталноме међународноме суду за правду; о зарази тифуса у источној Европи, у Русији; о управи Јерменске; о немачкоме протесту за Ипен и Малмеди; о сталноме савету за опште војничке ствари; о нападу Русије на Персију; о Аландским острвима; о питању европских мандата над колонијама немачким и над покрајинама у азиској Турској; о пољско—литванском сукобу око Вилне; о националним мањинама.

Рад Лиге народа у 1921 години био је по одлукама важнији него у 1920. Два три питања која су могла довести до рата решена су била у савету Лиге народа. Таква су питања била ова: спор Пољске и Литванске о Вилни и границама; питања граница Арбаније и сукоб око тога са Југославијом и спор између Немачке и Пољске око деобе горње Шлеске. Одлуке Лиге народа примљене су у сва три случаја можда са гуњњем

**Лига народа
на делу**

али без нарочитога отпора. Деоба горње Шлеске поштрила је немачко-пољске односе, који су због пољскога коридора и иначе били неповољни и који су до данас још главни проблем европске источне Европе. Поред овога посла расправљана су питања о сарскоме басену, организацији управе над њим, о Аландским острвима, о међународноме састанку приватних фабрика; о ратификацији сен-жерменског уговора, о изменама у уставу Лиге народа; о примању Летонске, Литванске и Естонске у чланове Лиге народа; о спору боливиско-чилеанском око Такне-Арике границе; о статуту за источну Галицију; извршен је избор чланова за стални међународни суд и предложена израда нацрта предлога за разоружање.

За годину 1922 рад савета Лиге народа био је много већи, а скупштина Лиге је држала трећу годишњу септембарску седницу на којој су решаване ове ствари: избор повремених чланова савета Лиге народа; о националним мањинама; усвојене измене у уставу Лиге народа; примљена Мађарска за члана Лиге народа; обустављени сукоби на блиском истоку. Савет Лиге народа је решавао о несвршеним питањима из 1921 (Аландска острва, југословенско-арбански спор, спор око Вилне, немачко-пољски разговори о горњој Шлеској), за тим су и следећа питања претресана: ђеновска конференција; руске избеглице; светодавно тело за сарски басен; мањине у горњој Шлеској; ликвидирање литванско-пољске распре око Вилне; ограничавање оружјања; европски А и В мандати за колоније. На заједничким седницама савета и скупштине Лиге народа расправљана су ова питања: реконструкција републике Аустрије; повећање броја повремених чланова савета; финансијска помоћ за Арбанију; положај немачких колониста у Пољској и Јевреја у Мађарској; света места у Трансјорданији и палестински мандат Енглеске; границе Мађарске.

У 1923 било је пет заседања савета са много седница а свега једно дуже заседање скупштине Лиге народа. На седницама савета су савесно претресана питања: о оспособљавању републике Аустрије за живот; о зајму за грчке избеглице; о пољскоме уговору за националне мањине; о поступању и положају урођеника по колонијама под европским мандатом; о експропријацији у Ердељу; о оружјању Бугарске; о спору између Чехословачке и Мађарске око граница; о помоћи Мађарској за привредно оспособљавање за даље опстојање; о спору из-

међу Чехословака и Пољака око граница; о спору око Мемела, итд.

На заједничкој седници савета и скупштине Лиге народа расправљано је питање грчко-италијанско, чији је предмет био убиство италијанскога генерала Телинија, вође међународне делегације за разграничавање у Епиру. Убиство, потстрекнуто од локалних родољуба којима се чинило држање генерала Телинија пристрасно, изазвало је италијанску владу да окупира острво Крф. Неправедна у основи, јер службена Грчка није била одговорна за убиство, окупација је изазвала акцију Лиге народа, која ће доцније ту ствар пренети на друге, а спор ће се ликвидирати кад Грчка исплати одштету. Поред овога акта, који је својом бруталношћу потсећао на предратне маније централних сила, на заједничким седницама савета и скупштине Лиге народа решавана су и питања о размени становништва грчкога и турскога; о заштити националних мањина, које су са свих страна наваљивале на Лигу и са свакојаким жалбама; о перфектуирању мандата Француске за Сирију, Енглеске за Палестину; о границама Руанде над којом је дат мандат Белгији и Енглеској; о заједничкој помоћи члану Лиге народа Мађарској; четврта скупштина Лиге народа држана од 3 до 29 септембра 1923 претресала је догађај с окупацијом Крфа; убројала је и Ирску у своје чланове; примила извесне измене у уставу Лиге народа, и расправљала нацртни уговор за узајамну помоћ као саставнога дела и средства за разоружање.

Није Лига народа губила из вида, од почетка свога рада, ни привредна ни финансиска питања од општега значаја. Још у фебруару 1920 створен је одбор да припреми

Лига народа и привредна и финансиска питања једну нарочиту конференцију за студију финансиске сурадње за обнову Европе. У марту излази ова изјава савета у вези са чл. 235 и осталим одредбама версаљскога уговора као и других докумената о истој ствари. «Силе се слажу да би добро било, како за Немачку тако и за њене повериоце, да се што пре утврди цифра онога што она има плаћати. Немачка има право да већ у року од четири месеца поднесе предлог како ће исплаћивати ратну одштету». Овим је постављено главно питање оспособљавања Европе за нормализацију привреднога живота, докле се не реши шта ће, како ће и коме ће Немачка плаћати у готову и у природу на име ратне

одштете, ни ово питање се није могло решити. Финансиски положај у Европи није могао бити ни узиман у разматрање докле се не види какви су положај и стање у Немачкој.

Прва међународна конференција за финансиске ствари држана је у Брислу (24 септембра до 8 октобра 1920) којој су присуствовале готово све европске државе. Четири одбора (финансиски, валутарни, међународно-кредитни и међународно-прометни) претресали су сва питања спремна раније од Лиге народа у четрнаест одељака. Према предлогу ова четири одбора конференција је донела и резолуције од којих су многе биле са «добро би било...», «ако би се...», «желети се може...». Резолуције су биле једногласне, али је за многе било јасно да се неке од њих не могу генерално примењивати; свака је држава имала своје задаће, своје тешкоће са засебним системом целог механизма финансирања, своје посебне тражбине и дугове, а све скупа притисак послератне збрке у целокупном народном животу. У једноме су се свих тридесет и девет држава, претстављених на бриселској конференцији слагали: да ова питања захтевају дуга и сигурна испитивања, да решења донесена данас могу бити добра, али можда сутра већ не. Извесни закони народне економије, сматрани као истине, после рата су се приказивали већ као оспоравани. И зато је савет Лиге народа у Женеви у првоме заседању само саставио два стална одбора, финансиски и привредни. Ови одбори ће наставити рад који је почела бриселска конференција и даће доцније резултате.

Бриселска конференција је дала ове позитивне резултате: сведочанство да Лига народа прилично функционише, контролу над финансијама свих земаља, тип организације међународне помоћи за државе које се налазе у тешким финансиско-привредним приликама (Аустрија, Мађарска, Грчка, и т. д.), објављивање службених података о финансиским приликама појединих држава и са тим у вези боље познавање замршених проблема и Европе и читавога света. Сједињење Државе Америке учествују у овоме раду и ако још не сасвим потпуно.

ЗАПАДНА ЕВРОПА

(Политичка питања од 1920-1923.)

Француска је од 1919 до 1923 имала господарећи положај у Европи; чим је престала њена коалиција са Великом Британијом и Сједињеним Државама Америке, Француска је постала главни чинилац. Она је са њима била потписала једновремено два пакта

Француска да притекну у помоћ Француској у случају неизазваног напада«. Та два уговора потписана на сам дан потписа версаљског уговора о миру, нису никад ступила на снагу. Амерички сенат је одбацио ратификацију и версаљског уговора и овај пакт. Тим начином је и онај други пакт изгубио од своје практичне вредности. Ова околност је приморала Француску да се окрене политици, чији је изразити претставник био Поенкаре, политици дословног примењивања одредаба версаљског уговора и обезбеђивања Француске другим путевима сем онога који су покушавали у Кану 1922 Бријан и Лојд Џорџ. За Француску из овога доба је проблем безбедности био проблем над проблемима, »најпре сигурност од нових немачких упада, препада и напада, па онда разоружање«. Успомене на упаде Немаца и њихове хиљадугодишње борбе око Рајне и на Рајни одређивале су политику Француске коју је водила у Европи од 1919 до 1924 године.

Белгија је до 1914 стајала под заштитом уговора од 1839, њену неутралност су гарантовале Аустрија, Енглеска, Пруска, Русија и Француска. Упад немачке војске у

Белгија Белгију у августу 1914 увукао је Белгију у ред ратујућих страна. На конференцији мира Белгија се јавља као уговорачка страна и постаје по версаљском уговору један важан поверилац Немачке; она долази на треће место међу европским државама за потраживања на рачун репарација од Немачке. При стварању уговора о миру поставља се питање хоће ли Белгија задржати свој ранији, предратни међународни положај, неутралне државе. Белгијанце је највише мучило то што су неких три четврти века били полусуверена држава и чували се свега што би неутралност компромитовало, и опет нису могли бити сачувани од упада немачких трупа. И њихова одлука је била да се напусти неу-

тралност за будуће и Белгија уђе у ред других држава с одговорношћу и без гаранција као до августа 1914. Ову одлуку су примиле све заинтересоване силе сем Русије која је 1919 била далеко од Европе, тиме се у исто време поставио проблем ушћа и канала реке Шелде. Уговор о неутралности Белгије од 1839 је решавао то питање између Белгије и Холандије, укидањем овог уговора престало је и то решење. Ново решење између Белгије и Холандије није се могло наћи.

Светски рат је поставио и питање кнежевине Луксембург, која је до почетка непријатељстава стајала у царинском савезу са Немачком. После рата одмах се поставило питање хоће ли ова кнежевина остати како је **Луксембург** била пре рата, или ће ући у састав Француске или у састав Белгије. Питање је стављено пред Луксембуржане на гласање; они су се већином гласова изјаснили за Француску. Али, из политичких разлога Француска се одрече сваких права у корист Белгије, која, после промене на престолу Луксембурга, богатог гвожђем и индустријом, склопи један прилично погодан споразум о свима привредним питањима са овом кнежевином (1921). Луксембург је члан Лиге народа.

У накнаду за ове уступке Француска је тражила што тешњу сарадњу са Белгијом. Она је у септембру 1920 закључила један политички споразум, који је имао чисто одбранбени карактер. У привредном погледу било је трвења између Француске и Белгије. Присаједињењем Алзаса и Лорена Француској, Француска је чинила све да трговину из ове две покрајине упути место белгиског Анверса у француска пристаништа. Белгијанци су опет чинили све да очувају светски значај Анверса и привуку њему немачке трговце иако нису залечене ратне ране Белгији које су задали фон Клукови батаљони. Ова размирица је трајала до маја 1923 када је потписан један царински споразум између Француске, Белгије и Луксембурга. Овај споразум није био довољан да помири фламански део Белгије са Француском, коју Фламандци, подржавани из Холандске и Немачке сматрају као опасност за пофранцузирање Белгије. За период времена од 1919 до 1924 Белгија је сматрала да и њу Европа није довољно наградила за услуге које јој је учинила за време рата. Белгија је очекивала повећање своје територије било на рачун Холандије, било на рачун Немачке или Луксембурга, она се надала да ће јој доделити и много већу

ратну штету „добила је милијарду и по златних марака а издала двадесет и осам милијарди франака“.

По версаљском уговору сарски басен је издвојен из садањег састава Немачке и од њега створена једна нарочита област, којој је дат нарочити статус за четрнаест година. Сви рудници и машинерије и техничка организација рудника постали су својина Француске; нарочити режим под заштитом Лиге народа је установљен за петнаест година, а 1936 становници ове области, у коју су Немци пренели за време рата све инсталације за руднике из угљених рудника и рударских места са окупираних француских територија, имаће да се изјасне путем народног гласања: или да остану под режимом Лиге народа или под режимом Немачке или Француске. Једна петочлана међународна комисија, бирана годишње у савету Лиге народа, са правима које су раније имале немачке власти у тој области, управљала је по законима у снази до примирја 1918. Изузетак је био у погледу рудника и свега што је ишло уз њих, са чиме су располагали Французи који су имали права да пуне у циркулацију француски франак и царинске тарифе у сарској области.

Петочлана комисија је почела своју функцију у фебруару 1920, и на првом кораку је наишла на многе сметње. Такво је било питање чиновника немачких који су се затекли у сарској области; тек после озбиљних претставака главних савезних сила, Немачка је допустила својим сарским чиновницима да се могу примати службе. Друго је било питање њихових плата, марка је услед инфлације бивала све недовољнија за издржавање чиновника. Трећа тешкоћа је био штрајк осмодневни свих чиновника баш због плата. Ове тешкоће су се настављале, а у многоме је био узрок незадовољство народа и пропаганда из Немачке. Штрајкови радника и поступање петочлане комисије и француских гарнизона учинили су да је ствар управе у овој области довољена и пред савет Лиге народа, у коме се расправљала активност режима и француске администрације. Немци су све чинили да обеснаже сваку акцију Француза да припремају плебисцит противу немачког држања сарске области после 1936 године. Од 1920 до маја 1923 непрекидно је бивало натезања, а у мају 1923 догоди се велики штрајк по сарским рудницима — 100.000 радника штрајкују — и Француска прогласи неку врсту опсадног стања. Овај штрајк,

чије порекло није још довољно објашњено, замало не доведе до сукоба између Француске и Енглеске. Неки енглески утицајни људи чак и у доњем дому — сем у савету Лиге народа — оштро осуде француско поступање. Потрже се и питање једне међународне комисије за преглед рада и узрока сарског рударског штрајка, петочлана комисија бива саслушавана лично у савету Лиге народа, али све се свршава ипак на миру. Природно је било да ће народ у овој области, нарочито у почетку новог режима бити незадовољан, да ће се стварати сметње из Немачке и ван ње с обзиром на многобројно радништво и на присуство Француза и њиховог крутог држања, али није сигурно да би положај грађана и њихово стање у ово време био бољи да је други него овај режим владао у сарској области. При свем ономе што је рађено ипак ће плебисцит показати да ли ће грађанство бити и после одређеног истека уговорног рока режима у њој, за даље остајање под режимом Лиге народа или поново се вратити под власт Берлина, који није престајао водити живу акцију да одржава у њој незадовољство са сваки радом и петочлане комисије и Француске.

Вајмарски устав направио је од немачке монархије републику, која је наставила звати се «Рајх». Први њен председник је социјалист, а прва влада коалиција социјалиста, демократа и католичког центрама. По тежњама влада је била умерена, и имала је пред собом обавезу унутра да чува ред, а споља да поштено извршује узете обавезе прописане у версаљском уговору који је био за Немачку врло тежак како по моралним тако и по политичким и по финансиским одредбама. После неуспешног рата, који је вероватно још на Марни био изгубљен за Немце, у Немачкој је настала збрка. Одмах иза примирја настале су трзавице у њој; на једној страни националисти, на другој крајњи социјалисти; националисти су били противу сваког извршавања версаљског уговора, па и за обнову монархије; крајњи социјалисти за зближавање са болшевицима и њиховим схватањима на уређењу државе и Европе. У једном су се, међутим, сви слагали и у Немачкој од почетка, а то је да се не могу све одредбе из версаљског уговора привести у дело. Сви су слагали и почели отворено борбу противу чл. 231 версаљског уговора, који је чинио Немачку и њене ратне савезнике из 1914-1918 једино одговорним за светски рат. Британска влада

**Немачко
држање**

је отворено тврдила да је одговорност Немачке за рат «камен-темељ версаљске зграде», а немачка влада је «свечано порицала ту неистину». Немачка влада је урадила још и ово: она је створила нарочити одбор за објављивање дипломатских докумената од 1871 до 1914 за испитивање одговорности за револуцију. Поред тога помагала је да се почне једна «иноцентистичка кампања» којом би се и у Немачкој и у иностранству створило мишљење за ревизију версаљскога уговора. Главне савезне силе нису дале пуно потпору Ерицбергеру и влади Рајха; Французи су стајали на ономе становишту које су све 1924 имали: «Версаљски уговор се мора дословце извршити». Енглези и Белгијанци већ су у 1920 одустали од извесних одредаба из версаљскога уговора да би могли обновити трговачке везе са Немачком («да конфискују приватну својину Немаца у области државе»). Главне савезне силе су одустале од примљене одредбе из уговора о миру у погледу суђења и кажњавања ратних криваца. У питању репарација и разоружања «Рајха» главне савезне државе се нису у периоду од 1920-1924 размимоглазиле; Сједињене Америчке Државе су остајале без утицаја на ове европске послове.

Унутарњи догађаји су у прво време били нека европска опасност. Распуштени војници и професионални војници, оставши без хлеба и немајући куда ван земље, предузимају разне ствари да поврате монархију под којом су имали обезбеђени живот и славу. Официри и војници у источној Прусској и у Померанској се удружују у савјете, улазе у Берлин са г. Капом и генералом Литвицем и узимају власт у своје руке. Раднички сталеж у Порурју опет долази до закључка да треба обарати «буржујски режим и завести комунистички». Коалициона влада је требало сада да има повећану војничку силу да угуши ове покрете. По уговору о миру, она је морала имати одобрење од сила, које су једва пристајале да се повећава војничка моћ Немачке. Претседник Рајха Еберт не сачека одлуке њихове, него на брзу руку скупља војску од 20.000 људи и шаље у Порурје где угуши побуну радника, а Французи, не добивши пристанак Енглеске, окупирају Дармштаг и Франкфурт с изјавом да ће отуда изаћи одмах чим немачке трупе изађу из неутралне зоне — из Порурја на десној обали Рајне. Ствар се доводи у ред у мају 1920, а избори у јуну у Немачкој дају ове резултате: преполови се социјалистички Рајхстаг, а поја-

чају крајња крила Рајхстага. И тада настају трзавице; коалиционе владе у којима нису више социјалисти надмоћни постају слабе, њихови министри чак плаћају главама за неповољне одлуке које доносе главне савезне силе (Ерицбергер, Ратенау). Питања спољне политике а нарочито репарација главни су узрок за овај неред у Немачкој где су незадовољници многобројни а народ уједињен само у једноме: у отпору противу извршења версаљскога уговора о миру. Овим се објашњава донекле и тежња за централизирањем управне власти. Французи су помагали аутономистичке тежње појединих области које су, као Саксонска, Баварска, Виртембершка, имале још пре рата јаку индивидуалност. Нешто та тежња Француске да поремети систем који је створен 1871, нешто и више централистички систем унесен баш од социјалиста у вајмарски устав, а доста и међусобно обрачунавање између појединих покрајина са централном влашћу, појачала је тежњу да се све укалупи у једно, да се ојача Бизмарков систем. Баварска ће до 1924 године једина бити што ће се противити централизацији немачког Рајха; она ће примити на чело монархискога покрета огорченог генерала Лудендорфа, она ће држати «грађанску војску» противу изричних одредаба версаљскога уговора, она ће тежити да прошири тај покрет кроз Немачку. Овај покрет у Баварској за аутономну монархију помагали су Французи са доста невестине; њихова активност у Палатинату је довела Баварце до изгреда противу савезника и поштрила осећање уједињења Германаца за борбу за ревизију уговора о миру, који су Французи чували с онолико крутости. Тих дана се у Баварској јавио и садањи националсоцијалистички покрет коме је и тада био вођ Адолф Хитлер, молерски радник.

Суђење кајзеру није извршено као што је у претходној књизи поменуто. Холандска је одредила Дорн за место станавања бившем кајзеру Вилхелму II и старала се да се он нигде из тог места не миче. Вилхелм II се крајем 1923 године оженио и тиме стално настанио у утрехтској области. Кронпринц, његов син, је само неко време провео на острву Вирингену па се после вратио. За остале генерале и цивилне високе чиновнике који су означени у листама савезних и удружених држава лајпцишки суд је донео одлуку: од многобројних оптужених, суђено је само дванаесторици, од ових је било једанаесторица

**Извршавање
уговора**

по листи британске владе. Од дванаест оптужених шест је осуђено, ниједна од важних личности није била суђена и осуђена. Лајпцишки суд је судио по немачким законима, а пресуде су му биле благе, толико да је цео свет ван Немачке осуђивао своје државнике што су у опште уносили у уговоре о миру одредбе које нису поштоване. Слично је било и са извршењем одредаба из других уговора о миру. Савезне силе су се одрекле свих права из уговора још онога дана кад су предале листу ратних криваца.

Почетком јануара 1920 обновљене су дипломатске везе између Немачке и дотадањих њених непријатеља. До јуна месеца те исте године ти односи су били натегнути, а од конференције у Спа, ствари су се вратиле на редовни пут. Тешкоће су бивале велике, али су се отклањале редовно, и ако их је појачавало одсуство Сједињених Америчких Држава чији је сенат у марту 1920 коначно одбацио ратификацију версаљског уговора. Најпре су без тешкоћа предате све покрајине које су уговорима додељене, затим су одређене плебисцитне комисије за покрајине уговорима о миру стављене под плебисцит. Тако је предата управа над сарским басеном одбору који је одредила Лига народа. Исто тако је предата управа над Данцигом и Мемелом Лиги народа. После ових послова одређене су нарочите комисије за утврђивање међународних граница, које је версаљски уговор поставио. Ове међународне граничне комисије су радиле ове послове доста лепо и без нарочитих сметњи. Било је неких тешкоћа у одређивању граница између Немачке и Белгије око Ајнена и Малмедија, између Немачке и Пољске због граница на данашњој обали Висле, између Пољске, Чехословачке и Немачке. Ове спорне предмете је проучавала конференција амбасадора и једну по једну скидала са дневнога реда.

За окупиране земље су постојале две комисије. Једна под претседништвом маршала Фоша, друга, међусавезничко врховно веће као главни орган савезних и удружених сила. Ова врховна комисија имала је само за задатак да се стара о окупаторској војсци за њено одржавање, њене потребе и безбедност, а Немци су и даље задржали у рукама локалну управу. Али, врховна међусавезничка комисија могла је да предузима озбиљне и оштре мере на случај

нереди и томе подобних ствари. У раду ове комисије наилазиле су тешкоће, које су проистикале из тога што су стварно у њој била само три члана; делегат Сједињених Америчких Држава био је само осматрач иако је један део америчке војске држао под окупацијом један део територије Немачке. А како је ова комисија решавала већином гласова, то су Французи, који су имали претседништво, и Белгијанци чинили увек већину. Због тога је било често супротности између њих и британскога делегата, нарочито кад су 1923 америчке трупе оставиле Кобленц и околину за увек и примиле их од њих француске трупе. Све трупе су стајале номинално под командом маршала Фоша, па ипак је поступање у британској и белгиској окупираној зони било различито од онога у француским и америчким зонама. Сукоби између локалне администрације и окупаторских власти били су најчешћи у француској зони, и ако је за прве три године окупације било много мање заоштрениости него доцније. Заоштреност је долазила између Француза и Немаца више по осећају него по праву оправданих сметњи које су први чинили у окупираним зонама. Немци су нарочито пребацивали Француској што је употребљавала афричке трупе за окупирање зоне. Немци су сматрали то као неку врсту деградирања Немачке, и ако се није могло утврдити да су црне трупе, које су биле саставни део француске војске горе поступале по беле трупе. Оно што је било оправдано у жалбама противу Француза то је то што су они помагали аутономистички покрет за одвајање леве обале Рајне од Немачке.

Најмучнији проблем је био извршење одредаба о контроли над војском и над оружјањем у Рајху. Тешкоће свакојаке врсте морале су се јавити у земљи у којој је војска и њен дух било важно обележје народних одлика и живота. У овој земљи поред редовне војске постојала је војнички организована полиција. Ова је имала у Немачкој преко сто хиљада људи оружаних као пешадија; пре рата је ова сила употребљавана само за чување безбедности и јавнога поретка по варошима и по општинама, а после рата и за чување реда у читавој држави. Нереди у Немачкој су изазвале савезне силе да на захтев Немачке попуштају у одржању већег броја трупа за унутарњу безбедност. Немци су се тиме добро користили и где су могли да број повећају повећавали су. Уосталом, у

Војна контрола и разоружање

земљи тога обима и становништва нису могле међусавезничке комисије да загледају у сваки кут Немачке као што нису могле опет ни контролисати израду ратнога материјала. За време рата већи део фабрика у Немачкој био је претворен у творнице оружја и ратнога материјала. Три међусавезничке комисије од којих је једна била од хиљаду чланова, нису стизале да прегледају ни тако рећи оно што је било највидније. Савезне силе су морале прибегавати често претњама и принудним мерама да би добиле од Немаца распуштање редовних полицијских трупа и других сличних организација, предавању оружја које је било растурено по читавој Немачкој у приватним рукама. Савезне силе су могле постигнутим успехом бити задовољне.

Најлакше је ишло са поморским разоружањем, оно је већ крајем 1923 сматрано као извршено. У осталом у дубинама пристаништа Скапа Фло одавна је лежала ратна морнарица Немачке са којом су се Немци са правом поносили.

У месецу мају 1922 завршен је рад са разоружањем ваздухопловне војне снаге Немачке. Међусавезничка комисија располагала је са 14.800 аероплана, са 30.000 мотора и са 500 хидроавиона и авиона војничких, не рачунајући ту и остали материјал за војничко ваздухопловство. Немачка је имала право само на градњу цивилне авијације по версаљском уговору. И то право је било донекле сужено једним специјалним споразумом са Немачком, који је давао права удруженим савезним силама да врше већу контролу над пилотима и израђеним цивилним авионима.

Подаци које су давале савезне државе у марту 1923 су били ови за ратни материјал. Немци су предали 30.000 топова, 4.000.000 пушака, 100.000 митраљеза и 40.000.000 граната. Савезне комисије су уништиле цео тај материјал.

Међусавезничка војна контролна комисија, кад је њен рад био при крају, није била ликвидирана, она се сама од себе угасила, а Лига народа је била с времена на време позивана да обраћа пажњу на немачка припремања која нису била у складу са одредбама версаљскога уговора. Окупација Порурја у 1923 онемогућила је сваки рад међусавезничким контролним комисијама у Немачкој; после изласка француских трупа из басена рурскога међусавезничка контролна војна комисија је поново нешто радила.

Репарациони проблем је био толико трновит и заплетен од почетка, да се може рећи да је био најтежи поратни про-

блем. Проблем је био постављен овако: »Савезници солидарно морају тражити: а) обнову за све земље — жртве уништења, одузимања и растурања почињена злонамерно од стране непријатеља, б) начело повлашћене реституције и в) начело реконструкције свега што су непријатељи порушили«. Цела тежина била је у томе да се питање репарације не одваја од проблема светске привредне обнове; политичка, финансиска и привредна питања су била нераздвојна. Одвојити једно од других није значило само лутати но водити у збрку. И, доиста, ако је репарационо питање дошло у Њорсокак, то је било зато што је оно од почетка расправљано одвојено од питања привредне обнове Европе, па и од обнове светске привреде у најширем смислу речи.

По члану 233 версаљскога уговора Немачка је била дала једним засебним протоколом обавезу да у року од четири месеца после потписа версаљскога уговора, поднесе један план или предлог како да плати једном за свагда ратну отштету савезним и удруженим државама. И после потписа уговора и после ратификација 10 јануара 1920, Немачка није могла дати никакав одређени одговор. Разговори, преговори и расправљања о томе предмету нису довели ни до каквога повољног решења између Немачке и савезних држава. Покушала је и међународна репарационо комисија да нађе један начин да уреди тај проблем, али ни она није имала успеха. Радила је на томе две године, а њен рад се завршио неуспехом. Немачка није показивала у току преговора и рада од 1920 до 1923 неку нарочиту журбу и добру вољу да репарациони проблем буде једном за свагда решен. Француска и Белгија, договорно с Италијом, су морале прибећи окупацији Порурја у јануару 1923 да би нагнале Немачку на једино спасоносно решење и да би донекле ублажиле и неку врсту пасивнога отпора Велике Британије према предлозима Француске за решење овога проблема.

Већ на првој конференцији за репарације (19-26 априла 1920 у Сан Рему) истакла су се разна становишта међу члановима врховнога међусавезничкога савета; Велика Британија је била за ревидирање уговора и за преговарања са Немачком, а Француска за санкције ако се дословно не испуне обавезе из уговора. Па ипак на сан-ремској конференцији је одлучено да се позову Немци да лично предстану и поднесу

Репарације од Немачке

Право конференције за репарације у Сан Рему

савезним државама предлог како ће извршити одредбе о репарацијама, које су као и сам версаљски уговор неприкосновене. Француска је на доцнијој конференцији у Хагу (15-17 маја 1920) тражила за себе приоритет над осталим повериоцима Немачке по репарацијама, али није то стављала као нарочити услов за даљи рад. На овој конференцији се први пут поставља питање ратних дугова као део репарационих дугова. Одредити тачно цифру немачкога репарационога дуга и методе исплаћивања његова могло се учинити само онда ако су Француска, Енглеска и остале савезне и удружене државе одредиле колики су њихови међусобни дугови ратни и начин на који ће се они исплаћивати. И зато су Француска и Енглеска одлучиле да се што пре утврди: минимум репарационих дугова Немачке према њеној способности за плаћање, метод плаћања и капитализацију тих дугова, сума и распоред квота плаћања међу повериоцима Немачке. Месец дана доцније поново су шефови влада Француске и Велике Британије у Хису претресали ово питање и у тајности држали закључак да непристрасно прегледају сваки предлог Немачке о репарационим дуговима с тим да оне, ако Немачка не поднесе никакав предлог, изнесу свој. Тај предлог је био у овоме: репарациони дугови ће износити три милијарде златних марака за првих пет година, шест милијарде златних марака за других пет година, а седам милијарде златних марака за остале тридесет и две године.

Овај споразум француско-британски спремљен у Булоњу у јуну, претресан је у белгиском месту Спа, где је у јулу 1920 донесен закључак, овога пута одређен и позитиван. По томе је утврђена квота репарационих дугова на рачун Немачке и распоред међу савезним и удруженим силама, како је

у првом делу ове књиге већ приказано. Уз ово је утврђен и распоред и квота давања угља из немачких рудника. И ако су на овом састанку били утврђени и суме и распоред и деоба, и програм за немачки рад на обнављању опустошених крајева источне Француске, ипак се није далеко отишло. Нарочито је за југословенску државу била неодређена квота репарационих дугова; она је ушла у 6,5% репарационих потраживања «са Румунијом, Грчком и осталим» из ратне штете која је била одређена версаљским уговором за Немачку. На рачун репарационих дугова одређених уговорима о миру за Аустрију,

за Бугарску, за Мађарску и из сума добивених за ослобођење и примљених домена од Аустроугарске од држава југословенске, румунске, чехословачке и италијанске, учињен је у Спа овај распоред: 50% за Велику Британију, Италију, Француску, Јапан, Белгију, Португалију сразмерно проценту одређеном њима за репарационе дугове из Немачке; других 50% је подељено овако: Италији 40%, а 10% за Југославију, Румунију, Грчку и друге државе које нису потписале споразум у Спа. Србији је пре овога споразума било одређено 86% од целокупне суме ратне одштете која би припала Великој Британији и Француској. У Спа је споразумом сведена Југославији одштета на 5%. Овом приликом се је први пут јавила мисао и предлог да се Немачкој допусти да тражи зајам, на тај начин се мислило обезбедити Немачкој средство за привредно обнављање и веровало се да ће повериоци њени лакше наплатити своја потраживања предвиђена у чл. 233-237 версаљскога уговора.

Споразум закључен 16 јуна 1920, имао је још неке важне закључке, такви су били ови: а) признати Белгији првенствено право наплате за једну и по милијарду златних франака; б) признати Великој Британији право на један део трговачке флоте Немачке, а Немачкој не признати неке нарочите повластице за потопљено ратно бродовље у Скапа Фло; в) признати Италији првенствено право наплате за један део од источних репарација и г) ограничити тражбине Пољске по уговорима о миру само као саставни део некадање руске царевине.

Решења донесена у белгискоме граду Спа-у, сем оних о испорукама милијарди тона угља из угљених рудника у Немачкој, нису била извршавана. Немачки делегати су имали ваздан предлога, које савезне и удружене државе нису могле примити. Такви су били њихови предлози о оснивању некога међународнога синдиката за реконструкцију опустошених ратом крајева на трговачкој основи, или о стварању једне организације у Немачкој, која би стајала у непосредноме додиру са жртвама опустошених предела савезних и удружених држава. Уз ове предлоге су ишли предлози о начину, о величини, о року, о распореду, о могућности, о ослобођењу исплата ратне одштете. Немци су одуговлачили на овај начин ствар да добије дефинитивно решење; али, у исто време, и привредно-финан-

Држање
Немачке

сиски живот Немачке претстављао је једну поремећеност коју никакви економски закони нису предвиђали нити имали санкција да збрку уставе. Поред овога и сами дотадањи непријатељи Немачке уносише забуну у рад на обнављању немачке привредне активности, мешајући се на разне начине. У ово доба економскога поремећаја почиње прилив зајмова у Немачку из свих имућних држава, а нарочито из англосаксонских новчаних установа. Једна мешовита међународна комисија финансијских стручњака је разматрала сву привредно-финансијску моћ и снагу, живот и могућности нове народне привреде; њена оцена је била ова: стање није безнадежно; привредни положај је бољи од финансијскога у Немачкој. Изгледало је да се целокупни проблем привредне обнове Европе ставио на здравницу. То није дуго трајало јер су силе опет почеле да расправљају између себе политичку страну питања. И не водећи строга рачуна о мишљењу стручњака, који су положили темељ за решење питања о репарационим дуговима, оне само утврђују суме и начин на који ће Немачка платити ратну отштету, остављајући ипак међународној репарационој комисији да утврди величину ратне одштете. Савезне силе су не само повећале суме ануитета према ономе што је било утврђено «булоњским аранжманом», него су ставиле много услова који су претстављали сваки за себе праву казну за Немачку ако не буде своје обавезе испуњавала. Савезне силе су (у Паризу 24-30 јануара 1921) повећале тражбине од Немачке за 12% од целог њеног извоза, давања у природи су урачуната као засебна и нова обавеза Немачке; оне су ставиле под контролу све царинске приходе са могућношћу да их узму у своје руке ако Немачка не буде испуњавала своје обавезе; оне су овластиле репарациону комисију да предузима све мере и да их диктира чак Немачкој како би се појачали приходи. Немци су одбили овакав начин поступања и решења самога проблема, па су за лондонску конференцију спремили један други предлог (мај 1921). Они су узели као основицу горњи предлог савезних сила, па су према тадашњем стању ствари смањили на 8%, овако смањену цифру опет умањили су за двадесет милијарди златних марака, које су већ биле, по њихову тврђењу, исплаћене у природи. Немци су, према томе, готови да плате ратну отштету у суми од једне и по милијарде фуната (око тридесет милијарди златних марака) у пару али више не. Ту суму која је претстављала готово де-

сетину онога што су тражиле савезне силе, би могли Немци да плате у облику једнога међународнога зајма и то на мање транше, ануитети би се могли плаћати у главном у природи и у радовима за реконструкцију опустошених крајева Француске и Белгије. У овај проблем се непрекидно почело увлачити и питање о окупационим трошковима који нису били мали. Незаинтересованим људима који су читали извештаје са ове лондонске конференције, предлози савезних сила и Немачке личили су прилично на изборне прогласе влада, које траже поверење бирача а не жељу да се репарациони проблем стварно реши једном за свагда. Кад се преговори нису могли повољно завршити савезне силе упућују Немачкој ултиматум а затим и принудне мере (окупација Дуисбурга, Диселдорфа, Рурорта, царинска граница у рајнској области и царину на робу из Немачке). Немци нису попустили ништа од свога држања, сем што су се обраћали Лиги народа и Северној Америци са жалбом на претеране захтеве савезних држава. Лига народа није узимала у решавање овај захтев, Северна Америка је одбила најпре, а после је тражила од Немачке да поднесе неки други предлог, што је Немачка и урадила. Тај предлог преко Северне Америке је био другачији; Немачка је признавала сада целокупну отштету у педесет милијарди златних марака, без смањивања и одбијања каквих год било других сума. Уз ово је било и многих других алтернатива и услова, сви су били далеко повољнији него они које су Немци пре прекида разговора у Лондону давали. Упоређујући једне и друге могао се човек питати где је права истина, шта је стварно од двога, и хоће ли Немци испуњавати своје обавезе у опште. Овај примамљиви план Немачке за решење репарационог проблема није примљен од савезника. Том приликом народно представништво Сједињених Америчких Држава изгласа (1 маја 1921) „обуставу непријатељства са Немачком, задржавајући сва права која би имала по версаљском уговору да га је ратификовала». А од тада улогу посредника вашингтонска влада одбацује.

У првоме делу овога прегледа историје збивања од версаљскога уговора до данашњих дана речено је како је састављена и зашто репарационо комисија. Не могавши се доћи до сагласности у Паризу за време рада конференције мира о величини ратне отштете и о начину да се до ње дође, унесено је у версаљски

Рад репарационе комисије

уговор о миру да то уради репарациона комисија. Ова међународна установа је имала три задатка: да припреми и скупи потребни материјал, да одреди колика је штета ратом причињена и да одговорност узме за скупљање прве отплате ратне отштете из Немачке. До маја 1921 њен је рад био припремни, а од тада је почела своје функције. Она ступа у непосредну везу са немачком владом захтевајући од ње на првом кораку да према одредби чл. 235 до 1 маја 1921 треба да изврши своје обавезе. Репарациона комисија је припремила Немачкој санкцијама из уговора који је био категоричан у томе погледу. Претња је била у томе да ће се одузети од Рахје банке сва златна резерва ако не измири потраживање којем је рок 1 мај 1921. Немачка је у место новаца дала један изговор и на дан 1 маја, о року исплате «осим трошкова окупације америчке војске, није исплатила ни друге окупационе трошкове, ни паре на рачун репарационога дуга». У томе часу репарациона комисија је утврдила шифру ратне отштете из Немачке на суму од 132 милијарде златних марака. Ову одлуку су потврдили и савезници и удружене силе, с тим да ако Немачка не хтедне да плати да оне одмах окупирају рурски басен. Немачкој је одређено тада да плаћа годишње по две милијарде златних марака у четири obroка свакога четвртог месеца. Поред ове сталне наплате требало је да плаћа још годишње по 26% од целокупнога извоза. Немачка је била јемац за исплату ратне одштете њених ранијих савезника. Као залогу за наплату савезне и удружене државе тражиле су: царинске приходе, 25% таксе на извоз, и још друге прирезе, које би утврдила једна специјална комисија. Како се рок прве исплате приближавао а Немци су само путем нота показивали вољу да уреде ствар на другим основама, нарочито на оној коју су поднели Хјузу, америчкоме министру иностраних дела, то су савезне и удружене силе поднеле 5 маја 1921 ултиматум Немачкој да у року од шест дана доведе у ред своја дуговања по горњој претставци, и припреми што треба за окупацију Порурја. Као одговор на ту још не предату ултимативну ноту, немачка влада поднесе претседнику Рајха оставку, али до истека рока ултиматуму створена је нова влада, којој Рајхстаг даде пуно овлашћење да прими услове из ултиматума. Немачка је под новом владом морала примити и једно стално изасланство репарационе комисије као контролни орган са врло широким овлашћењима у погледу контроле над заложеним

приходима (царинске таксе, прирези на увоз, итд.). У августу 1921 прва милијарда златних марака отишла је у Америку из Немачке за исплату ратне отштете.

Исплата друге милијарде уједанпут није више никада извршена. Настали су заплети око тога која ће од сила, Велика Британија, Француска или Белгија, имати право наплате, све три су на то полагале право; једне су, затим, примиле више, друге опет мање. Према версаљском уговору потраживања за окупационе трошкове су имала прво место. Поред тога, постављало се питање да ли ће се ратна отштета у природи из сарске области књижити или не у рачуну окупационих трошкова француске управе. Затим су долазили неки нарочити двострани споразуми између Немачке и савезних држава; такав је био француско-немачки споразум о исплаћивању ратне отштете у природи за непосредну обнову Француске. По том споразуму приватни оштећеници су се непосредно са једним нарочито склопљеним немачким друштвом погађали за исплату у природи. Оштећени су «на рачун репарација из Немачке» добијали што су тражили преко специјалне комисије од овога друштва. Ово друштво је задуживало немачку владу за израђене и предате ствари, а ова је опет задуживала француски рачун у књигама за репарације. Ова комисија за репарације са седиштем у Висбадену, оставила је свакојаке успомене и код оштећених и код немачких дужника; кроз њу се Немачка на један лак начин ослобађавала својих обавеза, а оштећене државе обештетиле један мали број својих поданика. Овај начин исплате употребљива је и југословенска држава те је своју квоту ратне отштете била оптеретила. Овај споразум познат као висбаденски аранжман, — наишао је на незадовољство осталих повереника Немачке. Њима се чинило двоје: а) да ће на тај начин Немачка бити оптерећена на штету ратне отштете Велике Британије, Италије, Белгије и других савезних и удружених држава; б) да се под овом формом прикрива и првенство Француске за наплату из Немачке, која је врло тешко исплаћивала друга потраживања. И зато енглески претставници у репарационој комисији затраже уз помоћ Италије и Белгије, да се промени висбаденски аранжман. У прилог овога захтева ишао је и нагли пад немачке марке и дефицити немачкога буџета који су се пели на стотине милијарде марака. Неред у финансијама Немачке који се као по неком плану изводио, скренуо је пажњу савез-

них и удружених сила као и репарационе комисије на опасност за њихова потраживања. Криза је била више финансискога него привреднога карактера те су је оне као такову и узеле и чиниле претставку Берлину. Одговор Немачке је био да ће она бити у стању да за прва два тромесечја 1922 плати у име ануитета приближно, место једне милијарде, 150 до 200 милиона златних марака.

Енглеска и Француска нису имале куда, требало је пристати на одлагање плаћања и ако су Белгијанци, с обзиром на првенствено право наплате ратне штете из Немачке, протествовали. Оне су се споразумеле и спремиле један нови темељ за наплаћивање репарационих потраживања из Немачке. У нови предлог спремљен за конференцију у Кану, предви-

Први мораториум

ђана је контрола над унутрашњим финансијама и једна грантна комисија. Питање је Немачка имала законом утврдити: да се царинске дажбине врше у злату, да се повећају цене угљу и тарифе на жељезницама, тарифе за сва саобраћајна и прометна средства, да се обустави даље пуштање у промет новчаница, које нису покривене; да се забрани Народној банци да даје авансе влади; да се Рајхсбанка преобрати у аутономну установу, у чију управу као стручни комесар улази један човек кога репарациона комисија поставља; да забрани извоз капитала; да престане са давањем повластица и повчане помоћи привредним предузећима; да промени закон о новцу, итд. Између Француске и Велике Британије се најпре дошло до споразума који је мењао раније споразуме о исплати ратне отштете из Немачке, о плаћању у природи на рачун репарација из Немачке, па је тај споразум кварен нешто променом владе у Француској, нешто опет изгледима за посебне споразуме попут «визбаденскога аранжмана». Кад су савезне и удружене силе долазиле у Њорсокак, оне су преносиле старање за ове ствари на репарациону комисију, која је налазила излаза али њена надлежност а нарочито њена решења зависила су од влада поменутих држава. А и кад су постижани директни споразуми, на њих Немци или нису пристајали или су против-предлозима одгађали извршење решења савезних и удружених сила. У Немачкој финансије су бивале све горе, а многи су мислили да и у томе има некога плана; «докле не буде горе, боље не може доћи». Немци су добијали охрабривања у овоме са стране; савезне одлучу-

јуће силе нису се међу собом слагале у питању репарација, а вешто вођена пропаганда је стварала и у Северној Америци и у Европи мишљење да Немачка није у стању плаћати у одређеној јој мери ратну отштету савезним и удруженим силама. Међутим је Северна Америка непрекидно поручивала и тражила легализовање ратних дугова. Савезне и удружене државе су одређивале у многоме величину ратне отштете од централних сила, не само према стварној штети ратом причињеној него и према својим ратним дуговима закљученим или у Северној Америци или у Великој Британији, или међу собом.

Ово неповољно стање, које је сваки час изгледало без излаза, погоршало се у 1922, доласком на владу у Француској Р. Поенкареа. Њему се чинило да Немци могу да исплате што је предвиђено у рачуну дуговања Немачке на име ратне отштете, али да «захваљујући рђавој управи над финансијама у Немачкој и одбијањем владе немачке да прилагоди државне финансије одредбама версаљскога уговора, као и злој вољи Немаца» исплата се одуговлачи. И зато тражи што је до сада увек тражио «пуну примену свих одредаба о репарацијама» и најоштрију контролу над свима приходима државних, обласних и општинских буџета, трговачких комора, над свима јавним зајмовима, над капиталом који иде у иностранство, над Рајхсбанком, итд. Велика Британија, Италија, Белгија и друге државе су са муком могле по нешто изменљивати мишљење и држање владе Р. Поенкареа, која је у Француској имала за собом већину народа. Колико год да су мере и рад Поенкареове владе били крути и претерани с обзиром на стварно стање у Немачкој, ипак је то имало својега дејства. Отворени су нови извори прихода и прибирани брже и сигурније; уведена је штедња у немачкој администрацији која је почела бивати расипна, гарантна комисија је боље контролисала приходе одређене за исплату потраживања на рачун репарација из Немачке.

У ово доба један нарочити међународни комитет претреса питање једнога спољњег зајма Немачке ради олакшавања исплате њених репарационих дугова по версаљскоме уговору. Зајму се не противи нико, али сви траже да Немачка доведе у ред своје финансије, да поврати веру у искрене намере да исплати репарационе тражбине, да се изведе начисто питање савезничких ратних дугова, да у зајму учествују у првом

Решавање о давању спољњег зајма Немачкој

реду савезне и удружене силе, ако би већ Северна Америка у њему учествовала. Велика Британија службено покреће питање ратних дугова, познатом »Балфуровом нотом« којом износи на размишљање предлог »да је британска влада готова да се одрече свих ратних потраживања од савезника и од Немачке »ако би то могло да регулише једном за свагда репарациони проблем. Ово је био одговор на захтев из Сједињених Америчких Држава да Велика Британија претвори свој ратни дуг у неку врсту загарантованог зајма и почне плаћати интересе и главницу. Балфурова нота садржи и ову опомену: »садање стање ствари је такво да наноси тешку повреду светској привреди, да је Велика Британија готова да напусти даља потраживања а на рачун репарација од Немачке и од својих савезника, ако би ово одрицање било саставни део једног плана по коме би овај велики проблем као целина могао бити повољно решен. Једно опште решење било би за свет од веће користи него све оне користи које би се добиле од најуспелијег испуњења уговорених обавеза«. Овај потез доброг нагађања шта ће доћи у целој свету ако се за времена ствари не уреду на рационалној основи, изазвао је обрнуто дејство; ни Вашингтон, ни Париз, ни Рим, ни Београд, ни Букурешт, ни Атина, нису примили ово схватање Балфура.

Немачка марка је, међутим стизала на најнижи степен, а влада немачка је била немоћна да то падање задржава. Тако рећи из дана у дан ређале су се њене ноте или репарационој комисији, или великим силама, у којима је тражила било измене у плаћању, било одлагање, било обуставу, било непримену санкција или одредаба. У осталом, узалуд су савезне и удружене силе покушавале редовним путем добити из Немачке оно што је било дуговано по уговорима или споразумима.

И онда се морало опет доћи на питање одлагања плаћања за 1922 годину. Енглези су предлагали да се Немачкој одобри одлагање плаћања и дугованих интереса и анунтета за 1922, и ликвидација конфискованих имања за време рата и немачких предратних дуговања. Французи су тражили као погодбу

Други мораториум за одлагање плаћања једну серију продуктивних залога (експлоатацију државних шума и рудника, нове царинске границе и таксе, узимање 65% од капитала творница анилинских боја, итд.). Стручни, гарантни одбор је означио ове мере као »супротне самоме интересу савезних држава, јер би произвеле

обрнуто дејство од онога што се очекује«. Лондонска конференција на којој је расправљано ово питање није довела ни до каквог решења. Француска, коју је заступао Поенкаре, није могла да прими један »благ мораторијум«, а нарочито предлог Енглеза да се као казна за неизвршење обавеза, заведе само надзор над експлоатацијом државних рудника и шума. Поенкаре је захтевао просто узимање ових домена у савезничке руке.

Конференција се сад разиђе а репарационој комисији узима у руке да тражи нова решења, управо нове излазе за плаћање репарационог дуга, окупационих трошкова и осталих потраживања. Финансиско стање Немачке бивало је све горе, марка је постајала по вредности све мања, савезници су морали да предузимају неке мере да Немачка доведе у равнотежу свој буџет и учврсти берзански курс марке. Почетком октобра 1922 поставља се питање обустављања плаћања репарационог дуга и у готову и у натури. Енглеска је предлагала да се обустави повећање летећих дугова у Немачкој ради довођења буџета у равнотежу, да се плаћања репарационих дугова претворе у немачке дуже-рочне бонове. Овај излаз је имао за циљ да се поново одложе немачка плаћања, али и да се очувају обавезе Немачке по версаљском уговору, а тиме и омогући редовно буџетирање савезних и удружених држава, које су буџете правили према сумама које је Немачка била обавезна давати на рачун репарација. Ово је било нарочито важно за сервис савезничких ратних дугова; оба питања, репарационо и ратних дугова, стајала су у неразделивој вези. Француски делегати у репарационој комисији нису пристајали ни на дужи ни на краћи мораторијум, они су тражили јемства и исплату, немачка влада на невољи сазива међународне стручњаке да они прегледају, оцене положај Немачке и предложе решења која нају за потребна. Кад је комисија завршила рад, онда је на основу мишљења и мањине и већине, Немачка предложила својим повериоцима овакво решење: а) утврдити једну цифру репарационог дуга с тим да буде плаћан из сувишка прихода државних; б) дати мораториум за три или четири године за плаћања у готову и у натури; в) сазвати међународне финансијере који ће претресати питање немачког зајма и кредита, помоћи да се марка стабилизира.

Савезне и удружене силе састају се опет у Лондону, где се јавља ближе питање решења ратних дугова. На лондонској

конференцији се савезници не слажу, сваки има свој предлог, Француску претставља Поенкаре, који тражи да савезници умарширају у Есен и у Бохум и заузму сва индустријска предузећа у томе центру, да узму продуктивне гаранције, верују да ће се само и на тај начин обезбедити сва потраживања. Он пристаје да се Немачкој да могућност за један међународни зајам, дати и мораторијум, али узети што се може више од ње залога. У погледу ратних дугова Р. Поенкаре је био јасан, био је готов да пребије француска потраживања од Немачке за француски дуг Енглеској, али ни паре више ни паре мање од овога последњег дуга не би опростио Немачкој. Овом приликом се видело да се Енглеска и Француска никако не слажу, и да ће Француска и сама предузети акцију да обезбеди своја потраживања од Немачке на рачун репарација.

На конференцији у Паризу, од 2 јануара 1923, француски шеф владе износи на претрес ова три питања: 1) репарације и ратне дугове; 2) стабилизацију марке и преустројство немачких финансија и 3) мораторијум и стварне залогe за случај да Немачка не испуни своје обавезе. И овом приликом Поенкаре изјави да ће Француска остати при своме као и у Лондону у погледу пребијања ратних дугова и репарација као и у погледу гаранција «које треба да буду продуктивне» (шума, рудници, фабрике, војна окупација Есена и Бохума и целог Порурја, итд.). Енглески делегати предлажу нову установу међународни финансијски савет место репарационе комисије, који би имао да узме у руке финансије Немачке; у тај савет би биле пуштене само ове државе: Америка, Енглеска, Италија, Белгија, Француска, неутралне државе и Немачка. Поред тога, Енглези су предлагали обуставу плаћања за четири године, па онда по две милијарде златних марака за прве две године, а после по три и по милијарде сваке године или бар по две и по милијарде, а све у беспроцентним боновима по виђењу. Залогe какве је тражио Поенкаре узети тек онда кад се утврди једногласним мишљењем овог финансијског савета да је Немачка пропустила да испуни све своје обавезе. Око овога се развија оштра дебата на конференцији, јављају се разни предлози и мемоари како се не би конференција разишла с уверењем да су несугласице неисправљиве. Белгија приступа Француској, а Италија само у пола. Али сви су напори безуспешни.

Париска конференција

стројство немачких финансија и 3) мораторијум и стварне залогe за случај да Немачка не испуни своје обавезе. И овом приликом Поенкаре изјави да ће Француска остати при своме као и у Лондону у погледу пребијања ратних дугова и репарација као и у погледу гаранција «које треба да буду продуктивне» (шума, рудници, фабрике, војна окупација Есена и Бохума и целог Порурја, итд.). Енглески делегати предлажу нову установу међународни финансијски савет место репарационе комисије, који би имао да узме у руке финансије Немачке; у тај савет би биле пуштене само ове државе: Америка, Енглеска, Италија, Белгија, Француска, неутралне државе и Немачка. Поред тога, Енглези су предлагали обуставу плаћања за четири године, па онда по две милијарде златних марака за прве две године, а после по три и по милијарде сваке године или бар по две и по милијарде, а све у беспроцентним боновима по виђењу. Залогe какве је тражио Поенкаре узети тек онда кад се утврди једногласним мишљењем овог финансијског савета да је Немачка пропустила да испуни све своје обавезе. Око овога се развија оштра дебата на конференцији, јављају се разни предлози и мемоари како се не би конференција разишла с уверењем да су несугласице неисправљиве. Белгија приступа Француској, а Италија само у пола. Али сви су напори безуспешни.

Конференција се разилази, а пред разилажење објављују се два супротна гледишта енглеско и француско. По енглеском становишту «ако би Енглеска примила предлог Француске онда не само да се не би ништа постигло са репарацијама, него би извођење француског плана довело Европу не само у тежак него у убиствени привредни положај, а Енглеска не може примити на себе одговорност за то». Међутим по француском гледишту «енглески предлог садржи не само редуцију онога што се дугује Француској него чак руши версаљски уговор, и зато га она не може примити». Обе изјаве, и енглеска и француска, садрже уверавања с обе стране о искреноме узајамном пријатељству и поред неслагања у овоме питању.

После разлаза конференције, Француска је два пута опоменула Немце да нису испунили обавезе према њој ни у давању у натури, ни у новцу. Она шаље у рурску област најпре контролну комисију, 10 јануара 1923, а сутра дан почиње војничка окупација рурског басена. Истог датума су Американци повукли своје трупе из Немачке и ликвидирали окупацију по уговору о миру и примирју.

Овај мрачни део историје послератне је олакшан догађајима који су зближили Англо-Саксонце. У јануару 1923 су Енглези примили предлог Сједињених Америчких Држава, за регулисање британског ратног дуга Северној Америци а 28 фебруара 1923 потврђен је законом овај аранжман. Енглеска је центлменски узела на себе свој дуг — ратни дуг у Америци, и ако је он био заједнички дуг употребљен у рату за одбрану свих и за заједничку победу и Америке и Европе. Сједињене Државе Америке су сматрале да треба овај дуг регулисати на пословној основи; они су га нешто редуцирали, али су га на трговачкој основи уредили. Много је више учинила за ово зближење вашингтонска конференција (12 новембар 1921 и фебруар 1922) која је расправљала питање разоружања, Тихогa океана и даљњег истока.

ИСТОЧНА ЕВРОПА

После рата, на конференцији мира у Паризу, при кројењу нове европске карте, главни део земаља дале су четири царевине: Немачка, Русија, Аустроугарска и Турска. Предратна карта је прекројена и добила ове нове државе: Естонију, Летонију,

Средња и источна Европа ску, Литванску, Финску, Пољску, Чехословачку, Аустрију, Мађарску, Југославију, Румунију и Арбанију. При стварању ових држава била су два начела у важности: начело националности и начело гаранција, обезбеђења од Немачке. Оба су се показала у примени неповољна за обезбеђење мира. Та два начела су стална сметња још и у 1933 години успоставе нормалних односа међу државама у Европи у границама како су их одредили међународни уговори закључени у Версаљу, у Сен Жермену, у Трианону, у Неји и у Лозани.

У међународним уговорима којима су регулисавани статуси источне Европе, унашане су одредбе о националним мањинама (уговори свиштовски, пожаревачки, букурешки, париски, берлински, итд.). У уговорима од 1919-1923, од девет седам су стављени под заштиту Лиге народа која гарантује националним мањинама прописани статут.

Следећи су уговори с гарантним одредбама о мањинама закључени између главних савезних и удружених држава и а) Пољске (фебруар 1920), б) Чехословачке (новембар 1920), в) Југославије (новембар 1920), г) Румуније (август 1921), д) Грчке (август 1920) и е) Јерменске (август 1920), поред овога уговори о миру с Аустријом (октобар 1920); са Бугарском (октобар 1920); са Мађарском (август 1921) и са Турском (јули 1923).

Поред ових међународних уговора било је и билатералних споразума о мањинама. Такви су уговори потписани између: а) републике Аустрије и Чехословачке (један у Брну у јуну 1920, други у Карлсбаду) за извршење уговорних одредаба из сен-жерменског уговора с тим да се путем арбитраже решавају несугласице и спорови између обе државе који би потекли при примени одредаба о мањинама; између: б) републике Пољске и аутономне области Данцига (новембар 1920); овим споразумом Данциг прима сличне обавезе према пољским националним мањинама какве Пољска има по уговору о миру; в) у јуну месецу 1921 Финска се обавезала да гарантује извесна права каква је тражила да се даду шведским мањинама на Аландским острвима, која су добила аутономију. У 1920 су Арбанија и Литванска примиле одредбе о мањинама. У истој години после плебисцита у горњој Шлеској потписан је између Немачке и Пољске један споразум о правима обостраних ма-

њина у горњој Шлеској, а споразум је као и сви горе поменути дошао под јемство Лиге народа. У години 1923 и Летонска и Естонска су дале своје обавезе пред Лигом народа примајући одредбе уговора о миру за националне мањине. Лига народа је изричито тражила од држава, које је признавала за самосталне и за чланове Лиге народа да приме обавезе других чланова Лиге народа о мањинама. Летонска и Естонска у прво време су биле противне примању обавеза за националне мањине, али су после дошле себи и примиле обавезе.

Савет Лиге народа имао је најпре да утврди своја права и обавезе по уговору о националним мањинама. И он је овако утврдио значење гаранција Лиге народа: да су уговорне обавезе о мањинама неприкосновене, да се Лига народа мора старати да се одредбе о мањинама извршују. Иницијатива за сваку акцију по одредбама о мањинама припадала је и савету Лиге народа, али и свакој држави члану Лиге народа, као и свакој националној мањини да се у сличним питањима обраћа савету. Поступак у овим питањима био је одмах утврђен, али се у току од 1920 до 1923 мењао више пута. Он ће бити до 1930 непрекидно предмет за претресање и исправљање. До краја 1923 био је поступак овакав: секретаријат Лиге оцењује да ли пријава одговара условима за претресање питања које се покреће. Ако он нађе да се може примити упућује је држави које се покренуто питање тиче. Буде ли држава правила неки приговор, секретаријат подноси ствар председнику савета Лиге, а овај може да позове и два члана за решавање отвореног питања. Ако ствар буде примљена она се износи пред савет Лиге, обавештава се надлежна држава, која треба свој одговор да поднесе у року од два месеца. Одговор и предмет се саопштава члановима савета и сваком члану Лиге народа ако затражи. Поступак је, као и већина поступака, дуг, спор, кабаст. Зато су стизали разни предлози да се он мења, тражећи: а) за савет пуну власт и право директне санкције у питању тешких повреда одредаба о мањинама; б) одлуке сталног међународног суда у Хагу на случај сукоба око тумачења одредаба уговора о миру; в) постављање контролних агената Лиге народа за извесне покрајине појединих држава; г) лојално држање националних мањина у својим домовинама и д) да све државе које немају обавезу о националним мањинама примењују савесно онако

**Лига народа
и мањине**

исто као и оне које имају међународних обавеза. Ови захтеви су били предмет разговора и претресања, и они су у главnome и били примљени и поступак је у тим питањима био такав све до 1923 године, и био примењиван у следећим случајевима.

Ниједна нова држава у Европи под обавезама о националним мањинама, није остала поштеђена од активности њихове. Активност је постигана из туђих држава, а такву су осећале све државе наследнице Аустроугарске, а нарочито Румунија. Питање националних мањина у Ердељу добило је облик питања о конфискацији мађарских посела у њему. Ствар је дошла пред Лигу народа која је покушала на више начина да приволи обе стране да нађу једну споразумну основу. У априлу 1923 је у Брислу, под контролом Лиге, постигнут један такав споразум, али га влада мађарска одбије и ако су га њени делегати признали. Пред Лигом народа Мађарска изгуби свој спор због овога поступка.

Други један спор био је у питању немачких колониста у Пољској, које је пре рата Пруска влада населила (30.000 људи) из Пруске у Пољску давши им земљу у вечити закуп. Пољска је тешко могла примити ове колонисте, и зато је добар део њих уклонила без икакве накнаде, другима је дала отштету. Ово је изазвало спор који је Немачка изнела пред Лигу народа (Бигодич-Бромберг спор), а ова га изнаша пред хашки суд. Пољска је порицала право колонистима на поданство позивајући се на начин и уговоре по којима су се настанили у Пољској. Стални међународни хашки суд јој није давао за право; он је налазио да је она обавезна по уговору о миру да их сматра као своје мањине, и огласи Лигу народа надлежну за решавање тога спора. После дугих разговора савет Лиге ствар сврши тако да обе стране буду колико толико задовољне.

РУСКЕ ГРАНИЦЕ

Аустроугарска се распала сама од себе на националне државе. Руска револуција од 1917 је прокламујући начело народнога самоопредељења, дала повода да се раздвоје многе од њених ранијих покрајина у засебне државе, а брест-литовски уговор о миру стварао је једно немачко балтичко царство; примирје од 11 новембра 1918 ствар је довела у пред брест-

Балтичке државе

литовско стање, а уговори о миру и доцнији споразуми су довели друкчије уређење у Балтичком мору, стварањем нових држава: Финска, Естонска, Летонска, Литванска, Пољска и Совјетска Русија која је задржала мали део обале у финском заливу са Кропштатом и Петроградом (Лењинградом), не рачунајући ту Данциг и Мемел. Остале државе које су биле у балтичком басену као Шведска и Данска стајале су овако: Шведска је имала сукоб са Финском око Аландских острва, а Данска је добила један део и то путем поштенога народнога гласања, од Шлезвига који је Немачка 1866 узела од Данске. Норвешкој је, и ако је ван балтичкога басена, дат Шпицберген.

Односи између Шведске, Данске, Финске и Норвешке су се развијали у духу међушведскога савеза, и ако до њега није могло доћи. Норвешка је, као доста националистичка, била та која је мутила. Остале три државе су радиле много на чувању Лиге народа и на разоружању, нарочито Данска, која је отишла даље но и једна држава у разоружању своје војске. Па ипак је њој било суђено да се парби са Норвешком око суверенитета над јужним делом Гренланда и после и око острва Фарских и Исланда. Један спор који је расправљен још 1814 покренут је и поново регулисан 1924 — острво Исланд је постало потпуно аутономно а лов и риболов на Гренланду су уређени; остало је само питање суверенитета отворено.

Пролаз кроз килски канал који је по версаљском уговору био слободан за све бродове, био је у једној прилици спречен од Немаца. Стални међународни суд је Немачку осудио на плаћање трошкова и тиме је начелно решено питање о тумачењу чл. 380 версаљског уговора.

Аландска острва (група острва која су мост између Финске и Шведске у Ботњиском заливу) која су била шведска, па прешла 1809 у руке Руса са Финском, траже 1917 аутономију, а 1919 поче између Шведске и Финске спор; свака је желела задржати за себе извесна права над њима. Спор се стао заоштравати, те даје право Великој Британији да позове у помоћ Лигу народа. Савет Лиге народа предаје ствар једној специјалној комисији неутралаца. И ова комисија, као и друга међународна комисија, доноси одлуку да Финска има суверена права над Аландским острвима, што потврђује и савет Лиге народа. Финска уноси у своје основне законе најшира права за ова острва, и тиме чини крај спору са Шведском. Нарочита конвен-

ција потписана од влада балтичких држава као и од Велике Британије, Италије, Немачке и Француске, регулише међународни положај Аландских острва која бивају неутралисана за увек.

Нови режим у Русији пристајао је на начело самоопредељења народа из старе царистичке Русије, али је рачунао да их сакупи у једну федеративну републику, или у савез република. И та тежња и жеља да у новим државама заведе исти политички систем као у Москви, изазвала је тешкоће у новим државама које су желеле и имале пуну самосталност за политички режим у својој кући, и пуну сигурност својих малих граница. Совјети су признали Финску тек дорпатским уговором од октобра 1920, али су радили као и на другим местима, помагали су и подешавали покрете да се у њој створи слични режим. Због овога је између обе државе било затегнуто стање, које је појачавао спор око источне Карелије, која политички није никада припадала Финској, и ако је становништво од језера Ладоге на север било финскога порекла, а подељено на православне, католике и протестанте. По дорпатском уговору, православни део Карелије био је под влашћу Совјетске Русије. Фински националисти подигну буну за присаједињење ове источне Карелије са Финском, и то изазива Русе да почну припреме за рат противу Финске; рат је избегнут само угушивањем овога финскога сјединистичког покрета у крви. Финска влада се у 1921 обраћала Лиги народа, предочавајући јој опасности којима је изложена. И онда настаје једно возање у круг овога спора од Хелзингфорса до Москве, и од Москве до Женева, од Женева до Хага, и тако унаоколо. Лига није могла да донесе одлуку, јер је стални међународни суд у Хагу био мишљења да се тешко може расправљати питање између једнога члана Лиге народа и нечлана Лиге какав је била Русија.

Летонској и Естонској призната је одмах независност онога часа кад су се одвојиле од Русије; али су оне постале независне и сигурне тек кад их је Русија признала, Естонску уговором закљученим у Дорпату у фебруару 1920; а Летонску у августу 1920 уговором закљученим у Риги («Русија без икакве резерве признаје независност и суверенитет...»). После овога признања ове две државе примљене су у чланство Лиге народа. Ове две

државе стајале су у сталној и блиској пези са Финском, која им је за прво време била вођ. Оне су међу собом стајале чврсто јер су их тамо позивали и политички и трговински интереси. Ради оних првих ступале су у преговоре са Пољском за један гарантни савез противу Русије. До овога није дошло, преговори и споразум привредног карактера су били настављени, а политички су били 1922 прекинути. Оне нису имале поверења ни у Пољску, ни у Русију, које су их могле увући у разне европске заплете. Али, разговори у петоро о неутралним зонама, и о уговорима о ненападању, нарочито после Ђеновске конференције од 1922, настављени су али нису дали до 1923 практичне резултате.

У томе међувремену Естонска и Летонска су склопиле у новембру 1923 један чисто одбранбени савез који им је, сем Лиге народа, какво такво јемство за њихов опстанак.

Ако је Пољска била у каквим таквим односима са горње три државе, тако није била са Литванском, која је некако стрчала, и према Пољској и према савезним и удруженим силама. Ове последње је нису хтеле признати као независну државу с обзиром на њене присне везе и рад са руском совјетском владом; а Пољска с обзиром на спор око Вилне и Мемела.

Вилна је била некада престоница Литванаца, а у доба распада рускога царства средиште пољске културе и католичке цркве којој су припадали Белоруси у пределу око Вилне. Докле су Пољаци и Литванци били под владом царистичке Русије, ствари су ишле међу њима добро, али кад добише на начелу самоопредељења своје државе, сукоб се јавља и поштрава. Пољаци су желели обнову стања које је постојало још из XVIII века, а и излаз на море страхујући да пристаниште Данциг (Гдинња) неће бити довољно с обзиром на Немце. Литванци су 1919 од Вилне направили своју престоницу. У јануару 1919 Вилну узму Руси, у априлу она пређе у пољске руке, у јулу 1920 она се врати Русима. Совјетски Руси је предаду нарочитим уговором Литванцима. После новог руско-пољскога оружаног сукоба, Пољаци постају суседи Литванаца, њихове границе узајамне на истоку одређује лорд Керзон. По тој Керзеновој линији, Вилна и околина припадају Литванцима. Њихова владавина је била кратковремена, генерал Зелиговски на своју руку избаци литванске власти из Вилне и у њој постане сам

Пољска и њени суседи

господар. Лига народа бива позвана да се умеша у овај спор, али пољски генерал Зелиговски се противио и Лига није могла извести најпре намеравани плебисцит у срезу Вилне. За Зелиговским је стајала Пољска задовољна што је Вилна враћена у старе јој границе, и одуговлачила је две године решење спора. Кад су се навршиле њене управе над Вилном она затражи признање. Спор око Вилне дође пред конференцију амбасадора као последњи покушај да се реши то питање, за чија ранија решења су постојале многобројне комбинације а која су, час једна, час друга страна, квариле. Решењем конференције амбасадора у Паризу су незадовољни Литванци, који се и даље (у 1923) сматрају у ратноме стању са Пољском. Крајем 1923 Вилна је ипак остала па и данас је у рукама Пољске. Питање Вилне је решено у њену корист али у међународном праву остаје под сумњом је ли решење било сасвим правилно. Вилна је стварно данас пољски град али њен округ по становништву по селима и по градовима као да није пољски.

И у питању Мемела је имало спора. Ово пристаниште на ушћу Немеца у Балтик, било је једини трговачки излаз за дрва и друге сировине литванске, и ако је био чисто немачки град. По решењу савезних и удружених сила Мемелом је управљао комесар, а према версаљском уговору, чиновништво је било немачко. Ово је трајало три године, по истеку треће године (1922) Литванци се узбуне да не оде у туђе руке и ово једино пристаниште, које су прижељкивали и Немци и Пољаци. Литванци пођу примером Пољака са Вилном, па упадну у Мемел војском и запоседну га. Спор се водио све до маја 1924 када је најзад Мемел признат Литванској под извесним погодбама за трговину странаца и за националне немачке мањине. Пољска намера да има под контролом ово пристаниште није успела.

Пољаци су од почетка светскога рата полагали право на Данциг. Њихово право је било историско. Немци су за време преговора о миру с исто толико снаге одбијали тражење Пољака; њихово право је било фактично. У версаљском уговору је постављени проблем овако решен: Данциг и околина да остану под управом савезних и удружених сила. Ове последње узеле су управу над Данцигом докле се нису детаљи утврдили: устав слободнога града којим се ставља под заштиту Лиге народа; и нарочити уговор између Данцига и републике Пољске. Устав Данцига

Данциг

преговора о миру с исто толико снаге одбијали тражење Пољака; њихово право је било фактично. У версаљском уговору је постављени

израдила је изабрана скупштина града и околине, који је одобрила Лига народа и који је до скора функционисао добро. Пољско-данцишки уговор је рађен по линији одређеној версаљским уговором. Он је потписан у новембру 1920 и стављао је пристаниште са свима техничким опремама под контролу пољскога транзитног плана и надлежности. Али ипак, један мешовити савет и један врховни комесар Лиге народа управљали су и контролисали слободни град Данциг који се осећао немачки. Савезне силе су предале слободни град Данциг сенату у сувереност, и овај се добро показао управљајући под контролом Лиге. Али, ако је управа била коректна и добра, односи између Пољака и Немаца у Данцигу су били одмах затегнути; за три године су спорови и сукоби ницали из дана у дан. Савет Лиге народа је имао пуне руке посла. Најчешћи повод за сукоб био је контрола над самим великим пристаништем. Пољаци су се жалили као и Немци једни на друге да саботирају миран и повољан развој пристаништа; обоје са намером да покажу силама у Европи да се мора донети друго решење: Пољаци да се преда у пуни суверенитет њима, а Немци да се врати Рајху. И питање поданства и грађанских права у Данцигу је бивало предмет оштрих судара између Варшаве и Данцига. У лето 1923 за мало није дошло до сукоба који се не би могао мирним путем решити да се није Француска умешала и умерила пољске дипломате. Разговори и преговори су настављени с тим да остане ово питање стално трновито. О овоме питању постоји велика литература. Сви се писци слажу да је ово питање нашло на конференцији мира ипак добро решење иако је било једна смела и неопробана комбинација у међународном праву.

Горња Шлеска је предмет за нарочита расправљања између Лиге народа, конференције амбасадора, Немачке и Пољске. Кад је извршено разграничавање, које је остало злу крв између Немачке и Пољске, требало је велике активности да се не поремети цео привредно-прометни живот у горњој Шлеској, пошто је то један велики рударски центар. То је могло бити само тако ако се две пограничне стране Пољска и Немачка погоде, тим пре што питање националних мањина нигде није било тако заплетено као у горњој Шлеској. Трбало је озбиљан рад неколико комисија у Женеви, под претседништвом једнога бившега претседника швајцарске републике, да се изгради пољ-

Деоба горње Шлеске

ско-немачки споразум у којем је било неких шест стотина одредаба којима се до ситница регулисавао сплет привредних и политичких питања. Горња Шлеска подељена 1921 плебисцитом предала је том приликом Пољској преко педесет угљених рудника на шездесет и седам; Пољској су, поред тога, дошла још многа рударска окна цинка, калаја, олова и ливнице челика и поменутих метала. Све укупно, које угља, које металних рудника и ливница пало је на Пољску 70% више него Немцима, којима је горња Шлеска била велики други извор у Рајху за њихову индустрију.

Географски положај Пољске, створен версаљским уговором је врло тежак; пољске границе на западу и на истоку су такве да Пољска остаје данас најосетљивија тачка Европе. Ако игде ту се сукоби могу изазвати, сукоби који могу да воде до ратова размера европских. Пољска се због тога морала и сама обезбеђивати и бивати од других обезбеђивана. Њој није могао бити довољан само савез са Француском, она је морала тражити и друге савезе. Такав је био савез закључен са Румунијом марта 1921. Ове две земље нису имале никакве поводе за трвење, али су имале обе заједничкога интереса да се чувају од стремљења Русије. Пољска је имала под својом влашћу Белорусе и Украјинце, а Румунија опет држала Бесарабију, коју совјетски режим није никако хтео признати за саставни део Румуније. И зато су њих две закључиле савез, који се односио на одбрану од Русије на случај неизазваног напада, на чување уговора којим су границе обема државама назначене. Обе државе су закључиле и војничку и дипломатску сарадњу на случај каквих сукоба, а чврсто сарадњу за чување граница. Пољска је са Француском закључила уговор о савезу фебруара 1921, пошто ју је Француска спасла од дефинитивног пораза у рату са Совјетском Русијом. Овај савез је ратификован 1922 у пролеће, а обухвата одредбе какве имају тип-пакти о ненападању и одбрани; поред тога је предвиђао сарадњу привредну и дипломатску за учвршћивање заједничких одбранбених интереса.

Око Бесарабије — територије између Прута и Дњестра, Црнога мора и Дунавскога ушћа — постоји руско-румунски спор.

Бесарабија саставни део Русије што је трајало до руске

револуције 1917. Од те године Бесарабија добија аутономију и постаје република Молдавска, која убрзо позива румунску војску у помоћ. Са одобрењем савезних држава са запада Румунија упућује војску у Бесарабију и окупира је. Сама та окупација, којој је претходила припремана из Румуније буна, изазвала је оружани сукоб између Совјета и Румуније у јануару 1918. Сукоб није дуго трајао, у марту исте године измирују се Москва и Јаш, а убрзо затим бесарабска скупштина даје гласове за уједињење Бесарабије са Румунијом. Од гласања ове скупштине коју су Руси сматрали као дело прекорачене агитације, питање Бесарабије се отвара. Совјети не признају ни априлску скупштину ни њено решење о уједињењу са Румунијом; али ни савезне државе не врше одмах то признање. Кад је ствар дошла пред конференцију мира онда савет четворице предлаже плебисцит али га влада румунска одбија. Румунија користећи се передима у Мађарској уђе с војском у Мађарску, па у Пешту. Овај чин који је оставио дубоке трагове незадовољства међу Мађарима и негодовање међу многима у Европи, послужи добро Румунији. Као услов за излазак из Мађарске ставља јој се признање Бесарабије од стране четири велике силе; Северна Америка одбија пристанак њна распадање Русије (октобра 1920) кад се оно решава без учешћа руских претставника. Признање савезних држава и ако условно, није спречило совјетску владу да га не призна оспоравајући право силама за решавање оваквих питања. Отада је доминантан положај спољне политике ово питање, и Румунија се старала отада да у сваке преговоре са суседима унесе и признање Бесарабије као саставнога дела Румуније. Са Пољском је у томе погледу имала успеха, са другима не. Тек од краја 1923 руски совјети и румунска влада почињу нове разговоре о признању Бесарабије.

Дунавски басен је за време од закључења мира до 1923 привлачно сталну пажњу. Разбијена Аустроугарска на пет држава, дотле једна економска целина, недо-
стајала је Европи да пође једним нормалним животом. Добро поткраћене границе старе Угарске, направиле су код Мађара дубоку рану. У новим границама Мађари се нису могли смирити. Они су најпре, крајем 1918 направиле либералну владу грофа Карољија, па су је у пролеће 1919 оборили и имали до августа 1919 владу бољшевика. У августу обарају владу црвених

**Чехословачка
и Мађарска**

бели контрареволуционари. И бели и црвени диктатори су пролили многу крв у Мађарској, али обоје су имали за циљ да поврате изгубљене границе. Влада Беле Куна је гледала мирно како се «пробуђени Мађари» сврставају у организације за ослобођење Мађара ван граница. Ово је довело до отворенога сукоба са Чехословачком и Румунијом, на чије су границе Мађари највише циљали.

Чехословачка је имала тежак положај у средњој Европи; није било једнога од суседа који јој је некога добра желео. Као нова држава, сасвим доброга националнога чиновништва осталога из аустријске администрације, имала је да створи **Чехословачка** потпуно нову организацију државе и власти.

Она је имала спор око граница са Пољском, са Русијом (Закарпатски Словени), са Румунијом, са Мађарском, са националним мањинама; имала је тешкоће са большевичком пропагандом, која је пренела нерасположење Руса према чешким легионарима из Русије за време њиховога повлачења из Русије уз контрареволуционаре (које су водили Беникин, Колчак, Врангел итд.). Уз нарочиту помоћ Англо-Саксонаца Масарик, први претседник чехословачке републике, ствара од Чехословачке ову државу, која води послове у басену Дунава. Први савези су створени из Прага за одбрану од Мађарске. Ти савези су били са Румунијом и са Југославијом (јуна 1921). У ово време је Чехословачка имала спор са Пољском и око границе у Тешену, у Ципсу и Орави и око Украјинаца спор са Мађарском. Овај последњи спор је био значајнији, јер су се Мађари држали отворено непријатељски према Чехословачкој. У јулу 1920 се очекивао свакога часа пољско-руски рат; тада су Французи закључили један споразум са Мађарском за војничку помоћ Пољацима. Мађари су се обавезали: а) да железнице и друга велика предузећа предаду Французима и б) да пошљу своје трупе чији је број далеко премашао број редовне војске који је трианонским уговором био одређен Мађарској. Француска је обећала Мађарској повраћај старих територија, један добар део на рачун Југославије, Румуније а нарочито Чехословачке (Мађарска би имала добити целу закарпатску Русију и добар део Словачке). Глас да се овакав споразум спрема пожурује измирење Чехословачке и Пољске и остварење Мале Антанте.

Чехословачка је од 1920-1923 стално имала пред очима држање Мађарске, која се показала и као немиран сусед и не-

помирљив противник. Ако је Масарик храбрио свога министра Др. Бенеша да истраје у раду на стварању одбране од мађарског иредентизма и национализма, он је у исто време неуморно радио на томе да са Мађарском нађе неку врсту споразума, да створи неко сносно стање како треба да буде међу суседним државама. Три пута су били покушавани непосредни разговори (у марту, у јуну, у септембру 1921). Сва три пута су покварили Мађари, први и трећи пут са покушајем да поврате Карла Хабзбурга на мађарски престо, други пут са буном у Бургенланду. У новембру 1921 је дошло до озбиљнога дипломатскога сукоба и до мобилизације војске у Чехословачкој. И поред овога сукоба чехословачки државници су наставили разговарати са Будимпештом; као последица тога рада је дошао прво трговински уговор између ове две државе (пред крај 1922) а после (у јулу 1923) одлука конференције у Синаји да се на женевској трибини помогне молба Мађарске за помоћ Лиге народа при обнављању Мађарске, а по узору који је дат и извршен од Лиге народа за обнову Аустрије.

У овој својој постојаној тежњи да се измири са Мађарском на темељу одредаба трианонскога уговора, Чехословачка није успела као што ће се видети доцније. Оно што је значајно овде додати јесте то да се чехословачка република много брже разумела са Немачком, него и са једним својим суседом. Доиста имати онолико преимућство над Немцима колико је Чехословачка добила версаљским уговором (олакшица за чешку индустрију, за пловидбу по Лаби, за пристаниште у Хамбургу), имати преко три милиона Немаца, незадовољних националних мањина, у својим границама, па проћи од 1920 до 1924 без икаквога догађаја и сукоба између Прага и Берлина, јесте од великога значаја за историју чешко-немачких односа у овоме размаку времена.

О Малој Антанти која се најчвршће везује за делатност Чехословачке и служи примером у Европи, биће говора у једном засебном одељку.

Мађарска и Аустрија у овоме времену нису биле у добрим односима. Ове односе који нису били сасвим срдачни ни кад су оне састављале двојну монархију, помутнио је, заострио је трианонски уговор. Приликом његове ратификације у јулу 1921 и на основу њега, савезне државе су предале Бургенланд, део старе

**Мађарска и
Аустрија**

Мађарске, насељене у великој већини Немцима дуж старе аустро-мађарске границе, новој републици Аустрији. Кад је дошао час да се евакуишу мађарске власти, мађарски побуњеници из Шопрона устали су с оружјем да спрече улаз аустријских власти у Бургенланд. Конференција амбасадора се умеша, али немајући за тренут намере да силом изагна мађарску гарду, она пристане на посредовање Чехословачке и Италије. Италија предухитри све и намири у Венецији завађене стране (октобар 1921). Шопрон (Еденбург) с неколико села се подвргне плебисциту за који буду упућени британски одреди. Други покушај Карла Хабзбуршког да поврати престо ствар одложи за неко време. Крајем децембра се изврши плебисцит којим Шопрон пређе у руке Мађара, а остала територија без неколико шопронских села предаје се Аустрији (1922 у фебруару).

Пре него се распала на државе наследнице Аустроугарска је имала велику економску функцију у Европи. Од 1918 она је престала да је врши као целина, отада, сем других узрока у подунавским земљама настаје збрка; привредне функције држава наследница Аустроугарске нису заменик предратних функција. До новембра 1918 Аустроугарска је држала све територије дуж средњег Дунава под својом влашћу, те претстављала једну велику економску јединицу чији су излази били Трст и Ријека а донекле Дунав. Од новембра 1918 настала дислокација економског живота у њој није поправљена; версаљски и други уговори о миру су регулисали политички живот седам делова дунавске монархије, али не и економски. Сваки део је добио нову судбину, али не нови економски живот. Средњи Дунав је сада у рукама четири државе, а Трст и Ријека су отсечени од својих залеђа која су их хранила. Што конференција за мир није урадила и предвидела, покушавано је доцније путем међусобних споразума између држава наследница хабзбушке монархије. На конференцијама у Риму (априла 1921), Порто-Рози (новембра 1921), у Риму (априла 1922) је расправљано а нешто и решено. Трговински уговори у двоје помогли су прилично да се то стање измени и донекле поправи (аустријско-југословенски, југословенско-чехословачки од 1920, југословенско-пољски од 1922, итд.).

Република Аустрија је била прва којој није била довољна ни ова мера билатералних уговора. Њој је требала помоћ на

други начин. Такав је нађен у овом облику: дајући јој мораториум за репарације и један већи зајам под покровитељством Лиге народа. **Међународна помоћ Аустрији**

Нова Аустрија је стајала пред овим проблемом од почетка свога постојања: један је био политичка независност, други привредни самостални живот. Нова Аустрија је била сад чисто Немцима насељена (око седам милиона), а одвојена од мора и лишена многих сировина и индустрија, то је био други њен проблем. Трећи је био питање самога града Беча. Ови проблеми су били европског карактера. Насељена самим Немцима а економски готово потчињена милости суседа, природно је било да се споји са немачким Рајхом; спајањем — аншлусом — проблем би био решен. Али такво решење не би одговарало духу политике спровођене кроз версаљски уговор. Немачку је требало ослабити а не ојачавати. Зато је у сен-жерменски исто као и у версаљски уговор унесено неколико обавеза и за Аустрију и за Немачку, да не могу стварати уговоре о аншлусу без договора са савезним силама и без пристанка Лиге народа. Један озбиљнији проблем је био и опстанак града Беча, који је у часу пропасти двојне монархије већ био град са два милиона становника. Као престоница једне државе од 50,000.000 становника, он је цветао, али као престоница једне државице од једва 7,000.000 становника, он је осуђен био на пропаст. Нико није онда желео да га спасава од пропадања, ни аустријске провинције, ни Немачка, ни суседне државе Аустрије. Европски финансијери су покушавали да га спасу али је отпор држава наследница био велики, нарочито Чехословачке. Прве последице је осетио Беч па онда Аустрија од новог положаја. Нереди на бази комунистичкој, гладовање болести. Нешто страх од заплета ако стање устраје, а нешто разум и племенита осећања, упуте аустријску међународну репарациону комисију да пређе на политику обнављања аустријског финансијског и привредног живота; управо оспособљавање Аустрије за самостални живот. Један нарочити одбор стручњака међународних проучи питање исхране и обнове Аустрије. И овај одбор и претставници савезних држава старају се да нађу начин да се поведе у Аустрији рационална политика привредна и финансијска. Први покушаји у 1920 нису успели; у Лондону 1921 савезне државе пристају да се обуставе потраживања на рачун репарација из Аустрије. Одмах затим се саставља савет свих поверилаца Аустрије да

расправља питање реконструкције и њених дугова. Овај посао проучава и Лига народа. Њен финансијски одбор даје један план, али се по њему не поступа одмах. Међутим, и поред огромних предујмова датих из Европе, аустријске финансије стоје у 1922 сасвим слабо. Тек пред банкротством Аустрије, Лига народа је у октобру 1922 потписала с Аустријом један протокол којим се утврђује један коначни план за реконструкцију Аустрије. Њене финансије долазе под контролу органа Лиге народа а она се још једном обавезује да ће сачувати своју независност економску, финансијску и политичку. Сличну обавезу су дале и друге државе зајмодавци (у које улази од држава наследница Аустроугарске само Чехословачка) потврђујући још једном да не желе сједињење Аустрије са Немачком.

Овај систем се показао као добар; Аустрија, под контролом међународном, пође напред; кадгод су се правили у ово време краткорочни међународни зајмови, уписивање је ишло врло добро, поверење је расло до пред почетак 1924 у самостално развијање Аустрије.

Берлинска конференција од 1878 одредила је (чл. 57 берлинскога уговора) контролу над делтом Дунава код Галца, а над Берданом Аустроугарској. У мају 1918 **Пловидба Дунавом** централне силе са Румунијом (чл. 24 букурешкога уговора од 1918) узимају на себе дужности дунавске комисије, а савезне и удружене силе уносе у версаљски уговор (чл. 346-353) одредбе по којима се Дунав од Улма до утока у Црно море интернационализира. Јула 1921 је потписан нарочити акт између прибрежних сила којим се регулише пловидба, контрола пловидбе у рекама уточицама Дунава, техничка опрема пристаништа, транзит путника и робе, полиција; једном речи цео промет и саобраћај Дунавом као и надлежност нарочите Дунавске комисије (једне европске комисије у којој су чланови прибрежних држава, и друге у којој, поред првих, има и претставника чије државе нису прибрежне). Овај акт у духу одредаба версаљскога уговора предвиђа надлежност Лиге народа за случај да дође до спорова између прибрежних држава или да се појаве какве несугласице у вези са пловидбом сада интернационалне реке Дунава од Улма до Галца. Од овога акта међународна комисија заседавала је непрекидно. Прво седниште је била Братислава, — али се о њој није слушало много, функционисала је без тешкоћа.

БАЛКАН

Балкан је у току 1920-1923 задавао мање бриге него уочи рата, али су ипак старе зајевнице националнога карактера по областима које су припадале Европској Турској до Букурешкога уговора од 1913, биле овда онда предмет за узнемиреност међу великим силама. Све мале државе које су у спору на Балкану од 1878 до 1913, јављају се у овоме размаку од 1920-1924 као парничари пред Европом.

Бугарска је међу првима, незадовољна својом судбином коју јој је одредио нејски уговор. Она покушава старим методама да оствари затворена питања уговорима о миру. На њеној територији се организују оружане чете које упадају у Југославију, у Добруџу, у Грчку. Овим начином се намеравала скренути пажња Европи, поред рада службене Бугарске и вођства оружаних упада у суседне земље у Женеви, да треба ревидирати нејски уговор, који је потврдио раније закључени букурешки уговор из 1913. Ова поновљена акција оружаних чета дала је повод владама београдској, атинској, букурешкој да учине једну претставку (у јулу 1922) у Софији с опоменом да престану упади комита на територије њихових земаља. Бугарска се обрати Лиги народа за заштиту, ако би је Грчка, Југославија и Румунија нападе. Лига је ублажила тадање стање, али не зато што је веровала да је разлог Бугарске ђа, немајући довољно војске, не може спречавати да покрет избеглица из Југославије, Грчке и Румуније узме облик оружаних упада, него више зато што је тадање стање било ровито. Земљорадничка влада Александра Стамболискога покушала је да са Југославијом направи један споразум, т. зв. нишки споразум, којим се имао учинити крај упадању оружаних чета из Бугарске на југословенску територију. Кад је тај споразум био свршена ствар, у Софији су официрска лига и варошке странке извршиле преврат којом приликом су платили главом многи виђени чланови земљорадничке странке са својим шефом Стамболиским (у јуну 1923).

Избори у Грчкој оставише Веницелоса у мањини; поново враћени краљ Константин покушава оружаном руком да освоји Анадолију. То се показа једна пустиловина која лиши Грчку једнога доброга **Грчка**

дела територија у Малој Азији са већином грчком. И зато обузета том ствари, Грчка се не показује наклоњена некој заједничкој акцији са Југославијом. Њени погледи су упрти Малој Азији остављају Балканско полуострво дотле докле их Турци не приморају не само да се повуку са анадолских страна, него још да приме и све грчко становништво из старог смирскога вилајета. Турска је Грчку присилила да реши питање овога принуднога пресељавања у масама а тим поставила и проблем грчке преоријентације у стремљењима. До анадолске пустоловине Грчка је била више оријентисана ка Малој Азији, а од пораза у Малој Азији, Грчка се морала вратити европској оријентацији. До тада је она обраћала слабу пажњу Јејејској обали, а од губитка Смирне, њена пажња је била окренута Солуну, који је дотле долазио у други ред према Пиреју и Атини. Насељавањем око Солуна из Мале Азије толиких стотина хиљада Грка, Грчка је могла да учврсти положај Солуна, који је био главно излазиште у Средоземно море за средњу и југоисточну Европу, и за Балкан. Солун као такав имао је значај и политички и привредни, те су га Грци зато морали обезбеђивати.

Неповољан положај Грчке у 1922 отвара два питања, за Грчку оба од важности; једно је тражење Бугарске, на основу нејског уговора, да јој се дадне један излаз на Бело море; друго је питање слободне зоне за југословенску државу. Излази на Беломе мору за Бугарску и за Југославију су били Дедеагач и Солун, два излазишта жељезница из саобраћајнога дунавскога система, који је интернационализирајући Дунав и његове притоке створио један нови међународни саобраћајни систем за блиски исток, једини слободни пут за везу са Средоземним морем. Овај систем у далекој будућности могао је водити и до једне политичке комбинације, једнога југоисточнога европскога блока, у коме би учествовале Бугарска, Грчка, Југославија, Мађарска, Румунија и Чехословачка.

На лозанској конференцији (новембар 1922) при одређивању одредаба за уговор о миру између Грчке и Турске, постављено је питање о излазу Бугарске на Бело море. Удружене и савезне силе су сматрале да је такав излаз Дедеагач и у томе смислу су имале један нарочити план, уредбу и контролу над жељезницом која је требала водити до Дедеагача кроз западну Тракију од бугарске границе. На овај план нису пристајали ни Грци ни Бугари; Грци су нудили слободну зону у

Солуну под истим погодбама под којим су давали слободну зону и Југославији са којом су у томе часу водили разговоре. Бугари нису примали ни један ни други предлог налазећи да њима треба слободан излаз на Јејејско море на њиховој властитој територији, а пристаниште у Дедеагачу уређено потпуно по интересима бугарске народне привреде.

У пролеће 1914 потписан је споразум између Србије и Грчке о слободној српској зони у Солуну. Овај споразум није никад ступио на снагу, због светског рата, а тек кад је дошло до коначнога повлачења Грка из Мале Азије влада се грчка жури да преко једне концесије у солунском заливу пружи Југославији привредне олакшице. Југославији је Солун више важан као излазиште на слободно море него Јадранска обала од које су нешто сила а нешто уговори одвојили два велика и модерна пристаништа: Трст и Ријеку. После преговора који су прекидани у мају 1923 је једва постигнут споразум између две суседне државе о транзиту од Ђевђелије до Солуна. Под именом «српска слободна зона» уступљана је за једно излазиште у солунском заливу за педесет година под управу југословенским властима сем судских и полицијских. Конвенција којом су предвиђени услови концесија у Солунском заливу је доста опсежна и регулише сва права и дужности обеју страна уговорница, ратификована је у мају 1924 (а зона је предата царинским властима Југославије на употребу тек у марту 1925).

Лондонски уговор од 13 маја 1913 је Европи дао нову државу Арбанију. После дугих натењања а нарочито настојавања Аустроугарске створена је Еренталова комбинација о Арбанији, а њене границе су остале неуређене све до после светског рата. Али арбанске границе су остале и даље неодређене чак и кад је њу Лига народа у децембру 1920 признала за свога члана. Арбанија је имала утврђене границе са Грчком, али са Југославијом још никако. Око ових граница је било великих натењања.

Чим су је признали за члана Лиге народа Арбанија је изнела питање о границама према Грчкој и Југославији. Арбанија је тврдила да су у важности оне границе које је лондонски уговор утврдио 1913, а Грчка и Југославија обрнуто тражећи да се у ту ствар не меша савет Лиге народа него да ствар иде

Солунско пристаниште

Границе Арбаније

пред конференцију амбасадора или врховни савет савезних држава, који је још функционисао. Савет Лиге позва амбасадорску конференцију у Паризу да пожури с одлуком о границама, и ако је Арбанија одбила да призна надлежност конференције амбасадора. У току рада ове последње Арбанија тужи Југославију да покушава одвојити северну Арбанију од јужне, стварајући неку Миридитску републику. Тужба излази пред скупштину Лиге народа, која одлучује да се упутити нарочита комисија ради овога спора у Арбанију. И да нису наступиле оружане чете војника преко граница Арбаније, ствар би се мирно решила. Али кад стиже тужба из Тиране у Лондон, Лојд Џорџ упутити секретаријату Лиге народа један оштар телеграм главном секретару Лиге да одмах сазове савет Лиге и стави на дневни ред ово питање и већање за мере ако југословенска влада не прекине своју акцију. Овај акт је имао дејства; убрзо затим је конференција амбасадора уредила границе по лондонској конференцији од 1913, а одређена међународна комисија за утврђивање линије је предузела рад.

Београдска влада уз протест што није сазвана пред конференцију амбасадора у сурадњу, повукла је трупе: «Конференција амбасадора није узела у разматрање наше разлоге», гласно је протест, које су диктовали одржање реда и мира на Балкану, и не само да је донела одлуку противну жељама краљевске владе, него је позвала њу да напусти без одлагања арбанску територију. Поред тога британска влада наслањајући се на неосноване оптужбе владе у Тирани да је држава Срба, Хрвата и Словенаца објавила Арбанији рат, да је предузела офанзиву према Арбанији, да је већ војска дошла до места Ороши и даље, позвала је државу Срба, Хрвата и Словенаца пред савет Лиге народа претећи санкцијама из чл. 16 устава Лиге, што има све ознаке једнога ултиматума. Пред таквим претњама влада Срба, Хрвата и Словенаца се приклања одлуци конференције амбасадора са највећим жаљењем и протестом, да би избегла тешке последице ако не прими одлуку са чврстим уверењем да ће њој дати за право будућност.

Конференција амбасадора је, а да би се избегли гранични сукоби докле не дође међународна гранична комисија, одредила нарочиту «демаркациону зону». Комисија почиње у

новембру 1921 рад који иде споро развлачен и с једне и с друге стране, не имајући увек исте погледе и податке са анкетном комисијом у Арбанији. Ове две комисије су у пролеће 1922 предложиле Лиги народа да преузме на себе старање о реконструкцији Арбаније. Иако Арбанија није била попрштена никаквога рата од 1914 до 1922, ипак је Лига народа гледала да подигне пусту, негостопримну ретко насељену и сиромашну Арбанију. Политика није дала да се ова балканска земља стави под заштиту или Лиге народа, или каквог балканскога савеза, Арбанији је било суђено да постане готово колонија Италије.

Разграничавање Арбаније према југословенској држави нишло је којеквако; разграничавање са Грчком се трагично завршило убиством делегата конференције амбасадора. Италијански генерал Телнини убијен је на грчкој територији у близини Јањине од непознатих лица. Са њим су убијена још четири лица, од којих три Италијана његови пратиоци. Италијанска влада сутра дан по убиству поставља грчкој влади седам захтева од којих су и ова два била: да се истрага врши у присуству италијанскога војнога изасланика у Атини, да у року од пет дана Грчка исплати Италији као казну 50,000.000 лира и све кривце, кад се нађу, казни смрћу. Италијански ултиматум је потсећао на аустриски ултиматум Србији 1914; грчки одговор је опет потсећао на наш одговор од 25 јула 1914. Грчка је апеловала на Лигу народа да реши ствар ако се Италија не задовољи одговором Грчке. Италијани су већ 31 августа окупирани Крф, који је сматран иако грчки, од 1863 као неутрализован, пошто га је бомбардовала са ратних бродова убивши том приликом у граду петнаест људи и направивши још више рањеника. Грчка се обрати Лиги народа а амбасадорска конференција узима сама на себе овај озбиљан спор. Влада италијанска се умеша изјавом да ће се ствар решити повољно ако се она остави конференцији амбасадора на решавање, ако пак остане у савету, она је претила да «окупација се може одржати на неограничено време». Поступак и држање Италије у јавном мњењу су осуђени а имају и утицаја на држање према њој Енглеске, Мале Антанте, Пољске, Француске и Белгије. Италија је повредила чл. 10, 12 и 15 версаљскога уговора, што је, на предлог лорда Роберта Сесила, делегата Велике Британије читањем текстова тих чланова и утврђено на једној од седница

**Разграничење
Арбаније
према Грчкој**

савета Лиге народа. Италијанска влада пристаје на одлуку амбасадорске конференције али никако на решавање пред Лигом народа. Пред таквом упорном одлуком, која је имала за узрок и страх од јавне критике, и основна неповредљивост фашизма према Лиги народа, и менталитет «политичког престижа», савет Лиге народа припреми у четири зида предлог решења грчко-италијанског спора и предаде га конференцији амбасадора. Ова последња предлог савета дотерује према потребама тадање европске ситуације. Међународна анкетна комисија не утврђује на лицу места да су грчке власти одговорне за убиство генерала Телинија. Грчкој влади се може пребацити немар њених службених органа, а грчка администрација је била дефектна. Конференција амбасадора одлучи да је Грчка морално одговорна и тако Италија прими 50,000.000 лира и одмах евакуише Крф и околину. Овај се спор свршио неправедно за Грчку, умањивши значај савету Лиге народа, оставивши један неповољан жиг на Италији, уверење код малих држава да се треба чувати што даље од суда великих сила. Савет Лиге народа је дао себи задовољење у мишљењу савета правника, који су на позив Лиге народа у облику начелне одлуке, осудили овај несимпатични гест Италије. Чланови амбасадорске конференције, сем Италијана, су били задовољни, јер су избегли веће заплете између сила у Средоземном мору.

Друга влада Краља Константина је, уз народно весеље, предузела 1921 да задржи тековине које је давао севрски мир.

Грчка и Мала Азија

Италија и Француска су одвраћале Грчку од тога покушаја, Грчка није била спремна за такав потхват. Претседник Гунарис је одговорио «севрски уговор је пропао, нов уговор ће писати на ратишту грчки бајонети». Показало се да ни вођство војних операција, ни влада, ни краљева браћа нису могли да одоле турским трупима под Кемал-пашом. Сам краљ грчки морао је напустити малоазиско војниште, тамошња грчка ствар је почела пропадати и сукоб између Енглеске и Француске око Грчке и Турске, није много помогао Грчкој. Влада Гунарисова је морала, после дугих разговора са Лондоном да се одлучи на повлачење из Смирне. И грчки народ се помирио са тим решењем, али је рачунао да би велике силе могле у замену за ту жртву признати Константина за краља Грчке у коју је

дошао из изгнанства без њихова одобрења и оставити Једрене у рукама Грчке са границом Енос-Мидија.

Енглеска, Италија и Француска водиле су крајем марта 1922 у Паризу разговоре о решењу источнога питања. Пројекат њихов о томе заснивао се на овом: а) достојан мир између Грчке и Турске; б) успостављање турске државе у етнографском подручју турског народа са Цариградом као престоницом; в) султан глава муслиманске вере; г) могућност да се грчко становништво у Турској слободно развија као национална мањина; д) обезбеђење националних мањина; е) спречавања ратова у будућности; е) демилитаризација Дарданела; ж) стратешка заштита Цариграда; з) Једрене Грцима, Смирна Турцима; и) Јермени добијају своју државу под заштитом Лиге народа; ј) измене режима капитулација. — Европске три силе нису имале моћи да наметну овај уговор никоме.

Источно питање

Почетком септембра 1922 извршен је преврат у Грчкој; војска са Митилене је оборила режим који је довео до слома Грчке у Малој Азији. Стварно режим краља Константина оборио се сам. Неуспеси на малоазискоме фронту и оштре унутарње међусобице, пребачене су на краља Константина и он се морао склонити у иностранство, а, међутим, народ је њега волео. Пластирас и Гонотас, генерали који су водили војску у Атину да свале режим, знали су добро да грчки народ неће оне вође који од њега траже жртве и напоре. Грчки народ није трпео «начелност у погледима и неки систем у раду», он је трпео преврате али их није одобравао, његов закон је био што мање напора и што мање реметити живот свакога појединца. Преврат војске није био популаран, није донео користи. Велике силе нису окренуле ни главе на револуционаре и њихову буну. Јесте револуционарна влада прогањала деградираних војсковођу Андреју брата краља Константина, јесте стрељала шефа владе Гунариса и три министра и два генерала као кривце за пораз у Азији, али Европа се била навикла на то.

Преврат у Грчкој

ЛОЗАНСКИ УГОВОР

Лозанском уговору је предходио севрски уговор.

Раније смо изложили рад у Версаљу, који је завршен деобом Турске. Грцима је дата сва европска Турска, по севр-

Како је дошло до лозанског уговора

скоме уговору (јуни 1920), а Великој Британији управа Месопотамије, Палестине и свих других области насељених Арабљанима; Француској је предата Сирија, Сједињеним Државама Америке одређена је била јерменска област, а Италији резервисане «сфере утицаја» у области залива Адалије у Малој Азији.

И ако је био већ потписан у Севру овај уговор, Енглеска у договору са Француском, пожурује грчке трупе у Смирну да спречи намеравању италијанску окупацију смирскога залива и пристаништа и читавога залеђа. Грчка војска је тако доиста заузела целу малобазиску обалу отоманске империје.

Грчка и
Турска

Требало је заменити чувара за исток «енглеској пошти», требало је да уз неутрализоване Дарданеле буду и источна обала и пристаништа Мале Азије у рукама једнога сигурнога пријатеља; тај би требало да буде одан Великој Британији, која није желела утицаје француски и италијански у Малој Азији. Никад изгледи за обнову византискога царства нису били већи него у овоме часу. И да су се с једне стране Енглези, а с друге Французи и Италијани споразумели о томе, сигурно би се то и догодило. Турци су почели одлучну четничку акцију, која утврди Мустафа Кемала за вођу, који обори султана, пренесе престоницу у Ангору, помири се са совјетском владом, купи од ње велики ратни материјал и закључи са Француском 1921 споразум о границама Сирије. Брзо затим и Италија закључи са Кемалом уговор и повлачи своје трупе из «сфере утицаја» око Адалије уз накнаду у повластицама економске природе. Докле су се овако решавали важни проблеми у Малој Азији због сукоба британских интереса са италијанско-француским, дотле се у Атини догоди преврат после смрти краља Александра, најмлађег међу синовима краља Константина. Веницелос иде у изгнанство, враћа се краљ Константин из изгнанства. Краљ Константин започиње борбу са Турцима и у часу кад је био на домаку Ангоре, његове трупе попуштају. Недовољно помогнут од Енглеза, којима су Италијани и Французи сметали у новој гркофилској политици на најближем истоку, Грци су се морали повлачити и ако им је лондонска влада поручивала стрпљење и отпор за неколико месеци. Енглеска је веровала да ће моћи приволети Французе, Италијане и Турке на мир дипломатским путем;

на конференцији европској би се могло, мислили су њени министри, оставити Тракија и Цариград Грцима, а Турке пребацити у Малу Азију за увек. Од Грка је тражено немогуће; рат и унутрашње тразавице су их измориле, тим пре што је Мустафа Кемал почео офанзиву каквом је некада султан Илдерим-Базит водио своје трупе; за неколико дана његове чете су претерале Константинову браћу и војнике на европске обале, спалиле Смирну и дошле под Цариград, до под Чанак где су биле британске трупе. Занесен својим муњевитим успехом Кемал паша затражи удаљење британских трупа из Цариграда и целу Тракију до Марице. После узалудних покушаја британске владе да добије у трупама помоћ од Италије, Француске, Румуније и Југославије противу Турака, она је морала попустити захтевима Кемаловим. Лојд Џорџова влада, напуштена од својих старих ратних другова и од својих насеобина, морала је потписати у Муданији примирје. Тракија до Марице и Цариград у року од месец дана пређоше опет у власт Турака. Одмах за тим победник наметну тешке услове мира Грцима, међу којима је био најтежи онај о иселјавању 1,500.000 Грка који су вековима живели на обалама азиским Црнога и Белога мора из Турске. Кемал ослободи тада Турску од иреденте грчке; капитулације од страначке контроле и странаца; од султана који је морао бежати из Цариграда британском крстарицом; он погуби све министре који су били потписали сутра дан по потпису нејскога уговора, уговор у Севру који је претстављао за стару отоманску царевину коначно комадање и деобу. Ове турске победе су напор Грка у Версаљу 1919 да обнове старо византиско царство уништиле и довеле до новог стања и нових искушења за будућност.

У јулу 1923, пошто су претходили многи преговори и разговори закључен је у Лондону уговор са турском републиком, која је ипак стара турска империја прилично осаката.

Лозански уговор (25 јула 1923) и 17 конвенција састављају однос и границе, обавезе и права, дата Турској и Грчкој.

Овај уговор регулише ликвидацију отоманске империје свдећи је готово сасвим на етнографске границе у Малој Азији.

Један део Тракије, утврђења пред Цариградом остала су у рукама Турске, а режим мореуза око којих су се Русија и Велика Британија

Лозански
уговор

Пораз Грка

толико година парничиле и ратовале, Турска, због које је Европа најзад и последњи рат водила, сведени су на најмању меру опасности за будуће сукобе. Дарданели су међународни, али је још отворена могућност за сукобе са Русима, којима је то једино плуће за економски излаз и живот и ради чега ће они, ипак, једнога дана тражити рачуна за жртве које су 250 година подносили.

Турска се одрекла Сирије, Палестине, Мисира, Судана, Либије, Ирака, Кипра, Додеканеза, Лемноса и острва које су Грци добили раније цариградским уговором и једног дела Тракије.

Капитулације и финансиске обавезе и контроле (11% царине) укинуте су; дугови, приватна добра, концесије, жељезнице регулисане су у корист садање турске републике.

НОВА ЕВРОПА 1924

(Година стабиловања репарација)

ЕНГЛЕСКА И ФРАНЦУСКА И РЕПАРАЦИЈЕ

Рајна регулисава све. Кад се она има у рукама, онда се господари и Немачком; кад човек није на Рајни онда је све изгубљено. У тим речима маршала Фоша је скупљено мишљење и осећање целе Француске о питању безбедности и осигурања од Немачке. Ово војничко мишљење није преовладало на конференцији мира. Француски делегати су претпостављали јединство савезника у Версаљу, правоме осећању Француске. Клемансо пристао на одредбу да се немачка лева обала Рајне и дуж десне обале у Немачкој демилитарише за 50 км. у дубину, и да немачка лева обала Рајне са три главна моста на десној обали Рајне буде за петнаест година под влашћу окупационе војске савезних држава. И овај услов је био ублажен могућношћу да се у три размака времена евакуишу окупирани територије ако Немачка поштено извршава уговорне обавезе. У основи, међутим, код Француза освајало је мишљење маршала Фоша: западна Европа мора рачунати у одбрани Немаца и Руса на своја средства...

Да се Немци војнички задрже на западној граници или бар одложи решавајућа битка треба, на првоме месту, искористити све што пружа природа, а природа пружа једну линију то је Рајна... Рајна се мора задржати. Кад се није испунила претсказана збрка и инвазија са истока и Порајње се није могло организовати како су желели, онда су остајала друга средства за осигурање. Међу овима је било најсигурније: равнотежа војних снага. Ова је узела облик система савеза међу државама наследницама Аустроугарске и Русије. Друго средство је могло бити гарантни пакт између Француске и англо-саксонских држава, или гарантни пакт

**За енглеско-
француски
пакт**

за Пољску. Французи нису успели први пут да створе са Великом Британијом и са Северном Америком један савез који би јој гарантовао безбедност источне границе. Они чине други покушај, почињу нове разговоре са Енглезима. Енглези се показују 1921 године вољни да уреде сва спорна питања са Французима и о томе направе уговор. Али, спремни да гарантују источне границе Француској, не показују воље за гаранцију пољских граница и Данцига. Французи дају примамљив облик своме предлогу о савезу «којим би се смањили војни терети Француске и створила једна ћелија око које би се и друге државе па и Немачка могле скупити у широку заједницу». Разговори се настављају у Кану 1922. Обе стране стоје на староме; Французи хоће јемство Енглеске за све границе утврђене у Версаљу за европске државе, Енглези пристају само да јемче француске границе на Рајни «за случај непосреднога и неизазваног напада». Једно време, почетком 1922, било се дошло до споразума између кабинета лондонскога и парискога о савезу. Енглези су категорички одбијали какву било војну конвенцију и нове обавезе о гаранцијама које је већ на себе примила Лига народа. Французи су хтели супергаранцију за одржање стања на Висли не улазећи у расправу свих спорних питања између Велике Британије и Француске. Француска је желела да се обезбеђује цели поредак створен уговорима о миру, Енглеска само границе на Рајни. Питање отворено у јулу 1922, отворено је поново 1923 кад се јавила потреба за окупацију рурске области. Покренуто од Енглеске оно је пропало, јер су обе силе остајале на својим позицијама у погледу предмета самога енглеско-францускога пакта безбедности.

Кад је Енглеска одбила предлог Француске да уђе у предлагани континентални систем савеза, морала је дати нешто у замену. Гаранције се нису могле одбити ни једностраним разоружањем, ни у редукцији оружјања, ни системом савеза, ни комбинацијама од ова три средства, требало је наћи друго. Енглеска је поднела свој предлог «уговора о узајамној помоћи». И за Енглеску и за друге државе било је јасно да је опште разоружање свих најбоље јемство за мир и за границе, али да све државе слободно приступе редукцији своје војне снаге, требало је да су им дате гаранције за безбедност. Општа редукција оружјања највећа гаранција за

безбедност држава, ту је чвор био. И зато треба направити један општи уговор узајамне безбедности. То је био смисао енглескога предлога на коме су сарађивали донекле и Французи. Из техничких разлога то није било могуће примити и зато се пришло другом плану. По томе другоме плану требало је правити посебне гарантне пактове са додатком нарочитих техничких војних конвенција. Пред Лигу народа, чија је војна мешовита комисија претресала ова питања, изнесена су оба предлога са многим додацима и амандманима докле није дошло пред четврту скупштину Лиге народа у септембру 1923. Ова је усвојила један нацрт од дваеста чланова у којима су најважније одредбе биле све: а) напад оружјем се сматра као међународни злочин, уговорница га неће учинити, а одредиће се кад напад не значи овај злочин, б) у таквом случају сви заинтересовани притичу у помоћ нападнутој држави, в) Лиги народа се остављају широка овлашћења да предузима разне мере да спречи сукоб, да означи ко је нападач, а ко нападнути, г) регионални пактови о узајамној помоћи, итд. Овај нацрт једнога пакта разаслат је свима државама члановима Лиге народа на мишљење. Велика Британија и њене насеобине су одбациле овај предлог, јер су им изгледали много заплетене и комбинација и обавезе. Скандинавске земље и Холандија су га одбациле, Француска и Белгија су га примиле. Италија и Јапан су примили тражећи извесне измене у питању посебних споразума и дефиниције нападача. Немачка га одбацила пошто јој је забрањено наоружавање. Совјетска Русија је имала негативно држање. Северна Америка је одбила. Чехословачка га примила уз листу својих амандмана. Летонска и Естонска су без икакве резерве примиле. Одговори свих држава може се рећи кретали су се према дотадашњим линијама њихове спољне политике. Судбина предлога је зависила од Велике Британије као највеће силе у свету, па тек после од других. Не малу улогу за питање општега смањивања оружјања играла је овде и несагласност Немачке, Русије и Северне Америке. Од онога дана када је немачка флота била уклоњена као чинилац на морима светским за дуго низ година, од тога дана престала је и опасност за безбедност Енглеске. И према томе није јој било потребно хитати са пактовима безбедности, она је могла још гарантовати рајнску границу, али цео систем граница у новој Европи никако. Уосталом, Енглеска је од почетка сматрала

версаљски уговор подложен ревизији, а Француска готово као недељив од проблема европске безбедности као целине. Енглеска није желела енглеско-француску превласт у Европи, а нарочито је желела да јемства која је дала већ буду што ређе и што мање стављена на пробу. Потписујући устав Лиге народа и уговоре о миру Енглеска је већ узела приличне обавезе на себе за гаранцију за њихово извршење. Па и те обавезе је узимала са намером да се изврши редукција у оружаном снази држава, а тиме смањи и ризик за ратовања у Европи. Једном речи Французи су Европу сматрали као недељиву јединицу у међународним односима ове врсте, а Енглези само као разломак. Енглези су, поред тога, сматрали да Лига народа обухвата цео свет, па и њене засебине, које су у одлукама за гаранције имале знатну улогу. Британске засебине нису међутим хтеле да примају обавезе ни колико сама Енглеска. Велика Британија је сматрала да би нове обавезе само замрсиле међународне односе али не и решиле ствар коју садржи предлог Француске о међусобној помоћи и узајамноме јемству. И ако је британска влада и поред протеста лордова Балфура и Греја, одбацила овај предлог, ипак се морало тражити неко друго решење. »Данашње стање ствари говорио је лорд Греј у горњем дому, је такво да политика изолирања може довести до сигурне катастрофе«. Овај глас је био послушан.

На седници скупштине Лиге народа у септембру 1924 године, требало је отворити питање безбедности и разоружања.

Женевски протокол

Јасно је било да су питања безбедности и разоружања тешко спојљива и да предлог о једном генералном пакту о узајамној помоћи неће нико. Али шта онда. Енглеска је одбацујући први предлог предложила да се сазове конференција свих држава без обзира која је од њих члан Лиге народа или не. Од овога састанка није се могло очекивати много, психолошка расположења у свету су била још увек иста, сваки је још себи вукао, ретко је ко пристајао на жртве у војној снази. Без жртава међутим није било могуће наћи каквог било решење за одржање мера. Главна тешкоћа је стајала у питању о материјалној гаранцији за безбедност Француске. Промена владе у Француској је умањила ту тешкоћу. Влада радикалних социјалиста више је настојавала да добије неке моралне али ипак ефективне гаранције за безбедност. Шеф француске

делегације Ерио је помињао као средства: узајамно одрицање и забрана ратова међу државама, у случају напада дефиниција нападача и лојална и ефективна помоћ потписника пакта о узајамној помоћи. Захваљујући доброј вољи разумевању тадањих прилика и предвиђању тешкоћа којима Европа иде у сусрет, шефови влада британске и француске могли су се вратити на ново претресање овога проблема сигурности. Шеф социјалистичке владе Макдоналд је предлагао да устав Лиге народа буде основа за осигурање; најпре мир па онда машинерија за одбрану његову. За шефа француске радикал-социјалистичке владе опет главно је арбитража, али и она као средство а не као циљ. Едуард Ерио је формулисао у три израза свој предлог: арбитража (дефиниција нападача), безбедност и разоружање. Недељива и нераздвојна средства за осигурање мира. Чехословачка је преко свога делегата који је био извештавао за ово питање, примајући оба гледишта као гледишта која се не размимоилазе, предлагао једну конвенцију о принудној арбитражи која би, ако би јој се додале и санкције, била пуна гаранција противу нападача. Грчки претставник је допунио ове предлоге тврђом да се уз принудну арбитражу морају одредити и санкције. Скупштина Лиге народа је 6 септембра 1924 донела резолуцију да се ово питање најпре проучи па се после сазове конференција за расправљање питања разоружања. Ова скупштина је ставила у дужност трећем одбору Лиге народа да прегледа и проучи цео материјал о безбедности, о разоружању, предлоге и приговоре на нарт пакта о узајамној помоћи као и све сличне предлоге и одредбе устава које се односе на јемство за безбедност у вези са арбитражом и редукцијом оружања. Уз ове ставове резолуције додана је дужност првоме одбору Лиге народа да претресе одредбе устава Лиге народа у погледу решавања међународних спорова и увере се да ли се могу одредбе о сталном суду за међународну правду променити тако како би њено суђење и одлука били обавеза за све.

Ова два одбора Лиге народа поднели су већ 2 октобра 1924 своје извештаје и формулисали предлог »протокола за мирно решавање међународних спорова«. Протокол, у коме је мерена свака реч, означавао је као прву и основну ствар принудно решавање међународних спорова како се не би могла ниједна држава извлачити од одговорности и избећи улогу нападача

кад је напала неизазивно другу државу. Специална одредба (чл. 10) је створила «машинерију» да се одмах пронађе и нападач и средства за ефективне мере противу нападача. Протокол је предвиђао и приступање раније предвиђеноме статуту «сталнога суда за међународну правду» тј. и принудној арбитражи («клаузула опције» у чл. 36 статута од 16 децембра 1920). Сваки спор међу државама аутоматски излази пред овај суд. За спорове који не долазе у овај ред протокол предвиђа четири ступња у поступку при решавању спорова. Без повреде угледа једне или друге стране и без могућности да се избегне само пресуђивање спора, протокол предвиђа санкције које су довољне као гаранција за једну групу држава, а које су опет такве да их друга група не може одбацити. На овај начин чланови Лиге народа не би узимали нове обавезе на себе, али би сваки од њих био обавезан да лојално сарађује и подржава Лигу народа у одбрани противу свакога нападача, а у границама своје географске и војничке могућности. Лига народа није добијала неку извршну власт, али је добијала већи морални углед самим тим што су чланови њени имали веће моралне обавезе и што је и сами простор њене акције опредељен друкчије — географском могућношћу.

Економске санкције су, према предлогу протокола, имале да се утврде, по нарочитоме плану је требало изводити и економске и финансиске репресалије. Што се тиче војних конвенција о узајамном помагању на случај неизазваног напада, потписаних између појединих држава (види систем гарантних уговора Француске и Мале Антанте и Пољске), и оне нису могле да ступе аутоматски на снагу, требало је да се испуне извесни предуслови у духу и у сагласности са Лигом народа.

Протокол је, најзад, предвиђао и сазив једне опште конференције за редукцију оружања. По предлогу тога протокола ако не би конференција за разоружање примила план о општем разоружању, и сам би протокол био сматран као поништен.

Изгледу за мир били су, чинило се свима, саслушавши нацрт протокола и објашњења известилаца, далеко повољнији него икад дотле. Једно време Јапан је својим предлозима о изменама у протоколу претио да поквари све, али после објашњења да се права Јапана као суверене државе неће врећети, ствар је легла. Јапан је страховао да се извесна питања са Китајем (желез-

ничке и рударске повластице) и са другим суседним државама у питању исељеника, не унесу у ред спорова које је женевски протокол помињао као подлежна принудној арбитражи. Према говорима који су се чули приликом претреса извештаја и самога нацрта протокола женевскога, добио се утисак, да су све европске државе сем Енглеске и Русије, стрепеле од новог рата. Победници су се плашили «освете» пре него се они опораве, спреме и причврсте своје нове територије. Побеђени су, опет, страховали од превентивног ранга својих ранијих непријатеља, који су их могли догући. Некадањи неутралци су се плашили рата, који би их изложио много већим економским невољама него што је било за време великога рата, и ако су се они држали повучено. Једном речи сви су желели да се бар за неко дуже време, нађе такво решење које ће мир обезбедити. И зато је програм француски: арбитража, безбедности, разоружање, био од свих њих примљен као најбољи излаз из тадање узнемирености, неповерења и страховања. Британске насебине нису биле за овај предлог одушевљене, њих нису интересовале европске невоље и зајевнице, њихове домаће бриге, удаљеност од Европе и ближи интереси одвајали су их од европских проблема. Једина уједињена краљевина Енглеска морала је да се везује за континент Европе.

Судбина протокола женевскога није била решена у 1924 опет углавном због унутрашњих прилика у Енглеској и у Француској. У тој години, и докле се не реши цело питање једним уговором за решавање међународних спорова мирним путем, неке од држава су гледале да реше та питања регионалним уговорима или мерама које су биле унутарње природе. Такве су покушаје правиле две неутралне државе, које су за време ратова бивале у већој опасности од других, то су република Швајцарска и краљевина Данска. **Швајцарска и Данска** Следећући примеру многих других држава из свих делова света, Швајцарска је закључила осам арбитражних уговора са суседним државама. Швајцарска је била прва од држава које су потписале клаузулу о обавезном арбитражном суђењу („клаузула опције“). Она се ставила у положај који има у Европи и после рата, прилагодила се установи Лиге народа, прилагодила се модерним начелима решавања спорова: међународном суду, арбитражи и помиривању. Швајцарска је осећала да се организација мира

постепено утврђивала жртвама, ограничавањем суверености држава, у овом прилагођавању новим потребама Швајцарска је служила својим интересима. Начела по којима су разни уговори ове врсте склапани између Швајцарске и других држава, су била иста али са великом еластичношћу у погледу друге уговарајуће стране. Негде је Швајцарска стављала напред и пре свега «концилијацију» па онда «арбитражу», негде је радила обрнуто. У уговору са Немачком арбитража је била стављена у први ред како је било предвиђено у женевском протоколу. У уговору са Мађарском је било обрнуто. У уговору са Бразилијом се предвиђа нарочито споразумевање у случају «начела уставних» обе земље. У уговору с Аргентином је унесен стари тип сличних уговора. У уговору са републиком Аустријом додат је стални одбор за испитивање и измиривање спорова. Тако је било и у уговору с Италијом. По овоме примеру закључивале су и друге државе у току 1924 године арбитражне уговоре. Крајем те године су готово све државе чланице Лиге народа имале уговоре о арбитражном суђењу. Изузетно од ових уговора, по којима су се имали расправљати само нови спорови, Грчка и Бугарска су закључиле биле један уговор по коме ће стални суд за међународну правду у Хагу, по кратком поступку решавати и спорове произашле и у вези са уговором о миру. Мађарска је засебним протоколом са Швајцарском изузела спорове који би проистицали из светскога рата из арбитражног суђења.

Ако је Швајцарска овако радила што јој је било донекле за невољу, Данска је морала ићи даље. Изложена и са мора и са сува, без могућности да се брани, а имајући још искуство из европског рата 1792—1815, Данска је за време рата 1914—1918 помишљала на опште разоружање. Докле су све друге државе мислиле на одбрану, дански политичари су мислили да је најјача одбрана: својевољно разоружање. У току 1921—1922 године социал-демократи поднесу скупштини о томе предлог, а 1924 и закон по коме би се укинула и обавезна служба у војсци и сувоземна војска и ратна морнарица, па и одговарајућа министарства. Од војске и ратне морнарице задржала би се само она цифра колико би потребно било за сигурност престонице и обала данских и острвских. Предлог закона је предвиђао свега петнаестак милиона динара место стотину милиона динара, за буџет министарства војске и морнарице.

Овај предлог социал-демократа је био прилично смео и није наишао на неко нарочито одобравање ни у самој Данској, ни у осталим скандинавским државама, нарочито у Шведској, где се јавно мњење било прилично узбунило. Судбина данскога предлога је остављена да се реши према судбини женевскога протокола. Слично је било и са намерама социал-демократског предлога у Шведској, где је народ ипак био мање расположен за велика смањивања у народној одбрани. Швеђани су чекали и гледали шта ће велике силе урадити у Женеви, и њима као и многим другима чинило се да ће се тешко оне моћи решити на француски предлог арбитража, безбедност, разоружање.

Као наставак вашингтонске конференције о разоружању на мору, држана је једна конференција стручњака у Риму у фебруару 1924. Ови стручњаци су имали да претресу могућности нових уговора о равнотежи снага на Балтичком мору, у Црном мору, у Беломе мору, у Средоземном мору и у мори-ма Јужне Америке. Стручњаци су били претставници из савета Лиге народа, који су имали Лиги народа да поднесу извештај о томе. Конференција није успела, јер су претставници Русије изјавили да они не могу да преговарају о питању Црнога мора и мореуза докле год не буду у редовним међународним односима са свима интересованим државама. Другим речима су тражили признање Совјетске Русије па онда преговоре о равнотежи снага на мору. Русија је тражила за себе у Риму да мора Балтичко и Црно буду затворена за друге ратне бродове осим за бродове прибрежних држава, које би се могле између себе споразумети према својим интересима.

У 1924 години најважнији проблем у западној Европи па и у читавој Европи био је репарациони проблем. Овај проблем је у ствари био проблем односа између Немачке с једне и Француске и Белгије са друге стране. Откако су ове две последње државе окупирале рурску област постојао је готово између њих и Немачке рат. Француска и Белгија поступале су као окупатори, а Немачка је грађанству у Порурју дала налог да се држи мирно али пасивно.

Белгија, Италија и Француска су одлучиле да пошљу у рурску област и без Енглеске војску. Италија је послала тамо већим делом инжењере и брзо их је повукла. Остале су Бел-

Римска конференција

Немачка и државе савезнице

гија и Француска саме; једном нотом обавестиле су Немачку да ће послати једну комисију која ће вршити контролу да се одредбе уговора о миру о давању у природи извршују дословно и која ће предузимати и све сходне мере. Ова међусавезничка мисија контроле фабрика и рудника је имала бити у овој области прави господар, а сама област је била једна од најважнијих рударских у Немачкој. У Рурској области око 85% целокупне производње угља и 80% производње челика сировог гвожђа и 70% промета на железницама читаве Немачке дала је ова област. Борба између ове мисије коју је пратила војска француска и белгиска и становништва је почела одмах. Борбу је помогла одмах Немачка која је у једној ноти порекла Француској и Белгији свако право да саме на своју руку без свих других сила врше војничку акцију и вређају сувереност Немачке. Немачка протестује свечано противу насиља која се врше над једним обезоружаним народом и неће ништа предузети да помогне рад који предлажу Француска и Белгија нити ће давати у будуће какве репарације у природи. Од овога часа настао је сукоб, у пракци саботирање рада у Порурју, а у теорији оспоравање и претресање о легитимности француско-белгиских санкција.

Изјава Немачке да неће више давати у природи на рачун репарација ништа од 13 јануара 1923 изазвала је решење међународне комисије да је Немачка прекршила одредбе уговора о миру и да према томе све олакшице о исплатама Немачке на рачун репарација престају важити. Ова одлука донесена у одсуству енглеског делегата, значила је да сва одложена плаћања постају одмах потражљива. Ово решење изазвало је поштрене народнога пасивнога отпора и саботирања рада међусавезничке комисије у Порурју. Мере које је Немачка у томе правцу предузела биле су најшире и најенергичније, поред потстицаја патриотских осећаја предвиђена су и многобројна наређења и казне за све Немце из Порурја који би делом или речју помагале окупаторе у контроли над рудницама и фабрикама. На немачке оштре мере окупаторска власт предузела је друге мере, она проширује окупацију од Есена на Дортмунд и Бохум и све даље на исток. Ове француске мере изазивају узбуну код Енглеза који не учествују у раду комисије и који опомињу Французе да је проширење окупације противно од-

лукама из 1919 године. Француска и Белгија су настављале, мере су поштравале и на читаво Порајње које је било под влашћу међународне порајнске комисије. Окупаторске власти су показивале тежњу да обе области порајнску и рурску ставе под исти режим, под режим регулисан споразумом међусавезничким још од 20 јуна 1919 године. Француска је ове мере означавала само као мере противу саботирања Немачке и тврдила да јој није намера да проширује неки политички утицај на обе области. Англосаксонски државници, међутим, гледали су у оваквоме поступању тежњу Француске да створи од ове две области једну аутономну немачку област одвојену од остале Немачке. Велика Британија је настављала рад у два правца: дипломатски и фактички. Дипломатски да доведе Француску и Белгију да напусте Порурје, а фактички на терену у Порајњу да спречава што може више рад Француза. Ова последња акција је била могућна, јер је енглеска окупациона зона била утиснута између окупационе зоне Француске и Белгије, преко њених територија су пролазили најважнији саобраћајни путеви између француске и белгиске окупираних зона. Поред овога стања односа између Велике Британије и Француске и стање у окупираним земљама постајало је све несносније. Становништво између два зла, окупаторске власти и својих домаћих родољубивих и званичних. Опсадно стање, ратни суд, велеиздајничке парнице, изнуђавања, убојења, претеране казне, сукоби оружјем у руци, бојкотовања «сепаратиста» у обема областима били су у пуноме јеку. За годину дана у самој Порурју стрељано је 76 лица а рањено 92, становништво је убило 20 војника из окупационе зоне, а ранило 66, Немци су сами побили око 300 Немаца и преко 2000 својих суграђана израђавили да их науче како се саботира окупациона власт. Велики број чиновника (46.000) и грађана (100.000) је протерано из рурске области у Немачку, огромне новчане казне су изрицане у Есену и на другим местима у порајнској области и у самој рурској покрајини над лицима свих редова друштвених која би се противила наредбама окупаторских власти.

Немци у Порурју су организовали врло добро пасивни отпор али Французи и Белгијанци су умели савлађивати тешкоће. Власници рудника угља и гвожђа су одрицали предају вађеног материјала као и плаћање такса. На ово су окупаторске власти одговориле најпре преносом штокова из окупираних

области у Француску и у Белгију, а осталу робу су конфисковали и продавали путем јавног надметања. Добивене суме као и остале пренесене штокове обрачунавале су за рачун репарација и других трошкова око окупације и прибирања ствари, а за рачун репарација у природи. Кад су опет немачке државне жељезнице у овој области отказале послушност за превоз угља и руда у Француску и у Белгију, Белгијанци и Французи су узели у своје руке и цео саобраћај на рурским жељезницама на којима је саобраћај био много заплетен.

Цела борба између Француске и Белгије с једне стране и Немачке са друге стране, није ни једној страни донела велике користи. Западна Европа у набавкама угља и руда је осећала велики мањак и сметњу за производњу, Француска и Белгија су губиле из дана у дан у репарацијама као и у моралноме погледу нарочито у англо-саксонском народу. Немачка је била доведена у тежи положај и читав народ и влада Немачке економска криза и убиство марке (у новембру 1923 једна фунта стерлинга вредела је у Лондону преко 22 милијарде папирних марка) били су неиздржљиви. Требало је попустити; Немачка је прва попустила под новом владом Др. Штресмана, који најпре у Рајхстагу а после и законодавним путем у септембру 1923 објави да Немачка напушта безусловно своје досадање држање у питању репарација. На прву понуду Немачке Француској да се нађе један средњи споразум Француска је одговорила улутивши Немачку на окупационе власти. Разговори на лицу места ишли су тешко, долазило је до прекида њихова, али су, најзад, довели каквом таквом споразуму. М. I. C. N. T. (међусавезничка мисија контроле фабрика и рудника) разним двостраним уговорима са приватним власницима рудника и фабрика а уз помоћ службених лица, утврди један тип споразума. После овога споразума концем новембра 1923 дошао је споразум са жељезницама немачким и француско-белгичке жељезничке режиије о повраћају редовнога саобраћаја на окупираној територији у децембру 1923.

У почетку 1924 године ствар са окупацијом Рура имала је овакав биланс за спољне посматраче. За Немачку најтеже привредно стање у окупираним крајевима, упропаштење домаћег новца, збрку у привредним односима и читавој земљи, појава знакова распадања Немачке (комунистички покрет у Саксонској за одвајање од Немачке, одвајање Баварске). За Француску:

падање француског франка, пад кредита у Француској с обзиром на све мање изгледе да ће Немачка исплатити своје обавезе и несигурне привредне изгледе за француски народ. Окупација рурске области је осиромашила Немачку, али је ометала привредну обнову западне Европе. Десет година је прошло од те победе моралне политичке и војничке, како кажу Французи, али још нико сем француско-белгијских политичара није стекао уверење да је Поенкареова рурска политика донела користи било Европи било Француској.

Дозов план је коначно уклонио окупациони систем из Рурске области и вратио на нормални пут цео проблем репарација и донекле умирио све духове у Европи и у Северној Америци. У доба француско-белгичке окупације рурске области покрет за одвајање рајнских области од Немачке и стварање једне засебне аутономне државице имао је поред осталог, и у самој влади немачкој као и у француским службеним круговима. Дајући знак Немцима за пасивни отпор у окупираним пределима, немачка влада је унела пометњу у своје људе у окупираним областима. Улазећи у окупиране земље Француска је морала помагати сепаратисте. У тој области је због тога одмах постао неред; сепаратисти су долазили из дана у дан у сукоб са осталим грађанима и са редовним немачким властима, које су стојале под управом Берлина, али под контролом окупатора који је гледао кроз прсте сепаратистима. Сепаратисти су имали повлашћени положај у Порурју и често су били изазивачи нерета те тиме правили неприлике и француским властима. У мирно становништво ове готово најмирније области у Европи, увукли су се и «деструктивни елементи» из целог света и били несносни све докле окупаторске власти нису у свима трима зонама престале да воде бригу о њима. Овај случај је био нарочито значајан у француској окупаторској зони; чим је престала помоћ власти видело се да спор сепаратиста и антисепаратиста није унутрашња ствар домаћих Немаца.

Сепаратисти су најпре у Диселдорфу изазвали сукоб са штрајкачима и месном полицијом, и тиме је дошло до убиства неких 300 лица. То је било у септембру 1923; сепаратисти су организовали даљи сукоб крајем октобра 1923 проглашујући «рајнску републику» у Екс Ла Шапери у белгичкој зони. Трећи покушај је био учињен у француској окупационој зони

(Мајнц Келн Вормс) отимањем јавних зграда од немачких власти. Сличне покушаје предузимали су сепаратисти крајем октобра у Кобленцу, у Висбадену, у Бону, у Тријеру и проглашавали »рајнску републику«, и понегде имали своје »влада«. Оваква гужва у француској зони је трајала дуже него у зонама енглеској и белгиској; енглеске окупационе власти су такве тежње пресецале одмах, а белгиске тек после бољег обавештења о људима и о стварима које су водили сепаратисти. Али, много озбиљнија је била ствар са буном сепаратиста у Палатинату (саставни део Баварске), јединоме маркантноме остатку од старих државица немачкога савеза. Овде је напослетку проглашена рајнска република и ту је имала и озбиљну потпору окупаторске војничке власти. Под историским традицијама и утицајима француски политичари су сматрали да ако нису могли одвојити рајнску Пруску са сепаратистима да ће и да треба овде то урадити.

Овај јужни део, по својој стратегиској важности, био је као одбранбени положај првостепен. Француске војне власти прогласе аутономну државу Палатинат, дадну јој засебну владу, известе баварску владу, ставе баварске чиновнике и законе ван снаге, итд. Народ у Палатинату се показао врло непредусретљив и због тога су пуштане »немачке комите« са севера. У аутономној државици Палатинату се почео свет силом упућивати на признање аутономне владе. Режим је личио на аустријски у Босни после окупације. Оваква политика Француске није имала одобрење Велике Британије, која је тражила чисту примену одредаба версаљског уговора. Она није признавала палатинатску аутономну државицу, она је сматрала да је међународна комисија ту да се брине о току нормалнога живота (ред, безбедност, правилно функционисање судова итд.), а да вајмарски устав стоји за цео Рајх као главни закон за Немачку; Велика Британија је претрагом утврдила да је цео сепаратистички покрет био нештачки изведен и противнародни. Кад почеше падати главе сепаратиста, присталица аутономне владе и правих народних вођа, онда се живо предузимају разговори између Енглеца, Француза и Белгијанаца, који се најзад сложише да треба оставити народу да се сам опредељује. Овакво решење није имало добрих последица, између сепаратиста и националиста настају и трају крвави сукоби. Енглеска и Француска чиниле су напоре да се ово стање поправи,

Немачка није много помагала да се ублажи нерасположење према Французима, а ови опет под Поенкареом су чинили своје. И овако је стање трајало од септембра 1923 до фебруара 1924, до специјалнога споразума лондонскога до августа 1924.

Немачка је у питању окупације француско-белгиске у Порурју једно радила а у питању репарација друго. Онамо је предузела директну акцију овде опет отпочела дипломатске преговоре. Немачка је стављала до знања Енглеској, Француској и Белгији да је готова да поново разговара о репарацијама не напуштајући никако пасивни отпор но своје правничко становиште докле се не поврати стање створено версаљским уговором у Порајњу. Немачка је пристајала да њен репарациони дуг дође на суму од тридесет милијарди марака, и да га исплати у облику једнога међународнога зајма (прва транша 20 милијарди златних марака 1 јула 1927, друга од пет милијарди 1 јула 1929, а трећа од пет милијарди са датумом 1 јули 1931, а интерес до 1 јула 1927 да се узме из зајма са потребним гаранцијама). Поред овога Немачка је била готова да плаћа репарације и у природним израђевинама у најширим границама. Немачка је предлагала једну међународну комисију за проучавање предлога за сам зајам и за све појединости зајма, али је све то условљавала са изласком Француза и Белгијанаца из рурске области. Французи и Белгијанци су одговорили идентичном нотом, одбијајући овај предлог као »једва прикривени напад на версаљски уговор«. Одбили су предлог и Енглези, и Италијани и Јапанци, али не истим начином. Енглеска је у мају 1923 позвала Немце да праве други предлог. Белгија, која је истрајно радила да се Енглеска и Француска мишљења приближе, поднела је свима три предлога о решењу репарационога проблема. У сва три предлога видела се тежина и да се од Немачке извуче на рачун ратне отштете што више и да се нађу што стварнија јемства да ће се ова рентирати-исплатити. Немачка је поднела други предлог за репарације (жељезничка златна рента од 10.000.000.000 златних марака, ануитет 500.000.000 златних марака; поред тога од 1 јула 1927 и нових 500.000.000 златних марака годишње са гаранцијом до нових десет милијарди златних марака, итд.). Ни овај предлог Немачке није био прихваћен, а Француска би била изменила своје држање да је Немачка показивала некакве накло-

Преговори о репарацијама

ности према попуштању, нарочито у попуштању пасивнога отпора у новоокупираним областима. Француска је од тога правила питање и тако се догодило да су се Енглеска и Француска још више размимоилазиле у репарациономе питању. Два вешта дијалектичара лорд Керзон и Ремон Поенкаре, огледали су се на светском пољу и на предмету као два ритера од чега су имали користи само врло ретки љубитељи ових и оваких двобоја, а Европа и свет су тражили нешто друго — решење; не дискусију око легалности рурске окупације него практично и коначно: шта ће се стварно добити на рачун репарација из Немачке, и може ли се нормални привредни ток у свету утврдити и кренути.

У часу кад је јавно мњење Енглеске, Француске, Белгије и Немачке било завађено, подржавајући сваки своје становиште, народи су очекивали помоћ за пропадајућом привредом у целом свету и за «ирне дане који долазе». Помоћ је дошла; позване су из Лондона Сједињене Америчке Државе да уђу у међународни одбор, који је имао задаћу да проучи питање о томе може ли Немачка да плати и шта у име репарација.

Сједињене Америчке Државе нису дигле руке од питања репарација; привредне прилике Европе после рата су биле стална брига. У међународној репарационој комисији нису имали свога претставника, таква је била одлука америчкога сената, али зато, кад је дошло до енглеско-францускога спора

због тога питања, оне нису могле одбити да учествују у раду једне међународне стручне комисије за испитивање и решавање самога проблема репарација. Енглеска влада видећи да репарације постају из дана у дан све сумњивије због очајнога привредног и финансиског стања у Немачкој, званично позива Сједињене Америчке Државе да одреде стручне људе за овај посао. Енглеска је стварно прихватила наговештај вашингтонске владе раније учињен «да треба државницима споразумети се о томе шта Немачка може платити». Вашингтонска влада прима позив под условом да се репарациони дугови Немачке воде као потпуно одвојена ствар од ратних дугова Европе Сједињеним Државама Америке. Француска, иако кроз зубе, прихвата комисију стручњака за ову сврху, под покровитељством међународне репарационе комисије и у границама ранијих одлука њених. После тога, Енглеска, Италија, Фран-

**Америка
учествује**

комисији нису имали свога претставника, таква је била одлука америчкога сената, али зато, кад је дошло до енглеско-францускога спора

цуска и Белгија спреме заједнички позив у Вашингтон. Али, услови Поенкареови «да се не опозивају одлуке о величини суме репарација, да се не одлаже ствар у бесконачност, наиђу у Вашингтону рђав пријем», претседник одбија позив из Европе. И да убрзо затим није Белгија напуштала непомицљивог Поенкареа дошло би до раскида. Немачка нота «да Немачка неће моћи даље издржати своја плаћања, јер је окупацијом Порурја поништила могућност» даје повода Француској да предложи репарационој комисији да позове Немце и саслуша о питању њихове способности за плаћање репарација. Иако је много тешкоћа и око овога, најзад су Немци позвани, они су саслушани пажљиво, њихово дуго и стручно излагање свело се на ово «само успостављање привреднога јединства Немачке може помоћи да се поправе њене финансије и да се Немачка оспособи за плаћања на рачун репарација». После овога међународна репарациона комисија ствара два одбора за проучавање финансија у Немачкој. Оваква готово изненадна одлука француска приволева Америку да се врати на свој наговештај о општој стручњачкој комисији. Сједињене Државе Америке даће два стручњака генерала Доза и Јунга који ће доцније дати њихова имена плановима за решење репарационог проблема.

Оба одбора стручњака почињу 14 јануара 1924 и после тромесечнога рада нађено је, управо први пут после пет година од примирја, уређено репарационо питање по једноме плану. Овај план (Дозов план) имао је три дела: а) одлуке стручњака и њихов план; б) стање немачке валуте; в) прилози. Дозов план је претстављао недељиву целину, а његов циљ је био: створити такву машинерију како би се могла добити од Немачке највећа могућна годишњина; како би се омогућила што већа примања немачких поверилаца, како практички утврдити «шта Немачка доиста може платити», како олакшати један дефинитивни и примамљив споразум о свима проблемима репарација и о питањима са тим у вези. Стална међународна репарациона комисија је у начелу примила извештаје своја два одбора стручњака и препоручила владама савезних и удружених држава да га приме. Немачка је, позвана да се изјасни, дала повољан одговор. Повољно су примиле извештаје стручњака и савезне државе, југословенска држава је дала свој пристанак 28 априла 1924.

Напореда са радом комисија стручњака ишли су разговори и рад дипломатије европске за исто ово питање. Социјалистичка влада Маџоналда чини предлог влади Поенкареа, крајем јануара 1924, да поведу разговоре како би се сви проблеми, произашли из рата, а нарочито проблеми репарација, узајамно и у повољној атмосфери могли у интересу обе земље и целог света решити. Маџоналд још нов у влади у начину и у обичајима при оваквим разговорима употребио је нов језик, језик нове дипломатије. Поенкаре је вешто и углађеним стародипломатским стилем метнуо овога новака у енглеском министарству спољних послова на његово место, примио разговоре. Француска је примила нарочито због тога, што је Енглеска признавала тада њено схватање о „нераздвојној свези између репарација и ратних дугова“. Виђења Маџоналда са белгиским министрима и са самим Поенкареом на енглескоме тлу, поправили су затегнутост енглеско-француску због окупације Порурја и питања самих репарација. Нови законодавни избори у Француској су оставили национални блок у мањини, Поенкареа је заменила влада Ериоа. Тиме је још побољшан однос између Лондона и Париза, и олакшано приближавање једноме споразумноме решењу о репарациономе проблему. Разговори белгиских министара са шефом италијанске владе у Милану, у половини маја 1924, допринели су још више да се решење за организацију репарација убрза. Посета новог шефа француске владе Ериоа шефу радничке владе у Енглеској довела је до сазива лондонске конференције, на којој су све савезне и удружене силе имале да претресу и ставе у покрет Дозову машинерију за плаћање на рачун репарација из Немачке. Ова два прва министра сложила су се у свему осем у томе да Французи и Белгијанци задрже у рурској области као и у рајнској извесну контролу над жељезницама а ради безбедности њихових војска које су још држале, а по версаљском уговору Француска је пристала да у Порурју остане само невидљива окупација и то донде докле се не доведе у ред цело питање о репарацијама.

Владе енглеска и француска шаљу позиве владама Италије, Јапана, Сједињених Држава Америке, Белгије, Грчке, Југославије, Румуније, Португалије за конференцију. Грчка, Југославија, Румунија и Португалија позивају се као највише

заинтересоване земље после Белгије и великих сила, Америка се позива као «посматрач» а Чехословачкој, Пољској, Бразилији, Сијаму, Куби и Либерји се ставља до знања да ће их држати у току рада да и њини претставници ако би имали какав предлог, даду га ради лакшега решења. У позиву је речено да ће се расправљати само репарационо питање, управо Дозов план за исплату репарација из Немачке. Чисто један протокол о репарацијама који ће везивати савезнике и Немачку а неће имати везе са питањима безбедности и ратних савезничких дугова. Конференција ових држава састаје се у Лондону 16 јула 1924, пред коју је одмах изношен спремљен предлог раније у Паризу, приликом састанака шефова влада Француске и Енглеске. На трећем састанку конференција је већ имала израђене све предлоге у облику готових конвенција. На четвртоме састанку је посао био већ толико при крају да су послати позиви Немачкој за њене изасланике. Ови последњи су брзо приспели у Лондон и у њихову присуству се држи пета седница. Споразум са њима је брзо постигнут, јер су Немцима ставили до знања да од њих сад зависи даља судбина Немачке. Кад је и ту начелан пристанак добивен позвана је у Лондон и стална међународна репарациона комисија да уреди са немачким делегатима извесна питања, која су долазила у њену надлежност према ранијим одредбама версаљскога уговора или других одлука великих сила (законе које је имао да одобри Рајхстаг за правилно функционисање Дозовог плана, устоличење свих органа по Дозову плану, уговори о закључењу златнога зајма по Дозову плану итд.). Кад је међународна репарациона комисија потписала споразум са Др. Штреземаном, Др. Максом, Др. Лутером, онда је остао још само споразум са силама. Сад први пут после великога рата некадањи непријатељи разговарали су у нормалној атмосфери. Протокол седница разних одбора и пододбора из овог доба о раду лондонске конференције пружају доказе велике промене у односима на боље међу силама и Немачке. На осмом и последњем састанку конференција лондонска је преко претставника парафирала четири документа споразума. Морало је бити четири споразума, јер су биле три одвојене партије посредни савезне и удружене силе, Немачка и самостална међународна репарациона комисија, а била су и два уговора версаљски и сада Дозов план. Од ова четири споразума један је био између репарационе комисије и Немачке

о начину како ће се извршивати плаћања по Дозову плану, други је између савезних сила и Немачке о тумачењу првога споразума, о решавању спорова ако их буде о начину исплате на рачун репарација из Немачке, а трећи између савезних сила и Немачке за васпостављање привредног јединства Немачке (ово је био главни услов Дозовог плана, напуштање Порурја од стране Француза и Белгијанаца), четврти је био споразум међу савезницима о тумачењу по потреби и о ограничавању права савезних држава из Версаљскога уговора, о санкцијама противу Немачке ако не буде вршила своје обавезе. Ова четири споразума садржана у обимним одредбама, претстављали су једно привремено решење репарационога питања, 16 августа 1924 је био потписан први споразумни акт од примирја 1918; сваки уговорач се слободно изјаснио и примио обавезе садржане у лондонском споразуму. Макдоналд га је назвао »први уговор о миру, јер су га потписници примили окренувши леђа и страшном ратном времену и ратном менталитету«. У овим споразумима јавља се први пут начело да се извесни спорови за све ствари којих нема у Версаљском уговору решавају путем арбитражнога суђења. Ово ће дати доцније повода да се иде даље у примени арбитраже на међународне спорове. Белгија и Француска су се поред тога обавезале да ће евакуисати у току године, до 16 августа 1925, целу рурску окупациону зону, а неке крајеве Порурја одмах.

Дозов план у најкраћем изложен био је овај: 1. пуна привредна и финансиска независност Немачке (са Порурјем); 2. оснивање једне нарочите банке, Рајхсбанке, са капиталом од 400,000.000 златних марака, која ће за педесет година добити привилегована емисиона банка и издавати новчанице а примати исплате на рачун репарација; она би стајала под контролом управног одбора (седам Немаца, седам странаца са председником странцем); 3. прва рата репарација биће једна милијарда златних марака, а у току четири године пењаће се до две и по милијарде златних марака с тим да се ова цифра може смањивати или повећавати по једном индексу благостања који ће се спремити према периоду од 1927—1929; 4. одмах треба правити зајам од 800,000.000 златних марака и 5. извори за репарациона плаћања: саобраћајне таксе, жељезнички бонови, индустријске обвезнице и заложени буџетски приходи од дувана, алкохола, пива, шећера, царина.

Немачка је законодавним путем одобрила све законе о овим репарационим споразумима и објавила да ступају на снагу 12 октобра 1924. Француска је већ 30 августа (са 336 противу 204 гласа) прихватила лондонске споразуме а истога дана су Белгија, Велика Британија, Италија, Јапан, Југославија и Француска потписали измену у Версаљском уговору о репарацијама (одељак VIII). Главни комесар-делегат међународна плаћања по репарацијама С. П. Гилберт почео је свој посао 1 септембра 1924. Месец дана доцније амерички, белгиски, енглески и француски делегати закључују зајам од 800.000.000 златних марака са Немачком, уз учешће по извесној скали, и неутралних европских држава. Зајам по курсу 92% а с интересом 7% био је сем у Француској, свуда добро уписан, јер је њему био дат приоритет над свима осталима зајмовима Немачке. После овога предузете су све мере према Дозову плану тако да је 29 октобра 1924 било повраћено привредно и фискално уједињење Немачке. По Дозову плану све је упрошћено а према постигнутим изменама у одељку VIII Версаљског уговора реорганизовала се и стална међународна репарациона комисија. Број чланова, величина плата и функције сведене су на најмању меру. Савезничка рајнска комисија је исто тако довела многе нове мере за олакшање становништва у окупираним земљама, мере ове међународне установе су биле припремане као да ће се скоро ликвидација окупације извршити. Као последица ове политике стишавања страсти која је имала свога дејства међу Немцима, јер су почели мирније испуњавати своје дужности у свакоме погледу, дошло је и постепено повлачење француских и белгиских трупа из Порурја.

Овај мирнији ток ствари са нормализирањем репарационих плаћања помутио је захтев Сједињених Држава Америке која је изјавила, доста изненада, да се сва примања по Дозовом плану проширују на сва дуговања Немачке савезним и удруженим силама. До тога времена америчка република се била одрицала свакога потраживања на рачун репарација из Немачке. У уговору о сепаратном миру између Немачке и ње било је предвиђено право њено на репарације, али с обзиром на раније савезницима дату изјаву, Америка је имала право само на трошкове за привремену окупацију. Француска није спорила Америци право на део репарација од Немачке, али Велика Британија јесте. Енглези су тврдили да се она одрекне

онога часа кад није потврдила редовним путем версаљски уговор; Немачка није могла доцнијим актом давати нове обавезе Америци на штету обавеза које је примила по версаљском уговору. Овај енглеско-амерички спор је расправљен на конференцији министара финансија великих сила, а у корист Америке. Конференција министара финансија имала је да решава још неке задатке, а то су били: обрачунавање између Француске и Белгије с једне стране и осталих савезних и удружених држава са друге за оно што су Французи и Белгијанци у Порурју, мимо версаљскога уговора, за време окупације, сакупили у новцу или у натура. Било је и других задатака као што су: исплата разних комисија, окупационих трошкова, промена у величини постотинака репарација, итд. Један тако замршен сплет питања која су се гомилала из дана у дан без решења, ипак је на конференцијама министара финансија добио своје решење. Државници су били мирнији, а други тамни и важнији задаци су се рађали свуда. На седницама њиховим показивала се попустљивост какве је дотле ретко било на међународним састанцима. За четири дана решено је: а) да се из репарација по Дозовом плану имао најпре плаћати ануитет и интерес за зајам од 800,000.000 златних марака; б) после тога трошкове комисија за контролу према уговорима; в) трошкови, смањени, за окупацију; г) трошкови америчке окупације исплаћивали би се у ратама од 1 септембра 1926; д) Америци се додељивало на име репарација од Немачке годишње 21,2% од њенога целокупнога потраживања; е) пет од сто од ануитета, пошто би се расподелили сви горњи првенствени издаци, делило би се између Француске и Велике Британије за рачун ратнога дуга Белгији; ж) смањено је Грчкој примање на 0,4%, а Румунији на 1,1% од дотадањег примања на рачун репарација. Поред овога задатка решено је још много ситнијих проблема, којих је било на стотине.

Година 1924 завршила се повољно решењем питања које је равно пет година мучило европске државнике, питање репарација. За његово решење важио је споразум постигнут у Спа, где је утврђен проценат плаћања из Немачке на рачун репарација за све савезне и удружене државе сем за Северну Америку.

У 1924 години отступиле су савезне и удружене силе од програма из версаљскога уговора. Наследник немачкога пре-

стола је тражио у јесен 1923 допуштење од владе Рајха да се врати из изгнанства у Немачку. Немачка влада је дала допуштење, али у исто време и уверење конференцији амбасадора у Паризу, која је замењивала савезне и удружене државе, да се неће враћати бивши кајзер Вилхелм II, него само његов наследник који се одрекао престолонаслеђа 1 децембра 1918, а сада дао поштену реч да ће се настанити на свом имању у Шлеској и неће узимати учешћа у јавноме животу. Конференција је примила на знање ову званичну изјаву и екс-кронпринц се вратио у Немачку. Мировао је једно време па после прекршио своју реч, почео се јављати на јавним скуповима у генералској униформи. С обзиром на слаби утицај који је кућа Хохенцолернска вршила после рата на Немце, конференција амбасадора је кроз прсте гледала на кретање екс-кронпринца по Немачкој.

То је био први случај, други је био са суђењем Немачкој пред мешовитим арбитражним судом за накнаду штете једној групи депортираних Белгијанаца за време рата за радове на немачкоме фронту од 1914 до 1918. Овај спор имао је начелан карактер и свршио се пристанком Немачке да плати једном за свагда 24.000.000 франака радничкој федерацији.

Трећи случај је био са немачким генералом фон Натхузијусом који је осуђен и осуђен од суда у Лилу на пет година затвора што је за време окупације Француске присвојио извесне приватне ствари појединих грађана мештана. Кад овај генерал по допуштењу француских власти пређе на француску територију, Французи га ухапсе и изведу пред војни суд у Лилу. Суд га је осудио понова на годину дана затвора, и поред протеста званичне Немачке и недоказнога дела. Француска влада је опростила у путу милости казну овоме седамдесетогодишњем генералу, али је пресуда оставила мучан утисак у иностранству и ново нерасположење Немаца.

СРЕДЊА И ИСТОЧНА ЕВРОПА

На другом месту биће говора више о фашистичкоме уплићању у туђе спољне ствари, а овде ће се поменути само италијанско-швајцарски уговор о арбитражи као последица многобројних зађевица на италијанско-швајцарској граници. Један део Швајцар-

**Ратни
злочинци**

**Италија и
Швајцарска**

ске, кантон тесински, јужно од св. Готхарда, претежно настањен Швајцарцима који говоре италијански, фашистичка Италија је убројила у своје прелентистичке крајеве. Због тога су фашисти с оне стране, а Швајцарци с ове стране, често изазивали мале и веће сукобе. Сукоби су узимали озбиљнији карактер јер је било развијено на обема странама, нарочито на Лугану, јако кријумчарење. Један озбиљнији сукоб код Понте Трева, чијега су кмета, на лукав начин, локални фашисти домамили и ухасили на италијанској територији, изазвао је обе владе да учине крај даљим сукобима и зађевицама. Један уговор о арбитражи и појава шефа фашиста «да тесинско питање у колико се тиче службене Италије не постоји» ако није учинио за увек крај зађевицама и граничним сукобима бар је дао један програм по коме ће се они спречавати и решавати. Инциденти су се настављали.

Овај уговор створен под притиском прилика међународнога значаја, утврдио је границу између југословенске државе и Италије. Оно што нису могла постићи велика тројица на конференцији мира, не само због држање ове две државе него и због неслагања између председника Сједињених Америчких Држава, Лојд Џорџа и Жоржа Клемансоа, постигле су њих две. Уговор је одређивао границу од Алпа до Јадранскога мора. Уговор је оставио међу Југословенима једну жаоку јер су морали оставити Италији Задар и његову уску околину, морали пристати на стварање независне државе Ријеке. Рапалски уговор је регулисавао и питање Италијана у границама нове државе југословенске, као и сва друга спорна питања.

Питање Ријеке је било отворено иако га је рапалски уговор регулисавао. На Риједи је био господар песник Д' Анунцио откуда је измештен после тобошњег рата с Италијом. Стварно питање независне државице Ријеке је неодређено, нису јој биле утврђене границе, није имала своју владу, није била ни под каквом међународном заштитом. У границе државице Ријеке је улазио Сушак и Брајдиз (део старе хрватске територије који је стајао са Ријеком под непосредном управом мађарске владе) и један део Истре узак али довољан да Ријека буде коридором везана директно с Италијом. Рапалски уговор је имао један додатак по коме се додаје пристаниште Барош и Делта Југославији

на макар што било са независном државом Ријеком. И ствари би се сигурно друкчије развијале и у погледу саме Ријеке и у погледу италијанско-југословенских односа да се није променио режим у Италији. Из партиске тактике фашисти почеше развијати агитацију противу независне државе Ријеке навикајући за присаједињење. Необјављени тајни додатак Рапалском уговору (једно писмо министра иностраних дела југословенској делегацији о Барошу и Делти) играо је главну улогу у надуваној ствари Ријеке. У основи овога спора је лежала судбина Ријеке, пре него је узму на силу Италијани су хтели да некако обезбеде њену економску позадину — Ријека је била пре рата супарница староме и светскоме пристаништу Трсту а залеђе јој је било Хрватска, Мађарска и околне области. Чим је Д' Анунцио напустио Ријеку и ушла италијанска војска у њу, народ се поделио на националисте и аутономисте и запосдео стару кавгу, која се свршила узимањем власти од обе групе, које су се на смену налазиле, влада Беласића и влада Занеле.

Националисти су тражили анексију Ријеке Италији и оспоравали су рапалским уговором утврђену припадност Делте и Порто Барош. Њихово гледиште су подржавали и службени делегати Италије одређени да са југословенским изврше разграничавање. Они су осећали тешкоћу Ријеке и Ријечана ако остану без залеђа и не регулишу цело питање ријечке луке у складу са извозном трговином. Они су у један мах успели да приволе југословенску владу да направе неку врсту конзорцијума и да није дошло до нових неуредности на Риједи кад су легионари италијански поселили Барош и Делту да маркирају њихову нераздвојеност од Ријеке он би се остварило. После овога су настали уставотворни избори, аутономисти победе али влада Занелина морале одступити због неуредности организованих од фашиста, који стварно доведоше италијанску војску у Ријеку. После овога дошле су санта маргаритске конвенције октобра 1922 потписане у Риму којима су регулисана извршења рапалскога уговора у његовој целој пространисти, о Задру, о Риједи, о односима привредно финансијским и културним између две државе. Најважнија одредба је била напуштање III-ће зоне у Далмацији коју је Италија без ичијег одобрења или сагласности окупирала. У Силити, 4 марта 1921, су споразумом између Италије и Југославије утврђене три зоне које је Италија имала поступно напуштати (I зона старо судско подручје

Пага, Обровца, Трогира, Сплета, Врлике, Дрниша и Книна као и групу корчулских отока, II зона старо судско подручје Шибеника, Бенковца и других места и III зона судско подручје Стари Задар — Задар), и она их је једва напустила. Санта мартинске конвенције су регулисавале и царинско подручје Задра и најближе му околине као и његов економски опстанак. Регулисана су и друга питања (готово сва она која регулишу односе приватно и јавно правне грађана који нису или не желе остати југословенски поданици) али питање Ријеке је остало отворено. Истина је да су одредбе ових споразума предвиђале евакуацију Сушака и разграничавање између Југославије и независне државице Ријеке, али политички догађаји нису допуштали да се коначно среди ријечко питање. Тек када је дошао на владу Мусолини он је ступио у директне разговоре са југословенском владом, и у фебруару 1923 ратификован је један споразум. Италијанске трупе напустиле су и III-ћу зону. Сушак је постао слободан, преговори о трговинскоме италијанско-југословенскоме уговору постали стварност. Па ипак питање евакуисања Бароша и Делте је остало нерешено. Мусолини је подлегао утицају фашиста који су хтели да ова два краја ријечке луке задрже под своју или бар под заједничку власт. Он пошаље као гувернера Ријеке генерала Ђорлина с упуштвима да Ријеку приведи поступно под власт Италијана. Овај догађај је у Европи био осуђен, и сматрао се као насиље, које може да изазове заплете у Европи. Италија је међутим послала нарочитог изасланика у Београд, генерала Бодрора, старог српскога знанца са солунскога фронта, који започне одмах преговоре. Ови су преговори успели. Италија је признала у пуну својину Барош и Делту и још један језичак Ријеке, а Југославија остало Италији. Италија је уступала Југославији за педесет година највеће ријечко складиште и обалу Таон де Ревал. Поред овога решена су и друга питања техничке природе ради бољег функционисања целог ријечнога система. Овај италијанско-југословенски спор не би био решен да није у исто време био потписан и римски пакт о пријатељству и искреној сарадњи између Југославије и Италије. Ово је био један добар почетак иако је присаједињење Ријеке Италији оставило свога трага нерасположења у Југославији, јер је једна серија конвенција до ситница регулисавала односе привредне, економске и културне. Римски пакт од 1924 године је био темељ за даље развијање односа ме-

ђународних у југоисточној Европи, и могао је бити велика потпора за организацију европскога мира. Помоћу њега могао се развијати постепено редовни живот у средњој Европи и уклопити све оне трзавице које су се јављале на Балкану, и у средњој Европи. Римски пакт је, развијен и прошириван, могао доиста да помогне Италијане у њиховим тежњама да обезбеде своје привредне интересе. Он је две године добро функционисао докле није разбијен тзв. тиранским пактом од 1926.

Мађарска се јавила Лиги народа за помоћ ради своје обнове привредне и финансиске годину дана доцније од Аустрије. Мађарској је била помоћ потребна из два разлога, један је био због привредно финансиске **Мађарска** невоље а други политички; овај последњи је **обнова** био много важнији него онај први. Мађарска, као земљорадничка земља, није морала патити много од привредне и финансиске кризе, већина земљопривредника су малим задовољни и научени да трпе и подносе. Мађарска је дакле могла бити сама себи довољна за најпрече прве намирнице и за мучан али ипак за један нормалан живот. Мађарској је сметала политичка страна живота. Две револуције, црвена и бела, два неуспела покушаја за повратак на престо Карла I, непрекидни сукоби са суседима, један неоправдани упад Румуна, надражени национализам, испречили су толико стари ред у феудалној Мађарској да јој је требало међународно помоћи да дође себи. Њени политичари су били неспособни да изведу Мађарску на најбољи могући пут. Политичари су је водили у заваду са свима суседима а економисти и финансијери у ћорсокак.

Мађарска, нашавши се у томе безизлазноме положају, обратила се сама сталној међународној репарационој комисији да је ослободи обавеза плаћања репарација према трианонском уговору путем једнога спољашњег зајма. У овој ствари имала је да каже реч Мала Антанта. Она је на своме састанку у Синаји прихватила молбу Мађарске, али под извесним јемствима. Имајући прилично велика потраживања на рачун репарација од Мађарске, Југославија и Румунија морале су тражити јемства: а) да ће се зајам утрошити на привредну обнову, б) да ће се Мађарска у будућности лојално држати према суседима, в) да ће се разоружање на основу уговора о миру свршити, г) да ће се државама Мале Антанте дати највеће повлашћење за трговину са Мађарском као дужницима великих сила и д) да ће

се све обавезе потврдити једним међународним протоколом. Разговори између мађарских делегата и оних Мале Антанте у Женеви, најзад су довели до пристанка сталне међународне репарационе комисије за један план спасавања мађарских финансија. Финансиска секција Лиге народа је прихватила предлог и израдила читав план договорно са Мађарском. После претреса целога питања, вршеног неколико месеци примљен је план о обнови привреднога и финансискога стања Мађарске. План је био исти као и за обнову Аустрије. Разлике које су постојале између једнога и другога плана произлазиле су из разлике саме економске структуре обе земље; Аустрија је била индустријска, а Мађарска земљорадничка. Према томе је Мађарска била за плаћања јача од осиротеле Аустрије. Залог Мађарске за сигурност зајма је била далеко простија него залог аустријских дужника. За мађарски реконструкциони план може се рећи да је у главним линијама сличан Дозовом који је раније поменут. Дозов план од 1924 за репарациона плаћања Немачке је разрађен план за мађарску реконструкцију и зајам. Један од главних услова који су творци мађарскога реконструкционога плана за успех постављали био је да Мађарска олакша трговачки промет са суседним државама и да напусти вештачко подизање индустрије на да се сва заложу за пољопривреду као земљорадничка земља.

Цео план за реконструкцију Мађарске, којим су одложена и смањена под извесним условима њена репарациона плаћања за двадесет година, примиле су и стална међународна репарациона комисија и Лига народа (14 марта 1924). Овај нови међународни споразум, којим су се мењале одредбе трианонскога и версаљскога уговора, имао је једну нарочиту одлику. У политичком делу његовом он је садржавао нове обавезе Мађарске према Малој Антанти и начела добре воље и узајамности у споразумевању са суседним државама. Савезне државе и Мала Антанта гарантовале су Мађарској њену независност и целокупност, а Мађарска је свечано изјавила да ће лојално и дословно извршивати одредбе трианонскога уговора, нарочито обавезе о војничком стању, и да неће допуштати нове покушаје за повраћај Хабзбурга на престо. Политика и постојање Мале Антанте су овим уговором признате од Енглеске, Француске и Италије. Овим уговором је исто тако признато начело равноправности између побеђених и победника-држава, које је

до тада било у међународним споразумима (од версаљскога уговора па до 14 марта 1924) искључено. Реконструкциони зајам за Мађарску је имао успеха, јер је мађарска влада испунила све захтеве финансискога комитета Лиге народа. Од зајма је Мађарска имала велике користи, изменивши дотадањи систем финансирања народне привреде и расхода. Од овога уговора је могао да настане нов период бољих суседских односа у средњој Европи, али тако није било. Успут и доцније биће изложено зашто се ови нису могли развијати у томе правцу иако су у току 1924 године закључени неки уговори и споразуми између Мађарске и њених суседа (са Чехословачком споразуми око уређења заједничких граничних односа о предаји архива, са Југославијом трговачки уговор на бази највећег повлашћења о узајамној помоћи у судским делима, о екстрадицији, о транзиту, о пољопривредним споровима и са Румунијом сличан трговачки уговор и неколико споразума о ликвидацији неких спорова изашлих при промени трианонскога уговора о миру).

У 1924 години расправљено је и питање бугарских репарација. По нејскоме уговору Бугарска је требало на име репарација савезним и удруженим силама да плати две и по милијарде златних франака за 37 година. Цела манипулација око прибирања репарационих плаћања, контроле, исплате, вршила је једна трочлана француско-енглеско-италијанска нарочита комисија. Она трочлана комисија је могла предлагати а стална међународна репарациона комисија већином гласова мењати и начин исплате и величину саме ратне отштете. Кад је требало утврдити способност Бугарске за отплату, бугарска влада је изјавила најпре да је Бугарска неспособна да ишта плати на рачун репарација а трочлана комисија је била склона да цео репарациони дуг сведе на мању меру. Земљоделска влада Александра Стамболискога је примила на себе да се репарациони дуг уреди. Уговором о миру одређена сума од 2.500.000.000 златних франака подељена је на два дела, транша А и транша Б. Прва транша претстављала је 550.000.000 златних франака или могућност да их Бугарска исплати, а остатак је био нека врста »дубиозе«. Транша А, ефективни дуг Бугарске, је имала бити исплаћивана постепено у ратама са 5% интереса у року од шест година али тако да се ануитети пењу

Бугарске репарације

за првих десет година до суме од 43,000.000 златних франака, од једанаесте до закључно педесет година, сваке године ануитет је имао бити 43,000.000 златних франака. Транша Б, тј. остатак од 1,950.000.000 златних франака за тридесет година је остала слободна, мораториум без изгледа да се исплати било главница било интерес... Прве године, то ће рећи 2 октобра 1923 и 3 априла 1924, исплаћени су ануитет и интерес предвиђен горњим планом.

Поред овога уређења репарационога дуга Бугарске уређено је у истој години и питање окупационих трошкова. Бугарска је пристала да у року од десет година с интересом са 5% исплати савезним и удруженим државама суму од 25,000.000 златних франака по истоме плану као и плаћања репарација.

Карактеристичан је за ондашње време и народе био спор између Чехословачке и Пољске око једнога крајичка на граници ове две нове створене републике. Спор се изродио око Јаворине, пре брда него планине, у Карпатима. Срез јаворински Спису-

Пољско-чешки спор

Ципсу конференција амбасадора досуди по половину обема републикама, а саму Јаворину преда Чехословачкој. О томе уђе у северски уговор одредба коју обе парничке стране приме. Доцније Пољска одбије пристанак на ову одлуку. Спор се отворио, прешао у надлежност Лиге народа, од ње дошао до сталнога међународнога суда у Хагу, враћао се у конференцију амбасадора па у Лигу народа и најзад добио повољно решење једним специјалним споразумом у интересу становништва онога краја. Чехословачка је показала попушљивост која је омогућила боље односе између ње и Пољске.

Почетком и кроз целу 1924, балтичке државе су се трудиле да између себе нађу једну споразумну линију. Као мале сти-

Балтичке државе

снуте између великих, изложене опасностима и интересима Русије и Пољске, природно је било да су покушавале тражити безбедност у својој узајамности. Оне су путем конференција њихових делегата настојавале да се дође до споразума међу њима, идући од малога и практичнога ка већему. На свима тим састанцима претресана су питања о гарантним уговорима, о уклањању царинских брана, о арбитражним судовима за међусобне спорове. Између Литванске, Летонске и Естонске било је разговора и о царинској унији и о заједничкоме раду по угледу

на данашњу Малу Антанту у Лиги народа. Летонска, Естонска и Русија су успеле са склопе једну железничку конвенцију сличну међународној бернској конвенцији (август 1924), а 4 децембра су Финска, Летонска, Естонска, Пољска, Шведска, Данска и Немачка, све са већим или мањим крајичком Балтичкога мора — закључиле споразум о мерама противу кријумчарења алкохолних напитака.

Нове, младе, балтичке државе су у 1924 остале неповерљиве и према себи и према другима. Те године је једна од балтичких држава, Финска, ушла у скандинавски систем.

На позив шведске владе Данска, Финска, Норвешка послале су на конференцију у Штокхолм изасланике. На томе састанку је израђен један међускандинавски споразум за измиривање, концилацију, у духу одлука Лиге народа од 1922. Овим су створени стални судови за измирење спорова између држава скандинавскога система. У надлежност ових савета улазили су сви они међускандинавски спорови, који нису могли бити решени дипломатским путем или за које није предвиђен обичан арбитражни или хашки суд. После овога споразума потписали су двострани споразум између себе.

Скандинавске државе

После овога посла дошли су још неки споразуми. Такви су пристунање Норвешке и Данске шведској монетарној конвенцији и поштанској конвенцији. Норвешко-дански спор око Гренланда добио је помирљиво, и ако само половно решење. Данска је тврдила да је цео Гренланд њена државна домена, а Норвешка је спорила источну обалу овога ненасељенога северног краја. После дугих разговора и претресања у јавности и пред обостраним парламентима нађено је једно средње решење. Данци су за двадесет година остали као оспорени господари Гренланда, а Норвежани су очували права рибарења као и дотле.

Око ових ледених острва, већином ненасељених, дизали су се у току 1924 спорови који ће се јављати и доцније.

НОВА ЕВРОПА 1925 (ГОДИНА БОРБЕ ЗА ОБЕЗБЕЂЕЊА)

ЗАПАДНА ЕВРОПА

Женевски протокол је остао мртво слово на хартији. Немајући потпоре у Великој Британији а ни срдачан пријем по другим државама, женевски протокол је ушао у историску архиву као докуменат напора да се општа сигурност створи. Место њега је тражено нешто ново, неко средство које би примиле лакше све заинтересоване силе, којим би се спор око рајнске границе између Немачке и Француске уклонио. То је нађено у локарнском уговору, којим се не решава читав проблем безбедности Европе, али којим се ограничавају могућности европског рата, а отварају врата за решавање међународних спорова путем арбитраже и разоружања. Локарнски уговор, углавном дело двојице људи, Бријана и Штреземана, јесте темељ за даљи рад на тим проблемима.

«Протокол за мирно решење међународних спорова» је 2 октобра 1924 парафиран у Женеви од стране Француске, Пољске, Југославије, Арбаније, Бугарске, Грчке и других држава мањег значаја; чехословачка република је доцније ратификовала овај женевски протокол. Али кад је дошло до Лиге народа онда је Енглеска, у којој је дошла конзервативна влада кратковремене владе социјалиста, најпре тражила одлагање дискусије по том предмету, под изговором да треба да се посаветује са својим насеобинама. Насеобине и колоније су се изјасниле углавном све противу ратификације женевског пакта, а противу њега је био и одбор државне одбране царства. У ово доба су у Енглеској постојале две школе, једна старија, по којој је требало остати усамљен, удаљен

**Женевски
пакт мртво
слово**

од европских континенталних зађевица, као што је и раније било рађено, друга, новија, по којој је Енглеској потребно да је у савезу с Европом, с обзиром на интересе других прибрежних држава у Ла Маншу и у Северном мору. Пред свој одлазак у Женеву на седницу Лиге народа, Остин Чемберлен је 5 марта 1925 дао изјаву енглеске владе која је у духу овог другог схватања спољних односа Енглеске. За Енглеском убрзо пођоше Јапан, Италија, Холандија, Шведска те се тако Француска и Белгија нађоше у нарочитој невољи. Јавно мњење ове две земље је тражило као јемство за њихову безбедност помоћ Велике Британије, а на случај да је не добију онда да и даље задрже рајнску област под окупацијом. Социјалисти и радикалсоцијалисти који су бранили женевски протокол са ретком жестином, морали су попустити пред новим стањем, створеним поразом лабуриста на изборима, које је једно фалсификовано писмо треће интернационале знатно осакатило.

Забуна, створена изјавом владе Балдвина, била је појачана констатацијама међународне контролне војничке комисије да су Немци спречавали њен рад и да су им онемогућили да на време поднесу свој извештај Лиги народа. Потврђена у горњем дому Енглеске са службене стране, ова изјава поменуте комисије изазвала је велика негодовања у Немачкој јер је на тај начин одложена евакуација стране војске из области Келна. Ово незадовољство је било у толико јаче што му је претходила окупација рурске области, и што је била одбачена пријава Немачке за пријем у Лигу народа на скупштини Лиге народа. Немачка влада је била слаба у овоме времену те је са јаким изјавама покушавала да себе боље у народу подржи. Таква је била она да Немачка никад неће примити да је она изазвала светски рат и неће бити мира, докле се са ње не скине лажна оптужба злочинца за 1914 годину. И ако су новинарски чланци после ове изјаве у Рајхстагу били још жешћи, ипак се влада Др. Маркса обраћа Лиги народа и тражи пријем у Друштво народа. Она је истина постављала услове опште европског карактера, али су пропраћени објашњењима која су морала онезадовољити Француску, Пољску, Чехословачку и Данску. Немачка је тражила равноправност у оружању с обзиром на оружање њених суседа. Савезне силе, које су по версаљском уговору још увек биле у праву да траже контролу над оружаном снагом Немачке, на овај захтев одговоре захтевом да се Немачка потпуно разоружа. Овај одговор бива повод да

почне нека врста рата нотама између Немачке и савезних сила. Шеф француске владе одговарајући једном од твораца женевског протокола грми са трибине: «Ја хоћу да радим за мир Европе, за мир светски... али као први услов за тај двогуби мир, за тај, боље речено, једини мир, ја тражим прво безбедност моје отаџбине».

Немачки одговорни чиниоци су, међутим, увиђали да би требало што пре уклонити окупаторску војску из Немачке. Њихова намера је била да се неком привременом мером отклони за неко време то непрекидно трвеће са савезним силама и добију слободне руке. И пре Штреземана бивало је понуда од стране Немачке да се створи неки рајнски пакт којим би заинтересоване државе гарантовале једне другима границе. Такве понуде су чињене, једна децембра 1922 преко вашингтонске владе, друга у мају 1923, а трећа у септембру те исте године; све су оне предлози о двостраном уговору између великих сила заинтересованих на Рајни. Сва три пута је Немачка одбијена од Француске у којој је старо неповерење према Немцима јачало. — Кад је Немачка и по четврти пут понудила нови гарантни пакт за рајнску област интереси Немачке нису само политички. Немачка тешка индустрија пресељена је била из Лорена и Шлеске у рајнску област, па ју је требало што пре осигурати од окупације Француза, који су се спремали не само да је напусте, него и да прошире окупацију ако Немачка не испуни своје обавезе. И због тога а и из страха да се противу ње не би направио тројни енглеско-белгиско-француски савез, а уз то још видећи да од женевскога протокола неће бити ништа, Немачка се решила на четврту понуду. У фебруару 1925 она је учинила предлог за један пакт у четворо, Француска, Италија, Немачка и Велика Британија, о ненападању и о арбитражи. Др. Лутер, нови канцелар Немачке, предлагао је тада још и један гарантни пакт за чување територијалнога стања на Рајни какво је предвиђено уговором о миру. Чланови 42 и 43 версаљског уговора о демилитаризацији француско-немачке границе су тако исто имали бити извршени и докле гарантни пакт траје поштовани. Предлог Немачке био је удешаван по плану и духу женевскога протокола од 1924. Како је био сувише растегљив и прилично неодређен, а нарочито није обухватио нити гаранцију немачко-пољске границе нити Белгију, у Француској је примљен са неповерењем. Предлог се сматрао

Рајнски пакт

као узалудан нарочито стога што Енглези нису пристајали на такав пакт у четворо којим би гарантовали и пољске границе, а Немци су опет пристајали да се одрекну Алзаса и Лорена, али не горње Шлеске и пољског коридора. Пољска је на овај предлог устрептала и уложила протест кроз јавност своју и страну и у Паризу „да никад неће пристати на измену садањег стања“.

У томе часу састао се савет Лиге народа у 33. заседање. У седници од 12 марта 1925 енглески министар иностраних дела Остин Чемберлен образложио је решење своје владе за непримање женевскога протокола. Енглеска је, говорио је он, за тесну сарадњу са Лигом народа и у духу њенога устава готова на нарочите споразуме за нарочите случајеве, али није за измену самога устава. Француски претставник Бријан бранио је речито протокол женевски као оружје исковано на начелима арбитраже, безбедности и разоружања за организацију мира, готов да прими и друге планове за решење истог проблема. Италија и Белгија биле су уз енглеско мишљење, а чехословачки министар Др. Бенеш је бранио озбиљно женевски протокол тврдећи: а) да је принудна арбитража једно сјајно средство да се избегну сукоби међу немирним државама у средњој и источној Европи; б) да протокол женевски од 1924 није машина за рат него машина за мир; в) да је по уставу Лиге народа предвиђена већа војничка организована снага него по женевском протоколу и г) да се регионални одбранбени пактови међу државама морају правити по системима који су предвиђени у женевском протоколу.

Дебата у овоме заседању савета Лиге народа била је право разочарање за цео свет и ако су Енглези покушали да направе накнадним изјавама дејство њихове одлуке противу ратификације женевскога пакта. Немци су имали разлога да буду незадовољни јер су одбијени од молбе да уђу у Лигу народа као члан Лиге и савета Лиге народа. Једна је ствар међутим постигнута: постављено је питање безбедности које је још камен спотицања за редован развој међународних односа у Европи а нарочито између Немачке и Француске. Остављена су врата за све могућности, али се никоме није журило да кроз њих уђе у собу за разговор о томе. Енглеска влада је била прилично у недоумици јер су њене насеобине, растурене по свету, сматрале да се европске границе, а нарочито сукоби око њих између Немачке и Француске и Пољске и Белгије, не дотичу њих. Италија је примила идеју о пакту у петоро, али није хитала. Нити се радило на обез-

беђењу граница на Бренеру већ на Рајни, нити би то побољшало њен положај и комбинацију у средњој и источној Европи. Немачка је једина имала разлога да жури, јер се могла стварањем некога пакта безбедности ослободити туђих трупа које су држале извесне пределе, али било је сметње. Њен први претседник Рајха, Еберт, умро је, изабран је маршал Хиндербург на његово место, а тиме се појачао националистички и војнички дух, дакле и антифранцуско расположење. Нико у Немачкој није смео мислити да што ново предлаже у погледу пакта безбедности. И зато кад је у доњем дому Остин Чемберлен излагао крајем марта 1925 немачки предлог у Берлину су били задовољни. Чемберлен га је не само изложио него и препоручивао активни рад да се постигне споразум за обезбеђење од евентуалног сукоба у Европи. Цео месец април и мај 1925 био је посвећен правоме двобоју међу дипломатима и у озбиљним европским листовима око британског пристанка да зајемчи Француској источну границу, али не и Пољској. Француска, Пољска и Чехословачка су заступале становиште да гарантни пакт мора бити општега карактера. У последњем часу, кад се већ мислило да ће Француска, која је чувала свога савезника Пољску, прекинути све, јавља се нова нада у облику гаранције Енглеске за француску безбедност. Француски државници свих политичких боја сматрали су као прихватљиве предлоге Енглеске, ако би гарантни пакт био по садржини сличан уговору о узајамној помоћи предлаганом али одбаченом 1919 године. И ствар би се тада и узела у разматрање да није била дошла криза Ериове владе, коју је заменила влада Пенлевеа. Ова влада настави разговоре, али су ти разговори отежани држањем Француске. Докле су Чехословачка и Пољска изравнале све своје спорове, и с обзиром на безбедност своју Пољску приближиле Малој Антанти, дотле су француски државници хтели да свежу питање евакуације северне рајнске области са питањем безбедности. На ово нису пристајали Енглези сматрајући да је питање безбедности одвојено од питања евакуације келнске области. Па ипак главни разговори између Париза и Лондона вођени су били око одговора Немачкој на њен предлог за ступање у Лигу народа. Њих је олакшао знатно Бријан који се увек прилагођавао приликама и захтевима времена. Бријан видевши да Велика Британија неће никад пристати да гарантује Пољској версаљске границе, примио је изричне изјаве Чемберлена о гаранцијама француске источне

границе и сложио се са њим о одговору на немачки предлог. Француско-енглески текст одговора био је темељ локарнском уговору. Велика Британија се изјаснила отворено противу политике усамљености, а Француска је прихватила ову неочекивану прилику да обезбеди себе што боље од каквог новог напада Немачке. А Остин Чемберлен је тада јасно рекао: »да ће гаранције бити ефективне само у случају да крива страна не пристане на арбитражу или да поступи противно одлуци арбитраже«. Немачки одговор, и ако су унутрашњи односи у Немачкој били замршени, био је повољан за будући пакт безбедности. Др. Штреземан, шеф немачке народне партије, искористи прилику кад је Рајхстаг био замајан око новог царинског закона, да Рајхстаг прими његов одговор савезним државама. И да тај одговор није садржавао напомену о равноправности у оружању, нови уговор за безбедност био би раније готов. Овако, одговор који је више личио на полемику са француским схватањем безбедности, онезадовољио је Енглезе и друге који су хитали да то питање скину са дневног реда. Па ипак то није био знак да ће се разговори наставити и знак да је приближавање могућно. Почетком јула почета је израда пројекта самога пакта безбедности. Енглези и Французи су се слагали у питању безбедности сматрајући га као одвојеног од версаљског режима безбедности у рајнској области и на другим границама. Али у питању ко је нападач, коју страну треба помоћи у случају сукоба и који су ти случајеви кад ће одредба пакта безбедности ступити на снагу, Енглези су правили тешкоће. Тежина је била у питању дефиниције нападача. Енглези су тражили слободу одлучивања о томе која је од две државе, Немачка или Француска, извршила флорантни напад; за сумњиве случајеве напада Енглези су мислили преносити одлуку на Лигу народа. Ова формула о флорантном и о сумњивом случају напада је претпостављала добру веру и искрену жељу страна уговорница да врше своје обавезе, на случај опште запетости у свету она није имала много вредности. Французи су је прихватили а са њима и Италија, Пољска, Белгија, Чехословачка. Крајем августа су испитивали стручњаци заинтересованих држава сам нацрт пакта безбедности, а убрзо затим сазвана је конференција министара иностраних дела поменутих држава да претресу та питања. Немачкој се у први мах није свиђало што су зване у Локарно Пољска и Чехословачка, али с обзиром на то што су савезничке трупе напустиле

Порурје, Диселдорф, Дуисбург и Рурорт и на то што су са Чехословачком и Пољском започели преговори за уговор о арбитражи, прими позив.

Мало али пријатно швајцарско место Локарно видело је 5 октобра 1925 окупљене министре иностраних дела седам држава. Под претседништвом Остина Чемберлена почела су поверљива претресања. Од стране Енглеза је унапред немачкој влади стављено до знања да се о питању ратне одговорности и о питању пуне евакуације страних трупа — како је она помињала уочи доласка њених пуномоћника у Локарно — не може расправљати. Било је неколико трновитих питања претресаних и раније, али је међу овима било централно питање уласка Немачке у Лигу народа. После неколико разговора »уз чашу вина« међу најзаинтересованијима између Немаца и Француза, решење је нађено за питање уласка Немачке у састав Лиге народа и у њен савет као сталног члана. Немачка се плашила тумачења чл. 16 устава Лиге народа да ће бити ограничена њена јуридичка слобода да одлучи какву акцију да предузме за појачавање санкција. Конференција је нашла формулу »сваки члан Лиге је обавезан да лојално и ефективно чува и помаже устав Лиге и да противстане свакоме акту напада у границама своје војне снаге и водећи рачуна о његовој географској положају«. Ова формула предата у облику ноте Немачкој, развејала је сумње Немачке, која у Локарно није дошла без извесних својих скривених планова како то мисле Французи, после објаве успомена Др. Штреземана.

Почети 5 октобра а завршени 15 октобра 1925, разговори у Локарну, у Аскони, на плавој локарнском језеру стављени су у протокол са седам докумената: а) рајнски пакт (уговор о узајамном гарантовању између Енглеске, Белгије, Италије, Немачке и Француске), б) уговор о арбитражи између Белгије и Немачке, в) уговор о арбитражи између Немачке и Француске, г) уговор о арбитражи између Немачке и Пољске, д) уговор о арбитражи између Немачке и Чехословачке, е) нота пуномоћника шест сила (учесница у раду на локарнском уговору) Немачкој о тумачењу чл. 16 устава Лиге народа и њ) гарантни уговори између Француске и Чехословачке и између Француске и Пољске.

Главне одредбе рајнског пакта су имале овај смисао: 1) стране уговорнице колективно зајемчавају Немачкој неповре-

Нови дух у Европи

Локарно дивост њене западне границе и строго чување одредаба о демилитаризовању рајнске зоне, 2) Немачка, Француска и Белгија узајамно се обавезују да неће ни у коме случају нападати једна другу нити упадати у односне државне територије, 3) уговорнице ће путем арбитражнога суђења решавати своје спорове по уговорима нарочито закљученим, 4) уговорне стране притећи ће у помоћ другим на случај флорантнога гажења одредаба уговора, а у сумњивим случајевима флорантнога престапа решаваће савет Лиге народа, 5) Велика Британија и Италија гарантују одредбе овога уговора за случај да једна од уговорних страна одбије да спор расправља мирним путем или да се покори арбитражној пресуди па изврши напад или повреди демилитаризовану зону, и 6) овај пакт ни у колико не ограничава акцију Лиге народа нити утиче на одредбе версаљскога уговора.

Арбитражни уговори потписани између Француске и Немачке, између Немачке и Белгије су предвиђали све могуће спорове сем оних који су проистicali из права која су припадала прошлости. Поступак је одређен према одредбама устава Лиге народа (чл. 12-15). Арбитражни уговори потписани истога дана између Немачке и Пољске, и Немачке и Чехословачке сасвим су идентични без две три реченице које се тичу граница Немачке према Белгији и Француској.

Гарантни пактови између Пољске и Француске, и између Чехословачке и Француске су садржали ову главну одредбу: ако стране уговорнице буду осетиле да се не поштује рајнски пакт оне ће у интересу мира а у духу чл. 16 устава Лиге народа притећи једна другој у помоћ ако буду неизазвано нападнуте. Ако савет Лиге народа не буде могао да реши спор, ако његово решење не приме завађене стране, онда ће стране уговорнице неизазвано нападнуте приступити одмах примени § 7 чл. 15 устава Лиге народа о узајамној помоћи.

Рајнски пакт, боље познат као локарнски уговор, претстављао је једну реалнију основу за даље организовање мира, него сам женевски пакт. Женевски пакт је био идеал искрених мирољубаца, а рајнски стварна граница између година рата и година мира. Рајнски пакт је регулисавао најмучније питање, француско-немачки спор, и његова је важност још и данас велика и ако са њиме тај спор није заувек скинут са међународне позорнице.

Ако су министри у Локарну ствар водили и свршили добро, кад је дошло до ратификације рајнскога пакта, требало је пуно нових напора да се он прими у Француској, Пољској и у Немачкој. Коалициони кабинет Др. Лутера јелва је у другој половини новембра 1925 успео да Рајхстаг са 291 против 174 одобри уговор потписан у Локарну и одмах је дао оставку.

Све друге велике државе су биле задовољне сем Русије. Па и јапански члан савета Лиге народа је помагао искрено ову нову европску породицу у крилу Лиге народа, како је говорио Аристид Бријан. Сједињене Америчке Државе кроз уста свога претседника Кулиџа признале су овај европски пакт безбедности као чврсту основу за даље разоружање. Совјетска дипломатија је пред закључење овога пакта била необично активна. Доследна начелима својега програма у спољној политици, која је тражила неслогу међу великим државама, она је употребљавала и дозвољена и недозвољена средства да спречи рајнски пакт. Њени напори међу балтичким државицама, у Пољској, а нарочито у Берлину баш уочи поласка немачких делегата у Локарно, пропали су. Снага и вештина совјетске дипломатије, у ово доба велика, није помогла Чичерину; писано је било да ће у Локарну победити нови европски дух.

Версаљски уговор је имао одредбе за водене путеве Дунава, Лабe, Одра, Њемена, али је ставио у задатак једној нарочитој конвенцији и за друге реке међународнога карактера, као што су Рајна, Висла, Буг, Нарев. **Барцелонска конвенција о рекама** На конференцији под заштитом Лиге народа држаној у Барцелони, у пролеће 1921, састављена је једна конвенција и статус режима пловних међународних путева. Конвенција је дала довољно јасну дефиницију међународних река, пловних река, канала и речних пролаза. И овај статут је при изради имао многе тешкоће и зато је он само компромис многих разних мишљења. Неке државе су хтеле да у статут унесу слободу пловидбе и кроз Дарданеле, Гибралтар, Суец итд. Мала Антанта је тражила опет да може слободно правити режим пловних река на својој територији. Југославија је тражила као и Румунија право да целу каботажу или бар локалну задржи само за себе. То су два три примера за тешкоће рада и споразумевања међу делегатима на барцелонској конференцији. Отуда је и дошло да су од тридесет и четири државе, барцелонску конференцију ратификовале само седам држава, међу којима се не налази Југославија.

Барцелонска конвенција је решила статус Рајне као пловне међународне реке, али не и рајнског канала. Тешкоћа је било две: једна што је версаљски уговор тражио ревизију тзв. манхајмске конвенције, а ова се није могла извршити без пристанка Холандије која није била потписник версаљског уговора, друга што су Француска и Швајцарска тражиле да се направи један велики алзаски канал. Француска је желела да то буде између Хенинга и Штрасбурга, а Швајцарска између Базела и Штрасбурга. После преговарања од пет година нађено је средње решење, а пловидба Рајном ће бити предмет контроле Лиге народа, као и спорова, нарочито докле су Французи држали војску у Немачкој.

Лаба (Елба) је као међународна река регулисана посебним уговорима, дрезденским од 1922 и прашким од 1923.

Одра (Олер) није могла да дође под режим једнога нарочитога уговора; Немци и Пољаци, као прибрежне државе, нису се могли никако сложити о међународној пловности њене две притоке.

Висла је до краја 1925 остала без специјалнога статута, јер су је Пољаци сматрали као чисто националну пољску реку, а Немци као међународну.

Дунав 23 јула 1921 добија први свој статут према одредбама барцелонске конвенције. После тога су се јавила два спора око примене његове. Државе југословенска и румунска су тумачиле да је њихово право саобраћаја између места на оном делу Дунава који протиче кроз њихове територије апсолутно, каботажу иностраних бродова су потпуно искључивале. Овај спор није био решен до јануара 1926. Поред тога, Румунија је поставила питање дунавске комисије, желећи да је као двогубу уклони са својих обала и мешања у промет Дунавом. Не нашавши одзива у Европи, и не хтевши поверити Лиги народа ово питање, Румунија га преобраћа у техничко питање саме организације ушћа Дунава у Црно море. И ово питање није још, према томе, решено.

Версаљски уговор је, по жељи Белгије, поништио важност гарантнога уговора од 1839, а тиме је поставио питање ревизије уговорних обавеза холандско-белгичких. Ове обавезе су се тичале нарочито водених путева, излаза на море, река Мезе и Шелде. Белгија и Холандија су као две моћне трго-

Белгичко-холандски односи

вачке земље желеле да очувају важност и повећају способност својих двају пристаништа, Белгија Анверса, а Холандија Флутинга. Старе зајевнице су после закључења мира оживеле; ово је било повод да се споре. Холандија се плашила да Белгија не пође трагом анексиониста, да, удружена са Француском, овој не угрози положај и значај. И зато није пристајала да Белгија може градити канал Рајна-Херн-Мас-Шелда. По версаљском уговору Белгија је имала право градити га кроз холандску територију (чл. 361). Па ипак у пролеће 1925 после разговора између Брисла и Хага, закључен је уговор у Хагу, којим су уређени режими пловидбе и пристанишке службе канала и пристаништа. Режим је био под контролом једне заједничке комисије. Овај уговор је признао поништај уговора од 1839 о неутралности Белгије. Он је имао тешку судбину, једва га је одобрило народно белгичко претставништво, а Холандија га у марту 1927, после дугих и мучних заплета поводом холандско-белгичких односа, одбаци.

Версаљски уговор је имао одредбе за нове економске везе и за уређивање економских односа у економски дислоцираној Европи. Било је одредаба посебних за Немачку, једних који су давале извесне повластице свима савезним удруженим државама, а других са повластицама за поједине државе као например за Француску («да се до 10 јануара 1925 могу слободно од царина увозити у Немачку из Алзаса и Лорена сировина и мануфактура»). За све савезне и удружене државе Немачка је до 10 јануара 1925 морала признавати клаузулу највећег повлашћења за њихову увозну робу. Ове одредбе су биле нека врста ратне накнаде савезним државама за штету ратом који је Немачка изазвала.

Уочи светскога рата велики басен — рајнска област, сарска област, рурска област, Алзас, Лорен, источна Белгија, јужни Луксембург, североисточна Француска, са богатим рудницима угља и гвожђа, — био је средиште и кључ индустријске ситуације у Европи.

За Француску и Немачку, за њихове економске односе главну улогу је играо рурско-лоренски басен, који је сад био подељен на два равна дела између Немачке и Француске. За време рата он је цео био под немачком руком и заштићен од пустоши рата; после рата он је подељен, али бољи део је остао ипак у рукама Немаца. И ако је тако било ипак су трезвени и

практични индустријалци Немци и Французи, одмах гледали да се тешка индустрија гвожђа, угља, поташе и тканина нагоде и међусобно помажу. У августу 1924 неке од ових су се споразумеле као индустрија поташе, а друге су имале у споразумевању препреке. Препреке су долазиле не само од обостраних господара тржишта него и са стране. Енглеске предioniце, на пример, спречавале су француско-немачке трговинске споразуме за трговину тканином. Магнати велике индустрије су били велика сметња обостраним споразумима 1924 и 1925. Стара утакмица и неповерење међу великим произвођачима сила је опет на помолу. Енглези прате са страхом француско-немачке разговоре о трговинском уговору; они су се бојали да Французи не употребе евакуацију Порурја као средство те изнуде од Немаца неки бољи уговор. Француза се плаше Енглези све докле докле и сами не закључе један добар уговор са Немачком.

Психолошки разлози су много утицали да се замрсе француско-немачки преговори за трговински уговор. Немци су тражили да нови трговински уговор буде на старој основи: клаузула највећег повлашћења, одмерене царинске тарифе и никакве нарочите повластице. Французи су опет тражили: процентуално смањење тарифа за извесну робу, повластице за увоз из Алзаса и Лорена. Разговори и на тој основи су могли бити приведени крају али су им сметали индустријалци. Тешка индустрија гвожђа у Немачкој вршила је јак утицај на одлагање споразума желећи да примора тешку индустрију у Француској на попуштање. Овој последњој су сметале предioniце у Алзасу, као и старо узајамно француско-немачко супарништво. Пред измак 1924 године се чак и неко ратоворно расположење јавља у Немачкој. Све то скупа доводи до неуговорнога стања између Немачке и Француске, 10 јануара 1925, кад је рок, утврђен версаљским уговором, истекао. Безуговорно стање траје девет месеци, а спомажу се обе државе провизорним аранжманом, који има за основу један компромис између два државна горе изложена гледишта. Систем провизорних аранжмана трајао је у читавој 1925 на готово и у 1926 години.

Ако су преговори за трговински уговор између Немачке и Француске били спори и отежавани специјалним приликама ратом створених и психом два народа, преговори између Немаца и Енглеза то нису били. Велика Британија је била практична; и ако јој је Немачка била строг конкурент пре

рата и постајала опет после рата, ипак је она знала добро ово: ако се Немачка не обнови привредно неће моћи платити ратну штету. И зато, разговори су ишли брзо и ако су и Енглези имали своје тешкоће. Енглези су као основицу предлагали просту формулу: клаузулу највећег повлашћења, којом су мислили неутралисати француске намере за бољи положај у економским односима са Немачком. Немачка је опет примала као основицу предлог Енглеске тражећи отварање филијале немачких банака у Лондону, слободу службе за Немце на енглеском трговачком бродовљу и смањивање ако не укидање 26% царине на немачку робу према уговору о миру. На тој основици се направи први послератни трговински енглеско-немачки уговор децембра 1924. А кад је постигнут споразум између влада британске и немачке и о другој формули за оних 26% трибута, царинскога по репарациономе плану, септембра 1925 ратификован је трговински уговор са жељом «најширега тумачења начела највећег повлашћења».

Напореда са Француском и Енглеском ишле су и друге државе са мање супротних трговинских интереса у трговинској политици са Немачком.

Италија је са Немачком одмах направила једно прелазно стање, у августу 1921. Ове две земље без обзира на стање по уговорима о миру споразумеле су се за трговински међусобни промет на темељу обостраних олакшица а према једној листи артикала. Коначни уговор још није у ово време склопљен јер су били у сукобу у Италији индустријски и агркултурни интереси; земљорадници су тражили као основу уговора са Немачком клаузулу највећег повлашћења, а индустријалци заштитне царине. У Немачкој се опет израђивала нова царинска тарифа. Па ипак први уговор је био ратификован тек у мају 1925.

Закључена белгиско-луксембуршка царинска унија 1921 је утицала да се мења донекле народна привреда Белгије, која је до 1914 била углавном у развијању транзита у њеноме фламанскоме делу и развоју металургије у њеноме валонскоме делу. Њени предратни уговори су стварно почивали на «клаузули највећег повлашћења државе», а после рата се трговинска политика повијала према политици. Једни су били чак за царинску унију са Француском, други за заштитну царинску политику. Према томе осећању су се и правили трговински споразуми са

Енглеско-немачки трговински односи

Француском и Немачком; са Француском на бази неке врсте преференцијала а са Немачком највеће повлашћење за један број артикала, а диференцијалне тарифе за одређене артикле. Белгија ће се доцније вратити на једну тарифу са применом клаузуле највећег повлашћивања.

У свима трговинским аранжманима за овај период времена 1925, царинске тарифе из године су расле, царински белеми су све виши.

Међу питањима која су се у току 1925 године истицала као спорна, јавило се и питање слободне зоне у Савоји. Ово је једна стара парница између Швајцарске и Француске.

Савојска слободна зона Швајцарски грађани су после анексије високе Савоје Француској уживали неке повластице у неколико слободних мањих зона. Од 1860 оне су се нашле у једној великој «анексионој зони», у којој су све до великога рата уживале повластице под француско-швајцарским царинским режимом. Француска врховна команда за време овога рата тражила је да се ове слободне зоне узину. Влада Француске отказала је све споразуме са Швајцарском у којима је било помена о тим повлашћеним крајевима. Спор се породило ради овога, и ушао је у версаљски уговор, али Швајцарска није никако пристајала да остави слободне зоне без права која се повлаче још од 1570 године. И спор се провлачио кроз неких дванаестак година, ходајући од Женеве до Париза, од Берна до Париза, бивајући предмет разговора и претресања и политичара и стручњака правника. Компромисе који су изналажени нису хтели у Француској примити.

СЕВЕРНА И ИСТОЧНА ЕВРОПА

Скандинавске државе, то ће рећи северна Европа, нису у 1925 години давале ни себи ни осталој Европи превелике бриге.

Оне су и по природи географскога положаја и по тежњама ишле све више политици Лиге народа: разоружању и арбитражи, више него икоја држава у свету. Тако су се односи између Шведске и Норвешке као и односи између Шведске и Финске стално побољшавали. Норвешка је са Данском дошла у опреку због кула светиља на Гренланду. Све ове државе међутим склопиле су у размаку од јуна 1924 до јануара 1926 између себе

двостране уговоре о принудној арбитражи који су имали одредбе за арбитражно суђење свих спорова па и спорова од битног интереса. Суђења за правне спорове се врше пред сталним судом за међународну правду, за друге спорове пред комисијом за измиривање. Поред тога сама Шведска је закључила сличне уговоре са балтичким државама и са Пољском.

Ови уговори о арбитражи давали су могућности да се изврши редуција у оружаном снази појединих држава. Шведска је била прва која је разоружала своју војску и буџет за војску на суву, за отприлике једну трећину; ратна морнарица је остала каква је и била. Норвешка и ако је имала комунистичку владу није 1925 примила предлог за пуно укидање редовне војске; Норвежани су били наклоњени разоружању али кад се све државе разоружају. Данска и ако је у овој години имала трновити проблем око данско-немачке границе, ипак је покушала да редуцира своју војску на број потребан за одбрану унутра и споља. После потписа локалскога уговора Данска је са Немачком потписала један уговор о арбитражи за све спорове и почела да редуцира на меру коју предвиђа Лига народа. У томе није имала успеха, закон о томе није приведен у дело не само у 1925 години него и у даљим годинама. Финска је нешто покушавала, али њен положај је био везан за држање балтичких држава које се нису смеле разоружавати због Русије.

Норвешка је у току 1925 примила сувереност над архипелагом Шпицбергеном, променивши му име у Свалбард и признавши приватна права страних поданика у њему као и међународну неутралност.

У 1925 години политика балтичких држава је, с обзиром на њихову економску зависност од Немачке а политичку до некле од Пољске, као једине велике државе која им са Румунијом може притећи у одбрану ако Совјетска Русија нападне, била неодређена. Оне су имале све интерес да буду заједно, сем Литванске која је у 1925 због Вилне била у ратном стању са Пољском, и да се ослањају на Пољску. Летонска, Естонска и Финска (која је једним делом скандинавска земља) на конференцији у Хелзингфорсу са пољским министром иностраних дела закључиле су један низ конвенција, међу којима и конвенцију о арбитражи и споразумевању. Конвенција је без мало била препис женевскога протокола и дала је повода Со-

Балтичке државе

вјетској Русији да из дипломатских рачуна понуди овим државама пакт о ненападању. Ова понуда је изазвала неповерење и пожурила ближе односе међу балтичким државама, а и неколико билатералних уговора о арбитражи са Немачком. Отада, а с обзиром и на напуштање большевичке акције из врхова треће интернационале по балтичким државама, ове последње су настојавале да што тешње вежу своје привредне интересе. Литванска је вредела више него и Пољска ако би четири балтичке државе нашле основицу за што тешњу сарадњу. Она је, међутим, кад је Пољска закључила конкордат са Ватиканом, још више противу Пољске постала нерасположена у 1925. Конкордат је увео под верску надлежност католичке цркве у Вилну што је предмет за дискусију између Литванске и Пољске. Неколико покушаја да се нађе какво средње решење између Пољске и Литванске није показало никаква успеха; пред крај 1925 године затегнутост односа је била још увек иста.

Рајски пакт закључен у Локарну садржавао је и један специјални немачко-пољски пакт како је раније поменуто. Тај пакт о арбитражи није могао да ублажи заоштреност односа међу Немачком и Пољском. Свака ситница је била повод да се хватају у коштац оба народа па и после нарочитих писаних споразума потписаних у току 1925 и 1926 године. Пре психолошки него политички разлози су утицали на пољско-немачке односе као и на руско-немачке односе. У историји Пољака и њиховој борби противу Немаца и Русије налазили су се узроци држања обновљене и знатно повећане Пољске.

Питање оптаната била је прва сметња. Одредбе уговора о националним мањинама који је Пољска закључила још 1919 са савезним силама, су још од почетка спорне. Немачка и Пољска су биле супротног мишљења о томе који се становници Пољске и отада имају сматрати као поданици Пољске. После читаве одисеје делегата Немачке и Пољске по Европи, једва су у јуну 1924 постигнута начелни споразуми о томе. Подаником Немачке је био сматран онај становник Пољске који је био поданик Немачке на дан 10 јануара 1920; сви Немци настањени у Пољској од 1908 до 1 јануара 1920 сматрани су као пољски поданици. Ови су могли до 1 марта 1925 тражити повраћај у немачко поданство. Овај споразум у коме је било много одредаба за извршење прелаза оптаната из Немачке у Пољску и из Пољске у

Немачку дао је повода за несугласице и сукобе у којима је стара зла воља играла свој главни део. Локарнски уговор је нешто ублажио ове незгоде али и то није дуго трајало.

Друго место по сметњама добрих односа у 1925 години узимало је питање ликвидације посела Немаца у Пољској. Пољска је имала да изведе две врсте експропријација, једну по версаљском уговору, а другу после плебисцита у горњој Шлеској. По чл. 92 версаљског уговора она је морала из својих средстава платити експроприсаноме немачком поданику за имање. По женевској конвенцији од 1922 Пољска је могла експроприсати велика индустријска предузећа немачких поданика као и велика пољопривредна имања опет уз довољну накнаду. Почетком јануара 1925 Пољска је предузела да изврши експропријацију имања немачких поданика која нису била дотле експроприсана. У њеноме плану је било око двеста хиљада хектара које предузећа које пољопривредних имања. Овај план Пољске појача нерасположење Немачке и то доведе до преговарања, до суђења, до одуговлачења, до сукоба и до парница сваке врсте. Свако веће индустријско предузеће је тако рећи оспоравано од једне или друге стране као подложно или неподложно експропријацији. На крају 1926 године Немачка је потраживала од Пољске неких 521.000.000 златних марака по предмету експроприсаних имања.

Овакво стање у политичким односима између две државе утицало је и на њихове трговинске односе. По версаљском уговору Немачка је морала да до 10 јануара 1925 у трговинским односима и Пољској као и другим савезним силама признаје клаузулу највећма повлашћене државе. Уочи тога рока Немачка је отказала готово и разговоре за трговинске односе на тој основици. Преговора и разговора је бивало много, али они нису углавном довели ни до каквога резултата. Пре се може рећи да је између њих био царински рат у току 1925 године, него неки редовни трговински односи. У томе тарифском рату Немачка је страдала, пољски трговински биланс бива за то време активан, па не само то него Пољска налази друге путеве за свој извоз у балтичке земље и у Енглеску.

Овакви немачко-пољски односи морали су утицати и на односе Данцига и Пољске. Ови су се односи погоршали у току 1924—1925 године. Лига народа се била умешала више пута да обе стране примирује и

Данциг

доводи до сагласности. Она је израдила и нарочита правила за лакше отправаљање послова, који су најчешће били повод за несугласице. Њен претставник у Данцигу је имао нарочита овлашћења да износи спорове пред стручњаке Лиге народа па тек у крајњем случају пред савет Лиге народа. Многи су случајеви које су Лига и њен комесар у Данцигу расправљали, а главна линија у одлукама је била ова: гдегод је долазило у питање статут Данцига Лига је њега добро чувала, гдегод су се јављала питања практичнога значаја ту је Пољској попуштано. Лига је на пример увек чувала међународни карактер Данцига, али је признала Пољској право да у данцишком пристаништу има једно место за истоваривање разнога материјала као и право да то слагалиште може чувати чета пољских војника. озбиљнији сукоб између Пољске и Данцига појавио се због питања о вршењу поштанске службе у Данцигу. Пољаци су, оснивајући своје гледиште на одредбама версаљскога уговора о миру, почели поштанску службу у целој Данцигу. Данцишка слободна варош је спорила то право тврдећи да Пољаци имају право телеграфске, телефонске и поштанске службе само у пристаништу а не у целој граду. Високи комесар Лиге народа реши спор у корист Данцига. Пољаци затраже од Лиге народа да поништи ову одлуку. Савет Лиге народа пошаље цео предмет сталноме суду за међународну правду; овај суд буде мишљења да треба одредити једну зону која би поред обале и обалске стране обухватила и део града, који има непосредну везу с пристаништем. Овакво мишљење је прихватио и савет Лиге народа и позвао парничне стране да се споразумеју о томе.

Слободни град Данциг је видео у 1924—1925 години бољих дана; нарочито се добар напредак осећао кад је потписан рајски пакт у Локарну, кад је промењена влада националиста у Данцигу. Нови трговински аранжмани помогоше и иначе повлашћеноме географскоме положају и модерној организацији пристаништа Данцига да привуче не само трговину Пољске него и Штетина и Кенигсберга и трговине из Украјине и Румуније. У 1925 слободни град Данциг постаје важан транзитни центар не само за трговину од Балтика до Црнога Мора, него и за ваздухопловни саобраћај између западне и источне Европе. Са овим напретком судбина слободног града Данцига није олакшана ни осигурана. У половини 1925 године Пољска доноси одлуку да у Гдињи, западно од Данцига, на својој властитој територији

подигне пристаниште. Уз помоћ францускога капитала посао је требало да буде готов 1930 године.

Пољска и чехословачка република, и ако су имале јаких основа и интереса да буду сложне, у току 1924—1925 су остављале неутврђене позиције према Немачкој, па су се парничиле око својих граница и око односа са Совјетском Русијом. Спор око предела Јаворина се у један мах врло много поострило, и ако је био у ствари једна ситница. Француска, и ако савезник обеју држава, није у први мах могла помоћи да се овај спор реши. Између Прага и Варшаве напоследку је преовладало помирљивије расположење. Јаворина добије свој нарочити статут а Чехословачка и Пољска дођу у пролеће 1925 године до добрих трговинских уговора на основи највећма повлашћених држава и извесних узајамних привилегија за саобраћај, за извоз стоке, за увоз стоке итд. Уз ове уговоре дошао је и уговор о арбитражи и измиривању. Овде се први пут унело у уговор да се сваки спор најпре изнесе пред једну нарочиту комисију »примирителни суд«, па после тек пред изборни суд. Ови уговори су учинили бољим положај Пољске према Малој Антанти; Пољска се није хтела мешати у спор са Мађарском а Мала Антанта у односе Пољске са Русијом. Пољска и Чехословачка су сарађивале нешто ближе у питању безбедности и немачке источне границе.

У Европи нови трговински уговор закључен између Немачке и Русије привлачио је пажњу. То је у осталом био једини важнији догађај у 1925 години у односима ове две државе од рапалскога уговора. Нови трговински уговор је био проширење рапалског уговора. То је био први покушај у Европи да се утврде односи две земље чији су поретци и правни и привредни супротни једни другима. Немачка је признала постојећи привредни систем у Совјетској Русији па и признање монопола на спољну трговину. Немачка је признала делегације трговинске са мешовитим дипломатским привилегијама у Берлину а начело највећма повлашћења признато Немачкој неће важити за повластице дате балтичким и другим државама. Немачки Рајхстаг није изгласао овај уговор са неким одушевљењем; стручни људи су видели у њему једну политичку потребу од које ће имати немачка индустрија слабу вајду. Уз уговор је дошао и један зајам Русији из Немачке од једне милијарде златних марака.

Пољска и
Чехословачка

Руско-немачки
односи

БАЛКАН

Недаће грчке офансиве под краљем Константином од 1922, после пораза у Анадолији, појавиле су се одмах. Грчко становништво у Малој Азији, тражећи спаса, отступало је заједно са грчком војском. Турске власти су допуштале повлачење избеглица жена и деце, али мушкима, нарочито способном за војну службу, спречавале су бекство из области турске државе. Оне су ово радиле из политичких разлога, јер су одлучиле да се ослободе једном за свагда и Грка и Јермена, али су им мушке главе служиле као таоци да при свршавању овога посла боље прођу. На иницијативу делегата Лиге народа за исхрану изгладнелог становништва у Европи и у Азији закључили су Турци и Грци једну нарочиту нагодбу о размени становништва грчког и турскога. По томе уговору грчко православно становништво имало је бити пребачено из Турске у Грчку а муслиманско становништво из Грчке у Турску, изузети су били цариградско грчко становништво а из источне Тракије муслиманско, настањено пре новембра 1918. Ова конвенција је предвиђала и регулисавала сва питања која су се односила на правни положај, приватну својину размењених становника чије је спорове прегледала једна мешовита грчко-турска комисија чији су чланови били три делегата Лиге народа из реда неутралних држава.

Овом конвенцијом, коју су називали свирепом, решено је мањинско питање у Грчкој и у Турској на фантастичан начин. Читав један народ око 1.300.000 Грка и 400.000 Турака требало је раселити преко мора. То расељавање је било скопчано са много невоља, нарочито за Грчку којој је недостајало новчаних средстава да доврши започету сеобу Грка још из доба кад се грчка војска нагло повлачила у августу и у септембру 1922 из Турске. При извршавању овога уговора од самога почетка настале су тешкоће између Грчке и Турске; Турска је желела да се ослободи ових националних мањина које су јој и дошле главе пре 1918, па и свих Грка. Грчка је опет желела да очува бар грчко становништво у Цариграду. Око цариградских Грка спор се заоштри врло много. Турци су ишли толико далеко да су употребљавали и силу за пресељавање једног дела цариградских Грка. Грчка је морала прибегнути Лиги народа да се умеша и Турску изведе на пут. Савет Лиге народа је после изјаве Турске

оставио и даље мешовиту комисију да расправља сва спорна питања, која није ни било лако решити. Требало је из Цариграда излучити староседеоце Грке заједно са њиховим имањима разноврснога порекла. Турска је најшире тумачила лозанску конвенцију да би се ослободила што већег броја Грка, те је зато савет Лиге народа изнео питање њенога тумачења и пред стални суд за међународну правду у Хагу. Овај суд одлучи више у корист грчког тумачења лозанске конвенције сматрајући мешовиту комисију као једино надлежну за решавање појединачних спорних случајева. Ова одлука је унела велику забуну јер су у међувремену од жалбе Лиги до одлуке хашкога суда многи Грци прешли у западну Тракију, а отуда многе турске породице биле деложиране. По одлуци овој требало је да се известан број Грка врати натраг у Турску, а то Турци нису давали. Владе Грчке и Турске су непосредним разговорима чиниле напоре да реше ова питања и ставе своје односе на здраву основу. Јер у основи предлог Нансена се показао као врло практичан за будуће односе између Ангоре и Атине; питање националних мањина није бивало више повод за трзавице и за сукобе који су се јављали и трајали од искрцавања Турака у Цариграду 1459 па до 1923 године. Ови преговори су завршени једним споразумом у лето 1925. Овај ангорски споразум није изведен у дело јер је стајао у супротности са лозанском конвенцијом. Нови преговори између Турске и Грчке довели су ипак до нове атинске конвенције потписане у 1926. Овом конвенцијом су поништене одредбе ангорске конвенције и регулисана сва раније спорна питања о припадништву, а утврђен је такође и поступак за експроприацију имања оних људи који су улазили у категорију размењених становника. Грчка је морала поднети и том приликом веће новчане жртве, али и омогућити утврђивање мира са Турском за дуг низ година.

Нансен, као делегат Лиге народа, био је главни фактор за насељавање расељених Грка из Мале Азије по западној Тракији и по Македонији. Средства којима је он располагао нису била довољна јер су била приватна; главни посао насељавања је требало да прими на себе Грчка влада. Ова последња је била при крају својих средстава а зајмови су били у ово време тешке финансиске операције. Дobar начин је био да Лига народа помогне једним гарантним зајмом насељавање Грка по Грчкој. После разних

**Грчке
избеглице**

заплета питање о зајму се реши повољно, цео зајам излази на суму од 12 милиона фунти стерлинга. Зајам бива интернационално гарантован и под нарочитом међународном контролом његова служба прописана. Овим зајмом се организовала прва помоћ, неких 300.000 породица је размештено које по градовима које на земљи која није била настањена нарочито у делти Вардара код Солуна. За неколико година проблем је био решен углавном врло повољно. Овим насељавањем Грка и расељавањем македонских Словена и муслимана са територије Грчке изменила се етничка структура грчке Македоније и западне Тракије. У овим деловима Грчке се тиме појачала позиција Грка, који су били срећни да у њима наместе преко милион добрих Грка, вредних и штедљивих поданика. Лига народа је у овом потхвату показала конструктивност какву није ни у једноме другоме сличном случају имала. Значај њенога успеха је био не само националан него и интернационалан.

Васељенска патријаршија, јерменски патријархат и јеврејски велики рабинат сматрани су од Турака као средишта не само цркве и просвете немуслимана, него као центри политичке агитације противу ислама. Зато су Турци њих

Цариградски патријарх и Турска

после рата сматрали као непотребне установе у Турској. Ово су Турци нарочито истицали за цариградског патријарха, тражећи стално да се он уклони са патријаршијом из Цариграда.

У једноме часу они нису у Лозани ни хтели потписати уговор о размени становништва, ако се патријаршија не уброји у оне које треба преселити из Турске у Грчку. Грци су се опет врло енергично противили овом гледишту а имали су помоћ англиканске цркве. Влада Енглеске је предлагала да патријархат остане, а да немадне више друге прерогативе него верске. Овај предлог лорда Керзона да патријаршија изгуби административни и политички карактер, какав је имала пре светскога рата, а према привилегијама разних султана, прихватила је турска делегација. Ово није још значило да је успостављен мир између крста и полумесяца. Патријарх Мелентије IV морао је да напусти Цариград да га не би Турци обезглавили и оде у Свету Гору (новембра 1923). Нови патријарх Григорије VII наиђе на опреку при избору у чему је самозвани патријарх турске православне цркве паназ Јефтимије највулгарније предњачио, једном је чак и силом ушао у Фанарш и из њега избацио синоделе. Григорије VII се морао

чак и судити са попом Јефтимијем пред судом. Скандали ове врсте нису подигли углед патријархату и његовој глави. А кад је Муштафа Кемал, шеф нове Турске, протерао цариградског калифу из Цариграда било је природно да се васељенски значај шефова православне, јерменске и јеврејске цркве скине. У овој борби патријарх се разболи и умре а синод изабере на његово место Константина, владику дерконског, рођенога Анадолица. Турске власти базирајући своје право на конвенцији опомену патријарха да он улази у категорију оних који треба да буду исељени из Турске. Око овога се опет појави нови сукоб, турска власт у одређеноме року протера Константина VII у Солун. Ово протеривање изазива узбуну у Грчкој, настаје размена нота између Ангоре и Атине, долазе у покрет Лига народа, стални суд за међународну правду, све православне аутономне цркве, англиканска црква. Али ствар се не заоштрава дотле да дође до рата. Синод патријаршије и влада атинска узедоше реалније схватање у овом питању и ствар се заврши сасвим реално и по жељи турској. Синодални митрополити изабраше митрополита никејског за патријарха, грчке и турске власти објавише целу ствар за ликвидирану.

Нова држава Арбанија задавала је доста посла Лиги народа. Она је свакога часа потрзала Лигу народа за решења извесних питања између ње и Грчке, као и између ње и Југославије.

Арбанија је најпре покушала да, ослањајући се на лозански грчко-турски уговор, подведе Арбанасе из Епира под размену са Грцима из Мале Азије. Грци су то право спорили сматрајући да епирски муслимани, 5000 лица, подлежу обавезама о мањинама. Такво је мишљење примила и Лига народа, те је тај спор затворен тек у марту 1926.

Од самога почетка њенога бивања Арбанија је имала унутрашњих међусобица које су имале потпоре из суседних земаља, нарочито из Италије. У Арбанији су се око власти кржавили и људи и племена. Године 1922 је силом узео власт шеф беговске партије Ахмед бег Зогу из племена Суни. Овај муслиман је завладао одмах мачем и огњем те су зато и унутарње прилике биле свакојаке; глад, немаштина, дугови, нереди, поплаве и друге недаће начиниле су од Арбаније почетком 1924 земљу јада. Италија почиње некако у ово доба непосредно мешање у ствари Арбаније. Ово мешање је почело изазивањем Лиге народа да међу-

народним новчаним средствима помогне гладним и невољним у Арбанији. У јануару 1924 долази други корак: Италија и Арбанија закључују трговински уговор на бази највећег повлашћења са правима каботаже и риболова у италијанским водама.

У току 1922 Арбанија се спорила са Грцима око десетак села око Корице, а са Југословенима око Светог Наума на Охридскоме Језеру и око Врмоша код Скадра. Први гранични спор са Грцима свршио се убиством генерала Телинија, а други се развијао овако. Гранична комисија досуди Свети Наум и врмошки срез Арбанији. На жалбу југословенске владе конференција амбасадора узме у разматрање овај спор, и досуди и Свети Наум и Врмош Арбанији. Југословенска влада позивајући се на одлуке лондонске конференције уложи протест. Конференција амбасадора не прими као основане наводе да је лондонска конференција 1913 доносила одлуке повољне за Србију и за Црну Гору. Ствар се износи пред Лигу народа, која ову упути хашком суду. Хашки суд даје мишљење да је ствар онаква како је конференција амбасадора одлучила. У међувремену је долазило до сукоба на арбанско-југословенској граници и око ње. Сукоб се око тога заоштравао дотле докле арбанска влада не поднесе тужбу Лиги народа да је Југославија подигла буну у децембру 1924 у Арбанији. Ову оптужбу је поднела влада националиста под фан Нолијем, која је раније оборила владу Ахмеда Зогу и нагнала га да побегне у иностранство. Сукоб две партије националиста и бегова узме размере такве да су Југославија и Грчка биле готове да се умешају у овај неред у Арбанији. Италија се јавља да спречи интервенцију грчке и југословенске владе, а успева да београдску владу приволи на једну декларацију о немешању у ствари Арбаније (јуни 1924). Ова декларација је доцније још боље утврђена између Рима и Београда, и ако је Ахмед Зогу у Југославији спремао свој реванш националистима фан Нолија. Унутрашња гужва у Арбанији давала је бриге европским државницима нарочито енглеским, она се претварала у грађански рат у који су били умешани свачији прсти па и совјетских дипломата и мађарских иредената. Ахмед Зогу се врати у Арбанију са довољно средстава и људи да дохвати власт у своје руке и нагна своје противнике са фан Нолијем на челу да побегну у иностранство. Већ у јануару 1925 Ахмед Зогу је први председник прве арбанске републике која је уставна држава по типу Сједињених Држава Америке. Доласком Ахмед бег Зогуа на седмогодишње

председништво уклања се са дневног реда савета Лиге народа тужба раније арбанске владе противу Југославије за изазивање буне и у 1925 години су ове две државе приступиле уравнивању спорова око Светог Наума и Врмоша. Ахмед Зогу се показао попустљивији од фан Нолија, те Свети Наум, Пишколеја, Врмош улазе у састав југословенске границе. У Паризу 30 јула 1926 потписале су Грчка и Југославија са Арбанијом један акт којим се коначно утврђује граница Арбаније. Овим је створена могућност да се поправе односи између Југославије и Арбаније који би се сигурно и боље учвршћивали да нису велике силе а нарочито Италија имале своје друге интересе. Фашистичка влада је почела систематско завлађивање економским и финансиским изворима Арбаније; због неких извора нафте долазило је до сукоба између Енглеске, Северне Америке и Италије.

Једна нарочита међународна комисија, према уговорима о миру — закљученим у Севру и у Неју 1920 — утврдила је смисао и поступак за расељавање Грка са бугарске и Бугара са грчке територије. **Грчко-бугарски спорови**
Исељавање и насељавање није било принудно као у случају грчко-турскога уговора о миру потписаног у Лозани 1923 него добровољно. Грчко и бугарско становништво показивало је тежњу да пође свако своје. **Грчко-бугарски спорови**
Влада грчка је раселила бугарско становништво из западне Тракије и ако је, по нејском уговору, ова још била територија савезних и удружених сила предата до коначне одлуке граница Грцима на управу. На ова расељена места она је населила Грке из Анадолије што изазива протесте Бугарске код Лиге народа. Савет Лиге народа се бави и овим питањем и на предлог свога комесара Нансена скида најпре са дневног реда питање принуднога расељавања Бугара из западне Тракије. Али доцније се враћа на њега. Повод дају најпре саме избеглице које беже због поступања са њима од стране Грчке, затим због пропаганде из Бугарске и из Грчке за исељавање у Бугарску, поред тога због наглога придолажења грчких избеглица из Мале Азије и најзад због извесних користи које су од Лиге народа имале избеглице. Грчке власти су стално настојавале да из своје територије удаље словенски живаљ према коме су увек осећали неповерење и расну нетрпељивост. Бугарске власти су опет одговарале равном мером у свему. Демонстрације противу Грка у Бугарској и неколико повреда и убиства изазвале су грчку владу на протестне ноте.

На грчко-бугарској граници код села Тарлиса, у близини Петрича, један неизазвани покољ Бугара узбуди и Бугарску и Лигу народа. У септембру 1924 грчко-бугарски односи буду јако затегнути. Покушало се у редовноме септембарском заседању Лиге народа измирење. Уз сарадњу енглескога делегата састављено је и неколико протокола за поступање, рад и контролу над националним мањинама. Покушај није успео. При примени протокола на лицу места чињене су многобројне сметње. У ово питање умешала се и Југославија која није гледала добрим оком што су Словени са грчких територија гоњени у Бугарску и што је Грчка протоколима донекле спорила Маџедонији — саставном делу државе Срба, Хрвата и Словенаца — српски карактер и тиме давала одобравање софиској влади да тај словенски живаљ сматра као националну мањину и подложну поступку Лиге народа о националним мањинама. Грчка према томе држању подеси своје, и не ратификује женевске протоколе. Ова ствар дође пред савет Лиге народа који се задовољи службеним одговором Грчке, да ће она поштовати начела Лиге народа и одредбе уговора о националним мањинама у Грчкој. Овакво стање није задовољило ни једне ни друге, узајамне оптужбе се стадоше гомилати, број избеглица се појачавао због терора, а уз то је све ишло теже за решавање спорова око конфискованих имања обостраних избеглица. Нека нова убиства која су последица старе мржње између Бугара и Грка, једва да одржавају мир између ове две државе.

Са сигурношћу се може рећи да су маџедонске, добруцанске и једренске револуционарне организације у Бугарској непрекидно сметале успостави добрих односа са суседним државама. Сваки покушај да се ти односи ставе на бољу ногу, био је осујећен упадом оружаних чета из Бугарске на територије суседних држава. То се догађало редовно, а све бугарске владе давале су увек исти стереотипни одговор о својој немоћи да спрече акцију револуционарних организација. Овакви одговори нису одговарали стварности, као ни тврдњи да ове организације немају никакве помоћи ни изнутра ни споља. Бугарска је желела да стоје отворена питања са територијама које је Бугарска ратом изгубила, или на које је полагала историска права. Неким другим државама је бивало у интересу да се балканско питање не умири на начелу Балкан балканским народима; у томе погледу велико је неповерење било према Италији.

Један од ових инцидената је узео веће размере. На грчко-бугарској граници код Демир Капије, између две карауле, грчке и бугарске, 19 октобра 1925 заваде се стражари. Завада се претвара у пушкарање у коме учествују по две стотине људи стражара и избеглица са обе стране. Пушкарање траје три дана, главом плаћа невино један грчки официр. А 22 октобра улазе грчке трупе кроз струмску долину у бугарску територију. У часу кад је Петрич требало да буде бомбардован, атинска влада, према захтеву Лиге народа из Женева, обуставља акцију. Грчка се била пожурила, као и Италија у своје време с акцијом противу Грчке, не водећи рачуна о чл. 12 Лиге народа. Претседник савета Лиге народа Бријан, најбржим начином сазива делегате завађених страна, Велике Британије и Италије и доноси одлуку да се одмах обуставе непријатељства и изашљу на лице места војни изасланици савезних сила из Београда. У остављеном року од четири дана повраћен је ред на граничној тачци код Демир Капије; грчка војска се повукла у своје гарнизоне. Међународна комисија изађе на лице места и после свестраног разматрања ствари утврђује свој извештај по коме ниједна службена страна није изазивач, а Грчка се сматра одговорном да накнади штету. Ова отштета износи око 30.000.000 бугарских лева (десет милиона за рањене и побијене, двадесет милиона за поништење имања приватних лица). Лига народа прими овај извештај своје комисије и упути Грчку и Бугарску да га приме. Бугари одмах а Грци доцније приме одлуку која је имала и један додаток. Лига народа је одредила да два шведска официра уз пристапак софиске и атинске владе уреде, према извештају међународне комисије, граничну службу између Грчке и Бугарске. Ова два контролора су своју мисију добро извршили и сем једнога новог инцидента на истој граници, гранична служба се вршила редовно. Овим није завршена серија препада и упада оружаних чета из Бугарске у Грчку, али ови упади више нису повод за оштре сукобе. Они не престају, али бивају све више неефикасни. Лига народа, казали су и Аристид Бријан и Остин Чемберлен пред својим парламентима, показала се не као нека гломазна машина неспособна за брза и ефикасна решења; сваки народ који се њој обраћа у часу кад му прети опасност за опстанак може рачунати на брзу помоћ савета Лиге народа да га помогне и спор измири.

НОВА ЕВРОПА 1926

ЛИГА НАРОДА

Творци устава Лиге народа, кад су га уносили у версаљски уговор, предвидели су улазак Немачке у њено чланство. У септембру 1924 Немачка је поднела пријаву, а члановима Лиге народа саопштење о својој жељи да постане члан Лиге. У преговорима за рајнски пакт питање о уласку Немачке у Лигу народа играло је важну улогу. Велика Британија и Француска сматрале су да то има бити прва погодба у будућем пакту безбедности (у рајнском пакту) под условом да улазак Немачке у чланство буде без икаквих услова или резерви од стране Немачке. Све државе, чланице Лиге народа, којима се Немачка обратила потом за пријаву, сложиле су се да и њу треба примити у редове Лиге народа и да јој треба дати место сталнога члана у савету. Ова последња поставка наметала је одмах и питање мењања састава сталнога чланства савета Лиге народа. Чим Немачка ратифицира локарнски уговор — рајнски пакт, одмах се аутоматски јавља обавеза сила потписница да помажу њен захтев за стално чланство у савету Лиге народа. Немачка је под изричним обећањем да ће га добити одмах и упутила молбу Лиги народа за пријем у чланство. Једини члан Лиге народа који се противио давању сталнога места у савету била је бразилијанска република; она је тражила то место за себе. Ове околности изазивају и питање реформе савета Лиге народа.

Немачка влада није одмах по ратификацији рајнскога пакта безбедности поднела пријаву Лиги народа за чланство. Раздражено јавно мњење покушавало је да сиречи владу да се пријављује женевској установи. Сваки аргуменат био је добар националистима да владу Лутера одврате од овога корака. Чак

Молба Немачке да постане члан Лиге народа

Немачка и чланство у Лиги народа

и турско-руски уговор закључен у децембру 1925 «због новостворенога стања на блиском истоку Немачка мора ревидирати своје мишљење о учешћу у раду Лиге народа»; «због ловаца службених положаја у секретаријату Лиге народа», «докле се не изравни потпуно Немачка са другим великим силама» итд. Такво је било оружје којим се опозиција служила да спречи улаз у Лигу народа. Евакуација и последњег страног војника из келнске окупационе зоне избаци им из руку и последњи аргуменат и Немачка се пријављује Лиги народа, а 8 марта 1926 састаје се у ванредну седницу скупштина Лиге да решава о молби Немачке за пријем у чланство и избор за сталног члана у савету.

Пријава Немачке је отворила питање састава савета Лиге народа и обнављање привремених чланова савета. Дотадањи систем и поступак при избору повремених чланова савета Лиге народа давао је резултате који нису задовољавали све државе сем неких великих сила (Јужно-америчке државнице са шпанским пореклом, надгласавале су, на пример, остале и изгласавале Шпанију за члана савета, тако да је Шпанија узимала место другима). Вудро Вилсон у своме нацрту устава Лиге народа није предвиђао ова три важна факта која су била створена у новоме међународном поретку. Први факат: после великога рата број великих сила се умањио, али оне које су остале и даље су биле пресудни чиниоци за одлуке Лиге народа. Свака одлука скупштине или савета Лиге народа није се могла замислити ако се једна од великих сила томе противила. Други факат је: морални и материјални утицај мањих држава скупино узевши био је јачи него онај великих сила. Трећи факат: да је версаљски уговор створио две групе међу мањим државама; једна је она у којој су оне које чине прелаз између великих сила и малих држава (као Пољска, Шпанија, Бразилија), друга је она у којој су све мале државе. Велика тројица у Паризу 1919 нису најзад предвидела још један факат: груписање мањих држава у организовану заједницу за одбрану од великих сила (Мала Антанта, балтичке државе).

Ова факта су отворила питање о чланству у савету Лиге народа. Пољска, Шпанија за Европу, Бразилија за Јужну Америку, а Китај за Азију, тражили су место сталног чланства у савету Лиге народа. Пољска, која никако није могла да добије апсолутну већину од 1923 до 1926 ни за привременог

Чланство у савету Лиге народа

члана у савету Лиге народа, поставља 1926 питање овако: «дати место сталног чланства у савету Лиге народа, претстављало би логичну последицу са политиком израженом у рајнском пакту безбедности и била би политичка последица самога положаја Пољске у источној Европи». Шпанија је опет постављала своју кандидацију овако: «с обзиром на њен нарочити положај, на околности да је она највећа од неутралних држава за време светскога рата, да она претставља шпански говореће државе». Бразилија је бранила «једнакост права свих држава да буду претстављене у савету Друштва народа»; и Бразилија као и Пољска постављајући своје кандидатуре сматрале су да «имају иста права као и Немачка» на сталност чланства. Китај је сматрао да има право на такво место с обзиром «што је Китај по броју свога становништва, по привредним изворима и по старој култури Китајца највећа земља у Азији». Поред тога Шведска је била противна свакоме повећавању броја нових сталних чланова, и ако је у чл. 4 устава Лиге народа било предвиђено да у њихово друштво уђу једнога дана и Русија и Немачка. Белгија је донекле помагала тезу да се мора проширити број привремених чланова у савету ако се повећа број сталних.

Око овога питања наставило се јавна дискусија кроз Европу, претресања у европским парламентима и разговори међу државама највише заинтересованим. Француска је била за проширење савета «с обзиром на проширену надлежност Лиге народа» и намеравала је заступати Пољску. Велика Британија је била пре против повећања броја места сталних чланова, али кад савет Лиге народа једногласно одлучи да се број ових повећа, била је наклоњена да једно место добије Шпанија. Немачка није пристајала да се једновремено са њом мења дотадањи статус и могла је повући своју пријаву за ступање у чланство Лиге народа.

Уочи састанка изванредне сесије савета Лиге народа у Женеви марта 1926, Европа је знала јасно какво је мишљење Енглеске у овом питању, а оно је било овакво: никакве промене у савету Лиге народа; боље је да уђе најпре Немачка у савет па онда да савет решава о своме проширењу; мора се очувати начело да само велике силе могу бити стални чланови савета Лиге народа; ни Бразилија ни Пољска не могу бити у томе часу стални чланови савета; Шпанија је у изузетном положају; Пољска може добити место привременог члана у савету. Полазећи

у Женеви као шеф француске делегације, Бријан је био у оставци. Немци су дошли 7 марта у Женеви под утиском да им се нешто иза кулиса непријатно спремао. Цела атмосфера у Женеви није била чиста, јер су сви учесници дошли неједнодушни, сваки из свога разлога недовољно миран за овакво крупно решавање једнога новог међународног проблема. Дух неповерења и страсти је још увек лебдео и мучио све европске делегације; у другим делегацијама ваневропским владала је радозналост и извесне добре и рђаве наде у кооперацију свих народа за општи мир.

Пододбори Лиге народа дали су повољно мишљење о претходним условима за примање Немачке у Лигу. То није било довољно, али је пре него што се изгласало примање Немачке у Лигу требало расправити питање новог састава савета. Разговори у двоје, у четворо, у шесторо итд., приватни и јавни, међу делегатима четири велике силе и делегатима других сила у савету и у скупштини Лиге народа нису давали резултате. Немачка је остајала при своме да она само уђе у савет, Шведска је била противу избора нових сталних чланова, Шпанија, Пољска и Бразилија тражиле су место. Италија је била за проширење савета у који би ушао делегат Пољске. И дању и ноћу су се државници састајали, правили нагодбе, споразумевања, уступке; Мала Антанта је нудила на жртву свога привременог члана у савету да би се место дало Пољској, то је радила и Шведска. Све је било узалуд. Немачка није пристајала на Пољску да се не би јачао у савету положај Француске; Шпанија и Бразилија су постављале питање даљег остајања у Лиги, Пољска је остала при своме ма да је имала изгледа да добије место привременог члана у савету Лиге народа.

На последњој седници скупштине 17 марта 1926, сер Остин Чемберлен као извештач првог одбора Лиге објави да се не може приступити решавању питања пријема Немачке у чланство Лиге народа, јер су се, и ако влада пуна сагласност између седам држава потписница рајнскога пакта безбедности, јавиле тешкоће са других страна. Скупштина је онда изгласала ову одлуку: «скупштина жали што су појављене тешкоће спречиле решење питања ради кога се састала, и нада се да ће се у међувремену од ове изванредне до редовне сесије отклонити све тешкоће и омогућити улазак Немачке у Лигу народа.»

Пред разлаз скупштине усвојен је предлог јапанског делегата, који се залагао много за Лигу народа и за решење овога

спора, да се одреди одбор који ће проучити питање састава савета и поступак за избор чланова. Овај разумни предлог је ваљао много, јер се на тај начин спречила нова озбиљна криза у крилу Лиге.

Питање избора Немачке за савет као сталног члана потресло је најјаче темеље Лиге; да је оно без ранијег договора изнесено на дискусију пред скупштину вероватно је да би се онемогућио улаз Немачке у чланство. Исто тако је вероватно да су разговори «у четири ока» по кабинетима много заоштрили и отровали женевску атмосферу у ово време. Још једном тајна дипломатија није помогла осветљавању једнога јасног питања које су чл. 1 и 4 устава Лиге народа одређивали.

И није била штета за саму ствар што се скупштина Лиге развила не свршивши ствар, него је главна штета била за саму институцију, за Лигу народа. Од свих делегата држава које су имале активну улогу у овој ствари, само је бразилијански делегат био одушевљено поздрављен у Бразилији, а сви други министри су одговарали пред својим сународницима за неуспех. Противници Лиге су «искалили свој бес», «опевали њено банкротство» и «скору смрт». Лекција с овога заседања скупштине Лиге народа била је ова: а) подвојеност у интересима и у положају Европе и других континената света; б) умањивање угледа великих сила и в) поређење «јавне контроле» и «тајне дипломатије».

Ваневропске земље су, радећи као Бразилија и Китај, истичале да Лига народа није установа за чисто европске него и светске интересе. Не пуштајући у свој аеропаг претставнике сила чији привредни извори и географски положај њих стављају у ред великих сила, у савет Лиге народа, европске силе потврђују да је Лига једна установа искључива, уска, за европске интересе. Овакво објашњавање, ако се допуни мишљењем кинеског делегата да једна земља није велика сила само што је њен број топова највећи него ако су њен географски положај и привредна богатства велика, онда може оправдати мишљење да у Лиги не могу преовлађивати само европски политички интереси него мора да обухвата цео свет и све народе. Неуспех мартовског изванредног заседања Лиге народа је знатно ослабио утицај Француске, Енглеске и Италије као великих сила; Немачка је изишла са појачаном позицијом у свету. И «удар престижу њиховоме нанела је једна само по простору велика држава». У оправдање Лиге народа дошла је оцена не-

**Неуспех са
немачким
чланством**

утралаца, Холандије и Норвешке, који су широм света објавили да „није Лига крива за неуспех са чланством Немачке. Машинерија Лиге народа није пуштена у рад; нико њу није употребио. Место тога су вођени приватни разговори; нити се у савету, нити се у скупштини претресало ово питање. Никаквога трага неће остати од онога што се догодило у Женеви од 8 до 17 марта 1926 године“.

Женевска трагедија, како је тада звана у Енглеској, међутим може се објаснити и историским интересом и практичним интересом после светског рата. «Историски интерес је питање прерогатива» — објашњавали су Англо-Саксонци. На западу, сем у Енглеској, парламентаризам је био још нејак. Парламентарни систем је триумфовао тек после великог рата кад су оборени режими три цара. Па и онда прави парламентарни режим добија у новим државама нова облика, која су пре била самодржавље него влада народа. Систем парламентарне контроле није, уосталом, нигде људски изведен. Светски рат је ову контролу ослабио; кад је мир закључен контрола над спољном политиком је морала бити непотпуна, јер у њој се мора рачунати са другим државама. До данашњег дана међународни односи нису уређени на каквој правној основици, као што су уређени односи између појединаца и државе одређеним законима са правима, дужностима и санкцијама. И зато се министрима иностраних дела морају остављати одрешене руке у разговорима, у преговорима и у раду са страним државама. Данашњица је још у томе погледу у «природноме стању», а прелаз ка «правном стању» међу државама — какво је изложено у уставу Лиге народа отежава измирење «демократске контроле» са једне и «одрешене руке» са друге стране. Јер што односи међу владама две државе у Друштву народа јаче долазе под контролу међународнога правнога режима, све је теже помирити ове две ствари између чланова Лиге народа и између владе и парламента свакога посебице. Пример са одбацивањем версаљскога уговора у америчком сенату потврђује изванредно добро ово што је изложено о «женевској трагедији» коју су многи на дому употребили за платформу са које су, у политичке сврхе, нападали противнике и саму Лигу народа.

Лига је међутим сазвала на састанак одбор за израду нацрта новог предлога о саставу савета и поступка за избор по-

времених чланова. Под претседништвом швајцарскога делегата одбор је узео у разматрање писмена образложења многих држава а усмена од Немачке, Пољске, Шпаније, Персије и Китаја, које су државе полагале право на стално место у савету Лиге народа. Неколико седница овога одбора нису могле преокренути неслагање у једнодушност за решење питања. Одбор је био једнодушан само у томе да Немачкој припада место сталнога члана у одбору, али не и у питању сталности седишта у савету осталих кандидата. Комбинација да повремени чланови савета Лиге могу бити стално бирани у савету по истеку њихова мандата, није могла да ублажи, да сломије, отпорност Бразилије и Шпаније. Докле су Пољска, Китај и Персија одустали са доста елеганције од својих првобитних услова, Шпанија и Бразилија нису. Најпре Бразилија, а после и Шпанија напустише Лигу народа. Излазак Бразилије је омогућио пријем Немачке у Лигу народа, јер је само Бразилија била одлучно противна уласку Немачке у чланство Лиге. Шпанија је изјавила да неће више постављати кандидатуру за привремено место члана у савету, а у исто време објавила је своју намеру да присаједини међународну зону у Тангеру. Најзад је нађен један компромис који је био најближи правоме расположењу у одбору. Према томе питање састава је овако решено: а) број сталних седишта у савету Лиге народа се повећава само са Немачком; б) број привремених чланова у истоме савету повећан је до девет седишта са правом на трогодишње чланство, а да се једна трећина бира сваке године; в) чланови којима истиче мандат не могу бити за три године бирани, сем ако скупштина Лиге народа њих не изабере са двотрећинском већином.

И тако је, уз нека осигурања једнакости и достојанства свих привремених чланова савета Лиге, озбиљна криза Лиге народа била отклоњена уочи самога састанка VII заседања скупштине, на коме је Немачка изабрана за члана. Одборски предлог је савет Лиге примио, а скупштина њена најпре приступи пријему Немачке у чланство Лиге и избору за сталнога члана у савету. Шведска, Норвешка и Холандија су уложиле протест што се сувише брзо ради, али ипак скупштина Лиге народа на састанку од 8 септембра 1926 једногласно прими предлоге одбора скупштине о пријему Немачке у чланство и о осталим горепоменутих одредбама. Претседник скупштине Момчило Нин-

Немачка изабрана за члана Лиге

чић, уз опште одобравање, прогласио је „да је Немачка једногласном одлуком примљена у Лигу народа“. Два дана доцније немачки делегат Штреземан ступа у скупштину Лиге; тим поводом одржали су Штреземан и Бријан по један говор који су, један по своме озбиљном тону, други по ораторском полету, претстављали два ремек дела. Одушевљење које Бријан уноси овом приликом у салу препуну слушалаца преноси се на улицу, у свет. Многи су мислили да је ово епохалан догађај, да је мир у Европи и у свету за навек обезбеђен.

Шпанија је сутрадан по избору Немачке послала оставку на чланство у Лиги „извршујући једну императивну дужност“. Китај и Персија су тражили два места за државе у Азији у савету Лиге, што им није одобрено. Скупштина Лиге је прихватила предлог одбора како је горе изложено с једном озбиљном изменом: да скупштина може у свако доба приступити избору привремених чланова за савет Лиге народа. После овога је вршен избор привремених чланова: Пољска, Чиле и Румунија на три године, Китај и Колумбија на две и Белгија, Сан Салвадор и Чехословачка на годину дана. Пољској је дато задовољење накнадном одлуком да може после три године поново бити бирана.

У Женеви, у секретаријату Лиге народа, биле су размењене 14 септембра ратификације рајнскога пакта безбедности, те тиме дата јача гаранција за извршење овога уговора. Ова VII скупштина је усвојила резолуцију по којој:

„повраћај узајамнога поверења међу народима сада је један свршени чин; све већи број уговора о безбедности и о арбитражи у духу устава Лиге и женевскога протокола о арбитражи, безбедности и о разоружању, јесте доказ тога факта; рајнски пакт безбедности је нарочито важан, он је омогућио ступање Немачке у Лигу и тиме је загарантован мир у најосетљивијем делу Европе и дат доказ да је учињен последњи корак за повраћај поверења међу народима; рајнски пакт може служити за углед закључивања других сличних пактова међу државама; идеје изложене у овоме пакту о концилијацији, о арбитражи, о безбедности и узајамним гаранцијама међу државама противу свакога неизазваног напада треба да су руководиоци за спољну политику сваког народа и било би добро да их сви што пре приведу у дело“.

Остављајући савету Лиге да ову резолуцију достави свима члановима Лиге народа а са препоруком да је примене на своје

међународне односе и да помогну извршење њено како би се олакшало разоружавање, скупштина Лиге се разишла.

Ратни зајмови, које су између себе правиле савезне и удружене државе, имали су друго место међу светским проблемима. Репарациони дугови централних сила, или боље рећи Немачке, имали су прво, а међусавезнички **Међусавезнички дугови** друго место. Тежина овога проблема је лежала у томе што су државници ове дугове сматрали као нераздвојне од репарационих дугова, а главни поверилац као потпуно одвојену ствар, као једну врсту трговачкога посла. И зато су при решавању проблема ових дугова истинито нађена решења, али сваки дужник је на другој основи решавао своје дугове, уређивао их са повериоцем непосредно и одвојено од других дужника. Француска и Енглеска су нарочито биле заинтересоване да се ови дугови пониште, сматрајући да су зајмови узимани да би се успешно водио и завршио рат, да је новац био прилог за довршавање рата. Поверилац је опет сматрао да је плаћање дугова морална обавеза дужника, а исплатом дугова ће се повратити ред у светској привреди и ова ће ући у редовни ток. Поверилац је даље мислио да „од зла дужника и коза без јарета“, а дужник мора нешто платити да би очувао свој кредит. За обадва је било питање способности плаћања и могућности да се велике суме новаца преносе из једне државе у другу.

Преговори око регулисања дугова европских држава са Северном Америком, који су трајали шест година, најбоља су слика народа дужника и поверилаца.

Државе су зајмиле за време рата углавном за издатке око рата (сировине, оружје с муницијом, издржавање војске, итд.); негде су зајмови трошени и на плаћање интереса за предратне дугове. Главни зајмодавци су били **Историја ратних дугова** до 1917 Велика Британија и Француска; Италија је давала минимално; од 1917 Северна Америка је главни зајмодавац. До уласка Северне Америке Енглеска је дршила кесу и за Француску, и за Русију, и за Италију, добивши у залогу златне подлоге у фунтама енглеским од Русије 60,000.000, од Француске 53,500.000, од Италије 22,200.000. Француска је давала много зајмова у ратном материјалу Русији и Белгији. Рат је гутао милијарде; савезне државе су дошле почетком 1917 већ у тежак финансиски положај; сама Енглеска је била дошла на дневни трошак од 6 милиона фунти, са дугом

од скоро две милијарде фунти. Северна Америка ушавши у рат отворила је своје ризнице савезним државама; у априлу 1917 оне су могле добити три, у септембру повећано до седам, у јануару 1918 до осам и по, а у јулу до десет милијарди долара. Ове суме су добивене без нарочитих залога а по интересу који је Северна Америка плаћала својим поданицима за америчке ратне зајмове. Ове суме углавном су трошене у Америци за ратни материјал савезних држава.

На дан 30 јуна 1919 зајмови у Америци износили су суму од 10.338,058.351 долар, или овако распоређени: Велика Британија 4.277,000.000 долара (који су на дан регулисања износили 4.600,000.000 долара), Француска 2.997,477.000 долара (који су се уз накнадне зајмове попели на дан регулисања на 4.025,000.000 долара), Италија 1.648,034.050 долара (на дан регулисања је дуг износио 2.042,000.000 долара), Белгија 349,214.407 долара (на дан регулисања 417,780.000 долара), Чехословачка 61,974.041 долар (на дан регулисања 115,000.000 долара), Југославија 26,780.465 долара (на дан регулисања 62,850.000 долара, јер је ратноме зајму додат још зајам од 24,978.020 долара), Румунија 25,000.000 долара (на дан регулисања дуга 44,980.000 долара), Пољска 159,666.972 долара (зајам за прву помоћ после примирја 1918, на дан регулисања дугова 178,560.000 долара), Грчка 15,000.000 долара (на дан регулисања 19,659.936 долара). Остатак суме до десет милијарди долара распоређен је Аустрији (после примирја), Естонској, Јерменској, Куби, Летонској, Либерiji, Мађарској (после примирја), Никарагуи, Русији, Финској.

Велика Британија је дала за време рата два пута више него што је позајмила од Северне Америке. Велика Британија је издала две врсте зајмова: а) за ратне циљеве и б) за обнову и исхрану. Ти зајмови су овако изгледали 1927 године у енглеским фунтама: Француска 600,000.000; Русија 783,000.000; Италија 560,000.000; Југославија (првобитно око 15, на 22,383.000 најзад 1927 године 25,591.000 ратних зајмова, а за исхрану и обнову првобитно 1,884.000, а дефинитивно 2,069.000 фунти); Белгија 99,133.000 (8,000.000 за исхрану и обнову). Остатак до суме од 2.163,022.000 фунти стерлинга, које за ратне сврхе, које за исхрану и обнову дато је Грчкој, Румунији, Португалској, Аустрији, Пољској, балтичким државама, Мађарској, Чехословачкој. Поред овога Велика Британија је издала у форми зајмова за

реконструкцију појединих земаља у Европи око 12,742.000 фунти.

Француска је исто тако давала зајмове савезној Русији и другим удруженим државама. Ти зајмови у францима приближно претстављају ове суме: Русија 7.424,000.000; Белгија 2.731,678.000; Југославија 1.946,042.000; Италија 1.145,737.000; Румунија 1.050,000.000; Пољска 1.047,120.000; а остатак до 15 милијарди франака раздат је другим државама. На крају 1926 и Француска је дуговала Југославији 157,386.000 и 18,831.000 динара.

У општој збрци која је настала после рата, никоме није озбиљно долазило у памет да расправља питање ратних дугова. У Европи су били наклоњени идеји поништаја или пребијања дуга за дуг, у Америци народ је био равнодушан, али службени кругови су били противу поништаја дугова. Вашингтонска влада је пред крај конференције мира саопштила овој да не може претресати на својим седницама ни могућности поништаја, ни промене, ни пребијања дуга за дуг који има своје порекло у ратним зајмовима учињеним у Америци.

У половини 1920 британска влада предлаже вашингтонском кабинету општи поништај међусавезничких дугова, који су и сада а који ће и у будућности бити сметња за редовне међународне односе и повраћај поверења међу народима. Северна Америка је одговорила да се таквим поступком не би добило ништа и „да у Америци не би нико примио такво решење“. Отуда почињу разговори о уређењу ратних зајмова. Одмах се појављују две тежње, једна да се ратни зајмови расправљају нераздељиво од репарација из Немачке, а друга да се свако од оба питања засебно расправља. На томе последњем је стајао и председник Вилсон а иза њега је био читав народ у Северној Америци. До пред крај 1920 ствари су тако рећи висиле, ни повериоци ни дужници нису журили да реше ово питање.

Ако му нису нашли никакво решење до 1922, ако су разговори између Вашингтона и Лондона ишли споро, ипак се постепено сталожавало мишљење како да се оно расправља. У Северној Америци свет се био поделио на два логора; од хладнога пређе се у жестоко тумачење питања о ратним зајмовима Европе у Америци. Интелигенција и тешка индустрија доказивали су да треба ове зајмове или редуцирати или поништити. Професори

универзитета и један део штампе су сматрали да етика налаже редуцирање или поништај ратних дугова Америци; велики произвођачи су опет тврдили да ће наплаћивање дугова спутавати реконструкцију Европе и ослабити њену куповну моћ американских производа. Било их је који су тражили да се коначно прекине свака веза са Европом и уведу заштитне царине за увоз робе из Европе. Претезало је мишљење да се не може опростити никоме дуг. Било их је који су тврдили да би било а) неморално поништити дугове; б) охрабривање Европе да опет ратује („Француска још није регулисала свој дуг у Северној Америци, а даје зајмове Пољској и Малој Антанти за оружање“) и в) повећање кредита дужника.

Комисија коју је северно амерички конгрес одредио за испитивање овога питања имала је за стриктну дужност: да не узима у оцену ни поништај, ни пребијање ратних дугова; да рок исплате не пређе годину 1947; да задржи $4\frac{1}{2}\%$ интерес на дуговане суме. Ова комисија у тесној сарадњи са вашингтонском владом приступи раду који је имао успеха, јер већ у половини 1923 године Велика Британија уређује питање својих дугова с Америком; после кратке и мучне јавне полемике, Велика Британија принуђена прима пословно гледиште Американаца „дуг је дуг“ и „погледа долар у лице“. Урадивши ово Велика Британија је нашла и један план за решење наших примања у Европи, план који је имао основицу бољу него што је била америчка. Енглеска је намеравала тражити само оно што може добити, али не и оно што би отежало обнову земаља дужника.

Држање Северне Америке и Велике Британије сматрано је у Паризу као прекид јединства фронта савезника, који је добио рат. Оштро расположење у Француској се могло и правдати: источни део Француске био је опустошен те је требало много новца за реконструкцију; исплата репарација из Немачке постајала је све сумњивија; положај рђавога дужника, неплатише, могао је убити кредит на страни. Француска је признала међутим основаност потраживања и готовост да своје дугове плати, али под условом да и Немачка исплати што је по версаљском уговору дужна. Везујући ова два питања, репарације и ратне дугове, Француска је успела да Англо-Саксонцима скрене пажњу на један сигуран факат: да рат није добила сама Француска и да версаљским уговором одређене обавезе Немачке морају бити извршване како се од Француске тражи да она своје обавезе врши.

Вашингтонска влада није примила овако гледање на француске дугове и остављала је свет под утиском да Француска неће да плати своје ратне дугове Америци. У питању дугова Енглеској, Француска је изјавила да ће платити тек пошто се обнове опустошени крајеви из немачких репарација. Разговори око овога посла, прекидани окупацијом Порурја, вођени дипломатским путем на конференцијама, нису се приводили крају. Увек је сметња била иста, сви су били сложни да је потраживање ратних дугова законито, то ће рећи да службени претставници држава нису спорили легитимност зајмова, али јавно мњење ју је оспоравало. Осим тога, све су владе осећале да ће плаћање дугова значити нове намете за народе — дужнике. Ниједна држава, сем Велике Британије, није загледала у суштину ствари; она је најбоље видела да се цео однос дужника и поверилаца, како за репарационе дугове тако и за ратне зајмове, има расправљати и уредити према способности дужника да плаћа; убити дужника значило је убити и потраживање повериоца.

У току ових преговора осећала су се извесна попуштања и код поверилаца. Дужници нису показивали велику журбу да уреде своје дугове. Сем Велике Британије и Финске ниједна држава дужник није до почетка 1925 легализовала своје обавезе према Северној Америци. Од јануара 1925 Америка **Регулисање ратних дугова** окреће лист; она почиње са принудним средствима и не допушта својим грађанима да дају зајмове и кредит у земље које нису регулисале своје ратне дугове у Америци. Овај метод употребиће доцније и Велика Британија; до 1928 биће регулисани сви ратни дугови и озакоњени добијају обавезни карактер за ове државе.

Велика Британија је још 1923 пристала да исплати цео свој ратни дуг Северној Америци до 1984 у две групе годишњина (од 1923 до 1932 по 33.000.000 енглеских фунти годишње; од 1933 до 1984 по 38 милиона фунти стерлинга). Сједињене Америчке Државе су крајем новембра 1924 уредиле свој однос на другој основици, која ће служити за уређење дугова других држава. Пољској су смањили у Вашингтону дуг за 75% до 1929 године.

Француска и држава Срба, Хрвата и Словенаца почеле су разговоре са владом у Вашингтону о дуговима још 1922, али нису успеле. Белгија је била други ратни дужник који је покушао да се нагоди са Америком; она је од свих земаља добила

најповољније услове за исплату ратних дугова учињених код савезника. Чехословачка је уредила своје дугове 1925 са 3% интереса за првих десет, а $3\frac{1}{2}\%$ за осталих педесет и две године, докле је Белгији одобрено да за првих десет година и ануитет и интерес буду мали (за девет година 0,33%, десете године 1%, а осталих педесет и две године по $3\frac{1}{2}\%$). Италија је добила исто тако повољне услове. За првих пет година ануитети су били мали и без интереса, а затим под интересом од 0,10%, а ануитет и интерес су се имали пети по мало до последње рате у 1984 по 2% интереса. Француска је уредила своје ратне дугове овако: исплата дуга у 62 године, за првих седамнаест година знатни попуст у величини ануитета и интереса; за првих пет година без интереса, после тога интерес расте од 1% постепено да у четрдесетој години отплата буде $3\frac{1}{2}\%$.

Велика Британија је брже и лакше уређивала своје зајмове дате савезницима за помоћ него за ратне дугове. Са Србијом је уредила дуговања 1927 године. Са Француском је ратни зајам регулисала тек 1926 године и то овако: Француска је имала исплатити у току од 62 године 779,500.000 енглеских фунти (фактички примљена сума је била 446,226.000 фунти, у часу финансирања 600,000.000 фунти стерлинга) и то од 1926—1927 платила је само 4,000.000 фунти а после повећавала по два милиона фунти; од 1930 до 1957 имала је плаћати годишње 12,500.000 фунти, а од 1957 до исплате целог дуга по 14,000.000 годишње. Нова држава Срба, Хрвата и Словенаца је уредила ствар тако, у јулу 1927, да је имала полагати годишње по 150.000 фунти с тим да се ануитет повећава сваке године од 150.000 до 600.000 годишње од 1942 до 1988 године. Велика Британија је до 1927 уредила и осталим дужницима питање исплаћивања дугова.

И Сједињене Државе и Велика Британија су одустајале од својих првобитних основа на којима су од почетка мислиле регулисати ратне дугове. Северна Америка је поставила одлуком као основу: целокупна сума зајма у року од 25 година са $4\frac{1}{2}\%$ интереса, ни поништавање ни пребијање ратних дугова. До 1927 само су ова два последња начела у потпуности извршавана и ако је Дозов план 1924 знатно умањено међусавезничка примања из репарационог фонда. И Велика Британија није могла своје првобитне услове очувати у погледу интереса и у погледу ануитета. И докле Америка није

хтела да призна неразлучну везу репарационих дугова и ратних зајмова, Велика Британија је осећала да постоји та веза и ако се и она старала да чува принцип који и Северна Америка. Питање потраживања ратних дугова је дуго остајало на дневном реду, око њега су се још стручњаци и политичари носили; увек је нерешено било да ли је регулисање ратних зајмова било морално, ако се регулисавало трговачки. Француска је поред тога стајала доследно на гледишту да је требало отписати ратне зајмове као једну жртву за општу ствар, а кад то гледиште Северна Америка није хтела усвојити, онда је требало примити начело сразмере, начело зависности зајмова од способности Немачке да плати ратну отштету.

Година 1927 оставила је у наслеђе зато два три проблема. Такви су били ови: тесна веза репарација и ратних зајмова, финансиска способност дужника, питање трансфера. Још у току 1926 било је јасно да ће редовност плаћања ратних зајмова зависити од отплаћивања Немачке обавезне по версаљском уговору. То је био један од проблема о коме се до 1932 дебатовало како ће се доцније видети. Други проблем је био: а) да ли ће народи-дужници бити у могућности да поднесу терет ратних дугова поред других пореза и приреза; б) како ће се очувати вредност унутарњег новца који, у злату извезен, умањује и куповну моћ дотичне земље и подлогу на којој држава издаје новчанице. И Енглези, и Французи, и Италијани су истина доста добро подносили намете за отплату ратних зајмова, али је проблем задавао свима бриге, јер је правно веће финансиске и привредне поремећаје. Трећи проблем је био најзаплетенији. За исплату ратних зајмова требало је предавати повериоцу један део народне имовине. Пренос имовине се могао вршити у 1920 години или у облику предаје робе, или у жеженом злату или у послу. Износити злато није било могуће; остајало је преносити готову робу (смањити увоз а повећати извоз) или вршити исплату у извесним пословима. Енглеска је, на пример, морала да преноси 19% целог свога извоза, Француска 2,75%, а Италија 2,5%; пренос у роби и у радовима смета производњи земље повериоца, који подвргава увоз заштитним царинама. Као најбоље средство за исплаћивање дугова показало се за прво време у бродарству, у трансакцијама банака, у локалним зајмовима и у другим „невидљивим позицијама“ у трговинском билансу држава дужника. Зајмови из Северне Америке за обнову

Европе показали су се у току времена до 1927 као добро средство за одуживање ратних зајмова. Нагли пораст приватних зајмова и позајмица из Северне Америке је помогао Европу, њену индустрију, и то за прво време. Будућност је била неизвесна; једва је који финансиски светски стручњак предвиђао црне дане за исплаћивање и ратних дугова и репарација.

ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

Година 1926 у југоисточној Европи може се окарактерисати као година у којој се извесни спорови уређују, неки ублажују а неки јављају као знаци јаче кризе. У средњој Европи уређењем привредно-финансискога хаоса у републици Аустрији и у Мађарској бива и стање боље; утицај и привлачност руске пропаганде бивају мањи у средњој Европи, те тако и Румунија бива умиренија. Решењем питања избеглица у Грчкој и у Бугарској, помоћу Лиге народа, много је поможено и мировању на Балкану уколико се тиче ове две земље и њихових суседа. Али место тога показује се нова сметња редовноме развијању односа у средњој Европи и на Балкану међу малим државама. Тај нови чинилац је Италија; јасно је да она жели за себе надмоћни утицај и у средњој Европи и на Балкану. Два три разлога за оваква стремљења су постојала кад је Италија почела показивати ову своју намеру. Један је био економски интерес за Италију којој су требале сировине и пољопривредни производи за унутрашњу потребу. Унутарња је била њена потреба да сва тржишта у овом делу Европе присвоји за своје прерађевине; као најближа велика држава сматрала је да има права на потрошачку област од Јадранскога до Црнога мора. Други разлог је био политички; као медитеранска велика сила чија је политика окренута истоку, Италија је сматрала да мора истиснути Француску чији је политички положај био чврст и у средњој Европи и на Балкану, положај који је савезима причвршћен. Трећи је разлог био све јаче зближавање држава Мале Антанте и донекле и Пољске у одбрани заједничких привредних и националних интереса. Супарништво са Француском је Италија имала у ово доба као основу своје спољне политике, и она га је на разне начине испољавала. Такви су били подржавање ревизионистичких тежњи Немачке, Мађарске и Бугарске, ближи односи са Мађарском, са Бугарском, са Грчком; супротстављање

Француској у дипломатској акцији за организацију средње Европе; фронт према југословенској држави. Најзгоднији терен је био за овакву акцију југоисточна Европа, у којој је Италија покушавала да подели све мање државе на два логора: за Француску и за Италију. Главни чвор је био Мала Антанта и Балкан, а на Балкану Арбанија која је постала јабука раздора између Италије и Југославије.

О односу између Италије и Мале Антанте, као и о односу између Италије и Југославије биће речи на другоме месту. Исто тако засебно место ће у овој књизи имати односи између Југославије и Грчке из овог периода.

Са Мађарском је Лига народа имала рђаво искуство. Таман су се силе спремале да Мађарској помогну да изађе из економских и политичких невоља кад се појави крајем 1925 питање фалсификовања страних новчаница. Државе Мале Антанте су већ биле пристале да се финансиски помогне мађарска народна привреда; да се у духу рајнскога пакта безбедности уради нешто слично са Мађарском Лига народа је претресала питање укидања војничке контроле у Мађарској по триапонском уговору, кад се појавише лажне француске хиљадарке. Људи и начин којим је организован овај нови изум за иредентистичку пропаганду Мађара, показаше да се Мађарска само прикривено смирила.

У половини децембра 1925 ухапшен је у Амстердаму са множином лажних француских хиљадарки кнез Лудвиг Виндишгрец, а затим у Пешти шеф пештанске полиције и управа државнога географскога института у чијим су радионицама фалсификоване француске банкноте. Са знањем некадањег претседника владе графа Телекија (1926 делегат Лиге народа у комисији за питање спора у Мосулу), генерала Хаица (шефа географскога института) и пештанске полиције, одштампано је 30.000 комада хиљадарки у Пешти. Ових 30.000 комада хиљадарки растуране су преко нарочито изабраних младих људи, који су пред нарочитим војним свештеником полагали заклетву да ће овај посао свршавати. Растурање је почело у Италији и у неутралним државама средње Европе; откривен је у Холандији овај опаки посао. И да овом скандалу није била политичка позадина, њега би сви узели за оно што јесте. Кнез Лудвиг Виндишгрец као и његови саучесници признали су да је дело извр-

шено из чисто патриотских побуда. Мађарска влада није могла да прикрије или оправда ово дело привредним разлозима. Главни мајстор је изјавио да је желео да у већ рђаве француске финансије унесе још већу забуну, изазове револуцију и тиме створи за Мађарску боље прилике за повраћај граница Мађарске и Хабзбурга. Група ових Мађара фашиста имала је за циљ да доведе на престо надвојводу Албрехта, сина надвојводе Фридриха Хабзбурга. Она је сигурно имала веза у Италији и у Немачкој, и spremала је једну велику заверу да се промени стање на обалама Дунава; сигурно је да су шеф државе, шеф владе, шеф полиције знали за ову „родољубиву акцију пробужених Мађара“, неки више неки мање. Мађарски сабор као и други сматрали су за патриотску дужност да великом већном скину сваку одговорност са владе графа Бетлена, који је показао немар да спречи фалсификовање у клици, да јој изгласају поверење и да народу упуте проглас у облику осуде свакога „који људе као што су Виндишгрец и другови сматра као народне јунаке“.

И ако је од 1922 до 1926 по Европи разношена маса лажних јавних исправа и новчаница — такви су случајеви са лажним пасошима свих држава фалсификованим у Берлину, са лажним чехословачким банкнотама, са лажним југословенским хиљадаркама — ова афера је направила велику узбуну у Аустрији и у Чехословачкој, донекле у Југославији и Румунији. Француска је у први мах показивала више интереса; она је тражила чак да у истрази суделују органи француске полиције, али је најзад одлучила да сачека крај суђења и судску пресуду. Истрага је вођена као и суђење тако да је влада графа Бетлена ослобођена сваке одговорности, а фалсификатори кажњени разним, углавном благим, казнама с олакшавајућим околностима „да су све радили из патриотских побуда“. Кад је процес и касациони суд пресудио, француска влада је ствар изнела пред Лигу народа заједно са Чехословачком, која је била незадовољна оваквом пресудом. И писмо двају влада и говор францускога претставника у савету Лиге Пол Бонкура изражавали су јасно незадовољство целим поступком мађарских власти и пресудама, остављајући неотклоњену сумњу са водећих кругова у Будимпешти.

Политички разлози и овога пута одржаше превагу, те ствар са лажним француским хиљадаркама ишчезе у таму која још покрива целу истину ове међународне завере. Завера

је карактеристични знак периода после рата: мађарске методе су се балканизирале. У ултиматуму Србији (тачка 5 и 6) тражили су и Мађари да аустроугарски органи могу учествовати у истрази српских власти у Србији по делу истраге за сарајевски атентат, а 1926 су се дигли сви као један противу Француске кад је ова тражила за случај истраге око лажних новчаница француске банке учешће француских власти; Француска је тада постављала Мађарској захтев који 1914 није одобравала Аустроугарској. Лига народа предаде ствар једној нарочитој комисији стручњака да испита начин и средства како да се у будуће ове ствари не догађају, а сутрадан после претставке Француске и Чехословачке укида, повлачи своје стручне контролоре из Мађарске. Лига народа је решила да не кажњава Мађарску за фалсификовање француске хиљадарке.

План за привредну и финансијску реконструкцију Аустрије показао је добре резултате још прве године. Зајам је добивен, залога је била јача него што су предвиђали у Женеви; реорганизација жељезница, реформа **Реконструкција Аустрије** управнога система, план за смањивање чиновника и штедња извођени су са задовољавајућим резултатима; буџетски дефицит се смањило за две трећине од дефицита из других година. То је било прве године, али већ у 1923 и 1924 криза се јавља: чиновнички штрајкови, падање прихода и берзанске шпекулације. Бечка берза је постала тржиште за подизање и обарање валута. Цела 1923 била је у шпекулацији да се обори француски франак. У априлу настаје паника; покушаји да се обори франак, у којима су учествовали и неки југословенски финансијери, завршили су се крахом.

Аустријска влада је морала прибегавати разним, више мање свакојаким, мерама да би изишла из замршенога стања. Овоме стању је морала обратити пажњу и сама Лига народа према извештајима свога контролора, комесара у Аустрији. Она је послала једну нарочиту комисију да испита стање финансија, узроке депресије и нове мере за санирање стања. То је било 1924. Комисија је поднела свој извештај, у њему је Лиги народа предлажан низ мера за опште уређење целога система финансирања и буџетирања, који се дотле завршавао увек дефицитима. Бечки финансијски кругови су тражили од Лиге народа крај контроле, слободне руке, тврдећи да ће очувавши свој самосталан положај лакше уредити финансије, стабилизо-

вати новац, уравнотежити буџет, имати бољу економију у народном газдинству. Лига народа (њен финансиски одбор) поставила је аустриској влади неколико услова пре него што је повукла своје комесаре из Аустрије (драконску редукцију чиновништва, штедњу упрошћавањем администрације итд.). Година 1926 је била одређена као рок кад је требало контролу Лиге народа у Аустрији свести само над заложеним државним приходима и над остатком гарантованог зајма Лиге народа. И доиста у јуну месецу 1926 Лига је уклонила сталну контролу која је од 1922 постојала, добивши утисак да ће Аустрија сада, уз извесну контролу Лиге, моћи сама да се развија и управља својим приходима поштујући обавезе које је узела на себе кад јој је под јемством Лиге народа дат први међународни зајам после рата.

Лига народа је имала намеру, кад је гарантовала Аустрији зајам, да створи једну здраву основицу на којој би се могла подићи њена привредна самосталност. Лига је остављала Аустрији да се сама брине о својој привредној обнови. Од 1923 до 1925, међутим, биле су рђаве године за републику: трговински биланс, велика економска депресија, незапосленост, појачавали су из дана у дан тешкоће. У Аустрији као и у Европи многи су мислили да то долази отуда што Аустрију даве њени суседи, државе наследнице Аустроугарске, претераним заштитним царинама. Постојали су међутим и политички и економски разлози који су доводили опстанак Аустрије у питање. Привредне невоље Аустрије су стварале и питање присаједињења Аустрије Немачкој. У овоме раздобљу, нешто акутнијем за већи део службених кругова у Бечу и Берлину, аншлус је сматран као једна неизбежна ствар, и време, и људи, и догађаји радили су за њега у немачкоме народу. Француска и Мала Антанта су опет биле противне томе неизбежном. Оне су мислиле да путем неких привредно-политичких комбинација спрече аншлус. На састанцима чланова Мале Антанте говори се о могућности неке дунавске конфедерације, о преференцијалним царинским уговорима између Мале Антанте и Аустрије, о двостраним уговорима са преференцијалном тарифом. Покушаји да се нешто постигне у томе погледу нису имали успеха. Велике европске силе су биле између осталих на сметњи, чувале су свој извоз у средњој Европи. Једна нарочита стручна комисија зађе по великим фабрикама да испита право стање. Њена оцена није била неповољна, она је препоручивала Лиги народа: стабилизовање финансискога стања

и преуређивање неких грана аустриске индустрије, дотеривање, рационализирање, модернизирање. Аустрија је после овога рачунала на неку помоћ Лиге народа према препорученим предлозима стручњака, али Лига је остала незаинтересована за овај нови покушај привредног обнављања Аустрије. Наравно, ово је имало за последицу да се у Аустрији почну свикавати и противници аншлуса на мисао да другог излаза нема. „Мора се ићи томе, писало се и говорило готово у свима партиским листовима аустриским, кад друге помоћи нема“. Мало је ко мислио на неку нову европску источну Румелију, али су сви мислили и многи радили на присаједињењу. Рад влада се ограничавао на изравнању и ујединачавању законодавства, а рад осталих службених и неслужбених кругова се водио тако да се што боље припреми привредно, културно и социјално уједињење, како би политичко, кад дође, било несетно. И ако је било много више око овога свега, практично говорећи није се отишло далеко. У Немачкој су гледали на Аустрију као што гледа богатији рођак на сиромашнога, и ако су Аустрија и Рајх закључили у 1926 један трговински уговор, који није показивао никакав нарочити напредак у односима два рођена народа. Интерес за аншлус у Немачкој јавиће се тек кроз неколико година кад то Рајху буде требало ради политичких циљева Немачке.

Слабљење интереса за аншлус и у Аустрији бива постепено у 1926. Пораст у трговинскоме билансу за 1925, велики принос од пољопривреде, уштеде на електрификацији железница и великих предузећа, „искоришћавање огромних водених снага“, бољи трговински уговори са Југославијом (септембар 1925), са Мађарском (април 1926), са Чехословачком (јули 1925), са Италијом (јануар 1926), са Грчком, са Швајцарском, дају боље наде за самостални привредни живот Аустрије.

Са Мађарском је ишло много лакше. Лига народа је помагавши Мађарској изишла на крај са тешкоћама. Као земљорадничка земља она није могла ни доћи у опасност за опстанак, она је могла себи да буде довољна. Њене тешкоће су лежале у томе што није могла због свога географскога положаја и царинске заштитне политике њених суседа да лако износи сувишак својих пољопривредних производа и појача своје приходе. Она је у току 1925, па донекле и 1926 године, побољшала свој трговински биланс, довела у равноте-

**Реконструкциони зајам
Мађарске**

жу свој буџет; серија разних трговинских уговора са клаузулом највећег повлашћења државе или без ове су олакшале њену трговину. Да није наишао почетком 1926 онај скандал са фалсификованим новчаницама међународна контрола би завршила свој рад још почетком 1926, када је Лиги народа поднесен извештај, према коме се могла без страха дигнути даља контрола.

Између Мађарске и Аустрије није могло доћи до споразума ни у трговинскоме ни у политичкоме погледу; старо трвење око мађарске младе индустрије и присаједињења Бургенланда Аустрији били су сметња. Због оптантског питања и ревизионистичке политике Мађарске, која ће имати јаку потпору у енглеском магнату штампе лорду Ротермиру и Мусолинију, још већих неприлика имале су са Мађарском Чехословачка и Румунија.

Лига народа је имала да се стара о помоћи Бугарске. Ова помоћ је требало да буде за избеглице које су после рата ушле из земаља суседних Бугарској. Питање је било слично питању грчких избеглица али далеко теже, јер докле су са грчким избеглицама ницале техничке тешкоће, дотле су са бугарским избеглицама ницале друге, политичке тешкоће. Те тешкоће су биле у овоме: једна је што су бугарске власти у број избеглица пријавиле и оне избеглице које су 1913 напустиле старе оптантске територије на западу, југу и истоку и тиме извршен број срећених питања о настањивању повећале; друга је што су те избеглице биле увек под притиском револуционарних — комитских организација; трећа је што су све бугарске владе трпеле да се на бугарској територији организују комитске чете и шаљу у околне земље; четврта је што су прилике после крвавога злочина извршенога над шефом земљоделске владе биле несрећене у самој Бугарској; пета што су све владе (и завереничка влада Др. Александра Цанкова и влада Др. Љапчева) у Бугарској имале ревизионистичке планове као и Мађарска и шеста је тешкоћа била у томе што су софиске владе гледале кроз прсте туђој акцији међу људима који су били незадовољни миром на Балкану и у Бугарској. Покушаји који су чињени из балканских престоница да се балканске државе приближе међу собом нису ишли даље од разговора и неких граничних споразума.

Почетком 1926 бугарска влада се обраћа Лиги народа за један зајам за уређење питања избеглица. Она је Лиги приказивала да има једно 120.000 лица избеглица којима треба наћи уточишта

и молила је за један реконструкциони зајам од три милиона фунти стерлинга (две трећине за непосредне потребе избеглица, а једна за мелнорације, саобраћај и томе слично). Финансиски одбор Лиге народа је предусретљиво примио ову молбу али је затражио од Бугарске да пре свега уреди питање: а) са њеним предатним повериоцима; б) да прими контролу над операцијама бугарске Народне банке и в) да се споразуме са повериоцима за ренарације по нејскоме уговору о миру о обустави извесних залага (приходи од монопола жижица, соли, алкохола). Преговори су ишли глатко, јер је већ у августу енглеска Народна банка предала Бугарској предујам од 400.000 енглеских фунти. Мала Антанта после конференције на Бледу у јуну 1926 одлучила је да добије извесна јемства да се овај зајам не употреби за издржавање комитских чета, које су по правилу упадале на југословенску, румунску и грчку територију увек кад су чињени покушаји за неко озбиљније зближење међу балканским државама. Бенеш је, у име Мале Антанте, поднео савету Лиге народа предлог да се у контролу над утросцима овога зајма стави и један члан Мале Антанте. Бугарска влада је некако успела да увери београдску владу о својим најбољим намерама у свакоме погледу, кад се догодише два нова случаја: један упад код Криве Паланке и разне смутње у Добруци. Случај код Криве Паланке био је озбиљнији него икад дотле; потсећао је на ранији инцидент на грчко-бугарској граници.

Владе београдска и букурешка узимају ствар озбиљно и чине две претставке, једну у Софији а другу великим силама. Оне изјављују да ће морати предузети енергичне мере противу Бугарске. Француска, Енглеска и Италија јављају се заједно влади у Софији и траже неизоставно да се мере на граници пооштре до највеће могућности. Исте силе чине неке кораке у Атини, у Београду и у Букурешту, који су се договорили да предузму заједничку акцију и учине крај комитској акцији из Бугарске. Овај последњи корак је знатно ублажио чак и саму ноту грчко-југословенско-румунску предату софиској влади 11 августа 1926. И ова нота — при чијој изради нису све три државе једнако гледале на ствар (Грчка), као што ни сва три посланика великих сила нису подједнако (Енглеска) енергично вршила притисак на владу и краља у Бугарској, — оваква каква је није задовољила софиске одговорне чиниоце. Они су ствар желели да виде пред Лигом народа, али су добили савет да ствар

непосредно расправе са заинтересованим и то што пре. Софиски кабинет је послушао савет Италије и Француске и предао је помиљив одговор Београду, Букурешту и Атини. Бугарска се у ствари изговарала да не може да чува границу од сличних упада, јер јој не одобрава нејски уговор да има велику војну снагу, и позвала се на Лигу народа за арбитра ако дође до суда. Једновремено су три балканске државе предале сличне ноте секретаријату Лиге народа тражећи да учествују у дебати за бугарски избеглички зајам и право да и оне буду у контроли над утрошком тога зајма. Приговорано је молби Бугарске са њихове стране: нити је број избеглица тачан — они су изнели да једва достиже број 43.000 избеглица а Бугари су тердили 120.000, — нити је намена утрошка за избеглице, — они су изнели да је зајам намењен изградњи стратегиских железница. — Лига је позвала у савет на дебату делегате Југославије, Грчке и Румуније. После тога је уређен зајам са престанком ових делегата, а за контролу послат је један делегат чија су овлашћења од Лиге народа била врло широка. Суседне државе Грчка, Југославија и Румунија могле су да добијају сва обавештења од делегата Лиге и да чине напомене које им се учине значајне за поштено извршење бугарских обавеза. Овим је решено и друго питање, оно постављено нотом од августа; софиска влада је дала умирујући одговор и тиме се рашчистио сасвим пут за зајам Бугарској под јемством Лиге у суми од 2,250.000 фунти и 21,000.000 долара (сама Енглеска је уписала за 1,750.000 фунти). Овај зајам се после тога проширивао и из њега су Бугари плаћали друге мање дугове.

НОВА ЕВРОПА 1927

(ГОДИНА ТРВЕЊА)

НЕМАЧКА

Година 1926 ће остати у историји као година када се јасно обележавају две ствари: а) питање разоружања као основни проблем организације мира, б) питање разоружања као проблем Лиге народа и свих држава чланова Лиге и в) скоро недељива веза међу свима државама, „поље међународних послова постаје једно и недељиво.“

У часу кад је по уговору о миру требало напустити контролу савезних држава, управо кад је требало право контроле над оружањем Немачке (по чл. 213 версаљскога уговора) пренети на савет Лиге народа, било је тешкоћа. Раније је помињано да у часу кад је ову контролу скидала, Лига народа је имала извештај да Немачка није испунила све услове из версаљскога уговора. Међусавезничка комисија је поднела савету Лиге народа извештај у коме је било изнесено да су од четири листе услова извршени услови свега са две па и то непотпуно. Нарочито нису били испуњени они што су се односили на утврђења у источној Прусској, на патриотска удружења и на оружје за вежбање војске. Због тога највише Немачка није била примљена у Лигу народа у заседању у марту 1926, него тек пред крај те године. Природно је било да се у Немачкој, милитаристички организованој још од ранијих ратова, омета разоружавање противно уговору о миру — као што је природно да се у Француској опет са неповерењем гледало на целокупан рад, како службених тако и приватних лица, у извршењу одредаба из версаљскога уговора. Немачка није одмах пристала да шефа генералштаба учини зависним од цивилне владе, да команданте независних јединица стави под министарство војске. Исто тако Немачка није одмах пристајала да своју полицију преуреди на невојничкој основи, као ни да забрани гимнастичким

**Контрола
оружања
Немачке**

друштвима војничко обучавање. У току лета 1926 вођени су о томе разговори и, као што се зна, Немачка је примљена у Лигу народа 8 септембра а већ неколико дана доцније, 17 септембра, преговарају у Тоарију, у Швајцарској, Бријан и Штреземан о превременом удаљавању француских трупа из рајнске области, о сарској области итд. Немачка није разговарала о војничким клаузулама. Место тих разговора вођени су паралелни разговори међу старим савезницима засебно, а између њих и Немачке опет засебно. Питање извоза ратног материјала из Немачке је нарочито бунило Енглезе, више него све друге државе. Ови дипломатски разговори су се водили на овој основи: а) главни командант рајхсвера мора бити потчињен министру војске; б) уредба о регрутовању војника и војничка удружења; в) контрола извоза оружја и г) уништај утврђења на источној граници. У току ових разговарања и преговарања имале су своје нарочите улоге и конференција амбасадора и Лига народа. Конференција амбасадора је при крају 1926 остајала стално на своје гледишту: Немачка није испунила све услове да би се могла повући међународна војничка контролна комисија. Савет Лиге народа је међутим, на основу извештаја чехословачког министра Бенеша, донео одлуку да се ова контрола може dignuti у идућој години 1927 са Немачке и то под извесним условима.

Крај јануара 1927 био је и крај међународне војничке контролне комисије у Немачкој. Место ње су при посланствима сила претстављеним у комисији постављени нарочити стручњаци за питања контроле по горњим стварима — о утврђењима на пељско-немачкој граници, о увозу и о извозу ратног материјала итд. Све је изгледало да ће сад ствари ићи мекше и лакше; стране трупе из келнске зоне су повучене ноћу 31 јануара 1927. Очекивало се у Немачкој да ће се и из осталих крајева повући иностране трупе. Место тога Немцима из околине Мајнца, Кобленца и Висбадена изгледало је стање горе, и ако су у њима биле енглеске трупе, него оно из 1924. Очекивало се још нешто више, очекивало се да ће у пролеће 1927 отићи и последњи страни војник.

Извештај „међународне контролне комисије“ утврђивао је пред крај јуна 1927 да Немачка није испунила своје обавезе и дужности ни у погледу броја оружја, ни муниције и ратног материјала уопште, ни у погледу фабрика, нарочито државних,

које су за време рата правиле оружје; многе су биле прекренуте на другу производњу, али су мogle у даноме тренутку бити лако преобраћене опет у фабрике оружја. У погледу војске, у место 100.000 редовне војске, — што је предвиђено уговором о миру, — рајхсвер наставља да оперише са буџетским расходима као свака друга велика и модерна држава. Немачка да би надокнадила број војника који по версаљском уговору не може држати прибегла је двома мерама: она је допунила тај број оружјаном полицијом и омладинским организацијама на војничкој основи; ове омладинске организације имају своје наоружање и свој мобилизациони распоред као свака активна војска. И поред тога прешло се хутке и жмурећи преко овога извештаја. Требало је испунити обећања дата у Локарну и у Тоарију немачкоме министру иностраних дела.

Немачко становништво у окупираним зонама постајало је све нестрпљивије, сукоби с окупационим трупама и са лифрантима ових постајали су из дана у дан тежи, нарочито у француским зонама. Осећало се да **Евакуација окупаторске војске** треба ово питање што брже ликвидирати. Нова немачка влада Маркса, састављена у јануару 1927, меће у свој програм као главну тачку евакуацију рајнске области у којој је сукоб између немачког становништва, подржаваног из Рајха, и француске окупационе власти био најизразитији. Ово је била једна тачка у програму немачке владе, али она није још службено истицана. Јавност немачка и француска о њој дискутују, али службених преговора нема. Француска би, изгледало је, пристала да напусти рајнску област пре версаљског рока, али за извесну накнаду. Јавност је означавала ту накнаду „да се установи једна стална организација за контролу оружја у рајнској области“.

У току 1927 дошло је до неких олакшица у окупираним областима, али је у погледу окупационих трупа било тешко решити ствар; тешкоћа је била у томе што се нису могли постићи споразуми у погледу броја војника уопште и у сразмери француских, енглеских и белгиских трупа распоређених по Немачкој. Француска и Енглеска се у томе нису слагале; за Француску је рајнска област имала првостепени одбранбени значај, а за Енглеску је то био један крај Европе који није имао никакав непосредни значај за одбрану Енглеске, којој је одбрана била на мору и у ратној флоти. Енглезима је требало ради политичких

планова да се број француских трупа у рајнској области редуцира и зато су предлагали да се цео контингент окупационе војске редуцира. У рајнској области је сразмера била отприлике ова: Француска 56.000, Белгија 6.000, Енглеска 7.000 војника. Дугачка и мучна преговарања су најзад довела до једнога споразума између Француза и Енглеза те је број ових трупа сведен са 10.000 војника. Ова редукција није много одобровољила Немце што се дало лако разумети.

Није било још време за повлачење трупа из рајнске области. Несумњив је доказ за то био неуспели покушај споразума између Бријана и Штреземана у Тоарију. Ова два државника су у септембру 1926 разговарали у четири ока али са знањем британскога министра иностраних дела. У овоме маломе месту, при столу, они су саставили један концепт споразума у коме су биле по три тачке обавеза. Француска је пристајала да уместо у 1935, евакуише у току 1927 другу и трећу зону рајнске области с тим да се до дефинитивнога евакуисања редуцирају француске окупационе трупе на најмању меру. Исто тако, Француска је пристајала да врати сарску област у првобитно стање у току 1926. Она се не би противила да се области Ајлен и Малмеди врате Немачкој. Немачка је пристајала да плати за Ајлен и Малмеди Белгији 120.000.000 златних марака, а Француској за откуп сарских рудника 250—300 милиона златних марака. Немачка је пристајала да помогне пласирање за дванаест и по милијарди франака немачких жељезничких бонова, да се одрекне одредаба лондонскога уговора од 1924 о преносу интереса и амортизације дотадањег зајма за репарације. Споразум се није привео у дело, јер су оба државника наишла на велики отпор у својим земљама. Још је било рано за ту врсту споразума. Обе рајнске окупирание зоне остале су због тога још као залога за испуњење версаљских обавеза у току 1927.

ЈУГОЗАПАДНА ЕВРОПА

И ако су француско-немачки односи главни предмет европске спољне политике, ипак је и држање фашистичке Италије често предмет за размишљање. Говори шефа фашиста од 1923 до 1927, пуни ратоборности, често претерани, и ако «за унутрашњу потрошњу», нису задавали државницима толико бриге колико његови потези, који су имали за циљ да држе стално у напрегнутости па-

жњу и уобразиљу фашиста и осталих Италијана. **Француска и Италија**
 Његов гест са тиранским пактом, његов уговор са диктаторском Шпанијом, оба наперена противу Француске, његови ревизионистички гестови са Мађарима, исто тако преосетљивом нацијом, његови разговори и потстицања по Аустрији, држање у крилу Лиге народа којој у основи није никад желео добра, задавали су бриге Европи. Његови говори и његови гестови нису увек одговарали његовом раду; шеф италијанске владе имао је пред собом увек стварне циљеве и никад није премашао стварност. Он је на пример говорио у октобру 1926, да је Италији и Немцима учињена неправда версаљским уговором, а пре тога је опет, у фебруару 1926, говорио да Немци не треба да забораве „да је Италијана и Француза осамдесет милиона и да их не дели никакво озбиљно питање“. У 1927 је опет говорио како, ако су Француска и Италија латинске сестре нису им интереси једнаки. У овој реченици налази се и разлог за политику фашистичке Италије према Француској, која је у 1924 до 1927 била увек ненаклоњена. Италија је под фашистичким режимом држала један фронт према Француској не губећи при томе никако из очију ни мир ни безбедност Европе, па донекле ни Француске. Безбедна Француска је била гаранција за Италију; у томе је значај и њенога учешћа у потписивању локарискога пакта.

Између Италије и Француске постојала су трвења од фашистичког „похода на Рим“ па све до 1927, а она трају и у 1927. Две опасне зоне у француско-италијанским односима налазе се још и данас. Те су Средоземно море и југоисточна Европа, западни басен Средоземнога мора и средњи и доњи басен Дунава. Правим речима речено: Италија има право на северну Африку за колонизацију, и на области у басену средњег и доњег Дунава за своју трговину. Италија је многољуднија него Француска, Италија је сиромашнија у сировинама и у рудама од Француске, италијанско становништво се множи а француско опада; Француска је по територији најбогатија земља како у Европи тако и у Африци, у Африци је захватила Тунис, Алжир, Мароко, не говорећи о централној Африци, а Италија не може ни да колонизира своје становништво на што има право као првостепена медитеранска држава; у средоземном басену је била и остаје будућност Италије. „Италија и Немачка су једине две велике европске силе које су уговори о миру оставили без колонијалнога

сунца“, казивао је крајем 1926 шеф владе Италије, и онда је природно да се њој мора оставити Балкан и средња Европа за економско продирање. Италија је целу своју дипломатску снагу напрегнула да осами Француску, да њен велики утицај умањи. С једне стране је радила да се приближи Великој Британији и Шпанији, а с друге стране да држи под руком „беласајући огледалом ревизије територијалних одредаба уговора о миру“ Мађарску, Бугарску, Арбанију и Аустрију.

У августу 1926 два диктаторска режима су склопила у Мадриду један уговор коме се хтео и у Шпанији и у Италији дати већи значај него што је он имао. Италијанско-шпански уговор је био један гарантни пакт без нарочитога значаја и последица за време монархије; доцније за време републике у Шпанији овај пакт се угасио сасвим. Слично је било и са једном посетом британског министра иностраних дела Остина Чемберлена у Лехорну. Овој посети преувеличавали су значај само у Италији. Сер Остин Чемберлен је у доњем дому казао о тој посети ово: „никакве ни тајне ни јавне обавезе за Велику Британију да помаже друге италијанске захтеве него оне који су предвиђени у уговорима“.

На другоме месту даље биће речи о раду Италије у току 1927 у средњој и југоисточној Европи; сад треба рећи нешто о усељеницима и избеглицама Италијанима у Француској. И то је било и још остаје питање које смета развијању нормалних односа између Француске и Италије.

Последњих дваеста година у Француску се усељава велики број странаца, једну трећину тих странаца усељеника чинили су Италијани. У току 1927 било их је у Француској 800.000 сем других. У погледу својих држављана усељеника фашистичка влада је водила друкчију политику него раније владе. До 1924 године о Италијанима усељеницима, радницима растуреним по свету, римска влада је водила рачуна само као о поданицима који шаљу у отаџбину свој заштеђени новац. Од ове године води се обрнута политика, не настојава се само да италијански усељеници не погубе своје национално обележје, него се спречава усељавање на све могуће начине. Француској је, опет, било стало до тога да се усељеници странци што пре национализирају, што пре подвргну француским законима. Француска је преким мерама желела да изврши што пре изједначење усељеника и својих поданика, јер је мешање странах влада, нарочито италијанске,

у ствари исељеника на територију Француске знатно отежавало нормалне везе између Париза и Рима. У Француској је било 1925 око три милиона странах радника, и није било чудо што се Француска морала забринути да њихово питање реши; било је и привредних и политичких разлога да се то учини. Привредни зато што је било домаћих радника, што је почела престајати потреба за радом, јер се посао обнове опустошених крајева приближавао крају. Политички разлог је био у томе да се што пре подвргну велике радничке заједнице законима Француске; ове заједнице (Италијана 807.659; Шпањолаца 467.156; Белгијанаца 460.000; Пољака 310.000; Швајцараца 146.273; Срба, Хрвата и Словенаца 20.555) почеле су се организовати, а у своје полове почеле увлачити своје владе. Осим тога, поједине групе, као италијанске, усељавале су се у југозападне крајеве Француске у којима је чисто француско становништво дотле било у сталноме опадању. Француска је најзад морала да олакшава странцима усељавање, јер је било потребно да Француска одржи свој број становништва на истој висини, да тиме сачува дотадањи светски положај, да што пре попуни празнину коју је рат у два милиона лица направио. Али систематско усељавање морало је бити контролисано. Пошто су усељеници требали да појачају француско становништво, морали су бити претежно земљорадници. У три етапе француско законодавство је решило питање прирођења странах поданика на такав начин да су италијански службени кругови допустили оштре нападе у својој штампи противу принуднога денационализирања италијанских радника.

Поред питања о италијанским усељеницима у Тунису и усељеницима у Француској постојало је и питање емиграната, избеглица из Италије у Француску. На годину дана пре увођења фашистичкога режима у Италији, Италијани су се бунили противу Француза, а кад је фашизам почињао по Италији онда је прогоњење антифашиста и борбени дух самога фашизма претерао преко границе многе Италијане у Француску. Као старо огњиште и прибежиште слободоумних изгнаника Француска је примила политичке емигранте како приличи земљи слобода, па је тиме навукла одмах нерасположење званичне Италије. Демонстрације фашиста у Италији и рад тајне италијанске полиције међу емигрантима у Француској с једне, а активност антифашиста у Француској доводили су све до новембра 1927 до јаке затегну-

тости између Италије и Француске. Низ демонстрација, инцидената, сукоба, жучне полемике, оштрих протеста и извињавања, с обе стране, од 1921 до 1927 заоштравали су италијанско-француске односе. Не може се тврдити да је с италијанске стране било много већег потетицања за непријатељско држање према Француској него са стране Француза. Ни рајнски пакт безбедности није ублажио заоштреност односа између две латинске сестре. Инциденти за инцидентима доведоше француску владу до краја стрпљивости да је у два маха морала предузети озбиљне кораке у Риму, толико озбиљне, да је и сам шеф фашистичке владе морао лично и писмено да се извињава француској влади. Јавно мњење у Француској је постало врло нестрпљиво кад француске власти утврдише да је пуковник Ричоти Гарибалди, избеглица, син Гарибалдијев и борац на француском фронту за време светскога рата, био агент-провокатор италијанске полиције у Француској међу италијанским емигрантима. Француска је морала појачати на граници у Савоји чак и своје гарнизоне, и тиме посредним путем ставити фашистичку владу у положај да обустави или умери захукталост присталица силе. То је имало дејства, јер је у току 1927 године ствар донекле легла. Отада су ређи овакви инциденти, и они се неће више појављивати у тој жестини. Италијанска дипломатија ће на другоме пољу противстајати Француској у питањима организације мира, а нарочито организације југоисточне Европе. Фашистички се режим утврђивао постепено и антифашистичке агитације нису биле велика опасност за њега у мери у којој су биле од 1922 до 1927 године.

Италијанско-шпански уговор о коме је раније било помена унео је доста пометње у односе између Шпаније и Француске.

Ове две државе су прилично близу једна другој стајале, питање Марока их је још од 1904 зближавало. У Мароку су оне имале сличне интересе; споразумна политика у Мароку и акција у 1925 години имала је и свога успеха. И у часу када је требало да се ствар још боље учврсти новим уговором, шпански диктатор најпре у Паризу а после у Мадриду објављује да Тангер припада шпанској зони у Мароку. Овај корак шпанске диктатуре погорша односе међу Шпанијом и Француском, који се нису могли поправити у току 1927 и ако је са француске стране чињено да се они поправе. Пооштравање ових односа је расло

Француска и Шпанија

из дана у дан јер су противници диктатуре, нарочито из Каталонске, прелазили у Француску и тамо наилазили на добар пријем. Међу емигрантима шпанским нарочито су били активни Бласко Ибањез, познати писац, и пуковник Машија, бивши посланик за Каталонску у шпанским кортесима. Овај последњи је био намеран да из Француске спреми упад оружаних људи у Каталонску и у њој дигне буну за одвајање Каталонске од Шпаније. Француске власти на време спрече ову ствар, и том приликом открију везе овога емигранта са Ричотием Гарибалдијем. Француска је после овога остала под утиском да је у ову ствар умешана Италија како би још више замутила већ мутне односе између Француске и Шпаније.

ИТАЛИЈА

У својој тежњи да територијално јединство изведено под Кавуром претвори у право, духовно јединство Италијана, шеф фашистичке владе морао је, као и Кавур, поред унутрашњих средстава наћи и спољашња. Италијанско-Француска затегнутост Кавур је имао у Аустрији непријатеља Италије, Мусолини је употребио Француску као средство. Он је Италијанима приказивао њу као главнога такмаца, чак као непријатеља Италије. Целокупна спољна политика је и у 1927 години у југоисточној Европи сведена на то. Та политика је много сметала учвршћивању мира у југоисточној Европи па посредно и организацији мира у Европи. Италија и Француска у басену средњег и доњег Дунава, после закључења мира, много су потсећале на положај и држање што су имале Русија и Аустроугарска уочи великога рата. То је довело до тога да су се мање државе у југоисточној Европи и саме поделиле на две групе тако исто расположене као и њихове заштитнице. Ова француско-италијанска гложења су највише погађала односе Југославије и Италије. Напори које је чинила београдска влада од 1924 да ове среди и да Италију као трећег члана уведе у уговоре за узајамну искрену сарадњу на организацији европскога мира, а нарочито за обнову нормалних прилика на Балканском полуострву, нису водили никаквом успеху. Италија није пристајала. Њени интереси на Балкану су били одређени другом линијом. Француска је међутим чинила све да дође до редовних односа између Италије и ње баш на Балканском по-

луострву. Италија је тражила „одрешене руке“ према балканским државама и наследницама Аустроугарске, — одрешене руке у пуном смислу те речи. Француска је пристајала да већ готови уговор са Југославијом не потписује без пристанка Италије. Место тога Италија је крајем 1926 и у току 1927 окренула супротним путем.

Италија је најпре позвала на разговоре Грчку за италијанско-грчко зближавање, затим је довршила разговоре са Румунијом претворивши их у уговор о пријатељству и срдачној сарадњи. После Румуна почињала је разговоре са софиским владом, а после Бугара водила је разговоре са Мађарском о излазу на Јадранско море. Као одговор на ово Француска је у 1927 години имала два уговора, један раније помињани са Румунијом, други са Југославијом. Француско-румунски гарантни уговор је био прављен по узору на француско-југословенски уговор, који ће доцније бити овде поменут. Политика споразума коју је водила Италија била је политика *frang-a*, политика коју је водила Француска била је строго у оквиру Лиге народа и њенога устава. Италијанска дипломатија је углавном погађала Француску преко Југославије. Њен рад је био да омета ову последњу у њеним напорима нормализирања односа са немирним суседима, с Арбанијом, Бугарском и Мађарском. Друкчије се не може објаснити арбанско-италијански уговор (тирански пакт), пут краља Бугарске у Рим и разговори о веридби са савојском принцем Јованом, као и уговор италијанско-мађарски од 1927.

Уговор „о пријатељству, о споразумевању и о арбитражи између Мађарске и Италије“, закључен 5 априла 1927 претставља

**Мађарска и
Италија**

један од удараца задатих Француској, погађајући Југославију. „Стални мир и вечито пријатељство између краљевине Италије и краљевине Мађарске“ (чл. 1 уговора) значило је у ствари непрекидно читавих десет година бити опасност за југословенску државу, а у исти мах и нека сметња Француској у њеном политичком кретању. Ово је сигурно био један први потез против Француске у југоисточној Европи, јер је уочи самога закључења овога уговора и оних који ће му следовати, требало да буде потписан уговор између Београда и Будимпеште мађарско-југословенски уговор о повластицама за мађарски извоз преко југословенске територије. Мађарска је претпостављала италијанско пријатељство и привредне користи. Ту је било по-

литичких побуда: још неумањено нерасположење у Француској против фалсификовања француских хиљадарки; Ријека, коју су Италијани давали као излазиште Мађарима на Јадранско море, била је некада мађарским капиталима изграђена и мађарским жељезницама везана за Будимпешту; споразум с Италијом је имао већу вредност од споразума са Југославијом; с Италијом су Мађарску везивале традиције из 1848-1849, а данашња Италија је стављала у изгледу Мађарима ревизију граница, оно што Југославија није ни у коме случају могла ставити; најзад Југославија је сву своју спољну политику оснивала на Малој Антанти, а Италија опет на надмоћности у југоисточној Европи.

Италијанска дипломатија је добро разумевала ствар са Мађарима; најтање жице су предентистичка осећања њихова. Резултат је био да је шеф мађарске владе говорио „да Мађарска треба да буде добро са свима великим силама али нарочито и пре свеју с Италијом, која има исте интересе као и Мађарска“. Граф Бетлен је то говорио крајем марта 1927 а већ 6 априла исте године су потписани уговори о пријатељству у Риму. „Данас више него икада, говорио је на свечаном састанку шеф италијанске владе, бди Италија са задовољством и са вером над напретком Мађарске за бољу будућност коју је заслужила“. У мађарскоме сабору као одговор, уз велико и урнебесно одушевљење за Италију, чула се ова службена реч: „са суседним државама може се ући у разговоре само тако ако приме као чињеницу да се неправда учињена трианонским уговором мора поправити“... Кад је шеф мађарске владе по повратку у Пешту изјавио ове две ствари: а) да није потребан уговор о пријатељству са Југославијом и б) да није потребан сада никакав уговор са Румунијом, настала је узбуна у Румунији. У Мађарској је одушевљење било безгранично; у Румунији незадовољство с Италијом, која је правила са њом уговор о пријатељству. Југославија и Чехословачка су се јаче прибиле уз Француску и причврстиле Малу Антанту. Италија је после овога још многе разне привредно-културне сазвезе, са много буке, учвршћавала са Мађарима (о ријечком пристаништу, о трговини, и многа ситнија питања из уговора о миру).

Успех италијанске дипломатије био је више хучан него стваран. Италија је изгубила овим радом Румунију и поред свих уверавања датих букурешким државницима. Изјаве којим је Мусолини обилато умиривао јавно мњење, нису могле повратити поверење Румуна; његова изјава „о оправданости тежња данаш

ње Мађарске", сахранила је за дуг низ година пријатељства између две латинске сестре. После „екстра туре генерала Авереску са Мусолинијем, Румунија се враћа на традиционално пријатељство са Француском". „Ја сам срећан, — телеграфише Браћану Поенкареу и Бријану јуна 1927, — да наставим везе непроменљивог пријатељства између две земље, јер то одговара и осећањима и интересима Румуније“.

Италијанско-мађарски савез изведен онако театрално имао је даље последице, уговор о савезу између Француске и Југославије. Тај уговор је био парафиран још у марту 1926 у Паризу, а потписан је тек 11 новембра 1927 у Паризу на тражење југословенске владе а после узалуднога настојавања да се савезу придружи Италија. Уговор је у духу Лиге народа.

Овај уговор о пријатељскоме споразумевању између Француске и Југославије имао је ове одлике: а) писан је само у духу Лиге народа; б) чисто дефанзивнога карактера; в) антиревизионистички; г) са роком од пет година; д) објављен од стране заклетог пријатеља европскога мира Аристиде Бријана говором који је нарочито спремљен да не изазове много Италију. „Уговор запечаћава старо пријатељство... Уговор није направен ни противу ма које треће државе... Уговор не треба никогда да изненади, он је одавно био свима познат... Уговор је одлаган до данас (11 новембра) јер смо веровали да ће се моћи проширити и на друге, у томе смо се преварили, али то не значи да се то не може у скорој будућности постићи..." говорио је Бријан.

Објављивање овога уговора изазвало је огорчење у Риму а одушевљење у Београду. „Пут којим се иде за мир на Балкану и на Дунаву води кроз Рим. Когод буде заборавио ту стварност често и дубоко ће се преварити", писао је Lavoso d' Italia, и био одјек демонстрација Горијећана противу посланства францускога и југословенскога у Риму. Главни фашистички орган је парафразирану ону изреку из рата: „луг за Цариград води преко Берлина и Беча". И ако је њихов шеф тврдио да је Рим, сазнавши за француско-југословенски уговор о пријатељству, остао хладнокрван према уговору „којем су у Београду да ли одговорни да ли неодговорни чиниоци покушали да дају значај који је узнемирио свет", Италија је била више осетљива него што се очекивало с обзиром на то 1) што је без знања Француске и Југославије закључила уговор о пријатељству са Мађарском; 2) што је објав-

љивање италијанско-мађарскога уговора изазвало одушевљене манифестације у Риму и у Будимпешти; и 3) што је Италија не само знала да је у марту 1926 парафиран француско-југословенски уговор, него је позивана неколико пута да једновремено и потпише исти уговор, неку врсту пакта безбедности по типу рајнскога пакта.

Овај поступак Италије показивао је да она не намерава напуштати политику дотле вођену у југоисточној Европи. Она употреби две три повољне околности да привеже себи Арбанију. Ахмед Зогу је 1925 окренуо лице од Југославије, чији су покушаји 1924 да преуреди Арбанију остали безуспешни. Више него те две околности употребио је кабинет римски гарантну декларацију Енглеске, Италије, Јапана и Француске из 1921, којом се „повреда данашњих арбанских граница — које су неутуђиве, као и насртај на независност Арбаније може сматрати за стратешку безбедност Италије..." Слагала се ова декларација или не с уставом Лиге народа. Рим је приволео лакше Ахмеда Зогу да направи и потпише са њим 27 новембра 1927 један дефанзивни савез.

Још у 1925 години покушавала је Италија да веже што чвршће Ахмеда Зогу за себе и да на тај начин створи у Арбанији први чврст ослонац за даље напредовање на Балканском полуострву. Ахмед Зогу није у први мах желео да се преда у руке Италији и искобељавао се више пута. Најопаснији је био покушај италијанске дипломатије у септембру 1926, кад је поднет један пројект уговора као нож под гушу. Изгледало је да је Ахмед Зогу имао предати и себе и Арбанију везаних руку са претњом да ће Италија у противном случају са Југославијом решити арбанско питање како зна. Ствар се прокљувати и тога пута пропадне италијански план о протекторату над Арбанијом. Али у лето 1926, па и у јесен, северна Арбанија је спа у немиру, католичка племена су се побунила, Ахмед Зогу-ова војска је врло спора у угушивању буне. Ахмед Зогу позива народ на оружје, Скадар је у опасности, у иностранству брује најневероватнији гласови о акцији фан Нолија, противника тадањег режима. Југославија затвара границу, у Барију и у Задру су нека сумњива комешања. Ахмед Зогу у неприлици и у страху да му не измакне власт потписује у Тирани 27 новембра тирански пакт. Италијански делегат морински официр и дипломат Алоизи који

Италијанско-
арбански
уговор

је овај успех за кратко време постигао, добио је брзо за посланика у Паризу. Ово унапређење показује колико је из Рима полагано на овај акт, и колико је вештине требало да се Ахмед Зогу стави у гвожђа Италије:

Чл. 1. Италија и Арбанија признају да је сваки неред који прети политичкоме, законитоме и територијалноме „status quo“-у у Арбанији, противан заједничким политичким интересима.

Чл. 2. У циљу да се заштите горњи интереси, високе стране уговорнице обавезује се пружити једна другој помоћ и искрену сарадњу; обе стране се обавезују да не закључе са другим силама никакав политички или војнички уговор који би био противан интересима друге стране уговорнице, па и интересима у овоме пакту наведеним...

И увод у овај пакт „Италија и Арбанија у жељи да учврсте везе заједничкога пријатељства и безбедности, имајући пред очима њихов географски положај...“, и објашњење које се морало давати и усмено и писмено о правој смислу горња два члана, и тумачења која су давала арбанска посланства у Европи, показују да се ни у Тирани ни у Европи нису људи варали о значају тиранскога пакта. Накнадна изјава од 26 априла 1927 је сасвим јасна о томе:

„Владе Италије и Арбаније изјављују да неће, ако би или једна или више сила, заједнички или одвојено, затражиле да ступе у преговоре који би се односили или на тумачење или на примену тиранскога пакта, или да као трећи учествују у пакту, или да се на ма који начин уносе у односе између Италије и Арбаније, ни Италија ни Арбанија ступати у такве преговоре докле се претходно не саветују између себе или без потпунога споразума и једновременога учешћа обеју држава у преговорима“.

Могле су владе италијанска и арбанска дати каква год су хтеле објашњења, јасно је било да је од 27 новембра 1926 па за пет година Италија имала стварно руку над Арбанијом; тирански пакт је био у завијеној форми уговор о протекторату Италије над Арбанијом.

Италија, и ако је имала један пакт о пријатељству са Југославијом, и ако су потврђене многе конвенције са њом, и ако је влада београдска 1924-1927 чинила напоре да направи односе с

Италијом популарне у Југославији, задала јој је овај удар са доста безобзирности. Тирански пакт је изазвао реакцију само у Француској. Велики француски дневни листови су говорили о протекторату Италије над Арбанијом, о пуној власти у Јадранском мору, о потчињености Арбаније, а службена Француска се чинила мирна и старала се да умири Београд који је био надмудрен. Многима се у Енглеској чинило да је и њихов министар сер Остин Чемберлен доведен у положај Извољскога 1908, којег је барон Ерентал завео у Бухлави. Сер Остин Чемберлен је крајем септембра 1926 имао састанак са Мусолинијем у Легхорну у Италији, на коме је Мусолини сер Остин Чемберлену „онако узгред“ рекао да намерава „претежирати независност Арбаније“. У доњем дому сер Остин Чемберлен је признао доцније после објаве тиранскога пакта, да су му одредбе пакта тек дошле до знања уочи дана објављивања и претстављене као уговор о ненападању и о арбитражи између Италије и Арбаније. У другим земљама није реакција била неповољна. Немачка се није још упитала у политику на Балкану, па ни у ово питање и ако му је видела прави значај. Грчка и Бугарска су у ово доба биле задовољне што се нанео удар Југославији са којом нису биле добро.

Италија је журила да оправда страховања Југославије. Она је предузела да политички утицај утврди и другим мерама; створила је италијанску банку, удружење за привредно унапређивање Арбаније, откупила од немачкога ваздухопловнога друштва повластицу гарантовану од Арбаније, дала је зајам од педесет милиона франака, закупљивала повлашћено изградња путева, јавних грађевина, намештала своје стручњаке по свима гранама арбанске управе. Многи официри италијанске војске су ушли као инструктори нове арбанске војске, нарочито жандармерије. Све ово ипак није повратило ни ред ни мир у Арбанији, нити је појачало сталност самога Ахмеда Зогу. У Арбанији је настало још веће врење, емиграција је постајала активнија, нарочито су се националисти бунили противу закопчавања Италије у Арбанију. Година 1927 је била она у којој су се европски кабинети морали бавити Арбанијом више него у доба кад су је стварали.

Крајем марта те године Италија отвара питање сигурности Арбаније, приказујући владама Енглеске, Немачке и Француске Југославију као суседа Арбаније који јој ради о глави.

Јавност европска је узнемирена, кабинети европски исто тако, вестима да се дуж арбанско-југословенске границе спремају упади комита — емиграната Арбанаса. Арбански поглавар Ахмед Зогу се увукао у шкољку оставивши Италији целу дипломатску акцију противу југословенске државе. Влада београдска, и арбански посланик у Београду порицали су, нарочито Цена-бег, постојање припрема и намера за упад чета у Арбанију. Београдска влада је изјавила „нека дођу и војнички и грађански стручњаци и на лицу места се увере да је на граници само нормално стање“; доцније је променила изјаву тражећи анкету Лиге народа с обе стране границе, и знајући да су у Арбанији позвати „под заставу три позива“. Италија је била одлучна противу мешања Лиге народа у овај спор и приклањала се више непосредним разговорима са београдском владом, и ако су Енглеска, Немачка и Француска биле наклоњене више анкети Лиге народа. Пред упорним одбијањем Италије ствар се преобрати најпре у решење да војни изасланици Француске и Немачке са једним чиновником немачкога посланства у Београду пођу на арбанску границу ако се догоди што ново. Затим, енглеско-француска дипломатија је предузела да се праве директни разговори о томе између Рима и Београда. Овај покушај је пронао, јер Италија није пристајала да у тај разговор улази тирански пакт „који нема никакве везе са Југославијом“. Југословенска влада на то одговара тражећи поново да се цело питање изнесе пред Лигу народа. То је изазвало нову узбуну у Риму, а затим живљу акцију енглеско-француске дипломатије, енглеске у Риму а француске у југословенској држави. И цео инцидент се завршава ратификацијом серије италијанско-југословенских конвенција, познатих под именом нептунске конвенције и уредбом о поданству ријечких грађана.

Тек је завршена ова прва криза европскога значаја, кад се јави друга. Крајем маја исте године полиција у Драчу ухапси драгомана југословенскога посланства Ђурашковића и покупи све његове хартије, под сумњом да је са још два југословенска поданика уходио Арбанију. Спор око овога се сад извргне у оштар сукоб: Ахмед Зогу је тврдио да је Ђурашковић арбански поданик, а београдска влада да је он драгоман и њен поданик од 1924. Београдска влада је ултиматумом тражила репарације од тиранске владе — опозивајући своје претставнике из Арбаније. Арбанска влада изнесе ствар пред Лигу народа, а доцније

и сама опозове свога посланика из Београда. Кабинети лондонски и париски су се одмах умешали; први дејствује у Риму, а други у Београду. Београдска влада је пребрзом акцијом створила свуда гори положај него што га је имала тиранска влада. Ипак решење је брзо нађено, обе владе су попустиле; југословенски министар иностраних дела променио је садржај свога ултиматума а тиранска влада је пустила Ђурашковића и у августу су обновљени односи између југословенске и арбанске владе.

Трећи ударац, као последица тиранскога пакта, било је убиство арбанскога посланика у Београду Цена-бега. Један младић Арбанас, васпитаник Италије и са италијанском визом пасоша, дошао је у Београд а одатле отишао у Праг истога дана кад и Цена-бег и у Прагу га убио као „србофила“.

Четврти ударац као последица италијанске акције у Арбанији дошао је из Београда. То је било закључење југословенско-францускога уговора о пријатељству (11 новембра 1927) а за овим одмах као одговор, уговор о одбранбеном савезу између Италије и Арбаније:

- Чл. 1. Сви досада закључени уговори између две високе стране уговорнице... биће тачно и верно извршавани... да би било искрено и савршено пријатељство између два народа и између две владе... да сваки брани савезничке интересе као и своје сопствене.
- Чл. 2. Између Италије с једне и Арбаније с друге стране везује се за двадесет година један непроменљив дефанзиван савез, који се може отказати у осамнаестој или у деветнаестој години свога трајања. Ако се у то доба не откаже онда ће се прећутно продужити овај савез за исти број година. Обе стране уговорнице употребиће све своје старање и сва средства да осигурају своју безбедност, да одбране и сачувају једна другу од напада споља.
- Чл. 3. ...Обе стране уговорнице радиће заједно да очувају мир и ред...
- Чл. 4. Али, ако се сва мирна средства буду показала недовољна, свака се од њих обавезује „да све државне моћи на позив друге стави другој на располагање“.
- Чл. 5. Ниједна страна уговорница неће закључивати мир, нити преговарати о миру, примирју, обустави акције, без пристанка друге....

Заглавље у овоме уговору и два писма као додатак уговору очигледно доказују да је овај уговор: а) наперен против Југославије, б) да је војничкога карактера, в) да даје право Италији да искрца у Арбанији онолико војске колико она буде хтела у даноше тренутку, г) да је, с обзиром на прилике на Балкану, Арбанија увек могла изазвати рат, д) да по дужини трајања личи на уговоре о протекторату Италије над Арбанијом и е) да једном искрцана војска у Арбанији може у њој остати неодређено време.

Овај уговор је био врло тежак и утолико тежи што је југословенска влада чинила напоре да га спречи. Да ли је она давала мање него Италија, јер је у новембру 1927 било погађања између Ахмеда Зогу и две заинтересоване стране, то ће се доцније тачно знати. Главно је да су и Арбанија а нарочито Италија с одушевљењем примиле овај уговор. Југословенска влада је у одбору за проучавање питања безбедности скренула пажњу на овај уговор, као неку врсту неслагања са уставом Лиге народа. Овај корак је изазвао Мусолинија да отворено каже да је овај савез противтежа за француско-југословенски савез: „Италија тражи природне погодбе за слободу својих комуникација и за безбедност својих обала, а то је у исто време погодба да се лакше постигне равнотежа и безбедност у другим морима.“

Још једно лице фашистичке политике показује се у јужном Тиролу; она је слична са политиком према словенскоме живљу у Горици, у Истри и у Градишкој.

Италија није дошла „под удар одредаба о мањинама“, и ако је уговорима о миру добила под власт око милион које Југословена које Немаца. Њени државници и краљ давали су неколико пута изјаве да ће те националне мањине у Италији имати пуну заштиту за језик, културу и веру, и бити равноправне с Италијанима. Од 1921 године положај се мења;

Италија у јужном Тиролу

те године у пролеће, у Боцену, на једној литији Тиролаца обучених у народно одело праснуле су бомбе фашиста и израњавиле неких педесет лица. Отада до краја 1922 режим је сличан. А од јула 1923 ствара се програм безобзирнога италијанизирања Немаца у јужном Тиролу. Програм за овај посао имао је 31 тачку, међу којима су важне ове:

1) Од присаједињене територије јужнога Тирола ствара се једна област; 2) у свима општинама деловође морају бити Италијани; 3) ревизија оптаната; 4) ревизија пореске обавезе;

5) ограничење и улаза и бављења Немаца у Тирол; спречавати усељавање Немаца; 6) службени језик италијански; 7) отпуштање бивших аустријских чиновника и њихово повлачење дубље у Италију; 8) распуштање „немачког савеза“; 9) распуштање „алпских удружења“; 10) забрана имена јужног Тирола; 11) забранити лист „Тиролац“; 12) италијанизирање свих тиролских имена места; 13) италијанизирање јавних натписа; 14) италијанизирање имена улица и путева; 15) италијанизирање понемчених породичних имена; 16) појачавање жандармерије и искључивање Немаца из ње; 17) олакшице за усељавање Италијана и куповање имања; 18) затварање немачких банака и отварање земаљске кредитне италијанске банке; 19) енергични рад на ширењу италијанскога језика и културе; 20) отварање дечијих забавишта, основних школа, гимназија; 21) општа контрола над универзитетским страним сведоцима; 22) стварање института за проучавање јужног Тирола; 23) увођење италијанског језика у судове; 24) контрола и растурање земљорадничких задруга, трговачких комора; 25) војничка појачања у јужном Тиролу, итд.

Поред ових мера за италијанизирање „Венеције Тридентина“ са седиштем у Тренту, било је још и других којим се дефинитивно укинула аутономија јужнога Тирола коју је имао под Хабзбурзима. Фашистички режим је са неумитном строгашћу изводио цео овај план, нарочито онај део о васпитању Тиролаца. Овај крути режим који је у поиталијанчавању ишао до уништавања натписа на надгробним споменицима на немачком језику, до укидања готике, до забране верских обреда, довео је до сукоба између Италије и Аустрије и Немачке. У фебруару 1926 немачка влада је објавила многа факта из овога програма извршенога у јужноме Тиролу. У овој години почиње затегнутост односа између Берлина и Беча с једне и Рима са друге стране, која је доводила до оштрих речи и дипломатских инцидента. Први пут у дипломатској историји западне Европе догађало се да шеф владе тражи у сукобу и као одговор на оптужбе јавно оправдање од страних држава за рад на својој територији. Напади немачких листова тако изазваше Мусолинија, да сутрадан (29 јануара 1926) после антигерманских демонстрација објави неколико изјава страних консула у Венецији, којима је хтео опоредити тврђења немачке штампе о насилноме режиму у „Венецији Тридентини“. На то је шеф баварске владе Хелд

у баварском сабору одговорио: „...Треба све чинити да се ослободу наша браћа у јужноме Тирола, а докле протестујемо најодлучније противу бруталнога уништавања германства које се, и против свечаних обећања, врши данас на наше очи у јужном Тирола.“ На ово је одговорио Мусолини у римској скупштини:

„На бојкот треба одговорити Немцима бојкотом на квадрат, а на повреде повредама на куб... народ треба да избије за једно око два, за један зуб све зубе... Колико их је у Алто Адице ти су остаци варварских инвазија...“

„Један фашистички лист скоро је писао ово: Италија неће никад оборити своју заставу на Бренеру, — ја сам му додао: Италија може, ако треба, да понесе даље своју тробојку али да је савије никад.“

На ове речи одговара Др. Штреземан у Рајхстагу мирно и са бољим укусом:

„Правнички говорећи Италија не може да се меша у унутарње ствари јужнога Тирола... Италија није, даље, узела на себе никакве обавезе у погледу националних мањина у покрајинама некадање Аустроугарске. Али то није разлог... да не симпатишемо са Немцима исте крви, то не може нико оспорити...“

„Мусолинијев говор не само тражи поиталијанчавање јужнога Тирола, него је свуда протумачен као претња ратом противу Аустрије, и противу Немачке и Аустрије заједно. Такве претње су апсолутно противне духу Лиге народа... Изрицати такве претње јесте или злочин или лудост.“

На ово је одговорио Мусолини сутрадан, 10 фебруара 1926:

„Једва је потребно да кажем да остајем у свему при ономе што сам казао, дакле и при ономе о тробојки на Бренеру; Штреземан може ту реч тумачити колико му је год драго, али нека зна да Италија неће пристати да се прекрше они уговори који јој гарантују границе добивене по тако скупу цену у крви.“

Како Немачка није била члан Лиге народа, то је покренуто питање у тирољскоме сабору да аустриска влада скрене пажњу на претње из Италије. Мусолини је зато одмах аустрискоме канцелару дао уверавања и објашњења која су имала сасвим другачији тон, много помирљивији него онај даван са трибуне у фашистичкој скупштини. И опет она стара игра: кад се оштрим речима замрсе ствари, лепим речима се размршавају. И Мусолини, и фон Хелд, и канцелар аустриски објаснили су се да су њихове речи имале други смисао него што им се давао. У основи

осећања су и с ове и с оне стране била иста као и пре ових инцидентата. Ови инциденти су одложили развијање бољих односа између Немачке и Италије на које је полагао Мусолини ради својих комбинација у спору са Француском. Постојали су 1926 и трговински споразуми и италијанско-немачки уговор о примиривању и арбитражи. Извршена је и деоба Венеције Тридентине на две нове области, одвајање јужног Тирола од ње, претварање у нову покрајину Болцано и обећања за могућну аутономију Болцана. Мусолини је давао и изјаве у јануару 1927 о могућности уједињења Аустрије и Немачке али све то није довело до ближе везе између Берлина и Рима; расположења народних маса нису била за какво зближавање или попуштање. Ствари су ишле споро у правцу зближавања, у којем су и Немци гледали јачање својих економских интереса.

У току 1927 године италијанизирање Немаца у јужноме Тирола није попуштало никако; фашисти су хтели да причврсте јужни Тирол Италији на најосетљивијем месту. У овоме послу фашистичка управа је ишла даље; налазећи да поиталијанизирање иде споро, она је почела расељавати Немце из тога краја и насељавати друге. До измирења Ватикана и Квиринала, до латеранскога уговора, једину потпору и наду у одбрани националнога обележја јужни Тирол је имао у Светој Столици.

СЕВЕРОИСТОЧНА ЕВРОПА

Година 1927 није била у овоме делу Европе много узнемирена, у сваком случају мање него прошлих година. Главна брига балтичких држава, Пољске и Русије имала је два лица, једно унутарње а друго спољашње. У свима овим државама су вршена нека унутарња превирања, а све скупа гледале су да тешкоће са суседима уреде. Литванска, Летонска, Естонска, Финска и Пољска, и поред разних уговора са Совјетском Русијом имале су граничних сукоба, дипломатских инцидентата, емигрантских испада. Унутрашњи догађаји су имали донекле утицаја на међусобне односе. Промена режима у Летонској, на пример, у ово време доводила је до зближења између Летонске и Русије, а то није остало без утицаја у суседним државама. Државни удар професора Волдемаса у Литванској уздрма дотадање односе између ове земље с једне стране и Пољске, Немачке и Русије с друге. Државни удар маршала Пилсудскога био је исто тако повод за узнеми-

реност међу државама североисточне Европе, а нарочито за неповерење међу Литванцима. Цепале у врховима совјетске управе у ово исто време није био незнатни принос за несигурност у овоме крају Европе, и ако Лига народа, тада у пуној снази, није давала велику важност свима овим појавама.

Унутарње промене, нарочито она у Русији, имале су утицаја на њену активност; унутарње трзавице слабиле су јединство фронта у дотадањем спољашњем раду Совјетске Русије, те су смањивале и опасну активност треће интернационале. Ове унутарње руске несугласице утичу на регулисавање граничнога промета и политичких инцидената путем разних међусобних споразумевања, а тиме се полако приближавало пактовима о ненападању и арбитражи. Овима ће Русија прилазити сама, и уколико опасност од Јапана буде бивала већа на даљнем истоку.

СЕВЕРНА ЕВРОПА

Мале балтичке државе су настојавале за дванаест месеци 1927 године да створе један балтички блок између себе без Пољске и Русије. Ако нису у томе напредовале, ипак

Балтичке државе између себе су у обостраним односима знатно коракнуле напред. Тако су између Летонске и Литванске вођени чести озбиљни разговори не само за

боље трговачке него и за ближе политичке везе. Слични разговори су вођени у јануару 1927 између министара Летонске, Естонске и Финске. Ако ови нису довели до стварнога резултата довели су они између Летонске и Естонске и то у облику једнога уговора о царинској унији, који није ступио на снагу због односа са Совјетском Русијом. Литванска је закључила са Русијом, без других балтичких државица, уговор о ненападању, уверена да то вреди више него балтички блок. Са њеног угла посматран овај уговор је био бољи, јер су јој Совјети признавали право на Вилну, коју су јој оспоравале Пољска и друге велике европске силе. Совјети су у овој прилици водили ствар имајући пред собом руске тренутне интересе, а не и одредбе руско-пољскога уговора о миру закљученога у Риги 1921 године. И Литванска је гледала само на своје интересе при закључивању овога по садржини неодређенога пакта, са том разликом што је она одлучно тумачила ове одредбе тако како

не би биле повређене одредбе устава Лиге народа. Остале три балтичке државице покушале су да заједнички склопе са Совјетима један пакт о ненападању. Њихов покушај се разбио због отпора Русије, која није желела да се западна Европа много меша у њене односе са балтичким државама. Летонска, Естонска и Финска намеравале су опет да се пакт што више приближи западноевропским схватањима међународнога поретка у Европи. Посебни разговори између Летонске и Совјета и између Совјета и Естонске започети су у току 1927. Разговори о пакту безбедности су у почетку ишли паралелно; Летонска и Естонска су у захтевима за арбитражу биле и за помен устава Лиге народа у сам текст пакта. Доцније су се оне разиле; Летонска је примила руски предлог да се у пакту о безбедности и о ненападању не помиње Лига народа него да се у засебној декларацији саме Летонске то учини, а Естонска је остајала при своме првобитноме мишљењу о томе истоме предмету. На овоме питању су охладнели и естонско-летонски односи. Естонци су пребацивали Летонцима скретање од европскога правца ка совјетској оријентацији, а ови су оправдавали своје држање снажним привредним интересима летонске државе. Социјалдемократска влада у Летонској није се освртала на ове приговоре, већ је са Совјетима закључила трговински уговор. Тај уговор је изазвао естонску владу да са највећим напорима увери Летонску да је он: а) противан летонско-естонском уговору о царинској унији, и б) на штету економских и политичких интереса балтичких држава, јер ствара повлашћени положај совјетској влади у Летонској. Летонска је после тога поновила разговоре и преговоре са Естонском, али ове две „сестре — државице“ нису их повољно свршиле у 1927 години. Совјетска влада ако није разбила балтички блок малих држава успела је да закључи ипак са Летонском посебни двострани уговор о ненападању, и бар привремено отклони његово учвршћивање које је много значило за безбедност совјетскога режима у Русији. Закључење једнога споразумнога пакта између пољске и совјетске владе крајем септембра 1927 давало је већи значај пакту са Летонском.

Прилично изненађење у Русији су изазвали колико толико повољно завршени разговори између Пољске и Совјета крајем септембра 1927. Изненађење зато што су се у лето 1927 одиграле

Балтичке државе и Совјетска Русија

две драме. Једна је била убиство совјетскога посланика у Варшави, кога је на жељезничкој станици метком из револвера убио један младић, избеглица Рус из Вилне.

Руско-пољски разговори Друга је било убиство једнога избеглице, младића, опет Руса из Вилне, кога је убио чиновник совјетскога посланства у Варшави у самоме посланству. Слични догађаји изазивали су озбиљне сукобе, некад решаване оружјем. Овога пута то није био случај. Влада Пољске и ако није имала никакве везе са насилном смрћу посланика Војкова, ипак је показала готовост да учини све потребне репарације и избегне оштрину сукоба. Московска влада после првога међусобнога објашњавања са варшавским кабинетом поставила му је услове: а) да нађе саучеснике злочина, б) да казни убицу, в) да руски отпраник послова присуствује суђењу атентатору, г) да спречи даљу активност завереничких елемената против совјетскога режима и прогна сва таква лица из своје државе. После краткога преомишљања Пољска је примила ове захтеве. Деветнаестогодишњем Коверди је суђено и осуђен је на вечиту робију, по закону на смрт није могао бити осуђен. Руска штампа је била незадовољна, али је пресуда остала без утицаја на однос. Ни убиство избеглице Трајковића у совјетском посланству није имало нарочитих последица. У септембру 1927 закључен је један руско-пољски споразум у коме није било помена о обавезама Пољске према Лиги народа и о чувању „status quo“ на границама североисточне Европе и у погледу Бесарабије. Споразум је ове две последње тачке само јасно дефинисао и ништа више.

Литванско-пољски спор око Вилне још увек је тигао. Насилно одређивање границе коју је извео генерал Желиговски, историска традиција и чињеница да је Вилна била престоница Јагелона, владара у средњем веку велике државе, а нарочито начин којим је Вилна присвојена, нису могли умирити Литванце. А кад 1926 у децембру би оборена редовна влада у Литванији и дође влада професора Волдемараса, сукоб се опет заоштри; овога пута не само због Вилне него и због Мемела са Немачком, и због комунистичке пропаганде са Совјетском Русијом.

Варшавски кабинет, и ако и сам дошао на власт путем обуставе устава, био је осетљив што литвански кабинет допушта комитеску акцију дуж пољско-литванске границе. Не успевши

да ову редовним путем обустави диктатор Пилсудски саопшти Француској да ће он знати умирити границу ако Литванска то не учини. Претставке које су учинили претставници Француске, Италије и Енглеске у Литванској довеле су само до непосредних разговора између литванске владе и Пољске; Литванска је тражила и остајала при истоме: све друго да, али Вилну не. Прва половина 1927 је прошла како тако, али у јесен изазивачке националистичке свечаности у обема државама беху као знак на узбуну. Од октобра до краја 1927 чаркања сваке врсте с обе стране (хапшења, протеривања, суђења, новинарска битка итд.) направише неиздржљивим стање између Пољске и Литванске. Литванска влада Волдемараса тражи од Лиге народа да се умеша у ствар. Енглеској, Италији и Француској није било лако; страховале су да ће се трновити проблем Вилне опет отворити. Њихов покушај да се ова парница расправи непосредно између Ковна и Варшаве није успео. Волдемарас је тражио да спор реши савет Лиге народа. У ово време се појача оштрина сукоба припремама литванских избеглица у Риги, можда уз помоћ Пољске, да упадну у Ковно и оборе режим Волдемараса. Ово је изазвало московску владу да учини претставку у Ковну, и пошаље опомену влади маршала Пилсудског да пази шта ради. Ова опомена није помогла; обе стране су наставиле говором и донекле речима да заоштравају своје односе. Литванци се обраћају опет Лиги народа и скрећу јој пажњу на рђаве намере Пољака у погледу државне самосталности литванске. Пољаци поричу оптужбу и окривљују Волдемарасову владу за тадање узајамне односе. Обе стране наставише с узајамним оптужбама да хоће рат, докле Лига народа, више принуђена Волдемарасовим настојавањем него добром вољом, не посла војне изасланике Немачке, Француске, Италије и Енглеске да се на лицу места увере да ли су два диктатора Волдемарас и Пилсудски предузимали и мобилизационе мере у својим земљама. Мобилизације није било, али је имало бити ако се што пре не постигне неки споразум. У самоме почетку месеца децембра 1927 у Женеви се састају оба диктатора, и ту у присуству претставника великих држава, долазе до једне формуле. Лига народа је овим забележила један успех; она је отклонила оружани сукоб и омогућила двојници тврдоглавих националиста да спасу на дому образ и зауставе се на путу који је водио Литванце и Пољаке у рат. Резолуција савета Лиге народа о овоме изравњању сукоба била је више

упутство за поступак у расправљању него решење главног питања. Питање Вилне је остало отворено. Она и даље остаде јабука раздора између Литванске и Пољске.

РУСИЈА И ЕВРОПА

Година 1927 је била десета откако је револуција изменила унутарњи режим старе Русије. У томе међувремену, одмах после смрти вође большевика, Лењина, ствари су се у партији окренуле тако да су се большевици поделили. Узроци за њихова међусобна размимоилажења, како ће се још на другоме месту опширније показати, били су: а) да ли демократија или диктатура, б) да ли жртвовати сеоско становништво варошкоме пролетаријату или обрнуто и в) да ли треба светску револуцију сматрати као непосредни циљ, ако не да ли и даље ићи истим путем. Разлика у одговору на ова три питања чини разлику и у спољној политици саме Русије.

Британска влада Балвина, која је наследила Макдоналдову владу, отказала је да озакони споразуме потписане у августу 1924 између Совјета и Енглеске. Она је стајала на гледишту: признати правно Совјете, али међусобно регулисати односе на бази трговинског пакта од 1921. Разлог за овакво држање конзервативне партије према Совјетима био је велика агитација треће интернационале по Енглеској. „...Ја не видим разлога зашто бисмо разговарали, — одговорио је сер Остин Чемберлен рускоме претставнику у Лондону Раковскоме кад га је позвао на разговоре о односима између Енглеске и Русије, — све докле сам под утиском од кога се не могу одбранити, да или влада Совјета или комунистичка интернационала подржава непријатељску акцију према интересима Британије“. Совјетска влада је настојавала више пута да крене разговоре и с Енглезима и са Французима, нарочито с Енглезима, да би ступиле на снагу конвенције закључене за време лабуристичке владе Макдоналда. Конзервативна влада је 1925 била вољна да разговара, али већ у 1926 створи се погоршање акцијом треће интернационале у Енглеској, где дође до генералног штрајка радника и до великих распри између радника и послодавца. Совјетска Русија је слала за време овога генералног штрајка велике своте новаца; први пут преко десет милиона златних рубаља, а после

у два маха око 250.000 енглеских фунти. Прва свота је била примљена а друга је враћена натраг пошиљаоцу. Поводом овога помагања новцем из Русије једне иначе легалне ствари, каквом се право појединачног штрајковања у Енглеској сматра, лондонски кабинет је упутно протест влади комесара у Москви да енглеска влада: „не може ћутке прећи преко... акта комесара за финансије чија акција стоји у супротности с израженом жељом московске владе да пријатељски разреши сва отворена питања између две земље...“ На ово су из Москве одговорили: „да совјетска влада изражавајући вољу радника и сељака из совјетске уније руских република, не може забранити да милиони организованих радника шаљу потпору радницима из других земаља ... погрешно је тврдити да је новац британској радничкој централи послала совјетска влада, новац је послао центросајуз свих руских социјалистичких удружења...“ Ова акција из Москве изазвала је захтеве са разних страна, не само привредних друштвених редова него и политичара, да се раскине трговински уговор из 1921 и да се прекину чак и сваке дипломатске везе са Русијом. Један део владиних присталица — као лорд Биркенхе и Винстон Черчил — изјави да неће помагати Балвинову владу ако она не раскрсти са Москвом. Међутим, сер Остин Чемберлен и један део јавног мњења и привредника, нису били за оваква радикална решења. И ако је акција треће интернационале начинила пакости социјалистима у Енглеској, и ако су многи Енглези били оштећени ранијим руским дуговима, ипак су многи трговци и индустријалци сматрали да су трговинске везе са Русијом корисне. Енглески социјалисти су, шта више, резолуцијама тражили од владе да олакша повластицама трговину са Русијом... Конзервативци су са свих страна у току 1926 примали протесте, у доњем и горњем дому низали су се говори, протести, напади због ових односа. Пропаганда треће интернационале, која је била уствари руска, заоштри толико ствари — да се озбиљно стаде претресати питање прекида енглеско-руских односа. Почетком фебруара 1927 у енглеском парламенту се развијају живе препирке између партија, а крајем истога месеца енглеска влада мора да се обрати нотом за списак дела большевичке пропаганде, потстицане из Русије, влади у Москви с опоменом на њене обавезе предвиђене уговором од 1921. Опомена британске владе је значила да ће на први поновљени напад са большевичке стране доћи до прекида односа. „То

је последња прилика пружена совјетској влади, говорио је у доњем дому Чемберлен, да саобрази своје држање обичајима и правилима сваке међународне заједнице“. Ова нота изазове организован протест из Москве „да се Велика Британија меша у унутрашње ствари Русије“. У исто време су се ширили гласови да Велика Британија прави неки „антибољшевички блок“, што је влада ове земље озбиљно оповргнула. Британска полиција је одавно имала у рукама конце бољшевичке пропаганде, па је у мају 1927 ушла у совјетску трговинску агенцију. При претресу чиновника и каса ове агенције, сем оштећених докумената, који су у часу уласка полиције у агенцију нагло спаљивани од чиновника агенције, нађени су читави документи о „разгранатој строго антибританској пропаганди“ у Енглеској међу радницима, нарочито у бродоградилштима. Шеф британске владе је у доњем дому са говорнице утврдио да је утврђена и „војна шпијунажа и субверзивна пропаганда вођена из ове агенције кроз читаву британску царевину и да су подједнако криви и совјетски службеници (са дипломатским повластицама) и други приватни чиновници“. Совјетски дипломатски отправник послова у Лондону одмах је уложио оштар протест „против кршења енглеско-совјетскога уговора којим је зајемчена дипломатска неприкосновеност“ члановима руске агенције. Совјетска влада је то поновила британском отправнику послова у Москви „задржавајући себи право да тражи задовољење за насилно гажење уговора и за штету тим причињену“. Сукоб буде изнесен пред доњи дом у коме се, после опште дебате, већина изјасни за раскинуће енглеско-рускога споразума од 1921 године. Сутрадан 1 маја 1927, после дебате, прекинута су и дипломатски односи између Велике Британије и Русије. И ако су ови дипломатски односи раскинути ипак су и даље одржавани трговински односи колико се то могло учинити; обе стране су сигурно трпеле штету од овога: Енглези су губили поруџбине из Русије, а Руси нису могли извозити и добијати дугорочне кредите. У Енглеској одлуку британске владе прихватиле су и њене насеобине; обе државе су осетиле због тога акта велике тешкоће.

Совјетска влада, чији су извозници прекидом односа са Енглеском били добро погођени, улучила је ову прилику да направи напољу и унутра једну узбуну; напољу да оптужи „империјалисте“, а унутра да потстакне на бољу оружану спрему, нарочито на наоружање ваздухопловним војним оруђем. Не

може се тврдити да су совјетски комесари имали великога успеха подигнувши на овај начин велику узбуну противу Енглеза. Говорити о скором рату међу осиромашеним руским сељацима била је опасна ствар; страх од рата је нарастао до те мере, да је руска влада морала слати читаве експедиције радника да умирују и иначе незадовољне сељаке. Москва је морала прибегавати серији процеса и суђења „уходама за рачун Велике Британије“ да би оправдала своје дипломатске и пропагандистичке поступке у Лондону и читавој Енглеској. Руска дипломатија је морала радити и помирљиво дејствовати у Европи, јер су се тада на граници Русије заоштравале ствари између Пољске и Литванске да је требало врло мало па да рат плане.

Практични пословни људи у Енглеској су опет, са своје стране, настојавали да њихова влада нађе начина да се са Русијом обнове привредни односи. Влада се морала освртати на жеље пословних људи, јер се привредна депресија осећала јачом из дана у дан. Шеф британске владе је говорио „да је влада готова да обнови односе“ ако би се са руске стране „показала готовост да се чувају најобичнији обзир међународне пристојности, ако се не би мешали у унутрашње ствари Енглеске, ако би се одрекли политике сплеткарења...“ На ово су дошли одговори из Москве; један је био учешће Совјетске Русије у раду у одбору за припремање конференције за разоружање, а други говор главнога комесара у Харкову којим је назначено да су и у Москви готови да ступе поново у односе са Великом Британијом. Женева, место где су налазили склониште многи државници за припремне разговоре ради измирења држава, и овога пута, децембра 1927, би место у коме измењаше своја мишљења руски и енглески министри о обнови односа. Литвинов даје Чемберлену уверење да совјетска влада неће допуштати у будуће никакву акцију комунистичких пропагатора по Великој Британији. Литвинов је пристајао да да уверења Енглеској да ће и активност пропагандистичке школе у Ташкенцу у Индији попустити, али никако није могао примити обавезу контроле над трећом интернационалом. Остин Чемберлен, опет, није попустио у овоме последњем захтеву, те су се оба претставника разишла не свршивши ништа јер „није било могуће наћи основу за споразум“.

Напоредо са радом с Енглеском за обнову односа совјетска влада је гледала да корисно употреби уговор са Француском

Прекид енглеско-руских односа

Руски совјети и Француска потписан 1924 под владом Едуарда Ериоа. Француска је желела да од правнога признања Совјета као легитимнога господара Русије издејствује признање дугова закључених до марта 1917, а совјетска влада је опет гледала да добије нове кредите од Француске и донекле регулише боље свој извоз у Француску. Сутрадан по признању Совјета почели су у Паризу преговори на овој основици: признаћемо дугове ако нам дате нове зајмове. Са преговорима није ишло глатко; руски посланик је тражио кредите али из Москве су јавно говорили да неће признати зајмове царистичног режима. „Француска је давала зајмове царистичкој Русији да би себе бранила од Немачке“, говорио је председник московске владе на скуповима по Русији. И зато се ишло споро напред јер се говорило више о спореднијим питањима него о главним које поменусмо. Говорило се коме ће припасти бродовље генерала Врангела у Бизерти, а не о ратним и предратним дуговима и о новим кредитима; ако се додиривало питање француских потраживања то је било у неким споредним одборима у Паризу. Кад би Французи помињали царистичке зајмове и могућности одлагања њихове исплате, совјетски преговарачи су окретали главу на другу страну. Понуде ли руски делегати 40% од дуговане суме, од преко двадесет милијарди франака, француски би то одбили, јер тих 40% у папиру исплаћено није претстављало ни десети део дуга. Ствар је крајем 1925 дошла до руске понуде у суми од 65% папирних франака за 100% датих царистичкој Русији у злату. Ради овога посла долазио је и сам руски министар Чичерин у Париз, разговарао у два маха са француским министрима и најзад, дошло се до резултата да треба сва питања и разговоре поделити у четири групе: а) политичку, б) правну, в) финансиску и г) привредну. Разговори почињу у фебруару 1926, али се одмах наишло на тешкоће: Русима је било главно да добију дугорочни кредит, Французима признање дугова. Французи су се делили у две групе; једна је желела да начини неки посао на бази уступака за кавкаска петролејска поља, а друга је тражила залогу да ће Руси најпре платити раније позајмљени новац и да ће повратити свим приватним лицима њихова предузећа расута по Русији а направљена пре и за време прве три године рата. Француски портери руских зајмова били су многобројни, те су почели као „национално удружење портера руских обвезница“ да праве влади

врло озбиљне сметње у преговорима. Ова акција портера прилично је узнемирила јавност уверивши је да Совјети не мисле озбиљно вратити дуговане суме него да хоће нове зајмове. Она је утицала да се рад стручњака сузи на рад две секције, финансиске и привредне; па и ове су радиле споро. Економска секција склопила је неки нацрт трговинскога уговора, али финансиска није могла да расправља друго и трећестепена питања. Главно питање је обртано са много страна. Предлагано је од финансиске секције да се створи једно руско-француско удружење са задатком да буде посредник између службене Русије и Француске у погледу извршења француско-рускога споразума.

У самоме току преговарања предлагани су многи нацрти, предлагани па напуштани; никад се обадве стране нису могле сагласити на један чист и искрен план. Увек је стајало на сметњи оно раније начело за Французе: прво дугови па онда нови зајам, а за Совјете: главно нови кредити а друго споредно. Тако је у октобру 1926 совјетска влада пристала да плати раније дугове за шездесет и две године по педесет и пет милиона златних франака; то се Французима учинило сувише мало, те је и то напуштено. А кад дође на владу Рејмон Поенкаре преговори се савим обуставише, јер је Поенкаре тражио не само један минимум од старих дугова него и накнаду штете за сва француска предузећа која су Совјети национализирали. Па ипак ти су преговори настављени у пролеће 1927, јер ни Француској ни Русима није било до тога да дође до раскида. Преговори и разговори су више развлачени него вођени озбиљно; сваки предлог једне стране није примала повољно друга страна. Овакав рад био је последица супротних мишљења о питању накнаде француским предузимачима за њихова предузећа у Русији и у питању тражења нових кредита. Французи нису попустили у питању накнаде а Совјети опет у питању висине нових кредита тражених од Француске. Поред овог разлога био је још један; затегнутост и прекид дипломатских односа између Велике Британије и Совјетске Русије због комунистичке пропаганде. Јавно мњење у Француској се узбуни кад сазна до ситница узрок прекиду дипломатских односа ове две земље, те стаде тражити да и Француска то исто уради. Овоме покрету, који је прихватила француска десница, допринеше и комунистичке демонстрације у Француској због буње домородаца у Мароку, као и откривена шпијунажа неких људи, пропаганда међу морнарима, демон-

страције поводом погубљења двојнице италијанских анархиста у Америци.

У току овог преговарања догодило се да је совјетски амбасадор у Паризу потписао као члан надзорног одбора комунистичке партије једну изјаву, у којој је између осталих ствари било речено „да сви војници у страним државама који не желе да помажу своје зле господаре, треба да беже у црвену војску“. Од ове необичне изјаве једнога амбасадора не само у Француској него и у свакој другој „капиталистичкој држави“, направила би се велика вика. Французима, највише погођеним неисплаћеним уштеђевинама предатим Русима у облику разних зајмова од 1895 до 1917, ова изјава Раковскога је била она кап што прелива чашу. Узалуд су и сам Раковски и комесар Чичерин покушавали да загладе ову ствар, француски опозиционари су тражили не само главу Раковскога као рускога амбасадора у Француској него и прекид дипломатских односа са Совјетском Русијом. Са стране московске владе нуђен је пакт о немешању у унутрашње ствари и о ненападању само да не дође до прекида разговора о кредитима. Француска влада није примила раширених руку ни новог делегата, нити су јој изгледале остварљиве све понуде из Москве даване у примамљивом тону. Начин на који су из Москве вођена ова преговарања увек је имао неку необјашњену позадину. Тако је, например, крајем септембра 1927 године совјетски комесар за иностране послове објавио да је између Москве и Париза постигнут потпун споразум да се цео руски предратни дуг исплати у шездесет и једну рату по 60 милиона златних франака годишње, а да се совјетској влади даду нови кредити. Француска влада је морала да опорекне истинитост ове изјаве Литвинова, који је мислио да на овај начин принуди француску владу на пристанак — и доведе је у сукоб са портерима руских зајмова. После овога рада којим је руководио у Паризу познати бугарски револуционар Раковски, подигнут од Совјета на ранг амбасадора, Француска је тражила његово одазивање. Ни нови посланик Совјета Довгалевски није могао прекинути дотадања одуговлачења, која су с обе стране чињена под притиском унутрашњих прилика; то је важило нарочито за Совјетску Русију. Питање старих руских зајмова није било готово ни крајем фебруара 1928.

Ако Француска и Велика Британија нису могле са Русијом да направе никакав споразум са трајним и одређеним роком

то је могла фашистичка Италија. Ова последња **Фашистичко-бољшевички споразум** није, пре свега, имала никаква потраживања Од предратних у Русији, затим фашистички и бољшевички системи, и ако са засебним идеологијама, личили су својим самовлашћем један на други. Од добрих односа са Совјетском Русијом фашистичка Италија је имала пре да добије него да изгуби. Признање Совјетске Русије отварало је могућност за бољи промет италијанске робе. „Кад друге државе више капиталистичке него Италија, говорио је тада шеф фашистичке владе Мусолини, закључују споразуме са Русијом, ми који смо превасходно пролетерски народ не можемо остати равнодушни!“ И римска влада је закључила трговински уговор са московском владом, направивши га перфектним тек у јуну 1925. Али кад су совјетски комесари покушали да направе политичко зближење, неку врсту пакта безбедности, преко Италије са другим државама, Италија се измигољила. У ово доба Италија је гледала на другу страну. Она је желела да Румунију добије за своју политику продирања на Балкану, а између Совјетске Русије и Румуније стајало је отворено питање Бесарабије. Признање Бесарабије била је цена којом је требало плаћати пријатељство Румуније. Потписујући 1926 пакт о пријатељству са Румунијом Мусолини је упутио генералу Авереску писмо „да ће ратификовати и то питање онда кад неће бити штетно по интересе Италије“. Ово писмо је изазвало совјетску владу да упозори Мусолинија да овакви поступци неће олакшати решење питања о Бесарабији. Италија је сматрала да је тренутак за признање био згодан у марту 1927. Овај поступак Мусолинијеве владе изазвао је чуђење и разна тумачења. У Москви су веровали да је Мусолини то учинио по наговору британске владе, која је спремала прекид односа са Москвом. „Овај акт, говорио је Мусолини, не може се сматрати као неки непријатељски поступак према Русији, него само као жеља Италије да испуни своје међународне обавезе“. На ово долази одговор из Москве да је „анексија Бесарабије од стране Румуније једна обична повреда... и зато се улаже протест противу овога акта Италије, који се у овоме часу може сматрати као акт противу совјетских република па и противу европскога мира.“ Овај поступак Мусолинијев није покварио његово расположење према Совјетској Русији; у току осталих девет месеци његова политика није изгубила почетни тон. Његова влада није чинила велико

питање кад убише италијанскога вицеконсула у Одеси и када је совјетски амбасадор у Риму позвао све војнике из иностраних држава да беже из војске и сконцентришу се у црвеној војсци.

Не могући успети у намери да некако добије кредите од Француске, а увек у затегнутим односима са Великом Британијом, совјетска влада је гледала да утврди боље везе са Немачком. Њој није био довољан ралпски уговор. Она је тврдоглаво настојавала да склопи један руско-немачки пакт безбедности пре него што се потпише рајнски пакт безбедности. Немци опет, знајући важност нормалних односа са Русима, гледали су да их одрже али не улазећи у неке дубље политичке комбинације. Кад је притисак био велики они су пролазили са неким мањим уступком. Тако је било у октобру 1925; док су настављали разговоре о нечем ширем дотле су потписивали нови трговачки уговор (као и конвенције о пребивању, о трговању, о заштити обостраних поданика, о жељезничкоме саобраћају, о трговачким споровима, о заштити индустријске својине и консуларну конвенцију). Кад је говорено о пакту за неутралност обеју страна, Немачка је желела да су све силе па и Русија начисто да Немачка неће пристати да ни сама ни са другима у заједници напада Русију. Закључивши локарни пакт она је упутила једну ноту осталим силама о томе, а ове скупа су нотом њу обавестиле да ће њена обавеза из чл. 16 устава Лиге моћи бити извршена само уколико је у сагласности са њеном војничком снагом и са географским положајем. Несагласност овога чл. 16 са положајем Русије ван Лиге народа, била је главна сметња јачем зближењу између Русије и Немачке. Совјетској влади је било много стало до тога да Немачка не уђе у Лигу народа, и у томе је правцу чинила напоре. Њена настојавања била су нарочито енергична у марту 1926, кад Немачку не примише у чланство Лиге народа. Поступање Немачке у овоме часу многима је изгледало неспретно; докле је радила да уђе као члан у Лигу народа и добије стално место у савету Лиге, дотле је активно преговарала са Москвом. Ово је неповољно дејствовало на западу где су се са правом питали: како се слаже то да се преговара са Лигом народа а у исто време се баца у наручја једне државе која је противник Лиге. У ово време је совјетска влада, на позив одбора Лиге народа за припремање конференције за разоружање да и она учествује у раду, одговорила да није Женева место за

**Руске тежње
за боље везе
са Немачком**

везе са Немачком. Њој није био довољан ралпски уговор. Она је тврдоглаво настојавала да склопи један руско-немачки пакт безбедности пре него што се потпише рајнски пакт безбедности.

расправљање тога питања „јер тамо царују традиција и сплетке“. Немачка је, истина, уверавала остале велике европске силе да се не ради о другоме него о источном пакту безбедности, да је пакт који се спрема о ненападању, да неће бити у супротности са уставом Лиге народа, али су оне биле скептичне, нарочито Француска. Овој последњој држави није у први мах изгледало да какав руско-немачки уговор може бити штетан кад је уговор о ненападању и о неутралности, али кад Чехословачка и Пољска изнесе своје разлоге, у Паризу променише мишљење. И Чехословачка и Пољска су страховале од једнога руско-немачкога уговора у коме би била и одредба о неутралности. На случај каквога рата са Русијом ако би Немачка била неутрална, она би могла да спречи сваки прелаз трупа из Француске преко своје територије. Ако би Русија била нападач, те напала Пољску и Румунију, онда би Немачка опет могла, као неутрална и члан савета Лиге народа, да спречи активно дејство чл. 16 устава Лиге. Немачка би тим путем даље могла да буде увек заштита Русији од Европе.

Чехословачка се највише узбунила. Она је предузела акцију код Италије, Француске и Велике Британије, као потписница рајнскога пакта безбедности. Њој је било стало до тога да зна какво ће бити њихово држање ако се направи руско-немачки пакт о неутралности. У Немачкој се објавише нека питања о томе предмету, чије се ауторство приписивало службеној Чехословачкој. Питања је било пет:

1) Да ли је немачка влада обавезна по руско-немачкоме уговору да саопштава влади Совјета све своје поверљиве разговоре са другим европским силама и са Лигом народа, уколико се ови тичу Немачке или Русије; 2) на случај каквога рата у који би била умешана Русија, ко ће одређивати да ли је Русија нападач или не, Немачка или Лига народа; 3) ако се Лига одлучи за бојкот Совјетске Русије шта ће радити Немачка као члан Лиге; 4) да ли је одредба о неутралности Немачке заснована на чл. 16 устава Лиге или на измени тога члана у додатку у рајнскоме пакту безбедности, којим је Немачка ослобођена извесних обавеза и 5) ако је неутралност Немачке одређена према ноти уз овај пакт, онда ко ће бити надлежан за тумачење овога.

Око овога се препирало са много жучности, неповерења, страха, али је ипак приведено крају дело које су совјетски комесари неуморно спремали. У априлу (24-ог) 1926 су у Берлину

потписали уговор Русија и Немачка „у жељи да очувају општи мир“. „уверени да су и интереси немачког народа и народа у совјетским републикама да буду у сталној и искреној сарадњи“. Уговор је имао четири члана, и два објашњења уз уговор. Заснивајући се на рапалскоме уговору обе владе су имале остати у пријатељском односу да би радиле на споразуму у свима питањима како привредним тако и политичким која се односе на њихове државе (чл. I). На случај да једну од уговорница нападне нека трећа држава без разлога, друга страна уговорница биће неутрална до краја рата (чл. II). Ако се у таквоме случају под II организује блок држава да бојкотује привредно или финансијски другу ратујућу страну, неутрална страна уговорница неће улазити у такав блок (чл. III). Рајхстаг одобри готово једногласно овај уговор; и Немци и Руси славише га као неки велики успех. У Берлину су се надали да ће се престати са нападима на Немачку кад се у Европи сазнају и текст уговора и нота Немачке уз њу. Нада је била празна. У Енглеској су признали да су немачки правници нашли формулу за отклањање сумње и тумачење у вези са чл. 16 устава Лиге народа, али су му спорили погодност времена кад је потписан. У Паризу су одбијали да му признају и правничку вредност; правници су налазили да је он у сукобу и с одредбама устава Лиге народа и са одредбама пакта безбедности локарног уговора. Овако је мишљење, по објави руско-немачког уговора, владало и у Пољској. У Прагу је то било мање критиковано. Чехословаци су сматрали да је страховање преувеличавано. Европски кабинети су претресали текстове ових аката и најзад, после једног објашњења датога од стране немачке владе, примили руско-немачки уговор, а затим и Немачку као члана Лиге народа не мењајући никако ону одредбу устава Лиге по којој у савету мора бити потпуна једнодушност у одлукама.

За Немачку је овај политички успех био приличан, али од њега је био мањи онај у привредном погледу. И ако је немачком капиталу и индустрији било важно имати повластице у Русији — и ако су их они ту добили, ипак је било великих натезања око финансирања повлашћених предузећа, чији је број у марту 1927 износио тридесет и четири концесије. Финансирање ових предузећа је ишло тешко. Немачка влада им је пуштала зајмове до 300,000.000 марака, али државну гаранцију није хтела давати у тој мери. Због тога су предузећа у Русији једва опстајала.

Немачки предузетници су рачунали, као и сама њихова влада, са више предусретљивости, више користи и сјајних могућности него што су их стварно нашли.

У току 1927 стављен је био на пробу однос између Немачке и Русије, онда кад Велика Британија прекида односе са Совјетима. Немачка је, држећи се уговора, имала тешкоће да одржи равнотежу између запада и истока. И у томе погледу нису јој Совјети олакшали положај и посао; са те стране су долазили напади и потстрекавања. Докле је комесар Совјета за спољне послове боравио у Берлину за све време трајања седница савета Лиге народа почетком месеца јуна и на неки начин контролисао рад службене Немачке бојећи се да не попусти, дотле је трећа интернационала нападала оштро Немачку, а активност политичке полиције у Совјетској Русији поново уздрмала цео западни свет, што је потстакло Немачку да чини пријатељске опомене Русији.

НОВА ЕВРОПА 1928

(ГОДИНА ПАРАДОНСА)

ПРОТИВ РАТОВАЊА

У овој години најважнији је догађај париски пакт, познат још и под именом Бријан-Келогов пакт. Он претставља најважнији прилог за решавање проблема безбедности, и ако му не даје оно што је најважније: безбедност држава, дефиницију нападача и санкције противу њега. Он је ставио рат ван закона, прогласио га одметником од међународне власти, али није нашао ко ће да га прогласи одметником и која власт да га гони.

Американци траже првенство за овај пакт, Европа тражи опет то за себе. Међутим, осећања и идеје за одбацивање рата као средства за вођење националне политике били су у ваздуху. Јавноме мњењу у Америци као и у Европи досадила су конферисања међу државама ради питања о безбедности, која никад нису успевала. У аналима историје поратних расправљања о питању безбедности и разоружања, наћи ће се више података о томе да је јавно мњење врло много истицало идеју стављања рата ван међународних закона. У Америци сигурно је јавно мњење, неколико људи, потстакло и потстицало вашингтонску владу да службено преговара и спреми међународни инструменат потписан у Паризу 27 августа 1928, чији је најчешћи назив „Бријан-Келогов пакт“. У неким ранијим одлукама по појединим државама (Мексико, Пољска, Француска) наћи ће се основна начела изложена у овоме пакту, који су признале за обавезан 64 државе из свих делова света.

Први преговори су вођени између влада Француске и Сједињених Држава Америке, а узгред и са осталих тринаест држава које су прве и одмах, као оснивачи, помогле и потписима озакобиле, чим је предлог био потпуно готов. На дан десетогодишњице уласка Америке у светски рат Бријан, француски министар спољних послова, после једнога разговора са америчким јавним

**Одрицање
ратовања**

радником професором Шотвелом, упути једну посланицу народу у Северној Америци. Најбољи начин да се прослави 6 април 1917, казао је он, био би кад би се Французи и Американци јавно обавезали „да рат прогласе одметником од власти“, да се, другим речима „одрекну рата као средства за народну политику“. Ову изјаву прихвате три снажна пропагатора: Батлер, Шотвел и Чемберлен. Они, као Американци, разраде и објасне народу значај и замах за општи мир, додавши му још неке ствари о арбитражи, о концилијацији. Јавно мњење прихвати ову целу ствар и настави да је проширује.

У јуну 1927 почела је службена преписка између Бријана и секретара за спољне послове Америке, Келого. Француска предаје један нацрт пакта о стављању рата ван закона. У нацрту има кратак увод и три члана. Овај првобитни француски нацрт ући ће без много измена у текст правога пакта. Разговори о поморскоме споразуму међу силама прекинули су на пола године даље разговоре о пакту. Пред сам истек рока за американо-француски уговор о арбитражи од 1908, Америка чини предлог да се овај уговор обнови. То је одмах прихватила влада Француске као и други предлог да се нацрт двостранога пакта о одрицању рата као средства за националну политику прошири и на друге државе. Нацрт је претресан у народном претставништву Северне Америке и примљен као такав, под условом да буде вишестран. Француска је опет тражила да се прво потпише двострани пакт, а после да се прошири и на друге. Америчка влада у почетку месеца априла шаље позив и предлог о закључивању једнога уговора о рату као незаконитом средству за националну политику свих држава. Вашингтонска влада предлагала је Бријанов нацрт проширен на све велике силе сем Совјетске Русије. После нових преговора са Америком амерички предлог, допуњен потребним тумачењима и објашњењима која су тражили Французи, бива у начелу примљен. У Немачкој одмах без речи, у Енглеској су га примили после претреса у јавности и у народном претставништву, у Италији су правили напомене због поступка при примени, у Јапану тек после дугога претресања с обзиром на старо неповерење Јапанаца према Северној Америци. У јуну 1928 вашингтонски кабинет је позвао све велике силе као и велико-британске четири доминије, затим Белгију, Пољску и Чехословачку (ове као потписнике локарנסко-рајнскога пакта) — да потпишу нацрт уговора; сви су пристали одмах да га потпишу без

икакве резерве. У Паризу 27 августа 1928 потписало га је петнаест претставника: Северне Америке (Келог), Француске (Бријан), Немачке (Др. Штреземан), Јапана, Италије, Енглеске и њених насеобина, Чехословачке, Пољске, Белгије и Ирске. Истога дана позвано је четрдесет и осам других држава од стране Северне Америке да приступе потпису пакта; Француска у редовним дипломатским везама са Совјетском Русијом упутила је и њој сличан позив.

Овај пакт је имао два члана.

Чл. 1. „Високе стране уговорнице изјављују свечано у име њихових народа да осуђују прибегавање рату ради решења међународних спорова, и да га се одричу као оруђа националне политике у својим међусобним односима.“

Париски Бријан-Келогов пакт

Чл. 2. „Високе стране уговорнице признају да ће расправљање и решење свих спорова или сукоба који се могу међу њима појавити увек вршити једино мирним путем, ма какве природе или порекла ти спорови били.“

Југославија је ратификовала 20 фебруара 1929 године „уговор о одрицању на рат“, са напоменом „да се она нарочито слаже с тим да, ма да имајући за циљ одржавање мира, уговор не лишава уговорача права одбране у случају напада или инвазије (пошто се подразумева да нападнутој држави припада право да одлучи да ли околности захтевају да приступи рату за своју властиту одбрану), исто тако да он пуноправно ослобађа државе уговорнице према ма коме који би повредио уговор... Уговор се сматра као инструменат који има за циљ да овековечи мирољубиве и пријатељске односе под уговореним условима како су данас утврђени и да ништа у томе уговору не може дати повода тумачењу противном пакту Друштва народа, локарנסком споразуму или уговору о неутралности и уопште противном међународним обавезама које је Југославија дотада закључила“. У овом пропратном објашњењу општега мишљења у Европи уговорачке стране не могу напустити право на нужну одбрану у границама постојећих међународних уговора, у којима су често изрично дефинисани акти непријатељства. Без овога тумачења могло се десити да санкције противу неизазваног нападача, предвиђене у уставу Лиге народа и у рајнскоме пакту и другим међународним уговорима буду без вредности.

Слично Југославији покушали су у северноамеричкоме сенату са резолуцијама у којима је углавном било исто обја-

шњено да „нови пакт не обавезује Сједињене Државе Америке: а) да прибегавају принудним или казним мерама противу нападача, б) да напусте Монроеву доктрину, в) да бране оружјем своју територију, своје насеобине, трговину и интересе и г) да приме међународне обавезе и уговоре у којима и саме нису уговорнице.“

Бријан-Келогов пакт признала је Совјетска Русија одмах са напоменом да је било боље примити њен предлог о потпуноме разоружању него крпити на овај начин. Две велике државе, Северна Америка и Совјетска Русија, прихватиле су, и ако изван Лиге народа, један пакт нарочито европскога значаја ма да је он имао светски карактер. Али он није могао помирити 1928 године два супротна схватања о безбедности против рата; једно француско, да треба створити обавезну арбитражу и санкције за међународне спорове, а друго енглеско, да сукобе треба оставити оцени јавнога мњења, и како се оно покаже тако и решавати спорове. Одредбе Бријан-Келоговог пакта долазиле су до дугих претресања у политичким и у научним круговима свих земаља. Ова претресања су се тичала баш одредаба о обавезној арбитражи и санкцијама, али нису никако довела до каквога решења. И у Лиги народа остало се на стању какво је било и ако је париски пакт требало прилагодити уставу Лиге народа.

ЛИГА НАРОДА

Келогов пакт је створио један нови, шири светски систем мира од система предвиђенога у Лиги народа. Бријан-Келогов пакт је био прави акт светскога значаја. Он је

Криза Лиге требало да отвори нов период међународнога права, обавеза, односа за мир међу народима организованим у државе. Лига народа је била творевина рата, којој је и противу воље наметнуто ликвидирање свих могућих питања последица рата: политичких, економских, етичких, финансиских итд. У Лиги народа, међутим, нису биле чланови две велике државе, Сједињене Државе Америке и Совјетска Русија, али су оне биле у систему Бријан-Келоговог пакта. Поред овога, уз Лигу народа не стоји ни муслиманство ни жута раса у мери у којој би то могло и требало да буде, па донекле и јужноамеричке латинске државе нису више оду-

шевљени поборници Лиге народа. Исламске независне државе, осим Персије, нису чланови Лиге народа у 1928 години. Нешто раса, нешто вера, нешто зависност ислама од хришћанских држава, учиниле су знатно да се држе далеко од Лиге. Јапан је био у Лиги народа, али је још увек претстављао једну непознату у великој светској једначини. Надмоћност жуте расе над белом, која опада, води Јапан у његовим тежњама да води жуту расу на далеком истоку. Китај је у Лиги народа, али није свом снагом за њу, није јер је, запаљен духом национализма, отпочео грађанске међусобне ратове које су западне силе и Јапан искоришћавали за своје посебне сврхе. Женевска установа је страдала и зато што су њени велики европски чланови имали повлашћени положај у Китају, који је по повластицама личио на стару отоманску царевину и зато што се није знало која од области великога „небескога царства“ претставља кинеску од преко триста милиона Кинеза. Јужноамеричке државе стајале су пре свега између себе у slabим односима а биле су везане за панамеричку унију. Глава ове уније била је у Вашингтону, који је стајао као и Русија у резервисаном, ако не и у непријатељском ставу према Лиги народа. Зависне од Северне Америке, не успевши да играју нарочиту улогу у савету Лиге народа, јужноамеричке државе су почеле хладнети према њој, и ако је она њима у неколико махова (спор Боливија—Парагвај) учинила доста услуга.

Савет Лиге народа према новој уредби претрпео је извесне измене. По одлуци скупштине Лиге народа требало је сваке године бирати три нова привремена члана савета са службом од три године. Члан који је иступио могао је бити поново изабран само тако ако га скупштина двотрећинском већином огласи за таквога, иначе је морао чекати за поновни избор равно шест година. Већина чланова Лиге народа, нарочито малих држава, била је противна избору тако званих полусталних чланова савета Лиге народа. Већина је желела да се остане при систему „сваки по реду“. Белгија је прва искусила незадовољство малих држава противу кандидовања полусталних чланова, у које је имала улазити и Пољска. На изборима за 1928 Китај и Шпанија су се јавили да буду изабрани понова у савет, и ако су раније у њему тражили стално место. Китај није имао успеха, а Шпанија је била изабрана већином гласова, нарочито јужноамеричким гласовима. Овом приликом и Канада, и ако само насеобина

Састав савета Лиге

Енглеске у Северној Америци, добија већином гласова место у савету за трогодишњи период. Овај избор је значајан јер је то прва британска насебина призната као независна држава у саставу велико-британскога царства.

У систему мандата над колонијама било је два питања: 1) који је суверен над земљама под мандатом и 2) ко контролише управу над њима, мандатор или стална комисија за мандате. Од почетка су се показале код мандатора тежње да управљају земљама под мандатом без контроле и као да су оне њихова суверена својина. Палестина је дошла под мандат Велике Британије; обећање дато 1917 у Лондону Јеврејима да ће Палестина бити јеврејска држава, изазвало је арабљанско становништво, које је далеко бројно надмоћније од Јевреја у Палестини. Први гувернер Палестине, пореклом Јеврејин, способан политичар, није могао да изглади зајеве између Јевреја и Арабљана. И ако је давао широке аутономије народу, морао је владати без народнога већа. Тешке привредне, политичке и верске прилике довеле су до оштрога сукоба између Јевреја и Арабљана, који ће у 1929 узети озбиљан ток.

Ни Француска са својим колонијалним мандатом у Сирији није наишла на боље успехе. Муслимани у Сирији, земљи свиле, од почетка су веровали да Француска нагиње хришћанској мањини те су почели отпором. Генерал Сарај као гувернер Сирије бомбардовао је Дамаск и драстичним мерама угушио буну Друза. Стална комисија за мандате морала је да о свему поднесе неповољан извештај по мандатора, који је променио два три гувернера. Последњи гувернер Понсо сазвао је уставотворну скупштину, а када се ова изјаснила за потпуну независност Сирије он ју је морао распустити.

ИТАЛИЈА И ЕВРОПА

Италија је југоисточну Европу и у 1928 години сматрала као домену за систем савеза. Чим није постигла да Југославију одвоји од Француске, она је гледала да учврсти своје односе са Мађарском, Румунијом и Бугарском и да их прошири на Грчку, Турску и Пољску. Министри спољних послова Румуније, Турске, Мађарске, Грчке, Пољске ређали су се по Италији на састанцима са шефом фашистичке странке. Сем разговора с овима,

Италија је закључила три двострана уговора са Турском и Грчком. Покушаји да се и са Пољском штогод ближе учини наишли су на негативан одговор; Пољска и Румунија су још држале на Малу Антанту као творевину за одржање створенога међународнога поретка.

Француска је, међутим, са Бријаном на челу спољне политике у 1928 покушала споразум с Италијом путем дипломатских преговора. Основа је овим преговорима била политички пакт о пријатељству и уређење питања у Африци. Од ових питања постигнут је споразум само о администрирању тангерске зоне у Мароку, о правном положају Италијана у Тунису; о границама туниско-триполитанским преговори су се наставили у 1929. Мали резултати овога великога разговора дошли су отуда што је Италија тражила претежни утицај у југоисточној Европи. Француска није опет пуштала свој положај у државама Мале Антанте. Италија је зато поправљала свој положај у источном делу Средоземнога мора; побољшала своје односе са Грчком и са Турском, а тиме су се у исто време поправили међусобни односи између Грчке и Турске. И ако је Мусолини продужавао да одржава ревизионистичка надања у централној Европи, ипак у 1928 он није затезао односе са Француском, главним заточником тадањег стања ствари у Европи.

Римскоме пакту закљученом 1924 између Београда и Рима истицао је рок у 1928. Како обе владе нису желеле да се овај пакт обнавља, а опет нису могле ни да га откажу — оне су га продужиле до краја јула 1928. Од почетка ове године водили су се паралелни разговори, у Београду о техничким споровима, а у Риму о политичким питањима. Разговори су ишли тешко и због тога што су службени листови у Италији оштро пребацивали југословенској држави затегнуто држање, и због тога нарочито што су француско-југословенски односи били чврсти. Између кабинета римскога и београдскога била су два питања као сметња: питање утицаја Италије у Арбанији и питање ратификације нептунских конвенција. Југословенска влада је желела нека јемства да Италија не прави од Арбаније оружје против Југославије, а италијанска влада је опет тражила да се потпишу неких стотину споразума, потписаних у Нептуну, а који су се односили на заштиту привредних интереса Италије у Далмацији. Под притиском југословенских страних зајмода-

Политика
Италије

Италија и
Југославија

ваца а нарочито под утицајем брзога споразумевања између Италије, Грчке и Турске, београдски кабинет изнесе пред скупштину ове, међу Хрватима и Словенцима непопуларне, економске конвенције. Овај акт владе Веље Вукићевића доведе до озбиљних демонстрација у Београду, у Загребу, а нарочито у Сплиту, ради којих је дошло и до дипломатских извињавања пред Италијом. Ове демонстрације буду повод за опструкцију опозиције у Народној скупштини. Опструкција је узела у парламенту толико озбиљан карактер, да је један владин посланик у скупштини 20 јуна из револвера оборио три највиђенија члана хрватске сељачке странке. Влада је морала отступити, а нова влада Антуна Корошца је конвенције изнела пред скупштину и добила одобрење, али је опозиција напуштањем скупштине донекле обеснажила њихов значај и вредност за Италију, тим пре што су се демонстрације кроз земљу наставиле у још оштријој форми него раније. Италија је овакво расположење узела за изговор да не приступа никаквим разговорима о обнови римскога пакта. Влада Корошца је понудила италијанској влади нове разговоре, што је ова примила само на широј основи, и можда би и дошло до њих да влада није отишла са власти 30 децембра. У томе је настао у Југославији и нови режим од 6 јануара, који је крајем јануара покушао да обнови разговоре о продужењу пакта, али римска влада није прихватила тај предлог и тако је 27 јануара 1929 римски пакт престао да важи. Овај догађај није погоршао италијанско-југословенске односе, што је значило да један пакт не мора увек бити тумач оваквог или онаквог расположења између народа.

Италија наставља склапање пактова за обезбеђивања своје политике у Африци и у југоисточној Европи. Маја 30 потписује са Турцима пакт о пријатељству, неутралности и мирењу.

Италија, Турска, Грчка Турска је овим уговором олакшала терет њенога савеза са Русијом, појачала свој положај са Европом и умирила страх од наглога продирања Италије у Малу Азију. Овим пактом

Италија је појачала свој положај у источном делу Средоземнога мора, и ако би он био још јачи да га је могла направити у троје, да им се приближила и Грчка. Посредовање Италије да се изравнају турско-грчки спорови и једновремено направи тро-члани споразум између Рима, Атине и Ангоре, није успевало. Место овога влада Веницелоса је крајем септембра 1928 закљу-

чила с Италијом уговор сличан пакту закљученом са Турском. Том приликом је Веницелос дао изјаву да не постоји између Грчке и Италије питање о Додеканезима, које је Италија неуговорно за себе задржала још од 1912. Овај грчко-италијански пакт морао је бити саопштен београдској влади уз изјаву Веницелосову у Паризу и у Београду да није наперен противу Југославије.

Докле се ова радња Италије на југу Европе развијала, царинске власти су на аустриско-мађарској граници откриле неке шверцоване митраљезе у Сент Готхарду. Око овога се изроди један дипломатски заплет, јер Мала Антанта није хтела да прими објашњење из Пеште да су италијански митраљези намењени Пољској; њој се чинило да је пут од Вероне преко Мађарске за Пољску био сувише заобилазан. Службена изјава Пољске да митраљези нису за њу, као и констатација Чехословачке да нису ни за њену војску, одвели су Малу Антантау у Женеву на жалбу. Лига народа је морала да извиди ствар, користећи се правом ревизије наоружавања Мађарске. Претставка Југославије, Чехословачке и Румуније упућена савету Лиге народа о овоме шверцу оружја дала је повода да се ствар процењује на разне начине. Ствар је претраживана, испитивана, ислеђивана, али због политичких обзира није изведена на чисто. Стекло се уверење да је из Италије тајно уношено оружје за мађарску војску, али се ово уверење није формулисало у неку нарочиту осуду, него се обрнуло у низ одлука да се пропише нарочити поступак ако би се поново десио овакав случај повреде клаузула о оружјању држава, чије је оружјање ограничено уговорима о миру, као и да се што пре ратификује конвенција о контроли трговине оружјем. „Савет је жалио што се није утврдило коме су митраљези намењени и што је мађарска влада овај догађај сматрала као ствар царинско-жељезничкога поступка“.

Питање Мађара оптаната у Ердељу у 1928 било је дискутовано пред Лигом народа. По трианонском уговору свако лице са нове румунске територије а раније мађарске, имало је права да за годину дана по ступању на снагу уговора оптира за мађарско поданство и исели из Румуније. По уговору својина и права оптаната Мађара нису могла бити секвестрирана нити ограничена каквим било изузетним мерама, него их је требало

**Италија и
наоружање
Мађарске**

**Мађари и
оптанати**

предати њиховим власницима. Законом о аграрној реформи од 1921 изузети су били поседи оптаната, а законом од 1922 подвргнути су били и ови поседи у Ердељу. Због овога последњег Мађарска је уложила протест конференцији амбасадора, чинила корак у Женеви, и влади румунској непосредно давала жалбе. У 1923 Мађарска је добила од Румуније одговор „да не може чинити изузетке нити правити повлашћена лица, закони о експроприсању великих поседа су једнаки за све.“ На ово је Мађарска предала жалбу Лиги карактеришући овај румунски акт као повреду трианонскога уговора и уговора о мањинама, и тражила је дужне репарације. Пред саветом Лиге народа Румунија је бранила мишљење да по њеним законима сви поседници морају бити равноправни, а Мађарска да су оптанти — Мађари били повлашћени уговором о миру. Ствар пред хашки суд као надлежни за тумачење уговора није могла бити изнесена, јер Румунија на то није пристајала. Од 1923 до почетка 1927 шетала је ова ствар по канцеларијама без повољнога решења за обе стране, углавном због њене политичке стране и због односа које је рат створио између Румуније и Мађарске. Румунија је тумачила да држање Мађарске „прети да поремети мир и добре односе са народима од којих зависи мир“. Те године савет Лиге народа преда ствар трочланом одбору, али се она развлачила све до краја 1928 па је пребачена у 1929 годину. Овај румунско-мађарски спор око оптаната и њихових поседа претворио се у спор међународнога значаја; на првом месту сукоб између одредаба једнога међународнога уговора и домаћег законодавства и њиховога тумачења, а на другоме месту спор око правничког или политичког метода расправљања једног међународнога сукоба.

У половини августа 1926 влада генерала Пангалоса потписала је нови уговор о савезу са Југославијом. Уз овај уговор су дошле и многе техничке нагодбе о експлоатацији српске слободне зоне у Солуну, о заједничкој администрацији саобраћаја на железници Солун-Ђевђелија и о царинскоме поступању са робом из иностранства која долази у слободну зону. Овај уговор и конвенције одбаци грчка Народна скупштина једногласно. Нова влада је наставила преговоре на другој основи, али се новембра 1927 дошло само до трговачкога југословенско-грчког уговора. Питање солунскога пристаништа је остало отворено, јер се код Грчке показало мање воље за попуштање а код Југославије више воље за

балкански споразум. Грчка није била вољна да Југославији чини уступке какве је давао генерал Пангалос, и зато је одуговлачила до часа када је Веницелос потписао с Италијом уговор о пријатељству, арбитражи и концилијацији. Потписивање овога уговора пожурило је београдску владу да прими мање повољне услове од Грчке за нови уговор, који је сама Југославија 1923 отказала.

После дужих преговарања потписан је 11 октобра 1928 један протокол. Овај протокол је садржавао до ситница израђени поступак којим ће се у одређеноме року решити сва спорна питања о слободној српској зони у Солуну. Преговори вођени на основи овога протокола нису дали у Београду очекиване резултате. Грчка није пристајала никако да се железницом Солун—Ђевђелија управља заједнички, да се може без грчке царинске власти истоваривати туђа роба за Југославију. Поред овога ограничења дошло је још једно и то најважније и за Југославију најтеже: Југославија није могла преко слободне зоне у Солуну увозити ратни материјал. Ово ограничење је предвиђао италијанско-грчки пакт који су Веницелос и Мусолини направили на штету Југославије. Па и поред оваквих погодаба уговор са Грчком је могао бити потписан тек у 1929; 17 марта потписано је у Женеви шест грчко-југословенских протокола који се односе на српску зону у Солуну (царински, ветеринарски, железнички, поштански итд.), а 27 марта потписан је један петогодишњи пакт о пријатељству, концилијацији и о судскоме поступку. Пакт о арбитражном суђењу спорова између Грчке и Југославије рађен је по типу уговора који је одобрила скупштина Лиге народа у септембру 1928. По овом уговору нарочито је одређено да будуће спорове решава само хашки суд.

НОВА ЕВРОПА 1929 (ГОДИНА ПРИВРЕДНОГ СОНДИРАЊА)

СУДБИНА РЕПАРАЦИЈА

Година 1929 је испуњена углавном акцијом за разоружање и за безбедност држава али се узгред ради на економској обнови Европе. Ове године је главни проблем био поморско разоружање; у томе су стајале једна према другој Велика Британија и Северна Америка. У другоме засебном одељку биће говора о разоружању уопште, као и о напорима да се Европа економски обнови. Овде ће бити речи о репарацијама из Немачке и другим значајним политичким питањима.

Дозов план је од 1924 до 1929 прилично функционисао. До половине маја 1930, кад је престао Дозов план а ступио на снагу т. зв. Јангов план, Немачка је била положила суму од осам милијарди златних марака без седам милиона у име отплате ратнога дуга.

**Немачка је
платила**

Иако је по Дозовом плану ствар ишла прилично (од септембра 1924 до половине маја 1930 Југославија је примила на рачун репарација 275.200.000 златних марака) ипак је Дозов план био само једна припремна схема. Он је требало да олакша брзи споразум о свима проблемима репарација. Овај проблем је стајао у тесној вези са међусобним финансиским обавезама старих савезника, ратним дуговањима Сједињеним Америчким Државама, са системом репарација у природи и целог преноса немачких обавеза. За прве две године, докле су се европске државе бринуле о својој унутарњој обнови, обраћала се мања пажња овоме проблему. Говорило се о ревизији Дозовог плана, о капитализовању целокупне суме немачкога дуга па је на томе и остајало. Почетком 1927 почели су Немци да говоре чешће о ревизији свих политичких, привредних и финансиским обавеза Немачке. Ово је изазвало јавно претресање целог питања ратних дугова и репарација, и појачало неповољна расположења противу Немачке нарочито у Француској и Америци. Том

приликом се покренуло питање смањивања немачкога репарационога дуга, а тиме наравно и питање ратних дугова Француске, Велике Британије и осталих њихових савезница за време рата, узајмљених за време светског рата. Северна Америка није признавала да ове две ствари стоје у органској вези, а њени дужници нису пристајали да се њихова потраживања од Немачке смање, или бар не ликвидирају обострано по начелу паритета. Од свега овога излазило је јасно да ће се у скорој будућности морати озбиљно поставити питање репарација.

Крајем августа 1928 Немачка поставља питање о евакуацији француских трупа из рајнске области. Француска на то одговара да су нераздељива питања репарација ратних дугова и евакуација; евакуисање трупа биће тек пошто се реши питање о репарацијама. После потписивања Келоговог пакта у Паризу предузети су преговори међу силама и завршени разговори да се састави једна финансиска шесточлана комисија (Белгија, Енглеска, Италија, Јапан, Немачка и Француска) и спреми стручно израђено решење о коначној ликвидацији репарација. Око коначнога утврђивања дужне суме на рачун репарација од Немачке водила се дискусија пре него што се и предложи састав и предмет стручне комисије. Француска је тражила да од репарација добије оно што је била дужна плаћати својим ратним повериоцима и за обнову ратом опустошених крајева, а то је отприлике тражила и Белгија. Енглеска је, као и Италија, опет тражила на рачун репарација вредност њенога ратнога дуга Америци. Сједињене Државе Америке су биле против везивања репарационога дуга и ратнога дуговања Енглеске, Француске, Белгије и Италије Америци. Оне су репарационо питање сматрале као чисто европско питање. Половином јануара 1929 Америка је поставила два члана у комисији стручњака, Јанга и Моргана, а међународна репарациона комисија шест стручњака. Овако састављена финансиска комисија почела је рад 11 фебруара, а сваки члан је имао једнака права и био независан од репарационе комисије. Комисија финансиских стручњака имала је задатак да утврди тачну суму репарација и обавеза Немачке, да отклони европску контролу а установи једну организацију за исплаћивање репарација и да изради план за пласирање извесног дела немачких ануитета на светско тржиште. Једном речи њен задатак је био да ликвидира рат и донесе привредни мир Европи. Др-

жање заинтересованих сила било је овакво: главни дужник, Немачка, тражила је да јој се смањи дуг далеко испод цифре дуговања утврђеног по Дозовом плану 1924; Француска је пристајала да се ликвидира цело дуговање путем једнога циновскога зајма у обвезницама, с тим да се ове разделе међу повериоцима Немачке по проценту утврђеном у конвенцији закљученој у Спа-у. Енглеска је била склона да попусти под условом да се скине репарациони дуг у природи с обзиром на њену мануфактурну и рударску индустрију. Остали повериоци су ишли углавном са Француском. Захтев Немачке да се њен репарациони дуг сведе на суму једва нешто већу од суме дуговања њених поверилаца Северној Америци за мало није довео до растурања стручњачке комисије. Почетком јуна комисија је ипак саставила свој извештај у коме је изнела један нови план у коме је одредила јасно број и цифру ануитета, и предложила конвертовање репарационога дуга стварајући политичко-комерцијалну обавезу Немачке. Цео овај дуг је сведен на капитализоване 34 милијарде златних марака са 5 $\frac{1}{2}$ % интереса. Рок плаћања је одређен за 58 $\frac{1}{2}$ година. Рок овим ануитетима се поклапао са роковима ануитета ратних дугова Француске, Енглеске и њихових ратних савезника Северној Америци. Јангов план је рађен тако да се цео дуг издели на делове, ануитете, који се могу одлагати да се не укидају, бар за још неколико година, репарације у природи, да се омогући нарочити поступак ако дођу зла времена те се буду морала одлагати годишња плаћања. За првих тридесет и седам година израчуната је годишња сума од близу 470 милиона долара, а за осталих двадесет и две године ануитет је требало да буде од отприлике по 355 милиона долара. Немачка је, кратко речено, требало да плаћа од 1930 до 1988 округло 27.641 милион долара на име репарација, а њени повериоци су дуговали на име ратних дугова Сједињеним Државама Америке суму од 21.308 милиона долара.

Ова комисија је отворивши банку за међународна плаћања уклонила политички карактер репарација. Ова новчана установа створена са заједничким капиталом од 100.000.000 долара служила је као повереник немачких репарационих поверилаца. Она је имала да извршује Јангов план, да буде благајник поверилаца који прима одређене ануитете и дели их међу њима, да контролише и помаже комерцијализацију и мобилизацију извесних делова ануитета. Ова банка је била орган емисионих банака

држава репарационих поверилаца Немачке и установа за стабилизовање међународних финансија и подизање светске трговине. Њом су управљали гувернери седам емисионих банака: Енглеске, Француске, Немачке, Италије, Америке, Јапана и Холандије.

Јангов план је смањио и утврдио најзад цифру репарационог дуга Немачке, утврдио је прогресивну исплату анuitета тога дуга и олакшао дотадања плаћања повериоцима под општом контролом свих поверилаца. По Јангову плану знатно су се истина смањила плаћања на рачун репарација из Немачке, али је зато отклоњена забуна која је уносила неповерење између повериоца и дужника; и један и други знали су тачно шта су имали примати и давати.

Кад је најзад био постигнут пун споразум није се могао добити пристанак свих сила поверилаца. Енглеска је тражила и најзад добила исправку повећавши своје потраживање са по 10 милиона долара за сваку годину, издејствовавши да повериоци не могу продавати своја потраживања у природи добивена на рачун репарација из Немачке.

Јангов план се није могао ратификовати 1929 године.

Приликом пријема о новој години 1928 претседник Рајха, маршал Хинденбург, је пред претставницима страних држава поставио јавно питање одласка иностраних војничких одреда из окупираних немачких области. Месец дана доцније покренуто је ово питање Др. Штреземан и ако је рок евакуације версаљским уговором био одређен 1935. Немачка је почела службене преговоре о томе на основу одредбе из истог уговора који је омогућавао и ранију евакуацију туђих окупаторских трупа, и стављајући у изглед могућност коначног уређења репарационог дуга. Немачка је даље задржавање туђих трупа у Немачкој гледала као сметњу француско-немачкоме споразуму, који је изражен у локарнскоме уговору. Немачка је као основу за разговоре давала ово: платиће унапред репарационо дуговање по Дозовом плану ако се скрати рок окупације рајнске области, а међутим, још од конференције у Тоарију, старала се да не изгледа да она купује скраћивање окупаторског рока. Француска је примила ту могућност али је стављала један

**Евакуација
рајнског по-
дручја не-
мачког**

услов: исплатити до последње паре ратну контрибуцију, која је била предвиђена дотада. Око овога су вођени разговори читаве 1928 године час у Паризу, час у Женеви, час у Берлину, али

народна осећања у Немачкој и у Француској нису била још припремљена за ову нагодбу између две старе супарнице. Тек 11 фебруара 1929 састаје се један нови одбор за репарације под претседништвом Јанга, да утврди услове за евакуацију и једновремену исплату репарационог дуга. Немци су покушавали да се изврши евакуација окупаторских трупа пре него што овај нови међународни одбор за репарације изврши своја проучавања. Покушај за „безусловну евакуацију“ није успео, а одбор је спремио нов програм исплате ратног дуга Немачке старим савезницима тек почетком јуна 1929, предвиђајући узгред да се евакуација има извести од 1 септембра. И око овога је било много конференсања претставника поверилаца репарација и Немачке — и најзад је одлучено да се „конференција за ликвидирање рата“ има одржати и на њој ликвидирати обе ствари.

Ова конференција почиње 6 августа у Хагу свој рад, подељена у два одбора; један који је расправљао политичку а други који је расправљао финансиску страну питања ликвидације рата. Немци су покушавали да вежу питање евакуације Порајња са евакуацијом сарске области. Поред тога Штреземан је тражио да се евакуација рајнских трупа изведе одмах чим Јангов план буде ратификован, док су се Французи противили свакој евакуацији пре него што се изврши исплата ратних репарација. Велика Британија је у току дуготрајних преговора, и у четири ока и јавних, саопштила да ће почети повлачити своје трупе у септембру 1929 па постигао се или не овај резултат; Белгија је изјавила да ће то урадити крајем 1929. У вези око евакуације Порајња било је још неколико питања, као питање спорова у демилитаризованој зони, питање трошкова око издржања окупаторске војске после 1 септембра 1929. Овај датум је био одређен споразумом као дан када ће стране трупе почети да напуштају окупираних немачких области дуж Рајне. Енглеска и Белгија обећавале су да ће у року од три месеца њихове трупе напустити Рајну, а Француска је пристајала да за то исто време ослободи само другу зону а трећу тек кад буде ступио Јангов план у дејство — с тим да евакуација неће трајати дуже него до 1 јула 1930. Прва хашка конференција, на којој је примљен Јангов план, завршена је 30 августа, а са њом су окончана и спорна питања трошкова окупације, арбитражног суђења у споровима у демилитаризованој зони, интегралних права Лиге народа изложених у чл. 213 версаљског уговора, и још нека друга мања питања.

Евакуисање је почело 1 септембра; енглеске трупе су изишле све до 13 децембра, белгиске до 30 новембра, а француске су из друге пребачене у трећу зону, а одатле у Француску. Главни штаб међународне рајнске комисије прешао је у Висбаден, али је његова улога била јако умањена. Француска није могла да повуче војску из друге зоне докле не ступи на снагу Јангов план за репарације. Овај нови план је могао бити коначно утврђен тек на другој хашкој конференцији од 30 јануара 1930. Али, и кад је све било уређено у Хагу, настала су затезања и на једној и на другој страни због националистичке агитације у Француској и у Немачкој. И место да решење донето у Хагу буде прилика да се старо неповерење међу њима ублажи, оно је постало јаче и опасније. Унутарња политика и на једној на другој страни мешала се у ствари које су се тицале у основи мира у Европи и ликвидирања рата. Изгласавање Јанговога плана у Рајхстагу у марту, у Француској у априлу месецу није много поправило неповерење, па ни онда кад су Италија, Белгија и Енглеска ратификовале хашки протокол о репарацијама. Нови репарациони план ступио је на снагу 17 маја 1930. На дан 30 јуна 1930 остало је само у сарској области нешто француске војске, а у осталом подручју око Рајне није на немачкој земљи остао ни један туђ војник. Немачка је требало сад да испуњава обавезе по извесном плану, како је то већ напред изложено.

СВЕТА СТОЛИЦА И СТРАНЕ ДРЖАВЕ

Од 1914 до 1929 није било значајнијега догађаја међу припадницима католичке вере него измирење између Свете Столице и службене Италије. На дан 11 фебруара 1929 Латерански у Латерану је потписан уговор између влада у Ватикану и у Квириналу. Спор који је трајао од 1815 до 1870 између католичке цркве и државе Италије (некада разне државице) око верских питања био је око тога што је папа био и глава целокупног католичанства у Италији и донекле владалац неких италијанских провинција до 1859 (краљевина Сардинија). До 11 фебруара 1929 само уски језичци Ватикана и Латерана били су у поседу Свете столице, а папа је задржао све атрибуте суверена какве велике силе. Он никад није хтео признати суверенство краљевине Италије и ако је ова била господар Рима по праву осва-

јања 1870. Тога дана, после дугих преговора између Ватикана и Квиринала, Света столица је признала краљевину Италију, савојску династију са Римом као престоницом Италије, а Италија је признала територијалну сувереност Свете столице са свима атрибутима, властима и повластима које територијални суверенитет собом носи. Нова, призната „ватиканска“ држава (City) се овим уговором сматрала као неутрална, и није могла слати претставнике на међународне конгресе ако је обе стране не позову (Италија и остале силе). Света столица је као накнаду штете примила за дерегулисана финансиска питања од 1870 до 1929 у готову 750,000.000 лира и једну милијарду лира у 5% државним италијанским обвезницама. У погледу именовања арцибискупа, бискупа и жупника остављено је право избора Светој столици, али с тим да се она пре дефинитивнога постављења споразуме са италијанским државним властима. За постављење свештеника мора бити споразума између Свете столице и службене Италије; за бискупе то не мора бити, али су дужни полагати заклетву на верност Италији. Света столица је признала дотадање законе који су се односили на црквена имања, са тим додатком да се у црквене одборе, где их буде било за управу имањима, уводи једна половина чланова црквених људи. Свештене установе и верска удружења управљају својим имањима независно од државних власти. Веронаука, по овоме уговору, предаје се не само у основним школама него и у средњим. Црквени брак има грађанске последице и обавезе.

У латерански конкордат унете су одредбе о установи једне задарске бискупије, али с тим да њени делови као ни ма које стране бискупије, не могу бити под влашћу каквога иностраног бискупа, нити делови какве италијанске бискупије или парохије могу бити под влашћу какве иностране црквене власти. Поред тога, страни поданици не могу бити бирани ни постављани на какво било свештено звање у Италији, већ прво морају бити грађани који говоре италијански. Они који су се затекли на положају морају имати капелана или викара са знањем италијанскога и локалнога језика. Латерански уговор је тако дочекан од Италијана као верско измирење, више него као умирење једне узнемирене земље, али је, сутрадан по потпису, био повод за сукоб око духовнога васпитања италијанске младежи. Фашистичка философија надраженога нацио-

нализма ставила се испред народног либералног хришћанске цркве. Против „аждаје национализма из којег пламен суче и шибла крв, папа је позвао родитеље да ставе децу под заставу човечности и здравог разума. Васпитање припада цркви и породици пре свега и изнад свега.“ Мусолини је одговорио новим нападом, али се овај двојоречним изјављивањем и Свете Столице није завршио новим ратом, већ је споразум нађен у „*reservatio mentalis*“, и ове две италијанске силе су се сложиле у борбу противу либерализма и слободног зидарства.

Француска је, и ако у почетку светског рата антиклерикална, сутрадан после закључења версаљског мира, обновила дипломатске односе са Ватиканом. У францускоме народу била је дубоко усађена католичка вера, њу су и поред свих борби противу католичке цркве сматрали у народу као саставни део француског национализма. Светски рат је донео као последицу поправљање католичког положаја у Француској, лајицизација васпитања младежи постепено је добила блажи карактер, црква је сама спремала омладину за активне и добре родољубе — са демократским начелима у државној управи. Осим тога од 1920 католичанство је имало да врши две улоге у државном животу Француске: брану противу крајњег социјализма и средство за приљубљивање Алзаса и Лорена са државном матицом а исто тако оно је требало да буде историски заштитник католичке цркве на блискоме и на далекоме истоку. За ове две последње задаће требало је имати пристанак Ватикана, или бар са њим неки споразум. После једне оштре препирке између клерикалаца и антиклерикалаца (цела левица) Народна скупштина је у марту 1929 изгласала и последње законе о измирењу између Француске и Ватикана и тиме учинила крај спору који је шкодио обема државама.

Око тангерске зоне, која је у два маха доводила пре великог рата до сукоба (1906 завршен у Алгесирасу, а 1911 конвенцијом између Немачке и Француске), међу силама водили су се спорови. Парничара је било ве, а главни су били Француска и Шпанија; Италија је само споредни. Ова последња је била више заинтересована за свој престиж, него за неке своје нарочите интересе. Уговорима о миру Немачка, Аустрија и Мађарска одрекле су се 1919 права из алгесираске конвенције, а Совјетска

Француска и Света Столица

Тангерска зона

Русија се није сматрала као законити наследник царистичке Русије. Француска и Шпанија су се спориле око ове зоне. Шпанија је желела да од ове зоне направи своју или бар да има у њој надмоћнији положај. Њој се чинило да се из тангерске зоне шире бунтовнички покрети у шпанском Мароку, да је то центар антишпанског иредентизма. Француска је желела да остане по конвенцији коју су њих две и Енглеска примиле још 1923. Диктаторска шпанска влада де Ривере покушала је 1926 да крене то питање у своју корист тражећи потпору у Италији са којом је направила неки ближи уговор. Она је једном нотом тражила да се цела ова зона присаједини шпанскоме Мароку. Француска је била против тога, јер је ова зона била легло мароканских иредената за обе зоне, и шпанску и француску. Она је желела да сачува своју зону од утицаја несређених прилика у шпанскоме делу Марока. Шпанија је заузела претећи став, па затим започела и преговоре. Ови преговори су се развијали нарочито између Француске, Енглеске и Шпаније. Италија је постављала услове који су се тicali више њених моралних интереса као велике силе него неких територијалних захтева. Француско-шпански разговори нису имали великог успеха; за време док су још трајали Италија је послала у мароканске воде, као оно Немачка 1911, један ратни брод да тиме покаже да није задовољна тадањим статутом Тангера и да жели да се не закључује никаква нова конвенција без ње. Најзад крајем септембра 1928 постигнут је споразум између Шпаније, Француске, Енглеске и Италије о тангерској зони.

По овоме четворном споразуму, садржаном у шест нота, жандармеријом у овој зони командовао је шпански официр, а његов први помоћник био је Француз; обавештајним одсеком је требало да управља Шпањолоц а помоћник је имао бити један француски полицијски чиновник — и они су се имали старати о безбедности ове зоне и бдети над сигурношћу у обе зоне у колико се из тангерске зоне врши рђав утицај. Италија је успела да добије готово исти положај као Енглеска у питању унутарње управе ове зоне. Ово решење је задовољило више него оно од 1923 по коме су Французи и Шпањолци били готово прави господари Тангера. На нову конвенцију, која је у мају 1929 ступила на снагу, дале су свој пристанак Белгија, Шведска, Холандија и Португалија. Сједињене Државе Америке које су имале великог учешћа преко Рузвелта у решавању мароканске кризе пре

светскога рата, изјасниле су се да „резервишу себи право да доцније расправљају о четворној конвенцији“. Оне у току 1929 нису предузимале никакве кораке.

Нови статус ове зоне, који је био покушај да се администрира један језик туђе земље, под међународном контролом равнотеже сила на ускоме подручју, у коме су силе биле заинтересоване, није тангерској зони донео неки нарочити напредак. Ни привредно ни финансиски није зона крочила напред.

НОВА ЕВРОПА 1930

ГОДИНА ПЛАНИРАЊА

Ова година се може означити као година нада и напора да се постигне измирење међу народима и доведе до ограничења оружјања на суву и на мору, до почетка разоружавања великих европских држава. Припремања вршена још 1929 у Паризу и у Женеви изашла су формулисана пред савет Лиге на оцену и решавање. Свет је видео да се даље неће моћи тим путем ако се не жели један општи неред и метеж, пад и пропаст европске цивилизације. Свет се питао да ли је нова Европа створена зато после рата да упропасти све што је добро преостало од старе Европе.

Северна Америка, јача него све неуједињене силе у Европи, Совјетска Русија, Аустралија, Канада, државе беле расе, постале су или постајале велики чиниоци у светској политици, па је Европа, која је дотле водила њих, требало и даље да буде њихов вођ, ако није желела да буде од њих заокружена, улављена. Народи у Европи били су у 1930 у положају који налази примера у прошлости у историји народа у Италији, у Грчкој. Требало је наћи и подесити равнотежу снага међу новим државама како у центру Европе тако и на њеној периферији. Географски положај њихов, као например Порајња, и историска прошлост су сметале много. Ко је могао помирити Французе и Немце са њиховом великом прошлешћу, ко је могао замислити да се прави са њима једна федеративна унија, једна Паневропа, коју је оживео 1923 Куденхо-Калерги, аустриски идеалист, благословио Едуард Ерио а први формулисао у конкретни предлог Бријан. На седници скупштине Лиге народа 5 септембра 1929, он је као француски министар **Паневропа** иностраних дела изложио свој план. Међу европским државама које претстављају географске групе, требало би да буде неке федеративне везе. Оне би могле да расправљају и решавају поједина питања која се њих тичу уопште а нарочито на случај хитне потребе. Ова веза би најпре морала

бити економска, јер је то данас за све подједнако нужно. Доцније могла би бити и политичка и социјална. Овај предлог су сви присутни претставници прихватили. Бријан је предао образложен предлог о организацији режима једне европске федералне уније. Он се старао да разбије страх да ће федеративна веза вређати у коме било облику суверена права држава; „европска унија не значи ни уколико уједињење“. Друга брига Бријана је била да увери државе да њихова федеративна унија неће наносити повреду Лиги народа, него ће бити „веза солидарности која би их учинила свесним да оне скупа претстављају географску целину, и да у оквиру Лиге народа створе један регионални пакт међу државама истог континента“. Замерке које су предлогу чињене биле су ове: а) пре свега мора свака држава својевољно пристати на ограничење своје суверене моћи у међународним односима, б) предложена европска унија искључује ваневропске државе, в) у предложеном систему некако је првостепено обезбеђена сигурност Француске у Европи, па онда Европа и г) изгледало је као да је предлог наперен противу Русије. Италија се јавила као противник скренувши цело питање на другу страну. „Ако је циљ федералне уније Европе што тешња сарадња, онда треба пре свега и свачега решити проблем ограничења оружања“. Немачка је тражила „признање равноправности и једнакости у безбедности и хармонизацију природних неопходности за опстанак народа“; прво укидање версаљског уговора па онда друго — био је смисао немачког приговора. После тога дошле су друге примедбе о поступку за проучавање овога плана с одговорима појединих држава. План је дошао пред одбор делегата европских држава чланова Лиге народа. Позвани су у одбор претставници Турске, Совјета и Исланда — одбор је имао два састанка и на њима је донео једну политичку резолуцију за искључење рата као средства у политици.

Ова 1930 година претстављала је једну необичну прекретницу у историји међународних односа у Европи. Дотле су велике европске силе претстављале једине и конструктивне снаге за међународне трансакције, а југо-источна Европа је сматрана као узрок брига и несрећности. Крајем 1930 посматрачи су могли утврдити да је нови систем међународне солидарности и сарадње све лабавији. Лига народа је губила терен, а све је јаче узимао маха систем равнотеже сила подељених у два супарничка табора. Бријанов план о федеративној унији европских

**Источна
Европа**

европске силе претстављале једине и конструктивне снаге за међународне трансакције, а југо-источна Европа је сматрана као узрок брига и несрећности. Крајем 1930 посматрачи су

држава је изгледао ако не утопија а оно сан далеке будућности. У 1930 години међутим источна Европа обилује споразумима. У фебруару Југославија и Бугарска праве споразум о граничном промету; крајем јула Југославија и Румунија расправљају економске односе; у августу и октобру исте године Бугарска, Естонска, Литванска, Југославија, Мађарска, Пољска, Румунија и Чехословачка споразумевају се о аграрним питањима; октобра се састаје балканска конференција у Атини, најзад Грчка и Турска једним споразумом решавају своја спорна питања. Сва ова споразумевања и споразуми међу државама имали су ове две одлике: једна је сарадња између држава које су се и пре и после рата парничиле, друга је искрена тежња да се до трајног споразума дође. Ова је тежња нарочито била важна што се јављала у југоисточној Европи и што су све те државе биле унеколико умешане у прорачун Француске или Италије. То је значило доста, јер су и Француска и Италија у разним комбинацијама рачунале са овим државама као стварним појачањима њихове снаге.

Грчко-турски односи око питања размене становништва и око превласти у Јејејском мору били су дошли у лето до нове заострености. Нешто посредовањем Италије, а више новом политиком Веницелоса, ствар се смирује. Веницелос чини први корак својим говором у Народној скупштини фебруара 1930.

**Грчка и
Турска**

Признавајући да Грчка нема више каквих тежњи у Турској, а да се са тим губи и борба са Турцима о превласт у Јејејском мору, Веницелос је објавио да ће Грчка направити пакт који ће заувек отклонити сукобе између Турске и Грчке. И доиста, 10 јуна 1930 закључиле су ове две државе споразум о размени становништва како је било предвиђено у лозанском уговору. Овај уговор уређивао је сва спорна питања у вези са прелазом Грка из Турске у Грчку и Турака из Грчке у Турску. Крајем јула 1930 споразуми су били одобрени и у Турској и у Грчкој, а октобра 1930 потписани су у Ангори уговори о неутралности, примиривању, пријатељству, о арбитражном суђењу, о једнакости снага поморских ратних бродова и о трговини између Грчке и Турске. Италијанска дипломатија је примила свој део награде за рад на овоме доиста важном догађају у историји односа Грка и Турака. Два дотле непомирљива непријатеља су се измирила.

НОВА ЕВРОПА 1931 (ГОДИНА НАЈВЕЋИХ КРИЗА)

СВЕТСКА КРИЗА

Главно, изузетно од осталих, обележје ове 1931 било је опште страховање за западну цивилизацију. Стање у Европи било је такво да се са великом сигурношћу рачунало на нови рат. А сви европски државници су били мишљења, ако дође до рата, да ће настати метеж у коме ће отићи све тековине толиковековне цивилизације. И зато је објављивање датума светске конференције за разоружање свуда дочекано са неким олакшањем и вером у нешто боље. Свету је изгледало освајање Манџурије од стране Јапана као једна ситница и ако је то била једна груба повреда међународних обавеза и опасност за мир целог света. Очи су биле упрте на светску конференцију за разоружање као у неку амајлију противу свих невоља а нарочито противу рата.

**Разоружање
као лек за
све кризе**

Узрок кризи су сви налазили у привредноме поремећају поретка у свету. Једни су мислили да је узрок кризи у томе што је привредни поредак на западу, поредак углавном по англосаксонској мери удешен „пред сломом“. Други су мислили опет да је то обична појава после великих ратова, само у много јачем облику него после Наполеонових ратова. Од ове кризе страдали су прво Енглези и Немци. Енглези су имали најпре једно десет година мира у кући, и зато су навалили да реше питање опште безбедности и разоружања, верујући да ће се слом од 1914-1918 ипак постепено поправити и живот вратити у нормални ток. Овој вери је задан удар у 1931 години и од самога њеног привредног поретка. Далеко пре светског рата Енглеска је била господар не само у својим властитим насеобинама, него и по свим светским тржиштима. Реакција на ово је била природна; и што су европске државе више јачале а азијски народи долазили више свести, и отпор противу енглеског привредног поретка у свету је јачао. Нешто слично се догађало у коло-

нијама и посебнима Велике Британије. Енглески привредници су сматрали до 1931 да ће моћи некако да уреде цело привредно светско подручје у један савез шездесетак привредних јединица и да сачувају у њему ранији господарећи положај. Они, као и многи други, предвиђали су да се из дубине спремао и поремећај друштвенога система; два национализма, привредни и политички, јачали су у новој Европи и у новоме свету, и својим јачањем, су сметали и кварили организовање новог привреднога и политичкога живота. Нови поредак је тражио сурадњу и солидарност држава, а оне су бежале и скупљале се у своје границе или у расне оквире. Осим тога, борба нове и старе технике у производњи постајала је све јача; у 1931 она се јасно испољила. У тој години Енглеска је стајала на гледишту међународне сурадње у свему. Француска је имала исто мишљење, али је била ужег погледа у политичким и војним питањима. Немачка је у привредном погледу примала сурадње али је све радила на свенемачком темељу.

У овој години Француска је водила светске послове. Она је била не само најјача војничка сила у Европи, него чак господар на светским финансиским тржиштима; у једноме часу „енглеска банка“ и „федерална резервна банка“, и ако са далеко јачим златним резервама од „француске банке“ — зависе од ње. За разлику од других народа Французи су знали да је ова њихова надмоћ само привремена, пролазна. Европа је гледала како Италија у 1931 „ситно игра“, а Немачка је са страхом гледала како Француска кује гвозден обруч око ње. Међутим Француска се спрема за ударе који су после 1931 имали доћи.

Совјетска Русија у 1931 у светској политици учествује са врло много повучености. Она проучава свој спољни положај, бежи од заплета, стара се да привредно јача и да изведе свој петогодишњи план.

Прва половина 1931 била је некако мирнија, али се осећало да „нешто у дубини тугњи“, да се спрема неки удар, јак и опасан. Прва половина 1931 по времену завршава се 11 маја падом великога аустрискога новчаног завода (Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe). Од 1 јануара до 11 маја било је разних припрема да се криза спречи и ублажи. Лига народа је у јануару сазвала светску конференцију за опште разоружање за фебруар 1932. Она је у половини фебруара саставила један

одбор стручњака да се отклони катастрофа пада цена житарицама и нађе нека кредитна установа за посредника између пољопривредника средње и источне Европе. На житарској конференцији, од 23 до 25 фебруара, расправљају 24 европске државе шта ће да раде са сувишним количинама пшенице, а од 25 до 28 о мерама да се сувишак приноса жита у Европи (11 држава) распореди корисно по произвођача. У марту и априлу претреса се сазив друге светске житне конференције и оснивање једне међународне хипотекарне банке. У марту су се састале две конференције за „споразумну привредну акцију“. Обе конференције су се сложиле да се привредне невоље у Европи могу смањити ако се буду смањиле царинске порезе међу државама, али су владе свих држава биле противне томе. Немачка и Аустрија у марту 1931 потписују царински споразум, али како је он политичкога карактера, европске државе га не усвајају.

Привредна криза је расла, а са њом се развијала и политичка. У Шпанији се успостави република, у Португалији праве војнички удари, у Немачкој заоштравају унутарњи односи, а томе је повод увек незадовољство версальским уговором. То унутарње нерасположење појачава трвење са Француском и омогућава сукоб са Пољском око коридора и Шлеске. Непопуларни Алфонсо XIII се до 1931 године извлачио са вештином из сукоба са шпанским народом, али после пада диктатора Прима де Ривере и његова бекства у Француску било је јасно да се не може даље држати на шпанском престолу. Краљ је покушао да се врати либералноме режиму, и противу воље Италије и Свете Столице наређивао нове изборе, примао за министре које су му кортес и сенат давали, али је било узалуд. После неколико промена влада, на изборима од 12 априла за општине незадовољници добију већину и прогласе републику. Алфонсо XIII се повуче без борбе и тиме остави Шпанији слободне руке. Пад апсолутнога режима имао је утицаја на европску ситуацију, а коликога то ће се видети тек у 1937 години. Борба демократије и ауторитативне идеологије, борба сила о утицају у Европи, пренеће се 1936 у републику Шпанију кад у њој почиње грађански рат између реакције и либерализма.

Изгледе за успех будуће светске конференције за разоружање смањило је јако неуспех да се Италија и Француска сложе у погледу сразмере бродова ратне морнарице. Преговори се прекидоше у почетку маја и одложише споразум о ограничењу

оружања на мору, предвиђенога у Вашингтонском поморском пакту. Пуштање у море ратнога брода сасвим новог типа „Дојчланд“-а у Килу уз велике свечаности, бацило је ново уље на ватру утакмице у наоружању. „Дојчланд“ ће играти улогу у шпанским водама 1937, а Немачка га је градила, како је сама објашњавала, да брани источну пруску обалу од Пољске, са којом је била у сукобу око мањина у Шлеској. Одлуке Лиге народа о томе нису умањиле јачину тога сукоба. У Немачкој је врло; привредна криза изазвала је екстремна струјања, комунистичка и националсоцијалистичка; прва су била за промену социјалнога и економскога поретка, друга за промену међународнога поретка, за обарање версаљскога уговора и повраћаја Немачке у ред великих сила са једнаким правима. У Немачкој је тада било око 5.000.000 незапослених, а дефицит се пео на 1.078.900.000 марака. У Француској се осећало да не стоји добро са њеним финансијама. Пад чувене банке „Устрик“ открио је мрачне дубине у које су могли да се сурвају и политички режим и народна привреда Француске. Међутим Француска је држала коцке европске спољне политике. Бријанов план о „федеративној унији европских држава“ није могао да буде остварен; налазило се да се иза њега крије нека опака намера „да се удави Немачка и да Француска постане господар Европе“. Било или не чега ужега политичкога у овом Бријановом плану, сигурно је да је у пролеће 1931 Француска дала велике зајмове својим савезницима, Румунији 1.325.000.000 франака, Пољској неколико милијарди за изграђивање железнице од Гданска до горње Шлеске, Чехословачкој велики зајам, и Југославији од 1.000.000.000 франака. Ово је био повод да Немачка ступи у везу и разговоре са владама Југославије и Румуније око једне привредне нагодбе на темељу „дајем ти да ми даш“, Немачка своју робу а ове Немачкој житарице.

Бријанов план је изазвао противакцију у Немачкој. Немачка није пристајала никако на њега, могло се сматрати у ово доба као правило да ће Немачка ићи лево ако Француска иде десно и обрнуто. Немачки противпредлог је био „техничка царинска унија“ између Аустрије и Немачке. У току месеца марта довршени су о томе преговори између влада бечке и берлинске и у Европи се као сигурно говорило да је *anschluss* готова ствар коју не може нико спречити. На дан 21 марта Немачка

је нотифицирала владама великих сила да је потписан уговор са републиком Аустријом о „техничкој царинској унији“. Сутрадан су посланици Француске, Италије и Чехословачке учинили протест код аустриске владе наводећи да је та унија противна протоколу о финансијској обнови Аустрије од 4 октобра 1922. Британски министар иностраних послова, после разговора са Бријаном, обавестио је владе у Бечу и у Берлину да ће у мају савет Лиге народа имати да оцени да ли је унија противна протоколу од 1922 године. Аустрија и Немачка примиле су овај позив за претрес легалности њиховога акта, изјављујући да он није противан уговорима. Француска је одговорила да ће је овај немачки план приморати да се боље оружа. Мала Антанта се на редовном састанку 5 маја у Букурешту сложила да заузме исто држање кад буде претресано питање овог савеза који је био нови стварни корак за коначно присаједињење Аустрије Немачкој. Позадина целог плана била је политичка, то је био одговор на француски план „заокружавања“ Немачке. Оба плана и француски и немачки имала су спољне ознаке једног доста смишљеног привреднога плана за сузбијање привредне кризе у средњој и источној Европи, али основа је била политичка као и циљ. Таман су се жестока објашњавања између Немачке и Француске почела примиривати, кад се догоди пад аустрискога кредитнога завода за трговину и индустрију, завода који је уствари био једна интернационална финансиска установа. Да ли је овај завод био жртва ова два привредна плана или последица привредних невоља и тешкоћа Аустрије није потребно објашњавати. Да ли је Француска или Немачка овај већ пољуљани завод привела паду није главно питање, важно је што је овај пад отворио дотле у Европи невиђену кризу. Чак је и Велика Британија морала напустити златно важење које је дотле изгледало неизмењиво. Несумњиво да није само катастрофа „кредитног завода“ у Бечу изазвала озбиљан финансиски поремећај у Енглеској, него и други важни догађаји у свету који су били у непосредној вези са Енглеском. Ти су догађаји немири у Индији, немири и нереди великих размера, нереди које је водио Индијанац Ганди са девизом „Индија за Индијанце“. Исто тако и у Китају нису престајале буне и нереди и ратови са девизом „Китај за Китајце“. Ови догађаји стварна су опасност за углед и моћ Велике Британије у Кини и у обема Индијама. Тим покретима су приписивана ова или она потстрекавања

са стране — нарочито циљајући на Русију. Међутим, и ако је руска политичка и привредна пропаганда била на делу у Азији, ипак су узроци буне били дубље, унутарње и еволуционистичке природе. Азијати су се будили, постајали свесни своје снаге и броја. Мора се додати међутим још и то да је и Русија била углавном азијатска држава. Као таквој природно је било да ради и европски и азијатски; да на једној страни склапа уговоре са Немачком (14 априла 1931) о учвршћивању привредних веза, као и с Италијом (27 априла 1931) и тиме приводи у дело своју привредну „пјатињетку“, а на другој страни путем „damp-riпg“-а и других средстава руши тржишта и утицај Велике Британије у Азији. Русија и Енглеска су супарнице више од злотину година у Азији и на истоку.

Осим ових догађаја у 1931 било је и других који су долазили из британских насеобина — преуређење промета, саобраћаја, аутархиске тежње, незапосленост због застоја у индустриској производњи или због новог оријентисања у разним индустријама где је машина замењивала радну људску снагу. Незапосленост је бивала све већа, а са њом је расла и криза, привредна и финансиска. Један писац је доста добро дао упоређење за светску привредну кризу: „Ако би се светска привредна криза из 1931 могла упоредити са политичком кризом из 1914, онда би се пад бечкога кредитнога завода 11 маја 1931 могао узети као сличан паду аустроугарскога престолонаследника Франца Фердинанда 28 јуна 1914“. У 1931 Аустрија није била ни приближно оне важности као Аустроугарска 1914, али ипак она је била онај точкић у машинерији западне Европе, који кад испадне машинерија се квари. У години 1914 је довољно било да један кнез високога ранга падне па да дође до катастрофе, у 1931 довољно је да падне једна већа банка па да се уздрма цела финансиска структура у Европи.

Бечка банка »Credit Anstalt« је пала 11 маја 1931. То је био не само један од јаких и најстаријих новчаних завода у Аустрији него и »стуб финансиске структуре у свету«. Аустриска влада да не би оштетина улагаче и уложени капитал дала је нарочита јемства и обавезе. Осим тога то је био изговор да се изврши и економска унија између Немачке и Аустрије и да обе бране пред саветом Лиге народа свој предлог о унији. Савет Лиге је ствар пребацио на хашки суд како

би лакше издржао нападе са две стране. Аустриско-немачки предлог био је контра предлог Бријанове паневропске федеративне уније. У Енглеској се нарочито осетио овај пад бечке банке. Влада Маџиналдава имала је и сама у ово доба муке око финансиских питања; број запослених се повећавао, а тешкоће око изналажења средстава за издржавање незапослених биле су велике. Радничка влада је наишла на отпор код оних који су сносили државне терете сразмерно највише, а међутим трговина и промет су опадали у Енглеској брзо и стално. У Италији није било боље, буџети за 1930 и за 1931 су оцртавали велике рупе у приходима. У Француској је било штрајкова у текстилној индустрији, па се осећало колебање и у финансијама. У Немачкој је почела борба на живот и смрт између вајмарског уставнога режима и националсоцијализма. У Шпанији је валута падала са режимом све ниже. Свуда је владала нека slut-ња да ће доћи до дубљих потреса. У касима у Сједињеним Америчким Државама било је толико прилива злата, да су банке морале вештачким путем извршити одлив. Па ипак, Државе Северне Америке имале су дефицит од једне милијарде долара. Криза је, дакле, била општа.

Чињени су напори да се путем међународне сарадње ствари поправе. Покушаји са „конференцијом за сребро“ (Јапан), „конференцијом за житарице“, „конвенцијом за земљорадничке кредите“, нису много помогли јер предмети нису били довољно проучени. Напор да се санира бечки Credit Anstalt је међутим успео, њему је притекла у помоћ светска банка („банка за међународна плаћања“ у Базелу). Докле се овако крпilo дотле су ствари у Немачкој пошле стрмоглавце. Влада Др. Брининга чинила је напоре да помоћу Енглеске и Северне Америке уреди своје финансије. Њене уредбе о санирању финансија издате у мају имале су неповољног одјека. Најпре су пале немачке обвезнице (репарационе) по Јангову плану, па онда су затворила капке два велика предузећа (Норд Старт, Корштат), за овим је дошла резолуција конгреса „Шталхелма“ у Бреслави против Пољске, па они нереди у Порурју, па уредбе о повишавању пореза и приреза, и напад штампе противу даљег плаћања репарација. Страни капитал почео је бежати из Немачке; „Рајхсбанка“ је губила своје златне вредности; у половини јула, у државним касима није било новаца за плате државних службеника. Помоћ Енглеске Немачкој пре је била у обећањима него у готовом

новцу, јер се и она борила са беспослицом на дому (закон о контроли и смањивању помоћи незапосленима). Француска је у то доба имала да се мучи око новог плана за повећање ратне морнарице и око неких озбиљних сукоба међу партијама. Она је била вољна да помогне бечкоме Credit Anstalt-у али је постављала извесне услове политичке природе; хтела је да Аустрија буде што мање зависна од Немачке. Аустриска влада није пристајала на зависност ни од кога — па је добила зајам од Енглеске, који је са авансом од 150.000.000 шилинга спасао не само „Кредитни завод“ него, бар у томе часу, и светски финансијски механизам од застоја, од можда општега краха.

Претседник Рајха Хинденбург тражио је телеграфски помоћ од Северне Америке за уређење немачких финансија, јер 20 јуна „Рајхсбанка“ обуставља приватне есконтне послове. Тога истог дана претседник Северних Америчких Држава Хувер објављује свој предлог о мораторијуму за ратне дугове и репарације. Хуверов план је дочекан са запрепашћењем код поверилаца Немачке, а повољно у њој. У Енглеској је одмах прихваћен план, не ради финансијског ефекта, него ради сређивања и функционисања светске финансијске машинерије. Италијани су примили план и обећали његово извођење, а немачка влада га је оберучке прихватила. „Рајхсбанка“ је оживела, њени есконтни послови су почели уз помоћ „енглеске банке“, „француске банке“, „њујоршке федералне резервне банке“ и базелске „банке за међународна плаћања“. Француска је била од почетка резервисана, боље рећи противу овога Хуверовог плана. У одговору на Хуверов план, француска влада Лавала показала је: а) да не дели одушевљење других сила за њега, б) да жали што је рађен пре саветовања са њом, и в) да тражи извесна јемства да Немачка не окрене овај мораторијум да би што боље пласирала своју робу као конкурент осталих држава. Америчка влада је најпре стала на „или узми или остави“, па је после ушла у разговоре са владом у Паризу. Разговори су сведени на споразумно решење. Немачка је почетком јула објавила да неће трошити у то време ништа више на своје наоружање него дотле. Она је јавно рекла да је Хуверов план не само „средство за привредну обнову Немачке него и за привредни бољитак целог света“. Први ефекат од Хуверовог плана у Немачкој био је неповољан; злато је бежало из „Рајхсбанке“, девизе су

све јаче тражене, а многа велика немачка предузећа бројала су губитке на стотине милиона златних марака. „Рајхсбанка“ је покушала да направи један рећи зајам у Европи и помогне поколебане привредне и повчане установе у Немачкој. Преговори у Лондону и у Паризу почетком јула нису имали великога успеха. Француска је постављала услове у погледу *anschluss*-а и источнога пакта, које Немачка није могла примити. Немачка се опет обратила Сједињеним Америчким Државама за мишљење. У то доба затвара благајничка врата међународног значаја *женевска* банка (*Banque de Genève*), а одмах за њом затвара се и немачка банка „Danat“ (*Darmstädter und Nationalbank*), трећи највећи новчани завод у Немачкој.

Немачка влада је морала јемчити све обавезе „Danata“ путем једнога умирујућег прогласа на народ. А осим „Рајхсбанке“ за два дана су све остале банке затвориле своје благајне докле влада није донела потребне уредбе, да не би настао општи крах. Стање је било озбиљно, јер је берлинска влада посредним путем чинила интервенцију на Француску за помоћ. У међувремену, од 13—15 јула, било је многих падова банака. У Немачкој, Аустрији и Мађарској су недељу дана банке биле затворене. Немачка „Рајхсбанка“ изгубила је златне подлоге испод 40%, подигла есконтну стопу на 7% а ломбардовање до 15%. Немачка влада обуставља плаћања сем за најнужније потребе, ставља под своју контролу трговину девизама, спречава бекство капитала у иностранство и отежава путовање у иностранство. У то исто време настаје поремећај у Енглеској, где су социјалисти на влади спремали извесне реформе за цео банковски и новчани систем. Француски улагачи нагло повлаче своје улоге из енглеских банака. Енглеска банка није могла да уздржи пад фунте. Дипломатије и владе Енглеске, Северне Америке и Француске гледале су, на многим састанцима, да уреде финансијско стање у Немачкој, која је била у центру кризе. Француска је била вољна да се Немачкој да зајам од 30.000.000.000 динара за десет година са хипотеком на царинске приходе и са извесним политичким залогама. У Лондону су држали 20 јула конференцију по један министар Северне и Јужне Америке, Белгије, Енглеске, Италије, Јапана и Француске и два немачка, да нађу лека кризи која је свуда беснела. Ова конференција није ништа свршила, јер су свих седам сила цело питање сматрале као политичко.

Панични
падови

Енглеска, Италија и Северна Америка биле су на страни Немачке, а Француска, господар новчаног тржишта у свету, на другој страни. Француска је хтела политичка јемства за једну такву велику финансиску потпору Немачкој, из које су стизали тада телеграми Хитлера и других опозиционара у Лондон са претњом да неће признати обавезе владе Др. Брининга које Француска поставља и крњи сувереност Немачке. Англосаксонци и Италијани говорили су тада о хегемонији Француске, па су се донекле према томе управљали. Њој су приписивали агитацију противу Хуверовог плана и противљење оружању по енглескоме плану спремиеном за светску конференцију за разоружање. Њој су замерали и за држање у питању аустриско-немачке царинске уније. Оправдане или не ове замерке су храбриле Немачку на отпор и у политици ослобађања од версаљских обавеза. Посета шефа британске владе Макдоналда и министра спољних послова Хендерсона Берлину, као и бављење америчкога Стимсена, могло је давати наду Немачкој да ће испливати из финансиске кризе. Базелска „банка за међународна плаћања“ била је спремна да помогне са нових 100,000.000 долара кредита „Рајхсбанку“ како би ова помогла посрнуле привредне установе у Немачкој, а тим и банке у Аустрији и у Мађарској. Међутим, енглеска фунта стерлинга поче нагло падати у Паризу и у Њујорку, и поред помоћи коју су јој давале Северна Америка и Француска; енглески буџет за 1932 имао је невиђени мањак од 120,000.000 фунти. Енглеска влада борила се око штедње, око смањивања надница и редукције накнаде незапосленима; незадовољство социјалиста расло је у њеним властитим редовима. Извршни одбор радничке странке није одобравао финансиске реформе Сноудену, министру финансија, и влада је крајем августа дала оставку. Нова влада народнога уједињења, под председништвом Макдоналда, имала је да спасава енглеске финансије.

И докле је у Енглеској почела финансиско-политичка криза докле се у другој половини августа у Немачкој стање поправљало. Стручњачки одбор базелске „банке за међународна плаћања“ утврдио је побољшање, али оздрављење није обећавао доклегод се не расправе политичка питања са Немачком. Стручњаци су учинили једну добру услугу свима државама чије су финансије после мира 1919 бивале занемариване. Они су показали на нехат и последице тога у Немачкој, где су одмах предузимане строге мере за санирање. У Мађарској је граф Бетлен

због лабавости у контроли трошења државних прихода морао изгубити власт; Француска је у томе имала свој реванш за познату антифранцуску политику. Аустриска република је у 1931 дошла у положај да се морала обратити Лиги народа да јој помогне као и 1922. Лига народа је била тада мање способна да брине ту нову бригу, тим пре што су аустриске владе леву руку пружале Женеви, а десном се држале за Берлин. И у другим земљама Европе ствари нису стајале добро; свуда је борба за чување националних валута, али и за чување политичких слобода; сумрак демократије је падао на многе парламентарне државе. Тако је Шпанија имала да се бори не само да очува незету на једној висини већ и са штрајковима и нередима, који су се јављали и поред оштрога поступка према учесницима тих покрета маса. У Белгији, у Холандији, у Шведској, јављали су се дефицити. Хуверов план је тек у августу био од стручних људи разрађен у Лондону за практичну примену.

Финансиски потреси су захватили многе државе ван Европе, али нису могли ометати политичка приближавања међу којима се морају као важна сматрати савез између Русије и Француске и пакт о ненападању између Пољске и Совјетске Русије.

Даљи развој ове кризе у многоме је зависио од Енглеске. Нова влада Макдоналда, која је позвала све националне снаге на окуп, влада за прибирање и реформе, нашла је одмах на отпор радничке странке која је својим контрапелом на народ покушала да, низом радикалних рефорама, створи противтежу коалицији Макдоналда. Зајам од двадесет милијарди динара дао је могућности Енглеској да поправи најситније продоре у финансијама. Прве мере: решавање штрајкова у текстилној индустрији, измене у закону о осигурању радника, штедња у државној управи, нови буџет, — показале су да их народ одобрава. Али чим је обзнањено да су смањене плате у морнарици у Атлантском океану настало је незадовољство; обустављени су маневри и флота се повукла у пристаништа. Удар за јавно мишљење у Енглеској, а нарочито за иностранство, био је оштар, потресао је Енглеску и цео свет. Енглеску, јер се није у историји енглеске ратне морнарице знало за буне у њој, а иностранство, које је донекле ову флоту сматрало као чувара светске безбедности, јер се вера поколебала. Прво дејство побуне у флоти осетило се на енглеској фунти. Влада најпре забрани извоз

**Пад енглеске
фунте**

злата и смањи чиновничке плате за 10%. Енглеска банка диже есконтну стопу од 4% на 6%. Фунта стерлинга губи своју златну вредност и то има дубокога утиска свуда у свету. Једна валута и њен пример вукла је другу; енглеска фунта је стајала дотле увек на челу свих. Холандска, скандинавска, швајцарска валута, које су увек добро и високо стајале, почеле су поклецавати. У Француској је буџет бележио дефицит од неколико милијарди, а и пољопривреда тако исто у производњи.

У јесен 1931 привредно и финансиско стање у Немачкој поправљало се. Положај је отежавао аустриско-немачки споразум о царинској унији. Споразум је био политички и то антифранцуски, и као такав стварао сметње и Аустрији и Немачкој јер је Француска дириговала финансијама Европе. Немачкој је одлакнуло кад је хашки суд са 8 против 7 гласова огласио да аустриско-немачки споразум од марта 1931 не одговара протоколу од 4 октобра 1922. За привредно-финансиску обнову под заштитом Лиге народа, Аустрија, због недовољно процењене ситуације, морала је остати још једном сама да се потуца лево и десно. Лига народа је истина препоручила нов зајам од две милијарде динара, али то није било доста. Аустрија није стајала на својим ногама, животарила је од туђега милосрђа. Покушај устанка у Штајерској и горњој Аустрији у половини септембра био је само један од многобројних знакова унутарње несређености. У Мађарској, међутим, под новом владом Карољија спремала се промена политичкога курса. Мађарској је недостајало новаца да среди финансије и поремећаје поправи; новац је могла дати само Француска а гаранције само Лига народа. А Лига народа могла је, у овом тешкоме времену, само да претреса могућности за један светски план, какав су донекле били Хуверов или Бријанов о привредној унији Европе. Добра воља свих била је ту; стручњаци су израђивали планове и мере за међународне зајмове, за привредну сарадњу међу државама и за „пактове о привредноме ненападању“, али стварна помоћ држава у нужди није долазила. Хуверов план, и ако како тако примљен од свих заинтересованих, није на делу био опробан. Због тога је Лига народа губила свој углед. И тако се, у овој пометњи, догодило на пример да Немачка даје зајам Русији и ако сама тражи зајмове на другој страни; да најсолиднија валута, шведска, доживи велики пад и изазове многе „крахове“; да сам Хувер не продужи свој план о одгађању плаћања ратних дугова на четири године, итд.

Лига народа је била пред испитом. У фебруару 1932 требало је решити питање разоружања у свету. Од тога да ли ће се постићи споразум или неће зависила је и њена чврстина. Дотле су Велика Британија и Америка чиниле напоре да нађу формулу за споразум. Како је нису нашле, то су у септембру покушале Италија и Француска најпре између себе споразум о размери морнарице у Средоземном мору, па онда и са осталима. Успеха није било, те је Италија сама предлагала да се утврди примирје до краја светске конференције за разоружање, да ниједна од сила не гради нове ратне бродове. Дванаеста скупштина Лиге народа донела је о томе одлуку препоручујући овај предлог свима. Италија и сама у кризи старала се да наведе друге да не појачавају своју ратну морнарицу докле траје криза.

На дан 21 септембра, кад је британска влада одлучила да фунта није више златна, многобројне берзе у свету биле су затворене. Многе државе су са својим новцем радиле као Енглеска. Једине две силе, Француска и Америка и Северна Америка, остале су на златној вредности Француска народнога новца. Овоме примеру следовале су Грчка, Холандија, Немачка, Аустрија, Југославија је поступала као и Француска, остала је на златној подлози али је динар осигуравала разним рестриктивним мерама. Италија је остајала на одржању дотадањег нивоа лире, али је морала дизати есконтну стопу. Оно што је изненадило свет то је нагло бекство злата из америчких банака у Француску и поред рестриктивних мера које је предузимао претседник Хувер. У једном часу Француска је била (крајем септембра 1931) најјача сила на свету и по новцу и по војничкој спреми. Изгледало је да ће ове две силе моћи наћи право средство да се светска криза преброди. Претседник Хувер и шеф француске владе Лавал на своме састанку у Вашингтону разговарали су о томе. Америка је желела уверити Француску да је долар чврст, да треба спречити повлачење злата из америчких банака у Француску, а у накнаду за то неће се више јављати изненађења, некакав нов Хуверов план. Америка је признала оно што су Французи тврдили увек, а то је да су међусавезнички ратни дугови и репарације из Немачке нераздвојни. Али Северна Америка није примила увијени позив Француске да јемчи за тадањи политички „status quo“ у Европи. Чинило се да би Америка пристала на то али под условом да се изврши ревизија међународних уговора о миру склопљених после рата.

Избори у Енглеској су донели, крајем октобра, једно изненађење. Социјалисти су на изборима изгубили 213 мандата, а конзервативци су добили од 616 мандата 471. Народ у Енглеској је желео да дубље социјалне, привредне и финансијске реформе врши конзервативна партија. У Немачкој, у колико су се опажили знаци побољшања привредних прилика изражених у бољим цифрама трговачкога биланса, у толико су се јављали неповољни знаци за политичко стање. Привредни и политички национализам избијао је овде онде, и изражавао се у честим кризама влада и превирању у Рајхстагу. Хитлер је приређивао са Шталхелмовцима масовне демонстрације, које су окупљале Немце из свих редова. Он је радио да организује незадовољство Немаца и успевао је да се истакне као будућа политичка сила. Бављење францускога министра претседника Лавала и Бријана у Берлину, по позиву немачке владе, није ни уколико изменило односе између Немачке и Француске. Свака од њих задржала је свој положај и свој политички правац за француско-немачке односе. Италија, преко свога министра иностраних дела, покушала је да непосредно у Берлину и у Вашингтону створи неки политичко-привредни план ревизијом политичких и привредних обавеза из версаљскога уговора. Али без Француске у 1931 то није могло бити. Италијанске моћи су биле још слабаке. Савези Италије били су без нарочите снаге за какву њену велику акцију против Француске. Савез са Шпанијом је, падом диктатуре, њу лишио једног дипломатског средства. Шпанија је скретала све већма у лево; растурила је сва језуитска друштва, одвојила цркву од државе, црквена имања великим замахом национализовала. Грчка се борила с унутрашњим невољама и привредне и политичке природе, а интербалканска споразумевања у која је улазила и Грчка, слабила су везе са римским кабинетом.

Пред крај 1931 главни напор сила био је упућен на сређивање репарационога проблема као предрадњу за коначно привредно-финансијско сређивање у Европи у вези са проблемом ратних дугова. У овај последњи проблем ушло је и питање приватних поверилаца у Немачкој. Немци су у току 1921—1931 приватно узајмили на страни таман онолико колико су дуговали на име накнаде ратне штете. Овај зајам износио је 23.500.000.000 златних марака; постављало се питање који ће од дугова Немачке имати првенство: репарациони или приватни. Француска је

мислила да првенство задржавају репарациони, а Енглеска и Америка, које су највећи део горње суме позајмиле приватним лицима и предузећима у Немачкој, тражиле су да ови дугови, намњени обнови и појачању продуктивности немачке привреде, морају имати преимућство над политичким дуговима. Због овога, као и због догађаја на далеком истоку, где се Јапан јавља као велики завојевач, чак је дошао у питање и Хуверов план. Овај у јуну 1931 „спасоносни план“, сматран је у децембру као једва „одржавајући“. Одбор стручњака за продубљивање Јанговога плана за репарације дао је мишљење да се Немачка у извесном степену привредно оснажила, али није сигурно да ће моћи исплатити први ануитет за репарације. Око овога питања настају дипломатски разговори, нарочито живи између лондонског и парискога кабинета. Немачка је, међутим, припремала јавно мишљење у Европи како би са себе скинула обавезе по Јангову плану. Шеф берлинске владе Др. Брининг, вођ центрума у Рајхстагу, својим изјавама у томе духу сметао је споразуму између Енглеске и Француске, две и политички и привредно најзаинтересованије стране. Енглеска је предлагала једну нову конференцију заинтересованих држава, на којој би се једном за свагда нашло решење репарациономе проблему. Свет се почео свикавати на решење „од зла дужника и коза без јарета“, па је са извесним задовољством гледао на предлог Макдоналда за расправљање питања између поверилаца и Немачке; у 1932 конференција је требало да се састане у Лозани.

У историју Енглеске, после толико година слободне трговине, ушла је једна новина; доњи и горњи домови су изгласали три-четири закона заштитијући индустријску производњу Енглеске. Ова „револуционарна мера“ учинила је знатни поремећај у трговини Енглеске, али и у светскоме трговачкоме промету. Енглеска је морала бранити своју националну валуту и своју трговину, као и друге државе Европе које је „економски национализам“ све већма захватао. Француска одмах донесе закон да се на енглеску робу има у будуће наплаћивати 15% царина, као одговор на нове царинске таксе примењене на робу увезену из Француске у Енглеску. Око овога новог намета на увоз из иностранства у Енглеску настали су разговори између влада Енглеске, Немачке, Пољске, Француске и других држава оптерећених новим енглеским царинским таксама. Ове заштитне мере нису одмах имале нарочитога утицаја; запазило се само то да су

пред крај 1931 у Енглеској индустрија и пловидбени саобраћај поремећени, и да су и послодавци и радници у невољи, да су им потребни накнадни споразуми за рад и послове. Влада националног уједињења (консервативаца, либерала и Макдоналдових верних пријатеља лабуриста), врло популарна код већине народа, није могла да очекује одмах успехе.

Хуверов план пореметио је нарочито француске и југословенске буџетске позиције годишњих прихода. Француска се могла снаћи, али Југославија је морала тражити обнову текућих зајмова у Француској. О томе зајму морало је француско министарство иностраних послова давати објашњења одбору за спољне послове у француској Народној скупштини. Французи су тражили у то време рачуна о свакој пари и нису били расположени за нове зајмове. Зајмовима су морале прибегавати Аустрија и Мађарска, јер другога лека није могла да нађе ни средњевропска конференција, која је заседавала три дана почетком новембра у Прагу и имала да расправља о финансијама средње и источне Европе. Француска је још имала новаца, и ако је у 1931 години њен трговински биланс био пасиван и осетио се пораст у беспослици, да даје политичке зајмове и да изграђује нове ратне бродове. Француска је, поред тога, приводила крају и свој нови савез са Русијом, који је имао да регулише приватноправне и државноправне односе раније али и да буде пакт безбедности Француске. Овај нови пакт је имао бити проширен тако да би и Пољска и Румунија закључиле сличне уговоре са Русијом. Русија је имала план да створи један зид од пактова безбедности од Финске па све непрекидно до Турске са којом је обновила ранији пакт безбедности. Пољска је прва примила такав уговор, а остале државе су то уредиле доцније. Источни Локарно био је на помолу, али и повика на политику француске хегемоније. Немачка демократија на издисају и италијанска петљања са привредом и финансијама нису могле то добро гледати, тим пре што их је финансиска криза у свима државама Европе упућивала све на Париз.

Пред крај 1931 у Немачкој су се спремали за избор новог председника Рајха; мучни преговори између политичких партија о томе да маршал Хинденбург буде опет председник, до некле су одвраћали пажњу Немаца од привредних и финансиских невоља на дому и спољних догађаја и односа. У Шпанији је било два догађаја: нови устав и генерални штрајкови. Репуб-

лика се учвршћивала, а нареди у Каталонији и штрајкови су некако легли пред крај 1931. Грчка и Бугарска су имале међусобица око репарација у вези са Хуверовим мораторијумом, а кад су се нагодиле онда је морала грчка влада опет поћи у Француску и Енглеску да тражи потпоре, излажући своје тешко финансиско стање.

Година 1931 је огледало постепенога рушења система кредита и финансирања. Привредни светски поредак XIX века страдао је зато што није био око њега изграђен нови политички поредак. Привредне и политичке кризе у Европи, у свету, биле су у тесној вези. До октобра тресла је свет финансиска грозница, а од октобра даље политичка.

БУГАРСКА

Југоисточна Европа је од 1930 до 1934 тражила начина да уреди своје ствари; међусобни разговори и преговори су у 1931 били врло учестани. Грчко-турски споразум нашао је одјека у Бугарској; кад су се вековни супарници Бугара и међусобни антагонисти Турци и Грци могли сложити, онда и Бугари и могу и морају нешто радити. Отуда први разговори и посете државника између Ангоре и Софије, у којој је Мустафа Кемал за време рата био војни изасланик Турске. Крајем 1931 постигнут је споразум између њих и добио обличје двеју конвенција: а) о уређењу приватне својине обостраних избеглица или исељеника и б) о уређењу промета и трговине између Бугарске и Турске. И ако се веровало да овај споразум штите Италија и Русија, позадина уговора није била претежно политичка. Постигли споразум са Румунијом није било лако; између те две државе стајала је Добруџа на коју су Бугари и поред нејскога уговора о миру полагали национална права и у њој имали својих присталица и великих приватних имања. Око ових имања спорили су се Бугари и Румуни десет година; Румунија је била обавезна да ликвидира секвестрирана имања, али под условом да Бугарска редовно плаћа своје обавезе, репарације, а то Бугарска није чинила. Осим тога, у ово време и комитска акција из Бугарске била је већа него обично и доводила је до енергичних протеста румунске дипломатије у Софији. Између Грчке и Бугарске нису постојала крупна спорна политичка питања, него више финан-

Бугарска и њени суседи

сиска. Таква су била нарочито она око накнада за размену становништва око неких шума (Воспад—Ваг), око накнада штета почињених још 1906 (Анхијало). У спор око овога умешале су се Енглеска, Италија и Француска, да измире парничаре, и, пошто је ствар шетала од једне канцеларије европске до друге и до Лиге народа, најзад се Грчка и Бугарска крену на хашки суд. Овај суд није дао право Бугарској, те се она онда одлучила на непосредне преговоре са Грчком, који су почели тек у пролеће 1932.

НОВА ЕВРОПА 1932

(ГОДИНА ЛУТАЊА, ТРАЖЕЊА)

БЕЗ РЕШЕЊА

Нада целог света, полагана на светску конференцију за разоружање, није се остварила. Војни и цивилни стручњаци нашли су решење, али је оно било условљено тешким погодбама, да је практично било не- **Велика нада** извршиво. Конференција га је зато склонила са светске позорнице за боља времена. Лига народа није могла да нађе решење ни за њен колективни систем безбедности; систем је имала али не и средства да га примени. Кад је Јапан прекршио своје уговорне и моралне обавезе, користећи се слабашћу Лиге народа, установе с уставом али без ефикасне извршне власти, и ушао у китајску царевину, Лига народа је морала скинути са дневног реда китајско-јапански сукоб. Лига народа је избегавала сваки догађај, који је упућивао на санкције противу неизазваног нападача (чл. 16 њеног устава). Хуверов план остављао је и у 1932 нерешен политичко-привредни проблем Европе. Ни стручњаци ни економисти читавог света нису умели да се снађу. Њихове теорије и пракса нису могли да нађу откуд с једне стране нагомилане гомиле злата и богатства, невиђена у историји човечанства, а с друге стране опет привредне и финансиске кризе без решења; брегови пшенице и кафе спаљују се у обема Америкама, а сиромаштво и незапосленост царују у свету. Проблем „дистрибуције привредних добара“ је велика једначина, за све проста али без правог решења. Година 1932 је година лутања и тражења.

У 1930 Бугарска, Југославија, Мађарска, Пољска и Румунија, чисто пољопривредне државе, поднеле су одбору за „међународну привредну сарадњу“ предлог да њихов извоз житарица добије предност над из- **Конференција** возом жита из осталих европских држава. Од **у Стреси** бор се сагласно овако о систему преференцијала: а) темељ међународне размене добара заснива се на начелу „највећег повлашћења“, а од држава што се држе тога начела

зависи хоће ли примити систем преференцијала. Ако се прихвати тај систем онда: б) да се примени на жита и њихове производе, в) да не би сметао увозу жита из Америке, г) да не би ни у коме случају наносио штете осталим државама, д) да се одреде квоте тога преференцијалнога увоза, е) да је ствар споразума (билатералних) односно против уступака између горњих држава и увозних земаља. У 1931 конференција држава средње, источне и једног дела западне Европе (17 држава) признала је да треба дати преференцијал за кукуруз и јечам. Две „житне конференције“ у Лондону и Риму нису много урадиле, али су донеле одлуку да се суперпродукција жита има свести на мању меру смањивањем производње житарица. Овоме се противила Русија. У марту Француска предаје Енглеској свој план о привредноме уређивању средње и источне Европе, а почетком априла Тардје је изложио француски план на састанку четири силе у Лондону. Пет држава (Аустрија, Југославија, Мађарска, Румунија и Чехословачка) имају да се међусобно вежу преференцијалним уговорима до једне десетине дотадањих тарифа. Остале државе, дакле и Немачка и Италија, имају им зајемчити, и то без икакве накнаде, преференцијални увоз жита и производа. Овим државама дао би се зајам од 2.500.000 динара да очувају курс свога народнога новца, а зајам би јемчиле државе зајмодавци. План је одбачен. Енглеска није хтела давати зајмове; Немачка није пристајала, јер је Француска одбацила прошле године њену царинску унију са Аустријом; Италија се плашила политичког утицаја Француске. Аустрија, више индустријска земља, била је равнодушна, а остале су прихватиле овај план једнодушно. Онда је дошла конференција у Стреси. Ранија лозанска конференција за репарације оставила је при разлазу једном одбору дужност да проучи и поднесе предлог за привредно опорављање средње и источне Европе у погледу извоза и мера за боље функционисање трговине и промета у Европи. У септембру 1932 заседавао је одбор у коме су биле претстављене: Аустрија, Белгија, Енглеска, Бугарска, Грчка, Југославија, Мађарска, Немачка, Италија, Пољска, Румунија, Холандија и Чехословачка. На овоме састанку у Стреси пољски делегат поднео је предлог, који је био већ углавном формулисан на аграрној конференцији у Варшави (балтичке државе, Бугарска, Југославија, Пољска и Румунија) и који је имао ове главне одредбе: а) пун поништај увозних и извозних

ограничавања, а нарочито јемство за веће квоте држава репарационих дужника, б) смањивање царина на увоз житарица и стоке, в) оснивање нарочитога фонда за замрзнуте кредите. Око овога предлога и плана водила се права битка стручњака и политичара, а поред тога било је много нових предлога. Осећала се неслагасност међу великим и малим државама. Велике, из посебних привредних разлога и политичких интереса, нису се слагале ни примале предлог о преференцијалном систему међународне размене добара (клаузула највећег пошлашћења, индустријска структура, систем вишестраних или билатералних уговора, конкуренција јављали су се у дебатама као аргументи). Мале државе с истоветним разлозима излазиле су пред конференцију. Све су се слагале да треба лечити привредне невоље које су општега карактера, али су остајале на својим националним гледиштима. Конференција је једнодушно усвојила извештај свога одбора, али је остајало по староме. Сви су се сложили у Стреси да треба: а) дати преференцијалне тарифе за земље произвођаче житарица и сточне хране до извесне одређене мере, б) скупити суму од 75.000.000 златних франака сваке године од држава потписница да се с тим направи један „гарантни фонд“ за реконструкцију средње и источне Европе за ревалоризацију житарица, в) примити обавезу да оне државе што се користе преференцијалним системом, путем двостраних уговора врате у облику смањених царина на увоз индустријске робе. Извештај је скупљен у једну конвенцију чији је рок трајања имао бити 31 октобар 1935, ако се дотле цене не побољшају. Ова конвенција је дошла пред савет Лиге народа и њене стручњаке. Крај 1932 затекао је цео план састављен у Стреси „на живом песку одбора и конференција“, како је то казао Худсон, добар познавалац светске привредне кризе.

У североисточној Европи односи између Немачке и Пољске имали су утицаја у европским догађајима. Између Немаца и Пољака постојао је, постоји и постојаће дуго још расни антагонизам. Немци су Словене сматрали увек као ниже од себе. И ако су у току времена, од версаљскога уговора до краја 1932, и Немачка и Пољска расправиле многе спорове произашле из тога уговора, ипак између њих нема редовних пријатељских односа. Поред тога основнога, осећајнога, постоји спор око „Пољскога коридора“. Сваки Немац из Рајха сматра да он не

Пољска и
Немачка

може бити вечито у рукама Пољака, а ови опет, до једнога, бориће се да коридор остане њихов. Уговор немачко-пољски о арбитражи за међусобне спорове, па чак ни какав источни Локарно није могао променити мишљење Пољака. Утврђивања у источној Прусској и наоружање Немачке очигледни су доказ њених намера. Историја Вилне и Мемела, опет, ознаке су мамца Пољске. Спуштање у море немачких лаких крстарица (10.000 тона) т. зв. „цеп-крстарица“ 1928 ојачало је у Пољској нерасположење према Немцима, али и довијање да се отклони озбиљнији сукоб са Немачком.

Пољска је сматрала да је Немачка покварила 1925 источни пакт у Локарну, па је зато у марту 1926 омела улазак Немачке у Лигу народа. У априлу Немачка и Русија потписују пакт о узајамном ненападању; у мају између Пољске и Немачке парничење пред хашким судом око горње Шлеске; у септембру Немачка је стални члан савета Лиге народа, а Пољска „полуста-лан“; у децембру 1926 међународна војна контролна комисија напушта заувек Немачку. У 1927 било је мањих спорова и сукоба, прекидани су преговори за трговачки уговор, али се све кретало мирније него прошлих година, говорило се чак о неком зближењу. Немачка је желела да има мира да ликвидира с окупацијом рајске области, да се ослободи међународне контроле и колико-толико притиска Француске. Пољска је желела због тога да што чвршће веже своју безбедност за Француску. У 1928 години нек и немачки политички људи па и сам претседни. Хинденбург говорили су отворено о потреби исправљања версальских граница према Пољској, те је то давало повода великој препирци по новинама и дипломатским радњама између обе земље. Са више или мање јачине стање односа остајало је и у 1929 години исто; горња Шлеска је увек повод за неповољне сукобе а питање немачких мањина је била најосетљивија тачка. У 1930 једва је нађен један споразум за регулисање многих спорних питања проистичућих из уговора о миру. Обе стране су са много добре воље чиниле жртве да се ликвидација сврши. Али, избори у горњој Шлеској за пољски сајам и сукоби на граници заострили су односе. А кад у јуну 1930 изађе и последњи француски војник из Немачке, Пољаке захвати слутња да Немачка не постави питање ревизије немачко-пољских граница. Немачки министар Др. Тревиранце, у својим изборним говорима по источној Прусској и Немачкој, помињао је стално и отворено

да Немачка мора повратити изгубљене области. Ово је изазвало затегнутост у односима између Пољске и Немачке, која није попуштала, а пред крај 1930 заострила се још више због изборне борбе у Пољској, где су, а нарочито у горњој Шлеској, напади на Немце били врло жестоки. Избори у горњој Шлеској били су повод протеста Немачке пред саветом Лиге народа. Савет Лиге народа узима у јануару 1931 у претрес тужбу Немачке за изборна насиља у горњој Шлеској, и доноси, после признања званичне Пољске, оштру осуду таквога рада. Пољска је покушавала да смири нападе јавности противу Немачке; сама скупштина је била помирљива, али нису Немци. Њихов шеф владе Брининг и министар Северинг, приликом годишњице плебисцита у горњој Шлеској, говорили су да Немачка није признала плебисцит и да неће никад напустити горњу Шлеску. За овим су дошле антинемачке демонстрације и врло озбиљан сукоб Пољака и Немаца у Гданску. Све је то водило већој заострености. И да се у другој половини 1931 нису јавили знаци опасне светске привредне кризе у коју се умешала и Северна Америка могло је доћи до судара између Пољске и Немачке. Хуверов план је „заврнуо славину“ 1931, али у 1932 опасност је била још већа него у првој половини 1931 године. Овога пута повод је слободни град Гданск; у њему и око њега настаје препирка која се могла свршити само тако „ако се Гданск врати Немачкој и изврши ревизија граница са Пољском“, како су писали берлински листови. Долазак на владу фон Папена („јункерска влада“) појача новинарску препирку а тиме се појачају и неке војничке припреме и пробне мобилизације („гасна проба“ у источној Прусској). Ови догађаји имали су свога одјека у обе државама, а и на светској позорници у Женеви. И на њој, као и на дому, обе стране су у противничким логорима. У 1932 Немачка поставља отворено питање равноправности у оружању са другим силама. Тај захтев наилази на јак отпор Пољске, која у њему гледа велику опасност за себе. Пољска се са правом плашила. Немачки национализам се почео стапати у једно. Националсоцијалисти су узимали све већега маха у Рајху, а у њиховом јеванђељу од Хитлера „Mein Kampf“ није добро говорено за тадању Пољску.

После мира 1919 све су државе имале да се позабаве многим унутрашњим и спољашњим питањима. Пољска је имала тих питања више него и једна друга држава. Таква су питања са балтич-

**Пољско-не-
мачки спо-
рови**

ким државама, са Чехословачком, са Русијом, али са Немачком је било највише спорних ствари. Границе и територије додељене Немачкој давале су највише посла Пољској. Требало је уредити најпре државне границе и низ питања у вези са тим (саобраћај, трговину, двовласна имања, поданство оптаната, пренос архива, имања, итд.). До 1927 закључено је стотинак уговора и споразума, а тиме је био расправљен само стоти део спорних питања. Велике тешкоће су задавала питања експроприсаних имања и њина потраживања. Сва та питања су стојала у вези са финансиском снагом Пољске која је у почетку била мала и ограничена. Једно такво питање је било и експропријација фабрике нитрата у горњој Шлеској (Хорзов) око које се годинама ишло од једног суда до другог, а чија је вредност премашила милијарду динара. Друго питање је било ликвидација потраживања по уговору о миру; на бази глобалнога откупа Пољска је 1929 уредила један замашан део ових спорова. И ако споразумно уређена ова питања су се повлачила до 1932 године, па и тада нису била још готова. Треће питање између Немачке и Пољске било је питање трговинске политике. Земљорадничка земља, Пољска је морала водити при преговорима за трговачке уговоре озбиљног рачуна о заштити своје пољопривреде. Немачка, и ако индустријска земља потпала је била под утицај и аграраца из Пруске. То је била једна велика тешкоћа за међусобне трговачке односе. Друга тешкоћа је била у томе што се нагло подизала пољска индустрија, која је за време криза угљарске и гвожђарске индустрије у Немачкој успела не само да замени туђе производе својима него да их и прошири на друга тржишта ван Пољске. И зато је трговински уговор између Пољске и Немачке постао читав проблем са јаком политичком основом. Једва у марту 1930 склопљен је један какав такав трговачки уговор на бази највећег повлашћења али са погодбама контингентирања. Овај уговор није ступио у живот, јер немачки Рајхстаг уведе неке заштитне законе за пољопривреднике Немачке. Промена владе и ојачана националистичка већина у Рајхстагу ослабиле су изгледе за ратификацију трговачкога уговора. Као одговор на то Пољска предузима такође против мере. У 1932 пред Европом се јавља битка тарифама, која ће утицати и на односе Немачке и Пољске. Ова битка се није завршила у 1932 години.

Најосетљивија тачка у односима ове две државе било је мањинско питање. Обе стране су имале око један милион Не-

маца или Пољака на својим територијама после версаљскога мира. Она осећања што су их Немци и Пољаци имали једни против других пре рата појачана су после рата и утицала су на поступање према немачким мањинама у Пољској, а пољским мањинама у Немачкој. Да је Немачка признала одмах версаљске границе, положај немачких мањина у Пољској био би далеко бољи, овако је био отежан. Осим тога Пољску је мучио уговор о мањинама, јер је она била под контролом Лиге народа, а Немачка, као и друге велике силе, није. Положај је био неједнак сем за горњу Шлеску. По конвенцији од 22 маја 1922 у горњој Шлеској, подељеној на два дела, немачки и пољски, обе стране су имале мањинских обавеза за 15 година. У немачкој као и у пољској половини створена је једна мањинска канцеларија за расправу одговарајућих питања. Лига народа је била нека врста апелационог суда за њихове одлуке. Обе стране су се спориле о најважнијем проблему, о школовању деце мањина. Стални одбор за мањине у Женеви и савет Лиге народа били су претрпани жалбама мањина из обе земље. Савет Лиге народа је изрицао своје процене више у корист Немачке него у корист Пољске. Што је националсоцијалистички покрет више растао, и антипољски дух у Немачкој је јачао. Од 1926—1933 око школа и око културних друштава (Volksbund) у пољској Шлеској подигла се оштра препирка између Немаца и Пољака. Пољаци нису били противни школовању немачке деце у горњој Шлеској у немачким школама нити културном раду Немаца, али су били против тога да се у школама и тим културним друштвима немачких мањина развија антипољски дух; и немачка активност у ревизионистичком духу осећала се у тим установама. Пољаци нису желели да својим новцем „гаје гују у својим недрима“, па су предузимали отворено нарочите мере. На седници савета Лиге народа од 15 децембра 1928 дошло је до необичне препирке између министара иностраних послова Пољске и Немачке. Препирка се наставила и изван Лиге народа и решена је одлукама хашкога суда у корист немачке мањине. Савет Лиге народа је одлучио да деца немачких родитеља могу ступати у немачке школе без икаквих уверења и исправа које су дотле тражене од пољских власти а биле рестриктивнога карактера. Пољска се покорила одлуци али извор за даље спорове остајао је отворен и жив. Уз овакве парнице дошао је процес са немачким културбундом — који је оптуживан да врши обавештајну службу за рачун

Немачке и за врбовање регрута за немачку војску. Избори за горњо-шлески сабор, вођени у противу немачком духу, и говор немачкога министра Тревирануса за ревизију граница повећали су спорове и нерасположења. Избори за шлески сабор, извршени са много полицискога притиска, изазвали су, као никад дотле, затегнутост односа између Немачке и Пољске. Берлинска влада износи ствар пред Лигу народа са озбиљном оптужбом против Пољске, а ова опет с оптужбом против Немачке за „антипољску пропаганду“ на територији горње Шлеске. Савет Лиге народа на шездесет другој седници, којој је председавао Хендерсон а извештач је био делегат Јапана, расправљао је ову ствар. Извештач је утврдио посредну одговорност пољске владе за терор при изборима за шлески сабор, што је допуштала да неодговорни чиниоци врше изборе. Пољска је признала део своје кривице, дала обећање да ће исправити ствар и крајем маја 1931 обавестила је савет Лиге народа о свему што је урадила према извештају јапанскога делегата. Извештач није био сасвим задовољан изјавом Пољске, али је цела ствар уз помирљивије држање Немачке била за тај период времена свршена. Она није могла бити скинута са дневнога реда заувек; између Немачке и Пољске стајала су осећања две такмичарске расе, које од памтивека нису признавале једна другој равноправност већ су биле стално у борби једна против друге.

Слободна варош Гданск, створена уговором о миру као једино пристаниште Пољске и ако је њено становништво бројало 96% Немаца, била је од почетка поприште борбе између Немачке и Пољске. Гданск је **Пољска и слободни град** био чисто немачки град, али му је позадина била пољска, те је и пре новог стања у њему било **Гданск** сукоба интереса. У самој Гданску врховни комесар Лиге народа имао је две тешкоће; једна је била унутарња а друга спољна. У Гданску су биле две партије, десничарска и левичарска, обе немачке, али прва је била непомирљива према Пољацима, а друга реалнија, наклоњена више интересима града Гданска него Немачкој као држави. Спољна тешкоћа је лежала у мешању Пољске и Немачке у ствари управе Гданска. Од почетка функционисања новог режима у Гданску владе су се мењале и затегнутост између Гданска и Пољске од 1925 до 1932 била је као плима и осека; плима кад су били на влади националисти, а осека кад су долазиле коалиционе или

социјалистичке владе. Врховни комесар Лиге народа донекле је кривио и Пољску за неповољне односе између Пољске и Немачке. Она је желела да немачки град Гданск претвори што пре у пољски. Сукоб је постајао јачи кад се Пољска решила да на неколико километара од Гданска, на својој територији, у рибарском селу на Висли, Гдињи, створи за себе пристаниште. Ово ново пристаниште, саграђено као на филму, постало је заиста прилична сметња за Гданск и његову трговину; преко Гдиње и кроз њу пролазило је робе више него кроз Гданск. Та нова чињеница је помогла да се број спорова повећа. У 1930 поставило се као главно питање конкуренција између Гдиње и Гданска. Гданск је тврдио да је он зато и додељен Пољској да буде њено једино извозиште на мору, па да пољска држава нема права да подиже друго пристаниште у његовој близини. Пољска је тврдила да јој се у Гданску смета, и да она, и да јој се не смета, има право да подиже на својој територији све установе које проширују њену привредну делатност. Савет Лиге народа дао је начелно за право Пољској, али како спорови нису престајали, он је саветовао Пољској да директно уреди ствар са Гданском. Пољска је то покушала, али до смирења није долазило. Сукоби су се преносили на свакодневне односе Пољака и Немаца у Гданску. Живот и кретање Пољака били су много отежани. Међу важнијим спорним питањима долазило је и оно о пристајању пољских ратних бродова у пристаништу Гданск. Гданска влада није допуштала пољским ратним бродовима улаз, али је пуштала другим, једанпут и немачком, и то по позиву самога града. После дуге препирке нађено је неко средње решење, али тим смирење није дошло. Друго спорно питање било је око царина. Пољској се чинило да гданска влада користећи се својим привилегијама слободнога града увлачи много немачке робе и ту је претвара у своју и као таквом врши нелојалну конкуренцију роби из Пољске. У 1932 години овај спор је отворен пред Лигом народа, а остали спорови: око народности железничара, око новца у промету, око пољске деце по школама, око контроле над железницама и томе слично остали су новој пољској влади, у којој је министар спољних послова германofil, пуковник Бек.

Као и Гданск, Мемел је био немачко пристаниште, а предато Литванској да би могла живети као независна држава. Мемел је био немачки по својем становништву, али позадина је била литванска. Чим је Мемел одвојен од Немачке версаљским уговором и

**Немачка и
литвански
Мемел**

конвенцијом између главних савезних сила и републике Литваније, настала су трвења као и у Гданску. Положај и уређење Мемела гарантовале су Француска, Енглеска, Италија и Јапан са једним комесаром Лиге народа. Због тога је Немачка у држању и у односима са Мемелом била слободнија. Ова њена слобода претварала се у сукобе од 1924 до краја 1932. Сукоби су почели кад је Немачка превисоким царинама почела забрањивати увоз стоке из Литванске, кад је спречавала трговину дрветом и томе слично. Али главни сукоб је био у томе што је Немачка утицала да се аутономни Мемел нађе у рукама Немаца, а Литванци су желели да и њихов гувернер и влада (четворице) и ландтаг (29 посланика) буду сви или бар већина Литванци. Овај спор је давао повода да се њиме, нарочито у 1932, забаве Лига народа и хашки суд. Литванска је добијала готово увек задовољење пред овим међународним установама.

НОВА ЕВРОПА 1933 (ГОДИНА НЕУСПЕХА, НЕСПОРАЗУМА)

ТРЕЋИ РАЈХ

Година 1933 прошла је без већих резултата. За два светска проблема, привредни и политички, нису се могла наћи решења. Светска привредна конференција се морала одложити на неодређено време, а светска конференција за разоружање није дала оно што се од ње очекивало. Привредна конференција је радила шест месеци, па је закључена. Узрок је био тај што се видело, боље рећи назрело, у англосаксонским утицајним привредним круговима неко оживљавање у народној привреди после промене у важењу валуте. Изгледало је да су привредна конференција дошла доцкан. Међународна конференција је опет била осуђена на неуспех онога часа када је Немачка напустила конференцију за разоружање, и убрзо затим послала Лиги народа акт којим се исписује из листе њених чланова. Англосаксонски писци сматрају да су ова два неуспеха дошла отуда што су организоване државе, велике и мале, биле још увек прожете оним њиховим уским, посебним интересом, који се узвраћао од пута хуманизма ка паганизму. Како тако, тек у 1933 години имамо три значајна догађаја који су утицали на међународне односе, а то су: пад долара и нова политика Америке, иступање Немачке из Лиге народа и јапански упад у Манџурију. Намерни пад долара и немачка револуција били су унутарња ствар дотичних држава, али сва три догађаја имала су великог утицаја на европске и опште међународне ствари; сва три су задала тешке ударе и Лиги народа и међународној сурадњи. Жеља Немачке да по сваку цену поврати свој ранг међу силама торпиљирала је конференцију за разоружање, а одлучна намера Рузвелтова да по сваку цену поврати привредну равнотежу у Сједињеним Државама растурила је светску привредну конференцију. Јапан је својом акцијом у

**Привредна
сарадња и
разоружање
народа**

Китају, где је по сваку цену хтео завојевања нових земаља, довео Лигу народа у положај посматрача место положаја неумитнога међународнога судије.

Националсоцијалисти су постали господари Немачке још крајем 1932. Напуштајући женевску конференцију за разоружање, они су само извршили ранију своју одлуку. И зато на њих није утицала строга опомена претседника Сједињених Америчких Држава Рузвелта, ни осуда намере Немачке да напусти сурадњу у конференцији.

Појава Хитлера на челу трећег Рајха био је главни политички догађај у Европи. Револуција изведена у Немачкој 1933 означавала је да Немачка кидна са дотадањим

Трећи Рајх политичко-социјалним традицијама. У исто време пренула се из онога стања депресије, у коме је од 1918 живела. Дошло је враћање на обожавање чисто немачкога и повраћај Немачке у ред првих сила. Раса и њена сила, то су обележја националсоцијалистичке револуције, која је за десет година постала једна невероватна сила. Она је оживела у средини Европе култ племена и дала му неопаганску идеологију. Револуција националног социјализма, писао је А. Тоунбеј 1934, збунила је целу Европу не само зато што се јављала једна огромна материјална снага него и зато што је покретач те физичке снаге био незапамћени верски и секташки фанатизам. Националсоцијализам је показао три лица. Прво лице је у овоме: да се човечанство класифицира по расама. Вера не може делити људе него раса, јер сваки човек у свету носи у себи неизмењивост своје расе. Друго лице је одбацивање хришћанства, јеврејства, мухамеданства и враћање на оно што су претци Немаца, Аријевци, чиста нордиска раса, веровали. Треће лице је прослављање рата и крвавога живота силе. Националсоцијалистичка револуција осетила се свуда, у свима земљама Европе где има немачких мањина. Она је посредно деловала на њих, позивајући све Немце и свуда у нову веру прадедова Германаца. Њено јеванђеље изражено у „Mein Kampf“, приписано Хитлеру, давало је свима европским државама право да буду опрезније, а нарочито да се добро оружају. Хитлеров режим на самом почетку, својом жестоком пропагандом није улевао непосредну бојазан; државници и ближи посматрачи страховали су за будућност. Националсоцијалисти су будили наду и веру Немаца у нешто што је немогуће. Страшан пример биле су четири године светскога рата уочи којег је опет идеологија силе била господар Немачке.

Уочи самога доласка на власт Хитлера и његове партије, Немачка је имала приличан положај. Она се била ослободила, пет година раније, окупације у Порајњу, међународне војничке контроле, средила је у Лозани питање репарација, и имала своје место у суду народа у Женеви. Међународни положај Немачке био је такође повољнији него икад од 1918 године. Немачка је стајала добро са Русијом; Италија јој је била наклоњена. На свима међународним конференцијама Немачка, Италија и Русија иступале су заједно према Француској. У питању општега разоружања оне су ишле у стопу противу францускога плана о разоружању и безбедности. Англосаксонци и с ове и с оне стране Атланскога океана били су уздржљиви према плановима Француске и њенога система континенталне политике у Европи. Њима се чинило да Француска на своју главу и свој ризик води Европу у нове заплете и старали су се да се што мање, чак и никако, не мешају у њену игру. А готово све мале државе биле су пре наклоњене Немачкој коју је версаљски уговор зналио „осакатио“. Скандинавске државе, Холандија, Шпанија и Данска деле мишљење Велике Британије. Аустрија хоће присаједињење, а Мађарска потпору за ревизију трианонских граница. Бугарска је на тој страни из истих разлога. Једино је Мала Антанта на страни Француске. Она је сва антиревизионистичка. Чим је Адолф Хитлер дошао на власт сматрао је да нема места политичким партијама, наравно другим сем његовој, да је парламентарни систем као и његов симбол, вајмарски устав, туђа биљка у Немачкој коју треба ишчупати из корена. Први удар уставно-парламентарном режиму дао је сам претседник Хинденбург кад је 2 јуна 1932 сменио парламентарну владу Др. Брининга и довео фон Папена, католика и јункера, дисидента католичкога центра у Рајхстагу. Изненађујући преображај савести маршала Хинденбурга довео је најпре до прве повреде устава, а затим до диктатуре Хитлера, коме је престарели маршал у два маха одбио вођство државних послова. Трећи пут, 30 јануара 1933, Хинденбург је пустио из руку власт и тиме и цео уставни режим послератне Немачке, режим другог Рајха. Владу су држали фон Папен и Хитлер, и за март 1933 су расписани избори, на којима је коалиција имала добити релативну већину а све остале партије су имале бити готово покошене. Устав је за ово време добијао удар за ударцем, укази су падали као киша; Немачка је била у периоду изједначавања gleichschaltung-a. Пру-

ска, Баварска и друге саставне земље су подвргнуте централној власти у Берлину, њихови сабори растурили, аутономије укинуте. Политичке слободе су нестајале једна за другом, партије су укинуте, њихова имовина узапћена, вођи и важнији политички људи опозиционо настројени пунили су државне затворе или концентрационе логоре. Народно гласање у новембру 1933 са паролама „за или против Лиге народа“, „за или против разоружања“ дало је на 43.500.000 гласача 39.500.000 гласова Хитлеру, а то је значило против остајања у Лиги народа и за наоружање Немачке. Победа националсоцијализма је била потпуна, идеал нивелисања и изједначавања свих друштвених редова изгледао је овим постигнут. Крајем 1933 постао је трећи Рајх, постала је „тоталитарна Немачка“. Њен шеф је објавио да је задатак националсоцијалиста да постављају интелектуалне и привредне темеље за препорођену снагу Немачке. „Револуција је завршена, сад се мора прегнути на рад; ко мисли на неку даљу или нову револуцију тај ће се сматрати као непријатељ „фирера“ и са њим ће се строго поступити. Ко говори о даљој револуцији тај убија дело последње револуције, јер то води уништењу народне привреде у Немачкој, која ће тек сада кренути напред...“

Нагла и пуна победа националсоцијалистичке револуције имала је одјека у Европи; она је направила потрес који се осетио свуда. Сувишна ревност немачких власти и распаљени партизани дали су повода најпре **Трећи Рајх и европске силе** Совјетској Русији а затим и другима да шаљу своје протесте у Берлин. Због рђавог поступања нови режим је дошао одмах у сукоб са страним новинарима, америчким, руским, енглеским и другим. Страни новинари нису писали у духу и тежњи националсоцијалиста, и зато су противу њих предузимане, дотле историски ретке, мере протеривања из Немачке. Русија и Америка су имале са трећим Рајхом због тога озбиљних разговора, после којих је Немачка попустила пребацујући одговорност на своје ревносне и одушевљене присталице. Овакво поступање је било ситница према гоњењу Јевреја, комуниста и Немаца са западним либералним идејама. Прогоњење Јевреја у Немачкој и многе избеглице јеврејске из трећег Рајха били су повод да је 11 октобра 1933 скупштина Лиге народа на предлог Холандије створила један одбор за те избеглице чији је комесар био Американац Макдоналд. Политика чишћења

нордске расе од јеврејске примесе, и поред осуде Лиге народа, настављена је у Немачкој. Закон „аријевски параграф“ се примењивао врло строго на све чиновништво, на многе слободне професије (лекаре и адвокате) и на радништво јеврејскога порекла, били они хришћани или не. Ово антисемитско гоњење је превазишло у XX веку сва ранија гоњења из XIV и из XV века у Шпанији. Велики број универзитетских професора светскога гласа морао је напуштати своју домовину и тражити са другим избеглицама гостопримство Енглеске, Француске, Северне Америке, Турске итд. И католичка вера није у новом режиму била поштеђена; католичка црква препоручивала је својим верницима да не ступају у редове националсоцијалиста, а у току 1933 је омекшала према њима (I сабор у Фулди), јер је Хитлер ступио у преговоре са Ватиканом за закључење конкордата. У току ових преговора ипак су католички бискупи (II сабор у Фулди) донели одлуку да се супротставе свим мерама упереним против католичке цркве (растурање католичких добротворних и културних организација, истицање племенско-раснога знад осталогачовчанскога, итд.). У јулу 1933 закључен је конкордат, сличан конкордату Италије. Конкордатом је предвиђено немешање католичких свештеника у политику; у накнаду за то католичка вера је сматрана у католичким школама, у свима, од основне па до највише, као обавезан предмет. У школама се имало предавати по уџбеницима које одобри највиша духовна католичка власт а према доктринама католичке вере. Ова повластица, необична за тоталитарну државу и њене верске догме, допуњена је другом одредбом да се иста простире на националне мањине (Пољаци, Лужички Срби). Обе преговорачке стране нису радо гледале на либерализам немачкога католичкога политичкога света. Обе стране, а нарочито Хитлер, гледале су да добију у времену. Конкордат је био за Хитлера само један технички потез.

Преврат у Немачкој је имао свога одјека у иностранству, у држању сила према новом режиму. Реакција је била свуда једнака, неповољна по нови режим у Немачкој, како у Енглеској тако и у Италији, Француској, Русији итд. Енглеска се некако највише осетила погођена. Она је готово петнаест година помагала Немачку да се опорави и због ње је са Француском имала читаве парнице. Све је то некако за један месец дана отишло у воду. Енглеска јавност је у 1933 једнодушно противу новог режима у Немачкој. Берлин је био изненађен да види и чује

шта мисле о њему у Лондону. „Ми смо Немачку помагали, говорио је сер Џон Сајмон, министар иностраних послова, пред доњим домом (7 нов. 1933) да се врати на положај равноправне силе... Ми смо је довели у Лигу, ми у савет Лиге народа, а она то данас напушта. Ми смо помогли да изађе туђа војска из рајнске области (локариски уговор) пет година раније, а да не говоримо о репарацијама по Дозовом и по Јанговом плану...“ У доњем дому све политичке партије су једнодушне у опозицији према новоме курсу у Немачкој. И ако је пуна једнодушност јавнога мишљења и доњег дома у моралној осуди трећег Рајха, ипак нема једногласности за будуће држање Енглеске у Европи. Политичари се баве претресањем питања да ли Енглеска треба да се повуче из европске гужве или да још више сарађује на политици мира и безбедности у Европи па макар и по цени већих жртава. Француска је била мирнија. Њени политичари су кроз петнаест година стално говорили да је Берлин опасност за европски мир, зато су се оружали и са мирноћом дочекали долазак Хитлера. Француској су у Лондону и у Америци замерали да је она својим поступањем од 1919 до 1933 створила трећи Рајх. Долазак Адолфа Хитлера имао је у 1933 ово дејство у Француској. Француска је једногласно примила у Народној скупштини „пакт о узajамноме ненападању“ са Русијом (маја 1933), који је зближио ове две најјаче оружане силе у Европи дотле у сталноме парничењу због предратних односа. Француска је, затим, спремавала с Италијом познати план за решавање европских проблема, изражен у пројекту „пакта у четворо“, „директоријума сила“. Доласком новог режима у Немачкој Русија се нашла између две ватре; на истоку Јапан а на западу Немачка, обе силе првога реда и обе са империјалистичким плановима. Јапан је у 1933 на делу доказао своје намере у Манџурији, а Хитлерови помагачи су још само говорили да њихова будућност није на мору него на истоку. Овим су они мислили на Украјину и на балтичке државице. Кроз Украјину и на Кавказ и даље преко балтичких држава на цело Балтичко — немачко море. Опасност на истоку је била непосредна. Ову опасност је Русија избегавала у 1933 на тај начин што је са Јапаном избегла сукоб око манџурских жељезница, што је са Сједињеним Америчким Државама обновила дипломатске односе, и што је најзад са Немачком обновила уговоре из 1922, 1926 и 1929. Осим тога, Русија је спремавала пријатељства и у осталој Европи, нарочито са суседима

Немачке. Русија се јавља, затим, са предлогом о „дефиницији неизазваног напада“, са изјавом о неповредности територијалних граница по уговорима о миру, говорећи да „свака ревизија версаљског уговора води у нови светски рат“. На светској привредној конференцији она се јавља и закључује са свима државама са којима се граничи (осим са Финском и Литванском) конвенцију о дефиницији напада, као и са Малом Антантом и Пољском.

Италија је увек добрим оком гледала на развој немачког фашизма. Она га је сматрала као њено дете, а гледала је у њему, нарочито докле није националсоцијализам дошао на власт, помагача и савезника да и идеолошки и политички преуреди Европу. Кад је после избора у марту Хитлер узео сву власт у своје руке, онда су у Италији видели да њихов рачун није био тачан. Хитлер на слободи и Хитлер на крмилу трећег Рајха били су два различита лица. Хитлер је тражио и последњег Немца и сваки језичак територије на коме Немци живе. Аустрија и јужни Тирол су на првом месту, а преко Корушке је пут ка Трсту и Јадрану. Многобројне манифестације омладинских удружења, изражене у међусобним сусретима државника и политичара, биле су само сјајни плашт испод кога су се крила два наоружана супарника. Италија је у 1933 тражила зближавање са Француском, које се показивало у плану о „директоријуму“ четири велике силе.

У часу кад је трећи Рајх револуцијом стављен на ноге Пољска је била са Немачком на парничарској ноzi. Питање мањина у горњој Шлеској стајало је отворено. Пољска је била ближе Русији, са њом склопила 1933 конвенцију о дефиницији напада. Преокрет је настао изненадно у односима са новом немачком владом. У мају 1933 почели су разговори о уређењу односа између Пољске и Немачке, у којима би обе стране радиле и чувале строго одредбе у границама међународног уговора, а мирно расправљале о својим међусобним интересима. Из ових разговора изашао је и један уговор о десетогодишњем примирју. Природно је да су се одмах осетиле последице ове нове ситуације на односе Пољске са Гданском и у горњој Шлеској. Као привремена комбинација то је било добро, али у основи Пољска и Немачка остајале су супарнице у припремању за борбу на Вилни и око ње.

За Чехословачку промена режима значила је много. Са националистичким тежњама трећег Рајха чехословачка ре-

**Трећи Рајх и
југоисточна
Европа**

публика је дошла у отворена немачка кљешта. Са севера и запада Рајх, са југа Аустрија а са севера донекле још и Шлеска; осим тога унутра судетски Немци са јако израженим националсоцијалистичким осећањима. Присаједињење Аустрије Немачкој представљало је праву опасност за опстанак младе чехословачке републике. Раније добре везе привредне, политичке и пријатељске са Немачком дошле су у питање. Чехословачка је била Немачкој сметња и као јединица и као члан средњеевропске заједнице, Мале Антанте.

За Аустрију промена режима у Немачкој 1933 требало је да значи јаче зближавање са трећим Рајхом, последња етапа, врло много скраћена, за аншлус. Пре доласка Хитлера за канцелара, Немачка је имала другу политику аншлуса. Она је путем постепенога изједначавања законодавства, трговинске политике, културнога старања мислила извршити неизбежно то уједињење. Нова Немачка је имала други план. Она је хтела преко националсоцијалиста у Аустрији да постане господар те немачке покрајине. Први покушај је учињен у Штајерској са буном против социјалдемократа, али је он уродио другим плодом. Место да националсоцијалисти постану господари Аустрије, подигла се Аустрија противу њих. Реакција је била непредвиђена: Хитлер Аустријанац пробудио је аустриски национализам. Оно што је било замрло под Аустроугарском оживело је у аустриској републици. Аустриска војска и народна гарда Хајмвер били су одлучно противу аншлуса. Мађарска, и ако подаље од Немачке, дочекала је промену режима у њој са задовољством. Нови режим је био противу међународних уговора и противу Беле-кунизма, а то је била линија владе Гембеша и владајућих странака. То је једна страна расположења, али била је и друга. Мађари су морали мислити и на скору могућност присаједињења Аустрије Немачкој. Тај догађај би Мађарску ставио у непосредни додир са експанзивистичком Немачком и лишио би Мађаре могућности да поврате Бургенланд. Зато је Мађарска десну руку држала с Италијом а леву пружала Немачкој. Суседи Мађарске, Румунија и Југославија, даље од Немачке, имали су са Немачком после рата добра искуства. Она је у питању репарација „излазила на сусрет“, а свиђао им се и ауторитативни режим Хитлера, па су га гледали добрим оком. У Румунији, с обзиром на њене непосредне границе са Русијом и антисемитизмом на дому, нарочито су се развијале симпатије

за трећи Рајх. Бугарска, чији је стари краљ Фердинанд стално живео у Немачкој, имала је разлога да своју политику креће у немачкоме правцу. Њени погледи су били упрти у Рим и у Берлин, јер је тамо био извор за могућне промене територијалнога „status quo“-а на Балкану. У Грчкој ројалисте су имале симпатије за Немачку, али веницелисте никада. Али, како су Веницелосова стара мудрост и утицај били на заходу, то је нови режим у Немачкој појачао наде ројалиста за блиску промену режима у Атини. Турска република је имала симпатија за Немачку; немачка војска и успомене из рата биле су још у свежем сећању код Турака. Само, реална политика новог режима у Турској помогла је да се она сналази на средини путева сила, који су се укрштали на тлу Мале Азије.

Праву реакцију изазвао је Хитлеров режим у скандинавским земљама. Гоњење Јевреја у трећем Рајху изазвало је донекле јавно мњење у Енглеској, Северној Америци и Холандији. Изазвало је непријатељско расположење и у скандинавским земљама где је била баш најчистија нордиска раса. „Нордски човек“, тај идеал Адолфа Хитлера, оштро се побунио у Шведској, Норвешкој и Данској противу националсоцијалистичких тежњи и рада. Нешто безобзирна пропаганда за присаједињење свих Нордијаца у један Рајх, а нарочито агитација Немачке у северном Шлезвигу — упутила је ове три државе на „тешњу сарадњу и везе пред немачком опасношћу“. Сличне невоље су имале од исте напасти Швајцарска и Холандија, које су морале прибегавати нарочитим политичким мерама.

НОВА ЕВРОПА 1934

(ГОДИНА ЛИКВИДИРАЊА ВЕРСАЉСКОГ УГОВОРА)

ЗАХОД ВЕРСАЉА

Нови режим у Немачкој привлачи у току 1934 пажњу запада. Својом директном акцијом унутра и споља показује се нови чинилац у међународним односима. Немачка унутра, једном серијом погубљења у **Крај версаљ-** сопственим редовима националсоцијалиста и у **ског периода** редовима католичкога центра, ставља до знања целоме свету нови систем владања. Споља, изјавом да ће идуће године напустити савет и Лигу народа, показује намеру да има потпуно одрешене руке у свакоме погледу. „Директна акција“ дала је у овој последњој версаљској години многе крваве жртве у Немачкој, у Аустрији Др. Долфуса, а у Југославији краља Александра. Осим тога, утицала је и на међународни положај држава. Русија је променила своје дотадање држање према Европи. Видевши у немачком режиму нову погибију, поред опасности од сличног режима у Јапану, Русија је пожурила да уреди своје односе са Сједињеним Америчким Државама, склопила је са Француском уговор о узајамном ненападању, и ушла у Лигу народа. Лига народа је губитком Немачке као члана нашла накнаду у Русији, која ће бити њен ватрени адвокат. И Пољска је променила своје дотадање држање и измирила се са Немачком. Маршалу Пилсудском изгледало је да је Немачка будући арбитар Европе, да је непријатељ Русије, да су западне демократије, а нарочито француска, прилично посрнуле. Променом за 180 степени Пољска је изненадила цео западни свет, али не и Европљане који су знали за несавладљиво нерасположење Пилсудскога према Русији. Најспорија је била Италија. Та спорост није била намерна, него пре последица комбинација и вере у снагу, да ће својега фашистичкога ученика Адолфа Хитлера моћи да води уза се и има поред себе за европску политику. Убиство аустрискога канцелара Долфуса, тога тек излеглог фашистичког пилета, отво-

рило је очи римскоме диктатору. Северни савезник Немачка одједном се показала несигурна, чак и опасна за Италију, и зато је Италија почела разговоре са латинском старијом сестром, Француском. Кроз 1934 ти ће разговори бивати све значајнији и постепено ће водити, преко привредних споразума и братимљења ратних морнарица у Средоземном мору, до правога политичкога споразума (7 јануара 1935). Француска је у то време била толико јака да није могло ни бити питање о сигурности њених граница; њена војска и обавезе локарскога уговора били су јој јаки јемци. У току 1934 из Берлина се често понављало да Немачка, ако јој се врати сарска област (а плебисцит о томе има се извршити у јануару 1935), нема територијално од Француске ништа више да тражи. Та уверавања нису била у Паризу примљена као последња реч Немачке, и ако је другима ван Француске изгледало да после тридесетогодишњег искуства са Алзасом и Лореном Немачка, добивши сарску област, нема да тражи од Француске на Рајни ништа. Француска је у томе видела нешто друго. Она је видела план новог немачкога режима да прошири своју власт и утицај над целом средњом и југоисточном Европом, управо над оном територијом од Балтичкога до Црнога мора (Естонска, Летонска, Литванска, Пољска, Аустрија, Мађарска, Чехословачка и Балканско полуострво), коју је Немачка 1917 држала. Таква Немачка није могла уверити ниједнога Француза тадашње Француске у своје добре намере. Задатак националне владе Думерга био је да направи један ланац савеза, који би могао не само дати отпора до зуба оружаној Немачкој, за случај рата, него јој ометати извршење горње комбинације. Министар иностраних послова Луј Барту, поборник Поенкареове политике, радио је да појача ту политику. Савези са Русијом и Италијом, и још ближе везе са Пољском и са Малом Антантом, били су „против отров пангерманској насртљивости на младе и нове државе“. Политика са те тачке гледана изгледала је оправдана, тим пре што су последњих година почеле лабавити везе између Пољске и Француске, па се и у Југославији и у Румунији осећало неко нерасположење због држања Француске у привредно-финансиским односима. Међутим, париска влада је губила из вида у тој политици да је доласком Хитлера на власт ситуација у средњој Европи била друкчија него пре десетак година. Пољска је гледала у трећем Рајху савезника против Русије, Румунија је рачунала на немачку помоћ за одбрану Бесарабије, а Југославија опет за

снажнији отпор противу Италије. Велика Британија, и ако у истоме положају у погледу државне сигурности као и Италија и Француска, повукла се још јаче у себе. Гледати и чекати опет је преовладало у водећим круговима лондонским. И зато су се они уздржавали од свакога опредељења за нову Немачку или за антигермански блок. Мала Антанта је била између две ватре. С једне стране огроман талас хитлеризма чија су се запљускивања осећала и у њеним границама, с друге стране Француска савезник и зајмодавац са пуним касама, далеко географски од Мале Антанте. Поред тога Италија, која се определила за политику Рим—Беч—Пешта, политику која је била антитеза политике Мале Антанте. Мала Антанта је изабрала, можда после једнога колебања Чехословачке, која је показивала једно време намеру да корегира своју границу према Мађарској („Масарикова ревизија“ и улаз у римски троугао), у 1934 француску тезу, коју је нарочито ватрено заступао румунски министар иностраних послова Титулеско. Цела 1934 година је стварно за Малу Антанту година стварања, осигурања и контра осигурања, година затегнутости у средњој Европи. Посета Луја Бартуа Пољској била је без нарочитог дејства, али посете које су измењали министри Француске, Румуније, Чехословачке и Југославије у току лета 1934 имале су већег значаја, и ако се може рећи да су Југославија и Румунија чувале за себе извесне ствари у тајности у овоме дипломатском послу. Ова француска акција изазвала је контра акцију. Мађарски државници су измењали посете са државницима ревизиониста на Балкану, бугарски краљ је обишао Берлин, који је увек био његова потпора, Хитлерови најближи сарадници су силазили до Пеште, шеф мађарске владе посетио је маршала Пилсудскога. У овој трци за осигуравањем и за реосигуравањем била је изгледа једна заблуда; веровало се и на једној и на другој страни да ће још у тој години доћи до крупних догађаја у Европи. Изгледало је да ће Немачка отпочети те догађаје. Мађарска се нарочито журила да буде у игри и да је овога пута не изгуби. У овој загушливој атмосфери ипак су се у Европи добиле две позитивне ствари: балкански савез учетворо и балтички савез.

Кад је 18 септембра 1934 Русија ступила у Лигу народа, свуда је сматрано да се она враћа опет Европи, што ће рећи да из основа мења свој дотадашњи став. Совјетска спољна политика пролазила је од 1917 до 1935 кроз неколико мена. Од 1917

Совјетска Русија члан Лиге народа

до 1921 је један период, у коме носиоци руског режима сматрају цео свет за њихово ратиште и подижу светску револуцију. У Версаљу, међутим, главни противник Лењина режима, капиталистичко друштво, ликује. Оно није уништено. Капиталистичке државе су поништиле немачко-руски мир потписан у Брест-Литовску 1918. Од 1921 до 1935 је други период у коме Москва рачуна са овим чињеницама: а) постојање капиталистичких сила (савезне и удружене државе Француска, Велика Британија, Италија до 1923, Северна Америка, Румунија, Југославија, Чехословачка итд.), б) побеђене државе: Немачка, Мађарска, Аустрија, Турска, Бугарска (не комунистичке) и в) совјетска држава. Рачунајући са тим совјетска влада ступа у везе са Немачком у Европи и с неким азиским државама за борбу противу капиталистичких држава. У овом другом периоду Совјетска Русија ступа корак даље; склапа уговоре са балтичким државама, Пољском, Турском и Персијом. Сви су ти уговори јемство за њене границе, а доцније и „признање дефиниције напада оружјем“. До маја 1933 Совјетска Русија је остављала одрешене руке трећој интернационали за рад у свима државама, а отада, на предлог Совјетске Русије, усвојен је један предлог од Лиге народа по коме ниједна држава нема права да се меша у унутарње ствари друге државе, нити да помаже нити да одмаже разне покрете у њима. За Совјетску Русију „социјализам није само систем привредне и социјалне равноправности, него он значи пре свега мир. Сигурност између два привредна система не искључује један другога, може се наћи нека средина између оба“. Овакво схватање, објављено у марту 1931 из Москве, показивало је да Русија ступа у ред европских држава, и има да штити само руске интересе. Мрежом гарантних уговора са свима државама Русија је ушла у редовне међународне односе. Од 1931 Русија је правила уговоре о узајамноме ненападању, по примеру уговора што је Лига народа препоручивала, и закључила их са Финском (1932), Пољском (1932), Летонском (1932), Литванском (1932), Естонском (1932), Француском (1932) и Италијом (1933). Од ових уговора најважнији је француско-руски.

Савезни уговор француско-руски, ратификован 1933, био је одбранбен баш као и онај од 1892. Обе стране уговорнице рачунале су на узајамну војничку помоћ за случај неизазваног напада Немачке на једну од њих. У мају 1935 Стаљин, господар

Русије, изјавиће службено „да он одобрава политику Француске којом она спрема одбрану Француске, одржавајући онолики број војничких снага колико је то потребно за њену безбедност.“ У 1934 порасле су јако војничко-пријатељске везе између Русије и Француске, али у исто време и антинемачка расположења. Влада Гастона Думерга спремала је читав један систем обезбеђења од новог налета пангерманства.

Француска и Русија су у мају 1934 претресале систем одбране на истоку Европе, неку врсту источног Локарна. Овај систем је добио пун изражај тек 1935. У 1934 њих две су закључиле пакт да ниједна од њих без претходног споразума не ступа са каквом другом државом у преговоре који би могли шкодити источном пакту. Одмах затим дошла су два друга догађаја. Чехословачка је ушла у састав овога система, а Русија у Лигу народа. Ући као члан Лиге и стални члан савета није била лака ствар. Русија је дуго времена била противу ње, управо докле год нису Јапан и Немачка изашли из Лиге народа. Њени претставници нису били наклоњени томе „стубу капитализма“ и „завери победилаца противу пролетаријата“. Прва је Шпанија говорила у Лиги народа о потреби да у њу уђе Русија. Друга је Мала Антанта, чија су два члана, Чехословачка и Румунија, признале, уз сагласност Југославије „de jure“ Русију. Трећа је била Велика Британија, која је изјавила да „улазак Русије у Лигу народа сматра као главну основу система европске безбедности у који мора ући и источни пакт.“ Француска је затим, заједно с Енглеском и Италијом, настојала да испита остале државе о њиховом расположењу; резултат је био повољан за Русију. Тридесет држава су упутиле позив Русији да ступи у редове чланова Лиге. Русија се одазвала позиву с обећањем да ће поштовати све међународне обавезе и одлуке према чл. 1. устава Лиге народа. Скупштина Лиге народа 18 септембра са 39 противу 3 гласа прима Русију за члана Лиге, а одмах затим и за сталног члана савета. Отада је Русија била најјачи заступник установе Лиге народа, чија јој је морална помоћ требала противу два члана која су изашла из Лиге народа, противу Немачке и Јапана.

Естонска, Летонска и Литванска, мале и недовољно јаке за одбрану од Немачке и Русије, покушавале су, од свога постања, да се обезбеде. Откако је настао нови режим у Немачкој оне су покушале да се још јаче зближе. Кад није Пољској и Русији успело да

Балтички пакт

их међусобно повежу са њима ради одбране од Немачке, а нарочито откада се Пољска везала за Немачку, тада су саме помишљале на споразум. Углед су им били балкански пакт и Мала Антанта. Естонска и Летонска су направиле пакт по коме ће се пред иностранством јављати као целина. Затим се при крају 1934 придружила томе савезу и Литванска; од 3 новембра 1934 све три државе су ратификовале један уговор који у многоме личи на уговор о савезу и о савету Мале Антанте. Уосталом и сам положај и интереси ове три државе, имали су сличности са државама мале Антанте, тј. свака држава имала је посебне интересе, али свака у својој међународној групи заједничке интересе и њихову одбрану.

Нови режим у Немачкој старао се да се и у Аустрији уведе исти режим. Националсоцијалисти су сматрали аустриску републику као једну од немачких држава. Влада

**Хитлер и
Аустрија**

Др. Долфуса сматрала је Аустрију као једну независну, одвојену и ако чисто германску земљу. Утицај владе трећег Рајха био је ипак

толики у Аустрији да је аустриска влада морала да суспендује уставне одредбе и управља на основу нарочитих овлашћења. Одредбе о слободи збора и јавнога изражавања убеђења биле су нарочито наперене против јаке националсоцијалистичке агитације организоване из Немачке са знањем немачке владе. У Тирољу и у Штајерској ствари су се развијале у корист националсоцијалиста невероватном брзином и успехом. Бечка влада је морала предузимати свакојаке мере да се одбрани од овога напада који је водио унутра грађанскоме а и европскоме рату, ако се на време не би спречио. Влада је направила тзв. „патриотски фронт“, организацију за напад и одбрану од „бесомучне пропаганде из Немачке и прускога духа“. Влада је узела и друге мере да отстрани мешање министара Рајха у унутрашње ствари. Једнога од министара, баварскога министра правде, позвала је да напусти Аустрију због његових политичких говора приликом свечаности приређених у Бечу и Грацу поводом 250-годишњице од победе над Турцима под Бечом. После овога настала је терористичка акција националсоцијалиста у Аустрији, која је довела до укидања националсоцијалистичке партије, хапшења и кажњавања. И Немачка и Аустрија су једна против друге појачавале репресивне мере; аустриски националсоцијалисти су помоћу немачких другова нашли склониште у једном логору

у Баварској, на домаку аустриске границе, и из њега слали своје чете које су упадале у Аустрију и вршиле нечувени терор. Дипломатска борба је била оштра између Аустрије и Немачке. Немачка влада је својом безобзирном пропагандом изненадила све државе, те су се оне побринуле да стишају немачку насртљивост. Аустрија се и сама обраћала њима за помоћ. Прво се обратила Италији и Ватикану и тамо је одмах наишла на добар одзив. Разговори који су започети у пролеће 1933 завршили су се пактом у троје.

Француска је била нешто спорија у давању ефикасне помоћи Аустрији. Она јој није одмах дала свој део међународнога зајма, који је одобрила Лига народа, нити моралну потпору. Аустрија није била још довољно сигурна Француској и тек кад је дошло скоро до прекида нормалних веза између Аустрије и Немачке, онда је Француска кренула. Убрзо је и Енглеска приступила овоме покрету за чување финансиске и политичке самосталности Аустрије. Италија, која је још одржавала добре односе с Немачком, чинила је Хитлеровој влади претставке у погледу измене става према Аустрији, пре него што то учине и Француска и Енглеска. Немачка је онда дала изјаву Италији да ће обуставити нечувену пропаганду противу аустриског режима, али кад су по истој ствари дошли претставници француске и енглеске владе, берлинска их је одбила с изјавом да „нико нема права да се меша у аустриско-немачке ствари“. Обећање дато италијанској влади није међутим извршено; напротив, пропаганда из Минхена сада је свом жестином премашила ону пре корака Италије у Берлину. Италија се сад нашла у незгоди; бранила је Немачку пред светом а одбрана је остала узалудна, зато је она предузела да с Аустријом припреми нешто друго. На састанку са аустриским канцеларом у Ричоне Мусолини је спремио предуслове за савез познат као „троугао Рим—Беч—Пешта“. Француска, која је допустила Италији акцију у средњој Европи, са Енглеском је помогла да Аустрија може појачати број војске мимо одредаба међународних уговора. И тако је Аустрија поред редовне добила једну нарочиту народну војску као резерву. Оно што је одбијено Немачкој дато је у 1933 Аустрији с обзиром на „терористичку борбу против аустриске владе“. Овај поступак сила нарочито је био оправдаван радом организације аустриских националсоцијалиста. Преко пет хиљада Аустријанаца избеглица логоровало је у Немачкој. У логоришту spremала се „аустриска

легија" у руковању оружјем и вештини герилскога ратовања. У самој Аустрији стално је било нереда потстрекаваних из Немачке, а у октобру је извршен и први атентат на аустрискога канцелара Долфуса. Ово је изазвало владу да прогласи опсадно стање у Аустрији и да предузме енергичне мере противу терориста. Мора се рећи да је с обе стране, аустриске и немачке, и поред ове озбиљне затегнутости покушавано измирење. Немачки услови су били: а) вратити сва права националсоцијалистима као политичкој партији у Аустрији, б) амнестирати све националсоцијалистичке вође, в) дати претставницима националсоцијалиста места у влади и г) ићи на изборе. Аустрија је на то одговорила: а) да треба престати са непријатељском акцијом, б) да Немачка третира Аустрију као независну државу и в) да Немачка призна да је Аустрији немогућно признати једну партију која прима директиве из иностранства. Обе стране биле су далеко од споразума, па ипак учињен је почетком 1934 у том правцу још један покушај који није успео, јер је бечка полиција баш у часу разговора о споразуму открила једну нову заверу спреману из Немачке противу постојећега стања у Аустрији. Аустријска влада је морала упутити протест у Берлин са претњом да ће ствар изнети пред Лигу народа. Протестна нота бечке владе била је пре судска оптужба него дипломатски акт; на њу је дат „одговор на тужбу“. Немачка је у одговору побијала све аустријске наводе, и завршила изјавом да је цела ствар предмет Немаца, и да као таква нема места да иде пред Лигу народа; а ако је аустријска влада и поред тога изнесе, она ће дати свој одговор.

Аустријска влада је, пре него што је дошао одговор из Берлина, предузела испитивања у Лондону, Риму и Паризу о акцији у Женеви. После разних разговора Италија, Енглеска и Француска су се сагласиле да објаве овакво саопштење: „Аустријска влада затражила је од влада Француске, Велике Британије и Италије да се изјасне како оне на основу предатих им докумената гледају на мешање Немачке у унутарње ствари Аустрије. Разговори о томе предмету, измењани између трију влада, показали су да се оне све слажу о неопходности очувања независности и целокупности Аустрије сходно уговорима о миру“. Ово саопштење није давало Аустрији нову гаранцију, нити јој је спречавало да свој спор изнесе пред Лигу народа, а отклањало је донекле даљу појачану активност Немачке. Аустријска влада је сад имала слободне руке да спор са Немачком изнесе пред Лигу наро-

да, али су је у томе спречавали унутарњи догађаји. Пред крај 1933 и током 1934 водила се оштра унутарња борба између социјал-демократа и присталица ауторитативнога режима који је носио Др. Долфус, чист преставник клерикалнога фашизма. Борба је била крвава. Од почетка фебруара 1934 настало је обрачунавање између социјалиста и владиног патриотскога фронта коме је била потпора фашистичка организација „Хајмвероваца“. Обрачунавање се вршило топовима и митраљезима, а свршило се укидањем социјалдемократске партије, укидањем политичких слобода за опозицију и увођењем режима који је био близу и Ватикану и Квириналу. Нови устав од 30 априла 1934 припремао је корпоративну државу какву је пре неколико година замишљао Ватикан у једној папској посланици о привредној организацији друштва. Дејство ових догађаја у Европи било је двојако. У Италији су били задовољни, а на западу је осуђена употреба топова за уличне борбе; међутим, они су довели до некога примирја између Немачке и Аустрије. Стварно, то је била припрема за нову борбу. Немачки националсоцијалисти ступили су одмах у везу са растућим аустријским социјалистима (против којих су се раније борили), а саветовали су својим присталицама у Аустрији да се примире. Аустријска влада је имала пуне руке посла да очисти управу од шуцбунда — социјалистичких организација, и усклади своју организацију патриотскога фронта са сличним организацијама, нарочито Хајмвера, који је преко кнеза Штаремберга стајао у вези са италијанским фашистима. Примирје је било краткога века, једва месец дана, па је поново отпочела терористичка акција. Атентати на железнице и железничке објекте, електричне централе, државне фабрике, водове, и томе слично, били су свакодневна појава. Канцелар Долфус, који је био узео у своје руке неколико важних министарстава, поопштио је мере безбедности, али није могао спасти оно што је главно за његов режим, своју главу. Националсоцијалисти су припремили једну заверу у којој је и Др. Долфус убијен. На дан 25 јула националсоцијалисти су упали у владин дом и покушали да целу владу ухапсе, убили Др. Долфуса, али су убрзо савладани од војске и полиције. У самој унутрашњости Аустрије био је неколико дана прави метеж. Италија, чији је љубимац био Др. Долфус, поред изјаве да ће чувати режим у Аустрији послала је у јужни Тирол неколико дивизија са великом масом топова — да поткрепи своје изјаве о независности Аустрије.

Југославија, у коју се било сручило неколико хиљада бегунаца из Аустрије, показала је да ће и она слично Италији радити ако војска Италије ступи у Аустрију. Да би се избегао сукоб у који су се могли умешати и остали чланови Мале Антанте, Француска и Енглеска су убрзале са изјавом да остају на томе да је независност и целокупност Аустрије једна европска неопходност. Енглеска и Италија су са Француском намераваале да наставе даље акцију да се ствар доведе у ред. По свему судећи било је договора између завереника у Аустрији и аустриске легије у Баварској, која је имала пуну потпору немачке владе преко Хабихта, немачкога инспектора за аустриске бегунце у Минхену. То је био повод за нову узнемиреност, али је она брзо прошла у Европи, јер су се тргли најпре Немци у Берлину а затим и агитатори у Аустрији. Реакција противу „политичкога гангстеризма“ била је јака. Аустријанци су се окупили око владе Др. Шушника и стали бранити своју индивидуалност; аустриско родољубље се будило. Влада Др. Шушника, и ако је имала пуне затворе завереника и њихових саучесника и још местимичне нереде по Аустрији, ипак је успела да добије поверење Француске и Енглеске, које су помогле да се одржи и даље повећани број народне војске на 8000, поред уговором о миру одобренога контингента. Француска дипломатија, под утицајем римске, покушала је да приволи Енглеску да с Италијом направе неку врсту гарантног пакта за Аустрију, и да је опуномоће „да у њихово име буде на бранику независности Аустрије“. Овој комбинацији су биле противне Енглеска и Мала Атанта, а гаранција Лиге народа била је бар донекле и раније обезбеђена уставом Лиге и чланством Аустрије у њој. Место овога Француска, Велика Британија и Италија обновила су фебруарску изјаву и потврдиле да је „независност и целокупност Аустрије основа њихове спољне политике у средњој Европи“. Пред крај 1934 године односи између трећег Рајха и Аустрије били су се нешто поправили; Немачка се трудила да их поправи пославши у Беч, као нарочитога изасланика, фон Папена, некадањег канцелара. Једна и друга страна су међутим остајале на своме; између Аустрије и Немачке спор је био одложен на неодређено време.

Угљени рудници у сарској области са свим материјалом и инсталацијама за експлоатацију предати су Француској у пуну својину. Поред изричите одредбе у версалајском уговору о томе, имало је и других ко-

Сарска област

јима је Немачка овлашћена да их откупи на случај да се после петнаест година сарско становништво изјасни за повраћај Немачкој. А до 1935, када се имао извршити плебисцит, сарском облашћу управљала је влада чији је председник био Француз, а остали чланови један Немац, један Белгијанац, један Данац и један Канађанин. До Хитлеровог доласка на власт ствари су ишле у овој области свакојако, али од марта 1933 почео се осећати утицај из Рајха, онако исто као и у Аустрији и готово с истим резултатима.

Лига народа спремаала се за дан плебисцита. Она је пре свега о томе обавестила све заинтересоване државе. Немачка је прешла ђутке преко позива пошто је отказала даље чланство у Лиги народа. На седници савета Лиге од 20 јануара 1934 одлучено је да се има извршити слободно, тајно и ефикасно народно гласање. Али то није било главно, главно је било решити нека техничка и политичка питања. Техничка питања су се односила на припреме и извршење гласања на дан 13 јануара 1935, а политичка ће се јавити после гласања између Немачке и Француске у погледу предаје рудника, инсталација и накнаде штете, а нарочито регулисања положаја извесних симпатизера Француске и политичких емиграната-социјалиста, који су се из трећег Рајха повукли у ову област од доласка Хитлероваца на власт и радили противу њихова утицаја. Што се више приближавао дан плебисцита све је више грозница захватала становнике сарске области, Немце из Рајха и Французе. У почетку 1934 било је изгледа да ће плебисцит бити изведен под мучним приликама. Пред крај 1934, ипак, после многих преговора између Немачке и Француске а помоћу европске дипломатије, нађен је један споразум. Велика заслуга је углавном Лиге народа што је 3 децембра у Риму одбор Лиге, коме је председавао барон Алојизи, италијански делегат у Лиги народа, успео да обе стране закључе споразум. Немачка је пристала да откупи за цену од 12.000.000 енглеских фунти француску својину и да се обавезе да неће гонити антинационалисте у сарској области после плебисцита.

Енглеска влада је помогла да се повољно реши и питање контроле и реда при гласању. Она је предложила, а Лига народа усвојила, предлог да се то повери одредима иностраних војски, у којима не би било ни немачких ни француских војника. Лига је решила да одреди енглеске, италијанске, холандске и швед-

ске војске врше ту дужност. Ове трупе су пред крај 1934 и ступиле на земљиште сарске области да одржавају ред.

Становници сарске области имали су да се при гласању изјасне: а) или да остане по староме, тј. режим Лиге народа, б) или да се сарска област присаједини Немачкој, или в) да се присаједини Француској. Плебисцит се углавном имао водити за Немачку или за старо стање, што је опет значило за Француску. На самоме тлу уочи самог гласања настала је врло жучна препирка и борба. Националсоцијалистичка странка из Немачке помагала је „немачки фронт“ (тј. националсоцијалисте) а католички центар, социјалдемократи и комунисти, су сједињени радили за „status quo“ и то са изгледима за успех јер су их помагале сличне партије у Француској. Од почетка 1934 па до француско-немачкога споразума у Риму од 5 децембра 1934 ствари су се толико заоштриле да је и у овом делу западне Европе завладало стање слично ономе на Балкану у доба младотурске револуције. Терористичка акција националсоцијалиста била је дуго предмет за претресање у савету Лиге и изазивала Француску да припрети Немачкој. У мају месецу затегнутост је била врло велика. У јуну је попустила, јер су обе стране направиле споразум: 1) удржавање од притиска и принудних мера, и спречавање и кажњавање акције обостраних поданика, 2) установљавање једнога суда, који би у новоме режиму имао да решава све спорове и накнаде по предметима под 1, с тим да се у сарској области одржи годину дана од времена гласања један прелазни режим и 3) предавање Лиги народа на решавање спорова о овим стварима између Француске и Немачке као и заштита гласача у тој области. И овај споразум као и онај од децембра нису много поштовани од све већег националсоцијалистичкога заноса. У Женеви се једва чекало да дође 13 јануар 1935, и ако се предвиђало да ће плебисцит испасти у корист Немачке. И доиста резултат гласања је то показао. За присаједињење Немачкој гласало је 477.119, за режим Лиге народа 46.513, за присаједињење Француској 2.124, а празних листића је било 2.197. Нешто вешта пропаганда, нешто споразум између Берлина и Париза, нешто динамика националсоцијалистичких организација и велика новчана средства, а највећма немачко осећање становништва најзад је победило. Савет Лиге који је од 11 јануара 1935 стално заседавао одлучио је да се изврши што пре предаја сарске области Немачкој, али Француска је тражила гаранције да се одредбе

о демилитаризацији примене на њу, и да се извесним утврђењима укине стратегски значај. Споразум између Немачке и Француске постигао се тек 28 фебруара 1935 али је остало још питање прогона оних који нису у сарској области гласали за трећи Рајх. Многи од тих су бежали у Француску и о њима је морала водити рачуна и Лига („Нансенова канцеларија“). Лигина комисија предала је тек 1 марта 1935 сарску област властима Рајха. Тада је Хитлер дао ову изјаву: „Повратком сарске области Немачка нема шта тражити територијално од Француске и ја изјављујем да нећемо више ништа ни тражити. Ми смо сада уверени да је дошло време за смиривање и измиривање... Ја желим да уверим свет о нашој великој жељи да очувамо мир, као и о одлуци да повратимо нашу једнакост права до пуне мере, и кад њу повратимо да у потпуности сарађујемо на стварању и чувању оне међународне узајамности која је битни услов за благостање народа у свету“.

Лавал, француски министар иностраних дела, закључио је 7 јануара 1935 пакт са Мусолинијем. То се сматрало као догађај првостепене важности; у Немачкој су га примили са негодовањем а у средњој Европи су одахнули, јер су мислили да је учињен крај италијанско-францускоме парничењу од 1923 до 1935. Предмет за споразум била су спорна питања: Африка, Средоземно море и југоисточна Европа. У Африци је био спор око Туниса, који су Италијани сматрали као отету колонију; око граница у Либији а према тајном лондонском пакту од 1915; око Абисиније, коју је Италија одавно прижељкивала да освоји; а у југоисточној Европи око Аустрије и Мађарске. Само у гледишту на Немачку није било мимоилажења између Француске и Италије, јер су је држали за заједничког противника. У спору са Немачком Француској је више вредела Италија него Абисинија и Југославија, а Италији више Француска него Мађарска. Што се тиче Аустрије она би и једној и другој служила као гаранција против аншлуса.

Око овога споразума било је раније речи, још од 1927 кад је шеф италијанске владе означавао 1935 годину као годину „кад ће се чути наш глас и признати наша права.“ У 1928 Бријан је почео са Италијом разговоре о Африци. Ови разговори су се протезали без резултата неколико година, и са питања о Африци преговарачи су прешли на питање о равноправности у

**Италијанско-
француски
споразум**

ратној морнарици. Разговори ове врсте, стручни и дипломатски, прекинути су доласком националсоцијалиста у Немачкој. Француска је послала у Рим изванреднога посланика у лицу А. де Жувенела, који је припремио земљиште за споразум и завршио дело „директоријума“ у четворо. Већ је било одређено и време за један коначни разговор у Риму између Бартуа и Мусолинија, али је погибија Луја Бартуа у Марсељу одложила ствар до 4 јануара 1935. Од 9 октобра 1934, тј. од дана марсељскога атентата, до посете Пјера Лавала Риму, било је тешкоћа. Једна таква је била у томе што је Италија желела да француско-италијански споразум о аустриској независности потврде Чехословачка и Југославија без Румуније. На тај начин би се Мала Антанта окривила, а она је у то време била једна међународна јединица. Друга и већа тешкоћа била је у томе што је Италија тражила да се у италијанско-француски споразум не увлаче друге мале државе изузев само као накнадни потписници, али никако Мала Антанта као целина. Трећа тешкоћа је била око концесија у Сомалиланду и на железницама Цибути—Адис-Абеба. Све три тешкоће су уклоњене тек пред сам дан доласка у Рим шефа француске спољне политике Лавала. У Риму су склопљени: један споразум о исправци граница у духу лондонскога тајнога пакта од 26 априла 1915, један протокол о Тунису и једна декларација о привредној сарадњи.

Што се тиче аустрискога проблема у споразуму је предвиђено да се позову нарочито заинтересоване државе (Италија, Чехословачка, Мађарска, Југославија и Немачка) да закључе с Аустријом један пакт о немешању у унутарње ствари и о гаранцији њене самосталности. Овоме споразуму требало је да приступе одмах Француска, Пољска и Румунија. Докле се то не изврши Лавал је потписао са Мусолинијем о Аустрији један „консултативни пакт“, за случај да се појави нека непосредна опасност за независност или целокупност Аустрије.

У погледу немачкога наоружања споразум је био: да по једна држава не може изменити својом једностраном акцијом обавезе у погледу наоружања; да Италија и Француска сложено поступају ако се ово питање практично појави, тј. ако Немачка буде противно урадила.

„Лавалов споразум“ изазвао је свакојаке коментаре у току 1935 године, нарочито кад је Италија ушла с војском у Абисинију. На оптужбу да је оставио одрешене руке Италији

у Абисинији, која је увек сматрала Француску као пријатеља и заштитника, Лавал је у Народној скупштини (28 децембра 1935) говорио: „Нисам ја предао Абисинију Италији, ја сам се само одрекао права за даље повластице у Етиопији осигуравши Француској рентабилитет железнице Цибути—Адис Абеба (железница из францускога Сомалиланда до абисинске престонице). Ја нисам имао на уму да ће Италија прибећи оружју него само мирним сурађивањем према њеној потреби продрати у Етиопију“... Лавал се није одбранио пред француским јавним мишљењем. Мусолини није опет успео да развеје страх код Мађара у погледу споразума о дунавскоме проблему, и ако су Мађари јавно и службено били сложни за „пакт о немешању“ у аустриске ствари. У Малој Антанти су ствари стајале другачије. Чехословачка је оберучке прихватила овај пакт о Аустрији. Румунија није била за ову ствар много заинтересована — под условом да се у Бечу не јави одмах Ото Хабзбуршки. Југославија је напротив била узнемирена. Њен савез са Француском значао је јемство противу агресивности с апенинскога полуострва (крајем јануара било је протеста код југословенске владе од стране ванпарламентарне опозиције због овога италијанско-францускога споразума). Балканска Антанта је налазила да треба допунити другим споразумима овај француско-италијански споразум, водећи рачуна о специјалном положају држава у средњој и источној Европи; Русија је претпостављала за мир у средњој и источној Европи један „источни Локарно“; Аустрија, управо влада Др. Шушника, била је врло задовољна новим пријатељством и „римским миром“. У Пољској је влада била скептична а опозиција пристожно задовољна италијанско-француским пактом. Немачка је била углавном незадовољна овим пактом, и ако јој је као главној држави средње Европе остављао место у „дунавском пакту“. У исти мах неутралисана је свачија акција у унутрашњим стварима Аустрије.

Једина држава која је са искреном и правом добродошлицом дочекала овај пакт била је Енглеска. Њој је увек на срцу стајало француско-италијанско измирење. У њему је она гледала учвршћивање мира у Европи, могућност за ограничење оружања на мору, контра баланс војничкој снази Немачке, равнотежу сила у Европи коју је трећи Рајх пореметио. Крајем 1935 године Енглези су променили своје мишљење по овој ствари.

НОВА ЕВРОПА 1935—1938*

РУСИЈА

Десет година рада после локарнскога пакта, западног пакта безбедности, Француска није могла створити источни пакт безбедности. Немачка је чинила све да спречи његово остварење. Зато су Француска и Русија **Руско-француски пакт** закључиле без Немачке такав пакт, али тек по одобрењу Велике Британије. Велика Британија је тај уговор сматрала као гарантни уговор о узајамној безбедности под једнаким условима. Пољска је, имајући свој десетогодишњи пакт о ненападању са Немачком, као и Немачка остала по страни (в. прилог, француско-совјетски пакт). Одмах затим Чехословачка је потписала (16 маја) сличан пакт са Русијом. И овај пакт као и онај горњи је чисто дефанзивнога карактера.

Оба ова савеза су последица доласка на власт национал-социјалиста у Немачкој. Ови су сматрали да је овим увучен нови источни европски и азијатски чинилац у Европу и извршена припрема болшевизације Европе. У ствари Немачка није трпела принцип колективне безбедности, а ова два уговора су била израз тога начела које је истицало из устава Лиге народа (чл. XVI).

Француско-руски пакт безбедности био је повод да се Немачка једнострано одрекне локарнскога уговора, без обзира на њене обавезе из тога уговора, а који није био никакав диктат Француске и Енглеске. Француска је покушала да, у питању око овога поступка, изведе Немачку пред „стални суд за међународну правду у Хагу“, али је ова то одбила. И овај суд је сматрала као дело версаљскога уговора.

* Ова глава је додаток „Дипломатској историји нове Европе 1919—1935“. У овоме додатку су само укратко приказани европски догађаји последње три године. Исто тако у одељцима „Уговори“ и „Хронологија“ додати су важнији уговори и главнија хронолошка дата од 1935—1938 године.

Руска влада је својим „пјатиљеткама“ (две по пет година) намеравала да Русију учини независном од иностранства, да је индустријализује. Већ при крају извршења те намере у Русији се опажала промена у унутарњој и у спољној политици. Унутра и споља тражио се мир; да се изведе један онакав чиновски план о индустријализацији једне примитивне земље требало је пре свега мира унутра. У томе размаку времена руска национална свест се постепено дизала али с њоме и војничка опрема. Немачка и Јапан били су од 1904 два опасна противника Русији; тридесет година доцније такво се расположење повећало. Данас су Руси, емигранти или не, ма где били, за начело: „Русија пре свега“.

У петогодишњим привредним плановима Русије важно место је заузимало **колективизирање** приватних посела. У први мах одузети су поседи од 30,000.000 сељака. У 1936 години се повратило толико у назад да је сад право својине врло мало ограничено. Свакоме сељаку је осигурано око 3,5 хектара земље.

Образовање младежи исто тако прилази све више обавезној настави и у руском националном духу. Породично право и политика су, такође, знатно измењени и у духу учвршћивања породице. По школама је све мање ортодоксних марксистичких уџбеника.

Вера православна није више оштро прогоњена као у почетку руске револуције, и ако је атеизам још религија многих.

Војнички и национални дух је све јачи, он је у двојној сразмери јачи према оружаном снази.

У новембру 1936 на конгресу свих Савеза С.С.Р. поднесен је нови руски устав. По томе уставу Русија је овако уређена. Основи совјетске државе: „ко не ради нек умре од глади; на свакога по његовој способности, свакоме по његову раду“. I. Народно представништво са 1143 посланика (Врховно веће састављено од две скупштине, Савета С.С.С.Р. и Савета народности); Народни представник бира се непосредним и тајним гласањем; народно представништво је суверена власт која поставља министре и највише чиновнике, народни посланици треба да су неповредни са правом интерпелације. II. Русија је подељена на једанаест федералних области. III. Права грађана: равноправност свих без обзира на народност и расу; слобода свести и вероисповести, говора, збора и штампе, неповредивост дома и личности. IV. Судска неза-

висност, суђење по закону, судије бира Врховно веће на пет година. V. Војска: општа војна обавеза је света дужност за свакога, а избегавање ове обавезе је злочин. VI. Право на рад, — мушкиње и женскиње равноправни — обезбеђено на 7 сахата дневно, право на одмор, на пензију, на боловање, на школовање... Све ове и друге многобројне одредбе у уставу утврђују власт два милиона људи над 170 милиона. Нови устав је надахнут философијом једнопартискога система (олигархија), и био је повод за борбу њену противу ортодоксних комунистичких представника у Русији, стаљиниста противу троцкиста. У 1934 је московска влада за навек уклонила сто двадесет највиђенијих људи из својих редова (афера Кирова, комесара лењинградског). У 1935 политичка организација О.Г.П.У. је растурена. У 1936 осуђен је и побивен цвет старих бољшевика. „Револуција је почела ждерати своја чеда“. У 1936 је извршено последње чишћење у руској војсци. Маршал Тухачевски, творац нове руске војске, са многим официрима изведен је пред суд, сви су осуђени и побивени. Сви цивилни завереници су изведени пред суд под оптужбом за издајство руских националних интереса. Троцки је, сад у емиграцији, био на староме „пре свачега светска револуција“, „све што би се сад уступило а то су Украјина, Одеса и цело Подунавље великој тевтонској сили, повратило би се доцније“. Троцки није сматрао да су немачки националсоцијалисти највећа опасност за европски мир. Тевтонци и Јапанци били би драгоцени помагачи Троцкога да обори режим у Москви. Овај ортодоксни доктринар је био испод руке савезник старих непријатеља Русије, од 1918 до данас. Његов противник Стаљин, мање доктринар, прави азијатски деспот, био је за мир у Европи, пришао Лиги народа, склопио савез са Француском и са Чехословачком. Официрима је тако исто суђено за издајство „рођине“; маршал Тухачевски и његови другови официри су осуђени што су, тако исто, испод руке радили уз помоћ Немачке на обарању режима и на савезу са Немачком, на промени равнотеже сила у Европи. Спољна ознака ове борбе која још траје јесу размимолажења у схватању и тактици у унутарњој политици и да ли треба ићи са данашњим Рајхом или са западним демократијама у спољној политици. Унутарња суштина борбе јесте власт. Садња ситуација: унутра терор, споља Лига народа.

ИТАЛИЈА 1934—1938

У унутарњој политици: 1) држава је све, личност ништа; 2) држава има свој морал, своју веру, своју политичку мисију у свету, своју функцију у социјалној правди, своје дужности у народној привреди; 3) држава може остварити своје задатке кроз одабране и активне људе; 4) Мусолини има увек право. То је фашистичко „Вјерују“. У програму фашиста у Италији расизам није играо никакву улогу. Мусолини је говорио да је раса пре једно осећање него стварност. У 1938 су почете рестриктивне мере политичке природе против Јевреја; њима се приписују мере за тешко привредно и финансиско стање у Италији од рата у Абисинији до данас.

У спољној политици: осовина Рим—Берлин само до бољих прилика, а подупрта бруталном силом.

У септембру 1935 Италија улази у Африку са војском да освоји Абисинију. Главни разлози за неизазвани рат противу ове државе чланице Лиге народа су ови: а) освета за пораз код Адуе 1896; б) животна потреба Италијана; в) безбедност у источној Африци; г) право учествовања у цивилизаторској мисији Европе у Африци. Обавезе Италије, међутим, у погледу Абисиније биле су ове: 1) као потписница устава Лиге народа имала је Италија сваки међународни спор који би могао одвести прекиду односа, подвргнути изборноме суђењу; 2) као потписница Келоговог пакта Италија се била одрекла рата као оруђа за своју народну политику; 3) као потписница енглеско-француско-италијанског пакта од 1906 обавезала се да чува територијални status quo Етиопије; 4) као потписница устава Лиге народа она је предложила Абисинију за члана Лиге народа 1923 и примила моралну обавезу да је чува; 5) као потписница пакта енглеско-италијанског од 1925, дала је свечану изјаву да тај акт не крњи никако суверенитет Абисиније; 6) као потписница абисинско-италијанског пакта о ненападању („трајни мир и вечито пријатељство“, 1928) морала је да подвргне сваки спор с Абисинијом изборноме суђењу не прибегавајући оружју; 7) као потписница италијанско-абисинске изјаве лојалности уговору од 1928 да „никакве намере за напад нема“ (29. IX. 1934); најзад, на седници савета Лиге народа (15. IV. 1935) дале су Абисинија и Италија изјаву да ће своје спорове решавати мирним путем у духу њиховог уговора од 1928. План за напад на Абисинију био је, међутим, готов још почетком 1933.

У децембру 1934 почеле су прве италијанске чарке код Вал-Вала. Абисинија је у марту 1935 позвала Лигу народа да сукоб код Вал-Вала испита у духу чл. XV устава. Италија одговорила нотом оптужујући Абисинију да спрема напад. Италија је имала у цепу Лавалов „дезинтересман“ о Абисинији. У априлу 1935 на састанку у Стреси ни Француска ни Енглеска ни Италија не помињу Абисинију. Италија шаље све већу војску, а Лига народа, на предлог Лавала, одлаже претресање италијанско-абисинског спора. Енглеска, међутим, у јуну 1935 скреће пажњу на тространи уговор од 1906 о независности Италије, и предлаже Абисинији да уступи Италији предео Огаден и сама жртвује мало пристаниште Зеилу. Француска одбија тај предлог, а Италија одговара на то мобилизацијом и „ратом противу Лиге народа ако мора бити“. Савет Лиге народа, несложен по садржини целог сукоба, био је сложен да прогласи Италију као неизазваног нападача и предузме санкције у духу устава (чл. XII). Француска је желела да спасе начело колективне безбедности, али Лавал је помагао Италију у абисинској авантури противу Енглеске која је озбиљно спремала санкције. Да су се ове две силе онда сложиле и да није било парламентарних избора у Енглеској сигурно би Етиопија била спасена од „рата за цивилизацију и ослобођење“. Докле су се водили телефонски разговори између Лондона и Париза, Италија је ушла у „рат без милости“. Немачка је у марту 1936 ушла у Поруђе. У савету Лиге народа се одлагало, због неслагања Француске и Енглеске, претресање садржајних санкција противу Италије; Лавал је тврдоглаво остајао уверен да је судбина његове земље да игра другостепену улогу у светској политици. Савет Лиге народа је начело огласио embargo за нафту, али није практично ништа предузео. Исто је било и са другим санкцијама. И тако су у јуну 1936 пред скупштином Лиге народа европске силе признале: неуспех санкција, успех неизазваног нападача, немоћ Лиге народа да брани начело колективне безбедности. Тајни споразум француско-енглески (10. септембра 1936) Лавал—Хор „да се не употребљава против Италије ни сувоземна ни поморска сила, дакле ни блокада ни затварање Суеца“, довео је ствар онде где је Италија хтела. У Средоземном мору осетила се Енглеска несигурна као и Француска, и зато је Енглеска склопила са Југославијом, Грчком и Турском с једне и са Француском с друге стране, споразум о узајамној помоћи, за случај да Средоземно море постане поприште рата.

Од 30 јуна до 4 јула 1936 вођена је дебата у скупштини Лиге народа о абисинској ствари. Сам абисински цар Селасије I тражио је од ње правду и извршење обавеза по уставу Лиге народа: „Ја тражим од сила које су обећале јемство за колективну безбедност малих држава, какве мере мисле оне да предузму... какав одговор да предам моме народу.“

Енглеска је преко министра спољних послова Идна признала да су се санкционистичке мере показале недовољне; сувише брза малаксалост самих бранилаца у Етиопији, онемогућила је примену санкција. Санкције нису пропале што су биле недовољне, него зато што примењивачи нису били срчани да их изведу у пуној ширини. „Кад би Енглеска веровала да би даља примена санкција могла да поврати Етиопију у првобитно стање, она не би од њих одустајала ако би и друге државе уз њу пристале... Сад би само војничка акција могла да то изradi, а у данашњим приликама то је немогућно...“ Тако су укинуте санкције, што су неки државници узели као доказ слабости и Лиге народа и њена два најјача браниоца, Француске и Велике Британије.

Италија је брзо постала номинални господар Етиопије, чији је народ, неспреман и ненаоружан модерно, брзо попустио. Италија је пред собом имала оно што је теже од самога рата: ликвидирање абисинскога рата. „Абисинија је дању италијанска а ноћу абисинска.“ Италија се прогласила царевином; многе државе су је признале али још не све. Француска још није формално то учинила.

Пре него што је почео грађански рат у Шпанији, незадовољници су имали испод руке помоћ из Италије а тек затим из Немачке. Кад је рат почео онда је та помоћ била јавна. При-

Рат у Шпанији

видан повод је био ширење светске револуције у Шпанији, прави разлог је био стратемски. Ослабити положај Енглеске у Гибралтару, ослабити везе Француске са њеним колонијама, створити Француској трећи фронт на Пиринејима за случај рата, а тиме ојачати положај Италије у Средоземном мору, то је био план Италије. Италија је спремала овај план онда кад и онај за упад у Етиопију.

Шпански грађански рат је последица сукоба левике и деснице, законитости и буне — и мешања страних сила у тај сукоб. Републиканска страна — левица — је до новембра 1933 имала одобравање од већине у народу; од 1934 националисте — десница

— су доста јаке. На изборима од фебруара 1936 левица је добила већину — из које је изашла влада народнога фронта. (Народни фронт: 4,356.000 гласова, десничари: 4,570.000 гласова, центар: 340.000 гласова. По изборном закону извршен је распоред посланика: 270 за народни фронт, 140 за десничаре и 60 за центар). У тој влади није било праве слоге о земаљским социјалним и привредним реформама. У народном фронту је брзо преовладало крајње левичарско мишљење; слично је било и на десници. Састављена од пет група, неслагања о политичким проблемима довела су да преовлада крајње десничарско гледање. Десница изађе из парламента, и отада настају сукоби. У јулу 1936 почеле су буне, најпре у Мароку па онда у појединим областима Шпаније. Влада је почела купити и оружати милицију, а генерал Франко, вођ деснице, мароканце и официре. Народ у Шпанији се изделио у готово два равна ратујућа логора; ове логоре су формирали страни утицаји у два идеолошка фронта, комунизма и фашизма. Грађански рат, са свима нечувеним последицама за шпански народ, подржавале су туђе силе. Шпањолци се међу собом зверски сад истребљују, али остају своји, и није могућно да обе стране не воле своју земљу и да желе ову или ону страну силу као водећу снагу у Шпанији.

Несумњиво је утврђено да су руски револуционари имали удела у стварању грађанскога рата у Шпанији и то најпре присталице Лава Троцкога а тек доцније присталице Стаљина. Оба ова човека су помагала мадридску владу; њихова акција је била најпре подвојена. Кад је дошао Мадрид у питање, совјетска помоћ је, дотле незнатна, била појачана. Исто тако није спорно да су у јулу 1936 Немци почели слати ефективну помоћ генералу Франку, који је, захваљујући многим приликама, постао вођ деснице и диктатор. У то исто време су и Италијани почели снабдевати генерала Франка ратним материјалом и стручњацима, нарочито авијатичарима. У октобру 1936 совјетска влада је тражила да се дигне забрана уношења ратног материјала и ратника у Шпанију, наводећи као разлог огромне количине ратнога материјала које улазе из Немачке и Италије. Совјетска влада отада и сама узима све активнијега учешћа у снабдевању мадридске владе војском — нарочито аеропланима. Немачка и Италија признају у ово време владу генерала Франка и шаљу своје посланике у логор генерала Франка, што доцније учинише и друге земље па и Југославија. До краја 1936 одлазили су добровољци

и левичарима и десничарима у Шпанији, а у 1937 и Немачка и Италија шаљу своје трупе генералу Франку у помоћ. Главни део ових трупа слала је Италија а Немачка официре и стручњаке за главне позиције на ратишту. Службена Италија је признавала 40.000 људи; после пораза италијанских трупа на Гвадалахари нађени документи утврдили су политичке и стратешке планове и намере римске владе: освајање Мадрида, Балеарских острва, и претежни утицај преко Шпаније у западном делу Средоземнога мора. После овога пораза на Гвадалахари Немци су почели повлачити своје војнике из Шпаније остављајући само стручне официре на важнијим позицијама у Шпанији, где се њихово искуство није показало много охрабрујуће; моторизоване трупе и авијација имале су неповољне оцене са свих страна.

У часу кад се ово догађало са две италијанске дивизије на Гвадалахари, римски кабинет је закључио са лондонским „џентлменски“ споразум, који је у Средоземном мору признавао: 1) старо стање ствари тј. слободан пролаз, улаз, излаз за обе стране; 2) независност Шпаније па дакле и Балеарских острва. Али, ступање на снагу овога споразума и даљи разговори о Абисинији и другим питањима, били су условни, „тек пошто се повуку италијански добровољци из Шпаније.“ До данас (октобар 1938) није дошло до пуног повлачења ових војника, па дакле ни до остварења „џентлменскога споразума“.

Француска и Енглеска су од почетка грађанскога рата у Шпанији биле за политику немешања. Оне су створиле „одбор за немешање“, међународну установу коју су нападачи исмевали, више него и једну међународну установу. На седницама те установе мачевале су се две европске групе сила на штету Шпањолаца и на ругло цивилизације; Енглеска и Француска су, држећи се заједно, успеле да Шпанија не буде повод за европски рат. Супротна страна је ставила што је више могла снага у уверењу да ће од генерала Франка добити једна Балеарска острва а друга Мароко, када он победи. Али, у јануару 1937, Француска је упутила опомене и Берлину и генералу Франку као и шпанском комесару у Мароку, да има граница до којих ће Велика Британија и Француска ићи. И кад су Немачка и Италија ставиле на пробу то стрпљење (случај бомбардовања немачке крстарнице „Дојчланд“ и одмах затим „Лајпцига“), дошла је из Енглеске опомена. „Мора се учинити крај организованоме гусарству у Средоземном мору“, говорило се у јулу 1937. Немачка и Ита-

лија су се изненадиле брзини са којом се састала у Нијону конференција средоземноморских држава у првој половини септембра, и решењима којима су усвојене мере противу „гангстерскога тероризма на мору“. Гусарство маскираних подморница је одмах престало у Средоземном мору, чим се видела одлучност да се предузму оштре мере и решеност Француске и Енглеске да се уздрже од свакога мешања у шпански грађански рат. Оне су остајале по страни сукоба двеју идеологија које су у Шпанији нашле тле за борбу.

НОВА НЕМАЧКА

У фебруарским изборима 1933 националсоцијалистичка партија је добила 43,9%, а у Рајхстагу 288 посланика на 647; социјалдемократи 120, комунисти 81. Кад је Хитлер, шеф националсоцијалиста, добио пуну власт у марту 1933, располагао је са 441 гласом у Рајхстагу. Отада националсоцијалисти су господари власти у Немачкој. Њихова партија је најпре народна (заснована на мистици са свим што њу прати а не на неком плану). Она је почела са тим да све Немце натера у корак (Gleichschaltung). У томе стоје две идеје: а) потчињеност Немаца новоме режиму (тоталитарној држави), б) унификација Немаца (једно мишљење, једна партија, једно уверење, држава организује и јавни и приватни живот). Да би остварила те две идеје, Хитлерова партија је морала да отстрани све политичке организације: посебне државе, политичке партије и синдикате. У јануару 1934 укинута су сабори и царевинско веће и проглашено политичко јединство трећег Рајха. У јулу 1933 је објављен указ „у Немачкој постоји само једна политичка партија, националсоцијалистичка“ (укинуте су све социјалистичке, монархистичке партије, распуштен католички центрум, а „Шталхелм“ („стари ратници“), прикомандован националсоцијалистичкој партији). Социјалистичке синдикате су претворили у један „фронт рада“. То није било ни довољно ни све, требало је ујединити све духове у вери о величини немачког народа и националсоцијализма. Трешало је уверити Немце да су они „изабрани народ“, да на то има права аријевска раса, а никако Јевреји. У априлу 1933 је почело гоњење Јевреја у Рајху, много жешће него оно у Шпанији у XV веку, и у Русији у XIX веку. У вези са изграђивањем ду-

Немачка
у корак

ховнога јединства Немаца укинута је слободна штампа, а новине су постале само гласила владе. У мају 1933 бачене су на ломачу многе немачке књиге и забрањено њихово растурање по Немачкој (Маркс, Енгелс, Лењин, оба брата Мана, Велс, Горки, Ст. Цвајг, Р. Ролан, А. Жид, Хаксли, итд.). У школске уџбенике је унесена истина каквом је сматра националсоцијалистичка партија. Сваки ученик мора да буде проникнут уверењем да је немачка раса надмоћнија од других и да је вођ њихов бог, да сила стоји изнад права а са тим у вези и претерани култ физичке снаге. Обе цркве, протестантску и католичку, треба метнути у корак без обзира на дотадање догме и вођства.

Како Немачка финансира своје наоружање на то питање не може се одговорити са тачним подацима у руци. Енглески писци — стручњаци овако излажу то питање.

Финансије За 1933—34 летећи дуг је био 3.000 милиона, а 1937 буџет расхода се попео на 18.800 милиона немачких марака. Цео буџет и буџетирање не долазе ни пред јавност нити пред њену контролу, те је готово немогућно непосвећеноме сазнати право стање ствари. Мисли се да вредност рајхсмарке није какву је претстављају, а у односу према злату не може се мерити, јер златна резерва не игра улогу и ако је још има. Главни директор Рајхсбанке Др. Шахт је објашњавао да је немачки привредни систем изузетан, привредни систем подешаван за рат а не за мир. Привредни план је мешавина система клиринга, ограничења увоза, блокираних отворених рачуна, трампе.

Службена Немачка каже: „У земљи у којој је привреда под пуном контролом државе, и која може пресудно утицати на новац и капитал улаган у све привредне послове, флукуације нарочито берзанске не могу имати исто значење као у земљама у којима је привреда слободна... Динамична привредна политика не сме се уплашити да мења оно што је старо ако то не одговара интересима њеним. Привредне теорије и закони који важе преко немачких граница не морају важити у Немачкој“. (Овај систем, његову функцију, користи и штете у II књизи овога дела).

Немачки стручњаци сматрали су 1937 (рајхсмарка 14 до 18 динара) да је „Немачкој требало наћи 25 милијарди рајхсмарака јер су се резерве већ полако исцрпљавале“. Нови „четворогодишњи план“ у Немачкој ће и ове резерве смањити до најниже

мере. Цео финансиски систем своди се на краткорочне кредите и бонове државне. Куповна моћ народа у Немачкој смањена је за 40% од раније, а живот је постајао из дана у дан скупљи. Цене се одржавају али је квалитет све слабији; ако цене попусте наднице се морају дизати, а онда ће и марка доћи у опасност. Чак и девалвирање рајхсмарке неће бити од велике помоћи. Помоћ је или у иностраноме зајму или у великоме порасту извоза немачке готове робе. Под данашњим приликама ни једно ни друго не изгледа могућно“.

Немачки привредници признају ове недостатке привреднога система. (1) Најважнији је недостатак у сировинама — (60% од потребе); недостаје гвожђа, бауксита, биљнога уља, кожа, никла, памука, вуне, гуме, итд. **Привреда** (2) Исто тако немачкоме аутархискоме систему недостаје да би без опасности функционисао до 25% људске и сточне хране. (3) Немогућност да постигне извоз робе у вредности преко 10 милијарди рајхсмарака, већ достиже до 4 милијарде рајхсмарака. (4) Немачка троши једну трећину својих материјалних средстава на непроизводни рад. (5) Привредна живост од 1933—1936 се осећала само зато што су извршивани огромни јавни радови, израђивано наоружање. (6) Неуспех да се недостатак у људској и у сточној храни замени сурогатима хране, а са тим у вези јак пад у порасту пољопривреде, која се није могла подићи поред свих напора — (аграрна реформа није изведена, екс-кајзер је још сопственик 97.043 хектара земље, а поред њега многобројни кнежеви, графови и јункери). Систем великих поседа је остао, а систем малих поседника изумири. Немачка је морала увозити само у првој половини 1937 за 3 милијарде динара људске хране. (7) Недостатак редовнога буџета, који се не може одредити (због неодређеног броја оружане силе, због растеће бирократије, због неодређене стопе интереса државнога дуга). (8) Неодређеност у питању људске и сточне хране и сировина; Немачка не може никад бити за ову храну и сировине сама себи довољна — и без сталнога и осигуранога увоза те хране не може издржати дуго унутра — и зато се морају правити одговарајући планови са Мађарском, Пољском, Румунијом, Југославијом, Украјином, Бугарском, итд.

Националсоцијалисти су имали скинути ово питање са дневнога реда. Влада националсоцијалиста је објавила да је у радничкоме питању било напретка. У марту 1933 било је неза-

Радничко питање послених 5,600.000, а децембра 1934 год. само 2,600.000. Ове цифре су тачне ако се не води рачуна о радницима у концентрационим логорима и о стасалим за војску, убаченим у пукове после објаве опште војне обавезе. Број незапослених 1937 године износио је око милион и по лица. Радничке наднице су (1937) знатно пале; мање су него суме издаване незапосленима на име помоћи 1932. Животне намірнице за раднике су поскупиле од 1933. И да нису предузете изузетне мере противу радника (казне и организовање „савета предузећа“, „фронт рада“, „радничке књижице“, „наднице предузећа“ са скалом награда за рад, „тутора рада“ који је државни чиновник, укинуће „савета повереника“) ствари би другачије стајале са радничким staleжом у Немачкој.

У данашњој Немачкој васпитање омладине је у рукама националсоцијалистичке партије, од првога разреда основне школе до последње године универзитетских студија. У школе улазе они који имају партиску карту (са немачких универзитета на тај начин је отстранено 1684 наставника, 313 редовних, 493 ванредних, 75 почасних, и 322 доцента од којих су 800 јеврејскога порекла). У предавања, у научне књиге, у уџбенике за ђаке у Немачкој, морају улазити не само предмети које прописује власт, него се они морају подешавати према самој идеологији националсоцијализма, — он прописује директиве и начела за сваку науку посебно. („Површно је говорити о науци као таквој, као општем добру целога човечанства, приступачној свима и свакоме дајући широко поље за рад; проблеми науке се не приказују свима на једнак начин, Црнац и Јевреји посматраће исти свет са друге тачке него Немац... Историја Европе је дело нордиске расе... Грчко најпре а после римско царство су пропали зато што у њиховим жилама није текла нордиска крв... Средњи век и његов препород извели су опет људи са севера убризгавајући своју свежу крв...“)

И **хришћанска вера** има тешкоћа у новој филозофији националнога социјализма. Католичка као и протестантска вера и црква ступиле су у борбу. Оне не могу да приме „да је крв потка вери, него да је вера основа религији“; националсоцијалисти тврде обрнуто. „Воља божја је у жилама наших... и што год ми данас радимо за државу ми само извршујемо вољу Бога. Родила се нова власт као што су били Христос и Хришћанство — то је Адолф Хитлер...“

Као што су стари Јевреји прописивали и говорили да су они једини изабрани народ, тако се и у програму националсоцијалиста уноси проповед о чистоти немачке, нордиске расе, снажне и силне плаве расе. **Расизам**
„Само једна чиста, таква раса у којој је закон крви и земље, може, свесно или несвесно, одређивати идеје и активност човека.“ Чистоћа расе је „Вјерују“, потка народа, која се мора изједначити са државом. Ова идеја се своди на ово: унутра држава и националсоцијалистичка партија су једно исто; споља сваки Немац је члан немачке нације, а кад је нација и држава једно исто онда трећи Рајх има право да се уплиће у унутарње ствари сваке оне државе у којој живе немачке мањине. Опет пример из 1938 са Немцима у Чехословачкој показује значење таквога схватања. Немачки расизам се нарочито примењује на крв; ко има јеврејске крви он није раван Немцу, он долази у ред подграђанина, и као такав нема иста права као и остали Немци. Јеврејима приписују националсоцијалисти у Немачкој пораз Немаца у светском рату и зато је антисемитизам у Немачкој, посматран са стране, једно политичко средство, само изговор за политичке циљеве.

На партиском конгресу националсоцијалиста у Нирнбергу (15/IX 1935) проглашена су два закона: „Закон о поданству“ и „Крв и Образ“. Првим законом признаје се пуно право припадништва немачкога грађанина у Немачкој само Немцу или пореклом Немцу, а Јевреји постају нижа класа грађана. Другим законом забрањују се бракови између Аријеваца и Јевреја. Сви они чији су прадедови били Јевреји сматрају се као Јевреји, без обзира на њихову садању веру. Аријевци вере израњске сматрају се као Јевреји. У Аријевце су убројани сви остали европски народи беле расе па и Мађари и Финци.

Јевреји у Немачкој немају право гласања; не могу добити никакву државну или јавну службу; не могу служити у војсци; не могу имати ни држати наслеђено имање; не могу бити запослени ни у једном предузећу које стоји под контролом националсоцијалистичке партије; не могу ступати у брак ни с Аријевцима ни њима сродним лицима; Јеврејке не могу служити по аријевским кућама ако имају мање од 45 година; не смеју Јевреји имати интимне везе с Аријевцима. За полујевреје постоје многа ограничења: не могу бити државни, оп-

Јеврејско питање

штински, војни чиновници; новинаром може бити онај ко докаже да није имао у породици јеврејске крви од пре 135 година.

После присаједињења Аустрије Немачкој ови закони су примењени на Беч и Аустрију — план Немачке је да до 1942 године сасвим дејевреизира Аустрију.

У Немачкој је било у 1933 око 540.000 Јевреја, а у Аустрији је у 1934 години рачунато 367.481 (у самоме Бечу 176.000).

Изгоњење Јевреја из Немачке и збрињавање избеглица постало је светско, међународно питање, питање човечности и политичке мудрости. Међународна конференција у Нијону, сазвана позивом претседника Сједињених Држава Америке Рузвелта, донела је у лето 1938 извесне одлуке о распореду и помоћи незбринутих и још нигде ненастањених Јевреја избеглица из Немачке.

НОВА НЕМАЧКА У ЕВРОПИ

У фебруару 1935 објављено је једно саопштење енглеско-француских службених кругова о конференцији сила за уређење свих питања са Немачком у коме су имале главно место: организација безбедности у Европи (пактови о узајамној помоћи у источној и средњој Европи), разоружање, ваздухопловни пакт међу западним европским силама, враћање Немачке у Лигу народа. Немачка није примила конференцију сила за разговоре о томе предмету, него је најпре тражила признање равноправности у оружању, па онда друге ствари. Одмах затим следовало је нагло наоружање Немачке, а као одговор оружање Велике Британије у невиђеним размерама и закон о двогодишњој војној обавези у Француској. Немачка је у марту 1935 предузела мере да има у Европи највећу војску и на тај начин је онезадовољила све своје пријатеље у Европи, а нарочито у Енглеској, и изазивала све јачу сумњу у чистоту својих намера. Сумња је постојала све већа; у марту 1935 Немачка изврши једну серију гестова: објави успоставу војне ваздухопловне флоте (10 марта), повуче своје обећање да неће употребљавати бомбардере у рату (13 марта), објави успоставу активне војске на предратну меру 350.000 кадровских војника (16 марта) — знајући да Француска може имати само 250.000 таквих војника. Уверавања Немачке да је то чисто од-

бранбена снага, да је Европа сувише мала да буде поново светско ратиште, да Немачка води реалистичку политику, довела су догле да британски министар иностраних дела у Доњем дому изјави „да се на једностраном отказивању међународних уговора не може изграђивати мир“. Разговори министра Идна са немачким канцеларом о једној бази за мир, за безбедност и за ограничење оружане силе свих држава у Европи, остали су без успеха. Загнутаост између Велике Британије и Немачке се појача, а конференција у Стреси (у априлу 1935) је само констатовала да је подривена јавна вера у безбедност и мирно развијање догађаја. Италија је на речима била сва уз Енглеску и Француску, а стварно је спремала експедицију у Абисинију. У Стреси најпре, а у Женеви затим, Италија је видела да ове две велике силе неће оружјем бранити начела устава Лиге народа. Француско-совјетски пакт и енглеско-немачки поморски споразум, закључени без претходнога споразума између влада париске и лондонске, охрабрили су Немачку и Италију на даље усамљене акције у Европи.

У мају 1935 Немачка је упознала свет са својим програмом у тринаест тачака; главне су биле ове: а) Немачка не може натраг у Женеву ако се версаљски уговор не одвоји од устава Лиге народа; б) Немачка одбацује све оне обавезе из версаљскога уговора које су је морално и материјално осуђивале, а поштоваће све територијалне обавезе; в) Немачка ће скрупулозно чувати својевољно потписане уговоре нарочито локарски, поштујући демилитаризовану зону на Рајни, јер она доприноси смирењу Европе; г) Немачка ће ступити у систем колективне кооперације и чувати отворен пут за ревизију уговора у складу са законом вечите еволуције; д) Европа се не може обновити једностраним наметањем услова; њ) Немачка је начелно спремна потписати са суседима уговоре о ненападању и дати им јемства о усамљивању нападача и о локализовању ратне зоне; е) Немачка је готова једном за увек ограничити своје оружање на бази равноправности у ваздухопловству и на бази 35% ратне британске морнарице. На мору признаје надмоћ Велике Британије, а на суву жели да никад више не дође у сукоб са њом. Остале тачке су се тицале ограничења бомбардовања, тешких топова, великих тенкова, дреднота, отровних гасова, итд. Енглеска влада је на основу ових излагања, сматрајући их као основу за смирење у Европи, тражила од берлинске владе многа објашњења. Она је

Немачки
предлог

преко свога амбасадора у Берлину послала један низ питања, на који није добила никакав одговор. Једини одговор је био на питање о демилитаризованој зони на Рајни; Немачка је одговорила да ће је чувати како је речено у версаљском уговору. Постојала је једна позитивна ствар, а то је био уговор између Немачке и Велике Британије о ратној морнарици у размери 35 према 100, позитивна за Немачку. Овај енглеско-немачки пакт је донекле помутио односе са Француском и створио уверење у Риму да се Француска и Енглеска неће моћи никако зближити. Због овога пакта извршена је промена министра спољних послова у Енглеској а понуђена је Италији компензација у Африци (Зела). Италија је већ била решена да изврши поход са војском на Етиопију, уверена да јој западне силе неће озбиљно сметати у томе.

Користећи се неспоразумом Енглеске и Француске Немачка је у том међувремену сву пажњу окретала на своје наоружање (и изводила га у највећим размерама), на примену националсоцијалистичкога плана у верском питању (мере противу католика), у питању Јевреја (прогон), универзитета (укидање аутономија) итд. Берлин је у исто време водио разговоре с Енглеском о ваздухопловном пакту, старајући се да га не закључи. А руско-француски одбранбени савез добро је послужило да се одложи коначно уговарање овога пакта. Очекивали су се резултати рата у Абисинији и санкција против Италије које су преузеле европске силе. Година 1936, и то месец март, који је Хитлер

Нови ударац

бирао увек за своје велике ударце, донесе плодове нових неспретности и неслагања између Енглеске и Француске. Хитлер је 7 марта у Рајхстагу објавио да се Немачка одриче локарног уговора, а једновремено је немачка војска ушла у демилитаризовану зону на Рајни. Његов говор у Рајхстагу је био углавном оптужба Француске што није хтела да прими његове предлоге за уређење међусобних односа и Европе, што је Немачкој правила сметње; и француско-совјетски пакт је био као последњи очигледни доказ непријатељства према Немачкој. Француско-совјетски савез, међутим, није могао бити повод за једнострано одрицање локарног уговора. Немачки канцелар је у Рајхстагу говорио о важности овога уговора, неколико недеља после потписа француско-руског савеза и разговора са британским министром иностраних послова Идном. Једнострано одрицање локарног пакта је дошло доцније и изазвало

оштре осуде у Француској и Енглеској. И по методи „десном удари — левом поглади“, шеф националсоцијалиста предлаже план за нови европски систем безбедности: 1) установа двостране демилитаризоване зоне између Немачке, Француске и Белгије; 2) један пакт о ненападању између те три државе за време од двадесет и пет година; 3) као јемце за тај пакт Немачка прима Велику Британију и Италију; 4) укупчавање Холандије по пристанку сила у горњи систем уговора; 5) ваздухопловни пакт између западних сила; 6) пакт о ненападању између Немачке и источних држава (као са Пољском); 7) Немачка би ушла у Лигу народа под условом да јој се врате колоније и да се версаљски уговор одвоји од устава Лиге народа. Изложивши овај план Немачка је уверавала Француску и Енглеску да је улазак у демилитаризовану зону на Рајни само симболичан. И он би доиста био симболичан да је нешто у јануару 1936 Француска мобилисала на Рајни војску. Француска није то учинила и ствар је изашла за Немачку врло повољно; без паре и без крви добила је своје старе стратегијске положаје на Рајни. Велика Британија, још увек под хипнозом Лиге народа, замајала се око светлуцаве варке да врати Немачку у Лигу народа. Немачка је, поред осталог, опет постигла да расхлади односе између Лондона и Париза, да помогне Италију у њеном подухвату у Абисинији и да објави „свети рат светској револуцији“.

Овај оштри удар по „начелу неприкосновености уговора које је темељ свеколике структуре међународних“ и „очигледна повреда међународних уговора“, изазвао је две неповољне ствари за Немачку: ново неповерење великих демократских сила у Европи и у Северној Америци, ужу сарадњу Француске и Енглеске, нагло преоружање и наоружање Велике Британије, и осуду савета Лиге народа (у Лондону у марту 1936). Немачка је, да би ублажила повику на себе као на „прекршиоца међународних уговора“, предала свој „план за мир“, чије су основе биле горе поменутих седам тачака. План је био примамљив за шире слојеве народа, нарочито енглескога; њему је недостојало само јемство да се неће, и кад се буде озаконио тај план, сутрадан новим ударом прекршити. Италија и Немачка су, у размаку од неколико година, своје потписе на уговорима, добровољно дате, порекле. Добро обавештени лондонски кругови гледали су у овоме плану другу игру; сумњали су да тај план значи отприлике ово: отстранити Русију из Европе и бити господар у Европи.

Лондонској влади су се отварале очи; она је почела обраћати већу пажњу на гласове узбуне што су долазили из Беча, Прага, Букурешта, и потражила је одговора и објашњења за нови „рах германиса“. Низ питања лондонске владе је био подугачак, и у Берлину су њиме били незадовољни. Објављена енглеска питања показала су необавештенима да немачки план има и своје наличје, мање примамљиво од лепога лица. Немачка је показала да она гледа на међународне уговоре овако: има уговора који су обавезни и који то не морају бити. Немачка се није изјаснила које одредбе версаљскога уговора сматра још за важеће; она се није изјаснила да ли се неће мешати у унутарње ствари оних земаља у којима има њених сународника (Пољска, Чешка, Украјина, балтичке земље, Аустрија, итд.). Немачка је дала неодређен одговор на питање о ограничењу ваздухопловне морнарице и сходних двостраних уговора. Исто тако била је неодређена у питању пактова о ненападању; место да цитира све земље дуж њене јужне и северисточне границе са којима би закључила пакт, она је казала „земље на југоисточним и североисточним границама“ не помињући да ли ће пактови бити о ненападању или о немешању у унутарње ствари уговорних држава. Најзад, она није објаснила ни ону тачку о одвајању устава Лиге народа од версаљскога уговора. С овога угла гледане ствари утврђивале су да је овај „мировни немачки план“ пре био план за ублажавање она три удара, за добивање у времену за наоружање. Споразум аустриско-немачки (11 јула 1936) и обећање да се неће мешати у унутарње ствари Аустрије, оставили су у неверици француске и енглеске познаваоце спољно политичких прилика. Указ о двогодишњој војној обавези у трећем Рајху уверио је сад и шири круг људи у Европи, нарочито у Енглеској, да се добро треба узети у памет и прегледати своју ратну опрему на дому. Образложење немачко је било овакво: Немачка мора да прибегне томе средству због рускога милитаризма, од кога ће да брани целу Европу кад је Француска напустила ту дужност. Позивајући свет у Европи у антибољшевички фронт под изговором да Русија спрема невиђени империјалистички рат, ишло се за нечим другим. То нешто друго је била намера: усамити, управо избацити Русију из европске политике, принудити Француску на отказивање савеза са Русијом, одвојити Енглеze, иначе нерасположене према режиму у Русији, од Француза и растурити систем савеза Француске са Пољском, са Чехословачком и другим земљама. Објави

рата писаном и усменом речи Русији на годишњем конгресу у Нирибергу (у септембру 1936) следовала је објава четворогодишњег плана по угледу на руску пјатилетку; четворогодишњи план је створен да народну привреду трећег Рајха укалупи у ратни план и опрему читаве земље. Искуство из прошлог рата гонило је немачке управљаче да уреде друкчије своје изворе за нови рат, да за дуже време буду Немци сами себи довољни. Отада творнице оружја почињу своју невиђену активност у читавоме свету, нарочито у Европи. И високе пећи неће се више гасити него ће и дању и ноћу радити и дананас раде. Узаман ће се чути (30 јануара 1937) опет немачки глас „нема више изненађења“; толико је пута тај глас и раније слушан из Берлина, па је било, и те каквих, изненађења. И зато нових „осам путева“ у говору Хитлера нико није узимао за готово; узео је свако врло озбиљно, јер се у њима „јављала нова концепција међународног права коме је темељ сила; јачи има права да узме оно што мисли да треба његовоме народу. Велики да живе, мали да им служе“. Најозбиљније су ову нову базу за уређивање односа међу европским државама узели Енглези. У половини фебруара 1937 влада њихова објавила је у Доњем дому предлог за боље наоружање своје одбранбене снаге. Према томе, у року од пет година имала се утрошити сума од 375 милијарди динара, а почело се одмах са кредитом од 400.000.000 енглеских фунти. У марту 1937 почела је невиђена светска трка за наоружавањем. Од 1933 до 1937 само трећи Рајх је утрошио за наоружање приближно 450 милијарди динара, а где су Русија, Италија, Француска и остале европске државе?

У новембру 1937 лорд Халифакс, министар у кабинету Чемберлена, посетио је Берлин. Из разговора, које је имао са немачким службеним круговима, ови су закључили да Енглеска није заинтересована у средњој Европи. Из зато су они помишљали на ревизију своје политике од 1935 године према Аустрији. Те године, да би задржао пријатељство Италије, Берлин је отклонио, неутралисао аустриско питање, и стално говорио да ће Аустрија сама пасти Немачкој у руке као зрела крушка. Берлин је веровао до 1937, а тада је променио то мишљење; тамо се страховао што се Аустрија споро националсоцијализира, што Велика Британија постаје све јача и све ближа Француској, што су присталице националсоцијалиста у Немачкој тражиле неки нови

**Крај
Аустрије**

велики успех (а „аншлус“ је био на челу њиховог програма), што су Италијани све снаге и пажњу окренули на Средоземно море, што је последњи аустриски канцелар Др. Шушник био све отпорнији у одбрани самосталности Аустрије, што се отворила криза у Енглеској око односа с Италијом, што је створена, такође, оштра криза у Француској са заплетом с Италијом око Туниса. Почетком јануара 1938 јавили су се поново први знаци немачке службене активности по Аустрији. Најпре је била откривена намера за напад Шушниковог „патриотскога фронта“ на немачко посланство; то је „завера легитимиста и анархиста“ која је била повод за улазак немачких трупа у Аустрију. Немачки војни кругови (шеф главног генералштаба Фрич) су, међутим, били дали реч аустриском главном генералштабу да ће увек поштовати самосталност Аустрије. Сукоб ова два гледишта вођства националсоцијалиста и немачког „Рајхсвера“, који се решио на штету војске, одложио је принудну анексију Аустрије у месецу јануару 1938. Немачки канцелар је тајно себи позвао аустрискога Др. Шушника.

У Берхтесгадену Др. Шушник, намамљен и ухваћен у замку, ипак није хтео, ни под претњом, да мења своју дотадању политику у Аустрији, него је примио захтев да у кабинет прими два министра националсоцијалиста које му је немачки канцелар назначио. Канцелар Хитлер је обећао у замену за то да ће у говору у Рајхстагу дати изјаву да ће поштовати аустриску самосталност. По повратку у Беч бечка влада је покушала да „ухвати везу с Италијом“ али је није могла добити, и ако је Италија била јемац аустриске независности. Бечка влада је примила онда берхтесгаденски ултиматум и увела два наметнута јој министра, извршивши обећање. Међутим у говору немачкога канцелара (20 фебруара 1938) није било много речи о независности Аустрије. Четири дана доцније Др. Шушник објави пред федералним сабором целу ствар. Тај говор изазива врење у Аустрији и сазрева намера Немачке да силом изврши анексију Аустрије. Бечка влада, да би предупредила ствар, објављује народно гласање за 13 март 1938, споразумева се са бечким социјалдемократима и одлучује се „за независност Аустрије по сваку цену“.

Уочи плебисцита (11 марта) дошао је бечкој влади нови ултиматум из Берхтесгадена „да се напусти народно гласање“. Бечка влада опет позива Италију у овом тешком часу; у Риму нико не чује овај вапај. Аустриска влада онда даје оставку;

владу предаје по захтеву Немачке њеноме експоненту Сајс Инкварту. Напуштајући власт Др. Шушник позива народ да мирно прими немачку војску „да се не би пролевала немачка крв“. Напуштајући стражу своје државе са „нека Бог буде у помоћи Аустрији“ Др. Шушник је у притвору у бечкоме Белведеру слушао како немачке трупе марширају кроз Беч, и размишљао колико су он и бечки кнез-кардинал Инициер криви за овакав неочекивани крај Аустрије.

Овај немачки успех, и ако је изведен противно међународним уговорима, донео је темељну измену у Европи. Поремећена је равнотежа у Европи, Немачка је ојачана бројно, привредно, територијално и стратешки. Сваки будући план о конференцији дунавских држава је немогућ као нека противтежа у централној Европи. Подунавље од Бургенланда до Браиле заједно с Украјином долази под план германске привредне активности и немачке одбране у случају сукоба са западним силама. Врата истока нису у немачким рукама али је Немачка пред њима. На Бренеру, на Караванкама, на Дунаву у Мађарској, стоји „кукасти крст“.

Сукоб између Немачке и Чехословачке око аутономија тзв. Судетских Немаца у Чехословачкој, даје прве знаке будуће судбине држава дуж Дунава.

Осим политичких Немачка је добила анексијом Аустрије и привредне користи. Њено тржиште се сад повећало са 10%. Немачка је повећала своје сировине нарочито у рудама гвожђа (2—4,000.000 тона годишње). Аустрија је дала Немачкој 7 милиона јутара шуме. У аустриским банкама Немачка је нашла 240 милиона шилинга у злату, 160 милиона шилинга депозита у иностранству, и око 300 милиона шилинга страних вредности. Све укупно узевши Немачка је постала господар многих милијарди рајхсмарака према 1,400 милиона марака — аустриских дугова... Имајући заједничке границе с Италијом, са Југославијом и са Мађарском Немачка може рачунати на бољи привредни положај у југоисточној Европи него што је био пре анексије Аустрије. Њен положај ће бити господарећи. Трећи Рајх („Велика Немачка“) стојаће у табели увоза: у Бугарској са 58%, у Југославији са 43%, у Мађарској са 44%, у Румунији са 38%, у Чехословачкој са 19%; у табели извоза: из Бугарске са 47%, из Југославије са 35%, из Мађарске са 41%, из Румуније са 27%, из Чехословачке са 21%. Велика Немачка је највећи потрошач сировина и разних житарица из подунавских земаља,

али и њихов најјачи лиферант индустријских производа. Она гледа на румунску нафту, на мађарску пшеницу и југословенске руде као на саставни део немачке државне одбране. У томе простору лежи предмет за сукоб њен са Русијом, са западним силама и с Италијом, и са државама наследницама бивше Аустро-угарске. Изненадним присаједињењем Аустрије Немачкој основе за мирну привредну и међународну политичку сарадњу мањих држава у средњој Европи, су озбиљно уздрмане. Аустрија и ако мала и по територији и по броју становника, била је и по свом географском и по свом привредном, културном положају као и по историјским традицијама важан чинилац. „Аншлус“ је скрхао „троугао Рим—Беч—Берлин“ (1934), и донекле ослабио групу Мале Антанте. Ова последња је истина остала верна својој програму за сарадњу у средњој Европи али од сад она има пред собом једну политичку и привредну силу од 75 милиона, која ће јој својом надмоћношћу увек наметати услове у тој сарадњи. Решењем питања хабзбуршких претензија и питања о праву Мађарске да се може по вољи оружати, отклоњен је још један циљ Мале Антанте, али су јој сада наметнуте нове дужности за чување безбедности на два фронта и са тим продубљивање и проширење међусобне сарадње.

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ НЕКИХ ДРЖАВА*

Арбанија: Површина 27.538 км², број становника 1.660.000 (муслимана 680.000, православних 265.000, католика 125.000).

До 1 септембра 1928 република, отада наследна монархија с краљем из дома Зогу, парламентарна с ограниченим правима Народне скупштине. Народних посланика 56, по 1 на 15.000 становника.

Будет расхода 18.500.000 златних франака, државни дуг 80.000.000 златних франака. Трговински биланс у корист Италије којој су признати посебни интереси у Арбанији. Војска: општа војна обавеза од 20—50 година, рок службе 18 месеци; број војника кадровских: пешадије 18 батаљона, батерије 23, инжењерије 9 чета; по 4 батаљона жандармерије и граничара; ефективно: 12.629 официра, подофицира и редова.

Аустрија: Површина 83.868 км², број становника 6.760.232; 97,5% Немци, 0,7% Чехи, 0,6% Хрвати, 0,5% Словенци. Вера: римокатолика 90,5%; протестаната 4,4%; Јевреја 2,8%. Федеративна република, уставна и корпоративна. Шеф претседник ограниченим уставом.

Савезна скупштина састављена је од чланова 4 савета: државног (50 чланова именованих од претседника републике), савезно културног (40 чланова из редова правне, школе, науке, уметности) савезно привредног (80 чланова од којих 26 изабраних по професијама) и земаљског (18 чланова; свака провинција шаље свога бана и финансиског шефа, за Беч претседник поглаварства и финансијски шеф). Од ових чланова разних савета састављена је савезна скупштина од 59 чланова.

Будет расхода: 1.276.507.000 (приход 1.334.190.000) шилинга. Државни дуг 3.698.526.577 шилинга. Трговински биланс: увоз 1.259.279.000 шилинга, а извоз 906.988.000 шилинга. Главни увозник и извозник Немачка; Југославија увози за 54.245.000, а извози за 82.450.000 шилинга.

Војска: војна обавеза (противно сен-жерменском уговору) општа и принудна; ефективно 1.462 официра, 2.277 подофицира и 22.000 војника.

Белгија: Површина 30.500 км². Колонија Конго 2.336.900 км², Руанда-Урунди 54.200 км². Број становника: Белгија 8.300.000; Конго: 9.283.000, Руанда 3.300.000.

Уставна краљевина, парламентарна и наследна у породици Сакс-Кобург-Гота. Два дома; сенат са 107 чланова (101 непосредно изабрани), скупштина са 202 посланика (1 посланик на 40.000 становника); и жене могу бити изабране.

* Статистички подаци су из 1937 године.

Буџет: 10.787.000.000 франака приходи; расход 11.700.000.000. Државни дуг 55.453.000.000 франака. Трговински биланс: увоз 17.325.000.000 франака, извоз 16.146.200.000 белгиских франака. Царинска унија са Луксембургом. Највећи увозник и извозник Француска, па Енглеска, Немачка и Холандија.

За Конго и Руанду нарочити буџет.

Војска: војна обавеза службе општа (од 8—14 месеци), већ од 16 година младости улазе у рекрутне спискове. Ефектива: 4460 официра, 10.226 подофицира и 50.591 војник; команда на француском (валонском) и фламанском.

Велика Британија: Површина 34.318.800 км². Број становника 485.055.100. Уставна, наследна монархија (без писаног устава); два дома: доњи дом 610 посланика (1 на 70.000 становника), горњи дом 754 члана. Доњи дом има превагу у законодавној власти.

Буџет прихода: 798.381.000 фунти стерлинга; расходи 833.241.000 фунти стерлинга; државни дугови 7.796.065.000 фунти стерлинга. Увоз 756.936.000 фунти стерлинга, извоз 425.921.000 фунти стерлинга.

Војска: надровска (и Индија) 10.299 официра и 190.000 војника, метропола 109.499 људи а у иностранству 31.493 човека.

Грчка: Парламентарна краљевина без парламента (од 1936).

Површина: 130.199 км², број становника 6.204.684.

Буџет: 9.139.900.000 драхми. Државни дугови 47.364.000.000 драхми. Трговински биланс: увоз 10.681.400.000 драхми и извоз 7.101.300.000 драхми. Највећи извозник и увозник Немачка (око 2 милијарде драхми), онда Енглеска, па Северна Америка и Југославија (409.000.000 драхми увоз, а 183.700.000 драхми извоз).

Војска: 5.187 официра и 48.048 војника ефективна.

Данска: Површина 42.929 км². Број становника 3.706.349. Колоније: Гренланд, Фаро. Краљевина наследна, уставна и парламентарна. Скупштина и сенат састају се у претставништво (Rigsdag), по пропорционалном систему. Државни савет сачињавају министри под претседништвом владе (Staatsraadet).

Буџет: расходи 441.214.000 данских круна (1 кр. = 1,38 злат франака); приходи 442.390.000 круна. Државни дуг 577.207.934 круне

Трговински биланс: увоз 1.330.151.000 круна, извоз 1.213.410.000 круна; главни увозник и извозник Енглеска, а за њом Немачка.

Египат (Мисир). Површина 35.170 км². Број становника 15.230.000. Вера 91% мухамеданца, остало 7% хришћана (милион православних) 2% Јевреја и других. Краљевина наследна, уставна са ограниченим парламентарним правима. Двodomни систем.

Буџет: приход 34.957.000 египатских лира, а расход 35.150.000 египатских лира (егип. лира = 25,52 зл. франака). Државни дуг: 91.438.340

лири стерлинга. Трговински биланс: увоз 32.239.000 египатских лира, а извоз 35.693.000 египатских лира. Највећи увозник и извозник Енглеска, па Француска, Јапан, Немачка и Италија.

Ирак (стара Вавилонија): Краљевина, наследна и парламентарна. Двodomни систем. Површина 291.980 км². Број становника: 2.850.770 (110.885 хришћана, 72.783 Јевреја).

Буџет: 3.970.000 динара а расход 3.968.977 динара ирачких.

Војска: ефективна 851 официр и 18.153 војника.

Ирвеза: Две потпуно аутономне области, северна Ирвеза и слободна Ирска. Уређење ове последње као насеобине. Краљ Енглеске глава, али двојна парламентарна владавина.

Површина: 68.898 км², број становника: 2.965.854. Вера: католика 2.751.000, остало презвитеријанци и други.

Италија: Наследна монархија. Фашистичка са нарочитим системом. Два дома.

Површина у Европи 310.000 км², а број становника 42.528.000; Родос и Додеканези 2.700 км², а број становника 131.000; Африка 3.482.000 км² а становника 8.304.000.

Буџет: 20.311.000.000 лира; расходи 20.292.000.000 лира.

Трговина: увоз 7.761.100.000 лира, извоз 5.192.800.000 лира. Највећи увозник Немачка, па Америка и Велика Британија; Југославија: увоз 204.000.000, извоз 140.200.000 лира.

Војска: општа војна обавеза; ефективна 17.996 официра и 235.600 војника и подофицира, поред 45.000 карабинера. Осим тога народна одбрана (фашисти) ефективних 31.692 официра и 397.956 војника.

Луксембург: Монархија наследна и парламентарна. Површина 2.566 км². Број становника 296.776.

Буџет: расходи 358.151.000 франака, приходи 358.801.000 франака. Државни дугови 719.000.000 франака. Од 1 априла 1922 до 1 априла 1922 у царинској унији са Белгијом.

Војска: 10 официра, 395 војника.

Мађарска: Уставна и парламентарна монархија. Два дома. Посланика 245 изабраних на 5 година (тајно гласање у варошима, јавно по селима). Магнатски дом 241 члан у коме преовлађују чланови по положају. Површина 93.073 км², и 8.688.319 становника (Словака 478.630 Југословена 35.683, итд.).

Буџет: приход 771.811.000 пенга, а расход 788.163.000 пенга. Државни дугови 1.274.200.000 пенга.

Војска: према службеној статистици 1.817 официра и 33.209 подофицира и редова.

Немачка: Површина 468.768 км². Број становника 66.000.000 (протестаната 40.865.258; католика 21.171.991; Јевреја 499.632 и других). «Немачки Рајх» — Führerstaat са националсоцијалистима (30 Јануара 1933), тоталитарна држава по програму Führer-а. Фирер шеф и канцелар државе са неограниченим правима. «Рајхстаг» 741 посланик (1 на 60.000). Влада одговорна Фиреру. Плебисцит по вољи Фирера.

Будет: 6.458.282.000.000 златних марака; дуг: 13.168.000.000 златних марака. Увоз: 4.733.7 милиона златних марака а извоз: 4.667,2 милиона златних марака (Југославија: 36,3 увоз, а 31,5 милиона златних марака извоз).

Војска: 12 корпуса са 36 дивизија; обавезна служба у војсци. Врховни командант Фирер, а министар војни врши власт у његово име. Осим тога организација Hitlerjugend; обавезна радна служба за све млађе а девојке добровољно.

Норвешка: Уставна и парламентарна монархија. Скупштина 100 чланова земљорадника и 50 општинара, која се састаје сваке године једанпут у Јануару без краљева позива, и бира 1/4 чланова за горњи дом, а друге 3/4 претстављају доњи дом. Опште право гласа за оба пола. Може се мењати устав са 2/3 већине у скупштини. Министри и бивши министри се бирају се.

Површина 322.700 км². Број становника 2.884.000.

Будет: 460.168.000 круна приходи; 460.168.000 круна расходи. Државни дуг 1.467.771.000 круна.

Војска: 1.900 официра и 12.300 војника.

Пољска: Република са дводомним системом, уставна али не потпуно као Француска.

Површина: 388.634 км²; 32.133.500 становника.

Будет: приходи 2.221.289.000 злоти, расходи 2.221.204.000 злоти.

Војска: општа војна обавеза од 21 до 50 година.

Португалија: Република корпоративна са народним претставништвом, али по типу тоталитарних држава.

Површина: 91.800 км², колоније: 2.698.970 км². Број становника: 6.826.000 у Европи, у колонијама 8.977.500.

Будет прихода: 2.589.109 ескуда (ескудо = 5,60 златних франака), расходи 2.587.157 ескуда.

Војска: ефективна 4.136 официра и 26.918 подофицира и војника.

Румунија: Краљевина парламентарна уставна са дводомним системом.

Површина: 295.049 км², број становника: 19.196.071.

Будет прихода: 22.972.000.000 леја; расхода исто толико.

Војска: ефективна 16.596 официра, 12.958 подофицира и 111.831 војник.

Русија: Уједињене совјетске социјалистичке републике, Сојуз социјалистичких совјетских република, федеративне и уставне.

Врховни савет састављен од два претставништва: а) Совјет сојуза има 550 посланика (1 на 300.000 становника). Посланик мора имати пуних 18 година, бира се општим правом гласа које је тајно, једнако и невосредно. Бирање је на 4 године, а бирачко право имају и мушкарци и жене од 18 година. б) Совјет националностјер има 457 чланова, по 25 од сваког совјетског сојуза, 11 чланова од сваке аутономне државе совјетске, 5 од сваке аутономне области, по 1 од свакога националног дистрикта.

Врховни совјет је врховни федерални орган. Он даје федералне законе, бира претседништво и савет комесара народних сојуза С.С.С.Р. у заједничком заседању оба дома. Претседништво врховног совјета има 44 члана а рок трајања његове власти је две године; после две године може се распустити. Оно проглашава извршност одлука, оно је стални орган извршне и судске власти у С. С. С. Р. Совјет комесара (Совјет народних комесара сојуза) је извршни орган који бира врховни савет а коме Совјет народних комесара одговара за рад. Овај Совјет народних комесара састоји се из претседника и његових заменика, претседника одбора државног плана, 8 народних комесара, са претставницима код федералних држава (8 министара) и 10 комесара народних сојузних република.

Површина 21.267.720 км², а број становника 165.748.400.

Будет: прихода 78.715.000.000 рубаља, расходи 78.715.000.000 рубаља.

Извоз: 367.411.000 рубаља, увоз: 241.374.000 рубаља. Највећи увозници Велика Британија, Савезне Америчке Државе, Немачка, Иран (Персија), Холандија, Француска и Јапан. Највећи извозници: Енглеска, Немачка, Савезне Америчке Државе, Белгија и Француска.

Војска: обавезна војна служба. Сваке године по 1.200.000 рекрута под заставу, од ових су 400.000 за активну службу а 940.000 за територијалну службу. Војна служба: од 19 до 20 године пред везба од четири недеље; активна служба од 21 до 26 године (2 године немалија, коњица, артилерија, 3 године за ваздухопловство и 4 године за морину). У резерви се служи од 27 до 40 године. Сви грађани који нису рекрутовани подиргавају се војној везби по 6 месеци (од 21 до 26 године). Ефективна је 1.300.000 официра и војника. Пограничне страже 58.590 лузи.

Турска: Република, један дом, велика Народна скупштина.

Површина 762.736 км², а број становника 16.200.000.

Будет: приходи 212.764.000 турских лира, а расходи 212.756.000 турских лира (једна лира = 12,06 златних франака).

Војска: официра око 20.000, подофицира 10.000, војника 100.000.

Финска: Република, уставна и парламентарна. Скупштина 200 чланова, на три године.

Површина 382.801 км² а број становника 3.786.844.

Будет: расходи 3.838.000.000 марака (1 марака = 0,13 златних франака); приходи 3.841.000.000 марака. Државни дугови 3.116.000.000 марака.

Војска: ефективна 37.000 које официра које војника, 100.000 грађанска гарда.

Француска: Република парламентарна уставна са дводомним системом: Народна скупштина 618 посланика, сенат 314 сенатора.

Површина Француске: 551.000 км². Становника 41.835.000. Колоније и протекторати: 11.720.500 км² а 161.037.200 становника.

Буџет: 40.450.000.000 франака, расходи 40.572.000.000 франака више 6.265 изванредни издаци. Државни дугови 51.640 милиона франака вечити дугова; 196.192 милиона франака дугова на амортизацију; 24.639 милиона франака на рокове; летећи дугови 49.908 милиона франака. Трговински биланс: увоз 20.495 милиона франака; извоз 15.473 милиона франака. Најважнији увозник и извозник Алжир, Велика Британија, Белгија, Луксембург, Немачка, Северна Америка и Швајцарска.

Војска. Војна обавеза принудна. Ефективна: 28.482 официра и 488.994 војника.

Холандија: Уставна, дводомна, парламентарна монархија.

Површина: 35.000 км², и 8.474.500 становника (колоније 2.081.000 км² и 69.449.000 становника).

Буџет: 630.000.000 холандских форинти прихода, а расхода 786.361.000 холандских форинти.

Војска: 1.450 официра и 5.282 војника и подофицира.

Шведска: Уставна парламентарна краљевина са два дома.

Површина 448.953 км² а број становника 6.442.491.

Буџет: приходи 1.237.678.000 круна; расходи толико исто (круна = 6,84 златних франака).

Војска општа војна обавеза (од 20—45 год.) а прима се у касарне само 33.000 рекрута годишње, остали су допусна служба. Активни кадар 1.755 официра, 1.085 подофицира и 6.348 војника.

Швајцарска: Конфедерација швајцарско-федерална република (19 кантона и 6 полу-кантона). Уставна са федералном скупштином, која има два дома.

Површина: 41.295 км² са 4.066.500 становника.

Буџет: 485.403.000 швајцарских франака прихода, а расхода су 503.995.000 швајцарских франака.

Војска: општа војна обавеза, годишње око 22.500 рекрута.

Шпанија: Република — у грађанском рату око режима.

Површина (са колонијама) 844.580 км². Становника 24.461.000.

Буџет расхода: 4.569.000.000 песета; а 4.421.000.000 песета прихода.

Чехословачка: Уставна и парламентарна република са два дома.

Површина: 140.493 км² и 14.729.536 становника.

Буџет прихода: 8.033.531.000 чехословачких круна, а расхода: 8.032.196.000 чехословачких круна.

Војска: општа војна обавеза; ефективна снага: 10.059 официра и 144.876 подофицира и војника.

УГОВОРИ, ПРОТОКОЛИ, НОТЕ

Уговори о националним мањинама

I) Општи уговори:

1) Уговор од 28 VI. 1919 између главних савезних и удружених сила и Пољске, стављен под Лигу народа 13 II. 1920.

2) Уговор од 10 IX. 1919 између истих сила и Чехословачке, стављен под Лигу народа 29 XI. 1920.

3) Уговор од 10 IX. 1919 између истих сила и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, стављен под Лигу народа 29 XI. 1920.

4) Уговор од 9 XII. 1919 између истих сила и Румуније, стављен под Лигу народа тек 30 VII 1921.

5) Уговор од 10 VIII 1920 између главних савезних сила и Грчке.

6) Уговор од 10 VIII 1920 између главних савезних сила и Јерменске.

7) Тачке 62—69 сеп жерменскога уговора стављене под Лигу народа 22 XI. 1920 (Аустрија).

8) Тачке 49—57 рејскога уговора стављене под Лигу народа 22 X. 1920 (Бугарска).

9) Тачке 54—60 трианонскога уговора стављене под Лигу народа 30 VIII. 1921 (Мађарска).

10) Тачке 37—45 лозанског уговора 24 VII. 1923 (са Турском).

Уговори садрже:

а) права свих становника (заштита живота и слободе, слобода вероисповести);

б) право на ступање у поданство (резиденција, урођеништво, прирођење);

в) права држављана мањинаца (грађанска и политичка равноправност, употреба матерњег језика, правна лица, школовање на матерњем језику у местима где су мањине у већини);

г) правни карактер обавеза (пуно законско јемство за мањине, и право Лиге народа да се донекде брине о извршењу уговора о мањинама);

д) посебне одредбе локалног значаја (Југославија и Грчка о заштити муслимана; Пољска о Јеврејима; Чехословачка о Русинима; Румунија о Сансонцима, Немцима и Мађарима).

II) Посебни уговори:

Чехословачка и Аустрија (7 VI. 1920).

Пољска и Гданск (24 X. 1921).

Пољска и Немачка (15 V. 1922).

Финска и Лига народа (27 VI. 1921).

Балтичке државе и Лига народа (22 IX. 1921).

Арбанија и Лига народа (17 II. 1922).

ЛОЗАНСКИ УГОВОР (24 јула 1923)

Између Велике Британије, Француске, Италије, Јапана, Грчке, Румуније, Југославије и Турске закључен је следећи уговор:

Чл. 1. «Од дана ступања на снагу овог уговора, мир ће бити коначно успостављен између горњих држава и Турске као и њихових поданика.»

Чл. 2. Територијалне одредбе... «са Бугарском од ушћа реке Реваре до реке Марице, спојна тачка трију граница Турске, Бугарске и Грчке, јужна граница са Бугарском као и до сад. Са Грчком од утока Арде у Марицу, па онда током Марице, па иеритом Арде до тачке у близини села Черек—Кеја, олате реком Ардом па линијом југоисточно до Марице па 1 км испод Босна-Кеја... онда до Белог Мора и реке Марице»...

Чл. 16. Турска се одриче свих права ма каква била над територијама изван граница постављених овим уговором... сем ако она као сусед ове или оне државе закључи специјалан споразум.

Чл. 17. Турска се одриче свих права и титула над Египтом и Суланом још од 5 новембра 1914.

Чл. 18. Турска се ослобођава свих финансијских обавеза према страним дуговима.

Чл. 20. Турска признаје анексију Кипра коју је британска влада извршила 5 новембра 1914.

Чл. 23. Високе стране уговорнице су се сагласиле да признају и објављују начело слободе транзита и пловидбе морем или кроз ваздух како у мирно доба тако и за време рата, кроз Дарданеле, Мраморно Море и Босфор, као што је изражено у приложеној конвенцији данас потписаној о режиму у мореузима. Конвенција ће имати исту моћ као и овај уговор.

Чл. 28. Свака од високих уговорница пристаје, у колико се ње тиче, на потпуно укидање капитулација у Турској у сваноме погледу.

Чл. 28. Турска влада ће се постарати да обезбеди пуну заштиту живота и слободе свих својих становника без разлике на народност, језик, расу и веру. Сви становници Турске моћи ће слободно исповедати јавно или тајно своју веру ако она није у противности са јавним поретком и моралом. Немуслимани уживаће пуну слободу кретања, насељавања сем јакко би то стајало у супротности са мерама које би турска влада предузела на каквом делу или на целој територији и за цело становништво, ради народне одбране или чувања јавног реда.

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА ПРИЗНАЈЕ УНИЈУ СОВЈЕТСКИХ СОЦИЈАЛИСТИЧКИХ РЕПУБЛИКА (У.С.С.Р.) 1 фебруара 1924

а) Писмо лондонске владе

1 Част ми је извести вас да британска влада признаје У.С.С.Р. као де јуре владу на простору територије старе руске царевине у колико народ то признаје.

2 Да би се створили нормални односи пријатељства и пунога трговинскога промета, биће потребно направити практичне споразуме за разл.

предмете, за оне који немају непосредне везе са признањем У.С.С.Р. а и за оне који стоје у присној вези са њима. Тако

3 ...аутоматски ступиће пениво на снагу уговори закључени пре руске револуције а који нису били отказани или угашени. Положај и стање из тих уговора имају се одмах регулисати.

4 И ако нису технички везани за признање у интересу је обеју страна да се проблеми званичних и приватних потраживања што пре регулишу...

5 Сигурно је да пријатељски односи не могу бити потпуни докле, докле једна страна сумња у другу да врши пропаганду противу ње а са циљем да обори утврђени поредак.

б) Одговор владе У.С.С.Р.

1, 2, 3, 4. — парафраза ставки у писму енглеске владе, изражавајући вољу другог конгреса У.С.С.Р....

5. Руска влада се потпуно слаже са британском и сматра узajамно поверење и немешање у унутарње ствари као неопходни услов за ојачавање и развијање пријатељских односа између две земље.»

26 маја 1927 прекинути су дипломатски односи између Велике Британије (консервативна влада) и Русије разменом нота.

Велика Британија је сматрала да је У.С.С.Р. прекршила обавезе чл. 5 горњег споразума (од 1 II. 1924), а У.С.С.Р. су поринале све што се у 7 тачака британске ноте навело.

ЛОКАРНСКИ ПАКТ

а) Протокол локарске конференције:

Претставници влада Немачке, Белгије, Велике Британије, Француске, Италије, Пољске и Чехословачке, на састанку у Локарну од 5 до 16 октобра 1925, у жељи да нађу заједничким споразумом начина да сачувају своје народе од немани рата и да се мирним путем расправе спорови сваке врсте који се могу међу њима јавити, сложили су се на предлог уговора и конвенција који се на то односе, а састављени на садањој конференцији, стоје у међусобној вези.

Уговор између Немачке, Белгије, Велике Британије, Француске, Италије (додатак А);

Конвенција о арбитражи Немачка—Белгија (додатак В);

» » Немачка—Француска (додатак С);

» » Немачка—Пољска (додатак D);

» » Немачка—Чехословачка (додатак Е).

Претставници... изражавају чврсто уверење да ће, над ступе на снагу (потписане у Лондону 1 XII 1925) ове конвенције допринети много моралном попуштању затегнутости између народа, да ће снажно помоћи решавању многих политичких и привредних питања у сагласности с интересима и осећањима народа, учвршћујући мир и безбедност Европе и убрзаће ефективно разоружање према чл. 8 пакта Лиге народа.

б) Уговор о међусобноме гарантовању између Немачке, Белгије, Француске, Велике Британије и Италије (додатак А):

Шефови држава Немачке, Белгије, Велике Британије, Француске, Италије, у жељи да учине нешто за безбедност и заштиту народа који су

страдала од немани рата 1914—1918, узимајући у обзир укидање неутралности Белгије и свесни неопходности за осигурање мира у пределима који су често били поприште европских ратова, у искреној жељи да се дају допунска јемства у оквиру Лиге народа, — закључили су следећи уговор:

Чл. 1. Високе уговорнице колективно јемче... одржање садањег територијалног стања граница између Немачке и Белгије, између Немачке и Француске и неповредност граница предвиђених у Версаљском уговору као и поштовање демилитаризоване воје (чл. 42 и 43 Версаљског уговора).

Чл. 2. Немачка и Белгија, као и Немачка и Француска примају на себе узајамну обавезу да неће ни у коме случају напасти, упасти или прибећи рату једна противу друге.

Ова одредба се не примењује у случајевима: 1) праведне нужне одбране тј. сем ако се повреда горње границе, или чл. 42 и 43 Версаљског уговора и то ако повреда претставља независани напад, или гомилање војске у демилитаризованој зони; 2) акције у смислу чл. 16 устава Лиге народа; 3) одлуке скупуштине или савета Лиге народа.

Чл. 3. Немачка и Белгија и Немачка и Француска сложиле су се да спорове, према чл. 2 уговора, мирним путем расправе.

Чл. 4. Чим једна од потписница уговора утврди повреду чл. 2 овога уговора, или чл. 42 или 43 Версаљског уговора дужна је да одмах обавести савет Лиге народа. Чим савет Лиге утврди да је повреда извршена, он ће известити потписнице уговора које притичу у помоћ оној сили која је повређена. — У случају очигледне повреде чл. 2 овога уговора или чл. 42 или 43 Версаљског уговора од стране једне уговорнице, свака уговорница прибећи ће одмах у помоћ оној уговорници која је независано нападнута... Савет Лиге народа одмах ће се састати и утврдити све чињенице по томе предмету, а уговорнице ће поступати по препоруци савета...

Чл. 5. Одредбе чл. 3 овога уговора стављају се под јемство потписница уговора под следећим условима: Ако једна од сила поменутих у чл. 3 одреке да прими мирно решење, или да иде пред изборни суд и повреди чл. 2 овог уговора или чл. 42 или 43 Версаљског уговора; на њу ће се применити одредбе чл. 4 уговора. — Ако уговорнице, поменуће у чл. 3, одбају мирно решење или изборно суђење, заинтересована страна износи ствар пред савет Лиге народа, који предлаже какве мере да се предузму.

Чл. 6. Одредбе овога уговора не мењају ниуколико обавезе уговорница из Версаљског уговора као ни Лондонског уговора од 1924.

Чл. 7. Овај уговор, којим се намерава боље учврстити мир у духу Лиге народа, не сужава права Лиге да предузме мере за очување светског мира.

Чл. 8. Овај уговор важи све докле докле савет Лиге народа на захтев једне уговорнице не саопшти осталим уговорницама, а у име њено, три месеца унапред, да је савет решио, бар са 2/3 гласова већине, да ће им Лига народа зајемчити довољну заштиту. Овај уговор ће престати да важи годину дана од саопштења одлуке савета.

Чл. 9. Овај уговор не намеће никакве обавезе ни британским насеобинама, ни Индији, докле њихове владе саме не изјаве да их примају.

Чл. 10. Ступа на снагу кад га све уговорнице ратификују...

Локарно, 16 октобар 1925 — за Немачку Лутер, канцелар, Др. Штреземан, министар иностраних послова; за Белгију Емил Вандервелд; за Француску Аристид Бријан; за Италију Бенито Мусолини.

в) Уговори о арбитражи (анекс В. и С.) између Немачке и Белгије и између Немачке и Француске.

г) Уговори о арбитражи (анекс D. и E.) између Немачке и Пољске и између Немачке и Чехословачке.

д) (Ови уговори су углавном идентични.)

Чл. 1. Све врсте спорова између Немачке и Белгије (Француске, Пољске, Чехословачке) ради којих су уговорнице у сукобу а који се не могу решити нормалним дипломатским средствима, биће предате изборном суду или сталном суду за међународну правду, како је даље изложено. Међу ове спорове узале нарочито они из чл. 13 устава Лиге народа.

Овај уговор не односи се на спорове пре његова закључења ни на оне за које је нарочито другачије предвиђено.

(Следују даљи чланови о поступку).

б) Колективна нота Немачкој за чл. 16 устава Лиге народа (додатак Г).

«На захтев Немачке да јој се објасни чл. 16, ми не говоримо у име Лиге, али из свега што се у Лиги расправљало... и после измењаних мисли, ми дајемо следеће објашњење чл. 16.

«...Сваки члан Лиге народа је обавезан да појавно сурађује и ефективно подржава устав и супротстаје свакоме нападу у границама његове војне моћи, а волећи рачуна о његовом географском положају».

е) Уговори између Француске, Пољске и Чехословачке:

«...Чл. 1. У случају да Пољска (Чехословачка) или Француска не успеју да очувају горњи уговор за обезбеђење општега мира, Француска и узајамно Пољска (Чехословачка) у смислу чл. 16 устава Лиге народа примају обавезу да притичу у помоћ одмах другој страни, ако неуспеху следује одмах и независани напад оружјем.

Ако савет Лиге народа не буде у стању да дође до једног решења у спору између Немачке с једне и Француске (Чехословачке и Пољске) с друге стране — спору који ове поднесу савету на мишљење, а једна од трију држава буде нападнута без изазивања, Француска (Пољска, Чехословачка) су дужне једна другу, у духу чл. 15 тач. 7 устава Лиге одмах помоћи...»

УГОВОР О ПРИЈАТЕЉСТВУ ИЗМЕЂУ ИТАЛИЈЕ И РУМУНИЈЕ (16 IX. 1926 у Риму)

Краљевина Италије и Румуније у жељи да учврсте везе пријатељства између две земље; да обезбеде општи мир и безбедност својих народа и учврсте политичку стабилност потребну за моралну и привредну обнову Европе; да чврсто очувају правни и политички међународни поредак; у жељи да појачају гаранције у оквиру Лиге народа, а надахнути начелима Локарниског споразума, одлучили су да направе овај пакт пријатељства...

Чл. 1. Обе уговорнице обавезују се да дају једна другој помоћ и срдечну сарадњу са намером да одрже међународни поредак и бде над завршеним међународних уговора у којима су оне потписнице.

Чл. 2. У случају међународних заплета и ако се обе уговорнице слажу да су им, или да им могу бити, у опасности њихови интереси, обавезују се да ће се посаветовати о мерама које би се могле предузети заједнички да се они заштите.

Чл. 3. (Спорови се предају изборним или примирителним судовима).

Овоме уговору који је трајао пет година и могао се обновили или отказати са отказним роком од пет година, додат је овај протокол:

«У вези са горњим пактом, краљевине Италија и Румунија у жељи да ојачају привредне везе између себе одлучиле су да именују једну мешовиту комисију која би испитала и практичне могућности за то».

УГОВОР О ПРИЈАТЕЉСТВУ ИЗМЕЂУ РУМУНИЈЕ И ФРАНЦУСКЕ (завључен у Паризу 10 VI 1926)

Чл. 1. ...Француска и Румунија узајамно се обавезују да неће ни у коме случају напасти или упасти или прибећи рату једна против друге. Ова одредба се неће применити у случају:

- 1) праведне нужне одбране;
- 2) санкција по чл. 16 устава Лиге народа;
- 3) акције на основу решења скупуштине Лиге народа.

Чл. 2. (Односи се на решавање спорних питања међу њима путем концилијације, арбитраже итд.).

Чл. 3. Француска и Румунија... саветоваће се међу собом о свима стварима које могу бити опасне по њихову безбедност или изменити уговорима утврђени поредак у Европи.

Чл. 4. Ако би и поред својих мирољубивих намера једна од уговорница била независано нападнута, одмах ће са другом ступити у саветовања за заједничку акцију у духу Лиге народа како би очувале њихове легитимне народне интересе и међународни поредак створен уговорима који носе и потписе обеју уговорница.

Чл. 5. Обе уговорнице ће ускладити своју политику за случајеве ма каквог измењивања или само измене политичкога стања држава у Европи... и споразумети се о томе шта ће се предузети.

Чл. 6. Обе стране саветоваће се о свима питањима европске политике и међусобно се обавештавати о свему на и о уговорима са другим државама закљученим ради одржања европскога мира.

Овоме уговору додат је истога дана и следећи протокол:

«У жељи... за мирно развијање сваке уговорнице у духу мира и поштовања status quo, Румунија потврђује изјаву коју је дала на Беневској конференцији од 17 маја 1922 у погледу непанадања на Русију, заснованој на status quo... Румунија тумачи ту изјаву овако: да ће се уздржавати од свакога напада редовном војском на Русију и неће допустити нередовним трупама да се на њеној територији спремају и носе упадају у Русију.»

ГАРАНТНИ УГОВОР ИЗМЕЂУ ПОЉСКЕ И РУМУНИЈЕ (завључен у Букурешту 26 III 1926)

Претседник пољске републике и краљ Румуније... у жељи да се њиховим земљама уштеди рат, и да се њиховим народима дају накнадна јемства у оквиру Лиге народа и других уговора што су потписали... сагласили су се:

Чл. 1. Пољска и Румунија примају на себе да се помажу и бране против својних напада на њихову територијалну целокупност и политичку независност.

Чл. 2. У случају да Пољска и Румунија, противно одредбама чл. 12, 13 и 15 устава Лиге народа буду независано нападнуте, оне се обавезују да, примењујући чл. 16 устава Лиге народа, одмах једна другој пруже помоћ.

(У случају да савет Лиге народа не донесе одлуку приликом оваког једног случаја, Пољска и Румунија ће притећи једна другој саме у помоћ. Исто ће учинити и у случају спора по чл. 17 устава Лиге.)

Чл. 3. У случају да, и поред напора за мирно решење, две уговорнице морају ући у одбранбени рат, обавезују се да не закључују одвојено ни мир ни примирје.

Чл. 4. У намери да ускладе своје напоре за одржање мира обе владе ће се саветовати у питањима међународне политике која се тичу њих.

Чл. 5. Ниједна од уговорница не може закључити никакв савез са неком трећом државом без саветовања са другом уговорном страном. Изузетак чине савези за очување мира, које су обе стране закључиле.

Чл. 6. Спорна питања ће решавати нарочити изборни судови или друга тела.

Чл. 7. Овај уговор важи за пет година, а може се отказати после две године са отказним роком од шест месеци.

Овај уговор је протоколом од 3 априла 1926 продужен за нових пет година „пошто је нађено да је био користан по обе државе“. А 1931 је опет обновљен.

НЕМАЧКО-РУСКИ УГОВОР (завључен у Берлину 24. IV. 1926)

Немачка влада и влада У. С. С. Р., у жељи да учине све што је у њиховој моћи да помогну одржање општега мира, а убеђене да је у интересу оба народа да стално и искрено сурђују, одалучиле су да појачају постојеће пријатељске везе и једним нарочитом уговором... и сложили су се:

Чл. 1. Односи између Немачке и У. С. С. Р. основаће се на равноправном уговору. Обојстрани владе остаће у пријатељској вези како би се могле сагласити у свима политичким и привредним питањима која се тичу њихових народа.

Чл. 2. Ако би једну од уговорница, и поред њенога мирољубивог држања, напала нека трећа држава, друга уговорна страна остаће неутрална за све време трајања сукоба.

Чл. 3. Ако би у току рата била створена каква коалиција од државних држава ради привреднога и финансискога бојкота, уговорнице се

обавезују да неће улазити у такве коалиције докле траје рат једне од њих са неком трећом државом. (Уговор је закључен на 5 година).

Овоме уговору додате су две ноте од истог датума.

а) Немачка нота:

1 Закључујући овај уговор владе су имале у виду начело спо-разума у свима политичким и привредним питањима која се тичу обиде земље, начело којим ће се апатио допринети одржању мира. У свакоме случају обе владе ће у својим разговорима бити руковођене потребом очувања општег мира.

2 У таквоме духу обе владе су приступиле у основне питању уласка Немачке у Лигу народа. Немачка влада је убеђена да ступање Немачке у чланство Лиге народа не може бити сметња за развијање пријатељских веза између Немачке и У. С. С. Р. По основној својој идеји Лига је означена за мирно и праведно решавање међународних спорова. Немачка је решена да на томе сарађује по свом најбољем знању. Али, ако би се догодило — и ако Немачка мисли да неће — да се у кризу Лиге народа, противно овој основној идеји Лиге, учини нешто искључиво против У. С. С. Р. Немачка ће се томе најенергичније супротставити.

3 Држање Немачке у овоме погледу не може се изменити ни она над Немачка као члан Лиге извршује обавезе из чл. 16 и чл. 17 устава Лиге народа (санције). Примена ових чланова против Немачке долази у обавр само у случају кад У. С. С. Р. нападне трећу државу, али Немачка мора нарочито пристати на одлуку савета Лиге којом он проглашава У. С. С. Р. као нападача. Ако Немачка нађе да су оптужбе против У. С. С. Р. у томе погледу неоправдане, она неће узети учешћа ни у каквоме облику у примени санкција. Немачка ће се држати у томе погледу објашњења датог за локарисни уговор.

4 Обе владе ће у најскоријем времену приступити измени мисли за слагање општег уговора за мирно решавање сваног сукоба који може настати међу њима; гледаће се нарочито да то буду уговори о концилијацији и изборном суђењу.

б) Руска нота:

Ова нота је стварно само потврда пријема горње немачке ноте и њена парафраза, слагање са свим оним што је у њој изложено.

УГОВОР О ПРИЈАТЕЉСТВУ, КОНЦИЛИЈАЦИЈИ И ИЗБОРНОМ СУЂЕЊУ ИЗМЕЂУ МАЂАРСКЕ И ИТАЛИЈЕ
(еклопљен у Риму 5. IV. 1927)

„Утврђивши многе заједничке интересе за оба народа, а у жељи да утврде основу за искрено пријатељство између двеју земаља и да заједничким напорима чувају мир и ред, како би се њиховим народима створила нова гаранција за будуће развијање, сагласиле су се да закључе овај уговор о пријатељству, концилијацији и арбитражи:

Чл. 1. Између Италије и Мађарске биће стаано и вечито пријатељство.

Чл. 2. „Сви спорови макакве врсте ако се не могу решити дипломатским путем решаваће се путем концилијације, а ако то не успе (чл. 3) „онда путем арбитраже сви правни спорови...“

Чл. 3. Овај уговор је закључен за 10 година од дана ратификације, а вредеће и даље после тога рока ако се не откаже годину дана пре истека рока трајања, и тако редом.

ТЕКСТ ФРАНЦУСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКОГ УГОВОРА О ПРИЈАТЕЉСТВУ
(закљученог 11. XI. 1927, обновљеног 31. XII. 1933; опет обновљеног 1937 е тим да важи од 1. XII. 1937 до 1. XII. 1942).

»Н. В. Краљ Срба, Хрвата и Словенаца и председник француске републике:

имајући исту бригу за одржање у Европи става мира и политичке стабилности, које је исто тако потребно за социјални напредак као и за економско благостање Француске и српско-хрватско-словеначке краљевине:

стојећи чврсто на принципу поштовања међународних обавеза свечано утврђених пактом Друштва народа;
жељни да у оквиру овог пакта осигурају унапред јединство својих гледишта у случају у коме би био поремећен ред установљен уговорима, чији су они потписници;

и убеђени у дужност савремених влада да избегавају повратак ратом, предвиђају мирно решење спорова који могу избити између њих; решили су у том циљу да пруже узajамно себи нове залоге мира, споразума и пријатељства и одредили су за пуномоћнике, на име:

Н. В. Краљ Срба, Хрвата и Словенаца:

Г-на Др. Војислава Маринковића, министра иностраних дела.

Председник француске републике:

Г-на Аристиде Бријана, посланика, министра иностраних дела, који, пошто су измењали своја пуномоћја и нашли да су иста у признатој законској форми, сагласно су довели следеће одредбе:

Чл. 1. Француска и краљевина СХС обавезују се узajамно да ни са једне стране не врше напад или инвазију и да не прибегавају рату ни са једне ни са друге стране ни у ком случају.

Ипак ова одредба се не примењује, ако је у питању:

1) пршење права легитимне одбране, то ће рећи да се одупру гажењу обавезе примљене у првој алинеји овога члана;

2) каква акција предузета применом чл. 16 пакта Друштва народа;

3) каква акција предузета у смислу решења скупштине или савета Друштва народа или применом пакта 15 алинеја седам пакта Друштва народа, само ако је у овом последњем случају она акција управљена против државе која је прва извршила какав напад.

Чл. 2. Узимајући у разматрање обавезе које су примиле у чл. 1 овог уговора, Француска и краљевина СХС обавезују се да уреде мирним путем и на следећи начин сва питања какве год природе била она, на којима се не би сложиле и која не би могла бити решена обичним дипло-

матским путем: сва питања по којем би предмету стране узајамно оспораваале себи право — биће поднета судијама чијем се решењу стране обавезују да се повишују; свако друго питање биће поднето једној комисији за измирење и ако аражман предложен од опште комисије не буде примљен од обе стране, питање ће бити изнето пред савет Друштва народа, сходно члану 15 пакта Друштва народа.

Модалитети ових метода мирног решавања предмет су нарочитих конвенција потписаних под данашњим датумом.

Чл. 3. Влада француске републике и краљевска влада државе СХС обавезују се да заједнички испитају, под резервом евентуалних одлука савета или скупштине Друштва народа, питања, која се односе на опасност спољне безбедности Француске или државе СХС, или на ремећење реда установљеног уговорима, чији су једна и друга држава потписници.

Чл. 4. Ако упркос искрено мирољубивим намера француске и српско-хрватско-словеначке владе Француска и краљевина СХС буду нападнуте без изазивања са своје стране, обе владе би без одлагања довеле у сагласност своју респективну акцију, која се има извршити у оквиру пакта Друштва народа, ради чувања њихових легитимних националних интереса и одржања реда успостављеног уговорима, чији су и једна и друга потписнице.

Чл. 5. Високе стране уговорнице сагласне су да се споразумеју међу собом у евентуалности какве модификације или покушаја модификације политичког статута европских земаља и, под резервом одлука које би у таквом случају донео савет или скупштина Друштва народа, да се споразумеју о држању које ће у таквом случају респективно свака од њих заузети.

Чл. 6. Високе стране уговорнице изјављују да у овом уговору не треба да буде ништа тумачено као да је у противречности са одредбама уговора који су у важности и који су потписани од Француске и краљевине СХС а тичу се њихове политике у Европи. Оне се обавезују да измењају своја гледишта у питањима која се односе на европску политику, у циљу координације њихових пацифистичких напора и према томе да убудуће једна другу упознају са уговорима и споразумима које би закључиле са трећим силама по истом предмету и који ће имати за циљ одржање мира.

Чл. 7. Ништа у овом уговору неће моћи бити тумачено или примењено на начин који би нашкодно праћима и обавезама високих страна уговорница према пакту Друштва народа.

Чл. 8. Овај уговор ће бити саопштен за регистрацију Друштва народа према члану 18 пакта.

Чл. 9. Овај уговор ће бити ратификован и инструменти ратификације биће измењани у Паризу што је могуће раније.

Он ће ступити на снагу одмах по измени ратификација и остаће у важности за време од пет година на крају којих ће моћи бити обновљен једним претходним извештајем обавезно ратификованим на крају четврте године а за период који се има обрадити.

На основу тога респективни пуномоћници опуномоћени као што треба за овај циљ, потписали су овај уговор и ставили на њега своје печате.

Рађено у Паризу у два примерка 11 новембра 1927. Др. В. Маријковић с. р. — А. Бријан с. р.*

ТЕКСТ УГОВОРА О АРБИТРАЖИ ИЗМЕЂУ ФРАНЦУСКЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ (потписан 11. XI. 1927, продужен 12. XI. 1937. — Оно је тип-уговор Лиге народа)

Ми, Александар I, по милости Божијој и вољи народној краљ Срба, Хрвата и Словенаца,

Видевши и испитавши конвенцију о арбитражи између краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и републике Француске, потписану у Паризу 11 новембра 1927 године од стране нашег пуномоћника, снабдевог специјалним пуним овлашћењем и од стране пуномоћника појединачно снабдевог пуним овлашћењем у доброј и правој форми од стране господина председника републике Француске, чија садржина следи:

Потписани пуновлажно овлашћени којима су њихове владе ставиле у дужност да утврде начине према којима ће се као што је то предвиђено у чл. 2 уговора закљученог на данашњи дан, између краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Француске приступити мирном решењу на пријатељски начин обеју земаља,

сагласили су се у овим одредбама:

I део:

Чл. 1. Сви спорови између високих страна уговорница, ма какве природе били, у којима стране оспоравају једна другој какво право, а који не би могли бити решени на пријатељски начин обичним дипломатским поступцима, биће поднети на суђење било изборном суду, било сталном суду међународне правде, као што је то ниже предвиђено. Споразумева се да спорови, на које се горе циља, обухватају и оне које помиње чл. 13 пакта Друштва народа.

Ова одредба не примењује се на спорове који су потекли из чињевица ранијих од ове конвенције, а који припадају прошлости.

Ти спорови за чије је решење предвиђен засебан поступак осталим конвенцијама на спазу између високих страна уговорница биће решени саобразно одредбама тих конвенција.

Чл. 2. Пре сваког изборног судског поступка сталног суда међународне правде спор ће моћи бити, по споразуму између страна, поднет сталној међународној комисији која је названа — стална комисија за мирење, конституисана по овој конвенцији.

Чл. 3. Ако се тиче спора чији предмет, по унутарњем законодавству једне од страна, спада у надлежност домаћих судова те стране, надлежна домаћа судска власт удруће спорну ствар на поступак предвиђен овом конвенцијом само пошто буде донета пресуда у потребном року.

Чл. 4. Стална комисија за мирење предвиђена чл. 2 састављена је од пет чланова, који ће бити именовани као што следује, и то: високе стране уговорнице именовале свака једног комесара изабраног од додних домородаца и назначиле, споразумно, три друга комесара међу држављанима трећих сила; та три комесара морају бити различите националности и једног од њих високе стране именовале за председника комисије.

Комесари се именују на три године. Њихов се мандат може обновити. Они ће остати на дужности до њихове замене, и у свима случајевима до завршетка радова у току за време истацања њихова мандата.

У најкраћем року биће попуњена места управљива смртним случајевима, оставкама или каквим другим препрекама, према начину одређеном за именоване.

Чл. 5. Стална комисија за мирене биће сазвана на молбу упућену председнику од обеју страна сагласно, или, ако сагласности не би било, од једне или друге стране.

Молба, пошто је сумарно изложила предмет спора, садржавале позив комисији да поступи са свима мерама које воде измирењу.

Ако молба долази само од једне стране, она ће је саопштити противној страни без одлагања...

Чл. 7. У року од 15 дана од дана када би једна од високих страна уговорнице поднела противна тврђења пред сталном комисијом за мирене, сва од страна моћи ће, за испитивање овог тврђења, заменити свог комесара личношћу која има специјалну компетенцију по предмету у питању.

Страна која би се користила овим правом одмах ће о томе известити другу страну; она ће, у том случају, имати право да учини то исто у року од 15 дана од дана дајума када јој је извештај стигао.

Чл. 8. Стална комисија за мирене имаће за дужност да расветли питање у спору, да прибави у том циљу све корисне информације путем анкете или и другојаче и да се труди да измири странке. Она ће моћи, после испитивања ствари, изложити странама услове споразума који јој буду изгледали добри и дати им рок у коме се оне имају изјаснити.

На крају својих радова, комисија ће направити извештај, констатујући, према случају, било да су се стране споразумеле, и ако има коме места, услове споразума, било да се стране нису могле измирити.

Радови комисије треба да буду завршени, осим ако стране Друштва закључе, у року од шест месеци, рачунајући од дана када је комисији био предат спор.

Чл. 9. Осим нарочите противне одредбе, стална комисија за мирене решиће сама о процедури која у свима случајевима треба да буде другојача.

Што се тиче анкете комисија ако не одлучи једнодушно другојаче, подржаће се одредбама наслова III (међународна анкетна комисија) хашке конвенције од 18 октобра 1907 за мирно решење међународних сукоба.

Чл. 10. Стална комисија за измирење састаће се, изузев противног споразума међу странама, у месту које одреди њен председник.

Чл. 11. Радови сталне комисије за мирене објављују се само на основу одлуке комисије уз пристанак страна.

Чл. 12. Стране ће бити заступљене код сталне комисије за мирене чиновницима чија ће мисија бити посредничка између њих и комисије; оне ће моћи, осим тога, бити заступљене саветницима и експертима које оне саме именују на тај циљ и моћи ће захтевати саслушање свих лица чије им сведочење изгледа корисно.

Комисија ће имати са своје стране, право да захтева усмена објашњења од чиновника, саветника и експерата обеју страна као и од свих личности за које она нађе за потребно да престану са пристанком њихове владе.

Чл. 13. Изузев одредбе противно овој конвенцији, одлуке сталне комисије за мирене биће допошене већином гласова.

Чл. 14. Високе стране уговорнице обавезују се да олакшају радове сталне комисије за мирене и, нарочито, да јој пружи у најширем могућем обиму сва потребна документа и објашњења, као и да употребе сва средства којима располажу, како би јој олакшала рад на њиховој територији и по њиховом праву за позив и саслушање сведока или експерата као и путовање на лице места.

Чл. 15. За време радова сталне комисије за мирене сваки од ових комесара примиће штитету, чији ће износ бити подељен заједнички споразумом између високих страна уговорнице, на једнаке делове. Трошкови које би изазвало функционисање комисије биће подељени на два једнака дела.

Чл. 16. У случају да не буде измирења пред сталном комисијом за мирене протест ће бити поднет споразумно компромисним путем сталном међународном суду правде, под условима и према процедури који су предвиђени у његовом статуту, било једном арбитражном суду у условима и према процедури, предвиђеној хашком конвенцијом од 18 октобра 1907 године за мирно решење међународних сукоба. У случају да не буде споразума између страна по компромису и после једног претходног извештаја на месец дана, једна или друга између њих моћи ће поднети директно путем молбе противно тврђење пред стални суд међународне правде.

II део :

Чл. 17. Сва питања на којима би владе обеју високих страна уговорница биле подељене а не могући их решити пријатељски обичним дипломатским путем и чије решење не би могло бити тражено од суда, као што то предвиђа чл. 1. ове конвенције, и за које једна процедура решења није била већ предвиђена каквим уговором који је у важности између страна, — сва та питања биће поднета сталној комисији за мирене, која ће имати дужност да предложи странама примљиво решење и у сваком случају да поднесе извештај. Процедура предвиђена члановима 6—15 ове конвенције биће примењена.

Чл. 18. Ако се у месецу који долази иза закључења радова сталне комисије за мирене, обе стране нису споразумеле, питање ће бити, на захтев једне или друге стране, изнето пред савет Друштва народа.

Опште одредбе :

Чл. 19. У свим случајевима, а нарочито ако питање због кога се стране размислиле настале услед већ учињених радњи или које тек што нису извршене, онда ће комисија за мирене, или, ако она није с тим упућена, арбитражни суд сталног суда међународне правде, решавајући саобразно чл. 41 овога статута, назначити у што је могуће краћем року,

какве привремене мере морају бити предузете. Припада право савету Друштва народа, ако је питање поднесено, да исто тако проишпе привремене мере. Свака од високих уговарајућих страна обавезује се да не се подвргне и да се уздржи од сваке мере способне да произведе какву реверкусију која може шкодити извршењу одлуке или оних аранжмана које предлози комисија за миреле, и уопште да не изврши радњу ма које природе способну да погорша или прошири спор.

Чл. 20. Ова конвенција примениће се између високих уговорних страна још и онда ако друге силе подједнако имају интерес у спору.

Чл. 21. Ова конвенција биће ратификована. По ратификацији биће предата у Женеви Друштву народа истовремено са ратификацијама уговора закљученог тог дана између краљевине СХС и Француске.

Оне ће ступити и остати у снази под истим условима као и уговор.

Рађено у Паризу 11 новембра 1927.

Др. В. Маринковић, с. р.
А. Бријан, с. р.

Ми, пошто се саглашавамо са конвенцијом која претходи, одобравамо је и ратификујемо, и потврђујемо обећавајући да ћемо је поштовати по њеној форми и садржини не допуштајући да се противно њој ради било којим начином.

На основу чега, ми смо потписали ова писма ратификације, и ставили смо на њих наш краљевски печат.

Дато у Београду 26 новембра хиљаду девет стотина двадесет и седме.

За краља

министар спољних послова
Др. В. Маринковић, с. р.

ИТАЛИЈАНСКО-АРБАНСКИ ОДБРАНБЕНИ САВЕЗ (склопљен у Тирани 22 XI. 1927)

Италија и Арбанија... одлучиле су да закључе одбранбени савез... с искључивом намером да учврсте природне односе који срећно постоје између две земље и тиме обезбеде политику мирнога развијања...

Чл. 1. Сви уговори закључени између двеју страна уговорница откоко је Арбанија члан Лиге народа, извршаваће се у границама одредаба... искрено и с истом ревносту...

Чл. 2. Између Италије и Арбаније постојаће за двадесет година један неизменљиви одбранбени савез који се може отказати у току 18-е или 19-е године његова трајања. Ако се уговор не откаже рачунаће се да траје још за исти број година и да се на то прећутно пристаје. Обе стране употребити ову своју ревност и сва средства којима располажу да очувају безбедност својих земаља и да се бране и заштићују од напада споља.

Чл. 3. ...Обе стране договорно ће радити да сачувају мир и ред, и ако би једној од њих запретио неизазван рат, друга страна ће употребити

најефективнија своја средства, не само да предупреди непријатеља, него и да прибави задовољење тој страни.

Чл. 4. Ако би ова мирна средства била исцрипена без успеха, свака уговорна страна ће стати на страну друге и ставити своје савезнику сва средства војничка, финансијска и друга да би се рат окончао.

Чл. 5. У случају чл. 4 обе стране неће закључивати ни примирје, ни мир, ни какав споразум, без међусобног договора.

Додатак италијанско-арбанском савезу — две ноте (од 22 XI 1927):

У вези са одбранбеним савезом, нарочито са чланом 4... Италија даје влади Арбаније следећа уверавања и објашњења:

«Ако... моралне Арбанија прибећи рату и тражити помоћ савезника за одбрану своје територије, италијанске трупе у Арбанији биће под командом врховне команде арбанске војске и обрнуто. После потписа мира савезне трупе ће се вратити у своју домовину о својој трошци и у времену које одреди дотична команда.»

Одговор арбанске владе је парафраза горњег писма, сем овога:

«Писмо чини саставни део уговора о одбранбеном савезу између Италије и Арбаније и оно мора бити ратификовано и затим регистровано заједно с уговором у главном секретаријату Лиге народа.»

ИТАЛИЈА И АБИСИНИЈА

(Уговор о пријатељству између Италије и Абисиније од 2 августа 1928)

Њ. В. Виктор III, краљ Италије и Њ. В. Заудиту, царица Абисиније

У жељи да пријатељство између две државе постане што чвршће и трајније, и да се привредни односи између две државе и даље развијају... споразумели су се:

Чл. I. «Између краљевине Италије и етиопске царевине биће трајан мир и вечито пријатељство.»

Чл. II. «Обе државе међусобно се обавезују да не предузимају, ни под каквим изговором, ма какву радњу која би штетила независност друге, и бранити међусобне интересе.»

Чл. III. «Обе владе узмеће на себе да развију и поттичу међусобну трговину.»

Чл. IV. «Регулитивне међусобна права италијанских и абисинских поданика на територијама обе земље.»

Чл. V. «Обе владе сагласиле су се да подргну свако спорно питање поступку изаградња и изборнога суђења, ако се не би могло расправити редовним путем, не прибегавајући сили оружја. Методи овога расправљања спорова утврдиће се изменом уста.»

Чл. VI. «Овај уговор који ће бити регистрован код Лиге народа, а ратификације намењене у Адис-Абеби, ступиће на снагу што је пре могућно.»

УГОВОР О КОНЦИЛИЈАЦИЈИ ИЗМЕЂУ РУСИЈЕ И НЕМАЧКЕ (закључен у Москви 24 I. 1929)

Чл. 1. Спорови сваке врсте, нарочито размимоилажења у мишљењу о тумачењу двостраних уговора закључених између двеју уговорница

или о прошлим и будућим споразумима, у погледу објашњења или извршења, ако се не могу дипломатским путем изгладити биће подигнути поступку концилијације како је ниже изложено.

Чл. 2. Процедура за концилијацију изводиће се пред одбором за концилијацију. Одбор неће бити сталан, него ће за свако заседање бити бирани нови чланови. Одбор ће се саставити свега једанпут годишње и то у половини године, чија ће дан одредити споразумно обе владе. Ако обе владе нађу за потребно могу правити и изванредна заседања. Седнице ће се држати наизменично у Москви и у Берлину, с тим да заседање не буде дужи од две недеље.

Чл. 3. За свако заседање свака влада бира по два члана одбора, коме председава један од чланова државе у којој се седнице држе. Уз чланове одбора могу узимати учешће и стручњаци за поједина питања која су на дневном реду...

Чл. 4. Свака страна ће најмање четрнаест дана пред отварање седнице заседања доставити једна другој дипломатским путем листу питања која се имају претресати у томе заседању. Влада која предлаже изванредно заседање одбора мора другој влади изложити разлоге зашто тражи хитност. И изванредно заседање ће се отворити месец дана по учиненом саопштењу.

Чл. 5. Задатак одбора је да обема владама поднесе такво решење о питању какво ће свака страна моћи примити, са нарочитом пажњом да се тим решењем избегну за будуће размимолажења у мишљењу. Ако се одбор у току заседања не сложи у решењу предмета на дневном реду — питања ће се изнети поново пред изванредно заседање одбора који се има састати најмање после четири месеца, иначе ће се ствар дипломатским путем исправљати.

Извештај или делови штампаше се споразумно.

Чл. 8. Обе стране се обавезују да никаквом радњом не сметају раду одбора и утичу на његово решење. Обе стране изјављују готовост да испитају све мере да помогну повољно решење...

НЕМАЧКА И АУСТРИЈА (Вечни протокол од 19 марта 1931)

Основа за склапање царинског савеза:

I. а) Уговор је намењен за почетак новог привредног поретка у Европи на бази регионалних споразума; независност обеју држава је потпуно сачувана као и поштовање обавеза са другим државама. б) Обе стране ће у уговору нарочито изјавити готовост да уђу у преговоре за сличан уговор са сваком другом државом која то захтева.

II. а) Немачка и Аустрија слажу се на један царински закон и тарифу за обе земље под једнако за све време трајања тога уговора. б) Имене у томе закону и у тарифи могу се извести само по узajамном уговору обеју страна.

III. а) Докле год буде на снази тај закон размена зобара обадеју страна неће подлежати никаким увозним или извозним таксама. б) Обе

влада сагласиће се уговором да ли су потребне или не привремено тарифе, и ако јесу онда за коју врсту робе и за које време.

IV. Обе стране сагласиће се о привременом споразуму у погледу монополисанних артикала робе у обема земљама.

V. а) Царинске управе обеју земаља биће потпуно независне једна од друге и под искључивом контролом сопствених држава. Свака држава спосиће сама тропшкове своје управе. б) Обе владе, задржавајући своју пуну независност и контролу, стараће се да специјалним техничким мерама изједначе извршење царинских закона, тарифе и поступка.

VI. а) На немачкој територији наплаћивање царину само немачки цариници, а на аустријској опет само аустријски. б) Кад се обрачунају заједнички тропшкови по уговору приход ће се поделити по утврђеној висти. в) Раднице се да ниједна страна не буде оштећена.

VII. а) Никаква забрана увоза, извоза или транзита између Немачке и Аустрије неће се уводити ни у једној од обеју држава. Ако би таква нека мера била потребна било на разлога безбедности, јавног здравља или сличних основа, то се мера нарочито увести што тачније у уговор. б) Нова ветеринарска конвенција — за регулисање промета стоком и сточним производима.

VIII. Права која произилазе из трговине и индустрије појединих физичких и правних лица — уредиће се на бази нашег трговинског уговора. То исто важи за саобраћај на железницама и бродовима.

IX. а) Од ступања на снагу уговора, обе државе ће у начелу моћи закључивати засебне трговачке уговоре са другим државама. б) При закључивању тих уговора обе државе ће се старати да се у одредбама не оштете интереси друге стране. в) У колико то буде спорно и могуће владе Немачке и Аустрије гледаће да уреде једнако трговачке односе са другим државама и уговоре с истим одредбама. На и такве уговоре обе земље ће свака одвојено потписати и ратификовати, али ће гледати да их једновремено објаве. Обе владе предузеће мере да се на одређено време доведу одредбе уговора (о царинској унији) у склад с уговорима изловим са другим државама у погледу царинских тарифа, како не би сметале промету робе и размени добара.

XI. а) Ствара се један арбитражни одбор од равнига броја чланова да би се одвишало извршење уговора: 1) размимолажења у тумачењу одредаба његових, 2) стварање компромисних решења ако се обе стране не сложи. б) Одлуке одбора су обавезне за обе стране ако се доспелу већином. в) Ако се једна од њих не сложи рачунајући да се у јој повређени законити интереси, може отказати уговор у року од шест месеци. Такав отказ може се учинити у првом периоду од три године.

XII. Уговор се може отказати у свако доба и то на годину дана, али никако пре три године од ступања уговора на снагу (сем случаја XI в).

ОДЛУКА ХАНБОГ СУДА ПО ОВОМЕ ПРЕДМЕТУ (од 5 септембра 1931)

На питање савета Лиге народа: да ли би режим предвиђен горњим аустријско-немачким уговором... био у сагласности са чл. 88 сен жермен-

ског уговора и протоколом № 1 потписаним у Женеви 4 октобра 1922», стални суд за међународну правду у Хагу имао је да расправи ово:

«да ли је Аустрија могла да закључи овакав уговор без пристанка савета Лиге народа, и тиме изврши један акт инкомпатибилан са горњим обавезама»...

«...Суд, са 8 против 7 гласова донео је ово мишљење. Режим утврђен између Немачке и Аустрије на темељу и у границама начела увести у преткол од 19 марта 1931 није компатибилан са протоколом № 1 потписаним у Женеви 4 октобра 1922».

(Одвојили су мишљење претставници Италије, Белгије, Северне Америке, Велике Британије и скандинавских земаља).

ПАКТ УЧЕТВОРО

(од 7 јула 1933)

Сагласност о споразумевању и сурадњи

Немачка, Француска, Велика Британија и Ирска, Британске прекоморске насеобине и Италија њесне одговорности што на њих долази као на сталне претставнике савета Лиге народа у стварима које се тичу Лиге народа и њених чланова, и одговорности што произилази из локарног уговора;

Верне обавезама које су примиле на себе на основу устава Лиге народа, локалног уговора, Бријан-Келоговог пакта, а имајући на уму декларацију о одрицању силе, начело прокламовано у женевој декларацији потписаној 11 децембра 1932 од њихових делегата на конференцији за разоружање и усвојено од политичког одбора исте конференције 2 марта 1933;

У жељи да даљу пуно дејство одредбама устава Лиге народа, признавајући се метода и процедура у њему од којих никако не одустају;

Водећи рачуна о правима сваке државе која се не могу изменити без њеног пристанка, решили су да закључе следећи споразум:

Чл. I. Високе стране уговорнице споразумеваће се у свима питањима која их се тичу. Ушмају на себе све напоре да, у оквиру Лиге народа, воде политичку ефективне сурадње међу силама са циљем чувања мира.

Чл. II. У погледу устава Лиге народа а нарочито чланова 10, 16 и 19, високе уговорнице решиле су да испитају међу собом и без прејудуцирања одлука које могу донети редовни органи Лиге народа, све предлоге који се односе на методе и поступак за привођење у дело тих чланова.

Чл. III. Високе стране уговорнице узимају на себе да учине све што могу да обезбеде успех конференције за разоружање — а ако би остала нека питања нерешена а тичала се њих нарочито, оне резервишу себи право да поново испитају међу собом та питања и у духу овога споразума нађу решења редовним путем.

Чл. IV. Високе стране уговорнице утврђују своју жељу да се узajамно посаветују о привредним питањима која интересују целу Европу а нарочито у привредној области, у жељи да нађу решења у оквиру Лиге народа.

Чл. V. Овај споразум је закључен за 10 година. Ако га при крају осме године ниједна уговорница не откаже, он ће трајати докле докле га једна не откаже две године раније.

НЕМАЧКА И ЛИГА НАРОДА (Хитлерова прокламација од 14 X 1933)

«У искреној жељи да изврше дело за мирну унутрашњу обнову наше нације и њеног политичког и привредног живота, пређашње владе, верујући у јемство за достојну равноправност, биле су готове да уђу у Лигу народа и да учествују у раду конференције за разоружање.

У томе погледу Немачка је дочекала горко разочарење.

И ако смо били готови да изведемо наше разоружање у свако доба и ако је потребно и до крајњих граница, стране владе нису се могле решити да изврше обавезе из уговора о миру.

Пошто је Немачка објавила, као последицу једнакости права изричито потврђену 11 децембра 1932, да је готова да узме учешћа на конференцији мира, немачки министар иностраних дела и наши делегати били су извештени са службене стране других држава... да се не може гарантовати данашњој Немачкој равноправност.

Немачка влада сматра ту акцију и као неправедну и увредљиву за немачки народ, и зато није у стању да настави, као стављена ван закона и другостепени народ, даљи рад у разговорима што може довести до нових самовољних резултата.

Изајављујући своју неопозиву жељу за миром Немачка изјављује жаљење, с обзиром на такво држање, што мора напустити конференцију за разоружање. Она у исто време саопштава да ће напустити Лигу народа.

Као канцелар немачког Рајха ја сам предложио председнику Рајха, као једини видљиви израз уједињене жеље владе и народа, да ову политичку изнесу на гласање народу, да распусти Рајхстаг и да прилике немачком народу да изабере оне посланике који, као заклетни претставници те политике, мира и чисти, могу дати нацији јемство да ће сигурно претстављати интересе њене у томе погледу.

Као канцелар немачког народа и вођа националсоцијалистичког покрета ја сам уверен да сви Немци до једнога стоје уједињени иза декларације и одлуке које долазе колико из љубави нашега народа и чисти, толико из убеђења да се крајње измирење света, које је толико потребно свима, може постићи ако се схватање победника и побеђенога замени другим племенитијим гледањем на једнакост права за опстанак.

НЕМАЧКА И РАЗОРУЖАЊЕ (Немачки мемоар предат Француској 18 децембра 1933)

«С обзиром на држање најнаоружанијих сила, нарочито Француске, у Женеви за време преговарања о разоружању, немачка влада није мишљења да се данас може доћи до општег разоружања. Она је убеђена да

би него напори у томе погледу били узалудни као и преговори последњих неколико година. Ако би се показало да је овај страх неоправдан, нико не би био искреније задовољан него немачка влада.

Не улазећи у разматрања многобројних консидарација, влада Немачке ће поменути ова два факта:

1. Смањивање оружанства осталих европских држава може се практично извести ако би све државе у свету извеле то смањивање — али нико више не верује у опште разоружање.

2. Догађаји последњих неколико месеци јасно показују да, баш кад би владе извесних држава озбиљно мислиле на могућност разоружања, не би успеха имале кад би парламентарима поднеле у овом часу такте предлоге.

Из тих разлога влада Немачке мисли да не може даље одржавати заблуду која може пре замрсити него раширијавати разне односе међу народима... И зато она сматра оправданим да изложи следећа факта: а) Немачка је једина држава која је извршила главни део разоружања по обавезама из Версаљског уговора, б) друге силе нити имају намеру да се разоружају нити се осећају у положају да то учине, в) Немачка има право да тражи и добије као и други право да се обезбеђује.

...Ако други народи буду решили — а немачка влада је уверена да ћеће — да се потпуно разоружају, немачка влада је унапред готова да приступи таквој једној конвенцији и да изврши и сама разоружање, ако треба до последње пушке и митраљеза.

Ако је Француска готова да се разоружа под нарочитим околностима и своме програму, овда нека се немачкој влади достави план (ефективне, материјал, рон за извршење, датум почетка, итд.)...

Немачки план је, кратко речено, у овом:

1. Немачка ће бити потпуно равноправна.
2. Највећма наоружане данашње силе неће се даље преко данашње снаге наоружавати.
3. Немачка ће примати конвенцију али с тим да сама одређује ту једнакост права... с тим да се та једнакост не сматра ни од једне силе као офанзивна опасност.
4. Све силе ће признати извесне обавезе у погледу човечијег вођена рата и употребе извесних оруђа противу невојника.
5. Све силе примиће један општи и исти систем контроле над извршењем поменутих обавеза.
6. Европски народи међусобно ће утврдити јемства за безусловни мир закључујући пактове о неанадању са роком трајања од 10 година.

(Осим овога Немачка је тражила: да јој остане право да држи 300.000 редовних војника, 300.000 рајхсвера, да се националсоцијалистичке (стварно војничке) организације не сматрају као редовна војска и да не улазе под међународну контролу, за локалне пакт треба специјалних преговора и пријатељским путем решење свих спорних питања између Француске и Немачке).

РИМСКИ ТРОУГАО

(Преток ови потписани између Аустрије, Италије и Мађарске 17 марта 1934)

1) Г. г. Мусолини, Долфус и Гембеш... налахнути жељом да суратују на чувању мира и на привредној обнови Европе на основи међународног поштовања самосталности и права сваке државе; уверени да суратња између трију влада у томе правцу може поставити стварне темеље за шире суратњу са другим народима, сагласили су се да... у духу уговора о пријатељству спроводе заједничку политику...

2) ...У циљу обнове привреде у дунавској области држава а у оквиру одлука конференције у Стрви и италијанског дунавског меморандума (29 IX 1933) сложили су се: а) ...да повећају олакшице за међусобни извоз домаћих производа; б) ...да олакшају Мађарској тешкоће настале услед великог пада цена житу; в) ...да појачају и олакшају транзит робе у јадраним пристаништима, и г) ...да установе стални одбор од три члана за проучавање привредних односа међу Италијом, Аустријом и Мађарском.

3) ...Како се народне привреде Аустрије и Италије допунују, а да би се размена повећала, решиле су да у споразум који има бити готов до 15 маја 1934 уђе:

а) ...преференцијални систем за аустријску робу при увозу у Италију, по једној нарочитој листи.

НЕМАЧКА И АУСТРИЈА

(Писмо немачког канцелара немачком амбасадору у Бечу фон Папену од 27 јула 1934)

«После догађаја у Бечу (агентата националсоцијалиста на Долфуса), папала на аустријског канцелара, који влада Рајха мора строго осудити и квалити, отежава је, без наше кривице, и иначе нестална политичка ситуација у Европи. Моја је жеља да помогнем попуштању затегнутости у општем положају, а нарочито да видим да се односи са немачко-аустријском државом, који су одавно били помућени, — поврате на редован и пријатељски пут.»

ИТАЛИЈА И АУСТРИЈА

(заједничка изјава од 21 августа 1934 после састања Мусолинија и Др. Шушника)

«После разговора од три сата... утврђено је да постоји ефективна заједница у начелима и у методама које треба усвојити ради очувања независности и територијалне целокупности државе Аустрије, независности и целокупности којој припада тако исто пуна међународна самосталност, а која поред тога претставља један стварни европски интерес и елемент показан за одржање спокојства у Подунављу...»

Изјава аустријског канцелара 21 августа 1934, после посете Италији

«Главне линије аустријске спољне политике јесу оне које је и пређашња канцелар Долфус имао... Бена основа је најпре привредна;

њен главни задатаk је био да се пре свега ојачају привредни темељи Аустрије, и напори у томе правцу имали су подршке у сињор Мусолинијевом меморандуму о Подунављу и поставке дате на конференцији у Стрезу... Ту је порекло римских протокола.»

«Чињеница да је Италија стварно подржала Аустрију у борби за независност и целокупност нашу даје нарочито значај односима између Италије и Аустрије. Циљ тих односа је смирење у Европи... И после обостраног претресања ја могу да изјавим са великим задовољством да су се разговори завршили у потпуном споразуму и у погледу општих проблема као и у погледу питања која се односе искључиво на Аустрију и Италију... Шеф италијанске владе у потпуности је разумео политику аустријске владе — тј. политику засновану на одржању апсолутне слободе и самосталности Аустрије која ће увек одржати свој мирољубиви карактер — европски карактер...»

У погледу Немачке основа наше политике има задатак да очува и обезбеди на сваки начин животне интересе Аустрије... и да очува слободу својих одлука како у унутарњој тако и у спољној политици... Ако и поред те моралне дужности буду искреле какве препреке за успостављање нормалних односа са Немачком... онда то неће доћи од Аустрије. Аустрија је мала земља и по томе се налази само у дефанзивном положају.

Иајава Енглеске, Француске и Италије 27 септембра 1934.

«Пошто су изнова претресли положај Аустрије представници Француске, Енглеске и Италије сагласили су се у име својих влада да потврде декларација од 17 фебруара 1934, која се односи на неопходност одржавања независности и интегритета Аустрије, у сагласности с постојећим уговорима, задржава и даље пуно дејство и да ће као и до сад бити начело њихове заједничке политике.»

Иајава италијанске владе 6 октобра 1934

«Ми смо бранили и бранићемо независност аустријске републике, независност која је била освећена крваву једнога канцелара (Долфуса). Они који говоре да Италија има неких агресивних циљева и да има жељу да распростре неку врсту протектората над Аустријом, или су незналице или свесно лажу.»

У.С.С.Р. И ЛИГА НАРОДА

I

«Совјетска влада (15 IX 1934) је примила телеграм од чланова Лиге народа: Велике Британије, Италије, Француске, Пољске, Мађарске, Румуније, Југославије, Чехословачке, Турске, Грчке, Бугарске, Арбаџије, Шпаније, Китаја, итд. ...којим је позивају на сарадњу.

Совјетска влада, која организовање и учвршћивање мира сматра као главни циљ своје спољне политике и никад није била глуда за предлоге међународне сарадње у интересу мира..., вољна је да одговори позиву и поставе члан Лиге народа и добије у њој место које јој припада, примајући све међународне обавезе и одлуке (чл. I, устава Лиге народа).

Совјетска влада је нарочито срећна да ступи у Лигу народа у часу кад се поставило питање измене устава и довођење у склад са Бријан-Келоговим пактом за пуно искључивање рата из међународних односа. Совјетска влада скреће пажњу да се чл. 12 и 13 устава Лиге народа о изборноме суђењу не могу односити на раније спорове...»

II

Резолуција савета Лиге народа (15 IX 1934)

«Савет... решава на основу овлашћења чл. 4, устава, да У.С.С.Р. буде стални члан савета чим скупштина Лиге народа одобри на основу његовог предлога.»

III

Резолуција скупштине Лиге народа (18 IX 1934)

Шести одбор... препоручује скупштини да прими У.С.С.Р. у Лигу народа.

ФРАНЦУСКО-СОВЈЕТСКИ ПАКТ (2 маја 1934)

Претседник француске републике и главни извршни одбор Уније Совјетских Социјалистичких Република: у жељи да се учврсти мир у Европи и да се гарантују користи мира њиховим земљама осигуравајући што потпунију примену одредаба устава Лиге народа, а у тежњи да одрже националну безбедност, територијалну целокупност и политичку самосталност држава; — у намери да посвете своје напоре припремању и закључењу европскога споразума у томе духу, и да у исто време изазову, колико је то у њиховој снази, ефективну примену одредаба устава Лиге народа, решили су да закључе уговор у томе циљу и... сагласили су се о следећем:

Чл. I. — «У случају да Француској или У.С.С.Р. буде запређено или у опасности од какве европске државе У.С.С.Р. као и Француска, одмах ће ступити у заједничко савестовање о мерама које би требало предузети у смислу чл. 10 устава Лиге народа.»

Чл. II. — «У случају да Француска или У.С.С.Р. у смислу чл. 15 § 7 устава Лиге народа, буду предмет, а у првом мирољубивих намера обе ове државе, независнога напада какве европске државе, У.С.С.Р. одностно Француска пружиће једна другој сваку помоћ.»

Чл. III. — «Како се према чл. 16 устава Лиге народа сваки члан Лиге који прибегне оружју противно обавезама датим у чл. 12, 13 и 15 устава, сматра ipso facto као ванзак противу свих чланова Лиге народа, Француска односно У.С.С.Р. узимају на себе, за случај да оне буду предмет напада, да у таквој прилици и поред јасних мирољубивих тежњи обеју држава, дакле у случају независнога напада од стране какве европске државе, притеку једна другој одмах у помоћ у смислу чл. 16 устава.»

Она обавеза важи и за случај напада нарочито изложеног у чл. 17, § 1 и § 3 устава Лиге народа.

Чл. IV. — Све горње обавезе, дате у оквиру обавеза и у својству чланова Лиге народа, не могу се никако тумачити да ограничавају мисију Лиге народа за ефективно чување мира или обавезе Француске и У.С.С.Р. као чланова Лиге народа.

Чл. V. — Уговор ће бити регистрован у секретаријату Лиге народа... важиће пет година... ако се не откаже годину дана пре истека рока, онда ће рок трајања бити неограничен с тим да се може отказати на годину дана раније...

Протокол о горњем уговору од 2 маја 1935

I. — Одговорне стране сагласиле су се да одмах, чим једна другој притичу у помоћ, издејствују одобрење савета Лиге у духу устава (чл. 16). Обе стране одмах прилазе савету акцијом за одобрење у најрањем времену; ако из буји којих разлога савет не донесе одлуку или не добије пристанак већине, узајамна помоћ се мора дати. Узајамна помоћ се има дати само у случају ако је напад извршен на територију једне од уговорних страна.

II. — Овим уговором се не обеснажују обавезе Француске и У.С.С.Р. узете другим објављеним уговорима, нити ће обавезе из овога уговора имати вредност за случај да једна од уговорница узима обавезе које могу довести и до међународних санкција и могу стајати у супротности с овим уговором.

III. — Обе стране уговорнице могу закључивати друге уговоре са другима... који би имали исти циљ.

IV. — Обе стране уговорнице изјављују да су првобитни разговори поведени о садашњем уговору имали за циљ такав пакт безбедности који би обухватао све државе северноисточне Европе тј. У.С.С.Р., Немачку, Чехословачку, Пољску и балтичке државе; поред тога споразума мислило се и на један пакт о узајамној помоћи између Немачке, У.С.С.Р. и Француске, а за случај да једна од њих нападне једну од њих. И ако то није могло бити учињено обе стране уговорнице наставиће рад у томе правцу...

Немачка према руско-француском уговору (говор канцелара Хитлера 21 V 1935)

1. — Немачка тражи цулу равноправност са другим силама; равноправност се мора проширити на све функције и права у међународном животу.

2. — Немачка ће поштовати само оне одредбе версаљског уговора које у том духу регулишу међународне односе... поштоваће безусловно територијалне одредбе а ревизију њихову ће у току времена само мирним путем тражити.

3. — Немачка ће потписивати само оне уговоре које може испуњавати а скрупулозно ће извршивати оне које је својеволно потписала. Она ће према томе нарочито поштовати и испуњавати обавезе примљене рајским пактом (локарским уговором) докле и друге силе потписнице то раде...

4. — Немачка је готова да прими систем колективне сурадње у Европи али под условом да се изврше измене уговора.

5. — Сурадња ова треба да пође од малих ствари, поступно.

6. — Немачка се у начелу слаже са пактовима о ненападању.

7. — Немачка у начелу прима разговоре о ваздухопловној конвенцији, као доцни локарског уговора.

8. — Немачка прима да ограничи своје оружашке оплошко уколико и друге државе то ураде. Одриче се утакмице оружаша на мору.

7. — Немачка прима и пристаје на сваки споразум који би имао за циљ да ефективно спречи, онемогући свако мешање споља у унутарње ствари других држава, само тражи да се међународно дефинише реч «мешање у унутарње ствари».

НЕМАЧКА СЕ ОДРИЧЕ ЛОКАРСКОГ ПАКТА (Меморандум од 29 V 1935)

1. — Немачка разматрајући руско-француски уговор од 2 V 1935 мисли да он уноси неизвесност у обавезе њене и других сила и налази «да одредбе рајског пакта безбедности (локарског уговора) не могу се детаљно изменити или тумачити тим што је један нови уговор закључен између једне од потписница рајског пакта и неке треће силе».

2. — Француска објашњава Немачкој: «да је чување локарског пакта руководило начело њене целокупне политике и да Француска не би никад потписала споразум са Русијом да је он у опрци са локарским пактом безбедности; да је у протоколу, који је потписан над и уговор са Русијом, изрично стављена изјава обеју страна да није њихова намера да ни у коме случају ослабе обавезе из њихових ранијих објављених уговора са трећим државама, и да је јасно речено да све уговорне обавезе из руско-француског пакта ако су у супротности са обавезама других међународних уговора неће имати вредност. — Осим тога Француска је позивала и позива Немачку да склопи исти пакт са њом и са У.С.С.Р.»

3. — Британска нотом (5 VII 1935) одговара Немачкој: «влада Њ. В. је у цуној сагласности са излагањем и аргументима француске владе, и пошто је размислила разлагања Немачке, британска влада је задовољна што у француско-рускоме уговору нити је што у супротности са локарским уговором нити ма у коме погледу мења њен оперативни карактер. Британска влада исто тако је сагласна са Француском и са немачком владом да обавезе локарског уговора не могу бити измењене или умањене самим тим што је једна од потписница (локарског уговора) закључила други какав уговор са неком другом силом. Исто тако у вези са тим, британска влада као једна од јемаца локарског уговора, има право и дужност да одлучи по претходној одлуци и препоруци савета Лиге народа, као и да ли су прилике такве да њене обавезе (гарантије) ступају у дејство, и да то право и дужност не могу бити каквим актом једне од сила потписница измењени или повређени.»

«Ја се усуђујем изразити наду, пошто сам испитао гледишта о томе изнесена у ноти Француске од 25 јуна и у саопштењу Немачке, да ће влада

Немачке признати да права и дужности потписника доварисног уговора, на данке и Немачке, нису ни у коме правцу повређена или измењена закљученим француско-совјетским пактом.»

С. Хор.

КОНВЕНЦИЈА О ДАРДАНЕЛИМА

(20 јула 1936 у Монтреу)

Владе Велике Британије, Бугарске, Грчке, Јапана, Југославије, Румуније, Русије и Турске...

у жељи да регулишу транзит и пловидбу у Дарданелима, у Мраморном мору и на Босфору — познатих под општим именом **мореузи**, и осигурају безбедност Турске и прибрежних држава и у њима и у Црном мору, решиле су да замене допански уговор од 24 јула 1923 новом конвенцијом:

Сагласиле су се и признају начело слободне пловидбе и пролаза кроз мореузе. Право употребе те слободе регулисава се одредбама ове конвенције:

I Одељак: (§ 2—6 за трговачко бродовље пуна слобода за време мира).

II Одељак: (§ 7—22 за ратне бродове разни модалитети за време мира и за време рата).

III Одељак: (§ 23 за хидроавионе и авионе).

IV Одељак: (§ 24—25 опште одредбе).

V Одељак: (§ 26—29 коначне одредбе).

НЕМЕЊАЊЕ У ШПАНИЈИ

Савет Лиге народа под 12 децембром 1936 донео је резолуцију:

1) ...Сматрајући да добар споразум мора бити очуван без обзира на унутарње режиме сваке државе; имајући на уму да је дужност сваке државе да поштује територијалну целокупност и политичку независност других држава, дужност која је за чланове Лиге народа обавезна по уставу; утврђује да је свака држава обавезна да се не меша у унутарње ствари друге државе.

2) Сматрајући да је стварање одбора за немешање и све што он предузима изашло из начела горе изложених... препоручује члановима Лиге народа у лондонском одбору да не пропусти ни једну прилику да ограничи мешање и да предузима мере како би обезбедила контролу.

3) Гледа са симпатијом акцију коју су предузеле на међународној бази Енглеска и Француска за мир и добар споразум међу народима, са циљем да избегну опасности, ако се продужи садање стање ствари у Шпанији.

4) Констатује да у вези са тим постоје и проблеми човечанскога карактера за шта је потребна брза здружена акција међународнога и човечанскога карактера...

ДВЕ ИЗМЕЊЕНЕ НОТЕ ИЗМЕЂУ ЕНГЛЕСКЕ И ИТАЛИЈЕ (31 децембар 1936)

Енглески посланик Драмонд — министру спољних послова Италије:
»...Влада Њ. В. мисли да ће, у колико се то тиче Италије, интегритет-садашњих територија Шпаније, остати у свима приликама неповређен и неизмењен. Влада би, међутим, била захвална вашој Екселенцији ако би потврдила и формално тачност оваквога мишљења...«

II. — Граф Ђано, италијански министар иностраних послова енглеском посланику у Риму:

»...Ја сам већ раније изјавио да италијанска влада није имала ни пре револуције у Шпанији ни сада, никаквих преговора са генералом Франком у циљу измене status quo у западном делу Средоземног мора, нити ће у будуће преговарати о таквој ствари...мени није тешко у име италијанске владе потврдити да Италија жели да Шпанија у свакој прилици остане неокрњена и неизмењена...«

ЕНГЛЕСКО-ИТАЛИЈАНСКИ СПОРАЗУМ (2 јануар 1937)

»Влада Њ. Величанства и влада италијанска:

»У жељи да помакну, у интересу општега мира и безбедности, побољшање односа међу собом и између свих средоземноморских сила, и решене да поштују права и интересе тих сила
признају да слобода улаза, излаза и прелаза кроз Средоземно море, јесте животни интерес за британско царство и за Италију, и да ти обострани интереси не стоје у супротности.

»одричу се сваке намере да промене, уколико се њих тиче, или да други измене status quo националне суверености у средоземноморској области, »обавезују се да поштују у том подручју међусобна права и интересе

»слажу се да употребе најбољу вољу да обесхрабре сваку активност, која би шила за тим да поремети добре односе а предмет је овога споразума да се они учврсте.

»Овај споразум је намењен убрзању рада за мир и није уперен ни противу које друге силе.»

БЕЛГИЈА И ЛОКАРНСКИ УГОВОР

(24 април 1937 — декларација енглеско-француска)

I. — Владе енглеска и француска... налазећи у сусрет жељи белгијске владе... докле се не заврше и закључе разговори о једном општем акту који има заменити локарнски уговор... и да би дале пун израз њихових симпатија за жељу белгијске владе, сложиле су се на ову изјаву:

II. — Обе владе узеле су на знање мишљење белгијске владе... нарочито: 1) да хоће да брани сама свим снагама белгијске границе од свакога напада и упада и да сачува белгијску територију од намера да

послужи као средство за напад противу друге државе и као било каква база за ратне операције на суви, на мору, у ваздуху; 2) да хоће да организује одбрану Белгије на ефективни начин и 3) да хоће да остане верна уставу Лиге народа и обавезама које њој намеће...

III. — Обе владе узимајући у рачун оно што претходи изјављују да је Белгија разрешена свих обавеза према њима које се налазе у локарнском уговору... и да оне у погледу Белгије задржавају обавезе које су у томе уговору (и у споразуму од 19 III 1936) на себе узеле.

IV. — Обе владе се слажу да разрешење Белгије ових обавеза ни у коме случају не мења обавезе њихове у томе погледу.

Немачка обавеза према Белгији

Немачка је дала 13 X 1937 Белгији уверавања да ће поштовати целокупност и неповредност њене ано Белгија не буде сарађивала војнички против Немачке.

ХРОНОЛОГИЈА ДОГАЂАЈА У ЕВРОПИ

од 1914 до 1938*

1914

а) 1914—1919

- 28 VI СарајеВСки атентат.
- 23 VII Аустриски ултиматум краљевини Србији.
- 25 VII Србија одбацује тач. 5 и 6 из аустроугарског ултиматума, јер се косе са суверенитету самосталне државе.
- 28 VII Аустроугарска објављује рат Србији.
Британска флота ушла у своје базе.
- 1 VIII Немачка објављује рат Русији, која је 30 VII објавила припреме за мобилизацију.
- 2 VIII Немачка тражи пролаз кроз Белгију.
- 3 VIII Немачка објављује рат Француској.
Белгија одбија захтев Немачке.
- 4 VIII Велика Британија објављује рат Немачкој. Немачка војска улази у Белгију. Немачка и Турска склапају савез.
- 5 VIII Аустроугарска објављује рат Русији.
- 7 VIII На француско-немачком фронту почињу прве борбе.
- 9 VIII Енглеске трупе у Француској.
- 10 VIII Француска објављује рат Аустроугарској.
- 12 VIII Енглеска објављује рат Аустроугарској.
- 13 VIII Аустриско-мађарске трупе улазе у Србију и ако су још 30 VII бомбардовале Београд.
- 16 VIII Руске трупе упадају у источну Пруску.
- 23 VIII Битка код Монса. Јапан објављује рат Немачкој.
- 25 VIII Битка на Церу, аустриско-мађарске трупе се повлаче.
- 31 VIII Немци добијају битку код Тавенберга у источној Прусској.
- 2 IX Француска влада преместила се из Париза у Бордо јер Паризу прети опасност. Немци на 18 км. од Париза.
- 5 IX Уговор између Русије, Енглеске и Француске у Лондону да ни једна од њих не потписује одвојено мир са Немачком.

* Значај хронолошких таблица. Хронолошке таблице служе: а) да додају догађаје од значаја којих у књизи има, б) да прикажу догађаје по важности и утицају на европску спољну политику и в) да се има јуни преглед рата држава и међународних установа.

- 6 XI Битна на Марви. Немци се повлаче.
 7 IX Аустријско-мађарске трупе упадају опет у Србију преко Дрине.
 15 IX Немачка колонија «Нова Гвинеја» предала се Аустралији.
 1 X Турска затвара Дарданеле.
 3 X Аустријанци и Немци упадају у Пољску.
 6 X Белгиска влада напушта Анверс, који је 10 септембра пао у руке Немаца.
 Руска војска се повлачи из Пољске.
 15 X Прва битка на Ипру.
 16 X Битка на Иверу.
 21 X Немци се повлаче из Пољске.
 29 X Турска улази у рат.
 5 XI Француска и Енглеска објављују рат Турској. Енглеска окупира Кипар.
 7 XI Јапан окупира немачку колонију Циингтау у Китују.
 18 XI Енглеска објављује протекторат над Египтом.
 21 XI Битка на Ипру завршена, Немци се повлаче.
 23 XI Султан објављује «свети рат неверницима».
 2 XII Аустријанци окупирају Београд.
 6 XII Ватикан покушава примирје.
 8 XII Код Фалкленда уништена немачка ескадра.
 10 XII Француска влада се враћа у Париз.
 13 XII Аустријанци и Мађари на Суворобору потучени.
 15 XII Београд опет у рукама Срба.

1915

- 24 I Немачки напад код Догер-банна.
 30 I Подморнице почињу потапање бродова без реда.
 4 II Немачка објављује блокаду Велике Британије за 18 II 1915.
 6 II Савезне државе решавају да заједнички финансирају рат.
 15 II Савезници (Велика Британија, Русија и Француска) позивају Грчку да испуни обавезе из уговора о савезу са Србијом и даје војничку помоћ у Солуну.
 16 II Савезници нападају Дарданеле.
 26 II Неуспешан напад на Дарданеле.
 Антанта блокира Немачку.
 6 III Грчки краљ Константин не пристаје на помоћ за Дарданеле.
 8 III Британска флота улази у Дарданеле.
 18 III Тајни споразум између Русије, Енглеске и Француске о Цариграду. Нови напад на Дарданеле.
 22 IV Битке на Ипру.
 25 IV Савезници се искрцавају у Дарданелима.
 26 IV Између Енглеске, Француске, Русије и Италије потписан тајни лондонски уговор, који ће доцније бити предмет за толике неспоразуме између сила и Италије, као и између Италије и Југославије.
 1 V Аустријско-мађарско-немачка офанзива у Галицији.
 4 V Италија се одриче тројног савеза, који је више од 30 година чувала

- 7 V Велики прекоокеански и путнички брод «Луизијанија» потопљен од немачке подморнице. Због овога антигерманске демонстрације у Лондону, интернирање странаца и пошта Северне Америке (14 V 1915).
 23 V Италија објављује рат Аустрији; 23 V 1915 први сукоби на Сочи, а 30 V 1915 на Карсту.
 3 VI Прва привредна конференција савезника.
 5 VI У Калеу конференција француске и британске владе за јединство команде.
 13 VII Велики аустријско-немачки напад дуж целог источног фронта.
 30 VII Руси се повлаче из Пољске.
 6 VIII Битка у Дарданелима (Сари-Бајир).
 27 VIII Немачка мења политику са подморницама после озбиљне америчке опомене.
 5 IX Руски цар смењује великог кнеза Николаја Николајевича са места врховног команданта, и почиње офанзиву.
 24 IX Французи и Енглези решавају да шаљу трупе у помоћ Србији преко Солуна.
 28 IX Турска побеђена у Малој Азији.
 2 X Бугарске трупе трушну се на српској граници.
 4 X Тројни споразум шале ултиматум Бугарској.
 5 X Извесне трупе Француске и Енглеске искрцавају се у Солуну. Грчки краљ Константин због тога уклања Венизелоса.
 6 X Аустријско-мађарско-немачке трупе чине општи напад на Србију. Краљ Константин хоће оружану неутралност.
 8 X Београд пада у руке Аустроугарске.
 14 X Бугарска објављује рат Србији.
 15 X Енглеска објављује рат Бугарској, а 16 X Француска.
 17 X Енглеска нуди Грцима Кипар, ако пруже помоћ Србији. Грци одбијају.
 2 XI Асквит: независност Србије услов рата.
 25 XI Организација за снабдевање савезника муницијом.
 2 XII Срби се повлаче у Арбанију, а савезне трупе из Македоније у Солун.
 9 XII Савезни војни врховни савет у Паризу.
 19 XII Сер Даглас Хег, врховни заповедник британских трупа на западноме фронту.

1916

- 8 I Евакуација Дарданела.
 16 I Генерал Сарај, командант савезних трупа, на Солунском фронту.
 19 I Врховни савезнички војни савет у Лондону.
 24 I Закон о војној обавези у Енглеској (од 19 до 30 година).
 9 II Српска влада на Крфу.
 21 II Битка на Вердену.
 22 II Никола II принуђен отвара думу.
 9 III Португалија улази у рат.

- 27 III Врховни савезнички војни савет у Паризу у коме учествује и Србија.
- 24 IV Буна у Ирској.
- 29 IV Канитулација енглеске посаде у Кут ел-Амару.
- 1 V Ирска буна угушена.
- 14 V Италија на Трентину.
- 16 V Енглези и Французи деле Малу Азију.
- 31 V Поморска битка код Јутланда између флота енглеске и немачке.
- 3 VI Крај аустриске офанзиве у Трентину.
- 4 VI Руска офанзива.
- 5 VI Лорд Китчерер на путу за Русију погинуо на торпедираној броду «Хемшајрус».
- 6 VI Мирна блокада Грчке.
- 12 VI Нереди у Атини противу тројнога споразума.
- 14 VI Савезна приредна конференција. Италијанска офанзива у Трентину.
- 21 VI Савезне владе примеравају Константина на промену владе и демобилизацију.
- 1 VII Прва битка на Соми.
- 6 VII Нова руска офанзива у Галицији.
- 14 VII Међусавезничка финансијска конференција.
- 6 VIII Италијанска нова офанзива на Соми.
- 17 VIII Букурешки уговор о уласку Румуније у рат.
- 27 VIII Италија објављује рат Немачкој, Румунија Аустроугарској, а сутрадан Немачка Румунији.
- 29 VIII Хинденбург начелник врховне команде.
- 30 VIII Турска објављује рат Румунији.
- 1 IX Бугарска објављује рат Румунији.
- 2 IX Немачке и бугарске трупе у Добруци.
- 15 IX Тенкови употребљени први пут у битци на Соми.
- 19 IX Нова блокада Грчке.
- 24 IX Венецелос дине буну на Криту.
- 29 IX Венецелос ствара револуцијом владу у Солуну.
- 10 X Савезници траже предају грчке флоте.
- 30 X Аристид Бријан образује владу у Француској.
- 5 XI Немачка и Аустроугарска проглашавају самосталну Пољску.
- 18 XI Битке на Соми завршене.
- 19 XI Битол у рукама савезних трупа. Савезници траже од Грчке ратну опрему и протеривање мниш-стара централних сила.
- 21 XI Смрт аустроугарског цара Франца Јосифа I. Нови цар и краљ Карло.
- 1 XII Грчка одбија савезничке захтеве.
- 5 XII Нова офанзива на Солунском фронту.
- 6 XII Букурешт се предаје Немцима. Лојд Џорџ образује у Енглеској ратни кабинет, а Бријан у Француској.
- 12 XII Немци преко Вашингтона предлажу мир.

- 14 XII Савезници упућују ултиматум Грчкој.
- 20 XII Америка предлаже погодбе за мир.
- 23 XII Спор између Холвега и немачке врховне команде «против и за неограничену борбу подморницама».
- 26 XII Централне силе нуде делегате за преговоре за мир. Конференција у Лондону за разговоре о предлогу за мир.
- 29 XII Распукин убијен, Дума одложена.
- 30 XII Савезници одбацују немачки предлог за мир.

1917

- 1 I Међусавезничка конференција у Риму.
- 9 I Немачка се одлучује за неограничену борбу на мору.
- 10 I Савезници шаљу Вилсону своје «ратне циљеве».
- 11 I Централне силе бацају одговорност за лази рат на Велику Алтанту.
- 31 I Немачка наређује подморницама да потапају све савезничке бродове.
- 3 II Северна Америка прекида дипломатске односе са Немачком, и позива неутралне државе на исти поступак. Скандинавске државе шаљу протестну ноту Немачкој (13 II 1917).
- 24 II Кут ел-Амар опет у британским рукама.
- 28 II Немачке подморнице потопиле 500.000 тона бродова до 1 II 1917.
- 4 III Нереди у Петрограду.
- 10 III Нереди у Петрограду; побуна на бродовима у Хелзингфорсу.
- 11 III Енглези освајају Багдад. Савезна офанзива на солунском фронту.
- 12 III Починье револуција у Русији.
- 13 III Немци се повлаче на Хинденбургову линију.
- 14 III Нова привремена влада у Русији. Буна војника у Кронштату.
- 15 III Никола II одриче се престола у корист свог брата Михаила.
- 24 III Нову руску владу призивају Енглеска, Италија, Француска, Северна Америка, Румунија и Швајцарска.
- 30 III Руска влада признаје независност Пољске.
- 31 III Потопљено 600.000 тона бродова.
- 6 IV Северна Америка објављује рат Немачкој.
- 8 IV Аустрија прекида односе са Северном Америком.
- 9 IV Битка код Ара (Arras).
- 13 IV Први совјетски конгрес.
- 15 IV Француска офанзива почиње.
- 30 IV 870.379 тона бродовља потопљено.
- 1 V Русија наставља рат.
- 5 V Напредовање на солунском фронту према истоку.
- 6 V Савезничка ратна конференција.
- 7 V Битка на Вардору, завршена 22 V 1917.
- 9 V Совјетски Петроградски Комитет тражи конференцију социјалиста за мир.
- 15 V Петен врховни командант француске војске, а Фош начелник врховне команде.

- 20 V Централни совјетски одбор за све делове Русије.
 30 V Потопљених бродова близу 900.000 тона.
 3 VI Италија проглашава протекторат над Арбанијом.
 17 VI Грчки краљ Константин абдицира по захтеву савезника.
 25 VI Прве америчке трупе искрцавају се у Француској.
 26 VI Грчка објављује рат Аустроугарској и Турској.
 7 VII Велики напад немачких бомбардера на Лондон и Margate — 250 смртних погодака.
 17 VII Енглески краљевски дом узима назив Виндзорска династија.
 18 VII Немачка офанзива на источном фронту. Буна у руској војсци.
 23 VII Руси се повлаче.
 1 VIII Света Столица предлаже мир.
 2 VIII Прва битка на Ипру.
 11 VIII Немци освајају Румунију.
 13 VIII Лондонска влада не допушта домаћим социјалистима одлазак на социјалистичку конференцију за мир у Штокхолму.
 Кина објављује рат централним силама.
 19 VIII Једанаеста офанзива Италије на Сочи.
 20 VIII Друга офанзива код Вердена.
 3 IX Немци у Риги.
 10 IX Керенски саставља диктаторску владу у Русији.
 15 IX Русија република.
 4 X Енглеска победа код Passchendale (Белгија).
 19 X Немачка ескадра од 9 авиона напада на Енглеску.
 24 X Аустријанци и Немци на Сочи. Убрзо слом италијанске војске на Кубарду (Carpento).
 2 XI Енглеска се изјашњава за слободну Палестину.
 3 XI Француско-енглеске трупе долазе у помоћ Италији.
 8 XI Лењи и Трошки узимају силом владу у Русији.
 9 XI Конференција у Рападу. Ствара се врховна савезничка команда.
 10 XI Крај борби на Ипру.
 11 XI Аустријанци и Немци на Пијави.
 15 XI Большевици проглашавају право народа на самоопредељење.
 16 XI Клемансо на челу француске владе изјављује: »je fais la guerre«.
 20 XI Битка код Камбре.
 2 XII Преницута непријатељства између Немаца и Руса.
 6 XII Финска независна.
 7 XII Северна Америка објављује рат Аустроугарској.
 8 XII На источном фронту обустављен рат.
 9 XII Јерусалим се предао Енглезима. Немци и Румуни закључили примирје.
 15 XII У Брест-Литовску закључено руско-немачко примирје.
 22 XII Преговори за мир између Русије и Немачке.

1918

- 5 I Лојд Џорџ понавља ратне циљеве савезника али нешто спуштеним тоном.

- 8 I Вудро Вилсон из Вашингтона објављује својих »14 тачака«.
 11 I Естонска и Летонска независне.
 18 I Нереди и глад у Бечу.
 1 II Централне силе признају Украјину.
 9 II Централне силе склапају с Украјином мир, а добијају милион тона хране.
 18 II Непријатељства на источном фронту опет почињу.
 28 II Штрајкови у Берлину, Хамбургу и Килу.
 3 III Мир у Брест-Литовску између Русије с једне и централних сила, Бугарске и Турске с друге стране.
 5 III Централне силе, Турска и Бугарска склапају прелиминарни мир са Румунијом, који је потврђен 7 V у Букурешту.
 13 III Немци у Одеси.
 18 III Антанта и Холандска спораум за блокаду. Антанта не признаје брест-литовски уговор.
 20 III За годину дана потопљено преко 6.000.000 тона бродовља.
 21 III Велика немачка офанзива на западу.
 26 III Генерал Фош главно-командујући савезничких трупа.
 31 III Немци заробили 75.000 људи и 1000 топова од Енглеза.
 5 IV Крај прве битке на Соми.
 18 IV Први авионски напад Енглеза на Кели.
 27 V Трећа битка на Ени.
 31 V Немци узимају Шато Тјери и Дорманс.
 3 VI Антанта признаје национална права Пољака, Чеха и Срба, Хрвата и Словенаца.
 6 VI Битка на Ени свршена (Aisne).
 14 VI Немци се устањљају.
 17 VI Аустријанци заустављени на Пијави. Беч у нереди.
 23 VI Италија почиње напад на Пијави.
 13 VII Чешка дивизија окупира Иркутск у Сибирју.
 15 VII Друга битка на Марни.
 16 VII Никола II, царица и њихова деца поубијани у Екатеринограду.
 18 VII Савезничка офанзива на западном фронту.
 20 VII Немци се повлаче са Марне.
 3 VIII Британске трупе у Архангелску, Владивостоку и Баку.
 6 VIII Проглас Енглеске Русима »неће се мешати у унутарње ствари«.
 8 VIII Пораз Немаца код Амијена.
 13 VIII Чехословачка призната као савезна држава.
 18 VIII Енглеска војска напредује у Фландрији.
 21 VIII Друга битка на Соми.
 26 VIII Друга битка код Араса.
 6 IX Немци се повлаче са Соме.
 12 IX Битка на Хинденбурговој линији.
 15 IX Продор на солунском фронту. Америчке трупе ступају у акцију на западном фронту.
 24 IX Хинденбург и Лудендорф траже примирје.
 26 IX Битке у Шампањи и у Аргови.
 27 IX Пробијена »Хинденбургова линија«. Бугарска тражи примирје.

- 28 IX Навал под краљем Албертом код Фланд-Рица.
 29 IX Савезничке трупе напредују дуж целог западног фронта.
 30 IX Бугарска добија примирје. Скопље у рукама савезника.
 1 X Немци уступају на свима линијама. Савезници су у јулу заробили 250.000 војника.
 3 X Завршене битке на Ипру и С. Кантен Каналу.
 4 X Централне силе преко Америке нуде мир. Абдикација бугарског краља Фердинанда.
 8 X Битка код Канбра и пад «Хинденбургове линије». Вилсон тражи предају Немца.
 16 X Аустроугарски владар прокламује федералну државу на начелу народности.
 24 X У јулијској Крајини италијанско-енглеска офанзива.
 27 X Чехословачка проглашена независном.
 28 X Аустрија тражи мир. Генерал Лудендорф се повлачи.
 29 X Југославија је прогласила своју независност. Буна у немачкој флоти.
 31 X Турска обуставља непријатељства. У Бечу и у Пешти буње. Мађарска проглашава независност, исто и Аустрија.
 1 XI Савезна конференција у Версају.
 4 XI Примирје с Аустроугарском. Трст у рукама Италијана. Савезници шаљу услове за примирје Вилсону. Црвено барјаче на бродовима у Килу.
 5 XI Вилсон шаље Немачкој услове за примирје — генерал Фош помоћник савезника.
 7 XI Баварска република.
 9 XI Буна у Берлину. Вилхелм II абдицира. Немачка постаје република.
 10 XI Вилхелм II прешао у Холандију. Румуни траже од Македана да напусти орама Румунију.
 14 XI У 11 пре подне обустављена непријатељства на западном фронту Европе.
 12 XI Аустриски цар се повлачи у Швајцарску.
 13 XI Цариград у рукама савезника. Сви краљеви и принчеви у Немачкој абдицирају.
 17 XI Савезне трупе улазе у Пераџиње.
 19 XI Французи у Мецу.
 21 XI Немачка флота путује у Скапа-Фло у затвор.
 27 XI Француска војска стигла на границу Немачке.
 1 XII Савезна конференција у Лондону о прелиминарима за мир.
 9 XII Посељаре прима Штрасбург.
 11 XII Америчке трупе у Кобленцу.
 26 XII Вудро Вилсон у Енглеској.

1919

- 3 I Вилсон у Риму, а 7 I вратио се у Париз.
 5 I Спартацисти у Берлину изазивају nerede, који су 13 I угушени.
 11 I Бельшевици на граници источне Пруске.

- 15 I Два стара социјалиста: Либнехт и Роза Луксембург убијени у Берлину. Муничар Падеревски претседник пољске републике.
 18 I Прва седница конференције за мир у Паризу.
 19 I Избори за Рајхстаг; победили умерени социјалисти и демократи.
 22 I Конференција за мир прима предлог Вилсона да се иде на састанак са Русима у Принип, у Мраморном мору и тражи споразум.
 25 I Одбор за Лигу народа.
 3 II Грци траже смирску област.
 6 II Уставотворна скупштина у Вајмару.
 11 II Еберт, социјалист, претседник Рајха.
 14 II Предлог о уставу Лиге народа пред конференцијом за мир.
 19 II Атентат на Клемансоа.
 21 II Грађански рат у Баварској.
 24 II Вилсон се вратио у Америку.
 4 III Вилсон агитује за потпис мира са Немачком.
 14 III Вилсон се вратио у Париз.
 23 III Совјетска влада под Белом Куном у Мађарској.
 24 III «Велика четворница» — решавају све.
 4 IV Баварска под владом Совјета.
 9 IV Агитација у Енглеској против споразума са Русијом.
 23 IV Вилсон даје манифест о Ријеци.
 24 IV Италијани напуштају конференцију мира.
 28 IV Конференција мира једногласно прима устав Лиге народа.
 1 V Баварска без Совјета.
 5 V Италијани се враћају у Париз на конференцију за мир.
 7 V Одређени мандати за немачке колоније (врховни савет). Предат Немцима предлог за мир.
 15 V Грчка по одобрењу сила окупира Смирну.
 29 V Немачка даје своје контрапредлоге за мир.
 16 VI Савезници одговарају на немачке контрапредлоге.
 20 VI Пад владе Др. Шајдемана и оставка првог делегата Немачке на конференцији мира. Нова влада Бауера.
 24 VI Немачка флота у Скапа-Фло потопљена.
 27 VI Сједињене Америчке Државе одбијају мандат над Цариградом.

Абисинија

1926

- 9 VI Енглеска и Италија споразумеле су се о сфери трговинских интереса у Абисинији. Рас Тафари протестује код Лиге народа. Енглеска и Италија се бране. Рас Тафари тражи објаву прениске о томе.

1928

- 2 VIII Уговор с Италијом о пријатељству и изборном суђењу.

1929

- 24 VIII Уговор с Енглеском, Италијом и Француском о трговини оружјем.

1931

- 19 II Горњи уговор ратификован.

1933

- 8 I Уговор са Швајцарском о пријатељству и размени добара.

1934

- 5 XII Први сукоб између војске абисинске и италијанске код Вал-Вала. Абисинија улаже протест у Риму 6 XII 1934. Абисинија тражи изборни суд за спор с Италијом.
9 XII Абисинија се обраћа Лиги народа, јер Италија неће арбитражу.
14 XII

Арбанија

1920

- 2 VIII Споразум с Италијом о евакуацији италијанских трупа и признању независне Арбаније.
17 XII Арбанија члан Лиге народа.

1921

- 25 VI Обраћа се Лиги народа због спора око граница са Грчком и Југославијом.
7 VII Протест Лиге народа противу улаза југословенске војске у северну Арбанију.
6 VIII Протест Лиге народа противу Југославије што помаже стварање иридиктске републике.
7 IX У савету Лиге народа расправа о протестима од 7 јула и 6 августа.
29 IX Конференција амбасадора признаје Италији нарочите интересе у Арбанији.
2 X Арбанија признаје заштиту националних мањина.
6 X Савет Лиге народа одређује анкетну комисију за жалбе Арбаније.
2 XI Опет протест у Лиги народа противу уласка војске у северну Арбанију.
7 XI Енглеска влада тражи одмах сазив савета Лиге народа због догађаја од 2 новембра и тражи санкције противу Југославије.
9 XI Конференција амбасадора утврђује с извесним наменама границе Арбаније према лондонском уговору од 1913 — и означава као неприкосновене.

- 12 XI Признају независност Арбаније Француска, Енглеска, Италија, Јапан.
14 XI Југославија прима одлуку од 9 новембра и повлачи војску из Арбаније.
18 XI Конференција амбасадора установљава неутралну зону између Југославије и Арбаније докле се не утврди граница између њих.
10 XII Повлачење обостраних трупа из неутралне зоне.

1922

- 4 III Југославија признаје независност Арбаније.
10 VII Грчка признаје независност Арбаније.
27 IX Спорно питање манастира Св. Наума.
6 XII Конференција амбасадора даје «Св. Наум» Арбанији.

1923

- 14 I Укинута неутрална зона између Арбаније и Југославије.
6 IV Југославија тражи од конференције амбасадора да узме у поновно разматрање питање «Св. Наума», јер је он, према решењу лондонске конференције амбасадора 1913, одређен Србији.

1924

- 5 VI Конференција амбасадора пита савет Лиге народа да ли је њено решење о «Св. Науму» добро.
17 VI Савет Лиге народа тражи мишљење од хашког суда о «Св. Науму» и овај
4 IX Одобрава одлуку о «Св. Науму» од 6 децембра 1922.
12 XII Буна у Арбанији.
18 XII Арбанска влада тужи Југославију Лиги народа да је буна од 12 децембра спремна у Југославији.
24 XII Ахмед Зогу, вођ побуњеника, улази у Тирану и протерује владу.

1925

- 31 I Уставотворна скупштина признаје Ахмед Зогуа за председника арбанске републике.
Југословенска влада одбија оптужбу пред Лигом народа о припремању побуне.
6 VIII Конференција амбасадора, после неуспелих покушаја непосредних преговора између Југославије и Арбаније, враћа «Св. Наум» Југославији а Пашконеју даје Арбанији.
13 VIII Арбанија пристаје на решење од 6 августа 1925.
15 X Југославија пристаје на решење од 6 августа 1925.

- 6 XI Конференција амбасадора одобрава нове границе између Арбаније и Југославије.

1926

- 27 XI Савез о пријатељству између Италије и Арбаније (протекторат).

1927

- 22 XI Одбрамбени савез с Италијом, у Тирану.

1928

- 2 VI Уговор о пловидби са Мађарском.
1 IX Пошто га је изабрала Народна скупштина прогласио се за краља «Ахмед бег Зогу краљ Арбанаса»; Италија га истог дана признала а Југославија 18 септембра 1928.

1932

- 7 I Споразум са Бугарском о балканском пакту и мањинама.

Аустрија**1920**

- 27 VI Закључен привремени београдски споразум о трговини са Југославијом и продужаван до 3 септембра 1925.
10 VII Ратификација сен-жерменског уговора од стране сила.
10 IX Уговор са Немачком о трговини и царини.
5 X Устав аустријске републике.
10 X Плебисцит у Коруској, зона А и Б у корист Аустрије.
14 X Улазак југословенске војске у плебисцитарну зону а на позив конференције амбасадора.
18 XI Аустријска власт ушла у Коруску.
20 XII Аустрија потписала са Југославијом уговор о границама.

1921

- 17 III Савезници пристају на привремену обуставу репарација из Аустрије.
24 IV Плебисцит у Тиролу за спајање са Немачком.
10 V Плебисцит у Салцбургу за спајање са Немачком.
6 VIII Ратификација сен-жерменског уговора од стране Југославије.
13 X После разних заплета Бургенланд према споразуму у Младима припада Аустрији место Мађарској.
1 XI Први план за помоћ Аустрији.
7 XII Трговински споразум са Русијом проширен 1922, 1923 и 1924.

1922

- 4 X Декларација Аустрије, Енглеске, Италије, Француске и Чехословачке о независности Аустрије и два протокола о финансијској потпори Аустрије.

1923

- 21 II Скинути секвестри са имања аустријских поданика нарочитим протоколом. Ликвидирање предузећа са аустријским капиталом, босанска предузећа, аграрна југословенског посланства, пасоши, транзит.
26 VI Закључен споразум за завршење одредаба сен-жерменског уговора (чл. 93, 191—196).

1925

- 3 IX Трговински уговор између Аустрије и Југославије.
9 XII Лига народа решава да се увине међународна финансијска контрола у Аустрији.

1926

- 1 I Дигнута финансијска контрола од 30 VI 1923.
8 I Уговор са Немачком о социјалном осигурању.
5 III Уговор са Чехословачком о конвизијацији и изборном суђењу.
21 V Трговински уговор са Немачком.

1927

- 15 VII Осбидни сукоби у Бечу.
29 VII Међународна војна контролна комисија извештава бечку владу да растури сталну војничку снагу при бечкој општини.
2 XII Конференција амбасадора распушта ликвид. комисију.

1928

- 31 I Потпуно укинута контрола (војна међународна) у Аустрији.
23 II Канцелар Сајпел изјављује да је Тирол «само чисто унутарње и културно питање Италије».
19 IV Изједначају се правила службе на железницама као у Немачкој.
2—21 VII Велике манифестације за сједињење са Немачком поводом спечаности «немачких певача».
7 X Буна социјалиста по Аустрији. Полиција претреса социјалисте 14 II 1929.

1929

- 1 V Сукоби између хајмвероваца и социјалдемократа.
23 V Конференција амбасадора саопштава Лиги народа да је,

пре него што би се удала међусамезичка војна контрола из Аустрије, потребно да се испита да ли су испуњени сви услови тражени још децембра 1924.

- 18 X Нова влада Шобера дава устав Аустрије по захтеву «хајм-пероваца».

1930

- од 6 II до 27 VI Уговор са Италијом о изборном суђењу, о концилијацији и о помоћи у судским делима за 10 година. Ратификација 27 VI.
13 III Обезбеђење Лиги народа о укидању политичке војне организације. «Антитерористички закон» за ограничење власти социјалиста.
2 IV—17 VI Забрана слободног ношења оружја.
31 X Споразум и декларација са предратним поверљивима оштре Аустроугарске.

1931

- 19 I Потписан уговор са Немачком о царинској унији.
26 I Уговор о пријатељству итд. са Мађарском.
11 V Влада објављује тешко стање велике Боден Кредит Аншталт.
13 IX Неуспео устанак у горњој Аустрији и у Штајерској. Кнез Штаренберг и вођи хајмера ухапшени — али ослобођени.
5 X Немачко-аустријска царинска унија проглашена од хајног суда као супротна ранијим обавезама Аустрије.

1932

- 6 V Долфус образује владу место Бурша.
15 VII Савет Лиге народа протокол о зајму с извесним политичким условима; Немачка одбија због тих услова.

1933

- 8 I Преко аустријске фабрике оружја и муниције у Хиртенбергу, кријумчарено оружје из Италије за Мађарску. Аустријска влада изговара се да су то стари аустријски митралези и пушке што Италија поклања Аустрији да запосли незапослене.
од 11 I до 1 III Француска и Мала Антанта траже објашњење од бечке владе. Енглеска и Француска анкетирају у Бечу, Пешти и Риму. Римска влада признаје и прима назад оружје ако се узме као доказ заклетва царинских власти у Аустрији. Бечка влада пристаје да врати оружје кад се опрати. Мала Антанта се на молбу Француске и Енглеске уздржала од сване акције противу повреде сен-жерменског уговора пред Лигом, и задовољила се изјавом да се то убудуће неће догађати. — Због политичких разлога и односа у Европи међу силама Лига је овако поступила.

- 21 I Зајам одобрен Аустрији под заштитом Лиге народа.
31 III Влада растура социјалдемократски «шпунбунд».
17 IV Саставак у Риму: вођ хришћанских социјалиста Долфус, шеф владе Рајха фон Папен, и Геринг, десна рука Хитлера.
6 V Почне сукоб владе са националсоцијалистима у Аустрији. Немачки националсоцијалисти одговарају репресалијама.
6 VI Конкордат са Ватиканом и разговори о савезу са Италијом.
11 VI-7 VIII Сукоб Немачке и Аустрије заоштрава се; немачка националсоцијалистичка пропаганда све јача. Италија, Енглеска и Француска чине кораке у Берлину, који кажу да су то интерне немачке ствари. У Аустрији велика убуна, праше пушке и бомбе. Италија и католичка црква подржавају аустријску владу.
30 VIII Бечка влада тражи од сила право да појача војску. Покушава се измирење са Немачком.
21 IX Др. Долфус, шеф аустријске владе, «мали диктатор», персонификација вод католика предузима оштре мере, проглашује корпоративни систем по директивама напуне посланице о привредној реконструкцији друштва. Сукоб на немачкој граници. Први атентат на Др. Долфуса.

1934

- 12-14 II Владине трупе у борби са хајмером и социјалистима у Бечу и Лициу. Др. Долфус укида социјалистичку странку.
17 II Енглеска, Италија и Француска дају декларацију о независности Аустрије. Друга декларација 27 IX 1934.
17 III Три «римска протокола». Аустрија, Италија, Мађарска, о политичкој и привредној сарадњи. (14 V 1934 привредни потписан.)
30 IV Последња седница аустријског савезног сабора; корпоративна држава.
1 V Аустрија прима конкордат са Ватиканом (од 5 VI 1933). Провизорни устав, који ступа у живот по традицијама (1 VII, 15 VII, 1 IX 1933) «савезна држава Аустрија».
25 VII Националсоцијалистичка buna у Бечу, Штајерској и Корушкој. Канцелар Долфус убијен.
30 VII Др. Шуваник, шеф католичке партије, шеф владе.

1920

- 11 I Ратификација версаљског уговора.
22 I Ајпен и Малмеди припадају Белгији ако плебисцит додели.
7 VII Војна конвенција са Француском.
20 IX Лига признаје плебисцит и право Белгије на Ајпен и Малмеди.

Белгија

1926

- 16 I Отказан трговински уговор с Југославијом.
17 IX Закључен трговински уговор са Југославијом.

1928

- 30 X Уговор са Југославијом о трговини и пловидби (ратификација).

1929

- 24 II Утврђен је као лакан тобожњи тајни савез између Белгије и Француске објављен у Данској у «Утрехтском Дневнику».

1931

- 11 VIII Окончан спор око немачких марака из доба рата.

1934

- 11 II Белгиски краљ на излету гине. На престо долази Леополд III.

1920

- 9 VIII Ратификација вејског уговора (од 27 XI 1919) од великих сила.
16 VIII Ратификација вејског уговора (од 27 XI 1919) од Југославије.
4 IX Ратификација вејског уговора (од 27 XI 1919) од Грчке.
Ратификација вејског уговора (од 27 XI 1919) од Румуније.
20 X Мањине у Бугарској долазе под Лигу народа (чл. 49—57 вејског уговора)

1921

- 8 VII Мораторијум бугарских репарација за једну годину.
20 IX Конференција амбасадора одобрава регрутовање 43.000 граничних стражара и жандарма.
11 XI Међународна контрола тражи да се до 14 XI 1921 сви рекрути демобилишу.

1922

- 24 VII Међународна репарациона комисија тражи од Бугарске да плати 112.000.000 златних франака за репарације.
27 VII Бугарска тражи продужење рока плаћања за три године датованих репарација по вејском уговору.
18 VIII Мешовита комисија утврђује бугарско-југословенску границу.

Бугарска

1923

- 6 II Санитарна конвенција са Југославијом.
23 III Нишки протокол о чувању границе.
9—14 VI Дринарни удар, убиство Стамболиског, влада Др. Александра Цанкова.
29 VI Обнова дипломатских односа са Малом Антантом.
23 IX Комунистичка буна 26 VIII — IX угушена.
2 X Прва годишња рата репарационој комисији положена.

1924

- 25 VIII Конференција амбасадора наређује да се распусте све против уговорне трупе народне војске.

1925

- 10 IV Конференција амбасадора на молбу Бугарске одобрава 3.000 добровољаца за ограничено време противу комуниста.
22 IV Конференција амбасадора даје привремено одобрење за 7.000 регрута добровољаца.
18 X Ангорски уговор о пријатељству, о изборном суду, о мањинама, о имовном односу обостраних посланика са Турском.
24 X Сукоб на граници између грчких и бугарских стража у близини Демир Капије. Грчка тражи од Бугарске репарације.
22—23 X Грчка војска улази у Бугарску у правцу Петрича.
26 X Лига народа тражи да се поврати старо стање пре 24 октобра.
28 X Извршена евакуација грчких трупа.
6 XI Међународна комисија утврдила одговорност и штету за сукоб код Демир Капије.
14 XII Грчка осуђена да плати 30.000.000 лева Бугарској за упад војске код Петрича.
15 XII Грчка примила осуду Лиге народа начелно.
29 XII Укинута војна међународна контрола над Бугарском.

1926

- 10 VI Савет Лиге народа начелно одобрава зајам за избеглице; Румунија, Грчка и Југославија праве примедбе.

1927

- 31 V Међународна војна контрола напустила Бугарску.

1928

- 10 III Стабилизован и повећан зајам, под Лигом народа за избеглице у Бугарској.
10 VIII Нови зајам у Лондону и Њујорку.
20 XI Вилеска и Француска граница од Бугарске да распусти ВМРО.

1929

- 6 III Уговор о неутралности, примирењу, арбитражи и о помоћи у судским делима.
 22 VII Уговор о концилијацији и арбитражи са Мађарском.
 1 XI Софиска влада не прима измену о исплаћивању репарација по вејском и версаљском уговору. Италија саветује позитиван одговор.
 28 XI Румунија путем јавне продаје ликвидира имања бугарских и мађарских општина. Софиска влада улаже протест.
 24 XII Пакт са Пољском о арбитражи и концилијацији.

1930

- 16 X Грција нуди признање Бугарској у Дедеагачу — и слободну зону у Солуну.
 25 X Краљ Борис венчава се са Јоаном, ћерком италијанског краља.

1931

- 24 VI Национални блок добио изборе; владу образује Александар Малинов демократ, а 12 X 1931 долази на његово место Никола Мушанов.

1933

- 23 IX Обновљен пакт о неутралности са Турском.
 10—13 XII Краљ Борис и Краљица Јована у посети Београду.

1934

- 14 V Државни удар; влада Клеона Георгијева, официрска лига Велчева.
 23 VII Обнова дипломатских односа са Русијом.

Гданск (Данциг)

1920

- 4 II Сер Рединалд Тауер узима власт као високи комесар изабран од Лиге народа.
 27 X Конференција амбасадора прогласила независност града Данцига.
 9 XI Уговор између Пољске и Данцига.
 17 XI Град Данциг под заштитом Лиге народа.

1923—1925

- 4 VI—11 VI Споровање између Пољске и Данцига у коме Лига народа узима учешће.

1921—1925

Од 9 новембра 1920, кад је Пољска пристала да град Данциг буде слободан, па до 1925, између ових држава има пуно спорова и поред многобројних конвенција и споразума о промету, о саобраћају, о транзиту, о судској помоћи, о издавању кривана, о превозу оружја, о поштанском саобраћају итд., око једне стотине међународних актова. Град Данциг је тежио и радио од почетка да се врати Немачкој.

1924

- 13 III Град Данциг признао Русију «де јуре».

1926

- 20 IX Са Пољском уговор о царинском поступку.

1927

- 13 I—7 VI Конвенција о промету, о монополу дувана, о царини.

1928

- 6 III Железничка конвенција са Пољском.
 4 VIII Три привредна споразума са Пољском.

1930

- 9 V Хашки суд: Гданск нема право на чланство у међународном бироу рада.

1931

- 18 I Гданск (Данциг) налази да Пољска не може правити пристаниште у Гдини. Савет Лиге народа је обрнутога мишљења.
 1 IV Гданск не допушта да пољски ратни бродови улазе у пристаниште његово; хашки суд налази да има право. Стаљно парничење између Гданска и Пољске.

1932

- 14 I—12 VIII Између Пољске и Гданска затегнути односи: сукоби о свакој крушници и о свакој ситуацији. Бојкот трговаца у Гданском, железничке тарифе, ратни бродови, Гдиња до Гданска, итд.

1933

- 15 II Гданск изјављује да неће више да врши полицију за Пољску у пристаништу. Пољска ојачава сама стражу за своје магацине. Оно тога свет спор. Тек 18 IX 1933 постигнут споразум о пољској стражи у Гданску.
 2 XI После победе националсоцијалиста у Гданску, уводи се њихова полиција.

1934

- 23 VI Споразум о пристанишној полицији.
6 VIII Привремен споразум.

1920

- 25 X Смрт грчког краља Александра од ујела мајмуна.
15 XI Избори, Венизелос у мањини, Константин се враћа у Грчку.
2 XII Врховни савет савезних сила препоручује Грчкој да не враћа Константина.
6 XII Народ већином гласова решио повратак краљев.
19 XII Краљ Константин долази у Атину.

1922

- 27 IX Побуна војске и морнарице. Константин абдицира у корист Ђорђа II.
30 IX Константин одлази из Грчке.
13 XI Суђење министрима Гунарису и друговима.
16 XI Лондонска влада тражи милост за осуђене.
28 XI Гунариса и другове стрељају.

1923

- 14 I Константин умире у Палерму.
25 III Краљ Ђорђе II свргнут с престола, проглашена република.
27 VIII Убијен генерал Телни, председник комисије за грчко-арбанску границу. 29 VIII италијански ултиматум, 31 VIII Италијани бомбардују Крф и улазе у њега пошто Грчка није примила ултимативне услове.
4 IX Грчка улаже протест у Лиги народа; Италија одбија надлежност Лиге народа; Лига има палаци који прима конференција амбасадора. 10 IX Грчка прима услове.
17 XII Влада тражи од краља Ђорђа оставку.
18 XII Краљ Ђорђе II и краљица напуштају Грчку.

1924

- 4 I Венизелос председник скупштине.
11 I Венизелос председник владе.
4 II Венизелос напушта владу.
10 III Венизелос одлази из Грчке.
25 III Скупштина проглашава републику.
13 IV Народ се већином гласова изјашњава за републику.

1925

- 25 VI Државни удар у Атини, војска обара владу Михалакопулоса.

Грчка

1926

- 4 I Генерал Пангалос диктатор у Грчкој.
23 VIII Буна и обарање диктатуре генерала Пангалоса.

1928

- 21 III Пакт-тип о венагадању, концилијацији и арбитражи са Румунијом.
23 IX Пакт пријатељства и изборнога суђења са Италијом.

1930

- 10 VI Пакт са Турском, уређење питања о размени становништва.
27 X Венизелос потписује у Ангори са Турском уговор о неутралности, арбитражи и концилијацији, уговор о ограничењу ратне морнарице и трговински уговор. Грчка се одриче за дуг низ година свога византискога идеала.

1931

- 3—7 X Ратификација уговора од 27 X 1930 и о мањинама, о трговини дуваном, о кријумчарима, о размени становништва.

1932

- 30 X Венизелос оставља власт; владу добија Цалдарис.

1933

- 13 I Опет влада Венизелоса.
5 III Венизелос на изборима у мањини, и долази Цалдарис.
Генерал Пластирас покушава државни удар, али буде спречен. Генерал Отонајас господар ситуације.
14 IX Уговор о пријатељству и суралби са Турском у Ангори.

Грчка и Турска

1920

- 10 VIII Уговор о миру у Севру, признаје се Тракија, мањинска права под Лигом народа. Турци не признају овај уговор.

1923

- 24 VII Лозански уговор са Турском.
25 VIII Споразум са Турском о размени становништва.
22 X Грчка зове Лигу народа у помоћ противу гоњења Грна из Цариграда и тумачења уговора о миру.

1925

- 28 I Патријарх Константин VI протеран из Цариграда, јер су га Турци сматрали као Грна, приватно лице;

- 4 II Грчка влада узлаже протест и тражи хашки суд што Турска одбија;
 11 II Грчка предаје спор Лиги народа;
 20 II Решење и споразум о правима Грка и Турана у обема земљама;
 4 III Турска извештава Лигу народа да је протеривање васељенског патријарха ствар унутарња а не међународна;
 19 V Патријарх даје оставку;
 30 V Св. Синод бира новог патријарха;
 4 VI Грчка повлачи захтев из Женеве;
 13 VII Нови патријарх изабран.

1926

- 26 II Грчка пред Лигом народа због спора око границе на ушћу Марице.
 22 VIII Државни удар генерала Вондилвса противу генерала Пангалоса.

1927

- 14 VI Грчка добија одобрење од Лиге народа за зајам од 9.000.000 енглеских фунти за избеглице из Турске и размењено становништво.

1929

- 17 V—19 X Никаква сагласност о решењу спорних питања око размењено становништва — и пред неутралних мешовитих комисија.

Грчка и Италија

1920

- 14 V Споразум с Италијом о уступању мањих острва у Додеканезу и уређење положаја у Родосу.
 8 X Италија одустаје од споразума за Додеканезе.
 14 X Британска протестује због тога.

1923

- 27 VIII Претседник међународне комисије за границу између Арбаније и Грчке, генерал Телини, убијен код Јањине у Грчкој.
 29 VIII Италија предаје ултиматум Грчкој.
 30 VIII Грчка одбацује извесне захтеве.
 31 VIII Италија бомбардује и окупира Крф. Грчка се жали Лиги народа.
 4 IX Конференција амбасадора позива Грчку да направи истрагу.
 6 IX Грчка прима унапред одлуку конференције амбасадора. Лига народа предлаже план да се реши сукоб; конференција амбасадора га прима а и Грчка.

- 26 IX Утврђено да је грчка влада била небрижљива и треба да плати 50.000.000 лира Италији у име отштете. Сутрадан Италија напушта Крф.

Данска

1920

- 10 II Плебисцит за прву зону у Шлезвигу у корист Данске.
 14 III Плебисцит за другу зону у Шлезвигу у корист Немачке.
 5 VII Главне савезне силе признају прву зону Данској — уговором у Паризу то потврђују.

1921

- 23 V Поред других споразума, од овога дана, преговори за предају управе из прве зоне Шлезвига Данској, а завршени пуним споразумом између Данске и Немачке 10 IV 1922 и уговором о томе.

1923

- 23 IV Признање Русије «де јуре».

1924

- 10 VII Данска је многим споразумима утврдила блиске везе са скандинавским земљама, али ипак је дошла у сукоб са Норвешком због Гренланда. Спор око права суверенитета трајао је од 10 V 1921 до 10 VII 1924 — док овога дана није закључена конвенција по којој Норвешка задржала право лова и риболова.

1926

- 2 VI Уговор са Немачком о концилијацији и изборноме суђењу.

1929

- 3 X Закон пред скупштином: да се поруше утврђења, општа војна обавеза укида се, да се редовна војска претвара у полицијску формацију, ратна морнарица само за патролирање и чување обале.

1932

- 12 VII Норвешки сенатор Ланд на Гренланду; ноћне партица око тога пред хашким судом.

1933

- 5 IV Хашки суд одбацује као неоправдано апелтирање на Гренланду.

1933

- 20 III Разговор шефова британске и италијанске владе о италијанскоме пакту учетворо у Риму.
- 21 III Разговор о истојме између Француза и Енглеза у Паризу
- 25 III Мала Антанта против.
- 30 III—24 V Разговори између Рима, Париза, Лондона, Берлина, предлози допуне, измене, најзад привремен протокол о пакту.
- 30 V Француска даје јемства Малој Антанти да неће додиривати пактом никакав њен интерес а нарочито не реализацију уговора. Мала Антанта примила пакт ревидиран. Слично са Пољском.
- 3 VII Авганистан, Естонија, Летонија, Персија, Пољска, Румунија, Русија и Турска пакт у осмеро о дефиницији запада — у Лондону.
- 4 VII Сличну конвенцију потписују Југославија, Румунија, Турска, Чехословачка и Русија.
- 15 VII Четворни пакт потписан.

Египат

1920

- 4 IX Конвенција с Грчком и Енглеском у Атини, о укидању капитулација.

1923

- 19 IV Нови устав.

1920—1924

- 6 III 1920 Преговори са индиским кабинетом о пуноме суверенитету Египта и Судана. Велике борбе, нереди, буне, атентати. 15 марта 1923 прокламована независност Египта са Фуадом I као краљем. 19 XI 1924 убиство британскога врховнога комесара над Египтом. 22 XI 1924 ултиматум владе Египта: да плати штету 500.000 енглеских фунти, да остави Судан под надзором Енглеске, итд. 2 XII 1924 све је уређено између Енглеске и Египта, овај последњи је попустио.

1926

- 13—19 V У Каиру калифатски конгрес.

1927

- 23 V Спор између Енглеске и Египта око учешћа у изради одбране. Египат попустио, прима пуну сурадњу.

1928

- 28 V—25 VI Спор између Енглеске и Египта око уговора о савезу, који обезбеђује сигурност Енглеске и њених путева за исток. Ултиматум Енглеске има за последицу укидање парламентарног режима за три године.

1929

- 8 V—29 XII Споразумевање с Енглеском: о Нилу, о високом енглеском комесару, «модус вивенди» докле се уговор не спреми, за споразум са Енглеском, оштри избори (21 XII 1929) дају већину националистима (вафдистима).

1930

- 27 V—3 XII Још увек унутарњи нереди око споразума са Енглеском и њеног будућег положаја у Египту.

1934

- 25 IV Ратификован споразум о граници у Сиренаки с Италијом.
- 20 VII Протокол споразума између Италије, Енглеске и Египта о мекиско-суданској граници.

1919

- 18 VII Победни унутарњи зајам 708.000 фунти стерлинга (једна фунта 415 динара).
- 31 VII Дневни државни издаци 4,442.600 фунти април—јули.
- 18 VIII Слободан извоз капитала. Победа над болшевицима у заливу финском — Кронштат под унакрсном ватром.
- 1 IX Нагли пораст цена за животне намирнице.
- 10 IX Раднички конгрес: за национализацију рудника.
- 15 IX Евакуација енглеских трупа из Русије. Архангелск први.
- 26 IX Штрајк на железницама. Влада позива на борбу за живот државе.
- 27 IX Опсадно стање.
- 4 X Крај штрајка.
- 28 X Државни дефицит 500.000.000 фунти.
- 3 XI Експедиција противу болшевина кошта 79.803.000 фунти.
- 8 XI Лојд Џорџ говори о миру са Совјетима; Лењинови услови за мир.
- 10 XI Посећаре у Лондону.
- 26 XI Укидање преских «Син фајн» и осталих политичких друштава.
- 19 XII Атентат на лорда Френча, некадашњег главног команданта енглеске војске на западном фронту.

1920

- 25 I Четрнаест полицајаца убијених у Даблину — Ирска.
- 29 I Радничка централа предлаже резолуцију о миру са Русијом.

- 25 II Закон о аутономији Ирске, Хом Рул, пред доњим домом — изгласан 12 XI 1920.
- 8 III Влада регулише цене хлеба.
- 4 IV Настављају се убиства и палежине у Даблину. Генерални штрајк у Ирској.
- 7 IV Порез се диже; подршка пољопривредника, пољопривредних радника. Зборови противу скупоће.
- 18 VIII Преговори са Египтом.
- 18 X Први нереди незапослених.
- 11 XI Незнани јунак сахрањен у «вестминстерској цркви».
- 21 XI Нереди у Даблину; 14 официра побијено — хапшења; 18 полицајаца побијено у округу Корку. Варош Корк у пламену, пронађена фабрика бомби. Опасно стање у делу Ирске, позив на предају оружја, сукоб војске и грађана у Типерери.
- 1921**
- 25 I Леди Астор, посланик у Доњем дому, а жене адвокати противници.
- 4 III Закон о осигурању незапослених.
- 16 III Први трговински уговор са Русијом.
- 5 IV Откривена упуства из Русије за припрему светске револуције.
- 25 V Побуњеници и даље делају — терором.
- 7 VI Прва скупштина према Хом Руду у Улстеру.
- Краљ отвара скупштину северне Ирске у Белфасту.
- 14 VII Лондонска ирско-енглеска комисија за мир. Де Валера на сцени.
- 4 XI Општи индиски конгрес; Ганди предлаже непокорвања властима.
- 15 XI Египат не прима енглески предлог.
- 16 XI Енглеска фунта пада.
- 6 XII Ирска аутономна, заклетва краљу и британском царству.
- 1922**
- 7 I Ирска скупштина са 64 против 57 гласова за енглеско-ирски уговор. Амнестија за политичке кривце у Ирској.
- 31 I Почиње штрајк непокорвања у Индији. Ганди ухапшен.
- 28 II Влада даје са извесним ограничењима слободу Египту. Египатски султан Фуад проглашен за краља.
- 18 III Ганди осуђен на 6 месеци затвора.
- Пушкарање на граници Ирске и Улстера.
- Потписан мир између Енглеске и северне и јужне Ирске.
- 30 III Повећање пореза.
- 4 V Опет у Ирској нереди; војска у акцији ради умирења.
- 29 V Спуштање есконтне стопе.
- 16 VI Први парламентарни избори у Ирској; већина за уговор са Енглеском.

- 24 VI Убијен ратни шеф британског главног генералштаба Хенри Вилсон.
- 28 VI Радничка партија неће са комунистичком у заједницу.
- 5 VII Буна у новој Ирској.
- 2 VIII Појачање ваздухопловног парка.
- 21 VIII Број незапослених 1,333,700.
- 19 X Пад коалиционог кабинета Лојда Џорџа. Расписани избори и конзервативци (Бонар Ло) добијају већину (17 XI).
- 21 XI Рајме Макдоналд шеф радничке партије.
- 31 XII Индиски конгрес: бојот непокорвања власти и избора у Индији.
- 1923**
- 24 III Пољопривредни радници у Норфолку штрајкују противу смањења надница.
- 16 IV Порез на приход смањен, смањена поштарина.
- 26 VI Нова 34 ескадрона авиона.
- 17 VIII Крај енглеско-јапанског савеза.
- 31 X Империјална великобританска конференција одобрава устав за Индију.
- 6 XII Парламентарни избори: конзервативни 254, социјалисти 192, либерали 142, 7 независних и 8 жена.
- 1924**
- 21 I Влада на адреси остала у мањини са 72 гласа.
- 16 V Социјалистички предлог о национализацији рудника одбачен са 96 гласова у доњем дому.
- 25 VI Влада објављује да се неће повући из Судана.
- 30 VI Влада по седмим пут остала у мањини.
- 19 X Нови избори — влада добила — конзервативци 411, социјалисти 150, либерали 39. Влада Балдвина.
- 1925**
- 12 III Смањује се буџет војске, а повећава се буџет за ратну морнарицу.
- 28 IV Враћање на старо важење.
- 1 V Кипар проглашен за енглеску колонију.
- 29 VI Енглеска продаје Италији Кењу део Џубаланд.
- 23 VII Објављен програм за грађење поних ратних лађа, четири за 1925, а после сваке године по три крстарице.
- 29 VIII Створен савет за контролу цена хране.
- 31 VIII Влада даје индустрији припремено помоћ.
- 27 X Редукција подморница.
- 1926**
- 2 IV Осбиљни нереди у Калкути.
- 3 V Генерални штрајк јер није било споразума између радника и господара угљених рудника о надницама и радном времену.

- 5 V Престале повине да излазе, само «Тајмс» на једном листу. Генерални штрајк без отказа илегалан. Народ незадовољан штрајком. Штрајк није успео — иако су Совјети дали 100,000,000 динара.
- 13 VII Експорт угља престао из Енглеске, слободан увоз угља из иностранства.
- 7 X Међународни картел челика.
- 18 X Угарски штрајк траје 25 недеља.
- 1 XII Крај штрајковима после 7 месеца.

1927

- 4 III Знатна смањења у буџету војске.
- 13 IV Полонија упала у руску трговинску агенцију у Лондону, прекид трговинских веза са Совјетском Русијом, совјетски чиновници напуштају Лондон.
- 8 IX Левичари — радници прекидају везе са руским радничким савезом.

1928

- 29 I Умро маршал Хег, главнокомандујући енглеских трупа на западном фронту.
- 24 VII «Незапосленост у рударској индустрији мора се смањити, јер државни интереси то захтевају». (Балдвинов апел индустријалцима.)
- 21 XI Краљ Ђорђе V болестан; 4 XII образован Државни савет да замењује Краља у вршењу власти.

1929

- 16 I Народни савез земљорадника тражи заштиту државе за домаће производе.
- 8 II У Индији на првој Народној скупштини бачене бомбе. Опасно стање ако не прође устав.
- 24 V Распуштен Доњи дом; избори: социјалисти 290, конзервативци 260, либерали 59.
- 8 VI Влада Рамле Макдоналда — социјалиста.
- 12 VI У јужно-афричкој унији, на изборима победили националисти, радничке партије нема.
- 12 X Избори у Аустралији, победила радничка странка.
- 16 XI Нових 12 1/2 милиона фунти за незапослене раднике по новом закону о осигурању незапослених.
- 19 XI Рад у угарским рудницама 7 1/2 часова недељно.
- 23 XII Безуспешан агентат на вице-кralа Индије

1930

- 9 IV Број незапослених у Енглеској 1,650,000.
- 1 V Ганди опет ухапшен. Агентати, саботажа, наставаљају се.
- 28 VII У Канади избори, конзервативци добили.

- 1 XI На општинским изборима губе раднички кандидати.
- 14 XI Империјална конференција није довела одлуку о империјалној трговини.
- 1 XII Нових 10 милиона фунти за незапослене.
- 31 XII У Индији у току године затворено 59,000 лица због бојкота Енглеска.

1931

- 19 I За Индију усвојено федеративно начело.
- 17 IV Енглески буџет са дефицитом од 37,3 милиона фунти.
- 14 V Смањивање ескотне стопе од 3 на 2 1/2%.
- 23 VII Подизање ескотне стопе на 3 1/2%, а 30 VII 1931 на 4 1/2%.
- 31 VII Финансиски одбор: буџетски дефицит 120 милиона фунти.
- 1 VIII Злато бежи из Енглеске; зајми се од Француске и Америке; озбиљна финансијска криза.
- 24 VIII Национална влада: Макдоналд, Балдвин, Сајмон, — социјалисти, конзервативци и либерали. Главни део радничких посланика у Доњем дому прелази у опозицију. Влада добија већину 311:251.
- 10 IX Изванредни буџет да покрије дефицит 74,7 милиона фунти.
- 45 IX Врење у морнарици; злато и даље бежи из Енглеске.
- 21 IX Енглеска банка обуставља плаћања у злату. Есконтна стопа ланке се на 6%. Пад фунте према долару — за један долар. Обустава азатног важења.
- 28 X Избори за Доњи дом, већина за владу, конзервативци надмоћни. Макдоналд у «маказима» због бојкота социјалиста.
- 26 XI Влада одређује квоте за домаћа жита.
- 30 XII Влада не прима Гандијеве предлоге за одржавање реда и законитости.

1932

- 1 II Финансиски положај се поправља. Есконт на 5% па на 4%.
- 12 II Уводе се заштитне царине.
- 31 III Суфицит у буџету за 364,000 фуната. Есконт 3%.
- 21 VI Империјална конференција у Отави. Одобрен споразум за међусобну трговину у британској империји.

1933

- 19 IV Царински рат са Русијом.

1934

- 16 II Трговински споразум са Русијом.
- 8 III Повећање војног буџета.
- 19 III Смањивање незапослености за 600,000.
- 17 IV Буџет: суфицит 29,100,000 фунти; смањен порез на приход.

1921 **Естонска (члан Лиге народа)**

26 I Главне савезне силе признају «де јуре» независност; Русија је признала још 2 II 1920.

1922

17 III У Варшави и у Хелсингфорсу између Финске, Пољске, Литванске уговор о узајамној неутралности за случај рата.

1926

10 XII Лига народа начелно одобрава зајам за Естонију.

1927

4 I-31 III Регулисање, ликвидирање спорова и питања са суседима.

1928

1 II Трговински уговор са Југославијом потписан у Београду.

1932

4 V Са Русијом пакт о ненападању.

1934

4 IV Пакт о ненападању са Русијом продужен на десет година.

1920 **Ирак (члан Лиге народа)**

5 V Енглеска добија мандат над Месопотамијом.
20 VI Енглеска објављује да ће Месопотамија бити слободна држава под Лигом народа. Краљ Ирака Фејсал.

1922

10 X Уговор о односима између Ирака и Енглеске, у Багдаду, на четири године.

1924

27 IX Лига народа одобрава уговор између Енглеске и Ирака.

1923

25 I Енглеско-турски сукоб око Мосула пред Лигом народа.
24 VII Решен спор око Мосула, у Лозани (лозански уговор).

1924

6 VIII Опет спор око Мосула између Енглеске и Турске пред Лигом народа.
29 X Лига народа утврђује границе Мосула (бриселска линија).

1925

16 XII Спор је ликвидиран решењем савета Лиге народа.

1926

5 VI Уговор између Турске и Велике Британије о границама Ирака.

1927

14 XII Нови уговор између Велике Британије и Ирака.

1929

19 IX Енглеска решила да предложи Ирак 1930 за сталног члана Лиге народа без икаквих услова.

1931

13 XI Стална комисија Лиге народа за мандате решава да Ирак може имати пуну независност.

1932

13 VII Ирак даје гаранције за мањине и странце које тражи Лига народа и бива изабран за члана Лиге народа (3 X 1932).

1933

3 VII-14 X Комите Асирци из Ирака упадају у Сирију. Сукоб се износи пред Лигу народа, али у 1933 нема решења. Упорн националистичка осећања и подбудање са стране.

1921**Ирска (члан Лиге народа)**

6 XII Уговором између Велике Британије и Ирске установљава се аутономна слободна Ирска.

1925

3 XII Границе између слободне државе Ирске и северне Ирске (Даблин-Белфаст).

1920**Италија (члан Лиге народа)**

27 IV Споразум са Русијом о ратним заробљеницима.

1921

24 V Трговински уговор са Шпанијом, обновљен 1923.
29 XII Трговински уговор са Русијом.

1922

- 4 VIII Грађански рат у Италији.
 26 X Фашисти марширају на Рим.
 30 X Мусолини позван да образује владу.
 26 XI Парламенат даје фашистичкој влади нарочита овлашћења.
 26 XII Уговор са Великом Британијом о исправци границе у Еритреји, Судан, исправке 15 XII 1925.

1924

- 15 VII Битлеска уступа Италији Дубалаид; исправке 26 XII 1925.
 7 III Италија признаје «де јуре» Русију.

1925

- 6 I Мусолини образује чисту фашистичку владу.
 25 XI Споразум са Шпанијом о емигрантима.
 20 XII Споразум са Енглеском о језеру Цана и привредним сферама у Абисинији.

1926

- 13 III Трговински уговор са Турском.
 28 XII Пакт са Немачком о кондилијацији и изборноме суђењу.

1927

- 7 III Италија признаје Бесарабију као румунску област.
 18 VII Пакт о пријатељству и суралња са Румунијом (16 IX 1926).

1928

- 30 V Пакт са Турском о изборноме суђењу, неутралности и кондилијацији.

1929

- 11 II Италија и Света Столица скидају са дневног реда «питање римско». Конкордат и финансиска конвенција.
 10 VI Ватикан опет самостална држава. Пана први пут крочи ван граница Ватикана.

1930

- 20 I Споразум са Бугарском о свима отвореним питањима ратом изазваним (репарације, репатрирање заробљеника итд).
 Споразум са Чехословачком за уређење финансиских питања.
 Ријена, Волоска, Опатија и Ловрана слободна пристаништа.
 18 III Мусолини говори: Европа пред ратом.
 27 X

1931

- 27 V Анти-католички походи. Полиција затвара «католичку акцију», растура нефашистичка друштва. Света Столица ша-

ље посленицу католицима. Мусолини да фашистичка омладина не може припадати католичкој акцији. Најзад (2 IX) споразум са папом о католичкој акцији.

1932

- 4 I Граница између Кастилоризу и анатолске обале са Турском.
 24 V Обновљен уговор о пријатељству са Турском за пет година.
 18 VII Продужен уговор о пријатељству са Румунијом за шест месеци.

1933

- 7 I Продужен уговор о пријатељству са Румунијом до 18 I 1934.
 2 IX Пакт о пријатељству, неапањању и неутралности са Русијом.
 од 8 XI Мусолини увода Народну скупштину, објављује пуну корпоративну државу.
 до 14 XI
 14 VI Мусолини и Хитлер у Мленима.

Летонска (члан Лиге народа)

1920

- 11 VIII Мир са Русијом, њено «де јуре» признање.

1921

- 26 I Независност «де јуре» призната.

1922

- 7 XI Нов устав.

1926

- 19 VII Споразум о границама са Русијом.
 21 X Уговор са Русијом о неутралности и о изборноме суђењу.

1927

- 15 X Уговор са Литванском о граници.

1928

- 18 X Трговински уговор са Југославијом.

1932

- 5 II Пакт са Русијом о узајамном неапањању.

1934

- 4 IV Продужење пакта од 5 II 1932.

ЛИГА НАРОДА

Безбедност и наоружање

1920

19 V Савет Лиге народа наименовао одбор (стални саветодавни одбор) за војничка поморска и ваздухопловна питања (чл. 9 устава Лиге народа).

1921

25 II Савет Лиге народа установљава привремени мешовити одбор за проучавање питања израђивања и продаје оружја, пребивање у бившим непријатељским државама, стање наоружања у појединим државама. Одобрива трећа скупштина Лиге народа.

1922

3—7 VII Припремени мешовити одбор у Паризу претреса план лорда Роберта Сесила о колективном јемству за безбедност држава, које буду примиле ограничење наоружања.

27 IX Трећа скупштина Лиге народа доноси резолуцију: а) позвати и друге поморске државе да приђу Вашингтонској конвенцији о ограничењу оружја у мерицама, б) о контроли приватне производње оружја и муниције и план за контролу.

1924

2 X Пета скупштина Лиге народа прихвата план мешовитог одбора за протокол о мирном решењу међународних спорова.

1925

4 V—17 VI Конференција 44 државе, конвенција о трговини оружјем и протокол о хемиском и бактериолошком рату.

25 IX Шеста скупштина Лиге народа прима пројекат за тип конвенције о набавном суђењу и о узајамној безбедности.

1926

18 V—27 X Многи одбори рада: припреми одбор за светску конференцију за разоружање итд.

1927

21 III—26 IV Трећа седница одбора за припрему опште конференције за разоружање.

30 XI—3 XII Четврта седница одбора за припрему конференције за разоружање. Совјетска делегација предлаже опште и цуно разоружање.

1928

15—24 III Пета седница одбора за припрему конференције за разоружање у Женеву (уз претставнике Северне Америке, Русије, Турске). Одбачен руски предлог општег разоружања; Русија онда предлаже поступно разоружање.

1929

15 IV—6 V Шеста седница одбора за разоружање; одбачен руски предлог.

22 IV Северно-амерички посматрач даје предлог за поморско разоружање.

16 VI Америка предлаже нову «поморску конференцију пет сила».

20 XII Све силе пристају на конференцију; Француска чини извесне замјерке и резерве.

1930

6 XI—9 XII Последња седница одбора поморског разоружања која има да се састане 1932.

1934

17 II Југославија, Румунија, Русија и Чехословачка, као 21 I 1934 Финска, предају секретаријату Лиге народа ратификације «конвенције о нападу» — Турска 23 III 1934.

28 III Русија предлаже Немачкој протокол о узајамној гарантини независности балтичких држава.

22 IV Луј Барту у Варшави.

18 V Француска предлаже Русији источни пакт о узајамној безбедности и помоћи. 18 VI 1934 разговори са Немачком.

23 VI Луј Барту у Букурешту, 24—26 VI 1934 у Београду.

10 VII Луј Барту у Лондону; разговор о источном пакту.

12 VII Енглеска предлаже Немачкој конвенцију за источни пакт.

18 VII Русија пристаје на иста јемства Француској и Немачкој.

10 IX Немачка одбацује предлог за источни пакт; Пољска исто тако.

14 IX Мала Антанта подржава источни пакт.

5 XII Француска и Русија неће правити двостране уговоре докле се узајамно не посаветују.

1920

14 V Савет Лиге народа установљава нарочитог комесара за трговину «белим робљем» при Лиги народа.

1921

29 IX Друга скупштина Лиге народа одобрава конвенцију против трговине женским њем.

Лига народа и бело робље

1933

9 X Конвенција о уништењу трговине белим робљем.

1921

27 VI Савет Лиге народа: потребан врховни комесар за старање о избеглицама. Др. Нансен постављен.

1925

26 IX До овога дана држано је десетак разних конференција које су се стално бринуле о разним избеглицама, нарочито руским, па онда грчким, јерменским итд.

1927

4—12 VII Конференција 42 државе и «конвенција за међународну узајамну помоћ».

1931

16—12 III Заседање Нансеновог бироа за избеглице у Женеви.

1933

8—26 X Конвенција са Француском и Белгијом за турске, руске, сирске, асирске, калдејске избеглице. (После првог међународног састанка уније за помоћ 3 VIII 1933).

1922 Лига народа и интелектуална сарадња

15 V Савет установљава одбор за интелектуалну сарадњу.

1923

12 IX Међународна конференција у Женеви предлаже конвенцију противу порнографске књиже (35 држава).

1924

23 IX Пета скупштина Лиге народа усваја француски предлог о оснивању «међународног института за интелектуалну сарадњу» у Паризу.

1926

16 IX Отворен у Паризу «међународни институт за интелектуалну сарадњу».

1930

14 IV—2 V Одбор за међународну интелектуалну сарадњу у Паризу и Женеви.

Лига народа и мандати за колоније

1920

5 V Врховно веће савезника даје «А» мандате: Египтској Палестини и Месопотамију, Француској Сирију.
4 XII У Женеви «сталини одбор за колонијалне мандате».
9 XII «С» мандат: немачке колоније у југо-западној Африци: Јужно-афричкој унији, Нова Гвинеја Аустралији, Самоа Новом Зеланду, Науру британском царству, Каролине и Маријанска острва Јапану. Северне Америчке државе не одобравају да острво Јап припаде Јапану.

1922

26 VII Лига народа даје мандате: за Танганџику Египтској, за Руанда-Урунди Белгији, а за Тоголанд и за Камеруне венто Египтској венто Француској. То су т. зв. «В» мандати.

1930

3—21 VI Одбор за мандате: сукоб у Палестини, и други редовни извештаји о колонијама под мандатима.

1931

9—27 VI Двадесета седница одбора за мандате.
12—24 X Двадесет прва седница одбора за мандате.
Лето 1932-33 Двадесет друга и двадесет трећа седница; тужбе и жалбе противу мандатора.

1933

4 XI Двадесет четврта седница за мандате, објашњења, резолуције, мишљења — као одговор на тешкобе у мандатираним земљама.

1934

30 V—13 VI Двадесет пета седница сталног одбора за мандате.
29 X—12 XI Двадесет шеста седница сталног одбора за мандате.

Лига народа и мањине

1920

22 X Италијански делегат Титони излаже предлог савету Лиге народа о правима и обавезама држава за националне мањине. Савет прима предлог.

1922

21 X Одбор Лиге народа за националне мањине.

1929

4—9 III
29 IV—4 V

Савет именује одбор тројице за махине. Одбор тројице у Лондону, а доцније у Мадриду пред саветом Лиге народа реферат о процедури.

1934

13 IX

Пољска пред скупштином Лиге народа најављује да, докле се не заведе општи систем контроле за махине, неће допустити међународну контролу на своме тлу.

Скупштина Лиге народа

1920

15 IX—15 XII

Прва скупштина Лиге народа прима нове чланове: Арбању, Аустрију, Бугарску, Финску, Луксембург, Костарину; стални суд међународне правде (хашки суд); мандати; устав Јерменске; махине; привредна блокада; пословник за скупштину Лиге народа и однос са саветом Лиге народа; светска организација привреде; финансије; здравље, транспорт, опијум, жена и деца у рату пострадали; репатрирање заробљеника.

1921

5 IX—5 X

Друга скупштина Лиге народа. Нови чланови: Естонска, Летонска, Литванска; хашки суд; спор између Пољске и Литванске; Боливија и Чиле; источна Галиција; мандати; махине; оружјање; блокада; буџет Лиге народа; помоћ за Русију; опијум, бело робље; регистровање уговора итд.

1922

4—30 IX

Трећа скупштина Лиге народа: нови члан Мађарска; сукоб око Вилне; Аустрија и привредна помоћ; иселјавање Руса, Грка, Јермена из Турске; картографска књижевност; робље, опијум итд.

1923

3—29 IX

Четврта скупштина Лиге народа. Нови чланови: Ирска, Абисинија; грчко-италијански спор; Вилна; мандати; махине; аустријска обнова; уговори о узајамном јемству.

1924

1 IX—2 X

Пета скупштина Лиге народа. Нови чланови; безбедност; оружјање; обнова Аустрије и Мађарске; резолуција: а) одобрава протокол о арбитражи, б) позива савет Лиге народа за сазове конференцију за разоружање идуће године; коди-

фикација међународног права; интелектуална сарадња, промет, саобраћај, опијум; ројство; жена и деца на блиском истоку; законска помоћ сиротињи; сарадња општина итд.

1925

7—26 IX

Шеста скупштина Лиге народа. Китај; обнова Аустрије и Мађарске; оружјање и безбедност; мандати; махине; сарадња међународне штампе за мир; припрема за светску привредну конференцију; опијум; заштита жена и деце на блиском истоку; ројство итд.

1926

8—17 III

Вапредно заседање скупштине Лиге народа. Одлаже се пријем Немачке у чланство Лиге народа јер није дошло до сагласности између чланова скупштине Лиге народа о саставу сталног савета Лиге народа.

6 IX

Седма скупштина Лиге народа. Немачка примљена; о избору, о трајању чланства у савету Лиге народа и о поновном избору. Одобрена конвенција о робљу.

1927

5—27 IX

Осма скупштина Лиге народа у Женеви: а) резолуција Пољске о забрани рата, б) резолуција о изборном суђењу, о безбедности и разоружању.

1928

3—26 IX

Девета скупштина Лиге народа у Женеви, главни предмет: разоружање на коме нема слоге.

1929

2—25 IX

Десета скупштина Лиге народа у Женеви резолуције: а) о трговини опијумом дрогама и ограничењу производње, б) о оруђању, в) прилагођавање устава Лиге народа Бријан-Келоговом пакту, г) ревизија статута хашког суда и д) пријем Сједињених Америчких Држава, њ) протокол за опцију суђења пред хашким судом.

1930

10 IX—4 X

Једанаеста скупштина Лиге народа а) финансиска узајамна помоћ 25 држава потписане, б) одбор за интелектуалну сарадњу, в) реорганизација секретаријата.

1931

7 IX—29 IX

Дванаеста скупштина Лиге народа, а) пријем нових чланова, б) одбор за ревизију устава Лиге народа.

1932

- 17 X—29 X Тринаеста скупштина Лиге народа: а) Југославија у савету, б) одбор за робовање.
9 XII Раније напредно заседање скупштине Лиге народа (од 3 III, 30 IV, 1 VII, 6—9 XII) о сукобу Јапана са Кином. Потврђивање избора Жозефа Аенола за главног секретара Лиге народа на место сер Ерика Драмонда.

1933

- 21—24 II Изванредна скупштина: разматрање кинеско-јапанског спора; манџурске власти прекидају саобраћај на кинеским источним железницама до трансбајкалске линије зато што су Руси повукли возове и машине. — Јапан се умешао, спор са Јапаном и Русијом; преговори око откуза манџурских железница у Токију; сплетке, даљи сукоби, хапшење руских чиновника у «Манџуку» на основу нетачних доказа, демилитаризовање манџурских железница. Јапан и Совјетска Русија туку се преко Кинаја који плаћа.
25 IX—9 X Четрнаесто редовно заседање. Конвенција о уништавању трговине белим робљем.

1934

- 10—27 IX Петнаесто редовно заседање: Русија добија стално место у савету Лиге народа.

Лига народа и устав Лиге народа

1921

- 24 II Именован одбор за промену чл. 4, 6, 12, 13, 15, 16 — у вези са одлуком прве скупштине Лиге народа.
5 X Извршене измене примљене од друге скупштине Лиге народа.

1924

- 27 IX Пета скупштина Лиге народа примила измене чл. 16 устава Лиге народа.

1925

- 21 IX Шеста скупштина Лиге народа примила допуну чл. 16 устава Лиге народа.

1929

- 24 IV Десета скупштина Лиге народа претреса о прилагођавању Келоговог пакта уставу.

1931

- 29 IX Дванаеста скупштина Лиге народа претреса о амандману устава.

1934

- 4 VI Измена 393 члана версаљског уговора и других уговора о миру у погледу управе међународне организације рада.
4—23 VI Осамнаеста међународна конференција рада. Конвенција о осигурању незапослених и о раду у аутомобилској индустрији; ревизија конвенције о постојећем раду жена и о наплати за болести проузроковане професионалним радом.

Лига народа и опијум

1921

- 21 II Савет Лиге народа одређује саветодавни одбор за питања «опојних дрога».

1924

- 3 XI и 17 XI Две конференције у Женеви о постепеном уништавању употребе «опојних дрога». Без резултата. Дискутовано о произвођењу и продаји опијума, морфиума и томе слично.

1925

- 11 II Споразум и протокол да се укине пушење опијума (Енглеска, Француска, Јапан, Индија, Холандија, Сијам и Португал за, а Кинај против).

1931

- 27 V—13 VII Конвенција о ограничењу фабрикације опојних дрога.

1920

Лига народа и привреда и здравље

- 19 V Лига одобрава одлуке конференције здравља у Лондону (14 IV 1920)

1921

- 23 IX Скупштина Лиге народа одобрава привремени здравствени одбор, а 7 VI 1923 стални здравствени одбор, који финансира Рокфелеров фонд.

1927

- 4—23 III Међународна привредна конференција 50 држава: за међународну организацију привреде, одбране царинских граница и слободније трговање.

1930

- 17 II—24 III Конференција представника 26 држава за привредну међународну акцију: а) тарифно примирје, б) програм за даљи рад, в) завршни протокол.

Лига народа и промет — саобраћај

1920
17 III Међународна конференција за слободу саобраћаја и транзита.

1921
10 III—20 IV Конференција у Барцелони: две конвенције и декларације (43 државе): а) слобода транзита, б) речни путеви, в) признање застава и држава које немају мора.

1923

15 XI—3 XII Конференција у Женеви (41 држава): а) међународни железнички саобраћај, б) морска пристаништа, в) транзит, пренос електричне снаге, г) хидраулична снага.

1925

7—20 XI У Паризу конференција о уједињавању система тонаже бродова речне пловидбе.

1927

28 VIII—2 IX Конференција 34 државе у Женеви; претрес међународног саобраћаја и транзита.

1931

16—30 V Конвенција о саобраћају по путевима — аутомобилима.
12—24 X Четврта генерална конференција о транзиту.

Лига народа и разоружање**1931**

20 I Савет Лиге народа по саслушању одбора за припрему светске конференције за разоружање, одржно сазив за 2 II 1932 у Женеви.

20 VII Силе пишу својне за план за разоружање. Француска објављује свој план.

8 IX Италија предлаже примирје у наоружању за годину дана (на дванаестој скупштини Лиге народа) а 2 X 1931 54 државе примају предлог и 1 IX 1931 ступа конвенција на снагу.

26 IX Примљена конвенција на XII саставну скупштину Лиге народа да се појачају средства за спречавање рата.

1932

2 II Конференција за разоружање отвара се у Женеви.
5 II Французи излажу свој план.
8 II Општи претрес од 11 II 1931.
18 II Немци предлажу свој план.
25 II Немци и Французи разговарају.

28 II—20 VII Комисије војно-поморске, ваздухопловне и томе слично раде а разговори међу силама се воде; многи предлози се подnose и чују, изгледи слаби. Немачка прави питање даљег учешћа захтевајући равноправност.

23 VII Конференција продужује за годину дана (до 1 III 1933) «примирје у наоружавању».

26 VII—14 XII Преговори, разговори, предлози, контра-предлози, одуговлачења. Свака сила има своју тезу и брани је; главни опоненти Немачка и Француска. Сједињене Америчке Државе учествују у раду. Немци одлазе, враћају се после изјаве пет сила, најзад одложено до 31 I 1933.

1933

од 10 I до 18 XI Разговори, преговори, разни планови — учествује активно и Северна Америка — ипак нарочито зближавање ни споразум није паћен. Све силе су начелно за разоружање, али практично су, углавном, свака на своме систему. Енглеска чини нарочите напоре, али не успева. Пројекат конвенције који је она израдила пет година за Р.П.К.О. није примљен одмах, свака тачка се претреса. Најзад, одложено све за јануар 1934.

15 XI Француска вета Енглеској о смањењу и ограничењу оружјања.

5 XII—22 XII Објашњавања и преговарања између кабинета лондонског, берлинског и париског, разговори удвоје, утроје, — Лига народа узима учешћа.

1934

3—4 I Италијанско-енглески разговори, и два мемоари и претставке Италије, Немачке, Француске, Велике Британије.

17 II Министар Или путује ради тога у Рим, Париз, Берлин.

19 II Северна Америка подноси свој план.

28 V До овога датума опет разни предлози, допуне, измене, услови — све око јемства Немачке. Састанак бироа конференције на до 18 VI 1934 раде одбори за извршење и за безбедност конвенције о разоружању, ако се постигне сагласност.

18 VI—29 XII Претходни разговори о разоружању на мору.

5 XI Претседник конференције за разоружање Артур Хендерсон предлаже да се чекајући на израду конвенције за светско разоружање приступи протоколима о трговини оружјем, о објављивању војних буџета итд.

29 XII Јапан одкажује Вашингтонску конференцију.

Савет Лиге народа**1920**

16 I 1 састанак у Паризу по позиву Вилсоновог; сарски басен.
11—13 II 2 састанак у Лондону; хаини суд, Швајцарска улази у

- 13 III Лигу народа, мањине, финансијска међународна конференција, Сара, Данциг, пословни савета Лиге народа, итд.
3 састанак у Паризу: стање у Русији, тифус у Польској, епидемија у средњој и источној Европи.
- 9—11 IV 4 састанак у Паризу: Јерменска, мањине, Данциг, репатрирање ратних заробљеника.
- 14—19 V 5 састанак у Риму: организација хапског суза, Ајпен и Малмеди, међународна финансијска конференција, стање у Русији, наоружање, саобраћај и транзит, тифус у Польској итд.
- 14—16 VI 6 састанак у Лондону: хапски суд, Русија итд.
- 9—12 VII 7 састанак у Лондону: Аландска острва, међународна финансијска конференција.
- 30 VII—5 VIII 8 састанак у Сан Себастијану: хапски суд, жалба Хедаса, разграничење Сара, оружјање, мандати, привредна блокада, репатрирање ратних заробљеника итд.
- 16—20 IX 9 састанак у Паризу: спорови око Аланда, Вилне, Ајпен и Малмеди, Сара, рачуни Лиге народа итд.
- 20 X 10 састанак у Брислу: стални суд у Хагу, Аландска острва, мандати, оружјање, итд.
- 14 XI—18 XII 11 састанак у Женеви: хапски суд, Вилна, Јерменска, оружјање, саобраћај, мандати, Сара итд.

1921

- 21 II—3 III 12 састанак у Паризу: међународни суд, Јерменска, источна Галиција, Аландска острва, Вилна, пролаз међународних трупа кроз Швајцарску, оружјање, мандати, мањине, Сара, Гдиња, организација секретаријата Лиге народа и међународног радничког бироа, опијум, Полска, размене грчке деце и бугарских ратних заробљеника итд.
- 17—28 VI 13 састанак у Женеви: хапски суд, Аландска острва, Вилна, оружјање, мањине, мандати, Сара, Гдиња, опијум итд.
- 30 VIII—12 X 14 састанак у Женеви: горња Шлеска, Аландска острва, оружјање, мандати великих сила, блокада, интелектуална сарадња, руске избеглице итд.
- 16—19 XI 15 састанак у Паризу: Иран, руске избеглице итд.

1922

- 10—15 I 16 састанак у Женеви: Вилна, Аландска острва, Гдиња, националне мањине, економска блокада, трговина белим робљем, међународна хигијена итд.
- 17—24 II 17 састанак у Лондону: мађарска граница, бугарске чете, мандати, мањине, хигијена, глад у Русији итд.
- 24 III 18 састанак у Паризу: њенска конференција, оружјање, Сара, антиепидемијска конференција у Варшави итд.
- 11—17 V 19 састанак у Женеви: горња Шлеска, Вилна, Гдиња, глад у Русији, руске избеглице, хапски суд, надлежност међународног бироа рада итд.

- 31 VIII—4 X 20, 21, 22 састанак у Женеви: виласко-француски спор око националности у Тунису, мађарске границе, Вилна, Сара, Гдиња, Аустрија, мандати, националне мањине, Црвени крст, избор привремених чланова савета, картографска литература итд.

1923

- 29 I—3 II 23 састанак у Паризу: Мосул, Вилна, мађарско-чехословачка граница, Јерменска, Аустрија, војна контрола у Бугарској, Сара, Гдиња, мандати, народне мањине, опијум итд.
- 17—23 IV 24 састанак у Женеви: исто као и на 23 састанку.
- 2—7 VII 25 састанак у Женеви: опет Аустрија, Сара, Гдиња, опијум, мандати, руске и грчке избеглице итд.
- 31 VIII—29 IX 26 састанак у Женеви: италијанско-грчки спор због убиства генерала Теливија у Јавини, чехословачко-пољска граница, размена грчког и турског становништва по дошанском уговору, арбанске финансије, мађарска обнова, Сара, Гдиња итд.
- 10—22 XII 27 састанак у Паризу: чехословачко-пољски спор о граници, Мемел, обнова Мађарске и Арбаније, Сара, Гдиња, интелектуална сарадња итд.

1924

- 10—15 III 28 састанак у Женеви: чехословачко-пољска граница, Мемел, окупирана Крфа, арбанске финансије и глад у Арбанији, обнова Мађарске и Аустрије, Сара, Гдиња, оружјање, саобраћај, ропство, руске и грчке избеглице итд.
- 11—17 VI 29 састанак у Женеви: Иран, Аустрија, Мађарска, Сара, глад у Арбанији, оружјање, мањине, римска конференција о усељеницима и иселеницима, мешовити изборни судови, жене и деца, јерменске, грчке и руске избеглице итд.
- 29 VIII—3 X 30 састанак у Женеви: Мосул, Иран, Аустрија и Мађарска, оружјање, мандати, мањине, Сара, глад у Арбанији, грчке избеглице итд.
- 27—31 X 31 (изванредно) заселање у Брислу: Мосул и изгоњење Грка из Цариграда.
- 8—13 XII 32 састанак у Риму: горња Шлеска, отомански државни дугови, обнова Аустрије и Мађарске, оружјање, мањине, мандати, Сара, Гдиња, организација Црвеног крста, опијум, мешовити изборни судови итд.

1925

- 9—14 III 33 састанак у Женеви: Немачка примљена у Лигу народа, протокол о решавању међународних спорова мирним путем, протеривање насељенског патријарха из Цариграда, Аустрија и Мађарска, финансије Естоније, Сара, Гдиња, оружјање, мандати, националне мањине итд.

- 7—11 VI 34 састанак у Женеви: питање насељенског патријарха, аустриско привредно стање, Мађарска, горња Шлеска, сарадња са међународном парламентарном трговинском конференцијом, Глиња, оружјање, мањине, мандати.
- 2—28 IX 35 састанак у Женеви: месудски вилајет, Мемел, Аустрија и Мађарска, привредна обнова, безбедност, смањење оружјања, мандати, мањине, Глиња, опијум, старање о избеглицама и неволњима на блиском истоку итд.
- 26—30 X 36 састанак у Паризу: изванредно заседање због спора Бугарске и Грчке.
- 7—16 XII 37 састанак: грчко-бугарски спор, Мосул, Мађарска и Аустрија, изборно суђење, безбедност и смањење оружјања, Сара, Глиња, мандати за колоније, националне мањине, сарадња међународне штампе за мир, опијум, саобраћај и транзит, избеглице из разних држава на најближем истоку итд.

1926

- 12 II 38 састанак решава о молби Немачке да буде примљена у чланство Лиге народа.
- 8—19 III 39 састанак: није се споразумео у питању састава савета с обзиром на евентуални улаз Немачке у Лигу народа.
- 7—10 VI 40 састанак: Бразилија иступа из чланства Лиге народа.
- 2—7 IX 41 састанак: Немачка стални члан савета, а број примљених чланова савета повећава се на девет.
- 16 IX 42 састанак у Женеви: текући послови, као раније.
- 6—11 XII 43 састанак у Женеви: текући послови, као раније.

1927

- 7—12 III 44 састанак у Женеви: текући послови, као раније.
- 13—17 VI 45 " " " " " "
- 1—28 IX 46 " " " " " "
- 5—12 XII 47 " " " " " "

1928

- 5 III—15 XII 48, 49, 50, 51 заседање савета Лиге народа.

1929

- 4—9 III 52 састанак у Женеви: о мањинама.
- 6—8 VI Састанак Лиге народа у Мадриду; 11 VI 1929 одлет о мањинама.
- 13 VI 53 састанак: одлука о промени поступања према националним мањинама.
- 30 III—25 IX 54, 55, 56, 57, 58 састанак: текући послови.

1930

- 13 IX—3 X 59, 60, 61 састанак: текући послови.

1931

- 19 I—15 IX 62, 63 и 64 састанак: текући послови, о Данцигу.
- 19—30 IX { 65 састанак на коме је расправљан китајско-јанански сукоб.
- и 13—24 X }

1932

- 25 I—15 IV 66 састанак: редовни текући послови, горња Шлеска.
- 9 V—15 VII 67 састанак: текући послови.
- 3 X 68 састанак: редовни послови.
- 19 XII 69 састанак: многа питања.

1933

- 24 I 70 састанак: редовна и нова питања.
- 18 III 71 састанак: редовни послови.
- 20 V 72 изванредан састанак: спор Боливија—Парагвај.
- 6 VI 73 састанак за редовне ствари (разоружање, Мађарска, Гданск, Пољска).
- 3 VII 74 изванредно заседање због Боливије и Парагваја.
- 3 VIII 75 састанак као и под 3 VII 1933.
- 22 IX 76 редовни састанак: текући послови.
- 12 X 77 редовни састанак: редовни послови.

1934

- 15 I 79 редовни састанак: текући послови.
- 31 V—7 VI 80 изванредни састанак: Боливија, Колумбија и остало.
- 7 IX 81 редовни састанак: Абисинија и остало.
- 28 IX 82 редовни састанак: Абисинија итд.
- 11 XII 83 изванредни састанак: Абисинија итд.

Лига народа и финансије

1920

- 24 IX—8 X Прва међународна финансијска конференција претставника 39 држава у Брислу.
- 27 X Лига народа установљава привредни и финансијски одбор. Четврта скупштина Лиге народа доноси одлуке о важности арбитражних услова у трговинским уговорима.
- 2 XI Конвенција о међународном царинском поступку (21 држава).

1930

- 11—20 XII Комитет за буџет расправља о смањивању буџета за оружјање.

- 1920**
12 VII Мир са Русијом, Вилна припада Литванској, 9 X Пољска насилно узима Вилну.
- 1922**
30 VI Главне савезне силе признају независност Литванске.
- 1923**
11 I Борба са Пољском за Мемел.
- 1924**
8 V Борба са Пољском за Мемел.
16 XII Борба са Пољском око Вилне. Поред многих интервенција Лиге народа, конференције амбасадора и изборних судова питање Вилне остаје нерешено.
- 1926**
28 IX Уговор са Русијом у Москви о ненападању.
17 XII Професор Волдемарас (националист) државним ударом мења режим.
- 1927**
10 XII Пољска и Литванска примиле одлуку савета Лиге народа да се прекину крвави сукоби због Вилне. Потписан конкордат са Светом Столицом.
- 1928**
30 III-14 XII Непосредни разговори са Пољском без резултата.
26 V Нови литвански устав у коме је «Вилна престоница литванске републике».
- 1930**
18 V Сукоб на пољској граници и спор се води до краја 1930 без успеха и ако се умешала и Лига народа.
- 1931**
15 X Хашки суд даје за право Литванској да не мора код Ландсборга отворати железницу за саобраћај са Пољском.
- 1932**
6 II-11 VIII Влада свргала директорат Мемела; умеша се Немачка, Лига народа и хашки суд и ствар се среди у толико што се утврди да је директорат свргнут противно пољско-немачкој конвенцији.

- 1933**
5 VII Са Русијом пакт о узајамном ненападању.
- 1934**
4 IV Обновљен пакт са Русијом.
28 VI Велики процес противу 126 Немаца за покушај преврата, у Мемелу. Спор са Берлином.

Луксембург

- 1920**
16 X Лига народа признаје Луксембург за члана Лиге народа.
- 1921**
од 1 I Сређивање односа са Белгијом (царински паритет).
- 1928**
до 31 XII Са Немачком, са Француском итд.

Мађарска

- 1919**
1 VIII Пад комуниста, Беле Куна; влада социјалдемократа.
4 VIII Румуни окупирају Пешту. Силе екипају блокаду са Мађарске.
6 VIII Румуни противу међусавезничке комисије за примирје.
13 VIII Румунија објављува ратномом већу свој улазак у Пешту. Нова влада у Мађарској.
23 VIII Надвојвода Јосиф даје оставку, јер га силе не признају.
13 XI Евакуација Пеште.
- 1920**
22 III Уставна монархија.

Мађарска и мир

- 1920**
16 I Предат је предлог Мађарској за трианонски уговор о миру.
10 II Мађари одговарају на предлог о миру.
6 V Примедбе и одговор савезних сила на мађарски одговор.
4 VI У Трианону потписан мир између свих савезних и удружених сила и Мађарске.
13 XI Мађарски парламент ратификовао уговор о миру.
- 1921**
26 VII Све савезне и удружене државе ратификују уговор о миру.

Мађарска и репарације

- 1921**
- 23 II Међународна репарациона комисија опомиње Мађарску да није у буџету за 1921/22 увела договају своту за репарације.
- 1922**
- 8 II Међународна репарациона комисија опомиње Мађарску да није предала по уговору о миру краљевске стокне суседима.
- 1923**
- 22 IV Мађарска тражи од међународне репарационе комисије да ослободи њене залогне како би могла да прави зајам. Међународна репарациона комисија под извесним условима прима молбу.
- 28 VII Мала Антанта пристаје да се Мађарској олобри зајам и постварља услове.
- 29 IX Савет Лиге народа одобрава својој финансиској секцији да проучи мађарски зајам.
- 20 XII Лига народа одобрава план своје секције.
- 1924**
- 21 II Међународна репарациона комисија прима план за зајам Мађарској ради обнове привреде.
- 14 III У Женеви протокол за мађарски зајам између Мађарске и Енглеске, Француске, Италије, Југославије, Румуније и Чехословачке да зајам не употреби на друге политичке сврхе него за обноу привреде.
- 1926**
- 26 V Кнез Видинштретц и другови осуђени за фалсификовање француских хиљадарки.
- 1927**
- 10 I Спор са Румунијом око имања мађарских поданика у Ердељу. После разних претставки пред саветом Лиге народа, хаџиним судом и изборним судовима, ипак директни преговори са Румунијом.
- 29 III Конференција амбасалора, после споразума са Малом Антантом, укида међународну војну контролу у Мађарској, али скреће пажњу Лиге народа на услове за регрутovanje војника.
- 5 IV Пакт пријатељства, концилијације и изборног суђења са Италијом. Повластине Мађарској у Риједи.
- 21 V Две конвенције и изјава Италије: о стварима као последица анексије Ријене — (важности штеге, поправак итд.). Допуна за Ријену о транзиту (11 V 1928).

1928

- 1 I У Аустрији (Сент Готхард) отворени крижмарешки магистрални пред саветом Лиге народа — 7 VI 1928 савет Лиге народа доноси одлуке о томе противу Мађарске.

1929

- 5 I Пакт са Турском о неутралности, концилијацији и изборноме суђењу.

1931

- 28—30 VI Избори на којима побеђује граф Бетлен.
- 14—16 VII Затварају се два дана све банке због пада Даната у Немачкој.
- 8 VIII Уведена контрола девиза.
- 19 VIII Због нереди у финансијама и францускога утицаја на светско познато трикеште граф Бетлен одлази, а граф Кароли добија 24 VIII владу.
- 24 XI Обустава плаћања промулгована.

1933

- 22 X Протоколом продужен уговор о неутралности и изборноме суђењу.

1934

- 6 II Обнова дипломатских односа са Русијом.
- 8 V Мађарска подноси жалбу савету Лиге народа због граничних сукоба са Југославијом.

Мађарска и Румунија

- 1920**
- 21 V Уговор са Русијом у Копенхагену о размени заробљеника.
- 1921**
- 28 VII Допунски уговор о истој ствари као под 21 V 1920.
- 1923**
- 20 IV Лига народа разматра спор око експропријације имања у Ердељу под Румунијом.
- 5 VII Онај спор решен у Женеви после разних заплета.
- 18 XII Уговор о пријатељству са Турском у Цариграду.
- 1924**
- 14 IV Дванаест разних уговора у Букурешту — ради ликвидирања отворених питања по трианонском уговору.

1927

- 21 V Спорови око оптантских питања.

1928

- 9 III Лига народа посредује у спору око оптаната али без успеха: обе стране не попуштају разлогу.

1929

- 18 I Исто као 9 III 1928.
3 XI Наставак спорова из 1928 око оптаната у Опатији, Сан Рему, Бечу, пред Лигом народа.

1920 Мађарска (члан Лиге народа) и Хабзбурзи

- 4 II Конференција амбасадора најављује да главне савезне силе неће трпети повратак Хабзбуршке династије у Мађарску.

1921

- 7 III Екс-краљ Карло стигао у Мађарску.
3 IV Конференција амбасадора објављује изјаву од 4 II 1920.
4 IV Екс-краљ Карло напушта Мађарску и одлази у Швајцарску.
20 X Екс-краљ Карло авио-путем стиже се у Бургенланд, где му се придружује побуњена војска.
22 X Екс-краљ Карло полази на Пенгу.
23 X Екс-краљ побеђен. Југославија и Чехословачка мобилишу.
24 X Екс-краљ Карло заробљен, побуњеници растуруни. Конференција амбасадора тражи од Мађарске саргуње, хапшење и удаљење краљева из Мађарске.
1 XI Мађарска законом одузима краљевска права и наследство Хабзбурзима (7 IX 1921). Екс-краљ Карло на «Гловурму» енглеском монитору одведен на Мадеру.
10 XI Конференција амбасадора прима изјаву Мађарске да неће без ње да враћа Хабзбурге.

1922

- 1 IV Умро екс-краљ и цар Карло.

1920

- 14 X Шпанска влада улази у Шенген.

Мароко

1925

- 25 I Шпанија напушта Шенген.
13 IV Рифи нападају француску војску.
24 IX Рифи губе своју независност.
Французи и Италијани у Мароку склапају споразум.

1926

- 14 VI-10 VII У Паризу споразум са Шпанијом о деоби зона у Мароку, који губи свој положај самосталне земље.

1928

- 3 III Нови статут о Тангеру, Енглеска, Италија, Француска и Шпанија.

МЕЂУНАРОДНЕ КОНВЕНЦИЈЕ

Савезне и удружене силе

1920

- 8-16 I Енглеска, Италија и Француска у Паризу решавају о Риједи, о ратним кривцима, о трговини са Русијом.
12-23 II У Лондону: Енглеска, Италија и Француска о Риједи, са Грчком о границама са Турском.
19-26 IV У Сан Рему: Енглеска, Италија, Француска, Јапан и Белгија о мандатима за колоније, о разоружању Немачке; са Грчком о Турској.
15-17 V У Хиту: Енглеска и Француска воде разговоре о репарацијама.
19-20 VI У Хиту: Енглеска и Француска са Грчком о турском нападу на Дарданеле.
21-22 VI У Булону: Енглеска, Италија, Јапан, Француска и Белгија о разоружању и о репарацијама. Са Грчком у Цариграду.
2-3 VII У Бриселу: Енглеска, Италија, Јапан, Француска и Белгија о разоружању и о репарацијама.
5-16 VII У Спа: Енглеска, Италија, Јапан, Немачка, Пољска и Француска о репарацијама, ратним кривцима, блиском истоку, Тешену и руско-пољском рату.
8 VIII У Хиту (Хајт) Енглеска и Француска о руско-пољском рату.

1921

- 24-30 I У Паризу: Енглеска, Италија, Јапан, Француска и Белгија о репарацијама, о разоружању, о турско-грчким стварима, о помоћи Аустрији.

- 21 II—10 III У Лондону: савезне силе, Турска и Немачка о репарацијама, о Цариграду и о мореузима.
 23—24 IV У Лимне: Енглеска и Француска о репарацијама.
 29 IV—5 V У Лондону: Енглеска, Италија, Јапан, Француска, Белгија и Немачка о репарацијама.
 19 VI У Паризу: Енглеска, Италија и Француска о Турској.
 18 VIII У Паризу: Велика Британија, Италија, Француска, Белгија и Јапан о горњој Шлеској, о Турској, о ратним кризисима, о репарацијама.
 12 XI Вашингтонска конференција се отвара.
 18—22 XII У Лондону: Енглеска и Француска о безбедности и о репарацијама.

1922

- 6—13 I У Капу: савезне државе и Немачка о енглеско-француском пакту безбедности, о репарацијама и о дневном реду за његову конференцију.
 25 II Енглеска и Француска о Ђеновској конференцији у Булењу.
 22—26 III У Паризу: Енглеска, Италија и Француска о Малој Азији.
 7—14 VIII У Лондону: Енглеска, Француска, Белгија, Италија о репарацијама.
 9—11 XII У Лондону: Енглеска, Француска, Белгија и Италија о репарацијама.

1923

- 2—4 I У Паризу: Енглеска, Италија, Француска и Белгија о репарацијама.

Бриселска конференција**1920**

- 24 IX—8 X Финансиска конференција претставника 39 држава у Бриселу, а по позиву Лиге народа.

Ђеновска конференција**1922**

- 10 IV—19 V У Ђенови: претставници велико-британског царства, Арбапије, Аустрије, Белгије, Бугарске, Данске, Естонске, Грчке, Италије, Јапана, Југославије, Летонске, Литванске, Луксембурга, Мађарске, Немачке, Норвешке, Пољске, Португалије, Румуније, Русије (при пут), Холандије, Финске, Француске, Чехословачке, Шведске, Швајцарске, Шпаније решавају о привредној обнови Европе и односима са Русијом. Потписан у Раваљу уговор између Совјетске Русије и Немачке.
 У Хагу 26 VI—20 VII настављена дискусија Ђеновска о односима са Русијом.

Лозанска конференција**1922—1923**

- 20 XI—4 II У Лозани: Бугарска, Велика Британија, Грчка, Италија, Јапан, Југославија, Румунија, Русија, Турска и Северна Америка преговарају о уговору са Турском, која је одбила уговоре о миру 4 II 1923.
 23 IV 1923 У Лозани: Турска примила уговор о миру.

Локарно**1925**

- 5—16 X У Локарну (Швајцарска) Белгија, Енглеска, Италија, Немачка, Пољска, Француска и Чехословачка потписале су рајски пакт и шест двостраних уговора (16 X 1925).

Радничко питање**1920**

- 15 VI—10 VII У Ђенови: II међународна радничка конференција; три предлога конвенција о деци радницима на бродовљу и неколико препорука о њиховом положају.

1921

- 25 X—10 XI У Женеви: III међународна радничка конференција. Шест конвенција о пољопривредним радницима, о положају жене и деце пољопривредних радника.

1922

- 18 X—2 XI У Женеви: IV међународна радничка конференција одлучује да владе разних држава сарађују са сталним бироом рада у Женеви.

1923

- 23 X—9 XI У Женеви: V међународна радничка конференција одлучује о организацији контроле над извршењем закона о радницима.

1924

- 16 VI—5 VII У Женеви: VI међународна радничка конференција о употреби слободног времена радника.
 2 X У Женеви: Француска, Грчка, Југославија, Чехословачка, Пољска и Португалија, потписују протокол о изборноме суђењу.

1925

- 19 V У Женеви: VII међународна радничка конференција о нападима радницима за случајеве несреће, болести итд.

1921—1922

Разоружање

- 12 XI—16 II У Вашингтону: претставници британског царства, Сједињених Америчких Држава, Италије, Јапана, Белгије, Португалије, Холандије и Француске — о ограничењу оружања, о Тихоме океану.
Уговор уопштеро, Северна Америка, Енглеска, Италија, Јапан и Француска, о ограничењу оружања на мору, о ограничењу употребе отровних гасова у рату и о Китају (двадесет и девет сила пакта).
- 13 XII Московска конференција за разоружање пропала.

1929 Међународне конференције и уговори

- 17 I Сједињене Државе Америке, а са њима још 30 других држава, ратификују Бријан-Келогов пакт; до 24 VII 1929 46 држава примају пакт.
«Литвинов протокол», да се овај париски (Бријан-Келогов) пакт стави на снагу, примају балтичке државе, Румунија, Русија, Пољска, Гданск и Турска.

1931

- 18—23 V По повину Канале сазвана у Лондону жита конференција.
29—31 VIII Конференција европских народности у Женеви.
6—23 XI Конференција у Паризу држава извозника и увозника о житу.
2—5 XI Одбор за испитивање европске уније претреса предлог Совјетске Русије о «пакту привреднога непападања».

1933

- 6 IV Северна Америка позива све државе на светску привредну конференцију.
3 VI Разговори међу државама са вашингтонском владом о светској привредној конференцији.
12 VI У Лондону отворена светска привредна конференција, а 27 VII 1933 седнице су одложене на бази стварних резултата појединачно постигнутих.

1927

Међународне конференције

- 25 V—16 VI Десета конференција рада у Женеви: осигурање за случај болести за све врсте радника, дефиниција овог осигурања.
10 II Конференција Јапана, Енглеске, Северне Америке за допуну вашингтонске конвенције о оружању на мору. Италија и Француска одбиле, а оне три силе развиле су се на питању вртарица (броја и тонаже).

1928

- 5 I Француска доставља предлог Северној Америци «о стављању рата ван закона» у облику двостраног уговора. Америка (Келог) предлаже један општи уговор, без мало постигнут.
12 I Светска конференција за индустријску сарадњу.
7 IV Споразум о будућем Бријан-Келоговом пакту између Северне Америке и Француске.
27 VIII Петнаест сила потписују у Паризу париски пакт (Бријан-Келогов пакт) о искључењу рата као средства за вођење националне политике.

1929

- 20 IV Конференција о фалсификованом новцу.
2 VII Дванаеста конференција рада у Женеви.
27 VII Конференција свију друштава «Црвеног крста» за ревизију међународне конвенције Црвеног крста (1906) и ратних заробљеника.
24 VII XVI дипломатички конгрес у Женеви.
26 VIII V конференција мањина у Женеви.
29 XI Конференција о међународном преносу новина.
5 XII III конференција за укидање увозних и извозних ограничења, у Паризу ратификација конвенције од 1928.

1930

- 21 V—4 VI Аграрна конференција у Букурешту: Југославија, Мађарска и Румунија о привредној кризи и могућим решењима.
28—30 VIII Аграрна конференција у Варшави: Бугарска, Естонија, Југославија, Летонија, Мађарска, Пољска и Румунија.
5—12 IX Прва балканска конференција у Атини: учествују Арбапија, Бугарска, Грчка, Југославија, Румунија, Турска.
4—16 X Шеферска конференција (без Немачке) утврђује квоту производње.
18—21 X Аграрна конференција у Букурешту; стални аграрни одбор Југославије, Румуније, Мађарске и Пољске: систем квота за увоз.
11—12 XI Аграрна конференција у Београду: Бугарска, Мађарска, Пољска, Румунија и Југославија за бољу контролу извоза житарица, пољопривредни кредит.

1931

- 21 V—28 VI Међународна конференција рада одлучује о часовима рада у угљеним рудницама.

1932

- 30 IV Међународна конференција рада: конвенција о забрани рада деце у индустријским предузећима.

- 7 V Умре главни секретар међународног бироа рада Албер Тома.
31 X Први саставак одбора за припремање новчане и привредне светске конференције.

1933

- 29 V—2 VI У Лондону конференција установа за научно проучавање међународних односа.
5—11 XI IV балканска конференција у Солуну.
8—30 VI Међународна конференција рада (о осигурању и о посредничким агенцијама за набављање ратника).

1934

- 24—25 IX Државе са златним важењем (Белгија, Италија, Луксембург, Француска, Холандија и Швајцарска) држе у Женеви конференцију.

1921 Међународне реке: Дунав, Лаба, Одра

- 23 VII У Паризу потписан коначни статут од стране Аустрије, Белгије, Бугарске, Велике Британије, Грчке, Италије, Југославије, Мађарске, Немачке, Француске, Чехословачке и Румуније.

1922

- 22 II Конвенција — статут за Лабу у Дрезди између Белгије, Енглеске, Италије, Немачке, Француске и Чехословачке.

1923

- 27 V У Паризу конвенција Аустрије, Југославије, Мађарске, Румуније и Чехословачке о сталној техничкој комисији за Дунав.

1924

- 15 XII У Прагу Чехословачка и Немачка решавају о радницама на реци Одри.

1926

- 18 IX Споразум о надлежности европске дунавске комисије у Женеви (Енглеска, Италија, Румунија и Француска).

1929

- 20 III Румунија, Енглеска, Француска и Италија склапају споразум о надлежности и правима европске дунавске комисије над Дунавом код Браиле и Галца.

1932

- 6 IV Провала конференција четири дунавске државе.

Међусавезнички ратни дугови**1920**

- 16 V Француска и Енглеска споразумеле су се на конференцији у Хиту о паралелној ликвидацији савезничких и репарационих дугова.

1922

- 1 VIII Велика Британија упућује ноту (Балфурова) савезним и удруженим државама да уреде своја ратна дуговања у Енглеској, која тражи у име дугова само оно што она другима дугује.
9—11 XII У Лондону конференција о дуговима.

1923

- 2—4 I У Паризу конференција о дуговима.
11 VIII Енглеска пристаје да своја ратна потраживања од савезних и удружених држава сведе на суму коју она дугује Северној Америци.

1925

- 17 V Северна Америка позива државе ратне дужнице да уреде своје дугове у Вашингтону.

1927

- 4 III Француска уређује своје ратне дугове Сједињеним Америчким Државама.

1931

- 9 IV Ратификација споразума са Југославијом о мађарским обавезама.
20 VI Претседник Сједињених Америчких Држава Хувер предлаже мораторијум за међусавезничке дугове за годину дана. План у начелу примљен (6 VII) од главних држава поверилаца. Југославија 14 VIII не прима план, тако исто и Грчка.
22 XII Амерички сенат прима Хуверов план.

1932

- 8 I Шеф владе објављује да ће Немачка тражити укидање репарација.
8 I—11 V Разговори и преговори, предлози, планови за продужење Хуверовог плана, за нов план репарација итд. докле није берлинска влада (11 V 1932) објавила да тражи поништај даљег плаћања ратне отштете.
6 VI Америка изјављује да су ратни дугови и репарације две одвојене ствари.

- 16 VI Лозанска конференција.
9 VII После три недеље саветовања и преговарања добивен при-
станак за: а) споразум са Немачком, б) споразум о прелаз-
ним мерама за немачке репарације и одлуке о другим ре-
парацијама (источне репарације).
- 30 IX Одложена плаћања немачких трошкова окупације и ратна
потраживања.
- 1 X—19 XII Између Северних Америчких Држава и држава њених дуж-
ника воде се преговори о плаћању ратних дугова. Већина
се слаже да треба платити без обзира на престанак примања
из Немачке на име репарација. Француска је одбила да плаћа
Америци (због тога пала влада Едуарда Ерноа). Нови
изабрани председник Сједињених Америчких Држава има
да реши ово питање.

1933

- 20 I—25 IV Настављају се разговори између Северне Америке и европ-
ских држава о привредној и финансиској обнови европских
држава у вези са ратним дуговима и репарацијама.
- 15 VI Енглеска, Италија, Летонска, Румунија и Чехословачка
плаћају Сједињеним Америчким Државама део ратних ду-
гова. Финска је исплатила све. Француска, Грчка, Белгија,
Мађарска и Пољска не плаћају о року своје ратне дугове
Америци.
- 15 XII Као и 15 VI 1933.
17 XII Југославија прима британски предлог о продужењу лозан-
скога мораторијума од 1932 до 15 VI 1934.

1934

- 30 VI Сједињене Државе Америке обустављају Немачкој изда-
вање кредита узавшених за време рата, све док не одговори
боље обавезама.
- 13 IV »Чепсонов закон» по коме никакве финансијске трансакције
са државама које не плаћају ратне дугове Северној Аме-
рици.
- 15 VI Сем Финске, све државе ратни дужници, па и Југославија
међу њима, обустављају плаћање ратних дугова Америци-
Ниједна држава, па ни Југославија, није платила о року
(15 XII 1934) рату ратних дугова.

Немачка (члан Лиге народа од 1926,
а 1933 изашла из чланства)

1919

- 11 VIII Вајмарски устав и нова немачка република.
2 IX Врховно веће тражи да Немачка укине чл. 61 устава, по-
 коме заустријски посланици улазе у немачки царски савете.

- 29 IX Савезне државе траже да Немачка повуче трупе, заостале по-
сле рата, из Бугарске, Румуније, Турске и Русије.

1921

- 28 VIII Први трговински споразум са Италијом, који се обнавља
до 10 I 1925 сваких девет месеци.
- 8 IX Први пад марке. Затворена берза.

1922

- 24 III Други пад марке, један динар 4 марке.
9 X Трећи пад марке, један динар 28 марака.

1923

- 13 I Хитлер, вођа националне социјалне радничке партије у Мин-
хену, приређује демонстрације противу »положаја Немачке».
- 15 I Угњари, по упуству немачке владе, не даду савезницима
угаљ. Французи окупирају државне руднике Буер, Вестер-
холт и Реклингхаузен и узимају банке у окупационој зони
под контролу.
- 16 I Један динар 500 марака.
23 I Рурски радници у угљеним рудницама штрајкују а 30 I 1923
оштри штрајк противу француске и белгиске окупације.
- 16 III Немачка наређује пасиван отпор у Порурју. С овим у вези
објава опасног стања 26 IX; забрана пасивног отпора
27 IX — побуне и нереди у Порурју, Берлину, Хамбургу
и другим местима. Разне оштре мере (од 13 X 1923 до 28
II 1924) и са немачке и са француске стране.
- 31 IV Један динар 800 марака.
21 VIII Један динар 90.000 марака.
10 X Један динар 20.000.000 марака, а 3 XII једна енглеска фунта
20 милиона марака.
- 14 X Др. Штрејсман добија пуно власт за преговоре.
По Немачкој нереди због немања хране.
- 8 XI Хитлер, Лудендорф и још три националсоцијалиста про-
глашавају себе у Минхену господарима Баварске и читаве
Немачке.
- 9 XI Хитлер и Лудендорф ухапшени, а њихова побуна угушена.
15 XI Пуштена у промет »рејтер марке», стандард марка.
23 XI Над друге владе Др. Штрејсмана; влада Др. Маркса.

1920—1923

- од 13 III 1920 Буна Кап; побуњеници улазе у Берлин; председник Еберт
и влада Немачке напуштају Берлин. Објава генералног
штрајка против Капове владе, која отетупа; враћа се старо
стање 27 III 1920.
- до 10 XI 1923 И ако је по версалском уговору Килски канал слободан, Не-
мачка спречава пролаз туђим бродовима. Силе износе ствар

- пред хашиџ суд, који 10 XI 1923 доноси одлуку о овом поступку Немачке.
- 9 XI 1923 Конференција амбасадора позива Немачку да не пушта еке-кромпринца Вилхелма у Немачку. Еке-кромпринц ипак напушта Холандију а конференција амбасадора протествује код холандске владе.
- 21 XI 1923 Конференција амбасадора шаље ноту и оставља на Немачкој одговорност за могуће последице.
- 1924**
- 4 IV Лудендорф ослобођен а Хитлер благо кажњен од суда за велеиздају.
- 17 IV Хитлер добија изборе у Баварској.
- 4 VI Буџет у злату, запатна поправка у финансијама.
- 29 IX Немачка ђби пристала да уђе у Лигу народа — али тражи увидање главних одредаба версаљског уговора. Лига народа 14 III 1925 одбија овај предлог. «Немачка може ући под истим условима као и друге државе».
- 2 XII Први трговински споразум са Великом Британијом.
- 1925**
- 15 I—12 V Др. Лутер и Штрелеман на влади.
- 10 II Немачка тражи од савета Лиге народа да буде члан, савет 12 II 1925 саазива ванредну скупштину да претресе то питање.
- 1926**
- 19 I Др. Лутер образује владу.
- 3 V Немачки радници реших да потпомажу генерални штрајк у Енглеској.
- 11 XII Споразум сила да се укљони међународна војна контрола из Немачке, са правом Лиге народа да може вршити истрагу ако Немачка ради противу одредаба версаљског уговора.
- 17 XII Опет нова, трећа влада за 1926 год.
- 29 XII Споразум о концилијацији и изборноме суђењу са Италијом.
- 1927**
- 27 I Коалициона влада Др. Маркса
- 18 IX Претседник Рајха Хинденбург у Таненбергу изјављује: Немачка није одговорна за светски рат и готова је да изађе пред суд.
- 1928**
- 15 II Пад четврте коалиционе владе Др. Маркса
- 20 V Општи парламентарни избори; победа социјалдемократа и комуниста.
- 28 VI Коалициона влада Др. Милера, социјалисте.

1929

- 3 X Умрлог Штрелемана замењује Др. Курцијус.

1930

- 30 VI Окупациона војска напушта потпуно рајнску област.
- 2 VII Прва указна уредба о буџету; друга указна 1 XII.
- 10 VIII Министар Трепиранус говори о реализацији версаљског уговора
- 14 IX Избори за Рајхстаг: националсоцијалисти 197, комунисти 77. Брининг добија владу (католички центар).

1931

- 5—9 VI Шеф владе Др. Брининг и министар Др. Курцијус у Лондону.
- 13 VI Есконтна стопа ређе се од 5% на 7%.
- 3 VII Пад Нордлајче Волкшерај — зајам од 100.000.000 долара.
- 6 VII Капитал бежи из Немачке — на берзи крах. Узалуд апел за помоћ у Лондону и у Паризу.
- 13 VII Пад «Даната», 14 VII затворене све банке сем Рајхсбанке.
- 15 VII: есконтна стопа 10% а 31 VII 15%.
- 20 VII Конференција у Лондону претреса финансијско стање Немачке.
- 26 VII Шеф британске владе у Берлину.
- 4 VIII Ограничење девизне трговине.
- 11 VIII Смањује се есконт на 10%, а 2 IX на 8%.
- 6 X Многе банке затварају шалтере.
- 1 XII Еластични царински закони.

1932

- 19 I Повећане царине на увоз из земаља са слабом валутом.
- 22 II Реорганизација банака под контролом државе.
- 8 III Опет јаке заштитне царине.
- 13 III Избори за претседништво Рајха. На првом гласању маршал Хинденбург није добио већину; на другом гласању изабран.
- 30 V Фон Папен на влади.
- 4 VI Распуштање Рајхстага.
- 14 VI Нова смањена помоћи за незапослене и нови порези на палице.
- 26 VII Немачка тражи изравнање у оружану.
- 30 VII Избори за Рајхстаг. Хитлер 230 посланика, али нико нема већину. Хитлер прима да уђе у коалициону владу, али да буде шеф те владе.
- 30 VIII Рајхстаг, претседала Клара Цеткин.
- 12 IX Распуштање Рајхстага.
- 6 XI Нови избори, Хитлер 196 а комунисти 100 посланика.
- 4 XII Генерал фон Шлајхер шеф владе — 28 I 1933 оставља владу.

1933

- 30 I Хитлер канцелар, 4 II 1933 распушта Рајхстаг.
 6 II Пруском влада комесар.
 9 II Увозна царина — забрана увоза стоне и меса.
 27 II Пожар у Рајхстагу. Указом се увида комунистичка партија.
 5 III Националсоцијалисти на изборима 288 посланика, а националисти 52 посланика.
 6 III Хесенска, Баварска, Саксонска, Виртенбершка и Баварска добијају комесаре место изборних влада.
 24 III Рајхстаг даје влади Хитлера законодавна овлашћења за четири године.
 24 III Хитлер диктатор.
 31 III Нацификација «главналтоване» свију покрајинских сабора.
 1 IV Један дан «бојног Јевреја».
 8 IV Поставање гувернера над покрајинама; закон да само «аријевци» могу бити чиновници.
 27 IV Нацификација свију војничких организација.
 2 V Радничке организације прелазе у руке националсоцијалиста.
 15 V Влада конфискује сва имања социјалдемократа и Рајхсбанка.
 27 VI Укинута све политичке партије.
 24 IX-23 XII Суђење оптуженима за пожар Рајхстага. Осуђен и стрељан Ван дер Либс, а Торглер и Димитров са још два Бугарина ослобођени али остали у затвору.
 12 XI Избори: за Хитлерову владу 87.8% гласача.

1934

- 30 I Закон о реформи трећег Рајха.

Немачка и горња Шлеска

- 11 II Италијанске и француске трупе улазе у горњу Шлеску и у име савезника узимају власт докле се не изврши плебисцит.
 18—20 VIII Сукоби између пољске и немачке полиције у Катовици и осталим местима.
 Енглеска шаље део своје војске (24 II 1921) да помогне одржавање реда.
 1921
 20 III Плебисцит се одржао; по седима већина за Пољску, по три довила и паланкама за Немачку.
 2—3 V Побуна Пољана у горњој Шлеској.
 У горњу Шлеску улазе немачке регуларне трупе.

- 27 V Енглеске трупе улазе у горњу Шлеску да поврате ред.
 9 VII-8 VIII Мешопита међународна комисија не може да нађе прописну линију за деобу горње Шлеске. — Енглези и Италијани на једној, Французи на другој страни. Шаљу се пове савезничке трупе да држе ред. Мешају се конференција амбасадора и Лига народа.
 12 VIII Врховни савет подноси савету Лиге народа питање о деоби горње Шлеске.

1922

- 12 IV—23 VI У Женеви и Опелзу најзад се директним преговорима између Немачке и Пољске постиже споразум и предаје се управа горње Шлеске Пољској.

1923—1925

- 24 II 1923 до Оканања око горње Шлеске, многе конференције, многи споразуми. Али питање је увек отворено између Пољске и Немачке.

1927

- 12 III Спор пред саветом Лиге народа а после пред хапским судом, око питања која су деца у горњој Шлеској немачка и могу посеђивати немачке школе.

Немачка и Пољска

1920

- 11 VII Плебисцит у граничним срезovima Аленштајн и Маријенвертер у корист Немачке.
 Многи споразуми о уређењу односа произашлих из рата на територијама присаједињеним Пољској (15 VII 1922).

1922

- 15 VII Споразум са Данцигом о слободном превозу између источне Пруске, преко коридора и Немачке.

1925

- 4 VIII Оштар сукоб због оптаната, који се за обе стране решава поволно, после уговора у Локарну.

1921—1925

- 8 XI 1921 до 31 I 1925 Оштро спорованье око немачких колониста и око националних мањина у Пољској. Мешају се Лига народа, хапски суд, дипломатија. Једва 31 јануар 1925 доноси сагласност, хитро признање одлуке изборнога суда о спору.

1926

- 27 III Жељезнички промет уређен споразумом са Пољском и Гданском.

1927

- 24 I—2 XII Десетак нових конвенција за уређење односа проузашлих услед рата, а према версаљском уговору.

1920 Немачка и репарације и приватни дугови

- 26 IV Савезнички шефови влада (конференција у Сан Рему) позивају Немачку да поднесе предлоге о репарацијама савезничкој и немачкој конференцији.
- 15—17 V Енглески и француски шефови влада у Хиту, решили да комисија утврди шта Немачка има да плати у име ратне штете и колико свана савезна и удружена држава има да добије.
- 31 V Немачка предаје амалипске боје у име репарација.
- 30 VI Међународна репарациона комисија извештава савезне државе да је Немачка обуставила предају репарација — угља.
- 16 VII У Спа одређена сума за репарације.

1921

- 24—30 I Савезници у Паризу, учвршћено плаћање ануитета. Немачка одбија. Ултиматум Немачкој, — ако не прими санкције.
- 8 III Савезне трупе окупирају Диселдорф, Дуисбург и Рурорт.

1921—1922

- 10 I—4 VIII Немачка тражи одгађање плаћања по приватним потраживањима; опет патезања са Француском, Енглеском, Италијом, Грчком, Белгијом. Свуда исти отпор за извршење уговорних обавеза. Министар Ратенау плаћа главом своја попуштања.

1921

Немачка и репарације

- 24 III Немачка се жали Лиги народа, позива Америку у помоћ — предлаже друго али не плаћа о мартовском року једну милијарду златних марака.
- 9 IV Савезне државе праве царинску зону око порајнске области.
- 27 IV Међународна репарациона комисија утврђује суму дугованих репарација из Немачке на 132 милијарде златних марака (по чл. 232 VIII версаљског уговора).

- 3 V Немачка није платила о року ратну штету (12 милијарди златних марака).
- 5 V Ултиматум Немачкој или да плати или окупираја Порурја.
- 11 V Немачка прима ултиматум; спрема се да плаћа.
- 20 X Начелни споразум за репарације у натури.
- 14 XII Немачка обавештава савезне државе да неће моћи платити ни 15 I 1922 ни 15 II 1922 дуговане ануитете.

1922

- 13 I Даје се Немачкој мали мораториум. — Немачка је увек у застојењу.
- 2 VI Поступак за плаћање репарација у натури.
- 7 VI Међународна репарациона комисија (сем Француске) решава да се може изменити одредба версаљског уговора о плаћању репарација.
- 12 VII Немачка тражи пун мораториум за три године (1922, 1923 и 1924).
- 1 VIII Енглеска нота о репарацијама и о међусавезничким ратним дуговима.
- 7—15 VIII Конференција у Лондону; Пенкареов предлог за продуктивна јемства ако се Немачкој да мораториум.
- 14 XI Немачка не одговара обавезама, одуговлачи под овим или оним изговором, а овог дана подноси међународној репарационој комисији план за стабилизовање марке, тражи коначну цифру њених обавеза и одгађање плаћања до 1926 године.
- 19 XII Савезници у Лондону одбијају план Немачке од 14 XI 1922.
- 20 XII Хјус, амерички подсекретар за спољне послове, сазива нову међународну конференцију стручњака да прецени шта Немачка у име ратне штете има да да.

1923

- 2—10 I Енглези и Французи размимоплазе се око јемства за немачка плаћања о року.
- 11 I Белгијске и француске трупе улазе у Есен, а над Немци уз протест престају плаћања, окупираја се прошири на Дортмунд и Бохум. Немци жељезничари ступају у штрајк у овим крајевима. Французи и Белгијанци окупирају околну Келна. Царински кордон од Везела до Диселдорфа.
- 13 II Наставља се окупирање Везела, Емриха, па даље на околицу Келна, Кобленца и Мајнца. Немци наређују свуда мирни отпор. Енглези не учествују.
- 2 V Немци чине нов предлог за решење о репарацијама, траже нову конференцију стручњака. Предлог одбацују све савезне силе.
- 7 VI Немачка прави нове предлоге. Савезне силе одбацују, али се воде преговори између Енглеске и Француске о изласку

- из неугодног положаја. Немци престају да дају свима репарације у натури.
- 14 VIII Немачка пристаје да обустави «масиван отпор».
- 8 X Постигнута једна несигурна нагодба са Немачком. Воде се преговори између Сједињених Америчких Држава, Енглеске и Француске о новом испитивању способности плаћања Немачке.
- 21 XII Међународна репарациона комисија предаје питање репарација на проучавање америчким стручњацима Дозу и Јангу. Рад почиње 4 I 1924 год.

1924

- 21—25 I Размена пошта између Енглеске и Француске о безбедности, о међусавезничким дуговима и репарацијама.
- 24 III Немачка платила до 31 XII 1923 на име ратне отштете 8.411.333.000 златних марака.
- 25 IV План стручњака за репарације примају све заинтересоване владе.
- 16 VIII После преговора и конференције у Лондону (16 VII—16 VIII 1924) примљен Дозов план о репарацијама и изложен у четири протокола. Француска и Белгија повлаче трупе из Порурја.
- 1 IX Немачка мења законе и прилагођава се Дозовом плану.
- 10 X Велики зајам за Немачку уз учествовање многих светских банака. Сервис овог зајма је на првом месту немачких обавеза.
- 29 X Међународна репарациона комисија утврђује да је успостављено привредно фискално јединство Немачке.

1925

- 7—14 I Савезни министри финансија доносе одлуку о новоме распоређивању репарација.
- 25 VIII Извршена евакуација Порурја, Есена, Милхајма, Диселдорфа, Дуисбурга и Рурорта.

1927

- 13 I У Паризу је међународна репарациона комисија одлучила кодико Немачка да плати за трошкове од 4 IV 1926 до 10 I 1930, за окупаторску војску, за међународну савезничку војну комисију и високог комесара за Порурје.
- 20 X Главни агент за репарационе плаћање по Дозовом плану излаже финансијску немачку политику. Немачка незадовољна.

1929

- 19 I Комисија за претресање ревизије Дозовог плана под председништвом Она Јанга, америчког стручњака у Паризу-

- 7 VI Јангов план готов.
- 6—31 VIII Састанак сила у Хагу за дискусију. Јангов план у начелу примљен и четири протокола: а) финансијски, б) репарације у натури, в) прелазно стање пре ратификације Јанговог плана, г) окупациони трошкови у поријеској области.
- 16 IX Три одбора које је одредила конференција сила у Хагу (30 VIII 1929) за а) ликвидирање финансијског рата, б) репарације у натури, в) источне репарације и остало.
- 29 IX Закон о референдуму за или против Јанговог плана одбачен; референдум 22 XII 1929, опет закон одбачен.
- 3 XI Одбор за источне репарације није могао у питању оптаната доћи до сагласности због држања Мађарске.

1930

- 3—20 I У Хагу друга конференција за репарације; 10 конвенција коначни акт, и остали сеп за коначно уређење репарација^а из Немачке.
- Уређење поверилаца са Аустријом.
- Источне репарације са Бугарском и са Мађарском.
- Уређење дугова за ослобођење.
- 13 III Потврђен Јангов план о репарацијама.
- 22 IV Банка за међународна плаћања у Базелу, а 17 V 1930 Јангов план ступа на снагу.
- 23 VI Немачка уређује ратне дугове са Сједињеним Државама Америке.

1931

- 16 II—9 VII Силе чине напоре да помогну финансијску снагу Немачке, која бива све неповољнија.
- 13 VII Огромни кредити дати Немачкој не поману; падају Дармштатска и Национална банка — две највеће после Рајхсбанке; за њима за два дана све немачке банке затварају се; обустављају се плаћања и кредити, контрола девиза.
- 22 XII До овога дана низ мера да се криза целог финансијског система у Немачкој одстрани.

1933

- 9 VI Уређен законом однос према обавезама по Дозовом и по Јанговом плану. Тај се однос до краја 1933 у потпуности испуњава.

1925

- 19 I Влада Др. Лутера у Рајхстагу изјављује готовост за немачко-француски пакт безбедности, и чини предлог преко лондонске владе.

Рајнски пакт

- 9 II Немачка чини о пакту безбедности предлог Француској.
20 II—30 VIII Преговори између Енглеске, Немачке и Француске о садржини рајског пакта безбедности.
4—4 IX Састанак стручњака за израду пакта безбедности у Лондону.
26 IX Немачка тражи да се поред предлога пакта говори и о евакуацији туђих трупа пре уговореног рока. Ово одбијају и Енглеска и Француска.
5—16 X Конференција у Локарну, учествују: Немачка, Енглеска, Италија, Француска, Белгија, Пољска, Чехословачка.
16 X Парафирани западни, рајски, пакт безбедности у Локарну (Белгија, Енглеска, Француска, Италија, Немачка). Потписани уговори о изборноме суђењу (арбитражи) између Немачке с једне и Француске, Чехословачке, Белгије и Пољске, с друге стране, са сваком.
Потписан савез француско-чехословачки и пољско-француски.

1920—1925**Немачка и Порајње**

- 10 I 1920 Ратификација споразума да савезне и удружене војске (Сједињених Америчких Држава, Енглеске, Белгије, Француске) окупирају немачке територије.
10 I 1923 Америчке трупе се повлаче из Кобленца.
Спорованье између Француза и Енглеза на окупираној територији.
14 XI 1925 Измена услова окупације после потписа рајског пакта.

1928

- 27 VIII-16 IX Преговори између Француске и Немачке (и Енглеске, Италије, Белгије, Јапана) о условима ранијег евакуисања француских трупа из рајске области.

1929

- 6 VIII Конференција у Хагу о репарацијама и евакуацији Порајња; 30 VIII 1929 споразум (Белгија, Енглеска и Француска) за евакуацију из Порајња.
14 IX-13 XII Евакуација британске окупационе војске.
30 XI Евакуација друге (Кобленц) зоне у Порајњу — од стране француских и белгиских окупационих одреда.

1925**Немачка и Локарнски пакт**

- 27 XI Рајхстаг одобрава локарнски пакт и овлашћује Немачку да ступи у Лигу народа.
4 XII Потписан у Лондону рајски пакт безбедности.

1920**Порурје**

- 6 IV Француска војска окупира Франкфурт и Дармштат.
17 V Евакуација француских трупа.

Немачка (члан Лиге народа од 1926) и разоружање**1920**

- 20 IV Немачка тражи на конференцији у Сан Рему да се повиси број војске од сто на двеста хиљада. Врховни савет у Версалу одбија (26 IV 1920) захтев и оптужује Немачку да не поштује обавезе о оружању.
21 VI Врховни савет (у Булоњу) одобрава да се појача жандармерија и полиција, али да се распусте сличне организације.
8—9 VII У Сна Немачка прима услове за разоружање.
6 IX Немачкој је одбијен захтев да у Пруској повећа војску.
30 XII Маршал Фош предаје конференцији амбасадора извештај о војничком стању у Немачкој.

1921—1923

Непрекидни спорови са међусавезничком комисијом за контролу војске у Немачкој. Напад на војну међународну комисију у Баварској. Немачка тражи укидање војничке контроле и спречава рад међународне комисије.

1924

- 8 IX У Немачкој опет почиње контрола над организацијом војне снаге у Немачкој. Опет напад на чланове међународне и војне комисије у Инголтштату.
27 XII Конференција амбасадора решава да се не може евакуисати Келн — и то после дугих преговора заинтересованих.

1925

- 4 XII Почиње евакуација енглеских трупа из келнске области.

1927

- 31 I Међусавезничка војна контролна комисија напустила је Немачку. Конференција амбасадора одобрила споразум између Немачке и Француске о утврђењима на источној и јужној граници и о продаји ратног материјала.

Немачка и Русија

1922
16 IV Политичко-призредни савез проширен споразумом 5 XI 1922.

1924
3 V Полиција упула у руску трговинску агенцију у Берлину и прави преметачину. Ово овога настаје спор, који се ипак решава задовољавајуће.

1925
12 X У Москви трговински уговор, консуларна конвенција о узајамној помоћи у судским делима.

1926
24 IV У Берлину уговор о пријатељству и неутралности.

1929
29 IV Уговор о концилијацији.

Немачка и сепаратисти

1923
30 IX Сепаратисти господаре у Диселдорфу.
21 X У Ахену проглашена рајнска република.
24 X Палатинат засебна држава.
31 X Лондонска влада потпишује Француској да се не одлаже за одвајање рајнске области од Немачке.

1924
9 I Први председник палатинатске владе Хајнц убијен у Шпалеру.
20 II Нестаје сепаратистичког покрета.

Немачка и Швајцарска

1921
3 XII Уговор о изборноме суђењу и о концилијацији за десет година.

Немачка и Турска

1924
9 V Основа дипломатских односа и пакт о пријатељству са много призредно-политичких конвенција.

Немачка и Северна Америка

1921
21 V Сенат проглашава прекид рата са Немачком.
5 VIII Америка формално потписује уговор о миру са Немачком.

1923
8 XII Пакт о пријатељству, трговини и консуларноме уређењу.

Немачка под Хитлером

1933
9 III Немачки националсоцијалисти улазе у догору у немској демилитаризованој зони. Француско протестује.
11 III Бален потписује конкордат са Светом Столицом.
5 V Продужени ранији споразуми са Русијом.
9 V--14 XII Националсоцијалистички правци посећују Рим; тактичко зближење.
28 VI--8 VII Преговори са Ватиканом. Конкордат потписан 20 VII и ступио на снагу 10 IX 1933.
12 XI Народно гласање за спољну политику Немачке, 89.9% за Хитлерову политику.
15 XI Преговори са пољском владом за «пакт о ненападању».
21 X Нота секретаријату Лиге народа да ће Немачка иступити из Лиге народа.

1934
26 I Пољско-немачки пакт о ненападању — обе уговорне стране ће се 10 година уздржавати да путем оружја решавају све спорове. — Преокрет у Пољској.
14--16 VI Хитлер и Мусолини у Млацима.
30 VI Хитлер чисти своју странку од сумњивих лица.
2 VIII Умире Хинденбург, — Хитлер као «Фирер и канцелар» узима наслеђе, а 19 VIII 1934 плебисцитом га народ потврђује.
4--11 IX Конгрес у Нирнбергу, Хитлер изјављује: «револуција је завршена».
11 IX Немачка одбацује источни пакт, сутрадан и Пољска.

Одговорност за рат

1919
3 VII Лојд Џорџ, шеф британске владе: «Кајсеру Вилхелму II биће суђено у Лондону».

1920
15 I Савезне силе траже од Холандије естрадицију Вилхелма II.
25 I Немачка предлаже да се кривцима за рат суди пред врховним судом у Лајпцигу.

- 27 I Холандија одбија екетрадинију Вилхелма II.
16 II Савезне силе примају предлог Немачке за суђење у Лајпцигу.
23 II Савезне и удружене државе одређују листу кривца за лајпцишко суђење.

1921

- 22 V Почивље у Лајпцигу суђење кривцима за рат.
16 VII Суђење у Лајпцигу дванаесторици, осуђена шесторица.

1925

- 12 V Нови председник немачке републике Хинденбург позива Немце да бришу загу одговорности са свога имена.

1927

- 18 IX Хинденбург пред откривањем споменика победе у Таненбергу одбија одговорност за рат од Немачке.
12 IX Француска протестује због Таненберга.

Палестина**1920**

- 1 VII Скинута војна удара.
20 VIII Трансјорданија аутономна уз помоћ Енглеца.

1921

- 1 V У Јафи први озбиљни сукоби између Арабљана и Јевреја.

1922

- 3 VI Енглеска остаје при независној Палестини.

1923

- 25 IV Трансјорданија потпуно независна.

1928

- 20 II Енглеска у Трансјорданији — Лига народа одобрава уговор као одговарајући начелима устава Лиге народа.
24 IX Сукоб између Јевреја и Арабљана у Јерусалиму код „зидла плача“.

1929

- 16 VIII Сукоб Јевреја и Арабљана у Јерусалиму пред „зидом плача“, у Хеброну, Телавиву, Јафи, Хајафи и другим местима.
22 XI Енглеска тражи да сукоб Јевреја и Арабљана реши мешовита комисија — одбор за манлате не одобрена.

1930

- 3—21 VII XVII седница манлатског одбора Лиге народа. — Претреса сукобе у Палестини и енглески предлог за решење. Јеврејска скупштина прави тешкоће, ограничење улаза Јевреја у Палестину.

1933

- 28—29 XI Сукоби и переди у Јафи, Јерусалиму и Хајфи; намирене немогуће.

1934

- 30 V Стални одбор за манлате одобрава енглеско-француски споразум о сириско-палестинској граници.

1920**Пољска (члан Лиге народа од 1920)**

- 25 IV Пољаци улазе с војском у Русију; 8 V заузимају Кијев, 11 V га напуштају.
17 VII Русија одбија предлог савезних сила да се повуче иза т. зв. Керзенове линије (предлог сила од 11 VII) и захтева непосредне разговоре о миру.
23 VII Пољска моли за примирје.
12 X Потписано примирје са Русијом.

1931

- 20 I Савет Лиге народа даје за право Немцима у питању неправилности на изборима у горњој Шлеској.
15 V Хашки суд даје право Немцима у спору око похађања мањинских школа у горњој Шлеској.

1932

- 25 I Потписан пакт о узајамном ненападању са Русијом за три године, и обновљив за још две друге године.
23 XI Са Русијом пакт о решавању спорова мирним путем.

1933

- 1 II Савет Лиге народа решава у корист Пољске примену аграрне реформе на немачке мањине у Познану и Поморју. — Хашки суд одбија немачку жалбу о томе. (II случај меза Плесенског).

1934

- 26 I Пољско-немачки уговор о решавању спорова за десет година мирним путем.
5 V Продужење пакта о ненападању са Русијом за десет година.

- 1920** **Пољска и пакт са Француском**
- 24 II Врховно савезничко веће препоручује Пољској да не напада Русију, ако Русија нападне прилике у помоћ и Пољској
- 25 IV Пољска заратала противу Русије. Енглеска се меша и саветује Пољској директне преговоре.
- 23 VII Пољска тражи примирје. Француска и Енглеска су зато да Пољска прими руске услове за мир.
- 29 IX Под француским генералом Вејганом врши се офанзива.
- 12 X Примирје у Риги.
- 1921**
- 19 II Пакт са Француском.
- 3 III Дефанзивни савез између Пољске и Румуније.
- 18 III Потписан у Риги мир између Русије и Пољске.
- 1923**
- 23 VII Уговор о пријатељству са Турском.
- 1925**
- 10 II Конкордат са Светом Столицом.
- 1926**
- 31 III Нови гарантни савез између Пољске и Румуније (ратификован 9 II 1927) с тим да у тај регионални пакт може да уђе Русија.
- 12 V Маршал Пилсудски врши државни удар и даје нови устав, по коме влада има већу власт.
- 1928**
- 10 II Конкордат са Светом Столицом после дугих разговора.
- 4 V Спор са Русијом око руских избеглица у Пољској од којих је један убио једног чиновника у руском посланству у Варшави.
- 1929**
- 4 IX Општи протокол са Румунијом и неколико конвенција.
- 1930**
- 25 VIII Маршал Пилсудски узима владу. Избори у Сејму и у Сенату у корист маршалове странке. Немачка протестује противу полициских избора у горњој Шлеској. — 29 XI 1930 Пилсудски се повлачи због болести.
- 1931**
- 15 I Гарантни уговор са Румунијом замењује сличан уговор од 26 V 1926.

- 1921** **Португалија (члан Лиге народа од 1920)**
- 1—20 V Државни удар.
- 20 X Буна у Лисабону, шеф владе убијен.
- 1923**
- 10 XII Неуспела буна.
- 1924**
- 11 VIII Опет две три побуне.
- 1925**
- 19 IV Војничка побуна.
- 19 VII Побуна војске.
- 1933**
- 12 IV Нови устав.
- 1920** **Румунија (члан Лиге народа од 1920)**
- 28 X Енглеска и Француска признају суверенитет Румуније над Бесарабијом.
- 2 III Примирје између Румуније и Русије, али се не повраћају нормални односи. Бечка конференција (23 III 1924) пропада.
- 1924**
- 11 X Молдавска аутономна на левој обали Дњестра.
- 1925**
- 31 XII Наследник престола Карол одриче се престола.
- 1926**
- 16 IX Уговор са Италијом (обновљен 7 I 1933).
- 1927**
- 20 VII Смрт румунског краља Фердинанда I.
- 1930**
- 6 VI Абдикација Карола II поништена, 8 VII 1930 проглашен за краља.
- 1931**
- 4 IV Професор Јорга, неутралан, пријатељ Карола II, образује владу, а 1 јуна добија на изборима већину. Одлази 31 V 1932.

1932

- 6 I Почетак преговора са Русијом о пакту узајамног ненападања; због Бесарабије 23 XI прекинути преговори.
17 VII Народна земљорадничка странка добија на изборима већину. Мању са Титулеском, после Вајла Воевода (16 X 1932) а 12 I 1933 опет Вајла Воевода.

1933

- 23 VI Са Русијом разговори о Бесарабији.
17 X Уговор о пријатељству и ненападању са Турском.
12 XI Влада либерала, Дука; растурање «гвоздене гарде»; либерали добијају већину, а 29 XII 1933 Дуку убија члан «гвоздене гарде».

1934

- 18 I Истекао рок уговора са Италијом о пријатељству и концилијацији.
12 V Ратификован уговор о пријатељству са Турском.

Русија (члан Лиге народа од 1934)**1919**

- 15 IX Повлачење савезничких трупа из Русије.
26 IX Архангелски пауштен од савезника.
15 XI Адмирал Колчак губи Омск — своје штабно место.
23 XII Адмирал Колчак се повлачи испред црвене војске у Сибир.

1920

- 6 I Црвена војска разбија генерала Ђеникина.
16 I Врховни савет савезних и удружених држава одобрила обнову трговине са Русијом.
7 II Колчак, његов штаб и влада стрељани у Иркутску.
24 II Силе обустављају рат противу Русије, а граничне државе, позване да престану са непријатељством, јемче да ће их бранити ако их Русија нападне.
27 III Британска флота спасава Ђеникина и његову белу војску.
28 IV Ђеникин предаје војску генералу Врангелу.
Генерал Врангел разбија црвену војску на кримском фронту. Али ипак црвена војска заузима Азербејџин, Баку итд. и најзад 31 X 1920 потуче на Криму Врангела који бежи у Цариград.

1921

- 7 IV Нова економска политика.

1922

- 14 VI Лењин се повукао због болести. Влада тројце: Стаљин, Каменев, Риков.

- 26 VI Конференција стручњака у Хагу, да регулише односе са Русијом. Русија тражи кредит од 85 милијарди динара.
30 XII У.С.С.Р. створена уговором о федеративном савезу у Москви између руске социјалне федеративне совјетске републике, украјинске социјалне совјетске републике, белоруске с. с. р. и транскавказске социјалистичке федералне совјетске републике.

1923

- 6 VII Устав уједињених совјетских социјалних република.
15 VII Бојкот швајцарске трговине због тога што није дала задовољење поводом убиства Воровског, совјетског делегата у Женеви.

1924

- 24 X Приступиле две нове републике: Узбек и Туркманска.

1926

- 24 IV Уговор са Немачком.
26 VIII Расцеп у Лењиновој партији због НЕП, нове економске политике.
4 X Троцки и Зиновјев, отворена опозиција Стаљину.
1 XI Бунтари противу неактивности партије.

1927

- 15 X Десетогодишњица револуције прослављена у Лењинграду.
25 X Искључени Троцки и Зиновјев из партије и из централног комитета.

1928

- 6 I Троцки протеран у Туркестан.
9 III Завера за уништење рудника у Доњцу.
18 VI Опорштена пореза сељацима, пошто принудно збирање жетве није успело.
4 VII Глад у Русији.

1929

- 23 I Г.П.У. хапси 150 троцкиста — «ортодоксних марксиста».
18 II Троцки протеран из Совјетске Русије.
14 VI Конгрес атеиста у Москви. Протест Британске због гоњења вера у Русији (12 II 1930).

1930

- 2 III Стаљин наређује да се успори колективизација земљорадничког Пошустање у «колективизирању сељаштва» по наредби Стаљина.

Признање де јуре

1920

- 20 II признаје Естонска;
12 VII признаје Литванска;
11 VIII признаје Летонска;
14 X признаје Финска;

1921

- 18 III признаје Пољска;

1922

- 16 IV признаје Немачка;

1924

- 1 II признаје Велика Британија;
7 II признаје Италија;
15 II признаје Норвешка;
25 II признаје Аустрија;
15 III признаје Шведска;
18 VI признаје Данска.

1926

- 26 IV Врховно савезничко веће у Сан Рему овлашћује врховни економски савет да ступи у преговоре за обнову трговине са Русијом.

1927

- 23 X Зиновјев и Трошки са многим члановима искључени из извршног одбора и из комунистичке странке.

1928

- 17 VII—2 IX VI конгрес треће интернационале у Москви.
31 XII Русија чини предлог Пољској да прими Бријан-Келогов пакт пре него што се ратифицира. Исти предлог и Литванској.

1929

- 17 VII—21 XII Енглеска преко норвешке владе предлаже Русији да обнови дипломатске односе. — Разговори се воде и уређују путем писаног споразума и одређених обавеза, међу којима уређење спорова и одрицање комунистичке пропаганде. Обновљени односи 21 XII 1929.

1931

- 22 XII Пјатилетка објављена.

1932

- 31 XII Пјатилетка допуњена.

1933

- 1 I Петогодишњи план ступа на снагу.
2 IX С Италијом пакт о узајамном ненападању.
17 XI Сједињене Америчке Државе признају Русију.

1934

- 17 I Озбиљно чишћење у Сталиновој партији — 300.000 чланова премештено којекуда по Русији.
16 IX Русија улази у Лигу народа по позиву неких држава.

1923

Русија и Швајцарска

- 10 V Руски совјетски делегат Воровски убијен у Лозани од неког руског емигранта Конради. Око тога спор који се завршио овано: Русија бојкотије швајцарску робу, а убица Воровског ослобођен. Измирење 14 IV 1927 протоколом

1921

Русија и Турска

- 16 III Савез у Москви.

1925

- 17 XII Уговор о неутралности, ратификован 30 VI 1926.

1928

- 6 VIII Четири уговора о граничном промету са Турском.

1931

- 7 III Уговор о ограничењу оружјања у Црном мору и одмах трговински уговор.

1919

Русија и Енглеска

- 8 XI Лојд Џорџ о условима за мир са Русијом. Лењин одговара.

1920

- 31 V Руска трговинска делегација у Лондону за преговоре. Енглези као претходни услов траже: прекид совјетске пропа-

гаанде у источној Азији, повраћај ратних заробљеника, исплату предратних дугова приватним лицима из Велике Британије. Трговински уговор без «де јуре» признања Русије, потписан 16 III 1921.

1921

7 IX Протест Енглеске у Москви због комунистичке пропаганде на истоку. — 11 VI 1923 Москва прима британске захтеве о пропаганди.

1923

31 III Митрополит Цицпан осуђен на 10 година тамнице, а владица Бутљович на смрт. Протест енглеске владе. Ова два католичка прелата осуђена због буђења верних.

1924

7 VIII Права, општи трговински уговор потписан у Лондону. Пред изборе у Енглеској објављено писмо Зиновјева, претседника треће интернационале, за које се сумња да је аутентично — «минирати свуда, у морнарци, у рудницима, индустријама...»

1926

11 VI Лондонска влада протестује што је руска влада слава новац да помаже генерални штрајк у Енглеској и ако је дала обавезу 11 VI 1923 да ће се уздржати пропаганде.

1927

23 II Енглеска протестује што Русија не извршује обавезе из уговора од 7 VIII 1924 и врши комунистичку пропаганду у Енглеској и насеобинама. Русија одговара 28 II 1927.

1929

17 VII-21 XII Види под «Русија и признање де јуре».

1930

7 XII Суђење због веленадаје енглеским инжењерима у Москви. Енглеска улаже више протеста.

1933

11—19 IV Хашење чиновника у Викерсовом предузећу у Русији. Око овога оштри сукоби између Лондона и Москве.

19 IV Амбарго противу совјетске робе од 26 IV 1933. Совјети одговарају истом мером.

11 VII Пуштени Енглези на слободу, и опет нормални односи са Русијом.

Русија и Китај (Манџурија)**1929**

24 I—13 VII Китајске власти најпре проваљују и врше претрес у конзулатима и руским агенцијама у Манџурији, а онда узимају руске жељезнице у Манџурији.

13 VII Руска влада шаље ултиматум Китају. Лондонски, вашингтонски и берлински кабинет интервенишу помпрљиво али Китај не прима.

13 VIII Руска војска улази у Китај, који тражи интервенцију.

10 XII Примирије, у Кабаровску протокол «статус кво анте».

1920

28 I Французи улазе у сарске угљене руднике.

26 II Међународна комисија узима власт у Сари.

1921

12 II Немачка протестује због уласка француске војске у Сару. Лига народа гледа да се број војника смањује а појачава полицију.

1922

18 VIII Немачка стално протестује и око овога има пуне руке посла Лига народа доде над

1925

11 VII Французи и Немци праве неку нагодбу.

1927

12 III Савет Лиге народа установљава сарску војску (800 људи) и француска војска се повлачи 10 VI 1927.

1928

23 II Француско-немачки споразум о царинском поступку у Сари.

1930

12 IX Лига народа у савету решила да се са жељезница увекне белгиски и француски чувари пруга.

1933

20 VII Одређен плебисцит за 1935 годину.

25 VII Националсоцијалисти из Немачке врше упаде у Сару. Око тога спор и најзад забрана прелаза националсоцијалистима из Рајха у Сару.

Сарска област

1934

- 20 I Савет Лиге народа одређује одбор тројице за проучавање плебисцита у сарској области.
- 4 VI Савет Лиге народа усваја поступак за плебисцит.
- 5 XII Савет Лиге народа решава да позове Енглеску, Италију, Холандију и Шведску да пошаљу одреде да чувају ред у Сари за време плебисцита. Четири државе примају позив.
- 22 XII Долазе страше трупе у Сару.

Сирија

1920

- 10 III Конгрес главара у Дамаску понуди престо за Палестину и Сирију емиру Фејсалу.
- 15 III Конгрес у Дамаску тражи пуну самосталност, што одбијају и Енглеска и Француска. Отуда свуда нереди, месне побуне, сукоби са француском и енглеском војском као мандаторима над Сиријом и Палестином.
- 31 VIII Француска декретује државу «Велики Ливан».
- 1 IX Створене државице Алепо и Дамаск, а затим Алазујин (1 VII 1922) као федеративне државице.

1922

- 5 VII Државица Друза.

1923

- 4 III Аутономни санџак Александриета.

1926

- 18 II Споразум са Турском око граничних тачака, и о изборноме суђењу, неутралности, суралџа о чувању мира на граници од чета.

1929

- 22 VI Споразум између Турске и Француске о Сирији: а) о граници, б) о безбедности на граници итд.

1930

- 14 V Устав за области у Сирији.

1932

- 26 I Лига народа одобрава енглеско-француски споразум о граници између Сирије и Трансјорданије.
- 9 V Делимично суспендован устав.

Средња Европа

1933

- 4—6 VI Аграрне државе Европе држе конференцију у Букурешту. Аграрне државе обеју Америка најпре посебно а после са аграрним земљама Европе, и пошто су се споразумеле о смањивању производње пшенице, потписују 25 VIII 1933 споразум.

1935

- 12—13 II Разговори у Букурешту за зближавање држава средње Европе (наследница бивше Аустроугарске).
- 22 II Конференција у Брну — разговори о зближењу Пољске и дунавских држава.
- 5 III Тарџеов план саопштен владама у Лондону, Риму и Берлину.
- 26 III Енглеска влада позива владе Италије, Немачке и Француске у Лондон да расправљају питање средње Европе.
- 6 IV Горња конференција није успела.
- 16—20 IV Међународни савез трговинских комора у Инсбруку расправља о дунавском басену.
- 27 VIII Конференција држава средње и источне Европе — аграрна конференција.
- 5—20 IX Конференција у Стреси.

Стални суд за међународну правду —
Хашки суд

1920

- 13 II Савет Лиге народа ствара међународни одбор за предлог конвенције о хашком суду. 2 IX 1921 усвојен статут хашког суда.

1921

- 14 IX Изабран савет Лиге народа и скупштина Лиге народа први члан овога суда.
- 13 XII Примљен предлог за хашки суд и примиле га 37 држава и то «протокол о суду» све, а «опцију за принудно суђење» пред хашким судом само 23 државе. Југославија није међу овим последњима које су све мале државе европске или јужноамеричке.

1922

- 31 VII Прво мишљење и прва седница у Хагу, о спору ко мене бити из Холандије делегат радничтва у међународној радничкој конференцији.

1923

- 7 II Спор између Енглеске и Француске око поданства у Тунису.
17 VIII Решење о слободи пролаза кроз Килски канал.
6 XII Мишљење о Јаворини (Јаворина) у спору Пољска—Чехословачка.

1924

- 12 IX Мишљење у спору између Грчке и Бугарске (чл. 179 вејскога уговора).

1925

- 21 II На шестом састанку мишљење у спору између Грчке и Турске око размене становиштва.
26 III Решење о тумачењу чл. 179 вејскога уговора, Грчка и Бугарска.

1930

- 16 VI-26 VIII Мишљење за грчко-бугарску конвенцију од 1919 о емгрантима.
25 IX Изабрано 15 нових судија за девет година.

1932

- 19 X Почела XXVI седница.
15 XI Утврђује конвенцију рада (1919) и проширује не само на жене раднице него и на жене надзорнице.

1933

- 5 IV Завршила се XXVI ванредна седница.
1 II—19 IV XXVII седница: многи предмети махом без великога политичкога значења.
10—16 V XXVIII ванредно заседање.
10—29 VII XXIX ванредно заседање.
20 X XXX ванредно заседање.

1920

Турска (члан Лиге народа од 1932)

- 21 I Турци нападају код Мараша на Французе.
28 I Турски народни устав.
18 II Енглески врховни комесар за Цариград објављује да Цариград неће бити више турски. Ово овога разне перипетије, на шак
18 II Савезници остављају Турској Цариград, али га 16 III 1920 окупирају и избацују кемалисте.

- 16 V Сукоб енглеских трупа са Турцима Исмида; 19 V шаљу се ратни бродови у Цариград; Грчка предлаже да пође са војском у Дарданеле.
22 V Енглези уништавају утврђења у Дарданелима.
23 V Грчка офанзива од Смирне, а 28 V улазе у Дарданеле као базу за војничке операције.
19 VII Силе подnose Турској ултиматум да прими мир.
25 VII Енглези и Французи овлашћују, после саветовања у Хиту, Веницелова да грчка војска суделује у сукобу противу Турске. Грчка улази и 10 VIII 1920 закључује у Севру уговор о миру.
25 VII Грци узимају Једрене.

1921

- 21 II—14 III Турска тражи ревизију севрског уговора, а Грци поново нападају Турке, и до 5 IX 1921 имају успеха.
23 III Друга грчка офанзива после неуспеха лондонске конференције.

1922

- 18 VI Уклоњен Мехмед VI, изабран Абдул Медид.
3 IX Грци моле силе да посредују за примирје са Турском. Грчка напустила Смирну.
9 IX Турска војска узела Смирну — а 15 IX 1922 Смирна у пламену и 120.000 жртава.
11 IX Савезници прете Турској да неће пуштати у Босфор и Дарданеле без ватре из топова.
13 IX Грци се повлаче на свима линијама.
16 IX Енглеска влада позива балканске државе да бране морсуге.
18 IX Лига народа се брине о многим хиљадама Грка избеглица из Мале Азије.
21 IX Французи и Италијани напуштају Чанак а Турци улазе у њега 23 IX 1922.
23 IX Савезници зову Турску за мир — 29 IX 1922 Турска прима. Конференција у Муданији између савезничких генерала и Турске.
11 X Примирје у Муданији између Турске и савезника.
27 X Савезне силе позивају у Лозану конференцију за решење источног питања. Позивате Северне Америчке Државе и Русија
27 X У Лозани преговори за мир са Турском и свима заинтересованим државама (и Југославија).
1 XI Ангора не признаје примирје у Муданији. Обара султана
4 XI цариградска влада даје оставку а Цариград «провинција Истанбул» долази у руке кемалиста.
6 XI Савезници евакуишу Цариград, а султан се спасава бегством на енглеском броду.

1923

- 4 II Турска одбија да потпише лозански уговор о миру.
 8 II Енглеска морнарица улази у смирско пристаниште а Турци наместили mine.
 8 III Турци чине нов предлог за мир. Савезници позивају у Лозану ангорску владу.
 7 IV Турци примају позив за лозанску конференцију која се отвара 23 IV 1923.
 24 VII После дугих разговора, прекидања, најзад је склопљен лозански уговор: 1) о миру, 2) о режиму мореуза, 3) о границама Тракије, 4) о поданицима, 5) о трговинама, 6) о амнестији и још 9 других протокола мање важности. Лозански мир потписала Турска и уз то конвенцију о мањинама и о Дарданелима.
 5 X Савезне трупе напуштају Цариград.
 19 XI Абдул Меџид, син Абдул Азиса, изабран за калифу.

1924

- 3 III Први уговор између Турске и Немачке.
 3 III Велика народна скупштина у Цариграду доноси резолуцију о укидању калифата.
 3 III Укида се калифат, а Абдул Меџид напушта Цариград.
 5 III Краљ Хусеин од Хедаса прима калифат муслимана.

1926

- 5 VI Са Енглеском регулисава месулски спор.
 21 VI Сва опозиција ухашена у вези са завером против Мустафе Кемала.
 27 VIII Стрељани Давид беј и Нјазим беј, вођи младотурана из 1908 године.
 26 IX Латинска буква замењује арапску.

1931

- 7 III Са Турском Русија углављује ограничен број ратних бродова у Црноме мору.
 30 X Продужен уговор о пријатељству са Русијом од 17 XII 1925.

1932

- 18 VII Турска опет члан Лиге народа.

1933

- 28 III Продужена са Русијом конвенција о граничним споровима.
 23 IV Обновљен са Бугарском уговор о неутралности за пет година.

Уговори о миру

1919

- 28 VI На Вилдовдан 1914 сарајевски атентат, пет година касније опет на Вилдовдан потписан у Версаљу (28 VI 1919) уговор о светском миру. Истога дана потписана два протокола француско-британски и француско-амерички да гарантују уговор о миру.
 1 VII Врховно веће конференције мира претвара се у веће петорице.
 9 VII Немачка ратификује версаљски уговор.
 10 VII Вудро Вилсон износи пред сенат версаљски уговор.
 12 VII Дигнута блокада са Немачке.
 10 IX Силе потписују мир са Аустријом у Сен Жермен ан Леј — Југославија и Румунија не потписују.
 7 X Италија ратификује сен-жерменски уговор.
 10 X Енглеска ратификује версаљски уговор.
 13 X Француска и Белгија ратификују версаљски уговор.
 25 X Аустрија ратификује сен-жерменски уговор.
 23 XI Савезници позивају Немачку да у року од осам дана ратификује уговор о миру.
 27 XI Силе потписују у Нејну сир Сен уговор са Бугарском. Румунија и Југославија не потписују.
 5 XII Југославија потписује уговор са Аустријом и Бугарском.
 8 XII Нова опомена Немачкој и претња да ратификује версаљски уговор, 23 XII 1919 позив да потпише протокол версаљског уговора.
 10 XII Румунија потписује уговоре са Аустријом и са Бугарском.
 19 XII Североамерички сенат одбацује версаљски уговор.

1920

- 10 I Ступа версаљски уговор на снагу.
 15 I Претседник мировне конференције Клемансо позива неутралне државе у Лигу народа.
 19 IV Врховни савет сила у Сан Рему — а) утврђује основе уговора за мир са Турском (северски уговор); б) даје мандат Енглеској за Палестину и Месопотамију а Сирију Француској.
 4 VI У Трианону (Гран Трианон, двор Луја XIV у Версаљу) потписан мир између савезничких сила и Мађарске.
 5 VII Уговор у Паризу о Шлезвигу, после плебисцита — један део Немачкој, други Данској.
 10 VIII У Севру (Север код Версаља): 1) уговор о миру са цариградском владом — мореузи међународни пролаз, Смирна Грцима за пет година, 2) уговор између Аустрије и држава наследница.

1921

- 21 III Конференција амбасадора — мора се ревидирати северски уговор.

- 18 III Уговор о миру у Риги, Русија, Пољска и Украјина.
 30 VII Уговор ратифициран у Антори о миру између Русије и Турске.
 24 VIII Уговор о миру: Аустрија и Северна Америка.
 25 VIII Уговор о миру, у Берлину, између Сев. Америке и Немачке.
 29 VIII Уговор о миру између Мађарске и Северне Америке.

1920 Финска (члан Лиге народа од 1920)

- 14 X Уговор о миру потписан са Русијом, призната за независну земљу у Дорпату.

1920—1922

Сукоб са Шведском око Аландских острва — 11 I 1922.
 Конвенција у Женеви између Финске и Енглеске, Данске, Естоније, Италије, Литваније, Немачке, Пољске, Француске и Шведске о неутралности Аландских острва.

1920—1925

Са Русијом многобројне конвенције о разним питањима, јер је Финска била саставни део Русије. Дуг спор око источне Украјине.
 Са Шведском и Норвешком многобројни споразуми.

1925

- 14 III Уговор о концилијацији и изборном суђењу са Немачком.

1922—1928

Уређује односе са суседима — развија привредне односе са целим светом. Тежиња за ближу сарадњу са северним државама.

1930

- 28 IV Сукоб са Совјетском Русијом због протеривања комуниста.

1931

- 5 X Укида златно важење новцу.

1932

- 21 I Пакт са Русијом о узајамном ненападању.
 23 II Лапонци нападају Финску без успеха (Хелсинки).

Француска

1920—1925 (члан Лиге народа од 1920)

Многи уговори са Немачком о регулисању приватно и јавно-правних односа приликом присаједињења Алзаса и Лорена Француској.

Тек 14 августа 1925 потписан је уговор о границама са Немачком а на основу Версаљског уговора.

1921—1922

- 5 XII-11 VII Преговори о енглеско-француском пријатељству. Осим овога са Великом Британијом многи споразуми о разграничавању обостраних колонија, и односа између француских и енглеских колонија под мандатом, Сирија, Палестина.

1921

- 19 II У Паризу уговор о савезу између Пољске и Француске.
 1 III Умро црногорски краљ Никола I.
 9 III У Паризу уговор са Турском о прекидању непријатељства дуж сиријске границе.
 19 V Спор око флоте која је била у рукама генерала Врангела — трајао до 28 октобра 1925.
 20 X У Антори уговор са Турском, признање турске владе Мустафе Кемала и право на Киликију и део Сирије.

1923

- 19 VIII У Вашингтону обновљен уговор о арбитражном суђењу са Северном Америком.

1925

- 28 X Признање Совјетске Русије а
 18 XI предати сви бродови које је генерал Врангел имао у рукама.

1921—1925

- 7 VIII Споразум у Берну, 7 VII 1921, да се прошири царинска зона у Савоји до политичке границе швајцарско-француске — тј. да се укине детадања погранична царинска зона. Плебисцит у Швајцарској то не одобри; ствариде предхаши суд и 30 X 1924 остаје по староме. Уговор о концилијацији и изборноме суђењу.

1926

- 10 VI Уговор о пријатељству и изборноме суђењу са Румунијом.
 12 VII Уређени ратни дугови у Енглеској.
 4 XII Два споразума са Светом Столицом о римокатолицима у земљама под протекторатом Француске.

1927

- 6 IV Аристид Бријан шаље свима државама пројекат о остављању рата ван закона.
 3 XII «Модус вивенди» с Италијом за Тунис и француске колоније у Африци.

1928

- 24 III Спор о неутралној зони у горњој Савоји, пред кашким судом.
 15 V Споразум са Немачком око граничне линије.
 28 XI Спор око убиства конзула Нардизија у Паризу; антифашиста — убица осуђен на две године затвора и 200 франка новчане казне.

1929

- 20 VII Француска ратификује споразум са америчком владом за ратне дугове у Северној Америци.
 19 VIII Хашки суд доноси одлуку: остају на снази ранији пред-споразуми са Швајцарском о слободним зонама у Савоји.

1930

- 3 II Пакт са Турском о пријатељству, изборноме суђењу и концилијацији.
 17 II-18 XII Промениле се четири владе.

1931

- 13 V Пол Думер изабран за председника републике.
 27 IX Ланал у Берлину; у Паризу одбор за проучавање привредних француско-немачких веза.
 22 X Ланал у Вашингтону, разговор са Хувером о привредно-финансијској реконструкцији света.

1932

- 7 III Умире Аристид Бријан.
 6 V Председник Пол Думер умире као жртва атентата једнога лудака. Дебреи изабран (10 V) за председника републике а владу образује Едуард Ерно.
 13 VII Енглеска-Француска «неодузлативни пакт», т. ј. декларација о суралби и споразумевању међу европским државама. Пришле Арбанија, Аустрија, Белгија, Бугарска, Грчка, Италија, Југославија (23 IX 1932), Мађарска, Немачка, Норвешка, Пољска, Румунија, Шведска, Шпанија и Холандија.
 27 VII Пакт о арбитражи и пријатељству са Италијом.
 1 VIII Радикали и социјалисти добијају на изборима.
 27 VIII Уговор са Турском о сирској граници и железници Алеп-сандрета—Низибин.
 29 XI Пакт о узајамном ненападању са Русијом.

1933

- 15 II Ратификован пакт о узајамном ненападању са Русијом.
 16 XI Уговор о савезу и пријатељству са Сиријом.
 15 XII Са Швајцарском уређена ствар са граничним прометним зонама у Савоји.

1934

- 27 I—7 II Шотанова влада одлази, Даладјеова влада долази, крави претходи у Паризу 6—7 II 1934.
 9 II Думергова влада, Барту министар иностраних послова.
 9 X Марсељски атентат, Барту убијен.
 15 X Рејмон Поенкаре умире а 8 XI Фланден саставља владу.

1920 Холандија (члан Лиге народа од 1920)

- 9 III Члан Лиге народа.
 Њена спољна политика као неутралне државе углавном на бази трговине. Многи споразуми са Енглеском због Индије. Приближавање скандинавским државама. Хаг центар суда за међународну правду. Конвенције о арбитражи са Великом Британијом, Норвешком итд.
 Уговор о пријатељству са Турском (1926).

1920 Швајцарска (члан Лиге народа од 1920)

- 13 II Лига народа резолуцијом утврђује да није противно уставу Лиге народа садење стање вечите неутралности и неприкосновености Швајцарске.
 12 II Швајцарска одбија слободан пролаз кроз Швајцарску француским трупама, које су пошле у Вилну ради плебисцита а по одлуци Лиге народа.

1923 Шпанија (члан Лиге народа од 1920)

- 12 IX Државни удар са генералом Примо де Ривера. Војна диктатура се уводи са опсалним стањем.

1924

- 27 IX Савез о пријатељству са Турском.

1925

- 16 V Опсално стање укида се.
 1 VII Нови споразум о Тангеру у Мароку између влада Шпаније, Енглеске и Француске. Француска и Шпанија склапају пуни споразум.
 3 XII Мешовита влада Примо де Ривере.

1926

- 7 VIII Мадридски пакт са Италијом.
14 VIII Шпанија тражи за себе Тангер.
17 IX Примо де Ривера жели да Италија суделује у тангерској зони.

1928

- 9 III Шпанија се враћа у Лигу народа.

1930

- 30 I Влада генерала Беренгера.
10 III Смрт диктатора де Ривера у Француској у добровољном бегству.

1931

- 12 IV Републиканци добијају већину у Шпанији.
14 IV Проглашена република, а Алфонсо XIII напустио Мадрид и сутрадан био у Француској. Замора шеф привремене владе.
28 VI На парламентарним изборима социјалисти и републиканци добијају већину.
13 X Кортес закон: одваја се прива од државе.
9 XII Нови устав.

1932

- 23 I Распушта се законом «ред језуита».
10—11 VIII Неуспела монархистичка завера у Мадриду и Андалузији.
9 IX Изгласана каталонска аутономија.

1933

- 28 VII Обновљени односи са Русијом.
8 IX—9 X Четири владе промењене. Распуштена уставотворна скупштина.
19 XI Десница побеђује на изборима; нова влада.

1934

- 1 X Радикал-католичка влада.
5 X Најпре штрајкови, па онда буне у Мадриду, Каталонији, Астурији, Барселони, — борбе свуда.

1929 Чехословачка (члан Лиге народа од 1920)

- 8 VI—2 X По типу Лиге народа пакт о концилијацији, о изборном суђењу. Са Грчком, са Естонском, са Норвешком, Холандијом, Швајцарском, Финском — за спорове.

- 2 XI Споразум са слободним градом Хамбургом за 99 година пристаниште на Лаби (чл. 363—4 версаљског уговора).

1934

- 9 VI Обнова дипломатских односа са Русијом.

Чехословачка и Пољска**1920**

- 20 I Спор око војводине Тешен; комисија за плебисцит у споровоме делу Зипсу и Орави.
10 VII Сукоби, нереди, побуна плебисцита у тешенској зони, а спор предан врховном већу које га предаје конференцији амбасадора и тек 4 II 1922 Чехословачка и Пољска примају решење и Тешен.
Тешен, богат рудни крај, историјски припада Чешкој, а по броју становништва Пољској.

1921

- 25 IX Међународна конференција за разоружање предлаже деобу Јаворине. Чехословачка протестује; у савету Лиге народа се дискутује, укључује се на мишљење сталноме суду у Хагу, враћа се конференцији амбасадора, и конференција амбасадора враћа комисији за разграничење, Лига народа прима њено решење — а тек 6 V 1924 у Прагу потписан је протокол између Пољске и Чехословачке о граници на Јаворини и о парничним питањима.
6 XII Конференција амбасадора предаје Јаворину (из Зипса) Чехословацима.

1925

- 23 IV У Варшави пакт о изборном суђењу, о концилијацији, споразум трговински, финансијски, и о другим стварима техничке природе.

Чехословачка и Италија**1921**

- 23 III У Риму финансијска и правна конвенција, као и о олакшицама у тријанском пристаништу. Допуњене 31 марта 1924 и проширене за трговачку робу у Трсту.

1924

- 5 VII У Риму пакт о срдачној сарадњи.

1920

Чехословачка и мађине

- 16 VII Ратификација конвенције о националним мањинама а према сен-жерменском уговору од 10 IX 1919.

1924

Чехословачка и Француска

- 25 I У Паризу, поред многих конвенције са Француском од 1920 о трговини, о узајамној помоћи у судским делима, итд. уговор о пријатељству и савезу.

1925

- 18 VIII У Локарну: уговор о гаранцијама на Рајни.

1927

- 17 XII «Модус вивенди» са Светом Столицом, јер до конкордата није дошло.

1920—1925

Чехословачка и Немачка

Двадесет конвенција, којима се регулишу питања пограничног промета, саобраћаја, трговине, узајамне помоћи у судским делима, оптаната, двовласника, о излагању криваца, пловилбе на Одри и Лаби итд.

1920—1925

Чехословачка и Мађарска

Једанаест конвенција, у којима се регулишу односи у погледу граница, граничног промета, трговине, оптаната, двовласничких имања, финансијских обавеза заосталих од Аустроугарске. — У питање границе мешала се и присуства Лига народа (Само Тарјан).

1926

Чехословачка и Аустрија

- 30 IV Уговор о арбитражи.

1921

Чехословачка и Румунија

- 23 IV У Букурешту гарантни савез.
2 VII У Букурешту војна конвенција, а 7 V 1923 обновљен и савез и војна конвенција.

1926

- 14 VI Обновљен одбрањени савез.

1922

Чехословачка и Русија

- 5 VI У Прагу привремени споразум о узајамној неутралности.

1928

Чехословачка и Ватикан

- 2 II «Модус вивенди» са Ватиканом (потписан 17 XII 1927).

ДОДАТАК ХРОНОЛОГИЈИ ДОГАЂАЈА

1935

- 1 I Сукоб Италије и Абисиније око границе. Абисинија се обраћа Лиги народа.
7 I Француско-италијански споразум (Лавалов споразум).
15 I Сарска област после плебисцита враћа се Немачкој.
9 III Немачка објављује план за оружање авионима.
16 III Немачка уводи општу војну обавезу.
25 III Енглески министар Едл обилази Берлин, Москву, Варшаву, Праг.
25 III Девалвација белгиског франка.
11-13 IV Конференција Енглеске, Италије и Француске у Стреси за обнову Европе.
2 V Потписан одбрањени уговор између Француске и Русије (Француско-совјетски пакт).
16 V Чехословачка и Русија потписују одбрањени пакт.
18 VI Немачка и Велика Британија потписују поморски споразум са 35 : 100.
2 X Италија улази у рат с Абисинијом.
18 XI Лига народа решава да примењује економске санкције противу Италије.
18 XI Педесет држава примењују приредне санкције против Италије.
25 XI Повраћа се монархија у Грчкој.
9-20 XII Поморска конференција у Лондону.
18 XII Др. Велеш изабран за председника чехословачке републике.

1936

- 20 I Умире енглески краљ Ђорџе V — долази на престо Едуард VIII.
16 II «Фронте популар» добија у Шпанији већину на изборима.
7 III Немачка војска улази у рајску демилитаризовану зону. Немачка се одриче локарног уговора, једнострано рашећи.

- 27 III Ратификован француско-руски пакт о савезу.
 28 III Потписани римски протоколи (Италија, Аустрија, Мађарска).
 15 IV Арабљани дику буку противу Јевреја у Палестини.
 3 V Побеђује народни фронт у Француској и долази Блумова влада (4 јуна 1936).
 9 V Италија анектира Абисинију.
 4 VII Укидају се санкције.
 14 VII Аустрија и Немачка потписале конвенцију — споразум о примирју.
 17 VII Почео грађански рат у Шпанији.
 18 VII Велика Британија, Грчка, Бугарска, Југославија, Румунија, Француска, Јапан и Турска потписују конвенцију у Montreux-у у Швајцарској; Италија се уздржава од ове средоземноморске конвенције.
 4 VIII У Грчкој краљ заводи диктатуру са генералом Метаксасом.
 19 VIII Суђење Зиновјеву и другим вођама у Москви.
 24 VIII Немачка повишава службу у војсци на две године.
 8-14 IX Конгрес националсоцијалиста у Нирнбергу с одлукама: а) четворогодишњи привредни план и б) свети рат противу болшевиизма.
 1 X Генерал Франко проглашава себе диктатором у Шпанији и ако се цела десница у Шпанији не слаже.
 10 X Др. Шушник растура «Хајмвер» организације.
 9 XII Краљ Едуард VIII абдицира у корист свога брата Ђорђа (VI).

1937

- 2 I Центаменски споразум између Италије и Енглеске.
 15 II Енглеска одлучује да утроши на своје оружаше 1500 милиона енглеских фунти у размаку од четири године.
 20 II Одбор и план за немешање у шпански грађански рат.
 14 V Царевинска конференција Велике Британије у Лондону.
 28 V Невил Чемберлен замењује Балдена на влади.
 21 VI Пад Блумове владе у Француској.
 23 VI Немачка и Италија повлаче се из патролирања шпанских вода.
 12-14 IX Конференција средоземноморских сила у Ниону доноси оштре одлуке против поморскога гусарства.
 14 IX Умро Масарик, бивши председник чехословачке републике.
 25-29 IX Мусолини у Немачкој сјајно дочекан.

1938

- 4 II Преображај у врховној команди трећег Рајха.
 13 II Канцелари Др. Шушник (Аустрије) и Хитлер (Немачке) састају се у Берхтесгалену.
 21 II Промена у енглеском министарству — Идла замењује лорд Халifax.
 6-15 III Букарин, Јагода и други суђени, осуђени и стрељани.
 12 III Немачка војска улази у Аустрију и извршила насилно аншлус.

БИБЛИОГРАФИЈА

а) Општа дела о Лиги народа

- Annuaire de la S. N. 1920—1929. (издање Лиге народа)
 Bourgeois Léon: L'oeuvre de la S. N., Paris.
 Butler G. G.: A handbook of the L. N., London.
 Baker Ph.: The Geneva Protocol, London, P. S. King and Son.
 Communications et transit, Gèneve, édit. S. N.
 La cour permanente de la J. T-ale, Gèneve (издање Лиге народа).
 Dix ans de la Société des Nations, Gèneve.
 Eppstein: Ten years' Life of L. N., London, May Fair Press.
 The Economic Consequences of the League, London, Europa Publishing.
 Franqueville B.: L'oeuvre de la cour permanente de la justice internationale, Paris, édit. Internationales.
 Löschert H.: Der Völkerbund im Unterricht; Stoffe und Winke, Frankfurt
 L'organisation d'hygiène de la S. N., Gèneve, éd. S. N.
 L'oeuvre sociale et humanitaire de la S. N., Gèneve, édit. S. N.
 Organisation économique et financière de la S. N., Gèneve.
 Le pacte de la Société des Nations, Gèneve.
 La presse et la S. N., Gèneve, édit. S. N.
 Ray J.: Commentaire du Pacte de la S. N., Paris Sirey.
 La Société des Nations: Son oeuvre, Gèneve.
 La S. N. et la Coopération intellectuelle, Gèneve, éd. S. N.
 Schubert W. F.: Völkerbund und Staatssouveränitet, Berlin, Heymanus.

б) За решавање међународних сукоба

- L'activité politique de la Société des Nations, Gèneve.
 Commission d'enquête sur les incidents de la frontière entre la Grèce et la Bulgarie, Gèneve.
 Procès verbal... la question de la Haute Silésie, Gèneve.
 Ten years of International Jurisdiction 1922—1932.

в) За репарације

- Keenss J. M.: The economic consequences of Peace A. Revision of the Treaty.
 Lloyd George: The Truth about Reparation and war Debts.
 Myers D. P.: The Reparation Settlement.

г) За разоружање и организовање мира

- Arbitrage, securité et reductions des armements, Genève.
 Le desarmement et l'organisation de la paix, Genève.
 Disarmement and Security, Wheeler Bennett — 1932.
 Dotation Carnegie (centre européen): Bulletins 1920—1935, Paris VII 173, b-ard St. Germain.
 La Fédération Européenne, Paris 1931, Demorgny, Domat, Paris.
 G. Demorgny: L'organisation de la paix, Domat, Paris, 1933.
 G. Demorgny: La nouvelle organisation de l'Europe centrale et orientale, Paris, Domat 1934.
 J. Seydoux: De Versailles au plan young, Paris Plon 1932.
 Madariaga: Disarmement, 1929.
 Miller D. H.: The peace Pact of Paris.
 Orbis: Sources et documents Tchécoslovaques, 1—50, Prague.
 Procès verbaux: Comité d'arbitrage et de sécurité, Genève.
 Procès verbaux: Commission de la Conférence du Desarmement.
 Shotwell I. T.: War as an Instrument of National Policy and Its Renonciation in the Pact of Paris.
 U. C. C. P. an a Peace, Documents Issued by the U. S. S. R. on Peace and Disarmement.
 The Times 1920—1935; New York Times 1920—1935; Le Temps 1920—1935.
 L'Echo de Paris 1920—1931; Kölnische Zeitung 1920—1930; Иајесија 1926—1935; Московска Правда 1927—1935; L'Europe nouvelle 1921—34; Београдска Политика 1920—1935; Parliamentary papers 1925—1932; Њујоршки Foreign Affairs 1926—1934.

д) За мандате

- Ferri Carlo M.: La teoria dei mandati internazionali, Torino, Fr. Bocca.
 Millot Albert: Les mandats internationaux, Paris, Larose.
 Le Régime des mandats, Genève (S. N.).

ђ) За мањине

- Balegh A.: Der internationale Schutz des Minderheiten, München.
 И. Пражк: Мањине. Београд
 Protection des minorités de race, de langue, de religion, Genève (S. N.).
 Stephens: Danger Zones of Europe, London, L. W. Woolf.

е) Аустрија и Југа народа

- The Financial Reconstruction of Austria, League of Nation, Geneva, 1921.
 Franck Paul: La reconstitution financière de l'Autriche, Paris, 1924.
 E. Stephan: Neu Österreich, Amsterdam, Wien, 1923.

ж) Остаза дела

- André N. Mandelstam: La protection internationale des minorités, Paris 1931.
 A. Besozzi: La Jugoslavia e la pace Europea, Milano 1930.
 A History of the peace conference of Paris.
 André Tibal: Problèmes politiques contemporains de l'Europe orientale, Paris 1930.

- American journal of international Law.
 Calmette: Recueil des documents sur l'histoire de la question des réparations Paris 1924.
 Commission internationale du Danube. XXIIIe session plénière. Vienne 1929
 Dix ans de coopération internationale, 1930 (издање Ј. Н.).
 Les Dettes interalliées (G. Calmette, Paris 1926).
 Ђура Поповић: Југа народа, Београд 1930.
 Eduard Herriot: Europe, Paris 1930.
 Franz Kaszonyi: Rassenvorwandschaft der Donauvölker, Wien, 1931.
 Zbirka međunarodnih ugovora, 1929. (Izdanje Min. in. poslova), sv. I i II.
 H. Rohde: Italien und Frankreich, Berlin 1931.
 Herbert von Truhart: Völkerbund und Minderheitenpetitionen, Wien 1931.
 International conciliation. Documents for the year 1930. New York.
 L'Italie et la minorité Yougoslave, Ljubljana 1931.
 Italy, Greece and the League H. Wilson Harris, London 1923.
 Inter-Ally Debts and the United States of America, (New York 1925).
 Inter-Ally Debts (Banker's Trust Co. 1924 New York).
 The Interallied Debts (Carnegie Endowment for international peace, 1927).
 I. Douma: Liste Bibliographique des publications officielles et non officielles relatives à la cour permanente de justice internationale La Haye.
 Karl Strupp: La Situation juridique des Macédoniens en Yougoslavie, Paris 1929.
 Kleinwächter-Paller: Die Anschlussfrage, Wien 1930.
 Kao Jon: Conception d'une fédération mondiale, Paris 1930.
 League of Nations; Albania may 1922.
 League of national Pamphlets, 1920—1926.
 Monthly Summary (Женева 1921, 1922, 1923 издање Ј. Н.).
 N. Ito: La protection des minorités, Paris 1931.
 The nations of today, a new history of the world, John Buchan, London.
 Official journal, издање Ј. Н. 1920, 1921, 1922, 1923.
 Prof. Uden: La guerre d'agression comme problème de droit international, Bulletin No 6, Paris 1930.
 Report on the work of reparation commission from 1920—22, London 1923, H. M. Stationery office.
 Recueil des Documents diplomatiques concernant la question de Jaworzyna. Dec. 1918 — Août 1923, Varsovie.
 Survey of international affairs 1920—1923. Oxford University Press, 1927.
 Special supplements to the official journal (1920, 1921, 1922, 1923, издање Ј. Н.).
 Schücking u. Wohberg: Die Satzung des Völkerbundes. Bd. I. Berlin 1931.
 Umberto Biscottini: Sull italianità della Dalmazia, Livorno 1930.
 V. M. Boulter: Survey of international affairs, London.
 Viscount D'Abernon: Locarno. Memoiren. Bd. III. Leipzig.
 Dr. Wilhelm Winkler: Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten. Wien 1931.
 World War's Debt settlements (Moulton, H. G. and Pavlovsky, New York 1926).

ПОГРЕШКЕ

Стр.	67	ред 13	одозго	место: у Паризу	треба: у Риму
"	70	" 8	"	" народности	" народнога
"	90	" 23	"	" данас	" бивши
"	97	" 20	"	" Чеха	" Мађара
"	140	" 10	одоздо	" савезника	" савезних
"	213	" 11	одозго	" по	" ни
"	215	" 5	"	" непомирљивог	" непомирљивог
"	222	" 3	"	" предентистичке	" предентистичке
"	222	" 11	"	" појава	" изјава
"	222	" 16	"	" овај	" Рапалски
"	222	" 5	одоздо	" Брауна	" Брајлица
"	224	" 5	одозго	" мартинске	" маргаретске
"	233	" 2	одоздо	" Белгију	" Белгије
"	259	испод наслова	главе	треба додати: (година издања)	
"	273	ред 13	одозго	место: 1927	треба: 1926
"	294	" 10	одоздо	" Горијефана	" студената
"	302	" 8	одозго	" Алице	" Алице
"	309	" 20	"	" Биркенхе	" Биркенхел
"	315	" 14	"	" 1925	" 1928
"	315	" 18	одоздо	" онда	" решити онда
"	368	" 2	"	" Тревиранце	" Тревиранус
"	368	" 6	"	" сајам	" сејм
"	381	" 3	"	" Вили	" Висли